BIÇKIN

Yeni Türkiye'nin Hikâyesi

CAN KOZANOĞLU

SÖYLEŞİ: MİRGÜN CABAS

VE AĞLAK

♥can

© 2018, Can Sanat Yayınları A.Ş.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Mayıs 2018, İstanbul
Bu kitabın 1. baskısı 7000 adet yapılmıştır.

Editör: Emre Taylan

Düzelti: Ebru Aydın
Mizanpaj: Atahan Sıralar

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Saner Basım Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.
Maltepe Mah. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sit. No: 2/4 2BC 3/4
Zeytinburnu, İstanbul
Sertifika No: 35382

İç baskı ve cilt: Yıldız Matbaa Mücellit
Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. Dalgıç İş Merkezi No: 3 Kat: 2
Topkapı-Zeytinburnu
Sertifika No: 33837

ISBN 978-975-07-3746-6

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 31730

MİRGÜN CABAS

BIÇKIN VE AĞLAK: YENİ TÜRKİYE'NİN HİKÂYESİ

Can Kozanoğlu'yla Söyleşi

♥can

Mirgün Cabas'ın Can Yayınları'ndaki diğer kitabı:

2001: Eski Türkiye'nin Son Yılı, 2017

MİRGÜN CABAS, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi mezunu. Gazeteciliğe 1993'te *Milliyet* gazetesinin Ankara bürosunda başladı, 1996'da ATV'de televizyona adım attı. Başkentte siyasi parti, başbakanlık ve parlamento muhabirliği yaptı. 1998'de çalışmaya başladığı NTV'de çok sayıda bülten ve farklı formatlarda program hazırlayıp sundu, kanalın haber merkezini yönetti. NTV'deki *Mirgün Cabas'la Her Şey programını*, Artı 1 TV ve CNN Türk'te sürdürdü. *Milliyet* gazetesinde yazarlık, *GQ Türkiye* dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı.

İçindekiler

Sunuş 11

Birinci Bölüm: Okuyan Çocuk, Kötü Öğrenci, Genç Muhabir 15

İkinci Bölüm: 1980'ler, Yeni Nesil Solcular, Çift Tırnaklı Yazılar 61

Üçüncü Bölüm: ANAP'lı Yıllar, Sosyal Demokratlar, Asabi Liberaller 85

Dördüncü Bölüm: Cilalanan İmajlar, Yılmaz-Çiller Kuşağı, Mafyanın "Popüler" Yılları 107

Beşinci Bölüm: Şehrin Yeni Sakinleri, Arabeskin Hikâyesi, Bir "Özgün Müzik" Efsanesi 139

Altıncı Bölüm: Elitler, Elitistler, Kemalistler ve Anti-Kemalistler 165

Yedinci Bölüm: "Pop Çağı", Sosyal Medya, Yerli ve Milli Postmodernite 185

Sekizinci Bölüm: Erdoğan Fenomeni, AKP İktidarı, "Gerçek İslam" Çeşitleri 223

Dokuzuncu Bölüm: *Sır Kapısı*, Gülen Cemaati, 15 Temmuz Felaketi 287

Onuncu Bölüm: Kürt Siyaseti, Gezi Direnişi, İstanbul'un Hali 335

On Birinci Bölüm: Üniversite, Kriminoloji, Porno 355

On İkinci Bölüm: Edebiyat Editörlüğü, Belalı Romancılar, "Gizli Özne"nin Gazabı 397

On Üçüncü Bölüm: Yerel Mutfaklar, Beslenme Müfettişleri, Çakma Gurmeler 431

On Dördüncü Bölüm: Uzaylıları Düşünmek, Tarihe Güvenmek, Türkiye'den Umudu Kesmemek 455

Dizin 483

Sunuş

Haber Merkezi'nde, onun masasının başındaydım. "Peki," dedim, "diyelim ki programda bir dosya gerekecek. Konukla ele alacağımız konuya dair bir toparlama... Mesela CHP kurultayından önce, eski kurultayları anlatan bir haber... Nasıl yazacağız onu?"

"Ben o tür şeyleri kafadan yazarım," dedi. "Ayıptır söylemesi, tanıyanlar hafızamın fena olmadığını söylerler."

Can Kozanoğlu'yla mesaimiz 2001 yılında NTV Haber Merkezi'nde başladı. Bu da o mesaiyi nasıl yürüteceğimize dair ilk konuşmalarımızdan biriydi. Dedikleri de doğruydu ama eksikti.

O yılın Eylül ayında onun editörlüğünü yapacağı, benim sunacağım günlük bir haber programını hazırlamak üzere bir araya gelmeden önce Can'ı kitaplarından biliyordum elbette. Bir defa da ortak arkadaşlarımızla Çengelköy'deki evine gittiğimi hatırlıyorum. O sırada o CNN Türk'teydi. Sonra oradan ayrıldı ve gerek benim, gerekse kanal yönetiminin cevvalliği sayesinde aramıza katıldı.

Birlikte hazırlayacağımız programın hazırlıklarını sürdürürken, o Eylül ayını unutulmaz hale getiren bir şey oldu. Yine onun haber merkezindeki masasının başında, yukarıdakine benzer konuşmalardan birini yaparken, binalara uçaklar çarptı... Haftalar sürecek özel yayınlar nedeniyle bizim programın yayına girişi ertelendi ama 11 Eylül'le ilgili başka yayınlar ve hatta bir mini belgesel yaptık. Can'ı tanımaya başlamıştım. Yalnızca fil hafızalı değildi, dünyanın en pratik insanlarından biriydi. Birbirleriyle alakasız görünen şeyleri bir araya getirip ortaya anlamlı ve yeni şeyler çıkarmakta üstüne yoktu.

Çalışma düzenimiz de kendine özgüydü. Haber müdürü olduğum zamanlarda ben sabahtan işe başlarken, o öğleye doğru kanala geliyordu. Saat 17.00'de yayınlanacak program için kolları sıvayıp çalışmaya başlamasıyla, uzun bir konular listesi önermesi arasında fazla zaman geçmezdi. Konular ve konuklar saptanır, bir

yandan karşımıza çıkan aksilikler çözülürken o, programın metinlerini yazardı. Klavyesinin başında, hafif kamburunu çıkararak ve iki parmakla yazarak işini hızla tamamlardı.

Hem kafasının hem de parmaklarının hızlı çalışması nedeniyle olsa gerek, uzaktan tanıyan pek çok kişi onu tembel zanneder. Bunda, işini basit ve gürültüsüzce yapmasının etkisi çoktur. Bir de yaşam biçimine uyacak işleri seçmesinin... Zira Can, geceleri yaşar. Gündüzler sosyalleşmek, para kazanmak gibi şeyler içindir. Gece olunca Can'ın kitaplar, televizyon ve internet üçgenindeki gerçek hayatı başlar. Bir de mutfakta geçirdiği zaman... Bunun ayrıntılarını sonraki sayfalarda okuyacaksınız. Can geç yatar, mümkünse geç kalkar ve yine mümkünse bu düzene uygun işlerde çalışır. Sonuncusunun mümkün olmadığı durumlarda işlerin ona uydurulduğu da olmuştur. Sözünü ettiğim pratikliği sayesinde kısa mesaide çok iş yaptığı için de bazılarında "onun çalışmaya pek de bayılmadığı" algısı yerleşmiş olabilir.

Can'la kimi zaman aynı programda yan yana, kimi zaman aynı çatı altında başka görevler üstlenerek on yıldan fazla birlikte çalıştık. Ortak işyerimizden kısa arayla ayrılmamızın ardından onunla editör-sunucu ilişkimiz editör-yazar ilişkisine dönüştü. *2001 Eski Türkiye'nin Son Yılı* isimli kitabımı yazarken, "hayat boyu editörüm" olarak eli yine, yaptığım işin üzerindeydi. Böylelikle dostluk bir yana, birlikte çalışma ortamımız da sürmüş oldu.

Ben *2001* kitabımla uğraşırken Can da, Can Yayınları'nın o sırada yayın yönetmeni olan Sırma Köksal'a verdiği bir sözü nasıl tutacağını düşünüyordu (Sırma'ya bu işi ısrarla takip ettiği için, her ikimiz de teşekkür borçluyuz). Söz şuydu: Can, 1990'ların başından 2000'lerin başına kadar yazdığı kitaplardan dördünü, yeni bir kitapta değerlendirecekti. Böyle söylendiğinde fazlaca egolu duran, "kitaplar üzerine bir kitap" fikri, o dört kitabı bilenler için epey anlamlı bir vaatti.

Can'ın yaklaşık on yıllık zaman diliminde yazdığı bu kitaplar; *Cilalı İmaj Devri*, *Pop Çağı Ateşi*, *İnternet Dolunay Cemaat* ve *Yeni Şehir Notları*... Bu kitapların her biri 1980'lerden itibaren Türkiye'yi anlamamız için hem geriye hem ileriye tutulmuş ışıklardı. Bu dört kitapta siyaseti, toplumu, ekonomiyi, şehir yaşamını; pop müzik, arabesk ve diğer ürünleriyle popüler kültürü, medyayı, tüketim alışkanlıklarını, eğlenceyi, velhasıl bir ülke ve onun üzerinde yaşayanlar hakkında konuşulacak ne varsa, hepsine dair tespitleri ve tahminleri buluyordunuz.

Yaşı yetenler ve bu türe ilgisi olanlar bu kitapların yayımlandığı dönemde ne kadar çok ilgi uyandırdığını bilir. Bu kitaplar ele aldık-

ları konular kadar, Can'ın o konulara yaklaşımı, üslubu ve dili nedeniyle de popüler oldu. O kitaplar Can'ın yukarıda sözünü ettiğim pratikliğinin de eseri gibiydi. Ciddi ve derin konular büyük bir basitlikle ele alınıyor; ince bir gözlem gücüne dayanan başka bazı konularsa sanki onlar herkese malummuş gibi doğallıkla anlatılıyordu. Can'ın dili 25 yıl önce insansız bankacılığı, arabeskin dönüşümünü, *yuppie*'leri, 20 yıl önce *new age*'i, Fetullah Gülen'i, interneti anlatırken de aynı kolaylıkla anlaşılıyordu, orta sınıfın AVM'lerle yeni başlayan sınavını, yeni başlamış TV dizileri furyasını, merkez sağ erkek boyağını, özel güvenlik sektörünün yükselişini anlatırken de...

Bu, okuyanlarda "Bunu ben de yazarım" hissini uyandıran ve hatta bazılarına göre "sosyolojik kitap yazmak için kuram bilmek gerekmediğini gösteren" bir dildi ve "yazabilsen iyi olurdu ama maalesef bunu sen de yazamıyordun işte".

Sonra araya uzun bir boşluk girdi. Can 2000'lerin başından bugüne kadar, kurgu-anı türünde iki kitap dışında bir şey yayımlamadı. *Acemi Eğitimi* ve *Yalan Yıllar*, anlatılanlardan hangisinin anı, hangisinin kurgu olduğu konusunda okuyanların kafasını karıştırmak için yazılmış, bu konuda da epey başarılı olmuştu. Bunlar Can'ın hayatı ve hayal hanesi konusunda bize eğlenceli fikirler verse de önceki dört kitapla ilgisi yoktu. Oysa Türkiye'nin son 15 yılda yaşadıkları ve geçirdiği dönüşüm malum... Can ise bu dönüşümü hem yaşayıp hem de gözlemlerken, birkaç röportajın dışında pek bir şey yayımlamadı. İşte Can'ın dört kitabını değerlendirdiği yeni bir kitap yazması fikri buradan ortaya çıktı. Can o kitaplarda yaptığı tespitlerin ne kadarının haklı ne kadarının haksız olduğunu, öngörülerinin ne kadarının doğru ne kadar yanlış çıktığını anlatacağı bir kitap yazacaktı. Bunu yaparken kaçınılmaz olarak geride bıraktığımız 15 yılı ve bugünü de yorumlayacaktı.

Ama olmadı.

Can o kitabı, çeşitli sebeplerle yazamadı. Yukarıda sözünü ettiğim, "Can'ın gece hayatında dağıtması" süreci uzatan sebeplerden biriydi ama kitabı yazamamasının asıl sebebi, anlatmak istedikleri yazıya döküldüğünde Can'ın içine sinmemesiydi. O noktada, bir yıldan uzun süredir bu kitabın peşini bırakmayan Sırma Köksal tekrar ortaya çıktı ve Can'ın bunları yazmadığı ama anlattığı bir kitabın pekâlâ aynı işlevi göreceği kanaatine varıldı.

Arada ne fark var derseniz... İlerideki sayfalarda göreceksiniz, Can fikirlerini –yazarken olduğu gibi, konuşurken de– ikirciksiz bir şekilde dile getirebilen biri. Pek çok konuda ise "ama, belki, ne var ki, hatta, şu da var" diye başlayan yan cümleler kuran biri. Bunun nedeni, bazı konularda yan çizmek ya da kendini sağlama al-

mak değil. Hatta tam tersine, bu çekinceleri kendi mahallesindeki yaygın kanaatlerle ters düşmeyi göze alarak, korunaklı mevzileri terk ederek söylüyor... Bunun iki nedeni var. Tutarlılık ve hakkaniyet kaygısı. Anladığım kadarıyla bunları yazarak anlatmak, Can'da tepeden konuşan biri gibi görünme, sevimsiz bir iş yapma endişesine yol açtı. Bir de daha önce söylediğim, Can'ın işleri pratik yoldan halletme özelliği var tabii.

İşte bu sebeplerle "o kitabın yazılamayacağı ama anlatılabileceği" ortaya çıktığında Can'ı konuşturacak biri gerekiyordu. O kişi de ben oldum. Bu kitap için onunla 16 söyleşi yaptık. Yola çıkarken aklımızda olan her konuya değindik. Türkiye'yi, siyaseti, ülkenin temel meselelerini, popüler kültürü, medyayı, dijital hayatı, darbe girişimini ve pek çok başka şeyi konuştuk.

Pek çok başka şey derken, seri katiller, pornografi, Adana mutfağı, 1970'lerin tuhaf dergileri, turşu kurma teknikleri, 1980'lerin haber dergilerindeki çalışma ortamı, Türkiye'de uyuşturucu kullanımı, lobut kaslar, siyasi parti mitingleri, günümüzün popüler edebiyat dergiciliği ve bunlara benzemeyen onlarca konudan bahsediyorum. Ki bundan fazlasını da yaptık... Başlangıçta niyeti bu olmamasına rağmen Can çocukluğu ve ailesi hakkında da epey şey anlattı. Bu da onun yaptığı işlerin, dünyasının ve hassasiyetlerinin nasıl şekillendiğini gösterdi.

Bütün bunların yanında bence bu söyleşinin en önemli özelliği, iyimser bir tonunun olması. Bunca dertli mevzunun konuşulduğu bir kitapta iyimser olmak kolay değil ama sözünü ettiğim de yüzeysel bir iyimserlik değil. Anlama ve açıklama gayretinden gelen, nüansları atlamayan, dünyanın sürekli değişirken aynı zamanda geliştiğini de öne çıkaran, insanın rasyonel doğasını göz ardı etmeyip ona güvenen bir yaklaşım.

Yıllardır kendisini ve ailesini tanıdığınız, birlikte çalışırken tuhaf sorunlar çözdüğünüz, iş ortamındaki pek çok badireyi atlatırken kopmadığınız, akla gelecek mantıklı ve saçma (ki çoğu saçma) konularda sayısız sohbet ettiğiniz biriyle bu kadar uzun konuşmaktan zevk aldın mı derseniz... Bunca ortak geçmişimize rağmen ondan ilk kez duyduğum yorumlarla, birbirinden alakasız konulardaki yeni bilgilerle dolu bir süreç oldu. Kaldı ki fil hafızalı, hızlı ve pratik Can Kozanoğlu ile tanıştığımız günden bu yana eğlenmediğimiz tek bir gün olmadı. Kitap yer yer yoğun ironi içerdiğinden, yanlış anlama kazalarına kurban gitmeyelim diye sık sık kullandığımız "(gülüyorlar)" parantezleri bunun kanıtı. Sizin de eliniz boş dönmeyeceğinizden eminim.

Mirgün Cabas

BİRİNCİ BÖLÜM

Okuyan Çocuk, Kötü Öğrenci, Genç Muhabir

Mirgün Cabas: Biz niye bir araya geldik Can?

Can Kozanoğlu: Biz bir araya geldik çünkü ben bir kitap yazacaktım ve tembelliğim tuttu, yazamadım. Aslında tembellikten de değil tam olarak. Çok dağınık bir işe soyunmuştum. İstediğim hızla ilerleyemiyordum. Yayınevini oyalamamak için, "Beni beklemeyin artık," dedim. Onlar da bu söyleşi kitabı önerisini getirdi. Ne yalan söyleyeyim, kolayıma geldi, kabul ettim. Yazamadığım kitabın yerine bu söyleşiyi yapmak üzere bir araya geldik kısacası.

Nasıl bir kitap olacaktı, yazabilseydin?

Bu Maçı Alıcaz'ı, yani futbol üzerine olan kitabı, Ocak 1990'da yayımlanan ilk kitabımı ayrı bir yere koyuyorum. Türkiye'nin 1980'li ve '90'lı yıllarda yaşadığı toplumsal değişimi, ağırlıklı olarak popüler kültür penceresinden değerlendirmeye çalışan dört kitabım var. Cümlenin sonuna bir "malum" koyacaktım, vazgeçtim. Dört kitabım var, malum diye. Sana malum ama üzerinden o kadar geçti ki o kitapların, çok az kişiye malum artık. Neyse, 1992'de yayımlanmış *Cilalı İmaj Devri*'yle başlayan bir dizi diyebiliriz. Birbirini yakın arayla izleyen kitaplar. *Pop Çağı Ateşi*, *İnternet Dolunay Cemaat*, *Yeni Şehir Notları*... O kitapları toplu olarak değerlendirmek ve o günlerden yola çıkarak kitaplardaki konuları bugüne taşımak niyetindeydim. Türkiye neleri konu-

şuyormuş, neleri tartışıyormuş; nereden nereye gelmişiz? Ben o kitapları hangi koşullarda yazmışım? O zaman yazdıklarımın hangileri yerine oturmuş, doğru çıkmış; nerelerde saçmalamışım, yanlış yapmışım? Ki her ikisinden de çok var. Lüzumsuz tevazu göstermeyeyim, yer yer kayda değer saptamalar yapmışım, öngörülerde bulunmuşum. Diğer yandan, çok saçmaladığım, yanlış öngörülerde bulunduğum yerler de olmuş. Ama zaten asıl mesele kendi performansımı, kendi kariyerimi değerlendirmek değildi. Onun için kitap yazmak boş mesai olurdu. Akşam evde otururken beş dakikada yapardım onu. Kendime bir aferin çeker, bir küfür eder, sonra da yeni kuşağın sözüyle, "Git bi çay koy," derdim. Çay demlenirken iş bitmiş olurdu. Ama elbette ki mesele, Can ne yaptı, ne yazdı değil. Gençliğini 1980'lerde, gençlik sonunu 1990'larda yaşamış, kendine solcu diyen, o dönem için yazmaya, çizmeye hevesli, sosyoloji eğitimi almış, gazetecilik yapan biri, Türkiye'nin değişimini nasıl görmüş, nasıl çözümlemeye çalışmış; bunu yansıtmak istiyordum. O yıllarda içinde bulunduğum, girdiğim çıktığım çevrelerin üzerimdeki etkilerini de anlatmak niyetindeydim.

Sonra da eski kitaplardaki başlıkları bugüne taşıyacaktın.

Evet, öncelikli hedef oydu zaten. Benim kitaplarım popüler kültür ağırlıklı gibi görünüyor ama başlıklara baktığın zaman dar anlamıyla siyaset ve siyasetçiler de çok yer kaplıyor. Daha önemlisi, hepimizin bildiği gibi, popüler kültür, siyasetten, ekonomiden bağımsız değil. Kültür biraz onları belirliyor, onlar biraz kültürü belirliyor. Ki, ayrıntılarını konuşuruz, kültürün siyasi tablo üzerindeki belirleyiciliğinin arttığını düşünüyorum son 20-30 yıllık dönemde. Türkiye'nin sürüklendiği noktayı bu açıdan değerlendirmek istiyordum. Tam çoğunluk mudur bilemiyorum ama kayda değer oranda insanın mutlu olduğu, en azından mutlu göründüğü; neredeyse bir o kadar insanın da fazlasıyla şikâyetçi olduğu gidişat üzerine biraz söz söylemek... Son 15 yıl, özellikle son beş yıl, "Yeni Türkiye" dediğimiz memleket hali, meşhur yüzde 50-50 meselesi...

Artık yazma zamanı geldi diye düşündün yani.

Epeydir yazma niyetim vardı aslında. Seninle bu konuşmayı 2017'nin sonunda yapıyoruz. 2017'nin şöyle de bir özelliği vardı: Bütün o kitaplar içinde bence en iyisi değil ama en çok ilgi görmüş olanı *Cilalı İmaj Devri*'ydi ve 2017 onun 25. yılı. Yayınevi de 25. yılda istiyordu özellikle. *Cilalı İmaj Devri*, Türkiye'nin 1980'lerde yaşadığı toplumsal değişimi konu edinen kitaplar içinde en değerlisi değil bence ama en çok okunmuşlardan biri. 25 yıl sonra dönüp baktığında neler görüyorsun gibi bir perspektif de söz konusuydu. Ben kitapların ismini bittikten sonra koyarım hep. Bu sefer tersi olacaktı. Eğer yazsaydım, kitabın ismi aklımdaydı: "Bıçkın ve Ağlak". Adını koydum, içini yazamadım.

Bakarsın yine "Bıçkın ve Ağlak" koyarız kitabın adını.

Olabilir, söyleşiler bitince birlikte karar veririz ona... "Bıçkın ve Ağlak" deyince öncelikle aklımıza temel bir figür geliyor tabii. Fakat keşke onunla sınırlı kalsa. Bir genel tavır, bir yaygın ruh hali o. Hatta malum figüre gücünü veren şeylerden biri belki. Kültürümüzün bütününe, yaygın ruh halimize, gündelik hayattaki üslubumuza baktığımızda, kendi çevremiz de dahil, daha alternatif dediğimiz insanlarda, muhalif dediğimiz insanlarda bile görüyorum bıçkın ve ağlak olma halini. Siyasette de, müzikte de, edebiyatta da, tribünde de öyle. Başkalarına söylüyorum, bende de vardır belki biraz. Kitabı yazamadım ya, şöyle desem mi acaba şimdi: "Ben kalemimin mürekkebini yoksul ve yitik mahallemin çamura dönmüş yağmur sularından damıtmıştım, isyankâr gözyaşlarımdan süzmüştüm; yaralı bir gecenin en karanlık ânında yazmaya oturdum ki, mürekkebimi çalmışlar oğlum, kalemimi kırmışlar lan!" (gülüyor). Olayı böyle anlatıp tembel yazarlıktan mağdur delikanlılığa terfi etsem mesela... Neyse, daha söyleşinin en başından lafı bu kadar dağıtmasam iyi olacak herhalde. Evet, kitabın adını koymuştum ama altını dolduramadım neticede.

Şimdi dolduracağız. Son 15 yılda kurgu ağırlıklı iki kitap dışında –*Acemi Eğitimi* ve *Yalan Yıllar*– bu konuşacağımız kitaplar tarzında bir kitap yazmadın. Bir de 15 yıl var aslında... Bu vesileyle bu 15 yılı da konuşacağız.

Aslında amaç 15 yılı konuşmak.

Ama biz konuşmaya '90'lara değil de '80'lere giderek başlayalım. '80'li yıllarda sen başlattın –bu bir janr aslında– sonra buna benzer bir üslupla ortaya çıkan başka yazarlar da oldu; ama en dikkat çeken ve bu tarzı başlatan sendin. Sosyolojik gözlemleri, sosyolojik kuramlarla ve alengirli cümlelerle anlatmayan, gözlemlere daha çok yer veren ama bunlardan sonuçlar çıkaran ve okuyanların çok beğendiği, kabul ettiği, referans aldığı, bugün hâlâ bir jenerasyonun çok etkisinde kaldığı kitaplar bunlar. Bunları yazmaya başlamadan önce sen kimdin? Bir anda sosyolog, yazar Can Kozanoğlu olarak ortaya çıkmadan evvel sen ne yapıyordun da bu gözlemleri biriktirdin?

Senin tanımladığın çizgiyi ben başlatmadım. Bizim kuşaktan önce başlamıştı; oraya geleceğim birazdan. Başlatanların ardından gelen yeni bir kuşağın ilk isimlerinden biriydim yalnızca. "Ben kimdim"e, doğuşumdan, 1963'ten başlamayayım. 1981'den başlayayım çünkü o yıl gazeteciliğe başladım, aynı zamanda liseyi bitirdim. Liseyi bitirdim, hemen ardından gazeteciliğe başladım. İki tane kurgu ağırlıklı kitap dedin, biraz onlardan bahsedeyim. *Acemi Eğitimi* ve *Yalan Yıllar*. Gerçek anılarla kurgunun birbirine karıştığı, yüzde 90'ının hatta daha fazlasının kurgu olduğu, anı kitabı formatındaki romanlar diyebiliriz. Ana çerçeve, gerçek hayatım. Benimkine benzer bir aile, benimkilere benzer arkadaşlar, benim gazetecilik, televizyonculuk ve yazarlık hayatımda dahil olduğum veya gözlemlediğim çevreler. Ama ana çerçevenin içindeki hikâyelerin çoğu kurgu ve gerçek hayatta olamayacak kadar fantastik hadiseler. O kitaplarda yazdığım ve gerçek hayatla birebir örtüşen şeylerden biri, 1981'de gazeteciliğe başlamam. 1981'in az öncesine gitsem iyi olacak sanırım. Hayattaki birtakım avantajlarımdan bahsetmek istiyorum.

Şanslı bir insan olduğunu söylersin.

Fırsat eşitliği deriz ya hep, eşitsizliğin şanslı tarafında büyüdüm ben. İnsan Türkiye'de yaşadığı zaman doğal olarak pek çok şeyden şikâyet ediyor. Edilmeyecek gibi değil mutlaka. Ama hayatıma genel olarak baktığımda, hem içine doğduğum koşullar hem hayatta karşıma çıkanlar itibarıyla şanslı bir insanım ve bu yaşa kadar da öyle geldim. Yaptığım işlerle bağlantılı olan şansım şu: Bugün her şey dijitale geçiyor, bir evde kütüphane olup olmaması, eskisi kadar ölçü kabul edilmeyecek artık büyük ihtimalle. Benim doğduğum, büyüdüğüm yıllarda o bir ölçüydü ve çoğu evde kütüphane olmazdı. Burjuva denebilecek ailelerin bile evlerinde çoğunlukla göstermelik birkaç raf olurdu. Olmazsa olmaz *Meydan Larousse* ciltleri, yanına birkaç tane roman konmuş. Ben içinde bayağı büyük kütüphane olan bir evde büyüdüm. Bunu hakikaten bir şans olarak görüyorum. Teşvikiye'de çok uzun yıllar boyunca, annem vefat edene kadar kullandığımız evin her odasında bir kütüphane vardı, biz çocukların da –üç kardeş– katkısıyla birikmiş kitaplar. İleride benim yapacağım işleri yapacak bir çocuk için bu büyük bir şans. Eski Teşvikiyeliler bilir, Aspava Kitabevi vardı Hüsrev Gerede Caddesi'nin başında. Rahmetli Kemal Abi'nin. O, ikinci dükkândı. Aspava'nın ilk yeri, tam bizim evin köşesindeydi, kapıdan çıktığım anda iki metre yürüyüp kitabevine giriyordum. O dönemin koşullarında bayağı kitap çeşidi gelirdi oraya. Benim de bir çocuk olarak cebimde kitap alacak para olurdu her zaman. Bu da bir şans.

Ya da sen cebindeki parayı o kitaplara harcardın.

Cebimdeki tüm parayla kitap alıyordum dersem yalan olur. Çok abur cubur sevdiğim ve maç bileti almak gibi sportif masraflarım da olduğundan... Arada Spor Toto oynayıp para kaybetme masrafım da vardı. Eski tip kuponlara isim ve adres yazılıp imza atılırdı. 18 yaşından küçükler oynayamazdı. Anne, baba, teyze, hala adı yazarak ve onlara imzalatarak oynardım. "10 yaşında ne Toto'su oğlum!" da demezlerdi.

Herkes öyle görmez, ben bunu da şans olarak görüyorum. Birkaç defa ufak tefek paralar kazanmışlığım olsa da gider daha fazlaydı. Ama evet, cebimdeki paranın önemli bir kısmını kitaba harcardım. Geniş kuzenler kuşağının en küçüğü olduğum için anne baba dışı harçlık kanallarım da hiç fena değildi; evlenmemiş teyze, evlenmemiş hala gibi. Bu da bir şanstı. Sonra Robert Kolej'de okudum. O dönem için zannedersem Türkiye'deki en büyük lise kütüphanesi oradaydı. Kitaplara erişme, okuma şansım çok yüksekti.

"Yapı meselesidir, herkes çok okuyamaz"

Ama seninle aynı koşullarda yetişen herkes o kadar okumuyordu.

Doğru. Ama okumak istiyorsan –benim bahsettiğim 1970'ler, 1980'lerin başı– o dönemin ölçülerinde o kadar çok kitaba erişebilmek bir şanstı. Şunu da söyleyeyim, aman ne çok okudum filan gibi, bunu bir üstünlük taslama tarzında söylemek istemiyorum ama sen de yakın arkadaşım olarak biliyorsun, ben bayağı çok okurum. Bu da bir yapı meselesi. Herkes çok okuyamaz. Bazı konularda kondisyonu, dayanıklılığı yüksek doğuyor insan yapısal olarak. Herkes çok konuşamaz mesela. Bazı insanların doğuştan çenesi vardır, kolay kolay susamaz. Bazı insanlar da niyetlenseler bile fazla konuşamaz. İkisini de yapmadım ama futbol ve atletizmde hakem lisansı almışlığım var çok yıllar önce. Atletizmde, özellikle de okul yarışlarında olurdu. Kıyıda köşede kalmış okullardan ya da Anadolu'daki okullardan neredeyse ilk defa yarışan çocuklar gelir. Malzeme yok, antrenman yok. Aylarca antrenman yapmış çocukların dili dışarıdayken, ilk defa öyle bir yarışa katılanlardan birkaç kişi şimendifer gibi gider. Öyle doğmuş çünkü... Okumak güzel şey, olabildiğince okuyayım diyen ve bundan zevk alan insanlarla, yani iyi okur dediğimiz insanlarla doğuştan okuyucular iki ayrı grup bence. Doğuştan okuyucular her zaman yazar çizer de olmaz, hatta entelektüel yönleri de olmayabilir. Hiç kitap okumadığını söylese şaşırmayacağın insan, bir yerde bir kitap bulur okur, gazete okur, bro-

şür bulur okur. Ben de çok entelektüel olma iddiasında değilim okuma kondisyonu yüksek doğmuşum.

Hem çevresel hem bireysel açıdan şanslı olduğunu düşünüyorsun yani.

Çevre demişken, evin kalabalık olması da önemli. Biz Adanalı çok geniş bir aileyiz. Baba tarafımın kökleri Adana'da olmakla birlikte onlar biraz İstanbul ailesi biraz Adana ailesi. Anne tarafı ise tam Adana ailesi. Birbirleriyle ortak ve farklı yönleri olan iki burjuva aile. Ben beş yaşındayken Adana'dan İstanbul'a taşındık. Ailenin Adana'daki kesiminin İstanbul'daki durağı bizim evdi. Oradan çok fazla insan gelirdi. Çocuğuz tabii, çok sevinirdik gelenlere. Evde sürekli hareket... Bizim o geniş ailede hem kültürel hem refah düzeyi açısından önemli farklar vardı. Hiç okumamış insan da, çok okumuş insan da... Zengin insanlar, orta halli insanlar. Adana'nın mütevazı bir mahallesinden gelen insan, sahil yolu geçmeden önce Suadiye'de yalıda oturan insan... Bunların hepsi çok yakınımızdı. Baba tarafına gelince, tatlı kaçık denir ya, bir tatlı kaçıklar topluluğu. Çoğunu kaybettik, başta babamın ikizi olan halam, özlüyorum da hepsini. Hatta bazıları için kaçık indirimli ifade olabilir, aile kıyağı geçiyorum. Bütün erkeklerde alkol sorunu varsayılan ayar zaten. Deli deliyi çeker lafını doğrulayan insanlar bunlar. Tiyatro sahnesi gibi, hayatlarına tuhaf tuhaf tipler girip çıkıyor sürekli. Her iki kanatta da yer yer cinsel skandalcıklar yaşanıyor (gülüyor). Böyle ayrıntılı anlatmamın sebebi şu; aile çevresinde birbirine hiç benzemeyen çok fazla insan vardı, hem kan bağı olan hem olmayan. Bu da yetişme çağında besleyici oluyormuş insan için.

Farkında olmadan, kendiliğinden besliyor.

Ve büyüyünce anlıyorsun onu. Çevredeki kalabalıkla kurulan ilişkinin tarzı da önemli. Sürekli bizde yemekler yenirdi ve bizim evde şöyle bir şey yoktu: "Çocuklar onu dinlemez", "Çocuklar ona karışmaz". Elbette ortalıkta konuşulmayan

şeyler vardı ama biz ortalıkta konuşulan her şeyi dinler, her lafa maydanoz olurduk. Misafirlerin lafları dahil. "Bizim sınıf Hababam sınıfıydı" hattına geçmiş de olabilirim aileyi anlatırken, ne enteresan aileydik diye. Çoğu insan ailesi için öyle düşünmek ister. Yine de biz üç kardeşin ufkunu açacak bir kalabalık ve çeşitlilik olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim.

Üç kardeşin en küçüğüsün.

Hayri, benden yedi yaş, Bülent altı yaş büyük. Beni son bir deneme olarak yapmışlar, özellikle babam kız çocuğu istediği için. Kısmet benmişim... Abilerimle yaş farkımız çoktu, üç erkek kardeş olmanın doğal sonucu sayabileceğimiz kavga gürültü de olurdu epeyce. Hayri'yle Bülent'e zaman zaman çok kızardım ama şöyle bir iyi tarafları vardı ki beni gittikleri her yere götürürlerdi hemen hemen. Gidilen yerler kısıtlı tabii. Ergenlik çağıma gelip arkadaşlarımla veya kendi başıma gezerken de bu kısıtlılık sürüyordu. 1970'li yıllar... Bugün diyelim 14-15 yaşında bir çocuğun İstanbul'da gidebileceği çok çeşitli yerler var. Bizim çok fazla gidecek yerimiz yoktu. Bir sinema, bir maç. Şimdi Fenerbahçeliler, yalnızca Fenerbahçe maçına gidiyor, Beşiktaşlılar Beşiktaş, Galatasaraylılar Galatasaray. O zaman başka takımların da maçlarına gidilirdi. Bizim ev Teşvikiye'de, maçlar ağırlıklı olarak İnönü Stadı'nda oynanıyor. Spor Sergi Sarayı yakın. Basketbolun müdavimiyiz ama orada boks seyretmişliğimiz de var, güreş seyretmişliğimiz de. Onun dışında Vefa Stadı'na gidiyoruz, Şeref Stadı'na gidiyoruz. İstanbul'un amatör liglerini çok yakından takip ediyoruz. Beraber gittiğimiz arkadaşlarımız var. Tayyip Erdoğan'ı da seyretmişliğim var futbolcuyken. İETT'de oynadığı zamanlar. Vefa Stadı, Eyüp Stadı derken, normalde pek sık geçmeyeceğimiz mahallelerden geçiyoruz. Her amatör takım, başka bir mahalle demek, bilmediğimiz mahallelerin dilini tribünde duymak, tiplerini tribünde görmek demek. Bizim derdimiz maç seyretmek ve eğlenmek. Özellikle de kavga çıkarsa, ki sürekli çıkardı, çok eğlenirdik. Öyle halkımı-

zı tanıyalım gibi bir düşüncemiz yok tabii ki. Olsa da çok sevimsiz kaçarmış zaten, 12-13 yaşında Eyüp Stadı'nda sosyolojik analiz yapmaya çalışan çocuk. Ergenliğin sonlarına doğru deplasman maceralarımız başladı. Farkında olmadan hayatı tanıma işi, şehirlerarası boyut kazandı. Hayatı tanımak derken, sokakların kurduyum gibi bir iddiam da yok tabii. Rutinin içinde hiç görmeden yaşayabileceğin şeylere tanıklık edebiliyorsun anlamında söylüyorum.

Alttan alta bir şeyler birikiyor kafanda.

Hiç yoktan iyidir düzeyinde öyle oluyor herhalde. Farklı gündelik hayat kültürlerini hem evin içinde hem sokakta ucundan kıyısından tanıma imkânı sağlıyorsun kendine, bilinçsizce de olsa. Tabii o zaman hayat da başka. Seks filmleri furyası diye bir şeyden bahsedilir hep. Ben de okulda derslerde anlatıyorum: Başlangıcı 1974, asıl zirvesi 1977-1978, sonu 12 Eylül 1980. O zaman kaç yaşındayız diye bakıyorum, zirve dediğimiz yıllarda ben 13-14 yaşlarındayım. Arkadaşlarımızla bazen Beşiktaş'taki Suatpark'ta, bazen Beyoğlu'ndaki sinemalarda, Rüya'da, Lüks'te, Alkazar'da sık sık gidiyoruz o filmlere. Aydemir Akbaş filmleri, Bülent Kayabaş, Ali Poyrazoğlu filmleri. Arzu Okay, Figen Han, Mine Mutlu... Leş gibi salonlar. Yeri gelirse o furyayı da ayıca konuşmak isterim. Şimdi o yaşlarda yeğenlerim var, arkadaşlarımın çocukları var. O kadar sefil ortamlara 14-15 yaşındaki çocukların kendi başlarına gitmesi, en azından bizim sınıfsal yapımızdan çocukların gitmesi olacak şey değil. İnternette her şey ellerinin altında, o ayrı. Fiziki ortam olarak, bugünün burjuva çocukları kazara öyle bir yere girse, "Aman travma geçirir, kalıcı travma olur," diye sekiz tane psikologdan geçirirler. Tabii insan o kadar kolay travma geçiriyor mu, bilmiyorum. Orta sınıf korkularının vardığı boyut da başka bir şey. Biz daha az korkulan bir dönemde büyüdük sanırım.

Özgür bir ergenlik çağı geçirmişsin, bugün o çağda olan çocuklara kıyasla.

Öncesi de var. Benim okuduğum ilkokul, Anafartalar İlkokulu, şimdi Akaretler'de kafelerin, restoranların, Beşiktaş Plaza'nın olduğu yerde eski bir binaydı. Aynı bahçeyi paylaşan bitişik iki okul vardı. Bizimki ve Turgut Reis İlkokulu. Okulun bahçesi de şimdi Beşiktaş Plaza'nın yükseldiği yer. Orası toprak bir futbol sahasıydı. Hafta sonu maçlar olurdu. Bizim okulda öğretim hem öğleden önce hem öğleden sonraydı. Öğlen çıkıyorsun, yemekten sonra dönüyorsun. Servis mervis de yok tabii. İlkokul 4'ten beri ayrılmadığım Hilmi, en yakın birkaç arkadaşımdan biri. Bir de yeri uzak olmasına rağmen kalben yakın, Amerika'da kardiyolog şimdi, Özgen. Üçümüz 10 yaşındayken öğlen çıkardık okuldan. Beşiktaş'ta Murat Kebapçısı vardı. Orada kebap yerdik. Sonra okula dönerdik, öğleden sonra dersleri bitince sahile inerdik. Şimdi Beşiktaş-Kadıköy İskelesi'nin bulunduğu yerin yanı, kaymakamlık binasıydı. Orada gezerdik, bazen büfeden tost ya da sosisli alırdık. Sonra ben Harbiye dolmuşuna binerdim, Teşvikiye'de inip eve giderdim. Ben epeyi muhallebi çocuğuydum. Çok serbest takılan sokak çocuğu, sokağı bilen çocuk, güçlü çocuk değildim. Yine de bunları yapıyorduk. İlkokul çocuğunun dolmuşla evine dönmesi, sokakta rahat rahat yürümesi, üç çocuğun kendi başlarına esnaf lokantasında, kebapçıda yemek yemesi çok yadırganmazdı. O şekilde büyüyerek, kendimce hayatı gözlemleyerek ve okuyabildiğim kadar kitap okuyarak liseyi bitirdim. Lisede hiç iyi bir öğrenci değildim.

CHP'de kurulan bir aile

Ama iyi bir lisede okuyorsun.

Lise iyi de benim aklım başka şeylerde. Türkiye'nin çok politize olduğu bir dönem. Ben de siyasete meraklıyım. Aile etkisi de söz konusu burada. *Yalan Yıllar*'da yazmıştım, içine hafif de kurgu katarak. Bizim evde çok fazla siyaset konuşulurdu. Annemle babam 1950'lerin ortalarına doğru Cumhuriyet Halk Partisi [CHP] Adana İl Teşkilatı'nda tanışıyor. İki CHP'li avukat.

Baban İstanbullu ama Adana'da görev mi yapıyor o zamanlar?
Hayır. Aile Adanalı. Kozanoğlu isyanından sonra sürülmüşler, uzun yıllar Adana'ya dönmeleri yasaklanmış. Babam, ortalığı serbest bulunca, üniversiteyi bitirdikten sonra Adana'ya dönmüş. Ondan önce halam da Adana'da eğitimci olarak görev yapmış, tekrar bağ kurmuşlar Çukurova'yla. Derken annemle tanışma ve evlilik. Nasıl böyle fanatik Fenerbahçeli, fanatik Galatasaraylı, Beşiktaşlı olur; babam da öyle bir CHP'liydi. Hasta taraftarın partili versiyonuydu.

İnönücü müydü?
[Bülent] Ecevit, [İsmet] İnönü'ye karşı kurultayı [14 Mayıs 1972] kazanana kadar İnönücü. Kurultay yenilgisine üzülüyor, çok çok kısa bir kırgınlık ve ardından Ecevitçilik. Çünkü CHP nerede, babam orada. Gerçekten çok severlerdi birbirlerini annemle. O sevginin yanında annemin meslektaş olması önemli, partili olması daha da önemli. Teyzem CHP milletvekilliği yapmış ki, bu da babamın gözünde ailenin değerini artırıyor mutlaka.

Teyzen kim?
Makbule Dıblan. Doktordu, trafik kazasında kaybettik ben çocukken. 1946'da çok genç yaşta Meclis'e girmiş. Alevi-Arap kesimin temsilcisi olarak görülüyor listeye girerken. Eski belediye başkanının kızı olması da bir faktör. Ama hepsinin ötesinde çok ilginç bir karakterdi, lider ruhlu biri. Bu arada anne tarafı Alevi, baba tarafı Sünni. 1950'lerin Adana'sında ender rastlanan bir evlilik türü.

Teyzen eski milletvekili, sen doğmadan çok önce ölüyor.
Tabii tabii. Annem, CHP'li bir aileden, bilinen bir kadın milletvekilinin kız kardeşi babamın gözünde. Fakat annemler feci öngörülü bir aile olduğu (!) için, CHP'li kimliğiyle bütün o Demokrat Parti [DP] döneminin çilesini çektikten sonra, 27 Mayıs'a birkaç ay kala Demokrat Parti'ye geçiyorlar. Babam için bir hüsran. Annem ondan sonra Özgürlük ve Dayanışma Partisi'ne [ÖDP] oy vermeye kadar gitti ama biz

çocukken babam CHP'li, annem Adalet Parti'liydi [AP]. Biraz şunun da rolü vardı: Dayım '70'li yıllarda uzun bir dönem Odalar Birliği'nin başkanlığını yapmıştı ve Demirel'e çok yakın birisiydi. Annemin AP'liliğinde hafif aile etkisi de vardı. Evde çok fazla siyaset konuşulurdu. Ben de meraklıyım zaten. [5 Haziran] 1977 Seçimleri'nde kendi başıma aşağı yukarı İstanbul'daki bütün mitinglere gittim. Zaten çoğunlukla Taksim'de olurdu. Ecevit'in meşhur mitingi, ondan önce Demirel'in yaptığı miting. [Necmettin] Erbakan'ın mitingleri eğlenceli olurdu ya da bize öyle gelirdi. Türkiye Birlik Partisi vardı Alevilerin, Mustafa Timisi başkandı, onların mitingine gittim. Beşiktaş'taki Barbaros Parkı'nda Turhan Feyzioğlu'nun Cumhuriyetçi Güven Partisi mitingi olmuştu, 50 kişi filan vardı. Yaş ortalaması hayli yüksek bir topluluk. Slogan yok. Yalnızca bir ara coştular ya da coşmak istediler. Ellerini, eski tip Anadolu takımı taraftarı gibi genişten çırpa çırpa, "Feyzoooluu Feyzoooluu!" diye bağırdılar bir yarım dakika kadar. Nedense çok komiğime gitti. Hâlâ gözümün önünde ve kulağımda, hâlâ da gülerim. O mitinge bile gitmiştim yani. Broşür de topluyorum bulabilirsem. Sen necisin dersen, 13-15 yaş arası iki-üç yıl kadar ülkücü oldum.

Niye?

Abiler üniversiteli artık. Onlar solcu. Babam zaten kafası sola yakın bir adam, üstüne 1970'lerin Ecevit dönemi. Onları hafiften gıcık etmek içindi bir ölçüde. Senin *2001 Eski Türkiye'nin Son Yılı* kitabın için konuştuğumuzda uzunca anlatmıştım Ecevit'e bakışımı. Zaman içinde kısmen değişti bakışım ama uzun yıllar boyunca hiç kanım ısınamadı Ecevit'e. Onu sevmemem de bir etken oldu galiba. MHP [Milliyetçi Hareket Partisi] yanlısı *Hergün* gazetesi vardı, Teşvikiye'deki gazete bayi İsmet'ten alırdım *Hergün*'ü, masanın üstüne koyardım. Babam ve abilerim kızardı ama efendi insanlarmış, dövmezlerdi de. Benim kafamda birtakım siyasi görüşler var, okuduğum kitaplar çoğunlukla sol kitaplar, beğendiğim yazarlar da öyle. Fakat ülkücüyüm.

Birtakım fikirleri savunuyorum, MHP'nin de öyle düşündüğünü iddia etmeye çalışıyorum. Kendimi kandırıyorum yani. 13-14 yaşımda iyi kötü idare ediyordum ama 15 yaşına gelip de kendimi kandıramaz hale düşünce solcu oldum. Daha doğrusu, aslında solcu olduğumu kabul ettim. 1981'den başlayalım demiştim, lafı çok dolandırdım. Robert Kolej'de okumayı siyasi açıdan pek beğenmediğim için, "Ben burayı bitirmeyeceğim, lise 3'te ayrılacağım," gibi saçma sapan şeyler söylüyordum bir aralar. Çocuk aklı işte. Öyle bir şey olmadı tabii ki. Mezuniyet döneminde birkaç dersten ikmale kaldım, ondan sonra tek derse kaldım. O tek dersin sınavına girmek üzereyken, tesadüf –onu da *Yalan Yıllar*'da anlatmıştım– Hayri yolda yürürken Ankara'da üniversiteden tanıdığı bir arkadaşını görüyor. Nezahat ve Nebahat kardeşler vardı, onlardan biri. Nasıl oluyorsa laf bana geliyor. Hayri, liseyi bitirmek üzere olduğumu, gazeteci olmak istediğimi söylüyor. Öyle kesin bir kararım da yok aslında, ara ara aklımdan geçen bir şey. Nebahat de, "Bizim Nezahat, *Hayat* dergisinde sayfa sekreteri oldu," diyor. Dergiye hem muhabirlik hem çeviri yapabilecek, dil bilen birini arıyorlarmış. O bağlantıyla gittim, Yazıişleri Müdürü Tuna Serim'le konuştum, tek ders sınavından birkaç gün sonra işe başladım. Büyük tesadüf, büyük sürpriz... *Hayat* dergisi, biliyorsun, 1960'ların, 1970'lerin en meşhur magazin dergilerinden biri. *Hayat* ve *Ses* iki kardeş dergi. Uzun yıllar boyunca Şevket Rado yayıncılığını yapmış. Sonra Uzanların eline geçmiş. *Ses*, biraz daha klasik magazin dergisiydi. *Hayat* ise haber dergisiyle magazin arası bir çizgideydi. Bir anda kendimi *Hayat*'ın elemanı olarak buldum. 1981 yılı sonbaharı itibarıyla tablo şu: Kolejden taze mezun solcu çocuk, Uzan ailesine ait magazin dergisinde muhabir olarak işe başladı. Orada bir buçuk yıl kadar çalıştım.

18 yaşında bir gazeteci

Ne yapıyordun?

Ara sıra muhabirlik yapıyorum, çeviri yapıyorum. Şöyle bir üretim tarzı vardı orada. Tuna Hanım'ın odasında bir fotoğraf kutusu dururdu. Yabancı dergilerden kesilmiş fotoğraflar. Bazıları yazılarıyla beraber kesilmiş, bazılarında yazı yok. Birbiriyle uyum sağlayabilecek fotoğraflar seçilir, bir konu çıkar. Ne bileyim işte, palyaçoların dünyası, Rio Karnavalı, kraliyet ailesi trajedileri, safari tutkunları, güzel kadın sporcular... *Hayat* ekolünde yalnızca fotoğraf yerleştirerek sayfa bağlamak yoktu. İlla her konunun uzunca yazısı olacak. Benim, dergi diline uygun biçimde ve hızlı yazdığımı keşfettiler. O türden yazılar yazardım. Sekiz fotoğraf veriyorlar, beş daktilo sayfası yazı yazıyorum. Google yıllarına da çok var daha, öyle girip kolayca bilgi toparlayamıyorsun. Lafı çevirip dur işte... Ara sıra dışarı çıkıp haber de yapıyordum. Mesela... Bu arada iyice anı kitabına çevirdim işi, amaç o değildi oysa. Neyse, Fikret İlkiz'i biliriz hepimiz, gazeteciler olarak.

Tabii...

Çok sevdiğimiz avukat abimiz. Bizim gibi insanların zor duruma düştüğünde ilk aradığı birkaç telefondan biri Fikret Abi'ninki. NTV dönemi, Doğuş'ta yıllarca beraber çalıştık. Hatırlarsın, oda komşusuyduk bir ara. Senin odan, benim odam, Fikret Abi'nin odası, Ruşen'in [Çakır] odası, böyle küçük koridor gibi bir yerde...

Çıkmaz bir koridorda, evet, kapı kapıya bakardı.

Bir gün Fikret Abi –odalarımız karşı karşıya– getirdi, masanın üzerine bir gazete kupürü fırlattı. Zalimce de gülüyor. Hadise şu: 12 Eylül dönemi, zannedersem sene 1982, Avrupa'dan birtakım parlamenterler insan hakları ihlallerini, baskıları gözlemleyip rapor hazırlamak üzere Türkiye'ye gelmiş. *Hayat* dergisi adına...

Bilin bakalım kim izliyor?

Yaa! Maalesef ben izlemişim, muhabir olarak. 19 yaşındayım. Onları ağırlayan İstanbul Barosu ekibi içinde Fikret Abi de var. Ve haberin başlığı da, şu an tam aklımda değil, hatırlamak istemiyorum galiba, "Yabancıları Görünce İhanet Ettiler" filan gibi bir şey. Fikret Abi'nin de yer aldığı bir fotoğraf, ona da yine pis bir resim altı yazılmış. Hainleri teşhir etmişiz yani. Birkaç hain avukat, kötü niyetli Avrupalıları görünce hemen memleketi satmışlar, mealinde bir haber. O ziyareti izlediğimi ve benim yazdığımdan çok farklı bir metnin yayımlandığını hatırlıyorum ama işin bu raddeye vardığı kalmamış aklımda. Bayağı rezalet... Gazeteciliğe o tarz bir başlangıç yaptım yani. Çok adisinden, asparagas değil ama sana fotoğraflar verilip üzerine sekiz sayfa yazı yaz dendiği zaman mecburen sallıyorsun. Hatta tefrika edilen romanlar oluyordu, onları da ben çeviriyordum. Kitaplardan birini kaybedince, romanı kendim yazmaya başladım mecburen. Hoşuma gitti, kaybetmediğim romanın da aslını bir kenara bıraktım, kendim yazmaya başladım. İdeal gazetecilik koşulları değil elbette ama bir tecrübeydi, değişiklikti. Hele ne kadar genç olduğum düşünülürse...

Gazetecilerin ortamına uyum sağlamak kolay oldu mu? Senin için çok yeni bir çevre ve aniden kendini magazin gazetecilerinin içinde buluyorsun.

Özellikle ilk birkaç hafta çok enteresan geldi tabii ki. Çeşit çeşit insan vardı. En eski tip Babıâli temsilcileri, klasik magazin gazetecileri ve 12 Eylül'le birlikte bütün sol gazeteler, sol yayınlar kapandığı için, bayağı da solcu gazeteci çalışıyordu. *Politika*, *Demokrat*, *Aydınlık*... Hepsi kapanmış. Cezaevine girmeyenler için söylüyorum tabii; bir yıl önce sol içi fraksiyon çatışması yaşayanlar, Uzanların magazin dergilerini birlikte çıkarıyordu. Uyum sorunu yaşamadım pek. İyi arkadaşlıklar da kurdum. Mesela Neyyire Özkan'la ilk orada tanıştım. Muhittin Sirer vardı, Korhan Atay vardı, Mahmut Övür gelip gitti kısa süre. Uzanlar diyorum ama içlerinden

yalnızca Yavuz Uzan'ı görüyorduk, Kemal Uzan'ın kardeşi. Kemal Uzan, bir türlü kadro işlemleri yapılmayan Ergin Konuksever'den dayak yemişti ve binaya pek uğramıyordu. Ergin Abi, dönemin meşhur savaş muhabiri... Bunlar renkli şeylerdi benim için. Bir yandan lise arkadaşlarımla takılıyorum; bir yandan yeni magazinci, gazeteci arkadaş çevrem oluşmuş ve içlerinden bazıları da solcu. Benim farklı çevrelerden arkadaşlarım var, abilerimin arkadaşları var; hemen hepsi solcu. Kimi daha entelektüel tipte, kimi daha düz siyasi... Böyle bir karma çevre ortamındaydım. Sonra sıkıldım, ayrıldım *Hayat* dergisinden.

Ama başlangıç bu. Medyaya ilk adımı atışın...

Başlangıç bu. Ayrıldıktan sonra başka bir yerde gazeteciliği denesem mi denemesem mi diye düşünüyordum ki fazla düşünmeye zaman kalmadı. Hayri'yle çok uğraşırım, yüzüne karşı da arkasından da. Ama epeyi hayrını da görmüşüm. Yine Hayri'nin bir arkadaşı vasıtasıyla, Bilal Oğuz vasıtasıyla, yeni kurulan İletişim Yayınları'nda işe başladım. İletişim'i şu anda kitap yayımlayan bir kurum olarak görüyoruz. Ama kuruluş amacı ve uzun yıllar da çalışma biçimi hem dergi çıkarmak hem ansiklopedi çıkarmak hem kitap yayımlamaktı. Çok yönlü büyük bir kurum oluşturmak hedefi vardı. Bu konuşmayı yaptığımız tarih itibarıyla cezaevinde olan ama kitap çıktığında dışarıda olacağını umduğumuz Osman Kavala'nın sermaye katkısıyla, Murat Belge önderliğinde öyle bir çevre kuruluyor. Ben de gittim orada çalışmaya başladım.

Boğaziçi Sosyoloji'nin kıdemli öğrencisi

Üniversiteye girdin mi bu arada?

Evet, üniversite öğrencisiyim ama her zaman iş ağır basıyor. Daha cazip geliyor. Hatta bazen okulda öğrencilere diyorum ki, "Benim üniversiteyi kaç yılda bitirdiğimi bilmek istemezsiniz, daha doğrusu bilmenizi ben istemem." Çünkü lise mezuniyetim 1981, üniversite mezuniyetim 1992; okurlarsa şimdi

öğrenecekler maalesef... O zaman YÖK'ün yeni ve en vahşi zamanı olduğu için çok kolay bir şekilde üniversiteden atılıyordun, bir dersten iki defa kaldığın zaman. Ben mesela Boğaziçi Sosyoloji'ye üç defa girdim. Üniversite sınavıyla yani.

Atılıp atılıp geri döndün yani.

Atılıyorsun, döndüğün zaman eskiden geçtiğin dersler sayılıyor, oradan devam ediyorsun.

Peki, şimdi İletişim'e devam edelim ama arada üniversiteyi katmak istiyorum. Sen sosyolog Can Kozanoğlu'sun. Evet, yazarsın, gazetecisin ama bir sosyoloji perspektifinden de besleniyorsun. Nasıl oldu da sosyoloji bölümüne girdin?

Bunu sorduğun iyi oldu. Benim liseyi bitirdiğim dönemlerde, Robert Kolej'den ya Cerrahpaşa ve Çapa öncelikli olmak üzere tıbba gidilir, ya Amerika'ya gidilir ya Boğaziçi Mühendislik'e veya Boğaziçi İşletme'ye filan gidilirdi. Bazen Ankaralılar ve İzmirliler tıp için kendi şehirlerine dönerdi. Demin anlattığım, "Ben koleji bitirmeyeceğim," tripleri geçtikten sonra bu kez, "Ben Boğaziçi'ne gitmeyeceğim," dedim. Üniversite sınavında tek tercih yazdım, İstanbul Siyasal'a gittim. Daha doğrusu, kaydoldum da hemen hiç gitmedim. Gazetecilik daha ilginç geliyordu çünkü. Siyasaldaki ortama da ısınamadım. Bir de şöyle bir olay yaşandı: O yıllarda Çapa Tıp öğrencileri, birinci sınıfı siyasalın binasında okurdu. Çapa öğrencisi birçok arkadaşım vardı. Bir gün okula uğradım. Tıptan arkadaşlarım kantinde masa tenisi oynuyor. Siyasaldan birileri geldi, sert bir şekilde racon kestiler. "Bu masa bizim, boş olduğu zaman bile siz oynayamazsınız," diye. İyice soğudum. Baktım ki bana daha uygun yer, Boğaziçi. Arkadaşlarım da hep orada. Boğaziçi'ne geçeyim bari. Tekrar üniversite sınavına girdim. İlk girişimde sosyoloji diye girilmiyordu. Giriyorsunuz, girdikten sonra, sosyoloji, siyaset, ekonomi, işletme arasından tercih yapıyorsun. Boğaziçi'ne üniversite sınavıyla ikinci girişimde artık sosyoloji diye giriliyordu.

Girdikten sonra tercih yapılan dönemde Edebiyat Fakültesi'ne mi giriyorsun?
İdari Bilimler Fakültesi'ydi. O zaman sosyoloji pek seçilen bir bölüm değildi. Şimdiki kadar makbul bir yer değil. Ben sosyolojiyi seçtim.

Ne vardı kafanda peki?
İşletmeyi seçmezdim ya da sınava girmeden önce mühendisliği düşünüp orayı denemezdim. Ama niye siyasette değil de sosyolojide karar kıldım o zaman, çok net bir cevabı yok. Neticede sosyoloji öğrencisi oldum. Sonra yıllarca...

Atılıp atılıp döndün.
Evet, maalesef. Ama sosyoloji bölümü derslerinin hiçbirinin sınavından da kalmadım. Sorun şuydu ki, ben sınavlara...

Gitmiyordun...
Gidemiyordum, gitmiyordum. Zaten en son bir seçmeli ders vermem gerekiyordu mezun olmak için. Çok kolay, herkesin geçtiği bir ders aldım psikoloji bölümünden. Ergenlik dersi. Çok yıllar geçtiği için işin bu kısmını söyleyebilirim artık. Dersin hocası yaşı ilerlemiş biriydi, saygın bir bilimkadını. Çoktan seçmeli sınav yapıyor, kâğıtları asistanlara okutuyor ve asistanlardan biri de yakın arkadaşım. Yani benim sınav salonuna girmem bile o dersi verip bitirmeme yeterli olacak. Ama sınavlar hep saat dokuza denk düştü ve gidemedim. Uyanamadım. Şımarıklıktan uyanamamak diye bir şey var mı, bilmiyorum. Varsa onu yapmışım vaktiyle. Yani en son bir buçuk yıl uzaması bundan dolayı. Ve üniversiteyi de şöyle bitirdim: *Cumhuriyet*'te çalışıyordum. Ankara bürodan haber geldi. Yeni Bedelli Askerlik Yasası çıkıyor ama yalnızca üniversite mezunlarına diye. Ben o panikle gittim, tek ders sınavı hakkı için başvuruda bulundum. Tek ders sınavı hakkını aldım, mezun oldum. Fakat sonra o bedelli hakkı da şeye çıkmadı...

Üniversite mezunlarına değil herkese çıktı.
Üniversite mezunu olmayanlara da o hak verildi. Ben arada okulu bitirmiş oldum. Bir aralar şöyle denirdi, "Sosyolog deniyor da sosyolojiyi bitirmemiş." *Cilalı İmaj Devri*'ni yazdığımda üniversiteyi bitirmek üzereydim, kitap çıktığında bitirmiştim. *Bu Maçı Alıcaz* çıktığında öğrenciydim. Kıdemli öğrenci mi dersin, kaşar öğrenci mi dersin...

Peki, okulda senin kitabın okutuluyor muydu?
Evet. Böyle de tuhaf bir şey vardı. *Bu Maçı Alıcaz*'dan bölümlerin ve kitap dışında yazdığım bazı makalelerin ben mezun olmadan okutulduğunu biliyorum. Okuldaki başka bölümlerde de... Sosyoloji bölümünde az sayıda hocamız vardı. Faruk Birtek, Ayşe Öncü, rahmetli Oğuz Arı, Nilüfer Göle. Kıdemli asistanlar Güzin veee Emre Aköz! Ferhunde Özbay vardı, yakın zamanda kaybettik; bir defasında gitmediğim bir sınavda arkamdan sitem etmiş. "Sorulardan birini Can güzel cevaplar diye sormuştum, gelmedi," diye. Bütün o kıdemli öğrenciliğim içinde en mahcup olduğum hadisedir. Hepsiyle her konuda kafamız uyuşmasa da hocalar hep iyi insanlardı da ben şımarıktım. Üniversite kontenjanlarının bugüne göre çok kısıtlı olduğu yıllarda ukala bir özgüvenle, nasıl olsa yine kazanırım diye dersleri boşlamak, onca yıl kontenjan işgal etmek... Ben ve bizim kuşaktan bazı arkadaşlarım medya çalışanı olarak da yapardık benzer şımarıklıklar.

"Bazen eski yazılarım cahilce geliyor"

Peki şunu sorayım. Sen sosyoloji bölümünü okumamış olsan da bu kitapları yazar mıydın?
Yazabilirdim ama eksik kalırdı. O gevşek öğrenciliğin bile çok katkısı oldu bana.

Üzerine bir soru daha. Senin kitaplarınla ilgili Ekşi Sözlük'te yazılan değerlendirmelerden bir tanesinde şöyle diyorlar: "Kuram bilmeden de sosyoloji kitabının yazılabileceğini pekâlâ kanıtlayan adam..."

Öyle bir şeyin yazılmış olduğunu biliyorum. Aslında güzel bir şey. Onu bir iltifat olarak alıyorum. Gerçekten öyle.

Ama sana değil, başkasına, yani bir duruma iltifat. Bu da pekâlâ mümkün. Çünkü sen kuram biliyorsun bir yandan.

Şimdi orada iki boyut var. Bunu üniversite hocalığı yıllarımda da yaşayarak gördüm ki an itibarıyla 17. yılım üniversitede. Kuramı, direkt kuramdan bahsederek anlatmak yerine kuramdan bahsetmeden anlatmanın kimi zaman daha iyi olduğunu düşünüyorum. Daha doğrusu, önce olguları, sonra kuramı konuşmanın. Bu, bir. Ama sorduğun soruyla bağlantılı olarak ikinci boyut daha önemli. Ben okuma yazmayı çok erken yaşta öğrendim. Zekâdan değil. Bülent bana okuma yazma öğretmeye karar verdi. Mıknatıslı harfler vardı, madenî bir panoya yapıştırılan. Babama ondan aldırdı ve öğretti. Hatta geçenlerde bir akademik ödül almış Meksika'da. Konuşmasında demiş ki: "İlk öğretim faaliyetim, kardeşime okuma yazma öğretmekti, o da yazar oldu." Beş yaşında bayağı uzun kitaplar okuyordum. Bunları söylememin sebebi şu: İlk iki kitap, *Bu Maçı Alıcaz* ve *Cilalı İmaj Devri* çıktığında ben daha 20'li yaşlarımdaydım. Ne kadar erken okumuş olursam olayım, sevimli tavşan kitabı, yaramaz Ayşe kitabı filan dahil, taş çatlasa 20 küsur yıldır okuyordum. Üzerinden 25 yıl geçti. Küçük çocuk kitapları dahil, o zamana kadar okuduğumun iki katı okumuş durumdayım şu an. Okumuş, dinlemiş, düşünmüş... Doğal olarak o dönemdeki kuramsal bilgimle şimdiki arasında ciddi farklar var. Yazdığım kurguları okurum da kurgu olmayan kitaplarımı okuyamam ben. Sevmiyorum nedense. O yazamadığım kitabın çalışması için hepsini yeniden okumak zorunda kaldım bu yıl. Beğendiğim bölümler de oldu söylediğim gibi, beğenmediğim bölümler de. Ama birkaç yerde de, "Oğlum ne cahilmişsin!" dedim kendime, çünkü bir cehalet de var.

Cehalet doğru kelime mi burada sence?

Göreceli bir cehalet tabii. Ama var. Bunu kabul etmek lazım. Benim durumum bir yana, o yıllarda yazılanlara çizilenlere

genel olarak bakarsak, cehalet diyemem ama yaygın bir acemilik göze çarpıyor, işin doğrusu. Söyleşinin başlarında, benim çalıştığım alanlarda bizden önceki kuşağın başlatıcı olduğunu söylemiştim hani. Kimlerden bahsediyoruz? Canımız, rahmetli hocamız Ünsal Oskay'dan bahsediyoruz. NTV'de koridorun ucundan, "Ceylan gözlü," diye bağırıyordu bana, hatırlarsın belki... Murat Belge'den bahsediyoruz, Aydın Uğur'dan bahsediyoruz. Onların o zaman yazdıkları, bizden önce yazdıkları, pek çok açıdan değerli ve değerini koruyan şeyler. Ama bugünden baktığımız zaman, bizden daha donanımlı olmalarına rağmen onlarda bile kısmi acemilik var. O döneme baktığın zaman her şeyde bir acemilik, yetersizlik var. Dönemin yemek yazılarında da var, gezi yazılarında da var. Çünkü dünyanın standartları farklı. O dönem, "dünyayı gezmiş" diye imrenilen insanların gezdiğine bak, bugün yurtdışına gidip gelmeyi seven bir orta sınıf ailenin ergen çocuğuna bak. Bugünün ergeni aşağı yukarı onun kadar gezmiştir. Ya da ne bileyim işte, o dönemin yemek yazıları... Entelektüel insanlar 1980'lerde yemek yazıları yazmaya başlamıştı. Ali Sirmen yazıyordu, Murat Belge yazıyordu. Solun içindeki iki kutup neredeyse. Ama o başka mevzu, burada girmeyelim. Yazdıkları ilgi çekiyordu çünkü çoğu insanın bilmediği şeyler yazıyorlardı. Yeni bir alan açmaları, temel bilgiler vermeleri gerçekten önemliydi. Onlar yine yazanların en iyilerindendi belki. Genel olarak 1980'lerin gurme yazılarına bakarsan, bugün AVM'lerin *food court* müdavimi bir insanın yemek kültürünün çok ilerisinde değil. Bunu küçümsemek için söylemiyorum. Yapacak bir şey yok, dünya çok daha kapalı bir dünya, Türkiye ekstradan kapalı bir ülke. Sen Türkiye'nin dışa açık insanlarından biri de sayılsan, dünya mutfağına ne kadar hâkim olabilirsin ki. Ya da...

"Popüler kültür analizinde acemiydik"

Referansların ne kadar...

... güçlü olur, ne kadar deneyim yaşamış olabilirsin. Mesela Murat Belge'nin bir Çin mutfağı yazısını hatırlıyorum. Çok

temel bilgiler vardı içinde. Gazeteci çevremdeki birçok insanın ilgisini çekmişti. Şunu görüyordun ki, onu okuyanların pek çoğu hayatta hiç Çin yemeği yememişti ve herhangi bir Çin yemeği yazısı, hele bir Türk tarafından yazıldıysa başlı başına bir nimet, bir kıymetti. İstanbul'da iki Çin lokantası vardı galiba o zaman. Benim bahsettiğim yıllar, döviz krizinden dolayı yurtdışına çıkış kısıtlaması olan yıllar. Yolunu bulan daha sık gidip geliyor ama ne kadar dünyayı gezmiş olabilir. Türkiye'nin kapalılığına özgü bir şey de değil. Dünyadaki insan hareketliliğinin rakamlarına bakarsan, Avrupa ülkeleri için de öyle, Amerika için de öyle, Asya ülkeleri için de... Belki bize göre daha açıklar ama o dönemin gezme standardı başka, şimdinin gezme standardı başka. Her şeyde bir acemilik görüyorsun. Asıl konuya odaklanırsak, bu durum popüler kültür yazılarında da kendini gösteriyor. Çünkü kitap ve makale açısından geçmişten gelen birikim çok kısıtlı. Yurtdışı kaynaklara ulaşma şansın kısıtlı. Hayatının uzunca bir bölümünü yurtdışında araştırmayla geçirmiş olsan bile, iş Türkiye'ye gelince, bu konuda ülke acemi aslında.

Türkiye'nin ülke olarak acemiliği ne anlama geliyor?

Popüler kültür diye bir şeyden bahsediyoruz, kitle kültürü diye bir şeyden bahsediyoruz. Popüler kültür ile kitle kültürünü nereden ayırdığın konusunda herkesin üzerinde birleştiği tek bir tanım, tek bir kabul edilmiş ayrım çizgisi yok ama yaygın olarak kabul edilen şu: Popüler kültürün içinde kendiliğinden çıkmış ve endüstriyel boyutta ticarileşmemiş, metalaşmamış olgular da yer alabilir. Metalaştığı, ticarileştiği, kültür endüstrisinin çarkları arasına girdiği zaman kitle kültürünün alanına transfer olmuş sayılıyor. Oldubitti çok flu bir çizgiydi zaten. Dijital kültürün ortaya çıkmasıyla beraber, bence, o çizgi bütünüyle silindi. Dijital dünyanın, endüstriden soyutlanabilecek hiçbir noktası yok ve popüler olan her şey ânında dijitale aktarılıyor. Dünyada ya da Türkiye'de kitle kültürü ne zaman ortaya çıkmıştır? Bunu da derslerde her zaman konuşuruz. Beş bin yıl öncesinin kabile

toplumunda popüler kültür var mı? Kabilenin bir ozanı var ve onun söylediklerini herkes çok seviyor. Bu, popüler kültür olarak tanımlanabilir mi? Diyelim ki öyle tanımladık, popüler kültür var, dedik. Devam edelim: Kafamızda kabile toplumları kurguluyoruz ya, arkeologların, antropologların bulgularına dayanarak. Akşamları ateşin çevresinde buluşmuş avcı toplayıcı insanlar. Avdan dönmüşler. Bir de o kabilenin ozanı olduğunu hayal ederiz hep. Belki var belki yok tabii. Onun avlanmaya gitmediğini tahmin ederiz, öyle hayal etmek isteriz. Niye? O sanat insanı çünkü. Yeri ayrı. Şimdi, bizim kabile ozanımız, akşam ateşin başında toplanıldığı zaman, "Hangi şarkıyı söylersem daha fazla ilgi çeker? Hangi şarkıyı söylersem bana av etinden daha büyük parçalar verirler; kolye yapmam için daha fazla deniz kabuğu verirler?" diye düşünüp...

"Daha çok kız beni beğenir"...

"Daha çok kız beni beğenir", evet, hakikaten. Ya da daha çok erkek beni beğenir... Belki en önemli nokta o. Getiri hesaplarına göre şarkılarının içeriğini değiştirmeye başlıyorsa; birtakım başka kabile üyeleri, "Ulan bu adam yattığı yerden birkaç şiir ve şarkı söyleyip şahane yaşıyor," deyip onunla bir rekabete giriyorsa... Ya da işte, var ya bugün yaz şarkısı, kış şarkısı, yaz hiti filan... Kabile ozanı, "Gümbür gümbür yaz hitiyle geliyorum, herkesi dans ettireceğim," diyorsa, "Havalar soğumaya başladı, hüzünlü bir şey söyleyeyim, bu mevsimde o gider," diyorsa... Burada kitle kültürünün ilk formu oluşmuş mudur? Yani ortaya çıkan kültürel üretimin içeriği, alınacak karşılığa göre belirlendiği zaman, ona göre değiştirildiği zaman... Buna evet de diyebiliriz hayır da... Popüler kültür ve kitle kültürü analizlerinde tek ve kesin cevap aranmasından yana değilim zaten. Kesin cevap olmayacağı için kitle kültürünün, kültür endüstrisinin ilk formudur ya da değildir diyebiliriz. Bunlar hep tartışmalı konular. Ama bugün kültür endüstrisi olarak tanımladığımız şey, hayalî kabile toplumu hikâyesine göre çok daha derin bir kurumsallaş-

ma ve kompleks yapılanma gerektiriyor. Zamanın akışı içinde değişen, dönüşen bir şey. Lale Devri eşiğinden ya da Tanzimat eşiğinden de konuşulur, Cumhuriyet eşiğinden de konuşulur. Bence Türkiye'de 1960'lı ve 1970'li yıllar da önemli eşikler. Fakat 1980'lerin yeri başka. Hem endüstrinin dünya genelinde araçlar ve zihniyetler üzerinden yaşadığı genel değişim hem de Türkiye'nin yaşadığı çok özel bir değişim söz konusu. Kültürün endüstrileşmiş hali ve değişen toplumun onu algılama ya da tüketme biçimleri yepyeni bir ortam yarattı. Biz de o taze dönemin içinde, belki iddialı analizler için her şeyin fazla taze olduğu bir dönemde gündelik yaşam kültürü üzerinde yazmaya çizmeye başladık. Acemilik dediğim şey bu işte. Bizim, kitle kültürünün yeni yüzüyle kökleşmeye başladığı bir ülkede yaşama, gördüklerimizi ve gözlemlediklerimizi süzme acemiliğimiz vardı. Yeni hayatın pratiği içinde gördüklerimizi teoriyle bağdaştırma konusunda acemiliğimiz vardı. Soruna dönersek, kültür üretiminin ve tüketiminin yeni versiyonlarıyla yaşama konusunda, Türkiye ülke olarak acemiydi.

Çin yemeğinden bahsettin ya. Murat Belge mesela "Çin yemeği nasıl yenir"den başlayarak anlatması gerekiyor Çin mutfağını anlatırken. Çubuktan başlaması gerekiyor.

Evet, çubuktan başlaması gerekiyor. Ve çubuk tutmayı biliyor. Kendi yaptıklarım üzerinden baktığımda, belki çubuk tutmayı bilmeden çubuk tutmayı anlatmaya çalıştığım da olmuştur.

Kitapları konuşacağız zaten tek tek. O zaman bunların üzerinden geçmeyi de çok istiyoruz. Yani ben de istiyorum, sen de isteklisin bu konuda.

Evet. Yine söyleyeceğim; bugünden bakınca beğendiğim şeyler de yazmışım, beğenmediğim şeyler de. Yaptığım hataları da anlatayım ki, bunca lafı okuyan insan çıkarsa okuyanlara bir hayrı dokunsun. Süper Can'ın eşsiz başarıları hikâyesini de kimse yemez zaten.

İletişim Yayınları'nın ilk dönemi

İletişim faslına gelelim şimdi de. Buna aslında medya dilinde "İletişim çevresi"ne girmek denir.

Evet, İletişim çevresi diye bir şey var. *Birikim* çevresi de denir ama o yıllar itibarıyla İletişim çevresi demek daha doğru, iki sebeple. Bir, *Birikim* dergisi o yıllarda yayımlanamıyordu. Sene 1983, 12 Eylül sonrası dönem... İkincisi ise, yine o yıllar için söylüyorum, İletişim çevresi *Birikim* çevresinden daha geniş bir çevreydi. Oradaki herkes *Birikim*'ci değildi, ben de değildim ve orada çalışmaya başladım. Aslında Murat Belge'yi konuşmadan İletişim'e geçmemek lazım. Şu âna kadar bolca da sözü geçti. Demin benim çalıştığım alanda bizden önce Murat Belge var, Ünsal Oskay var, Aydın Uğur var dedim. Murat Belge'yle tanıştığımda çok sevinmiştim. Tanışmak istediğim biriydi. Adalet ve Kalkınma Partisi [AKP] iktidarı döneminde kafalarımız ve siyasal değerlendirmelerimiz birbirimize yer yer çok uzak düştü. Sevdiğim, değer verdiğim bir insanın kaleminden okumayı hiç istemeyeceğim yazıları oldu. Ancak bireysel sevgiden öte, bir konuda konumunu belirleyip hakkını vermek lazım Murat Belge'nin. Tanışmayı istiyordum dememin asli sebeplerinden biri. 1970'lerin sonu, artık solcu olmuşum, olabildiğince sol literatürden bir şeyler okumaya çalışıyorum. Ve karşıma hep anlama sorunu ya da anlaşılmazlık sorunu çıkıyor. Benim yetersizliğim bir etken mutlaka. Hatta öncelikli etken. Ama okuduğum şeylerin yazı dilleri de etken. Çeviriler rezalet, özgün yazıların dilleri kötü. Kendini suçluyorsun, anlamakta zorlandığın için, kavrayamadığın için. Bakıyorsun, neredeyse tüm arkadaşların senin durumunda. Murat Belge'nin işte orada ayrı bir yeri vardır; siyasi analizlerin hem derinlikli hem anlaşılabilir biçimde yazılabileceğini gösteren az sayıda insandan biri olması... Zaman içinde anlayacağım ki hayatta en zor olan şey yalın anlatmak. Karmaşık anlatmak ilk bakışta şık görünebilir, seni daha derin de gösterebilir ama yazının ya da sözün anlamından, içeriğinden taviz vermediğin süre-

ce en değerlisi yalın anlatmak. Bu kuramsal çalışmalarda da böyle, gazetecilikte de böyle, edebiyat ve akademide de böyle. Murat Belge'nin, kendisini sevmeyen ve hiçbir zaman sevmemiş olanlara bile bence bu konuda hakkı geçmiştir. Daha anlaşılabilir üslupla ama derinliği de olan şeylerin yazılabileceğini bizlere hatırlatması...

Nasıl yazdığı üzerinden anlattın buraya kadar. Bir de ne yazdığı var Murat Belge'nin. İletişim'in ilk döneminde fikren de yakın mıydınız?
Yazıları için seçtiği konular da ilgimi çekiyordu. *Cumhuriyet* gazetesi için hazırladığı haftalık sayfa vardı. Oradaki yazıları, yalnız benim değil hayli geniş bir kesimin ilgisini çekiyordu. *Tarihten Güncelliğe* kitabında o yazılardan bazıları vardır. *Cumhuriyet*'teki sayfa yalnızca Murat Belge'nin değil, genel olarak dönemsel koşulların bize sunduğu bir şeydi. 12 Eylül olmuş, bütün siyasal faaliyetler ve yayıncılık faaliyetlerinin büyük bölümü illegal hale düşmüş. Bizim 1980 öncesinden alıştığımız anlamda sol yayın yapma, 1970'lerdeki konuları dergi ve gazetelerde tartışmaya açma şansı kalmamış. Pek çok insan cezaevinde. Dışarıdakiler de istediği gibi yazıp çizemiyor. Bu arada geçmişe yönelik şöyle bir eleştiri de yaygınlaşıyor: Biz düz siyasete fazlasıyla daldık, ağır üstyapı tartışmalarında kaybolduk ve gündelik hayatın analizini, değerlendirmesini ıskaladık. Oysa gündelik hayatın, gündelik dilin, dinlediğimiz şarkıların, giydiğimiz kıyafetlerin ayrıntıları üzerinden de pek çok tartışma açabilirdik; çünkü bu da en az daha önce tartıştıklarımız kadar siyasi bir alan... Bu eğilime karşı çıkanlar da vardı elbette ama, "Artık biraz da gündelik hayat kültürünü konuşalım," diyenlerin sayısı artıyordu.

Hem özeleştiriden hem de dönemin mevcut koşullarından kaynaklanıyor. İmkânsızlıktan, bilinen haliyle siyaseti konuşamamaktan...
Evet, ikisi de var. Mesela, bildiğim kadarıyla, *Milliyet Sanat* dergisinin çok uzun tarihindeki en yüksek tiraja ulaştığı dönemdir o. Düz siyaset yazılamıyor; biraz daha siyasete ve hayatı sorgulamaya meraklı olan, entelektüel alanda katılım

sağlamaya çalışan insanların okuyabileceği şeyler olarak sanat dergileri kalıyor. *Hürriyet* de rakip olarak *Gösteri* dergisini yayımlıyordu, o da çok satıyordu. *Cumhuriyet* gazetesinde Murat Belge'nin hazırladığı o sayfa da biraz özeleştiri biraz mecburiyet kaynaklı arayışların en dikkat çeken ürünlerinden biriydi. Benim ileride yazacağım kitapları yazmama giden yol biraz da oradan açılıyor. Türkiye solu, artık popüler kültürü tartışmaya başlıyor, biraz daha gündelik hayatı tartışmaya başlıyor. Benim de biraz bilinçli biraz bilinçsizce merak duyduğum bir alan.

Ergenlik ve ilkgençlik çağlarında eğlenirken kafanda birikenlerden mi söz ediyorsun, bilinçsizce merak duyduğum derken?

Biriktirdiklerinle dalga geçmeye çalışırken ortaya çıkan bir eleştirellik. İlkel bir eleştirellik ama kafaya da antrenman yaptırıyor biraz. Daha önce sözünü ettiğim seks filmleri furyası, örneğin. Aslında, erotik içerikten çok, o filmlere arkadaşlarla beraber gidip dalga geçmenin peşindeydik. Aşırı kötü filmler çoğu. Onlardan eğlence malzemesi çıkarmaya çalışıyoruz; ne kadar kötü olursa o kadar iyi. Lise yıllarında başlayıp uzunca süre devam eden bir şey vardı bazı arkadaşlarımla paylaştığımız. Her şeyin en kötüsünü arıyoruz. İstanbul'da birahane patlaması yaşanmıştı; en kötü birahanede içiyoruz. Deplasmana gideceğiz; en kötü otobüs şirketini seçiyoruz. En kötü filmi bulmak, en kötü müzik kasetini bulmak... Bir de gerçekten sevdiğimiz filmler, müzikler var. Hepsi birleşince en azından bir karşılaştırma malzemesi toplamış oluyorsun. O malzemeye başka gözle bakmaya başladığım dönemde, Türkiye'de popüler kültür üzerine, gündelik hayat üzerine yazıp çizen insanlardan biri Murat Belge'ydi. En kayda değer yazıları yazanlardan biri. Böyle bir dönemde onun yakınında bulunmak, o çevreye girmek... Benim için işte bir kavşak mı diyeyim, yeni bir başlangıç noktası mı diyeyim, bilinçsiz olarak üzerinde yürüdüğüm bir çizgide biraz daha bilinçli yürüme imkânı mı diyeyim... Bana çok şey kattığını kabul etmem lazım. O çevredeki insanlardan çok şey

öğrendim. O çevre demişken... Hakikaten Türkiye'de çok fazla çevreye girdim çıktım. Ortalama insan donanımı açısından en nitelikli diyebileceğim çevrelerden biriydi İletişim çevresi ya da dar çerçevede *Birikim* çevresi. Teker teker baktığımızda da hemen hepsi iyi insanlardı. Fakat kafaların ayrı yerlere gittiği dönemler oldu maalesef.

Ne yapıyordun ilk girdiğinde?

Pek çok insanın İletişim tarihi içinde bilmediği bir şeyi yapıyordum. Ama önce deminki konuyla ilgili birkaç şey daha söyleyeyim mi?

Tamam.

Bakışların, görüşlerin farklılaşması bir yana, o çevredeki insanlardan bazılarının kendilerini yenileme, kafalarını diri tutma, sözlerini diri tutma konusunda sorunları oldu gibime geliyor. 2002 sonrası konjonktür, bunu görmelerini, fark etmelerini de engelledi zaman zaman. Ya da tavırlar takıntıya dönüşüp daha iyi şeyler yapmalarının önünü tıkadı. Mesela Kemalizm eleştirisini yaygınlaştırma konusundaki çabaları, bir dönem için Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu bir şeydi. Fakat zaman içinde eleştirinin takıntıya dönüştüğünü düşünüyorum. Bu da onların Türkiye fikir hayatına katabilecekleri şeyleri yeterince katamamalarına yol açtı. Onlar özelinde değerlendirmeye çalışıyorum da, genel sorunumuz zaten. Başka bir tarafın muhafazakârlık eleştirisi, başka bir tarafın liberallik eleştirisi... Belki bende de liberallere ilişkin takıntı vardır, kör noktamda kaldığı için göremiyorumdur. Şunu da eklemem lazım, ortak paydaları olan insanların oluşturduğu dar bir çevreden bahsediyoruz ama onların da kendi içlerinde farklılıklar var elbette. Murat Belge'yle Ömer Laçiner arasında, Tanıl'la [Bora] Ahmet İnsel arasında, Ümit [Kıvanç] arasında... Tabii bunları söylerken, buna özen göstermeyen arkadaşlarımdan da ibret alarak, özen gösterdiğim iki nokta var. Bir, siyasal anlamda kafanın farklılaşması ile onu insani ilişkilere yansıtmak başka şeyler. İki, sana hakkı geçen

insanların hakkını teslim edeceksin. Yazdığım kitaplar çok değerli olmayabilir ama iyi kitaplar ya da kötü kitaplar, o çalışmaları yapacak bir insan olmamda inkâr edilmez katkıları vardır. Çoğunun üzerimde hakkı vardır yani. O başka bir şey. Murat Belge'nin Mehmet Baransu ve Emre Uslu için, "İyi gazeteciler," dediği bir cümleyi hiç okumasaydım keşke. Bu da başka bir şey.

Bu ayrışma 2010'dan sonra herhalde daha da yoğunlaştı.
Meşhur "yetmez ama evet" kampanyası zamanında iyice belirginleşti ama kökü ondan önceye gidiyor, anlattığım gibi.

Yazmadan geçen yıllar

Başka bir şey sormuştum, onu hatırlatacağım ama söz 2010'daki referanduma gelmişken... En son *Yeni Şehir Notları*'nı yazdın 2001'de. Şimdi sene 2017, toplu bir değerlendirme yapıyoruz. Yazmadığın dönem tam da AKP iktidarına denk gelen bir dönem.
Susturdular beni diye çıksam biraz prim yaparım ama yok öyle bir şey (gülüyor).

Çünkü bu dönem aslında biraz tarafların keskinleştiği bir dönem. Dediğin gibi, beklemediğin insanların beklemediğin yerlere angaje olduğu ve yazdığın şeyin zaman zaman üzerine çullanılmasıyla sonuçlanabileceği, toleransın azaldığı bir dönem. Bunlarla mücadele etmemek için mi kalemini tuttun, bir anlamda huzur ve konforunu korumak için mi? Yoksa ortalık çok çalkalanıyor ve bugün söylediğimiz yarın yanlış çıkabilir; hele bir durayım, gözlemlerimi derinleştireyim filan diye mi düşündün?
Bunun birden fazla sebebi var. Arada bir şeyi belirtip devam edeyim: Yeni kitap yazmadığım gibi, eski kitaplarımın da yeni baskılarını yaptırmadım. Ara ara duymuşluğum ya da doğrudan bana söylenmişliği var, yayınevleri basmadığı için kitaplarım piyasada yok gibi bir çıkarım... İletişim Yayınları da istiyordu, daha sonra geçtiğim Can Yayınları'nın yöneticileri de istedi eski kitapların yeniden yayımlanmasını. Bazıları bana

eskimiş gibi geliyor ve yeni kitap yazmadan eskileri bastırmak da çok anlamlı gelmiyor. Susturulmuş, bastırılmış adam rolü iyi gider Türkiye'de. Gerçekten susturulmuş, bastırılmış çok insan da var tabii ama ben onlardan değilim, işin doğrusu. Kendi kararım ya da kararsızlığım. Bundan sonrası için de çok net bir kararım yok. Yeni kitabı yazmayıp iş bu söyleşiye dönünce... Bak kitap yazmamak, tembellik filan deyip duruyorum da... Çok uzun yıllar beraber çalıştık, dışarıdan zannedildiği gibi tembel bir adam da değilim, işimi yaparım diye düşünüyorum. Bunu sen söyle, tembel miyim? (gülüyor).

Tembel değilsin. Her zaman niyetin var. İş başlayana kadar, yani başlayıp da bilgisayarda o dosyaları açtığın zaman mutlaka içi doluyor. Sonuncusu hariç, yani konuşma kitabına çevirdiğimiz bu kitap hariç. Aslında çok üretken bir adamsın bir yandan da. En azından kafan sürekli çalışıyor, bunu biliyoruz.

Televizyoncu olarak tembel bir adam mıydım?

Yok, onda da hiç tembel değildin gerçekten. O kadar yıllık mesaimiz var, bunu söyleyemem.

Yani erken kalkamayan bir adamdım ama...

Zaten işini de ona göre seçip mesaini ona göre ayarladığın için...

Evet, genellikle işimi de ona göre ayarladığım için... Yazmama meselesine gelince, daha doğrusu kurgu olmayan kitaplar yazmama meselesine gelince, kendimi biraz geriye çekme kararı almıştım yıllar önce. O süre çok uzadı, ben de yazmıyor olmanın eksikliğini fazla hissetmedim. Ağırlıklı olarak dergi piyasasında çalışan genç bir muhabirdim 1980'lerde. Kendimce bilinen, dar çevrede kalemi de beğenilen biriydim. Derken *Bu Maçı Alıcaz* çıktı, ardından *Cilalı İmaj Devri*. Özellikle ikincisi epeyi ilgi gördü. Gazete ve dergilerin uzman saydıkları kişilerden bolca görüş aldıkları yıllar. Çoğu uzman görüşü, habere yediriliyor ya da ayrı bir kutu içinde veriliyor. Beni de sık sık aramaya başladılar. Ne uzmanı olduğum da belli değil ya, kitapları çok satan sosyolog bulmuş-

ken, "Bir de sosyolog görüşü alalım," dendiğinde beni arıyorlar. Ben de muhabirim ama başka bir dergiden muhabir arkadaşım benden sosyolog olarak görüş alıyor filan. Tuhaf bir durum. Panellerin altın çağı, durmadan panellere çağırıyorlar. Seminer veriyorsun, okullara gidiyorsun. Beni bilip de çağıranların çoğu yabancı değil, birine gitsen birine gitmesen ayıp olacak gibi geliyor. Sürekli ahkâm kesen adam haline dönüştüm, o rolü sevmedim, beğenmedim. Zaten, sen de tanıksın, çok fazla ortalıkta olmayı seven biri değilimdir. Bir de şunu fark ettim ki, ne kadar çok konuşursan, ne kadar çok yazarsan beynini de o kadar bağlıyorsun. Bir konuda iddialı laflar ediyorsun, sonra söylediklerin içine sinmiyor ama...

Beynini bağlamış oluyorsun.

Bağlamış olduğun için de kendi beynini manipüle etmeye başlıyorsun; aslında söylediğim doğruydu diye. Fikirleri geçtim, artık kafanda olguları çarpıtmaya başlıyorsun. Bu da insanı çok kısıtlayan ve geriye götüren bir şey. Kendimi o durumlardan korumak istedim. Dedim ki, ben bir müddet susayım, yazmayayım. Biraz da unutulmak istedim. Görüş alınan sosyologlar listesinden çıkmak istedim. Onun da yolu, prensip olarak konuşmadığını söylemek. O dönem uzadı, benim halim rehavete dönüştü, rehavet biraz hoşuma gitti. Bu arada sosyal medya dönemine geçmiş olduk. Ortam da bozuldu ve...

Sertleşti.

İyice sertleşti. Bozuldu dememek lazım, geri alıyorum, ortam hep bozuktu. Sertlik de oldubitti vardı ama o sertliğin birebir, en dizginsiz biçimde insanların üzerine yöneldiği günlere geldik. Ben de öyle kavgalı ortamları sevmem. Yani uzaktan bakıyorsam severim de, içinde olmayı sevmem; yalan söyleyecek halim yok. Eskiden sana saldıran insan, bir kitabını, hadi bilemedin bir makaleni okuyup da onun üzerinden saldırmış olabilirdi büyük ihtimalle. Şimdi sana saldıracak insan, senin tek cümleni cımbızlayıp bir yere koyuyor.

Hadi o yine asgari emek göstermiş saldırgan diyelim. Sonra ikinci el başka birisi görüyor, ondan da yayılıyor. Üçüncü el, sekizinci el derken, on saniye öncesine kadar adını bile duymamış adam senin bir kitabındaki bir makalenin içindeki bir cümlenin bir kelimesini görüp küfretmeye başlıyor. Evet, bir sürü insan buna katlanıyor, hiç katlanılmaz bir şey de değil.

Sen?

Özel atanmış trolleri bulunan bir insan olarak soruyorsun bunu ve iyi kötü katlanıyorsun sen. Kendi adıma hiç katlanamam demeyeyim ama çoğu zaman ne gereği var diye düşünüyorum. Tabii daha çok sosyal medya boyutu bu. Kitaplara dönersek, onlardan da çok fazla yazmadım ama kurgu yazmak hoşuma gitti. Daha tercih edilir buldum. Gerçeklikle kurguyu karıştırıp bir format çıkarmak cazip geldi. Bu arada elim, öldürmeye alıştı belki. Kurgu yazıyorsun, tak diye adamı öldürüyorsun ama şimdi sosyolojik analiz yaparken elin kolun bağlı. Biliyorsun, *Acemi Eğitimi* ve *Yalan Yıllar*'da insanlar durmadan ölüyor, durmadan ölüyor... Belki kızdıklarımı öldüremediğim için yazmamışımdır. Şaka tabii, şimdi ciddiye alanlar çıkar, nemelazım... Sözünü ettiğin 15-16 yılda çok az söyleşi verdim, çok az yazı yazdım. Arada *Haftalık* dergisinde yazdım bir müddet. Rahmetli Ercan Arıklı'ya çok yıllar önceden verdiğim ve bir gün hatırlatma ihtimalini düşük gördüğüm bir sözden dolayı, pek istemeden yaptığım bir şeydi. Bir ara *Milliyet*'in *Popüler Kültür* ekinde yazdım. Zaten düzenli yazmayı da çok sevmedim hiçbir zaman. Kendimi hafif geri çekip baktığımda görüyorum ki bunu söylemem uygun mu bilmiyorum, benim kalemim iyidir. Kitap yazan insan olarak, gazeteci olarak, yazılı basın ve televizyon editörü olarak kalemim iyidir ve hızlı yazarım. 30 küsur yıl ekmek yedim, hem yazılı basında hem televizyonda. Fakat bak, *Haftalık* dergisi deneyimi, *Popüler Kültür* eki deneyimi, *Milliyet* dergi grubundan olaylı bir şekilde ayrılmamıza yol açan *Ekonomik Panorama* [*EP*] dergisindeki köşem... İyi ve başarılı bir köşe yazarı olamadım bence. Yazdıklarımı beğenmedim, içi-

me sinecek şekilde tutturamadım. Köşe yazarı diye geçinen, o işten ekmek yiyen bir sürü insandan daha iyi yazmışımdır, o kadar haksızlık etmeyeyim kendime. Ama mesela bir okur olarak benim hevesle bekleyeceğim, merakla okuyacağım bir köşe yazarı da olmadım. Her yazı türünü kapsayacak şekilde iyi yazar olunmuyor sanırım. Her kalem her yere oturmuyor. Lafın geldiği yere geri dönersek; aradan kendime şöyle bir...

Çakmış olmanın zevkiyle...

Öyle bir zevkim de var, evet (gülüyor)... Mizah dergilerinde takma isimlerle farklı formatlarda yazdım yıllarca. Başka şeyler de var. Ama kitap olsun, kitaplardaki yazıların çizgisinde makale olsun, hemen hiç yazmadım. Konuşmadım da. *Acemi Eğitimi* ve *Yalan Yıllar* çıktıktan sonra birkaç söyleşi verdim. 15 Temmuz'dan [2016] sonra da...

"Futbol konuşmak ve yazmak istemiyorum"

Peki, şimdi yazmamak konusuna girince... Aslında benim kafamda başka bir bölümün konusu olabilirdi ama şimdi sorayım. Mesela bu söyleşiye *Bu Maçı Alıcaz*'ı katıp katmama konusunda kararsız olduğunu söyledin. Yapmadığın bir başka şey de futbol üzerine yazıp çizmek son zamanlarda. Ben biliyorum ki, bununla ilgili bir sürü teklif de aldın; yazarlık teklifi de aldın, yorumculuk teklifi de aldın, röportaj teklifi de aldın ve bu alandan ısrarla uzak durdun. Hani siyaset, sosyoloji, popüler kültür yazmamak tamam. Anlattığın sebeplerle biraz anlaşılır ama futbolu da hiç yazmadın. Onu niye yazmadın?

Bu kitapta futbolu konuşalım mı konuşmayalım mı meselesi vardı ya; bunun tam uzun cevabını verirsem bayağı bir futbol konuşmamız gerekecek. Ona girmeden, başka bir şey söylemek istedim şimdi. Çok uğraşılmış, aleyhinde çok yazılmış bir insan değilim. Belki şanslıyım, belki kendimi korudum, belki uğraşılmaya değecek biri değilim. Yapılan eleştirileri de anlamaya çalıştım, anlamadığım zaman bile doğal karşıladım. Gazeteci, yazar, sosyolog vesaire kimliğime iliş-

kin olarak bunca yılda yalnızca iki şeye çok bozuldum. İkisi de sosyal medyadan. Ben sosyal medyada yokum, olmayı da pek düşünmüyorum. İzlemek için açtığım pasif hesaplar var, yumurta hesap denen türden. Birçok şeyi görüyorum. Öğrenciler de insanı gaza getirmeyi sever, malum. Hocam sizin için şunu yazmışlar, bunu yazmışlar. İkisini de öğrenciler gösterdi zaten. *Yalan Yıllar* çıktığında kitapla ilgili söyleşiler, kitap çerçevesinin dışına taşıyordu ister istemez. Bir söyleşide çoğu genç olan bazı HDP'li [Halkların Demokratik Partisi] Türklerin, sosyal medyadaki saldırgan tavırlarının partiye zarar verdiğini söylemiştim. Kendimce iyi niyetli bir eleştiriydi, işler daha iyi olsun diye. Buna birtakım insanlar çok sert tepki gösterdi. Kimilerine içtenlikle canları sağ olsun dedim, kimilerine zorlamayla da olsa canları sağ olsun dedim. Birisi, çok yıllar önce Kanat'la [Atkaya] NTV'de yaptığımız *Arka Sayfa* programındaki bir espriyi ben ciddi ciddi söylemişim gibi hatırlatıp hakaret etmiş. Ben pornoyu sosyolog olarak izliyorum demişim, izlediğim pornoyu sosyolog kılıfı altına sokacak kadar sahtekârmışım. Bir, o lafı hatırlayan, espri olduğunu da biliyordur mutlaka. İki, az önce sen sormadan seks filmleri maceralarını anlattım, ben porno izleyen biri olarak düşünülsem ne olur. Üç, sen de biliyorsun, Bilgi Üniversitesi'nde pornoyla bağlantılı bir hadise medyaya yansımasaydı, ertesi dönem pornonun sosyolojisi üzerine ders verecektim. Yani gerçekten işin sosyolojik kısmıyla da bayağı uğraşmışlığım var. Bu kadar kızmamın sebebi, espri olduğunu bildiği bir lafı yıllar sonra o şekilde kullanmasındaki kötücüllük. Benim o söyleşide yakındığım dijital saldırganlık türünün de bir örneğini vermiş tabii.

Kızmışsın gerçekten.

Bunun ötesinde de ağzıma gelen sözler var ama bu kitaba yansımasını istemiyorum şimdi... Diğer bozulduğum yoruma gelelim. Lafa futbol yazmamamdan girmiştik; onunla bağlantılı çünkü. Bunu yazana hiç kızmadım, iyi niyetli biri olduğu belli. Yazdığı şeye üzüldüm yalnızca. Hassas noktam

belki. Futbolun ekmeğini yiyen entelektüeller diye bir konu tartışılıyor Twitter'da. Birisi de, "Can Kozanoğlu'nu severim ama o da çok ekmeğini yedi," diye yazmış. Şüphem yok, iyi niyetle yazmış. Ama gözünüzü seveyim, ben futbolun ne ekmeğini yedim ya... Oraya gireyim mi girmeyeyim mi bilmiyorum; hem iyi ki yazmışım diyebileceğim hem de keşke yazmasaydım diyebileceğim bir kitap *Bu Maçı Alıcaz*. Kitabı, Kıyı Yayınları'nın sahibi Şahin Beygu sayesinde yazdım. O istemişti yazmamı. O baskıdan para alamadım, Şahin kendisi de kazanmadı zaten. Burada bunu söylemem bile ayıp belki. Sonra kitabın İletişim'den çıkan tek baskısından bir para aldım. Onun dışında hayatta futboldan 25 kuruş para kazanmadım. Ekmek yemekten kasıt yalnızca para değil tabii, sosyal tarafı da var. Hele oradan hiç ekmek yemedim. *Bu Maçı Alıcaz*'ı yazdığım zaman, o çizgide yazı ve kitap yoktu pek. Sonra, o çizgiye büyük talep doğdu. Biraz daha entelektüel insan gözüyle yazılmış, alternatif gözle yazılmış futbol yazıları. Bu işler televizyonda yorumculuğa sıçradı. Maddi getiri oldu, sosyal getiri oldu, abi olundu, hayran kitleleri oluştu, ünlü insanlarla muhabbetler kuruldu. Ve ben tüm o dönem boyunca, bugüne kadar, 20 yılı geçmiştir belki, aile ve arkadaş çevresindeki sohbetler dışında ne iki satır futbol yazdım ne iki kelime futbol konuştum. İnternetin Türkiye'deki ilk yıllarında Fenerbahçe taraftarlarının rağbet gösterdiği antu.com sitesi vardı. Oradaki forum sayfalarına taraftar olarak birkaç kısa yazı yazmıştım ki o da 20 yıla yaklaşıyor sanırım. Ben futbol seyretmeyi çok severim ama konuşmayı o kadar sevmem. Beni görünce futbol konuşmak gerektiğini düşünen insanlar olur, laf açarlar, ayıp olmasın diye birkaç yuvarlak cümle edip lafı başka yere kaydırırım. Yalnızca çok az sayıda, bana yakın kafada...

Ve Fenerbahçeli olan insanlar...

Çoğu da Fenerbahçeli olan ama bir-iki Galatasaraylı ve Beşiktaşlı da vardır içlerinde; onlarla futbol konuşurum ve çok uzamasını da istemem. Bir hafta sonunda Avrupa liglerinden

on maç, gerçekten on maç seyrettiğim oluyor. Ama konuşmak başka bir şey, yazmak başka bir şey. Hele ekmek yemek çok başka bir şey. Diğer alanlarda yazmaya niyetlenip de yazmadığım zamanlar oldu ya da yazmam lazım diye düşünüp de yazmadığım zamanlar oldu ama futbol yazmaya hiç heveslenmedim, bundan sonra da heveslenmeyeceğim.

Çünkü...
O çünküyü konuşup konuşmama meselesini ben birkaç gün kafada çevireyim. Bu arkadaş çevremizdeki bir espri işte; benim hayatımda öyle de bir şey var ya, "Can birkaç gün kafasında çevirsin," diye. Yaş ilerledi artık, çeviriyorum çeviriyorum bir şey çıkmıyor (gülüyor).
Tamam o kafada çevrilir. İletişim Yayınları'nı konuşuyorduk, arada geniş bir tur yapmış olduk.

Ekonomi bülteni, gençlik dergisi ve Commodore macerası

Ben İletişim'de işe girmiştim.

İletişim'de işe girmiştin. Pek kimsenin bilmediği bir iş yapıyordun. Evet evet. İletişim Merkezi Basın Ajansı isimli bir kurum duydun mu?

Duymuş oldum şimdi.
İletişim Yayınları denince, yaşı yetmeyenler yalnızca kitap yayımlayan bir yer olarak bilir. Biraz daha yaşı yetenler, dergi, ansiklopedi ve kitap yayımlayan bir yayın grubu olarak bilir, söylemiştim daha önce. Ama İletişim Yayınları ilk kurulduğunda, İletişim Merkezi Basın Ajansı diye bir birim de vardı içinde. Kısaltması İMBA'ydı. İMBA haftalık ekonomi bültenleri hazırlardı. Piyasada satılan değil, abone sistemiyle şirketlere ve medyaya gönderilen bir bülten. İletişim'den çıkan ilk yayın odur. İşe başladığımda asli işim oydu. Hiç anlamadığım halde üç kez ekonomi basınında çalışmışlığım var.

İlki İletişim'deki bültendi. Dünyadan ekonomi haberleri filan yazıyordum. Bültenin sonunda ihale haberleri olurdu. Çeşitli kaynaklardan, ağırlıklı olarak da *Middle East Economic Digest* dergisinden ihale duyuruları toplardık. Katar, Kuveyt, Dubai... Arap toplumlarının hayatındaki yeni bir dönemin başlangıcıymış o ihaleler. Hiç farkında değildim açıkçası. Düşünmüyordum da, bu kadar bina ve tesis ihalesi niçin açılıyor diye.

Tek işin o muydu?

Ansiklopedilere de sınırlı katkım oluyordu. Sonra *Yeni Gündem* çıktı. 15 günlük ilk hali. Haber dergisiyle yorum dergisi arasında bir çizgisi vardı. Oraya kısa yorumlar, haberler yazıyordum. *Gençlik ve Toplum* dergisi çıkmıştı. Ömrü kısa süren ama kayda değer bir işti. Çoğu 12 Eylül'e sol kimliğiyle ve çok gençken maruz kalmış insanlardı. Lise sondayken, üniversitenin ilk sınıfındayken. Sol ama döneme göre alternatif arayışları olan bir sol anlayış hâkimdi derginin havasına. Yeşiller hareketi, çevrecilik, cinselliğe alternatif bakış, rock müziğin politik yüzü, sportif sisteme eleştiri... Genel hava böyleydi.

Kimler vardı *Gençlik ve Toplum*'da?

Herkesin ilk aklına gelecek isim Tanıl Bora'dır herhalde. Bizim sevgili şişman Kemal Can vardı. *Birikim* çevresinden Emre, Mücteba, Yiğit. Recai Hallaç vardı, akrabam... Ayşen vardı. Sonra büyük yapımcı olan Fatih Aksoy'un yazdığını hatırlıyorum. Ankara büroya Murat Yetkin'in gidip geldiğini biliyorum. Başka dergiler de çıktı. Vecdi Sayar'ın yönettiği sinema dergisi vardı, *VideoSinema*... O da çok uzun yaşamadı. En uzun ömürlü dergi *Tarih ve Toplum* oldu.

Bunların hepsi İletişim çatısının altında mı?

Evet. Bir dönem çok kalabalıktık orada. Şimdi bilen bilmeyen birçok insanın kafasında "'80'ler tipi entel" diye bir imaj var. Bir tür stereotip. Oysa çok farklı tipler, karakterler vardı.

Yaşam tarzı açısından, ideolojik açıdan... İletişim, ilk yıllarında, o çeşitlilik açısından zengin bir yerdi. Epeyi insan tanıdım. Hem kültürel olarak çok şey öğrendim hem de insani olarak. Çok hayat dersi aldım. Hem iyi anlamıyla hem kötü anlamıyla hayat dersleri aldım. Kötü anlamıyla derken, kişisel olarak kimseden zarar görmüş değilim. Tanık olduklarımdan ders çıkarmaya çalıştım. Arada iki defa işten atıldım.

İletişim'den mi atıldın?

Ben hayatta bir tek İletişim Yayınları'ndan atıldım zaten. O da yıllarca espri konusu olmuştu aramızda. İşler umulduğu gibi gitmedi. Ekonomik koşullar daralma gerektiriyor. Sonradan öğrendiğime göre, "Can'ın buradan önce de basın tecrübesi var, dil filan da biliyor, iş bulması kolay olur," diye atılanlar arasına beni de koymuşlar. Sonra da, "Ya biz niye iş yapan adamı attık ki," diye...

İşe geri alındın...

Sonra benzer bir olay tekrarlandı. İletişim'in yöneticilerinden Tuğrul Paşaoğlu şakasını yapardı hep, "Seni epeydir atmadık, bir atıp geri alalım," diye. Bunlar dramatik atılmalar değil. Güle oynaya atılıp dönüyorsun gibi. İkinci atılmadan sonra, *Yeni Gündem*'in klasik haftalık haber dergisi halinde çalışmak için döndüm İletişim'e. Yalnız ikinci atılma ile *Yeni Gündem* arasında bir macera daha var. Türkiye'nin ilk bilgisayar dergilerinden *Commodore*'u çıkardık. Kiminle beraber? Sevan Nişanyan... Sevan Nişanyan hakkında çok yorum yapmayayım. O da bir deneyimdi işte. Dergiyi, Commodore bilgisayarlarını ithal eden şirketin ofisinde hazırlıyorduk. Teleteknik diye bir şirket. Teşvikiye'den yolu geçenler bilir, hani kapısında sürekli Suriyelilerin kuyruk olduğu bina vardır; o binanın içindeydi.

Konsolosluğun olduğu.

Evet. Teleteknik oradaydı. Benim teknoloji konusunda bir muhafazakâr tarafım var ya maalesef. Orada biraz inatla da

birleşti bu muhafazakârlık. Derginin yayın koordinatörüyüm ama bilgisayarlara pek el sürmüyorum. Yeni nesil bilgisayar uzmanları ve yazarları vardı, çoğu benim yaşımda. Onların muhabbetlerine mesafeli kalıyorum kendimce. Kesinlikle geçimsizlik şeklinde değil tabii; aramız iyiydi. Ama ben mesafeliydim biraz. Bugünden bakınca, kızıyorum şimdi kendime.

Yeni Gündem'e gitmek için mi ayrıldın oradan? Yoksa zaten ayrılmış mıydın?

Yeni Gündem'e gitmek için ayrıldım. Tuğrul Eryılmaz'ın yayın yönetmenliğinde çıkıyordu dergi. Onunla çalışmak hem çok zor hem çok eğlenceli ve hepsinden önce bir şanstı bence. Oraya klasik muhabir, hatta derginin görev paylaşımı içinde bayağı sokak muhabiri diyebileceğim bir pozisyonda gittim. Muhabirlikten en çok keyif alarak çalıştığım zamanlardan biridir. Kafama göre takılıyordum, kendimi oradan oraya atıyordum. İleriki yıllarda NTV'de Yavuz Harani'nin bazen gönüllü olarak bazen zorla gittiği işler gibi. İşte hemşehri pikniğine git, ramazan eğlencesine git. Bilmem nerede hamam açılıyormuş, oraya git.

Kâbe maketinin çevresinde Hac stajı yapılıyormuş, oraya git...

Yavuz'un en güzel haberlerinden biriydi o. Jet imamlar dosyası vardı bir de. Bugün biraz zor yapılacak işler... Ben de seviyordum öyle işleri. Yalnızca onlar değil tabii. Siyaset de izliyorsun, müzik yarışması da izliyorsun, açılış töreni ve adli vaka da. Ekstra durumlarda cinayet haberine de gidiyorsun. *Yeni Gündem* öncesinde de öyle dönemler olmuştu, sonrasında da oldu. Seviyordum gerçekten, tam kafasına göre değil ama büyük ölçüde kafasına göre takılan muhabir olarak yaşamayı. Sektörü benden iyi biliyorsun. Birlikte çalıştığın insanlar çoğu zaman arıza insanlar oluyor. Geçmiş dönemlerde öyle arıza insanların oranı daha da yüksekti. Zorlanıyorsun tabii zaman zaman. Kavga edebilenler için bazı şeyler daha kolay belki. Ben zaten normalde kavgacı bir adam

değilim. Ayrıca iş için kavga etmeme gibi, hemen hiç bozmadığım bir prensibim de vardır. Yine de işin eğlencesi, çilesinden fazlaydı uzun yıllar boyunca. En azından benim için öyleydi.

Henüz gazeteci-yazar değilsin, yalnızca gazetecisin.
Yavaş yavaş o döneme doğru yaklaşıyorum. Muhabirlik yaparken bir yandan da olabildiğince okumaya devam ediyorum. Medyada çalışmanın insanı okumaktan alıkoyan bir tarafı vardır. Özellikle muhabirlikte öyledir. Sen de uzun yıllar yaptın, bilirsin. O kadar düzensiz bir hayat ki, akşam nerede bitecek sabah nerede başlayacak, ne gün nereye gideceksin, hiç belli değil. Neyse ki benim alışkanlıklarım kuvvetlidir. Neyse ki dememe bakma, her zaman iyi bir şey değil bu. Ama okuma konusunda işe yaradı. Hiç kopmadım kitaplardan.

Siparişle yazılan ilk kitap

Yakında bir tanesinin kapağında senin adın olacak.
Sipariş üzerine olacak. Kıyı Yayınları, 1980'lerin alternatif denebilecek, butik denebilecek yayınevlerinden biriydi. Metis ekibiyle birlikteydiler, aynı çevrenin insanları. Sonra Metis ve Kıyı diye iki yayınevi kaldı. Biraz önce anlattım zaten, Kıyı'nın sahibi Şahin Beygu'nun talebiyle yazdım ilk kitabı. Burada bana enteresan gelen bir şey var. Şahin gelene kadar, kafamda herhangi bir konuda herhangi bir kitap yazma düşüncesi var mıydı yok muydu, onu hiç hatırlamıyorum. Bilirsin ki, hafızası fena bir insan değilim. Hatta belki sermayem oydu hayatta, dijital dünya kurulana kadar. Sonra hafızası iyi insanın değeri düştü tabii.

O yüzden mi gıcık oluyorsun acaba teknolojiye?
Tamam işte, onun için. Google diye bir şey çıkacak ve beni silip atacak diye (gülüyor)... Teknolojinin geldiği aşamadan çok memnunum. Yalnızca her şeye kolay ısınamıyorum belki.

Hafıza konusuna dönersek, fil hafızalısın...

Bazen insanlar gelip kendi hayatlarıyla ilgili şeyler sorar bana, ben o gün ne demiştim, ben o zaman nereye gitmiştim diye. Sen bile sormuşsundur. Fakat kendi hayatımla ilgili böyle önemli bir şeyi hatırlamıyorum. İlkokuldan başlayarak ortaokulda, lisede, yerli edebiyatı çok okuduğum zamanlarda hikâye yazmanın zevkli bir şey olacağını düşünürdüm. Ergenlikte, evdekilere gösterip kızdırmak için kısa hikâye parodisi gibi şeyler yazardım. Bayağı iğrenç ve sakil hikâyecikler. Ama oturup da iyi bir hikâye yazmak için ciddi girişimde bulunmuşluğum yoktu hiç. Okulda kompozisyonları beğenilen her çocuk gibi aklımdan geçmiştir. Ama gazetecilik dönemimde somut olarak düşündüm mü hiç, orası bulanık. Benden futbol kitabı yazmam istenene kadar...

Seni tanıyan herkes futbol düşkünlüğünü de bilir. Ama bir yayıncının gelip senden özellikle futbol kitabı istemesinin nedeni ne? Gazetecisin ama spor yazarı değilsin.

O dönem *Yeni Gündem*'de, ardından kitabı yazarken çalışmakta olduğum *Nokta* dergisinde spor muhabiri kadrosu yoktu. Bir ya da iki sayfa spora ayrılırdı. Asli işim o değildi ama sıklıkla ben doldururdum o sayfaları. Konu futbol olunca daha çok ilgi çektiğini biliyordum. Basketbolu da ekleyebiliriz buna. Beğenenler vardı yaptıklarımı. Aslında klasik spor haberlerinden çok, kendimce toplumsal boyutu olduğunu düşündüğüm ya da eğlenceli olduğunu düşündüğüm haberlere giderdim. Küçük belediyelerin yağlı güreş turnuvaları, amatör maçlardaki kavgalar filan. Kendimi eğlendirmek de istiyorum. Spor Sergi Sarayı'nda bir kick boks turnuvasına gittiğimi hatırlıyorum mesela. Mahalle arasındaki karate ve tekvando salonlarının bereketli yıllarıydı ama kick boksa o kadar ilgi olduğunu bilmiyordum. Gittim, salon bayağı kalabalık. Birkaç maç yapıldı. Derken, sebebini o gün de anlayamamıştım, sebep de yoktu sanırım, salon karıştı. Ama ne karışma! Ring, belediye otobüsü gibi doldu, herkes birbirine vuruyor. Ringde yer bulamayanlar ringin çevresin-

de girişiyor. Bütün tribünler aşağı indi. Hepsi hepsi iki karakol polisi vardı kavgayı ayırmak için. Neyse, ortalık biraz durulur gibi oldu. Sonra yine karıştı, yüzlerce insan birbirine dalıyor... Yine yatıştı, ring boşaltıldı ve ringe bir er çıktı. Bayağı öyle asker üniformasıyla. İzinli mi, firar mı etmiş. Birkaç kick boks hareketi çekip seyircileri selamladı. Birileri askere saldırdı. Eskiden çarşı iznine çıkmış erler birilerine bulaşınca kendi düğmelerini koparıp, "Bittin oğlum sen!" yaparlardı ya! Dönemin meşhur muhabbeti çünkü askerin bir düğmesini bile koparsan hapisten çıkamazsın hesabı. Kick boksçu asker düğmesini koparıp bağırmaya başladı. Bir yandan fotoğraf çekiyorum, bir yandan kendi kendime kahkahalar atıyorum. Fazla gülmek de riskli, ortam tehlikeli. Sonra o fotoğraflardan albüm-fotoroman arası bir şey yapmıştık dergide. Güzel fotoğraflardı. Aslında yaptığım spor haberleri böyle. Ama futbol da yazıyordum tabii. Popüler isimlerle söyleşiler de yapıyordum.

Yaptığın spor haberleri üzerine doğmuş, sana kitap yazdırma düşüncesi.

Şahin öyle söylemişti. Aaa, olur tabii dedim hemen. Hiç düşünmeden. Cesarete ya da cürete bakar mısın? Hızlı yazdığım zamanlar olduğu için çok fazla vaktimi de almadı. Hep söylerim, annem bana hamileyken maça gitmiş diye. Neredeyse doğum öncesinden itibaren kesintisiz maç seyretmek, stat stat gezmek, şehir şehir gezmek... Birikmiş bir şeyler vardı. O dönemin ölçüleri içinde, o dönemin Türkiye standartları içinde dünya futbolunu iyi takip eden ve iyi bilen bir insan olarak kabul ediliyordum. Hakikaten de öyleydim. Ama standartlar o kadar farklıydı ki. Dünya futboluna ilişkin o dönemdeki bilgi düzeyimle, bugün lise bahçesindeki tartışmaya ya katılırsın ya katılamazsın; cahil bile kalabilirsin. Dünya futbolu dediğin şey, TRT yurtdışından ayda yılda bir-iki tane maç yayınlarsa... Nişantaşı'nda Deniz Kitabevi vardı, yabancı dergiler gelirdi. Arada *Goal* dergisi alırdık oradan. Lise kütüphanesinde bazı yayınlar bulunurdu. Gazete-

cilik zamanı, dış haberler servisine yabancı gazeteler gelirdi ki en düzenli gelen *Herald Tribune* idi, oradan birkaç şey okursun. Kitabı yazarken hepsi hepsi on tane yabancı kitap okumuşluğum vardır ya da yoktur. Yurtdışına gittiğimde bir-iki kitap almışım, Hayri bir kitap getirmiş yurtdışından, Bülent bir kitap getirmiş, okulun kütüphanesinde beş tane varmış, ben üçünü okumuşum. *Bu Maçı Alıcaz*, Türk futbolu üzerine bir kitaptı ama bir karşılaştırma temeli oturtabilmek için Türkiye dışında olanı biteni de iyi bilmek lazım... Öyle böyle, ilk kitap 20'li yaşlarımdayken çıkmış oldu. Gazeteci unvanımın yanına tire...

... yazar eklenmiş oldu.

Yalan Yıllar'ın ilk sayfalarında şöyle bir cümle vardır, gazeteci-yazar unvanına ilişkin: Tire işaretinin her iki tarafında da kayda değer bir başarı yakalayamadım! Zannedersem öyle oldu. Gazetecilikte, televizyonculukta biraz sivrilmiş insanlar zaman zaman derler ya: "Yazarlık, ekranda olmak önemli değil, ben hep gazeteciyim hep muhabirim ve öyle öleceğim. Çünkü ben haberciyim! Haberciliği, muhabirliği fetişleştiren meslektaşlarım gibi değilim." "Biz haberciler," deyip haberciliğe tapınmak ekolü... Ama evet, muhabirlik de çok zevkliydi. Şimdi 50 yaşını geçmiş halde çıkıp muhabirlik yapsam ne onun gerektirdiği enerjiyi verebilirim ne de herhalde o zevki alabilirim. Ama isterim yine 20 yaşında bir muhabir olarak sokakta koşturmayı; genç bir muhabir olmayı. Gerçi *baby face* derler ya, bebek yüzlü. Epeyi bir yıl bebek yüzlü kaldığım için, ilk yıllarda olduğumdan da genç insan muamelesi, hatta çocuk muamelesi görüyordum zaman zaman. *Hayat* dergisinde çalıştığım zaman, 18 yaşındayım daha, bayağı bir iş yaptığımı düşünüyorum kendimce. Gidip Yazıişleri Müdürü Tuna Hanım'a bilgi veriyorum; şu haberi yazdım, öbürünü dizgiye gönderdim. Önemli işler yaptığımı anlatıyorum. Bazen şöyle bir karşılık gelirdi: "Yazdın mı sen, uf uf uff, afferin sana!" Habere gittiğinde, "Aaa sizi mi yolladılar?" diyen çıkıyor. Beğenmiyor küçük çocuğu.

Kimi zaman onun faydası da dokunuyor. Normalde muhabirin tedirginlik yaratacağı yere kafayı sokuyorsun, buraya gazeteci gelmiş diye değil...

Bebek yüzlü muhabir

Çocuğun biri bakıyor, meraklının biri.

Tam seneyi hatırlamıyorum, 1987 ya da 1988 olması lazım. Taksim'de, eski Maksim'in yerinde *Bulvar* gazetesinin güzellik yarışması vardı. *Bulvar*, Ilıcak ailesinin gazetesiydi. Yarışmaya Mesut Yılmaz da geldi. Kültür ve turizm bakanı büyük ihtimalle, dışişleri bakanı da olabilir. Pek öyle bir yerde görülmesi beklenecek biri değil ama... Yıldırım Aktuna da Bakırköy...

Belediye başkanı?

Yok, belediye başkanı değil henüz. Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde başhekim. Çok popüler bir başhekim, çoğu siyasetçiden daha meşhur. Yaşasaydı bu söze kızmazdı herhalde, onun güzellik yarışmasında olmasında şaşırtıcı bir taraf yok. Neyse, bir ara Mesut Yılmaz'la Yıldırım Aktuna salondan çıktı. Yanda boş bir salon var, küçük bir yer. Orada konuşmaya başladılar. Ayakta duruyor ikisi de. Ben de gittim yanlarında durdum, dinliyorum. Zannedersem beni böyle bir çocuk gibi gördüler. Tabii o kadar da çocuk değilim aslında, 23-24 yaş civarı olmalı. Belki komi zannettiler diyeceğim de, kıyafetim komi kıyafeti değil. Sen kimsin, niye dinliyorsun filan demediler. Yıldırım Aktuna, dönemin Sağlık Bakanı Mustafa Kalemli'yi şikâyet ediyor ve şikâyetin Özal'a iletilmesini istiyor. Ağır da ifadeler kullanıyor. Ben bayağı duruyorum ortalarında, üçümüz sohbet ediyormuşuz gibi. Lafa dalıp, "Vay be, onu da yaptı ha!" diyeceğim neredeyse. Sonra uzun haber olarak değil de, dergide orta boy haberlerin yer aldığı sayfalar vardı, oraya şikâyetteki ağır ifadeleri çıkararak kısaca yazdım haberi. Gazetecilikte kulis haberi çıkarma efsaneleri vardır ya, en doğru anda en

kritik yere telefon edilir. Tabii bu benim yazdığım önemli bir haber değil de, doğrudan kafa sokarak kulis haberi almanın örneği olarak... Sonra ne oldu? Hayatta tekzip yediğim tek haber oldu. İnsani ilişkiler açısından kıramayacağımız birinin eşi, Aktuna'yla çalışıyordu. Araya girildi. Yalan haberdir şeklindeki tekzibi yayımladık. Hayal ürünü haber yapacak insan niçin Yıldırım Aktuna-Mustafa Kalemli ikilisini seçsin, o da başka mevzu elbette. Laf, çocuk tipli olmaktan geldi; muhabirlikte avantajı da oluyordu dezavantajı da. Bir yumurtayı yollamışlar diye... En gülerek hatırladığımız şeyler hep muhabirlik döneminden diyeceğim ama televizyonculuğun daha masa başına yakın olduğumuz zamanlarında da eğlenceli, saçma şeyler çoktu.

Onların bir kısmını *2001* kitabı için hatırladım. Bazılarını koyduk bazılarını koymadık.
Yazılı basında olsun televizyonculukta olsun, en eğlenerek hatırlanan şeyler başarısızlıklar oluyor bence.

Değil mi? Kesinlikle.
Haberi patlattım, ödül aldım, Türkiye'yi sarstım gibi anılardan çok...

O bağlantıyı yapıyorduk bağlantı koptu, beklemediğimiz adam karşımıza çıktı, yayında fırça yedik, o bizi tehdit etti...
Böyle şeylere gülebildiğimiz için biz iyi arkadaş olduk sanırım.

Sefaletten yana oluşumuzdan, sefalete düşkünlüğümüzden...
Medyadaki insan tiplerini ayıran çizgilerden biri de bu olmalı. Krizi eğlenceye dönüştürebilenler ve dönüştüremeyenler. Ha tabii ki kriz var, kriz var; değil mi...

İKİNCİ BÖLÜM

1980'ler, Yeni Nesil Solcular, Çift Tırnaklı Yazılar

1980'lerin eli kalem tutan genç solcularının yazar olarak ortaya çıkışı; "'80'ler tipi entel" olarak stereotip haline getirildiklerini söylediğin insanlar; abiler, ablalar, gazeteci arkadaşlar diye kodladığın insan çevresi... Bunlarla gazeteci olarak bir mesain var. Aynı zamanda bunlar senin sosyal ve kültürel çevreni de oluşturmaya başlıyor. Sonra yer yer ayrışmalar çıkıyor. Bir yandan da gözlem yapıyorsun.

Gözlem kendiliğinden oluyor. Dur gözlem yapayım şeklindeki bir pozisyondan hayır gelmeyeceğini düşünüyorum. Kaldı ki hiçbir yerde gözlem yapmak için yıllarca çalışmazsın. İş tercihlerinde, imkânlar elverdiğince politik hassasiyetler devreye girebilir ama diğer yandan bakınca, bir işyerinde çalışıyorsunuz. Geçiminizi sağladığınız bir iş yapıyorsunuz. Biraz kalıcı olunca, o iş mesleğinize dönüşüyor. Bazen ana akım medya kurumlarında yapıyorsun mesleğini, bazen biraz daha alternatif kurumlarda. Çalıştığım yerlerin, yaptığım işlerin çoğundan söz etmedik henüz ama şu âna kadar anlattıklarım bile bu konuda fikir vermiştir sanırım. Magazin diliyle şok şok şok! Uzanların magazin dergisinden İletişim Yayınları'na geçmek... Hem DİSK'te [Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu] çalıştım ben –basın yayın müdürlüğü yaptım kısa süre– hem TRT'de. Düzenli yazma tecrübelerimi anlatırken söylemeyi unuttum; *Özgür Gündem* ilk çıktığında orada da köşe yazdım kısa süre. Uzun hikâye; *Nokta* dergisin-

den birkaç kişi, kendimizi aynı çatı altındaki *Ekonomik Panorama* dergisinde bulduk aniden. Dönemin çok satan piyasa dergisi; yarısı borsa sayfaları. Cuma gecesi işler sıkışınca borsa yazısı yazıyordum. Her hafta da sıkışırdı. Spekülasyon yaratmadan tüyo verilen bir köşe vardı dergide, adı anten miydi neydi. Onu çoğunlukla ben yazardım. Borsa muhabiri arkadaşların notlarından yazardım, kafadan sallıyor değilim. Ama düşün, borsa köşesi yazıyorum. 1990'ların mizah dergilerine takma adlarla yüzlerce şey yazdım diğer yandan. Uzatsam uzar, gerçekten birbiriyle bağdaştırılması zor bir sürü iş yaptım. Bu anlattıklarımın üzerine kulağa tuhaf gelecek mutlaka; bir o kadar işe de politik nedenlerle uzak durdum. *Ekonomik Panorama*'yı Ahmet Özal'ın satın aldığı söylentisi çıkınca ayrılmıştım dergiden, örneğin. Peki, almış mıydı diye sorarsan, resmî olarak almamıştı ama örtülü olarak alıp almadığı belli olmamıştı. 1980'lerin 1990'ların medya ortamını yaşamamış olanlara anlatmak kolay değil, biliyorum. O devir öyle bir devirdi. Ve herkes benim gibiydi diyemesem de benim gibi olan birçok arkadaşımız vardı.

"Devrim olunca ganyan atabilecek miyiz?"

İletişim Yayınları nasıldı, senin gibi arkadaşlar açısından? Oraya kolay uyum sağlamış mıydın?

Önceden tanıdığım birkaç kişi olsa da çoğuyla yeni tanışıyordum. Benden yaşça büyük olanlar vardı, benim yaşımda olanlar vardı. Kolay ısındık birbirimize. Özellikle yaşıtım olanlarla. Hemen ilk günde değilse bile fazla vakit almadı. Gerçi sonradan söylemişlerdi bana, ilk zamanlarda beni tam nereye oturtacaklarını bilemediklerini. Önem verdikleri konularda benim de okumuşluğum, düşünmüşlüğüm olduğunu görüyorlar ama bir yandan da üslubum biraz farklı. İçlerinde futbola meraklı olan çoktu fakat benimki başka bir dozdaydı, neredeyse deplasman kaçırmadığımız yıllar. Sonra at yarışı merakım. Neyse ki yalnız değildim, Hakan Keni vardı benim gibi meraklı olan. Onunla kupon yapıyoruz sürekli.

Cağaloğlu'ndaki bayiye gidip geliyoruz kupon yatırmak için. En beğendiğim jokey, Ertül Cankılıç yeni yeni parlıyor. Bültenden Cankılıç'ın yarışlarını seçiyoruz. Akademiden gelen bir büyüğümüz rahatsızlığını açıkça ifade etmişti. Gerçekten iyi ve değerli bir insan ama bize göre hem kuşak farkı var hem kişilik farkı var. Olaylara disipliner bakan bir insan. İletişim Yayınları da bir ideal çevresinde kurulmuş. Amaç yalnızca belli yayınlar çıkarmak değil. Belli bir fikir insanı kalitesi de gözetiliyor kriter olarak ya da hedef olarak.

Lümpenliğe yer olmayan bir ortamdan bahsediyoruz.

At yarışları lümpenlik değil ama toplum bunu bilmiyor, hâlâ da bilinmiyor maalesef (gülüyorlar). Yıllar önce Oğuzhan Müftüoğlu'na sormuştum, "Abi, devrimden sonra ganyan atabilecek miyiz?" diye.

Ne cevap vermişti?

Ne desin adamcağız. "İşte bunları hep tartışmamız lazım," demişti. Verilecek en kibar cevabı vermiş yine.

Senin at yarışı merakın gibi yadırganan birçok şey olduğunu söyleyebilir miyiz? Daha önce belli çevrelerde fazla rastlanmamış davranışlar, eğilimler, zevkler, insan tipleri ortaya çıkıyor. Herkes bir ölçüde değişiyor, gündelik hayatını değiştiriyor. Herkesin bazı yönleri yadırganıyor. Böyle bir tablodan söz edebilir miyiz?

Belli bir çevre için çok doğru, söylediklerin. Tam adı nasıl konur bilmiyorum; en kaba haliyle Türkiye solu diyelim. 12 Eylül sonrasında Türkiye solunun ya da sosyalist solun halini senin çizdiğin çerçevede yine kabaca dörde ayırabiliriz diye düşünüyorum. Bir, cezaevinde ya da firari durumda olanlar var. Öyle böyle değil sayıları. İki, "Bu işler, boş işlermiş," diye tamamen kopup gidenler var. Üç, pek eylem imkânı bulamasalar da 12 Eylül öncesi çizgi ve söylemlerinden hiç taviz vermemek isteyenler var. Öyle düz bir eski tas eski hamam eleştirisiyle bakmadım hiç onlara; hiçbir zaman da eski tip kaba solcu taklidi yapıp eğlenmeye çalışmadım. Çok moday-

dı vaktiyle... Dördüncü grup da senin tanımladığın grup. Geçmişe yönelik daha fazla özeleştiri yapan, biraz daha klasik entelektüel tipine yakın insanları, Türkiye solunun. Çoğunlukla büyük kent solcusu. Hepsi değilse de yine çoğunluğu burjuva, küçük burjuva kökenli insanlar. Özeleştirilerinin kapsama alanında kendi gündelik yaşamları da var. İşte, bireysel yaşam itibarıyla da kendimize çok katı bir politik çerçeve çizdik, dogmaları yatak odamıza kadar soktuk; kendi gündelik hayatımızı –başta cinsellik olmak üzere– belki fazla baskıladık... Bunları düşünmek kolay ama uygulamak, uygulamanın dozunu tutturmak göründüğü kadar kolay değil. Çok başka ve gerçekten çok yeni bir teori-pratik çelişkisi çıkıyor ortaya. Yine kod olarak "'80'lerin entel filmleri" diye anılan filmler vardır ya...

Sarı Tebessüm.

Evet, simgelerinden biri odur. Söz konusu filmlerde çok gerçekçi olmayan haliyle karşımıza çıkan, biraz bunalımlı, biraz arayışta olan bir entelektüel insan tipi. Özellikle cinsellik boyutunda...

Cinsel uyanış denebilir mi?

Cinsel uyanış, cinsel dağılma, bolca acemilik, bolca istemeden de olsa kırma dökme...

Yeni bir teori-pratik çelişkisi olarak tanımladığın durumdan kaynaklanan zorluklar var.

Zor gerçekten. Birçok insanın fazlasıyla zorlandığını görüyorduk. Teori-pratik çelişkisi ya da pratiği teoriye uydurma güçlüğü... Bir değişim yaşanıyor. Cinsellik konusunda, cinsel özgürlük konusunda yeni düşünceler, yeni yorumlar, yeni tavırlar ortaya çıkıyor. Teorik olarak akla yatan şeyler, kalple uyum sağlayamıyor her zaman. Çünkü her şey çok hızlı olmuş. *Yalan Yıllar*'da kurguladığım bir hikâye vardır. Birebir yaşanmamış ama tanık olduğum farklı olaylardan esinlenilmiş diyeyim. Solcu, devrimci mücadeleden gelen, gerçekten

entelektüel ama aile işini devraldığı için Rami'de toptancılık yapan birisi var, Vecdi Abi. Ve onun yine solcu entelektüel olan ansiklopedici eşi. Sonra ansiklopedici eş başka biriyle birlikte olmaya başlıyor. Ayrılıyorlar. Ama aynı çevrede takılmaya devam ediyorlar. Terk edilen adam, bunu çok doğal karşılamak zorunda ele güne karşı. Aynı masalarda içki içiliyor, sohbet ediliyor, tartışılıyor. Aylarca böyle devam ediyor. Sonra bir akşam Vecdi Abi çok neşeli halde geliyor. Kılık kıyafet de değişmiş biraz. Masada yine eski eş ve onun sevgilisi var. Vecdi Abi ilerleyen saatlerde büyük neşeden ani öfkeye geçiyor. Bir ev estetiği tartışmasını bahane edip eski eşinin sevgilisine saldırıyor. Ve ertesi sabah öğreniyoruz ki, evinde intihar etmiş. Dediğim gibi, birebir bu olay yaşanmadı. Ama o tür gerilimler bolca yaşanıyordu. Bu olayda haklı ya da haksız, suçlu ya da suçsuz diyebileceğimiz kimse var mı? Yok, bence. Ama hayat işte, insan... Teorik olarak bakıldığında, "Aaa, çok doğal, ne var ki!" dense de içten içe hazmedilemeyen durumlarda kalabiliyorsun. Tekrar edeyim, çünkü her şey o kadar hızlı değişmişti ki. Ha, değişimin yarattığı sorunlar her zaman böyle hazin hadiselere yol açmıyordu tabii. Eğlenceli durumlar da oluyordu epeyi. Dedikodu malzemesi, dalga geçme malzemesi sağlayan... Yani sırf bunalım edebiyatı malzemesi çıkmıyordu.

'80'lerin aydınları ve yeni bir yazar kuşağı

Sana da ta 2015'te yazacağın kitabın malzemesi çıkıyormuş.

Öyleymiş. Hiç bilemiyorum tabii öyle olacağını. Söyleşinin başından beri birçok olay ve ortam için söylediğim şeyi söyleyeceğim yine: Bu konuda da gördüklerim ve tanıklık ettiklerim, hayat tecrübesi oldu benim için. Tabii bu arada ben de kendi adıma bazı şeyleri aşmaya çalışıyorum. Aile çevresi, büyüdüğüm mahalle, okuduğum okullar... Türkiye ölçülerinde, muhafazakârlıktan uzaktı hepsi. Ama yetmeyebiliyor; zaman hızlı akıyor, benim çevrem de kısmen değişiyor. Ben de değişiyorum. Ya da değişmem gerektiğini düşünüyorum.

1982'den, 1983'ten 1990'ların başına kadar sürdü sözünü ettiğim süreç. Nedense, benim aklımda kalan simgesi de espadril giymiş erkek oldu. Oysa çok kısa bir dönem, dar bir çevrede giyilmişti. *Yalan Yıllar*'da Vecdi Abi'ye de intihar ettiği gün espadril giydirmiştim. Hisar'da takılan gruplar içinde vardı epeyi espadril giyen. Kitapta ben de Hisar'a çok takılırmışım gibi anlatmıştım ama takılmazdım pek. Beyoğlu meyhanelerindeki masalara biraz oturup kalkmışlığım vardır da Hisar'da çok sınırlıdır. Şunu da söyleyeyim atlamadan; sözünü ettiğim değişimi yaşayan kesim bu konuda da geçmişe yönelik eleştiri yapıyordu. Elbette haklılık payı da vardı. 12 Eylül öncesi örgütlü sol içinde yer almadığım için o konuda tanıklığım yok. Okuduklarımdan, bolca dinlediklerimden çıkardığım şu: Bazı örgütlerde cinsellik konusunda gerçekten aşırı sınırlayıcılık ve ahlakçılık olduğu kesin. Fakat buna yönelik eleştiriler yapılırken, zaman içinde işin iyice abartıldığı da kesin. Devrimci bacı meselesinin abartılması... Daha ilk cümlesinden anlatacağı olayın palavra olduğu anlaşılan tipler vardır ya; onlara da fırsat doğmuştu. İşte, tam kızla öpüşecekken okuldaki örgüt temsilcisi gelip müdahale ediyor. Kahramanımız dikleniyor... Bu tip olaylar hiç yaşanmamıştır demiyorum da, her palavracının başına gelecek kadar sık mıdır; emin değilim. Bolca getiri umulan bir palavra türü. Başkalarının yeni yeni aştığını o yıllar önce aşmış, e tabii çapkınmış da... Necdet Şen'in *Cumhuriyet*'te çizdiği *Bacı* serisi vardı, devrimci bacılar mevzusuyla ilgili. Bir de Ahmet Altan'ın *Sudaki İz* kitabı var hemen akla gelen. An itibarıyla Ahmet Altan cezaevinde olduğu için, kitapla ilgili yorum yapmam uygun kaçmayacak sanırım.

Senin ve çevrendeki insanların gündelik hayatı ve bu hayatı belirleyen değerler değişiyor. Bu arada, söyleşinin başlarında, "İlk değilim, bir çizgiyi başlatanların ardından gelen yeni kuşağın ilk isimlerinden biriyim," dediğin yazarlar ortaya çıkıyor.

İlk akla gelecek birkaç isim Ruşen Çakır, Tanıl Bora, Kemal Can. Kendimi de ekleyebilirim herhalde. Fikren ve zikren or-

tak taraflarımız da var, hayli farklı taraflarımız da. Kuşak dediğim, çoğu 62'li, 63'lü, 64'lü... Hem gazetecilik yapan hem de entelektüel faaliyette bulunmaya çalışan, kitap yazan, makale yazan gençler. 12 Eylül'ü bir hat olarak çekersek bizden öncesini de az çok bilen ama önceki kuşaklardan farklı insanlardık. Bir dönem bitmiş, eskisi gibi yazmanın çizmenin anlamı erozyona uğramış. Kaçınılmaz bir durum, bence. Yeni bir dil, yeni bir bakış gerekiyor. Bir alan açılmıştı ve orayı doldurmaya uygun insanlar arasında biz de bulunuyorduk. Böyle epeyi insan vardı. Kimileri hâlâ imkân bulabilirse gazetecilik de yapıyor, kitap ve makale de yazıyor. Daha sonra bırakıp borsacı olanlar da çıktı, film yapımcısı olanlar da çıktı, turizmci olanlar da çıktı.

Az önce at yarışından bahsederken konuştuk. Bunlar senin gözlem yapabildiğin, içinde çok eğlendiğin ama sonrası için de beslendiğin hayat damarları. Başka bir şey daha var. Özellikle popüler kültürde senin sefil olana düşkünlüğün. Önceleri kötü dergi, kötü gazete; en çok birlikte olmaya başladığımız zamanlarda kötü televizyon kanalı, kötü televizyon kanalının en kötü programı, onun kötü sunucusu, oradaki en kötü şaka...

Ömür boyu biriktirilmiş en kötü fıkralar.

Biraz sözünü ettin ama dönmek istiyorum o konuya. Bunların hayatındaki yeri yalnızca sohbetlerde eğlenmek değil. Bu sefil olana, kötüye, en kötüye olan düşkünlüğünü biraz anlatır mısın?

Çok fazla insanda rastlanan bir şey bu aslında. Hayatla dalga geçmeyi seven insanlarda sıkça görülür. En kötünün içindeki espriyi yakalayabilmek de hayatta bir meziyet diye düşünüyorum. İçimden çok geçmesine rağmen, bu söyleşide ahmak kelimesini sınırlı miktarda kullanmaya çalışacağım. Fazla kullanmanın sakıncalarını görüyoruz, bazı popüler figürler üzerinden. Bir insanın ahmak olduğunu anlamanın yollarından biri, kötünün içindeki espriyi görüp göremediğidir bana kalırsa. Kötünün kötülüğünden doğan espriyi... Yalnız ben bu konuda biraz yoruldum sanırım. Ya da, başkalarına de-

dim ya şimdi, ben de ahmaklaştım biraz. Eskisi kadar eğlenemiyorum kötü şeylerle. Mesela bugünün kötü şarkılarıyla 20 yıl öncesinde olduğu gibi eğlenemiyorum. Bugünün kötü dizilerini pek seyredemiyorum. Ha büsbütün de silinmedi elbette. Bu söyleşiye başlamamızdan kısa süre önce *Cumali Ceber* diye bir film gösterime girdi. Sosyal medyada onun fragmanıyla ilgili birçok şey yazıldığını görünce merak ettim, YouTube'dan seyrettim fragmanı. Yüzlerce kişi, "Bu filme gülen geri zekâlıdır," diye yazmış, onu aklımdan çıkaramıyorum ama bir yandan da nasıl gülüyorum. Çünkü kötü olur ama bu kadar mı olur? Kötünün parodisi olarak yapıldığını düşünsem, bütün ekibi bulup alnından öpeceğim. Ne şivesi olduğu anlaşılmayan bir kötü komedi şivesi vardır ya, o şiveyle konuşan bir tip. Kalın kaş çizilmiş. Balkona sıçıyor. Alman görüyor bunu. 30 yıl öncesinin, Türk'ü anlamayan Alman esprisi. Demode kötüyle çağdaş kötüyü birleştirmişler. Alman, Almanca bir şeyler söylüyor. Sıçan adam, Türkçe küfrediyor. Bir sonraki plan osurma, sonra yine sıçma. Arada tekme tokat. Güldüğüm için kendimden utana utana güldüm dakikalarca (gülüyor). Hâlâ yer yer o damar canlanabiliyor ama son yıllarda maalesef mi diyeyim artık, kötüye olan düşkünlüğüm zayıfladı bir ölçüde. Yoksa beraber çalıştığımızda da bilirsin...

Tabii. İş çıkışı gece ikiden sonra eve gidip, Flash TV programlarının tekrarlarını izleyip...

İşteyken de seyrederdik beraber. Kanal 6'da Arslan Abi vardı, ona takmıştık bir ara; hatırlarsın. Hatta bir efsanevi olayı, Arslan Abi'ye canlı yayında küfredilmesi olayını *24 Saat* ekibi olarak canlı yayında seyretmiştik hep beraber. Ve evet, gece bire doğru çıkardık işten. Eve vardığımız saatte *Gerçek Kesit*'in tekrarı olurdu. Çevremizde *Gerçek Kesit* hastası çoktu aslında, sırf benim üzerime kalmasın.

"Zaman içinde dilim de tavrım da yumuşadı"

Peki, bizim kuşak yazarlar dediğin gruba dönelim yine. 1980'lerle gelen yeni dil, yeni üsluptan bahsediyorsun. Gerçekten yeni bir yazı dilinden söz etmek mümkün. Bolca çift tırnak çıkıyor karşımıza. Çift tırnağı konuşurken elleriyle yapanlar da var hâlâ. Senin ona illet olduğunu biliyorum.

Elle yapılanı öyle, sinir olurum. Ama kâğıt üzerindekini ben de çok yaptım. En çok kullananlardan biri olmasam da bol keseden kullanırdım. Bir üslubum varsa eğer, üslubumun parçasıydı. Genelde azaldı nispeten. Ben de eskiye göre daha az kullanmaya çalışıyorum. Söylediğin çok doğru, 1982-1983 öncesi yazılarla sonrasını karşılaştırırsak, bir çift tırnak patlaması olduğu çok açık. Bizim kuşaktan söz ediyorsak, en sık kullanan Tanıl'dı sanırım. Onun kendine has bir yazım tarzı vardır. Çift tırnaklar, Osmanlıca kelimeler, uzun cümleler. Tanıl'a yakışıyor gerçekten. Onun alametifarikası. Ama bir tek Tanıl'a yakışıyor bence. Yoksa güzel bir dil, güzel bir anlatım tarzı değil. Doğal olarak pek çok genç insanın öykündüğü bir insan, Tanıl. Özellikle futbol yazılarında söz konusu öykünmenin yansımaları bolca görülür. Ama olmuyor, o dil başkasının kalemine oturmuyor. Yapay kaçıyor diyeyim kısaca. Geçenlerde Bilgi Üniversitesi Yayınları'ndan çıkan bir kitap okudum. Türkiye için alanında ilk ve çok değerli bir araştırma. Maalesef, tanımlamaya çalıştığım dille yazılmış. Maalesef dememin sebebi, o dil kitaba bir şey katmamış, aksine bir şeyler götürmüş.

Çift tırnak ne diyor bize? "Ben bunu söylüyorum ama tam da düz anlamıyla kullanmıyorum" mu diyor?

Birden fazla işlevi var. Okura diyor ki: Ben burada bir şey ima ediyorum. Ya da tırnak içindeki ifade çift anlamlı. Ya da burada özel vurgu yapıyorum. Ya da burada espri yapıyorum. Ya da aman yaptığım göndermeye dikkat! İşlevi tek değil çift tırnağın.

Okurun dikkatini bir noktaya çekmeye çalışırken hızını kesen ve biraz da yoran bir şey.

Evet, yorabiliyor. Bazen de okurun daha katmanlı algılamasını sağlayabiliyor. Olumlu işlevi de var olumsuz da. Şunu da hesaba katalım; çift tırnak kullanımının yaygınlaştığı dönemde emoji memoji yok. Ciddi yazı dilinde emoji hâlâ yok ama nasıl emojiler bugün oyuncaklardan alınan hazza benzer bir haz veriyorsa çift tırnaklar da bizim oyuncaklarımızdı belki. Daha entelektüel düzeyde kullanımını konuştuk, ağırlıklı olarak. 1980'lerdeki, 1990'lardaki dergi haberciliğinde, dergicilik dilinde de çok kullanılırdı çift tırnak. Benim de elim oradan alışmıştır büyük ihtimalle. Dozu kaçmadığı sürece, kâğıt üzerindeki kullanımına eyvallah. Fakat şöyle elle havada yapılanı hiç yapmadım. Dalga geçmek için yaparım da ciddi olarak hiç yapmadım. Dönemin yeni dili ve yaygın üslubu, öz Türkçe-Osmanlıca tartışmalarından, çift tırnak meselesinden ibaret değildi. Genel olarak biraz daha kolay anlaşılır, biraz daha gündelik dilden beslenen, hatta yer yer argodan beslenebilen bir üslup benimseniyordu. Bunu yapanlardan biri de benim. Ta en başta dedim ya, bugünümüze ilişkin kitabı yazabilseydim adı "Bıçkın ve Ağlak" olacaktı diye. Ağlaklığı hiç yapmadım diye iddia edemesem de, fazla yaptığımı düşünmüyorum. Ama bıçkınlık benim yazı dilime de vurmuş olabilir. Bir dönem için kayda değer ölçüde vurmuş olabilir. Artısıyla eksisiyle.

Bu söyleşi için kitaplarını yeniden okumaya başladığım zaman kronolojik olarak ilerledim ve *Cilalı İmaj Devri*'ni okudum önce. Okurken fark ettim ki senin son dönemde yazdığın yazılarla pek bir alakası yok oradaki dilin. Tabii yine sensin ama zaman içinde çok çok yazmış olmaktan kaynaklanan bir akıcılık da gelmiş yazına. Eski dönemdeki bazı alışkanlıkları terk etmişsin gibi. Daha kolay okunan, okurun daha kolay takip edebildiği bir dile geçmişsin. Ayrıca, sanki yargıların da biraz daha geriye çekilmiş gibi. Kişisel beğeniler, kişisel yargılar, değerlendirmeler azalmış, geriye çekilmiş yıllar içinde. *Cilalı İmaj Devri*'nden başlayarak bu üslubunu, dilini, yazı biçimini biraz anlatır mısın?

Aslında o kitaba özel olarak benim dilim şöyle olsun, üslup konusunda böyle ilkelerle yazayım gibi bir kararla yazmaya oturmuş değilim. Televizyonlarda çok uzun yıllar çalıştım, gündelik gazete tecrübem de var. Medyada olunabilecek hemen her yerde bulundum. Ama o dönem itibarıyla ağırlıklı olarak çalıştığım yerler haftalık dergilerdi. Dergi diliyle gazete dili farklıdır. Dergi dili biraz daha serbest, biraz daha hikâyemsi... Çokça dergi yazısı yaza yaza oturmuş bir üsluptu benimki. Oturmuş demek doğru olmayabilir, yerleşmiş diyeyim. Bu dili kendince sosyolojik analiz yapmaya çalıştığın bir kitaba aktarınca, tam dergi dili olmaktan da çıkıyordu. Görece yeni bir dildi sanırım.

"Sözün şehvetinden sakınmak lazım"

Bugünkü yazılarına kıyasla daha zor okunmasına rağmen, sanki okuyanda, "Ya bunu ben de yazarım," hissi uyandıran bir dil aslında. Bununla ilgili bir tecrüben var mı?

Bana doğrudan söyleyenler oldu, zaman içinde. Ben de senin gibi yazmaya çalışıyordum diye. "Filanca senin üslubunu taklit etmeye çalışıyor," gibi iddialar da oluyordu. Bizim çevrelerde dedikodu ve ortalığı karıştırma meraklısı çoktur, malum. Fakat bu benim kızacağım bir şey değildi. Şimdi bakıyorum da, taklit etmeye o kadar değecek bir üslup değil zaten. Benim açımdan 20-25 yıl öncesinin realitesi. Ne utanılacak ne de gurur duyulacak bir dil... Kullandığın dil ve üslup, içerikten bağımsız olamıyor haliyle. Dedin ya, hem dilin ve üslubun değişmiş hem de yargıların eskisi kadar keskin değil diye. İkisi birbiriyle bağlantılı zaten. "*Cilalı İmaj Devri*'nin üzerine 25 yıl daha okudum," demiştim. İnsan okudukça, düşündükçe yargılarının keskinliği törpüleniyor. En azından bende öyle oldu. Başka yansımaları da var bu durumun. Benim çalıştığım alanlar belli; o alanlarda çalıştıkça belki'ler artmaya başladı dilimde. Herhalde'ler artmaya başladı, ama'lar artmaya başladı. Bunun da kötü bir şey olduğunu düşünmüyorum. Sosyal medya ve geleneksel medyanın

bazı köşelerinde ama kelimesine karşı bir tavır görüyorum zaman zaman. Ama'sız cümleler kuralım, ama o kadar kötü bir kelime ki... Çok net tavır koymanın, tavizsiz bir insani tavır göstermenin gerektiği yerler olabilir. Ama'sız cümle kurmak, orada anlam taşıyabilir. Onun dışında, bence çok güzel kelimeler ama, fakat, belki... En azından, benim yazıp çizmeye çalıştığım alanlar için öyle. Birbiriyle çelişen ya da çelişir gibi görünen olguları işleyerek analiz yapmaya çalışıyorsan, A'dır ama B de vardır fakat C de bir etkendir, belki D'yi de hesaba katmak gerekir. Hem konuşma dilinde hem yazı dilinde hem okulda ders anlatırken, ama'yı bolca kullanıyorum. Öyle gerekiyor çünkü. Bir felaket senaryosu olarak, Nihat Doğan'la birlikte sabah programı sunsam mesela, ama kelimesine ihtiyaç duyacağımı sanmıyorum.

Zaman içinde üslupta görülen bir başka değişiklik de şahıslara giderek daha az yer veriyor olman kitaplarında. Mesela *Cilalı İmaj Devri*'nde olguları kişiler üzerinden anlatıyorsun. Yani arabeski anlatırken İbrahim Tatlıses'i, *Sabah* gazetesini anlatırken Zafer Mutlu'yu karakterize ederek onlar üzerinden anlatıyorsun. Zaman ilerledikçe de tersi oluyor. Kişilerden yola çıkarak anlattığın şeyleri olgulaştırıyorsun ve o isimleri neredeyse hiç anmamaya başlıyorsun. Ve *Yeni Şehir Notları*'nda hiç özel isim yoktur mesela.

Evet, hiç özel isim kullanmıyorsun.
Yeni Şehir Notları'nın özelliğidir o. Dört kitaplık seri dersek, serinin sonunda geldiğim nokta... Yalnızca *Leman* dergisini değil ama *Leman*'ı merkeze alarak yeni dönemin mizah anlayışını değerlendirmeye çalıştığım bir bölüm vardı kitapta. Olumsuz bir değerlendirme değildi. Ben de o dönemin mizah anlayışından bir insanım. *Leman*'cılar alınmıştı o zaman, bizim dergiyi anlatmış ama ismini bile anmamış diye. Hiç özel isim yoktu ki kitapta... *Bu Maçı Alıcaz*'da, *Cilalı İmaj Devri*'nde belli insanlara, figürlere yönelik iğneleyici ifadeler boldur. Biraz iradeyle biraz refleksle ortaya çıkan bir iğneleyici tavır. Refleks kısmı, dergicilik macerasına dayanıyor. İğ-

neleme demişken, daha sonra benzer çizgide yazılan kitaplara, makalelere, köşe yazılarına bakınca bayağı efendi ve terbiyeli kaldığım da kesin. Burada belki, herhalde filan da demedim. Kesinlikle öyle. Benim artım değil, başkalarının eksisi. *Pop Çağı Ateşi*'nde popun ateşi yükselirken benim ateşim düşüyor bir ölçüde. Onda laf dokundurma, iğneleme daha azdır. Hem kendiliğinden gelen bir durulma hem de yazar olarak tecrübemin artmasıyla ortaya çıkan bir sonuç. Tecrübe dediğim, şu: Diyelim 300 sayfalık bir kitap yazıyorsun, uğraşıyorsun, emek veriyorsun; insanların aklında iki cümle kalıyor. O iki cümle de hangileri? "Bilmem kime nasıl geçirmiş, buna nasıl lafı koymuş!" Yeni kuşak "gömmüş" diyor. Eskiden "geçirmek" denirdi daha çok. Şuna nasıl geçirmiş, buna nasıl geçirmiş. İşin kötüsü, bazı okurlarda şöyle bir algı da var: Bir kitapta bir insanın adı geçmişse ve abartılı övgüler yoksa yazar o insana "geçirmiştir" kesinlikle. *Yeni Şehir Notları*'nı yazdığım zamanlarda bu geçirme avcılığı altın çağlarından birini yaşıyordu. Ben de özel isim kullanmamaya karar verdim. Az da olsa özel isim kullansam, okunması daha kolay olurdu. Anlatmak istediklerimi daha kolayca aktarabilirdim.

Tarif etmek yerine adını versen...

Adını versen daha da kısa yoldan gitmiş olurdun. Dediğim gibi, o "geçirme" avcılarından o kadar sıkılmıştım ki, uzun yolu tercih ettim. Hayır, öyle saçma şeyler de oluyor ki... Hakkında iyi şeyler yazdığını düşünerek teşekkür eden insan, bir müddet sonra kırgınca davranmaya başlıyor. Ne oldu? Ee, "geçirmişsin" adama. Millet birbirine gaz veriyor, övgüler bile saldırı olarak algılanıyor. Boş ver dedim o zaman kendime, uğraşma hiç. Çünkü gelip de beş kişi, "Ya kitapta sana çakmış!" derse, o da ister istemez, "Ben öyle anlamamıştım ama herkes öyle anladığına göre bana çakmış," diye düşünmeye başlıyor. Ha, özellikle ilk iki kitapta benim de sabıkalarım var elbette. Genel anlamda iğnelemeyi sabıka olarak görmüyorum. Bu söyleşide de şimdiye kadar yaptım biraz. Ama bazıları gereksizdi. Ya da yanlış anlaşılanlar vardı, onları düzelterek gönül almam gerekirdi. O işi ihmal ettim biraz.

Birini eleştirirken kullandığın ifadelerin sonradan içine sinmemesi...

İçe sinmemesi, evet. Hatta bir vaka özelinde vicdan azabına dönüşmesi. Şu meşhur çift tırnakların birinin içinde, Duygu Asena'nın etki alanını değerlendirirken "pratik kız sanat feminizmi" diye bir ifade kullandım. Duygu yıllarca aynı binada çalıştığımız, sevdiğim de bir arkadaşımdı. Güler yüzünden başka bir şeyini görmemişim... Aslında orada Duygu'ya bir laf etmiyorum. Pratik kız sanat okulları vardı...

Fakülte değil ama hızlı yoldan bazı şeylerin öğretildiği okullar...

Hızlı yoldan meslek ya da beceri eğitimi veren yerler. Benim de o ifadeyi kullanırken vurgum, sanat okulu kısmında değil pratik kelimesinin üzerindeydi. Feminist literatürü devirmemiş kadınların da birtakım feminist kaygıları kafalarında çevirmelerini sağlayabilen bir alan açtı manasında. Mevzu kadınlar olunca ve işin merkezinde pratik kelimesi yer alınca, çok da düşünmeden açtığım bir çift tırnak. Evet, Duygu'yu çok överek söylediğim bir şey değil. Ama Duygu'yu özellikle iğnelemek ya da pratik kız sanat okullarını küçümsemek gibi bir niyetim yoktu. Fakat öyle algılandı. O dönem Duygu, Türkiye'nin en çok okunan yazarlarından biriydi. Doğal olarak aleyhinde malzeme arayanlar da az değildi. Kitabın en çok ilgi çeken cümlelerinden biri oldu o. Cümle bile değil, dört kelime. Ben de yanlış algılandığını anlatmak konusunda fazla çaba göstermedim açıkçası. Duygu'nun da öyle algıladığını ve üzüldüğünü duymuştum oysaki. En azından aramam gerekirdi. Aramadım. Aynı binada çalışmadığımız için karşılaşmıyorduk normalde. Arada iki kez karşılaştık ayaküstü. Duygu gayet normal davrandı bana. Orada konuyu açıp söyleyebilirdim. Söylemedim. Ya telefonda ya yüz yüze demem lazımdı ki, "Duygu, algılandığı manada yazmamıştım ama algılandığı manada yazmışım gibi özür dilerim." Sonra da Duygu'yu kaybettik zaten. Özür dileme şansım kalmadı. Aklıma geldikçe üzülürüm. Evet, söylemek istediğimle algılanan arasında fark vardı ama yine de daha özenli davranmalıydım. Bir tane değişik ifade kullanacağım, bir

tane esprili çift tırnak açacağım diye arkadaşımı kırmaya değmezdi. Sözün şehveti diye bir şey var; sözün şehvetine kapılmak... Gençlere nasihat konusuyla dalga geçerim hep ama burada ciddiyim; sözün şehvetinden sakınmak lazım. İki kelime için, şık bir cümle için insanları kırmaya değmiyor. Aman kimseye bulaşmayalım manasında söylemiyorum elbette. Ne demek istediğim anlaşılmıştır herhalde. Gerçi 25 yıl önce anlatamamıştım ama...

Eski kitaplara bugünden bakış

25 yıl öncesine gideceğiz; neyi anlatabildin ve neyi anlatamadın, hepsini konuşacağız. *Cilalı İmaj Devri*'nden biraz bahsettin. Ondan ve diğer kitaplarından uzun uzun konuşacağız. Ama kısa kısa, telgraf mesajı gibi, hangi kitap için ne düşündüğünü söylemek ister misin baştan?

Belki fikir verebilir diye, yazma teknolojisinden gireyim konuya. *Bu Maçı Alıcaz*'ı ve *Cilalı İmaj Devri*'ni daktiloda yazdım. Bildiğimiz takada tukada daktiloyla yazdım. *Pop Çağı Ateşi*'ni çok eski tip bir Mac'te yazdım. Onu yayınevinden vermişlerdi, bende kaldı sonra. *İnternet Dolunay Cemaat*'i de o Mac'te yazdım. *Yeni Şehir Notları*'nı ve ondan sonraki kitapları internet bağlantısı olan PC'de yazdım... *Cilalı İmaj Devri*, çok ham bir halde değilken ama belki yeterince olgunlaşmamışken yazdığım bir kitaptı. Şimdi öyle görünüyor bana. En çok okunan kitabımdır. Bayağı *bestseller* olmuştu vaktiyle. Beğendiğim tarafları var, beğenmediğim tarafları var. Nurdan Gürbilek'in aynı dönemde yayımlanan *Vitrinde Yaşamak* kitabını benimkinden daha çok beğenirim mesela. *Cilalı İmaj Devri* ile *Pop Çağı Ateşi*'nin arası üç yıldır yalnızca, ama epeyi bir değişim geçirmişim arada. Nispeten durulmuş, oturmuşum. Bugünün Türkiye'sine baktığım zaman, mevcut halimizle ilgili pek çok sinyalin o kitapta değerlendirilmiş olduğunu düşünüyorum. *İnternet Dolunay Cemaat*, okuması çok keyifli bir kitap değil bence. Ama yine bugünün Türkiye'sine baktığımız zaman, yayım yılı itibarıyla...

1997'de yayımlanmış.

1996'da yazdım, 1997 başında yayımlandı. Üç uzun makaleden oluşan kısa bir kitaptır. Biri, Fetullah Gülen Cemaati'yle ilgili. 15 Temmuz'dan sonra sıkça hatırlandı ve hatırlatıldı. Cemaat'in örgütlenme modeli, örgütlenme altyapısı, merkezdeki figür olarak Fetullah Gülen'in serüveni... Bir makale, internet üzerineydi. Evlere internet bağlantısı getirecek servis sağlayıcılar yeni yeni hizmet vermeye başlıyordu. 1996'nın ikinci yarısındaydı sanırım evlere tek tük internet bağlanmaya başlaması. İnternetin hayatımızdaki yeri henüz şimdiki zaman bile olmamışken ama "pek yakında"lar dönmeye başlamışken, teknolojideki yeni aşamayı değerlendirmeye çalıştığım bir yazıydı. Sosyolojik açıdan, kültürel açıdan, siyasi açıdan internet neler getirebilir, neler götürebilir... İnternetin temsil ettiği teknolojinin hem çok büyük bir fırsat hem çok büyük bir risk olduğu sonucuna varan bir makaleydi. Ama teknolojiye çok yakın bir insan olmadığım için işin teknik yönüyle ilgili bilgim fazla değildi. Hatta *Hürriyet*'in teknoloji yazarı...

Yurtsan Atakan

Yurtsan Atakan... Vefat etti maalesef. Benim internetin teknolojik yönü konusunda yetersiz olduğumu ifade eden bir yazı yazmıştı. Geçenlerde birisi hatırlattı, bana haksızlık yapılmış gibi bir tonda. Ama haklıydı Yurtsan. Gerçekten fazla bilmiyordum. Yalnız, benim değerlendirmeye çalıştığım yönü de fazla teknik bilgi gerektirmiyordu.

Yani megabayt, gigabayt bilmen gerekmiyordu.

O kadarını biliyordum ama belki o bile gerekmiyordu. Hoş gigabayt nerede o zaman... Çoğu şey kilobaytlar üzerinden dönüyordu. Megabayt bile önemli bir büyüklük ifade ediyordu. Evimde internet bağlantısı yoktu o kitabı yazarken, işyerimde vardı. Neredeyse herkesin her siteyi bildiği sınırlı internet alanında geziyordum. Türkiye'de internet kültürüyle ilgili yazılmış ilk makalelerden biridir. Daha doğrusu, in-

ternetin kültürel yönüyle ilgili, bir siyaset ve kitle kültürü alanı olarak dijital teknolojiyle ilgili... Kitabın üçüncü ayağı da *new age* kültürüne ilişkindi. Fal, büyü, uzaylıları beklemek, kehanetlere bel bağlamak, kıyametçilik, anlam arayışında uzak coğrafyaların mistisizmine bağlanmak, alternatif tıp gibi yansımaları olan bir kültür. Modernizmi tüketen insanın klasik anlamıyla akılcılığı boğucu bulmaya başlamasının sonuçları. Anlamı ya şimdiki zamanın dışında ya mevcut mekânın, coğrafyanın dışında arıyor. Geçmişten, gelecekten, çok uzaklardan. Bugün sosyal medyanın da desteğiyle iyice genişlemiş bir alan bu. Fetullah Gülen Cemaati, internet ve *new age* kültürü 20-21 yıl önce, ben o kitabı yazarken, bir kitabın içeriğini oluşturacak üç başlık olarak çok anlamlı görünmüyordu. Öngörü açısından başarılı, içinin ne kadar dolduğu tartışmalı, yazı dili açısından önceki kitaplara göre lezzetsiz bir kitaptır, benim gözümde.

Yeni Şehir Notları'na, çok beğenmediğim kitabım, diyorsun...
Goygoy yapmışım biraz.

Evet, o kitapla ilgili, "Goygoy yapmışım," diyorsun hep.
İnternet Dolunay Cemaat üç uzun parçadan oluşuyordu, bir sonraki kitap *Yeni Şehir Notları* ise kısa kısa çok sayıda parçadan oluşan bir kitaptı. Yeni orta sınıf merkezli şehir hayatını insanlarıyla, zihniyetleriyle, açık ve örtülü ideolojisiyle, tüketim anlayışıyla, mizah anlayışıyla, diliyle, siteleriyle, özel güvenlikçileriyle, alışveriş alanlarıyla değerlendirmeye çalıştığım bir kitap. Aslında doğru alana girdiğimi düşünüyorum. Yine Türkiye için yeni sayılacak ve halen güncelliğini koruyan pek çok konuya dokunmuştum. Oradaki anlatım tarzımı, dilimi, bölümleme biçimimi şimdi sevmediğim için goygoy diyorum. Yoksa değindiğim konuları seçerken ve iskeleti kurarken o kadar da kötü bir iş yapmamışım. Dönemine göre yeni konular. Bunu önceki kitaplar için de söyledim. Şimdi yeniden yayımlatsam, çok çiğnenmiş ve tüketilmiş konular gibi görünebilir yazdıklarım. Kendi zamanları için yeni-

lerdi. Çok zeki, çok öngörülü olduğum için değil, imkânlar elverdiğince dünyayı izlemeye çalıştığım için. Zannettiğimiz kadar özgün bir ülke değiliz çünkü. Amerikan sosyolojisi olarak tanımlanan ekolü küçümsemiyor olmanın da faydasını görmüşümdür. İlk olmak, erken davranmak, erken sezmek, zamanında görmek, kaliteli iş yaptığım anlamına gelmiyor tabii.

Az önce, "Popun ateşi yükselirken benim ateşim düşüyordu," dedin, üslubundaki değişimi anlatırken. Şimdi kendini eleştirdiğin gibi, o dönemde de özeleştiri yaptığın için mi ortaya çıkıyordu kitaplar arasındaki farklar?

Biraz özeleştiriye bağlı, biraz kendiliğinden biçimlenen bir değişimdi bence. Üslup değişimi, özellikle ateşin azalması dediğim şey bazı okurların da pek hoşuna gitmiyordu sanırım. *Cilalı İmaj Devri* ile *Pop Çağı Ateşi*'nin arasında, meşhur pop patlamasını yaşadı Türkiye. Siyaset programlarında bile sık sık pop müzik tartışılıyor. Popa ilgi büyük, albüm satışları iyi, yeni kurulan özel radyoların çoğu sürekli olarak pop çalıyor. Tüketim grafiği yukarıya doğru gidiyor ama diğer yandan yaygın bir eleştirellik de var popa karşı. Aydınların bakışı açısından söylemiyorum; gündelik hayatın içinde var. Komşular çay içerken, esnaf sohbet ederken, vapurda yandaki adamla muhabbet açıldığında, arkadaşlar buluştuğunda, "Ya nedir bu, her gün bir yeni popçu çıkıyor," konuşmaları yapılıyor. "Bir yanda popçular bir yanda topçular!" esprisi çok moda maalesef. Bu eleştirellik, benim kitaplarımı okuyan insanlar arasında ortalamaya göre daha yaygındı. *Cilalı İmaj Devri*'ni okuyanların büyük bölümü, *Pop Çağı Ateşi*'ni aldığında pop müziğe ve popçulara karşı daha sert, daha keskin bir eleştirellik bekliyordu bence. Veryansın edeceğim, yerin dibine batıracağım... Yine eleştiri vardı kitapta ama ortaya çıkan müziğin ve müzisyen profillerinin, Türkiye dinamikleri tarafından üretildiğini görüyordum. O dönemde öyle bir müziğin çıkması ve yaygınlaşması, müzik yapımcılarını aşan bir şeydi. Hükümeti, devleti, orduyu; hepsini aşan. 1990'ların hayatı üretmişti o müziği. Kaçınılmaz sonuçtu, diyebilirim. Ayrıca şunu da gör-

meye başlamıştım ki, o dönemde küçümsenen bazı şarkılar, yıllar sonra nostalji listelerinin tepesine çıkacak. Popüler kültürün işleyişinde olağan bir durumdur o. Popüler kültür sosyolojisi dersim var üniversitede. O dersi ilk verdiğimde, 2001'de, pop dalgası inişe geçmişti ama hâlâ tam olarak bitmemişti. 17 yıl önceki öğrencilerin dalga geçtiği müziklerin dönemi, bugünkü öğrencilerin, "Yaa müzik o zamanmış," dedikleri, "Asıl kaliteli pop, kaliteli müzik Türkiye'de o zaman yapılıyormuş," dedikleri bir döneme dönüştü. Tabii 1990'larda dönemin popunu yücelttikçe yücelten, beğenmeyenleri dinozor ya da kompleksli ilan eden bir kesim de vardı. Hatta sesleri daha çok çıkıyordu, diğer tarafa kıyasla. O kulvarla hiç işim olmazdı zaten. Benim derdim, 1990'lardaki pop müzik ruhunun nereden beslendiğini, o müziği nelerin biçimlendirdiğini anlamaya çalışmaktı. Sonuçta, benim her kitabım bir öncekinden daha az sattı. Çünkü ben okurlardan kopuyordum. O kopuşun sebebi de o ateşin azalması, sanırım. Ve senin de söylediğin gibi, keskin yargıların azalması.

Polemikçiliğin azalması...

Polemikçiliğin azalması, birebir insanlara yönelik iğnelemenin azalması. Bunu o zaman da görüyordum. Ama birkaç kitap daha fazla satılsın diye hiç içime sinmeyecek işlere kalkışmadım.

Değişen şehirler, değişen kültür

İnternetin neredeyse olmadığı bir dönemde internetten bahsediyorsun. Aradan geçen zaman içinde hayatımız tamamen dijital bir zemine oturuyor, akıllı cep telefonlarıyla yaşar hale geliyoruz. Pop müzikten bahsediyorsun ama bugün her şey dizilerin üzerine oturuyor. Bütün eğlence, kültür hayatı, bütün referanslar, kılık kıyafetten evlere kadar her şey değişim ve dönüşümden geçiyor. Bir kitabında AVM'lerle şekillenen hayatı anlatıyorsun, artık AVM'ler ilçelere kadar indi.

İstanbul'da iki tane AVM varken...

Mesela... Sürekli bir olgusal dönüşüm de yaşanıyor. 25 yıl önceki kitaptan bugüne, üzerine konuştuğun ve konuşabileceğin şeyler eskiyor, çeşitleniyor, yenileri geliyor. O dönüşümü nasıl görüyorsun, yani kitaplarının üzerinden bakınca onu nasıl değerlendiriyorsun?

Çok şey değişti kesinlikle. Demin AVM dedik; ben *Cilalı İmaj Devri*'ni yazdığımda Galleria var yalnızca. Amerika'da *shopping mall* dedikleri tarzda, model olarak oradan üreyen tarzda mekân olarak bir tek Galleria var. *Pop Çağı Ateşi*'ni yazdığımda Akmerkez açılmış. Şimdi sen söyledin, ilçelere bile...

Taşradakilerden bahsediyorum, üstelik.

Küçük taşra ilçelerinde bile AVM olan bir ülke... Veriler üzerinden bakarsak, değişim çok büyük. Üniversite düzeyindeki okullaşma oranı, örneğin. 25 yıl önce Türkiye'deki üniversitelerin sayısı belli. Sınırlı sayıda kamu üniversitesi var. Şimdi kamu ve vakıf üniversitelerinin toplamı 200'ü aştı ya da aşmak üzere. Yakın dönemde derste anlattığım için rakamlar aklımda; Cumhuriyet kurulduğunda kentsel nüfus oranı yüzde 23-24 civarı. 1950'de DP iktidara geldiğinde, yüzde 25'le devralıyor. 27 yılda 1 puan artmış yalnızca. 1960'ta yüzde 32'ye çıkıyor, hâlâ nüfusun üçte ikisi kırsal bölgelerde yaşıyor. Kitap 1992'de çıkmış olsa da, *Cilalı İmaj Devri*'nin temel meselesi 1980'lerdeki dönüşüm. Türkiye'de kent nüfusuyla köy nüfusunun eşitlenmesi, 1980 nüfus sayımıyla 1985 nüfus sayımı arasında bir yerde oluyor. Bilemiyoruz, 1982'de mi 1983'te mi; o arada işte. Yani benim o kitapta analiz etmeye çalıştığım şey, kent nüfusuyla köy nüfusunun neredeyse eşit olduğu yıllarda başlayan bir dönüşüm. Bugün kentsel nüfus yüzde 80 civarı. Yüzde 20'lik kesim de 30 yıl öncenin köy hayatını yaşamıyor. Başka veri kullanmasak bile, bu başlı başına bir gösterge. Kentsel nüfusun yüzde 50 olduğu ülkeyle yüzde 80 olduğu ülke, iki ayrı dünya demek. Hele ana eksen popüler kültürse. Her yerden çıkabilir, her yere yayılabilir ama popüler kültürün asli üretim ve tüketim alanı, kentler. Ben o kitapları yazarken, geleneksel olarak gecekondu mahallesi denen

yerlere varoş denmeye başlıyordu yavaş yavaş. Oraların mimarisi de tek katlı, iki duvarı briket, bir duvarı tuğla, çatısı sac ya da oluklu plastikten yapılmış ilkel gecekondu evlerini aşmıştı. İki-üç katlı evler. Belki bir kat daha çıkılır diye çatıda demir filizleri bırakılmış, binanın yarısı sıvanmış yarısı tuğla kalmış... Bugün hâlâ var öyle mahalleler. Ama birçok mahalle de kentsel dönüşümden geçiyor. *Cilalı İmaj Devri* yayımlandığında o yamuk yumuk evlerde oturanlardan bazıları, çok katlı binaların 14. katında, 18. katında filan oturuyor artık. Bir kısmı elbette. Ama bu da büyük bir değişim. Evinde telefon bulunmayanlar şimdi sosyal medyada IOS-Android kavgalarına dalıyor. Rakama vurulabilecek veriler de, sokakta çıplak gözle bakınca kolaylıkla kavrayabildiğimiz veriler de çok büyük bir değişime işaret ediyor. Olumlu ve olumsuz yanlarıyla. Türkiye bu ölçüde değiştiği için kitaplarımdaki bazı değerlendirmeler de zemin kaybetmiş durumda. Ama bu değişimin geleceğini hiç yazmadım, hiç göremedim desem, orada da kendime haksızlık etmiş olurum.

Eski dönemlerde yazdıklarını da, son dönemde yazmadıklarını da bu kitapta konuşma fırsatımız olacak. Zaten asıl amaç bu...

Konuşacağız ve belki bir açıdan hayal kırıklığına da yol açacak söylediklerim. Hani *Pop Çağı Ateşi*'yle ilgili bir gerilimden bahsettim ya, popçuları beklenen sertlikte eleştirmediğimi düşünenler olabilir diye... İçinde yaşadığımız dönem için söyleyeceklerim de beklenen sertlikte, bela okuma dozunda olmayabilir. Zaman zaman ve giderek sıklaşan şekilde, o dozda yaşıyorum aslında. Seninle kitap için buluşmadık, zaten sürekli görüşüyor ve sohbet ediyoruz. Sen de biliyorsun birçok şeye ne kadar öfkelendiğimi. Ben de diyorum, "Bu ne cehalet, bu ne sefalet, bu ne saldırganlık, bu ne görgüsüzlük, bu ne çirkinlik!" Diğer yandan, bu söyleşideki gibi değerlendirme ağırlıklı ortamlarda, o ruh halinden sıyrılarak, biraz daha soğukkanlı bakmaya çalışmam gerektiğini düşünüyorum. Çünkü ihtiyaç duyduğumuz şey bu bence. Gidişata karşı olanların ihtiyaç duyduğu şey...

"Hiçbirimiz kitle kültürünün dışında değiliz"

Değişimin siyasi boyutuna ağırlık vererek söylüyorsun bunu. Aslında popüler kültür konusundaki tavrın da böyle. Ana malzemen popüler kültür. Onun üzerine yazıp çiziyorsun. Ve pop meselesini de övmek veya gömmek ikileminden almıyorsun. Anlamaya çalışıyorsun. Bugün popüler kültüre dair algın değişti mi?

Değişmedi, değişmez de o. Popüler kültür yanlısı ve popüler kültür karşıtı olmak, bilmiyorum ne anlama gelir? Ya da hayatın içinde bunu karşılayacak tavır ne olur? Popüler kültür sevilip sevilmeyecek, beğenilip beğenilmeyecek, yana olunacak veya karşı olunacak bir şey değil ki. Popüler kültür bir olgu. Yaşadığımız çağdaki toplumsal yapı, toplumsal örgütlenmeler, üretim ilişkileri, teknoloji... Bunların doğal ve kaçınılmaz sonucu olarak, kültür üretiminin büyük bölümü popüler kültür nehrinin yatağına akıyor. Nehrin suları bulanık olabilir, bundan şikâyet edebiliriz ki sık sık yapıyorum onu. Ama, "Ben karşıyım, popüler kültür olmasın," gibi bir talebin anlamı yok. Daha kötüsü, "Peki olsun ama ben onun dışındayım zaten," demenin de avuntu kelimesinden başka karşılığı yok. Hele dijital çağda. Popüler kültür ile kitle kültürü arasındaki ayrımın anlamsızlaştığını söylerken açıklamaya çalışmıştım, dijital çağla birlikte kitle kültürünün nasıl geniş bir yayılma alanı bulduğunu. Öyle düşünmek bizi mutlu edecekse öyle düşünelim elbette ama bu devirde popüler kültürün dışında kalmak...

Ama sen sosyal medyayla patlayan bir kitle kültüründen olabildiğince uzak kaldın son yıllarda... Tabii ki serpintilerini yaşıyorsun, kıyısında duruyorsun. İçine de bakıyorsun, onu da biliyorum ama bir şekilde onun içine girip bir parçası olmamayı tercih ettin.

Sosyal medyada, gözlemleyebilecek pozisyonda, yumurta hesap denen türden hesaplarım var. Hiç yazmam, bir şey yüklemem ama izlerim. Zaten başka türlü ne okulda ders vermeyi sürdürebilirim ne şu anda seninle konuşmanın anlamı olur. Açık ve aktif şekilde yokum, evet. Kendimi kitle kültü-

rünün dışında tutayım diye değil. Daha önce de konuştuk biraz. Olur olmaz insanlarla uğraşmak istemediğim için. Meseleyi sosyal medyayla kısıtlı tutmazsak, kitle kültürünün tam göbeğinde bir insanım aslında. Maça gitmek, televizyonda maç seyretmek nedir ki? Film seyrediyorum, müzik dinliyorum. İlla ki yeni dönemin dilinden etkileniyorum, bazı yeni kelime ve deyimleri kullanıyorum. Artık kitle kültürünün en asli unsurlarından biri yemek değil mi; evde ve dışarıda yemek yiyorum, yemek programlarını seyrediyorum. Babam gibi giyinmiyorum. Olabildiğince seyahat ediyorum. 2017 yılında kentte yaşayan, mesela işte İstanbul'da yaşayan ve hayatla asgari ilişkisi, çok asgari ilişkisi bulunan bir insan, "Popüler kültürle, kitle kültürüyle hiç işim yok, hiç işim olmaz," diyorsa...

... yalan söylüyordur.

Ya da kitle kültürünün ne olduğunu bilmiyordur, şeklinde yumuşatalım hadi... *Ferrari'sini Satan Bilge* vardı, yaklaşık on yıl öncesinin *bestseller* kitabı. O kitabın kahramanı gibi büyük parayı, serveti ve şehir hayatının tüm nimetlerini geride bırakıp keşiş olmaya karar versen bile, herhangi bir yere gitmezsin. Dağdaki inziva için Himalayalar'da yogi aramayı, bilge aramayı seçersin. Çünkü popüler kültürün yarattığı inziva trendi orayı işaret eder. Farklı bir yer buldun diyelim, arkandan gelenler çıkar. Popüler inziva destinasyonları sitesi açılır. Şehre dönüşte *bestseller* kitap çakmayı saymıyorum bile.

Popüler kültürden kurtuluş yok diyorsun yani.

Bugünün koşulları içinde yok. Belki kurtulmaya çalışmanın anlamı da yok. Popüler kültür eleştirisi yapmak başka bir şey tabii, ona ihtiyaç var kesinlikle.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANAP'lı Yıllar, Sosyal Demokratlar, Asabi Liberaller

1980'lere dönelim yeniden... *Cilalı İmaj Devri*'nde konu edilen değişimin yaşandığı yıllar. Anavatan Partisi [ANAP] var, 12 Eylül'deki baskıların ardından görece özgürleşme var, liberalizm tartışmaları var, liberaller var... Her şeyden önce Özal var.

Unutuldu mu unutulmadı mı, ne kadar hatırlanıyor, AKP devri yaşanmasaydı daha mı çok hatırlanırdı, büsbütün mü unutulurdu? Bugün bu sorulara farklı cevaplar verebiliriz. Ama 1980'leri konuşuyorsak, tabii ki başrolde Özal var. Ben başka türlü hatırlar ve anlatırım; muhafazakârlar başka türlü, liberaller başka türlü. O farklar tartışılır da, Özal'ın rolü tartışılmaz.

Liberallerden bahsetmişken, oradan başlayalım mı? Türkiye'deki liberaller kimdi? ANAP döneminde önleri bayağı açılmışken, ne yapmışlardı? Yakın dönemi ayrıca değerlendiririz ama o dönemden bakınca, bugünlerin önünü açanlardan mıydılar? Biraz da bunları konuşalım. ANAP ve Özal gölgesinde liberalizm.

O dönemde değişen yalnızca Türkiye değil. Türkiye, dünyanın yaşadığı değişime eklemleniyor. Yine lafı biraz uzatma pahasına Türkiye'den değil de Türkiye dışından başlasam? Hikâye Türkiye dışında başlıyor aslında.

Çok kısaca, dünyanın o yıllardaki haline bakalım öyleyse.

Olabildiğince kısa kesmeye çalışayım ama birkaç cümleye de sığmaz sanırım. Romantik duygularla hatırlanan, kimileri için

'68 hareketi ile özdeşleşmiş 1960'lardan girelim. Genel olarak Batı diye andığımız toplumlarda, Kuzey Amerika'da ve Avrupa kıtasında gençlik kültürünün hâkim olduğu bir dönem yaşanıyor. Yerleşik sisteme, *establishment* denen kurulu düzene karşı bir başkaldırı var. Amerika'da ideolojik zemin biraz daha yumuşak, Avrupa'da sol ideolojilerin adı daha net konuyor. Cinsel devrim, daha fazla özgürlük, yer yer antimilitarizm, kapitalizm eleştirisi... Gençler ne istiyor, neyi savunuyor diye sorarsak ilk akla gelecek olanlar, bunlar. Her grubun öncelikleri aynı değil. San Fransisco'daki hippiler ile Paris'teki militan sosyalistler arasında kayda değer farklar var. Yine de genel olarak, bir başkaldırı havasından söz edebiliriz. Genel olarak deyince, bir şeyi vurgulamak lazım. Filmler, belgeseller, kitaplar yanıltıcı olabiliyor. Dönemin bütün gençleri ya da ezici çoğunluğu o havadaymış gibi... Elbette elimizde rakamsal bir veri yok ama aslında çoğunluk bile değiller. ABD'deki gençlerin büyük bölümünün Vietnam Savaşı'na karşı olduğu, askere çağrılanların büyük bölümünün aslında gitmek istemediği düşünülür bazen. Filmlerin, belgesellerin verdiği izlenim öyle çünkü. Oysaki karşı çıkanlar çoğunlukta değil. Peki, biz niye öyle düşünüyoruz? Çünkü sayısal çoğunluk, nicelik başka bir şey, döneme damga vurmak, dönemin ruhunu oluşturmak başka bir şey. Başkaldıran gençler döneme damga vuruyor. *Easy Rider* filminde Dennis Hopper ve Peter Fonda'nın tosladığı derin Amerika'ya rağmen... Filmi anlatıp lafı büsbütün uzatmayayım da, seyretmemiş olanlara seyretmelerini tavsiye edeyim. Derin Amerika dediğim, Washington'daki siyaset dehlizleri değil. Taşranın sıradan Amerikalıları...

Amerika'nın başkaldırıdan rahatsız olan yüzü...

Amerika'nın kendisi gibi olmayanlardan rahatsızlık duyan yüzü... Hopper ve Fonda'nın canlandırdığı karakterler pek öyle bilinçli olarak başkaldıran tipler değil zaten. Karşılarına çıkanlar da kurulu düzenin nimetlerinden en fazla yararlananlar değil. Bizim yeni argomuzda "değişik" kelimesinin hakaret versiyonu çıktı ya, "Ne diyon lan sen değişik?" şeklinde. Değişikleri sevmeyenler çoğunlukta. O kadar değişik çıkması

da sürpriz gibi geliyor zaten. 1950'lerde, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, hem Avrupa'da hem Amerika'da refahın artması, tüketimin artması, aynı bizde olduğu gibi kentlerin eskisine göre çok daha kalabalık hale gelmesiyle birlikte, yaygın bir mutluluk ve iyimserlik havası hissediliyor. "Güzel bir hayatımız var, evlerimize televizyon girdi, araba aldık ya da eskisini değiştirdik, yeni eve taşındık, iki çocuğumuz ve köpeğimizle televizyonlardaki model aile tadında yaşıyoruz..." Bu havanın yarattığı konformizm çok yaygın. Ama yine İkinci Dünya Savaşı sonrasında, doğumların teşvik edildiği dönemde doğanlar, yani meşhur *baby boomer* kuşağı, 1960'larda konformizmi kırmaya başlıyor. Sistem kolay kolay yıkılacak gibi değil ama artık sorgulanır halde. Kim tarafından sorgulanıyor? Dediğim gibi, çoğunluk tarafından değil ama çoğunluktan daha etkili ses çıkarmayı başaran gençler tarafından. Türkiye'de 1980'lerin liberallerini sormuştun, ben '50'lerin '60'ların Amerikalı ve Avrupalı gençlerini anlatıyorum ama...

'70'lerdeki çöküş ve Yeni Sağ'ın intikamı

1970'ler üzerinden bağlayacaksın sanırım.

Ben de öyle umuyorum. 1970'lere geldiğimizde o büyük dalganın renk ve hava değiştirdiğini görüyoruz. Öncelikle o kitlesel dalga sönmeye başlıyor. Mesela Avrupa'da gençlerin politik çıkışı, kitlesel sokak eylemleri zaman zaman şiddet içerse de şiddet ağırlıklı olmuyor bir saate kadar. Sonra sokaklardaki gruplar sayısal açıdan küçülürken...

Radikalleşiyor

Doğrudan şiddeti yöntem olarak kullanan radikal gruplar çıkıyor. İtalya'da eski başbakanı öldürmeye kadar giden Kızıl Tugaylar, Almanya'da suikastlar düzenleyen RAF... Gerçi onun hikâyesi biraz farklı ama İngiltere'de IRA'nın bombalama eylemleri... Şiddetin ön plana çıktığı, romantik görünen isyanın geri plana çekildiği bir süreç. Benzer şeyleri ABD için de söyleyebiliriz. Vietnam'dan travmalı insanlar dönüyor. 1960'lardaki değişim gündelik hayatın içindeki şiddete evri-

liyor. Siyasi olmayan şiddet patlıyor, seri cinayetler patlıyor. Amerika ve Avrupa'da metropollerin suç oranları tırmanıyor. Bugün de dünya çok güvenli bir yer değil, her an her yerde başınıza bela alabilirsiniz. Şiddete kurban gidebilirsiniz. Ama sosyal medyada, "Biz ne şanssız bir kuşağız, dünyanın nasıl bir dönemine denk geldik," diye yakınan gençlerin bilmeleri lazım ki fırsat bulurlarsa gidip de Instagram'a fotoğraf yükledikleri yerler var ya, *#londonnights, #moonovernyc* gibi etiketlerle. 1970'lerde, 1980'lerde gece vakti zor çektirirlerdi o fotoğrafları New York'ta. Londra da bugünkü Londra değil, The Clash'in şarkılarındaki Londra ya da Sex Pistols'ın İngiltere'si. Malum, punk... Uzatmayayım, hem siyasal şiddet hem siyasal olmayan şiddet...

İslami kimliklerle eylem yapan, şiddet eylemlerine kalkışan gruplar da var.

Dünyanın çok farklı yerlerinde...

Amerika'da da var.

Amerika'da Kara Panterler var. O dönem için tam İslami kimlikle yapıldığını söyleyemeyeceğimiz Filistinli grupların şiddet eylemleri var. 1972 Münih Olimpiyatı'ndaki baskına kadar giden... Bunların yanında ekonomik sorunlar, başta petrol krizi olmak üzere krizler... Batı'nın Sanayi Devrimi'nden beri süregelen, iki dünya savaşında ve 1929 Buhranı'nda törpülenip 1950'lerde yeniden keskinleşen özgüveni darbe almaya başlıyor. Kapitalist düzen çatırdıyor denemez ama toplumsal yapı çatırdıyor. Bildiğimiz anlamıyla dönem filmi iddiasında yapılmış olmasa da *Taksi Şoförü [Taxi Driver]* benim gözümde en iyi dönem filmlerinden biridir. Bütün o toplumsal çatırdamayı 1970'lerin New York kenti üzerinden anlatan... Vietnam'dan geldiği söylenmez hatırladığım kadarıyla ama De Niro'nun canlandırdığı Travis'in Vietnam gazisi olduğunu anlarız. Savaş travması yaşayan bir kent yalnızı, siyasal yozlaşma, küçük kızların seks işçisi olarak kullanıldığı bir hayat, porno filmler, adaletsizliğe karşı çözümü bireysel şiddet eylemlerinde arayan insanlar, derin bir ikiyüzlülük, geniş bir boşluk, kah-

ramanlar arayan bir toplum... Benim gibi adamların 50 saatte anlatamadığını bir buçuk saatte anlatan bir filmdir. 1960'ların daha dar bir çevrede yaşanan cinsel devrimi, daha kitlesel bir dizginsizliğe dönüşüyor 1970'lerde. *Deep Throat* ve *Behind the Green Door*'un neredeyse aile filmi gösterilen sinemalara kadar sızmasıyla simgelenen porno patlaması... Uyuşturucunun yine neredeyse alt kültür olgusu olmaktan çıkıp ana akım kültüre sıçraması... Tepede aynalı disko topları... Daha önce söylediğim suç patlaması... Çirkin ama ilginç bir dönem. 1970'lerdeki haline değilse de 1980'lerdeki haline tanıklık etme şansı buldum New York'ta. Meşhur "bize bir şey olmaz"ın aptal cesaretiyle gezerdik, Bülent'i ziyarete gittiğimde.

Ama 1970 ile 1980 arasında önemli bir değişim yaşanmış durumda.

Kesinlikle öyle. Değişim başlamış ama sokakların güvenliğine yansımamış ya da toplumsal çatırdamayı henüz durduramamış. Üstüne AIDS eklenmiş, AIDS de muhafazakârların elinde bir silaha dönüşmüş. Arada yaşanan değişim ne? Neoliberalizmin ya da Yeni Sağ'ın dizginleri ele alması. Batı toplumlarının hikâyesine, konuştuğumuz dönemler üzerinden şöyle bakarım ben: 1960'lar, romantikleşmeye başlayan, karşı cinsin ilgisini çekmek için sıra dışı olma arayışına giren, bu arada şiir, roman filan okuduğu için gerçekten de biraz değişen, kendini geliştiren bir gencin günlüğü gibi. Gencimiz 1970'lerde dağıtıyor. Uyuşturucu, kavga, sabıka, kontrolden çıkmış seks... Ve 1980'lerde ailenin karşı konulamaz büyükleri bastırıyor, elemanımız düzenli işe giriyor. Bu sefer de hırslı ve açgözlü bir beyaz yakalıya dönüşüyor. 1990'larda azıcık durulup biraz daha yumuşak yüzlü hale gelecek ya da iyice ikiyüzlü hale gelecek. Onu sonra konuşuruz. 1980'lere dönersek, Amerika'da [Ronald] Reagan, İngiltere'de [Margaret] Thatcher'ın yükselişiyle simgelenen Yeni Sağ'ın ideolojisi, Doğu Bloku dışındaki birçok bölgeye yayılıyor. Yayılmak zorunda, çünkü globalizmi de eşzamanlı olarak tartışmaya başlayacağız. Doğu Bloku da sona yaklaşıyor zaten. Nihayet Türkiye'ye gelebildik.

Liberallerin en elitist yılları

Türkiye'ye geldik ve senin anlattığın çizgide kritik bir tarih var. Simgeler üzerinde duruyorsun. 24 Ocak 1980 önemli bir simge.

Erken sayılabilecek bir tarih. Reagan ve Thatcher dönemleri diyoruz. Thatcher icraata başlamış ama Reagan'ın koltuğa oturmasına bir yıl var daha. Türkiye, 24 Ocak 1980'de, Özal'ın bürokrat olarak hazırladığı ekonomik programın açıklanmasıyla dünyanın yeni ekonomik düzenine uyum sağlama niyetini ilan ediyor. Ardından 12 Eylül gelecek. Türkiye'nin sisteme uyum sağlamasını garantilemek için 12 Eylül'ün ABD tarafından yaptırıldığı söylenir. Nedense "*Our boys have done it!*" lafına tam inanamadım bir türlü. Washington'da 12 Eylül'ü kutlayan söz olduğu iddia edilir. Ama en azından ABD yönetiminin darbeden haberdar olduğunu ve rahatsızlık duymadığını düşünürüm. 12 Eylül'den sonra Özal, ekonomiden sorumlu bakan olarak yürütecek programı. 1983'ten itibaren de ANAP iktidarının lideri olarak. Arada bankerler krizi var bir de. Popüler kültürün biçimlenmesi açısından önemli bence. Çünkü reel faiz nedir, getiri nedir bilmeyen, bu konuda tecrübesi olmayan milyonlarca insan, bankerler krizinde ağır bir tokat yese de küçük yatırımcı tipinin yerleşmesi açısından önemli bir dönemeç. İnsanlar tecrübe kazanıyor o tokatla. Bugün fondan gelen parasını sabah dolara çevirip akşam Bitcoin'e yatıran insan tipinin altyapısı oluşuyor yavaş yavaş. Bunu birkaç 100 lira çevirerek yapan asgari ücretliler bile var. Altın yükselecek diye 50 dolar bozdurup çeyrek altın alıyor, ertesi hafta dolara dönüyor. Küçük yatırımcı zihniyeti, aslında bir temel gündelik yaşam ideolojisinin çekirdeği. Popüler kültürle alakası da oradan geliyor. Zaman içinde her şeye yatırım olarak bakmaya başlayacağız. Ekonomik yatırım, sosyal yatırım, kültürel yatırım, kimlik yatırımı. Ve kendi sosyal varoluş tarzımızı, dışarıya yansıtmak istediğimiz kimliğimizi de yatırımcı ideolojisiyle biçimlendirmeye çalışacağız. Yediğimiz, içtiğimiz, giydiğimiz, konuştuğumuz her şeye, kullandığımız kelimeden sosyal medyaya koyduğumuz kahve fotoğrafına kadar her şeye yatırım

aracı olarak bakacağız. İlk insan topluluklarından bu yana var olan bir şeyden bahsediyorum aslında, neoliberalizmin yarattığı bir insanlık hali değil. Neoliberalizmle gelen, o insanlık halinin turbo versiyonu. Dijital kültür de turbo araç için otoyol işlevi görüyor artık.

Liberaller, sözünü ettiğin ideolojiyi yayma işlevini mi üstlendi?
Yeni ekonomik sistemi ve onun ideolojisini savunacak kalemler gerekiyordu. Bu, liberaller kuşağımızı yaratan etkenlerden biri. Liberaller derken, Türkiye'de liberaller olarak adlandırılan gruba özel değerlendirmeler yapıyorum. Liberal denince, ABD'de solcuların kastedildiği düşünülür daha çok. Avrupa'da tam serbestiyet yanlısı gruplar da anlaşılabiliyor liberaller denince, ekonomiyle sınırlı liberallik de anlaşılabiliyor. Bazı neofaşist gruplar da ekonomide sınırsız liberallik yanlısıdır, sosyal devlete düşmandır. Siyasi duruş anlamında, yerine ve zamanına göre, hayli farklı grupları tanımlayabiliyor liberallik. Bizim liberallerden bahsediyoruz şimdi.

Ortak özelliklerinin çok olduğunu ama tek tip olmadıklarını yazmışsın yıllar önce.
Hâlâ da öyle düşünüyorum. Atilla Yayla gibi, Mustafa Erdoğan gibi antikomünist damarları güçlü liberaller de var. Ama bizdeki liberallerin çoğu, sol kökenlidir. 12 Eylül sonrasında, solun geçmişe yönelik özeleştiri çabalarından yola çıkmışlar; zamanla soldan kopulduğu için özeleştiri, eleştiriye dönüşmüş. Gelip giden iktidarlara yanaştıkça, eleştirel tavır da karşıtlığa dönüşmüş. 12 Eylül'deki uygulamaların yarattığı tepkinin de etkisiyle, Kemalizm eleştirisi başlamış ama o bazılarında takıntıya dönüşmüş. Dahası, Kemalizmin soldan eleştirisi diye başlayıp yer yer Kemalizmin radikal Sünni perspektiften eleştirisine dönüşmüş. Türkiye'nin ezilenlerini sıralarken bazen Alevileri de sayar liberaller; bir kısmının dinî inancı da yoktur. Ama yakın tarih eleştirilerindeki perspektif itibarıyla radikal Sünni bakışın izleri sızmıştır dillerine. 1980'lerin ortalarından birkaç yıl önceki AKP-Cemaat kavgasına kadar, giderek artmıştır bunun dozu. Siyasi mesafe kayıpları, medyada

konum arayışı, ittifak arayışı derken, böyle olmuştur maalesef. Ateist Sünnilere dönüşmüştür bazıları. Sünni olmak, Sünni kimliği taşımak bir eleştiri konusu değil elbette. Sorun, resmî tarih eleştirisi yapacağım derken, siyasallaşmış Sünni söylemin içine bir miktar sivil, vesayet gibi kelimeler serpiştirip bunu demokrasinin anahtarı gibi pazarlamak. Gerçekten hayli sorunlu olan eski resmî tarihin yerini daha da sorunlu bir resmî tarihin aldığını görmemek ya da görmezden gelmek. Hatta yeni resmî söylemin yerleşmesine aracı olmak, bu süreçte aktif ve saldırgan rol almak. Sen 1980'leri sormuştun, ben sonraki dönemlere de taşıdım ama...

Yanlış hatırlamıyorsam, "neo resmî tarih" diye tanımlamışsın *Pop Çağı Ateşi*'nde.

Yazımında bayağı mesafe kat edilmişti ta o zamandan. Ama gerçek anlamıyla yeni resmî tarih olması için AKP'nin iktidar dönemi gibi bir dönem gerekiyordu. Bir de resmî tarihin ne eskisiyle ne yenisiyle barışık olabilenler var; onların işi hep zor... AKP döneminde çok mutlu günleri oldu liberallerimizin. Ta ki, malum hadiselere kadar. Bu söyleşiyi yaptığımız tarih itibarıyla cezaevinde olanlar var, yurtdışında olup Türkiye'ye dönemeyenler var. Çoğunun hak etmediğini düşündüğüm durumlar. Hukuksal açıdan söylüyorum bunu. Duygusal açıdan bakınca, bazıları için içtenlikle üzülüyorum ama bazıları için üzülemiyorum. Hukuk, duygudan önemli tabii. Her zaman değil de böyle konularda daha önemli kesinlikle.

Senin duyguların açısından de tek tip değiller yani.

Elbette ki. İnsan sonuçta. Birkaç tanesi dışında kişisel olarak kötü duygular beslediğim de yoktur içlerinde. Kızmak başka, ölsünler, sürünsünler demek başka. Kaldı ki Türkiye ortalamasının çok üzerinde okumuş yazmış, birikimi olan, ağzı laf yapan, kalemi işlek insanlardır çoğu. Fikren uyuşmasak da saygı duyduğumu söyleyebilirdim, sağlam bir fikrî duruşları olduğunu düşünseydim. Ona pek fazla rastlayamadım. Özal, [Tansu] Çiller, Mesut Yılmaz, Tayyip Erdoğan... Herkese o kadar kolay uyum sağladılar ki yıllarca. Güç kime geçse, o en sivil, o

en özgürlükçü oluyor. Kemalist vesayeti kıracak, umut oluyor. Çiller bile... Hiçbir zaman dönek demedim sol kökenli liberallere. Hoşuma giden bir kelime değil. Ayrıca görüş değiştirme hakları da var. Ama görüş değiştirme hakkını çok saygınlık kazanacak, kendi adıma söyleyeyim, benim gözümde saygınlık kazanacak şekilde de kullanmadılar. Çok uzun yıllar boyunca da liboş dememek için direndim. Hâlâ da pek kullanmam. Fakat [12 Eylül] 2010'daki referandumdan sonra, bazıları o zafer sarhoşluğu içinde... Bir kollarında Cemaat, bir kollarında AKP, öyle sevimsiz ve saldırgan bir üslupla yazıp konuşmaya başladılar ki o ara birkaç kez, "Bunlar liberal değil liboş!" demişliğim vardır. Bu, doğrudan siyasi cephesi meselenin. İşin ekonomiyle bağlantılı boyutu bambaşka zaten. İşverenler hep haklı; bölüşüm-paylaşım diyenler, emek diyenler hep haksız, dinozor... 1980'lerden, 1990'lardan bahsediyoruz ama daha yakın dönemde bile... İşten atılan TEKEL işçileri hakkında *Taraf* gazetesinde yazılanları hatırla...

"Bizim liberaller asabidir"

Cilalı İmaj Devri'nde "asabi liberaller" diye anıyorsun liberalleri sık sık. Öylelerdi. Üslupları asabi, sert ve saldırgandı genellikle.

Bizim liberallerde bir üstünlük taslama sorunu mu var? Mesela liberalizm Batı'da bir ideoloji. Ekonomik, politik bir duruş. Türkiye'deyse tepeden inmeci, elitist bir yaklaşım. O yüzden mi eğreti, tabansız duruyor ve sürekli birilerine, özellikle de sağcılara yanaşıyor?

Elitist kelimesini kullanman iyi oldu. *Cilalı İmaj Devri* ve *Pop Çağı Ateşi*'nde liberallere getirdiğim asli eleştiri, kültürel alandaki elitist tavırlarıdır. Her iki kitapta da onlarca alıntı vardır, liberallerin yazılarından seçilmiş. Desteksiz yorumlar değil yani. 1980'lerdeki Yeni Sağ –etki alanındaki tüm ülkeler için geçerlidir–, kaybedeni dışlama, lüzumsuz görme, aşağılama tavrı sergileyen bir politik dalgaydı. Başarılı, kariyer sahibi, servet sahibi insan makbuldür. Kaybeden, yoksul, işsiz, verimsiz olan derdine yansın. Emekliler de dahil buna... O ideoloji ve söylem, Özal'ın eşsiz katkılarıyla, bize de ithal edildi. Bir

yandan da Türkiye'de daha önce konuştuğumuz göç dalgası var. Kentler değişiyor. Yine daha önce konuştuğumuz üzere, aydınlar arabeski tartışmaya başlamış. Tüm bunların bir araya geldiği noktada liberallerimiz nasıl tavır aldı dersin? Yaşı yetmeyenler, liberallerin AKP döneminde yazıp çizdiklerini bilen ama öncesini bilmeyenler ne tahmin eder? Yaşı yetip de unutmuş olanlar ne tahmin eder? Bunlar AKP döneminde o kadar elitizm eleştirisi yaptığına göre... Halkı küçümseyen şehirli laikleri, Kemalist elitlerin kültüre bakışını, insana bakışını o kadar eleştirdiklerine göre... Elit sayılmayan insanların aşağılanmasına, küçümsenmesine karşı çıkmışlardır mutlaka. Öyle düşünmez misin, AKP döneminde yazdıklarını okuyunca. Oysa tam tersidir. İzlediği parti kurultayını kara kafalı adamlarla dolu olduğu için eleştiren mi ararsın, lahmacun yiyenlere tepeden bakan mı ararsın, acılı çiğköfte ve acılı müzikle şehri mahvedenlere saydıran mı... Hem medyada yazılıp çizilenlerden hem de o dönemde çevremde bulunan bazı insanların sözlerinden yola çıkarak söylüyorum. Yine o dönemde Kemalistlerin en çok dalga geçilen yönlerinden biri neydi, biliyor musun? Köylü popülizmi yapmaları, köylülüğü yüceltmeleri... Ama arabeski küçümsemek ve aşağılamak konusunda, liberallerle Kemalistler aynı noktada buluşuyordu o zaman. Sonraları arabeskin de konumu değişti, bir itibar, bir itibar...

O elitist tavır tüm liberallerde aynı biçimde, aynı sertlikte mi ortaya çıkıyordu?

Daha klas biçimde yapan var, en pespaye şekilde yapan da. *Cilalı İmaj Devri*'nde her ana toplumsal eğilimi bir insan üzerinden anlatmıştım. Her bölümün başlığında bir insan var. Başlıktaki insanlar, bazı bölümlerde ana tartışma konusunun odağına oturuyor, bazı bölümlerde bir ya da iki cümleyle anılıyor. Liberallere ayırdığım bölümün başlığında Engin Ardıç vardı. Yalnızca son iki paragrafta geçiyordu adı. Bugünün Engin Ardıç'ı liberal filan değil zaten artık. Seneye yine olabilir rüzgâra göre, o ayrı. Şimdi düşününce, Engin Ardıç çok doğru tercih olmuş mu, emin değilim. Bazılarına ne kadar kızsam da, diğer liberallere haksızlık olmuş.

Şu da var ki, o günlerde yazdıkları bugünkü kadar pespaye değildi sanki. Hâlâ kurtarır bir tarafı vardı, en azından bölüm başlığı olacak kadar.

Pek çok insan son beş yıldaki ya da son on yıldaki kadar pespaye değildi ama Engin Ardıç'ta o ruh, o damar vardı hep. Son sayfada adı geçiyor dedim ya. Köylüler yere balgam atacak diye seçim mitinglerinin yapılmasına karşı çıktığı yazıyı hatırlatıyordum orada. Bunları yazan insanın AKP iktidara gelince başkalarını elitistlikle, halkı küçümsemekle suçlaması...

Elitizm-popülizm tartışmasına girmişken... Liberallerin toplum içindeki karşılığı nedir? Mesela toplumda, "Ben liberalim," diyen kimseyi pek görmedim geçtiğimiz 20-30 yıl içerisinde. Sağcıyım der, solcuyum der, Atatürkçüyüm der... Ama liberaller diye çok tartışılan bir grup da var. Sanki toplumda karşılığı olmayan bir megafon gibi.

Bir deneme yaptılar o alanda. Yine *Pop Çağı Ateşi*'nde bir bölümü ayırdığım Yeni Demokrasi Hareketi. Cem Boyner'in liderliğinde. İlk aklıma gelenler Mehmet Altan, Cengiz Çandar, Etyen Mahçupyan, Asaf Savaş Akat... Bayağı ağır bir kadro vardı. Yüzde birlik oy bile alamadan parti söndü gitti tek seçimde. Ama liberallerin etkisi, seçim sandığından çıkan rakamlarla ölçülebilecek ya da anlaşılabilecek bir şey değil. Sayıları az ama gündem oluşturma konusunda potansiyelleri yüksek. Medyayı etkili biçimde kullanma potansiyelleri yüksek. Diyelim ki, bundan beş yıl önceki bir siyaset tartışması televizyonda. Kahvede oturan AKP'li seçmenin, "Aha ağzını yiyeyim, ne güzel konuştu," diyeceği insan değil, liberal. Muhafazakâr tartışmacının önünü açan, ona paslar hazırlayan adam. Doğrusu, çoğunun bir karizması da vardı sanırım. Özellikle medya sektöründe çalışanları etkileyen bir karizma. '80'lerin sonundan itibaren, özellikle *Nokta* döneminden itibaren, giderek daha çok medya çalışanının liberal görüşlere yaklaştığını gözlemledim. Tam liberal olmasa da liberalleri daha saygın gören çok arkadaşımız vardı CNN'de, NTV'de. Bunlar konuk tercihlerini, programların akışını da etkiliyordu. Senin *2001* kitabın için yaptığımız söyleşide söylemiştim. AKP'nin medyaya doğrudan müdahaleleri yoğunlaşmadan önce epeyi bir

arkadaşımız kendiliğinden kısmi destek veriyordu dönemin politikalarına diye. AKP'li muhafazakârlara çok bayıldıkları için değil, liberallerin etkisi altında kaldıkları için.

12 Eylül sonrası merkez sol ve bugünün CHP'si

AKP dönemini ve medyayı konuştuğumuzda bu konuya da döneriz. *Cilalı İmaj Devri*'nden girmiştik. Liberallerden epeyi bahsettik. ANAP ve Özal'a geleceğiz elbette. Ama önden sosyal demokratları da konuşalım biraz. SODEP [Sosyal Demokrasi Partisi], SHP [Sosyaldemokrat Halkçı Parti], Ecevit'in siyasi yasaklı olduğu dönem, sonra DSP [Demokratik Sol Parti]... Onlar da 1980'lerin ikinci yarısıyla birlikte ya da 1980'lerin sonuna gelinirken bir bunalıma giriyor. Bir varoluş bunalımı, bir anlam bunalımı. Ya da kendine yer edinme arayışı...

Sonucun bunalım olduğu kesin de, bunalıma giriyorlar mı sokuluyorlar mı? İkisi de var. Dünyadaki konjonktür etkiliyor, Türkiye'deki konjonktür etkiliyor. Birçok noktada tıkanıyor, tıkanmayı aşmak için kullanacakları enerjiyi iç kavgada tüketiyorlar. Bir yandan da partiyi dışarıdan biçimlendirme girişimlerine karşı set çekemiyorlar. Yaklaşık 30 yıldır hep iki arada bir derede, CHP. CHP'yi kod isim olarak kullanıyorum. Senin de söylediğin gibi SODEP macerası var, SHP var, hikâyesi bambaşka olan DSP var. Ama kahramanımız, CHP. Benim de sinir sistemimde bir CHP faktörü var yıllardır. Haftada birkaç kez CHP'ye öfkelenirim, birkaç kez de CHP'ye haksızca yüklenenlere kızarım. Yaşadığımız yıllar için söylüyorum, Türkiye siyasetinde en kolay yüklenilecek kurum CHP'dir kesinlikle. AKP'ye laf söylesen AKP'liler kızar, ayrıca başın belaya girebilir. MHP'ye laf söylesen MHP'liler kızar, bedeli olabilir. HDP'ye laf söylesen epeyi destekçi çıkar ama en azından HDP'lileri karşında bulursun. CHP'ye bir şey söylesen, diğer partilerden önce CHP'liler alkışlar seni. Enteresan bir topluluk. Geçenlerde bizim ofise bir CHP'li yerel yönetici geldi kazara. Tamamen tesadüf eseri yolu düştüğü için, biz kimiz, neyiz, neciyiz, pek bilmiyor. Ofise gireli daha iki dakika olmamıştı, başladı CHP'ye atıp tutmaya. Ta-

nımadığı insanların yanında. Şaşırdık mı? Hayır... Bir AKP'li belediye başkanının tanımadığı insanların yanında dakika bir gol bir Recep Tayyip Erdoğan aleyhinde konuşmaya başladığını düşün. Şaşırır mıyız? Evet. Şaşırmaya fırsat kalırsa...

Dönemsel bir durum olarak mı bakıyorsun buna?
Eskiden beri öyledir ama son dönemlerde iyice yerleşti sanırım partinin içine. CHP'nin şu andaki örgüt yapısı ve seçmen tabanı da bu yaygınlaşmayı körüklüyor. Bir tür zoraki koalisyon... Yüzde 25 civarında takılıp kalmış oy oranı küçümseniyor zaman zaman. Ben o kadar küçümsemiyorum valla. Az oy değil yüzde 25. 2002 öncesinde bir partiyi koalisyonun büyük ortağı yapacak oy oranıydı. 25 küçük değil de karşıdaki yüzde 50 çok büyük rakam. Ne başarı olarak görüyorum ne küçümsüyorum ama o yüzde 25'i aşmanın sanıldığı kadar kolay olmadığını düşünüyorum. Ara sıra inanılmaz ölçüde değişik fikirleri olan insanlar çıkıyor. Gündelik hayatta olsun, sosyal medyada olsun. "CHP yöneticilerine biri bunu söylesin, toplumun tüm kesimlerine seslenmedikçe oy oranı artmaz!" Maalesef kimse bunu CHP yöneticilerine söylemediği için, onların da aklına gelmediği için oy oranı artmıyor. Hatta birisi söylerse çok da üzülecekler kayıp yıllar için. "Tüh, niye aklımıza gelmedi! Hemen toplumun tüm kesimlerine sesleniyoruz..."

Toplumun tüm kesimleri diye bir alandan söz ederken, kesimlerin neye göre, hangi ölçülere göre belirlendiğini düşünmek lazım önce.
Bunu bir ertesi sabah sendromu üzerinden düşünelim. Ertesi sabah sendromu dediğim, CHP'nin yine yüzde 24 ya da 25 oy aldığı bir seçim gecesinin sabahı. Yenilgi havası hâkim. Her zamanki tartışmalar yapılıyor. Konu başlığı: Oylar niye artmadı? Kimine göre Kürtler dışlandığı için, kimine göre partiye Kürtler doldurulduğu için. Kimine göre halkın dinî değerlerine seslenilmediği için, kimine göre dindarların oylarını çekeceğim derken partinin asıl tabanını oluşturan laik kesim küstürüldüğü için. Kimine göre ekonomik sorunlara, yoksulların haline ses verilmediği için; kimine göre demode yoksulluk

edebiyatı yapıldığı için. CHP'den Diyarbakır'daki Kürt'e, Erzurum ve Yozgat'taki milliyetçi-muhafazakâra, Erzincan'daki Aleviye, İzmir'deki laiklik hassasiyeti yüksek insana aynı anda seslenmesi bekleniyor. Hepsini birden kucaklayacak. Kolay iş değil. Sağ kitle partilerinin pragmatizmi içinde bile zorken sol olma iddiasındaki bir parti için çok daha zor. CHP denemiyor değil aslında. Deniyor, olmuyor. Zaman zaman hepsine birden niyetlendiği için yön tutturamıyor belki. Ne yön tutturabiliyor ne oylarını artırabiliyor. Pirince giderken bulgurdan olma dramları yaşıyor. Tüm bunlara rağmen yüzde 25... O kadar küçümsememek lazım. Parti yönetimini savunmak için söylemiyorum bunları. Bana da düşmez zaten. CHP'liler yapsın onu, birbirleriyle boğuşacaklarına... Ama öyle ezbere eleştirilerin papağan gibi tekrarlanması da haksızlık.

Bir de hep şu söylenir: CHP gerçek bir sosyal demokrat parti olsa bu sorunları aşacak ama aslında sosyal demokrat değil.

Hem doğru hem yanlış bence. Sosyal demokrat tarafları yok değil. CHP çözüm önermiyor, fikir üretmiyor gibi yine sık tekrarlanan bir eleştiri var, bildiğimiz üzere. Son 20 yılda CHP'nin hazırladığı öyle raporlar, CHP'deki kadroların ürettiği öyle çözüm paketleri var ki... O metinlere baktığın zaman, sosyal demokrasiyi özümsemiş bir parti görüyorsun. Bir sosyalist olarak benim kafama tam uyan şeyler değil ama bayağı nitelikli işler. Anlatmakta, duyurmakta sorun yaşanmış olabilir. Hatta olabilir de dememek lazım; sorun olduğu kesin. O ayrı mesele... Diğer yandan da, evet, sosyal demokrasiyle hiç bağdaşmayacak yüzü de var partinin. Teşkilat kavgalarını, az önce sözünü ettiğim bitmek bilmeyen iç çekişmeleri kastetmiyorum. İşin milliyetçilikle bağlantılı kısımlarını da ayrı tutalım hadi. Bir sosyal demokrat partinin başkanı, on defa kul hakkı, bir defa yurttaş hakkı der mi? Tersi olsa anlarım. Türkiye'nin toplumsal ve siyasal realitesi var, muhafazakâr oyları çekebilme kaygısı var, karşında da hak yiyen bir iktidar var. Her konuşmada bir defa kul hakkı dersin. [Kemal] Kılıçdaroğlu'nun ağzından düşmüyor kul hakkı. Benim bildiğim sosyal demokrasi, yurttaş haklarıyla uğraşır. Kendim-

ce sol literatürü takip etmeye çalışırım. Sol literatürde kul hakkının karşılığı ne, bilmiyorum. CHP'nin üye olduğu Sosyalist Enternasyonal'in ilkeleri arasında geçiyor mu, geçiyorsa İngilizce nasıl söyleniyor? Duymadım hiç... Geçen seçimde ilk kez bir Ermeni milletvekili seçildi CHP listelerinden. Bir gayrimüslim. Selina Doğan. Ne güzel. Bu tarz açılımlarda Kılıçdaroğlu'nun da payı var, kabul. Ama aynı adam konuşmalarında "dinimiz" diyor. Anlıyorum, yine Türkiye realitesi, yine CHP'yi din düşmanı göstermeme çabası. Eee, İslam de o zaman. "Efendim, dinimiz der ki..." sözüyle, "İslam der ki..." sözü arasında o kadar fark var ki. İsim telaffuz etmeden bir inanca dinimiz şeklinde referans veriyorsan, şunu diyorsun: Bu ülkede tek bir din, tek bir inanç vardır ve herkes onun mensubudur. Ya da benim partimin içindeki ve seslendiği kitlenin tamamı o tek dinin mensubudur. Böyle bir sosyal demokrat söylem olur mu? Dinimiz denir de, nerede denir? Cuma hutbesinde, camide söylenirse uygun kaçar.

Bunlar biraz da partinin inançlara mesafeli imajını kırmak için yapılan şeyler değil mi?

Mutlaka öyle. Ama getirisi olmuyor. Üstelik getiriden daha önemli noktalar var. Sözünü ettiğim raporları hazırlayan parti nerede, yurttaşın yerine kul koyan parti nerede... Kılıçdaroğlu da benim gözümde aynı CHP gibi. Seninle konuştuğumuz tarih itibarıyla Türkiye'de işi en zor insanlardan biri Kılıçdaroğlu. Ama işini kolaylaştırma konusunda daha basiretli davranabilir gibi geliyor bana. Seviyorum da bir yandan Kılıçdaroğlu'nu. Üstelik genel kanının aksine, iyi bir konuşmacı olduğunu düşünüyorum. Daha doğrusu, vasat bir kürsü konuşmacısı ve çok iyi bir stüdyo konuşmacısı. Karşısında tarihin en iyi kürsü hatiplerinden biri var, konuşuruz onu ileride. Ama stüdyoda Kılıçdaroğlu ezilmez gibime geliyor. Hayalî bir tartışma üzerinden söylüyorum. Hiçbir zaman karşılıklı stüdyo tartışması olamayacağı için... Ve her şey bir yana, ana akım bir partide, bir kitle partisinde Alevi başkan olması... Bir daha görür müyüz, bilmiyorum. Kılıçdaroğlu'nun eleştirdiğim bazı tavırları, buna dayanıyor mutlaka. Alevi olmaktan

gelen dezavantajı gidermeye çalışıyor. Alevi olmak dezavantaj mı? Maalesef öyle. Aşamadığımız bir şey. Türkiye'nin utançlarından biri. Kitle partisinde genel başkan Alevi ise maça birkaç sıfır geride başlamıştır... Sen geçmişi sordun, ben bugünden girdim. Yön kaybı olarak tanımlamaya çalıştığım meselede, bugünden geriye gitmek daha anlamlı olabilir diye.

Geriye doğru bakmanın anlamlı olduğu bir noktaya geldik sanırım. 1980'lerin sonunda, yani duvarın yıkılması ve Sovyetler'in çökmesiyle birlikte birçok sol, sosyalist ya da sosyal demokrat partinin referanssız kaldığı, yeni bir arayış içine girdiği dönem. Aynı sorun CHP için de söz konusu muydu? Türkiye'deki sosyal demokrat partiler, ne Sovyetler ve etrafındaki partilerle organik bir bağ içinde olagelmiş ne de o denli Marksist kökenleri ve referansları var. Ona rağmen bu bunalıma girmelerini nasıl değerlendirirsin? Kitaplarında Türkiye solunu neoliberal düzene uydurma gayretinden, medyanın bu yöndeki kampanyalarından söz ediyorsun. Yön kaybı böyle kampanyaların sonucu mu? Yoksa CHP'liler psikolojik olarak bu havaya kendiliklerinden mi girdiler?

Şimdi yine bir klasik soru çıkacak karşımıza: CHP sol mu, değil mi? Bence 1970'lerden itibaren, Ecevit'in İnönü'ye karşı kazandığı kurultaydan itibaren, CHP sol partidir. Benim solum değildir. Ama bir zamanlar solcunun öcü gibi görüldüğü ülkede, sağ parti seçmenlerine bile, "Bakma, ben de solcuyum bir yerde..." gibi laflar ettirebilmiştir 1970'lerde. Hatta 1980'lerde bile. Vardı öyle tipler. Ecevit bir fenomen kesinlikle. Senin *2001* kitabın için ayrıntılı olarak konuşmuştuk. Isparta'nın köyünde çobanken mühendis olup önce baraj inşaatları yapan, sonra başbakan olan Çoban Sülü lakaplı rakibin karşısında milletvekili baba ile ressam annenin kolej mezunu, romantik şair, İngiltere'de Sanskritçe eğitimi görmüş oğlu... Demiştim ki, klişeler üzerinden halka uzak bir karikatürize tip yaratman istense, Ecevit'in kâğıt üzerindeki özellikleri abartılı bile kaçabilir. Ama kâğıt üzerindeki halka uzaklıktan milyonlarca insanın gönlündeki Halkçı Ecevit çıkıyor, Karaoğlan çıkıyor. Söyleşinin başında anlattım, ben hiçbir zaman tam ısınamadım birçok yönüne. Ama Ecevit fenomeni

tarihsel bir vakadır. Senin kitapta, Recep Tayyip Erdoğan'ı alt edebilecek fenomenin aynı profilde, aynı sertlikte bir insan olmasının gerekmediği tezini savunurken söylemiştim bunları. 1970'lerin Ecevit'inden alınacak dersler vardır. Ecevit'ten bağımsız olarak, 1970'lerin CHP'si de bir vakadır.

"En sahipsiz kitle, taşradaki CHP'liler"

1977 Genel Seçimleri, 1950 sonrasında, oy oranları açısından tarihin en başarılı seçimi CHP adına. Gerçi 1957'de yüzde 41 almış ama 1977'deki oran onun da biraz üzerinde.
1977 Seçimleri'nde iktidarı yüzde 41.5 oyla kıl payı kaçırmış bir parti. Bugün yüzde 10'un, yüzde 5'in altında oy aldığı, seçimlere usulen katıldığı birçok ilde birden fazla milletvekili çıkarmış bir parti. Şimdi deniyor ya, bu halkın büyük bölümü tek parti dönemini unutmadı, hayatta CHP'ye oy vermez diye. Arada unuttukları bir dönem olmuş demek ki. 1946'dan 30 yıl sonra unutmuşlar ama 50 yıl sonra unutmaz olmuşlar yine. Tuhaf değil mi? Hatta 1957 Seçimleri'nden söz ettin şimdi. Yüzde 41 almış. CHP döneminin bitmesinden sadece yedi yıl sonra, yüzde 40'ın üzerinde unutan varmış. Oradaki unutmama hadisesi... Kendini gerçekleştiren kehanet diye bir şey var ya; onun örneği bence. Zulüm gördün unutmuyorsun, zulüm gördün unutmuyorsun diye diye hatırlayıp unutmamak ya da unutmuyormuş gibi yapmak. Hiç zulüm yok gibi anlaşılmasın elbette. Onu daha sonra konuşmak üzere, yine çok kısa bugüne gelebilir miyim? Çok kısa gerçekten.

Geldik yine bugüne.
Hatırlarsın belki, bir seçim gecesinde beraber yayın yaparken, CHP'nin yüzde 10'dan ve yüzde 5'ten az oy aldığı illerin listesini çıkarmıştım. Çok yüksek bir sayıydı. 1970'lerdeki tablodan o noktaya gerileyişin birçok nedeni var. Taşranın kendi içindeki demografik dönüşümü filan gibi. Onları AKP'yi konuşurken tartışmak daha uygun. Burada söyleyeceğim şey, o şehirlerdeki CHP'lilerle ilgili. Yüzde 3, yüzde 4 oy aldıkları illerdeki CHP'liler... Türkiye'nin en yalnız, en sahipsiz azınlık

gruplarından biridir belki. Avukat, doktor, mali müşavir, sendikalı yılları yaşamış birkaç işçi emeklisi, kalmışsa birkaç memur ve ailesi, şehirden kaçmamışlarsa birkaç eski solcu... Kuşatılmış bir hayat... Dinî azınlık olsun, etnik azınlık olsun, Türkiye'deki tüm azınlıkların işi zordur. Ama her grubun savunanı vardır hiç olmazsa. Taşranın CHP'li azınlığı, tam tersine, dalga da geçilen bir topluluk. İstanbul'dan onlarla dalga geçmek ya da laikçi eleştirisi filan getirmek kolay da, onların hayatı zor. Şunu da düşünürüm bazen; büyük kentlerden oraya bakıp dalga geçenler, bizim çevremizdeki bazı insanlar mesela, oralarda yaşamak zorunda kalsalar, sığınacakları yer CHP'lilerin yanı, yazıhaneleri filan olur büyük ihtimalle. Oruç tutmuyorsa ramazanda bir su içebilmek için, şehir dışına atılmış son meyhanede iki kadeh içmek için. Burada bana, "Yaa yine CHP'yi içkiyle özdeşleştirdin," diye kızan yüksek toplum mühendisi CHP'li çıkarsa ona da söyleyecek sözüm yok.

Bunların bir kısmı, CHP'nin 1977'de birinci parti çıktığı iller.
Konuyla yakından ilgilenmeyen gençlerin inanması zor olabilir ama öyle. Ecevit'in parladığı dönem, dünyada sınıf siyasetinin, bölüşüm-paylaşım temelli siyasetin geçerli olduğu yıllar. Türkiye'de de bir toplumsal uyanış var, sendikalar güçleniyor. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın 12 Mart'la [1971] ilgili meşhur sözüdür: "Türkiye'de toplumsal gelişme ekonomik gelişmenin önüne geçmişti, müdahale etmek zorunda kaldık." Biraz doğru, biraz yanlış. Türkiye ekonomisi 1960'larda kayda değer ölçüde büyüyor. Evet, hâlâ yoksul bir ülke ama geçmişe göre daha fazla bölüşecek, paylaşacak şey var. Tüm bunlar göç dalgası ve kentlere akın eden insanların klasik anlamıyla modernleşme arayışlarıyla da birleşince, '70'lerin CHP'si tarzı siyasetin önü açılıyor. "Ne ezilen ne ezen, insanca hakça düzen...", "Toprak işleyenin, su kullananın..." Dönemin unutulmaz sloganları bunlar. Ha, CHP sınıf siyaseti mi yapıyor? Hayır. Bölüşüm ve paylaşım temelli söylemlere ağırlık veren bir kitle partisine dönüşüyor. Üzerine Ecevit'in karizmasını ekleyince, oy oranı yüzde 41'in üzerine çıkıyor. Türkiye solunun 1970'lerin CHP'sini yok saymama-

sı, küçümsememesi gerektiğini düşünürüm. Hatalarıyla sevaplarıyla önemli bir deneyimdir. [14 Ekim] 1973 Seçimleri'nden sonra kurulan CHP-MSP [Milli Selamet Partisi] koalisyonundaki bakanların çoğu 30'lu yaşlardadır. Bu bile bir gösterge. Hayvanat bahçesinden TÜBİTAK'ın üst düzey yöneticiliğine atama yapılan bir dönemde yaşıyoruz. 1970'lerin CHP'si, TRT'nin başına İsmail Cem'i getiriyor. Bu bile başlı başına üzerinde durulması gereken bir nokta değil mi?

1977'de kıl payı kaçan iktidar, milletvekili transferleriyle kurulup dağılan bir hükümet, ekonomik kriz, siyasal çatışmalar ve 12 Eylül'e geliyoruz. CHP kapatılıyor.

Ecevit ve birçok milletvekili hapse girip çıkıyor. Deniz Baykal da var içlerinde. 1970'lerin CHP'si tam kadro siyaset yasaklısı. [6 Kasım] 1983 Seçimleri için askerlerin uygun gördüğü merkez sol parti olan Halkçı Parti [HP] kuruluyor. Başında tam bir Cumhuriyet bürokratı olan Necdet Calp. Ama HP'de bile dişe dokunur insanlar vardı, 1970'lerdeki damardan gelen. Fikri Sağlar, rahmetli Cüneyt Canver. Yine rahmetli Aydın Güven Gürkan. Sen daha iyi tanırsın sanırım, ben de tanışmıştım, değerli insandı gerçekten. Bu arada Erdal İnönü'nün başkanlığında SODEP kuruluyor. İki parti SHP diye birleşiyor. Ardından referandum sonucunda CHP yeniden açılıyor. Deniz Baykal bir kez daha sahneye çıkıyor. Ecevit eski CHP kadrolarından kopuyor, "Sosyal demokrasi değil demokratik sol," diyerek DSP'yi kuruyor ve bir türlü eski dostlarıyla birleşmeye yanaşmıyor. 1980'lerin sonlarında Demirel'e "bir bilen", Ecevit'e "bir bölen" denirdi; hatırlayan çoktur. Paramparça bir dönem, merkez sol adına.

1980'lerin sonunda ana çatı SHP'ydi. [26 Mart] 1989 Yerel Seçimleri'nde başarılı olmuşlardı. Büyükşehir belediye başkanlıklarının çoğunu kazanmışlardı. Bunda sağ oyların parçalanması da etkendi mutlaka. Yine de bir başarıydı.

Kesinlikle. Ama giderek işleri zorlaşmaya başlıyordu. Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi, Türkiye'de de kimlik siyaseti sınıf siyasetine, bölüşüm ve paylaşım siyasetine üstün gelme-

ye başlıyordu. İslamcı siyaset, alttan altta zeminini genişletme sürecinde. Güneydoğu'da çatışmalar tırmanıyor. Atatürkçü kökleri olan bir partinin kimlik siyasetinde başarı gösterebilmesi açısından şartlar hayli zorlayıcıydı. Buna rağmen, '80'lerin ikinci yarısındaki SHP iyi kötü bir yol buluyordu kendine. [20 Ekim] 1991 Seçimleri'nde HEP'le [Halkın Emek Partisi] kurulan ittifak önemliydi mesela. Karşılıklı hatalar ve dışarıdan gelen darbelerle heba oldu o deneyim. Ama SHP'yi sallayacak olan asıl dış dalga başka bir şeydi.

Partiyi neoliberalleştirme baskıları olarak tanımladığın meseleye geldik sanırım.

Liberallerin medyadaki ağırlığından bahsetmiştik ya, onun ciddi etkisi var burada. Onlara göre artık dünyanın tartışılmaz değer ve doğruları var. Her siyasal oluşum buna ayak uydurmak zorunda. SHP-CHP çizgisi de biraz üslup farkıyla, ANAP'ın benzeri olmak zorunda. Başta Sabah Grubu olmak üzere, medya kendine siyaseti biçimlendirme misyonu biçmiş. Kafalarına uymayanı yerden yere vuruyorlar. SHP greve destek veriyor, suçlanıyor. Yoksulluktan bahsediyor, suçlanıyor. "Vay bu devirde kaldı mı böyle fukaralık edebiyatı, artık yeni döneme uyum sağlayın!" Deniz Baykal'ın medyadan destek bulması, Avrupa'daki yeni sol filan derken, İnönü'nün aslan sosyal demokratları yönlerini kaybetti. Bir o yöne, bir bu yöne... Yeni sol mu, ulusalcılık mı, yoksullara dayanmak mı, muhafazakârlara açılmak mı? Bu arada, SHP'ye fukara edebiyatı yapmayın denirken, [27 Mart] 1994 Yerel Seçim kampanyalarında İstanbul'da yoksullara seslenen tek parti...

Refah Partisi [RP] ve onun adayı Recep Tayyip Erdoğan belediye başkanlığını kazanıyor.

Bilmiyorum abartılı bir şey mi söyleyeceğim ama bence CHP çizgisinin tarihindeki kırılma noktalarından biri, 1994 Yerel Seçimleri'nde İstanbul'da Nurettin Sözen'in aday gösterilmemesidir. Belki seçimi yine kaybederlerdi ama yönlerini bu kadar kaybetmezlerdi. Sözen 1989'da seçimi kazanmıştı. Başarılı mı başarısız mı olduğu tartışmalı ama talihsiz olduğu ke-

sin bir dönem geçirdi. İstanbul'a üç yıl yağmur yağmadı. Şehirde su yok. Barajlar yetersiz, yıllarca ihmal edilmiş. Yağmur yağmayınca suç Sözen'in üzerine kaldı. Yine sohbeti avamlaştıracağım ama at yarışlarında pistin durumu da önemlidir ya! Kazara arada yağmur yağsa, bakıyorsun İstanbul'daki atların önceki ıslak pist performansları nasıl diye. At İstanbul'da üç yıldır koşuyor, ıslak pist görmemiş. Sonra yağmur getirmeyen bulutlardan yararlanma arayışına gidildi.

Yapay tohumlama yöntemiyle, bulutların yağış vermesini sağlamak.

Yapay tohumlama yapılan dönemde, İstanbul'da bir Galatasaray-Werder Bremen maçı var. Gündüz maçı. Galatasaray 1-0 yense tur atlayacak. İstanbul'da karlı bir gün ama fazla yağmamış. Şehrin bazı yerlerinde var, bazı yerlerinde yok. Mecidiyeköy'e de, Ali Sami Yen'in bulunduğu bölgeye de yağmış. Saha, temizlenmesine rağmen biraz karlı. Galatasaray bastırdı bastırdı atamadı ve elendi. O da Sözen'in üzerine kaldı, biliyor musun. Şaka değil. Yapay tohumlama yüzünden Mecidiyeköy'e kar yağmış. Karlı zemin de gol arayan tarafın aleyhine olduğu için... Peki, Sözen'le niçin o kadar uğraşıyorlardı? Bir, aradıkları liberal portresi değildi. İki, bazı ünlü gazetecilerin de üye olduğu Uyum Villaları'nın inşaatını durdurdu. Bugün mahvedilmiş olan Boğaziçi öngörünüm bölgesi... Boğaziçi İmar Yasası'na aykırı bir inşaat, lüks villalardan oluşan. Aslında mahkeme kararı Sözen'den önce alınmış, Sözen kararı uyguluyor yalnızca. Oradan da mimlendi. Ne yapsa kötü oluyor, Sözen. Önceki başkan Bedrettin Dalan gibi ilişkileri yok tabii medyayla. Özellikle de Mehmet Barlas ve Hıncal Uluç, durmadan yüklenirdi Sözen'e... Çırağan Kempinskiy'nin girişinde bugün hâlâ ayakta olan bir tarihî çınar vardır. Otelin inşaatı, çınarın kesilmesine göre planlanmış. Sözen kesime izin vermedi, tarihî çınar olduğu için. Otelin giriş noktasının değiştirilmesini istedi. Şimdi olsa, sosyal medyada kahraman ilan edilir belki. O günlerin medyasında işitmediği hakaret kalmadı. Eski tip bürokrat kafası, bir ağaç için büyük yatırımın açılmasını geciktirdi... Sözen hayranı filan değilim. Gerçekten başarısız olduğu konular da var-

dı sanırım. Ama bir örnek olarak veriyorum, SHP'ye dışarıdan gelen biçimlendirme baskıları konusunda. 1994 Yerel Seçimleri'nde Sözen yeniden aday gösterilmedi.

İSKİ skandalını unutturma çabası da rol oynamıştı ama o kararda, değil mi?

Onu atladım, evet. Sözen'in yaptığı bir yolsuzluk değildi. Yolsuzluktan cezaevine düşen Ergun Göknel masum sayılmazdı ama suçlandığı bazi işlerde cebine para girmemişti. Olayın bütününde bugünün paralarına göre küçük paralar söz konusuydu. Ama evet, yolsuzluk vardı ve onu da yok saymamak lazım. İşin içinde aşk ilişkileri de vardı. Hatta skandal patlar patlamaz Star'da dizisi yapılmıştı, sıcak sıcak. Ergun Göknel'e denk düşen karakterin adını da Kuzgun koymuşlardı... Sözen'in adaylığını kesecek çapta bir şey değildi bence. SHP aday olarak, o dönem Sabah Grubu'nda olan Zülfü Livaneli'yi belirledi. Zülfü Livaneli başka bir dönem için kötü aday olmayabilir ama o dönem için doğru tercih değildi bence. Nurettin Sözen, 1989'da kazanırken, gecekondu mahallelerinden epeyi oy almıştı. Livaneli, kampanyasında belediye şirketlerinin özelleştirilmesini anlatırken, Recep Tayyip Erdoğan yoksulluktan bahsediyordu. Sonradan göreceğiz ki, asıl özelleştirmeci o. Ama siyasette kılavuzun 1990'ların *Sabah* gazetesi olursa...

CHP'nin yaşadığı sorunları yaşarsın.

Kibarlaştırarak öyle diyelim. Gerçi o DSP'nin birinci parti çıktığı seçimdi ama arada CHP'nin baraj altında kaldığı seçim oldu. Daha ne olsun... Bunca şeyin üstüne, Türkiye'nin mevcut halini de hesaba katınca, tekrar edeyim. Yüzde 25 başarı değil ama o kadar küçümsenecek bir oran da değil. CHP yüzde 25'i koruyabilirse tabii.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Cilalanan İmajlar, Yılmaz-Çiller Kuşağı, Mafyanın "Popüler" Yılları

Cilalı İmaj Devri'ni sık sık andık bu âna kadar. Şimdi biraz daha içine girelim kitabın. Anlattığın dönem ağırlıklı olarak ANAP dönemi. Eleştirilerini yoğunlaştırdığın alan da ANAP'la birlikte yaygınlaşan değer ve söylemler. O dönemi hatırlayanlar bilir, ANAP'ın iddiası dört eğilimi birleştiren parti olmaktı. Sağı, solu, milliyetçiliği, dindarlığı birleştiren bir parti. Ama sen diyorsun ki, aslında dört eğilim değil tek bir eğilim üzerinden yükselen bir partidir. O da insanların "yırtma" hayalleridir. ANAP yırtmayı temsil ediyor... Bugünden bakınca, sanki o günkü yırtma vaadi bile daha eşitlikçi bir vaatmiş gibi görünüyor bana. O zaman en azından herkesin yırtma ihtimali vardı kâğıt üzerinde ama bugün sadece bazılarının yırtması mümkün. O dönemde ANAP iktidarının temelini yırtma hayallerine bağlamanın sebebi neydi?

O günün siyaset dilinden alınmış bir kelimedir, yırtma. Köşeyi dönmek ve yırtmak. İkisi de Turgut Özal'dan alınmıştır, ikisi de gündelik dilde çokça kullanılmıştır. Aslında, kökü DP'ye kadar giden bir hadise. DP'nin yeni zenginler, milyonerler yaratma vaatlerini süsleyen meşhur sloganı...

Her mahallede bir milyoner yaratmak...

Amerikan rüyasının Türkçeye tercümesidir o. Aslında Cumhuriyet'in kuruluş ideolojisinde de vardır zengin yaratma hedefi. Hatta İttihat Terakki'ye kadar gider. Milli burjuvazi yaratmak, yerli burjuvazi yaratmak gibi hedefler varsa yeni

zenginler yaratma hedefi de vardır. Mantıklı da olabilir 100 yıl öncesi için. Nitekim Cumhuriyet, ilk dönemlerinde, kendi zenginlerini de yaratmıştır. Ama yaygın söylem daha kolektivist havadadır. Hep beraber kalkınmak, hep beraber daha müreffeh olmak. Uygulama öyle olmasa da... Cumhuriyet ikinci on yılına girerken, dünyanın büyük bölümüne yayılan bir şey, Türkiye'ye de ulaşıyor. Modernleşmede somut modelin Avrupa'dan ABD'ye kayması. Geç Osmanlı modernleşmesinde de, erken Cumhuriyet modernleşmesinde de model Avrupa'dır. Ama dünya değişiyor. ABD, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra model oluşturmayı bilinçli bir stratejiye dönüştürüyor, bunun için siyaset ve diplomasi kadar hatta daha öncelikli olarak kültürü kullanıyor. Türkiye de 1930'larda bundan kısmen etkileniyor. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin model oluşturma konumu iyice netleşince ve böyle bir ortamda, CHP'ye kıyasla daha liberal görünen DP iktidara gelince... Her mahallede milyoner yaratma sloganı, bu sürecin doğal sonucudur diyebiliriz. Amerikan rüyasının ruhu o zaten. İyi bir komşu ol ama iş para ve kariyere gelince, sonuna kadar bireyci ol. Tango sanatçısı Celal İnce'nin, DP döneminde, Amerikan askerlerinin ziyareti şerefine seslendirdiği şarkı-marş karışımı bir eser vardır. "Amerika Amerika / Türkler dünya durdukça / Beraberdir seninle / Hürriyet savaşında." Sonra da Amerika'ya yerleşecek zaten Celal İnce. Yalnızca bir NATO müttefikliği marşı değildir, sözünü ettiğim eser. Amerikan rüyasına ortak olmanın da sesidir.

1980'lerdeki yırtma ve köşeyi dönme söylemleri, 1950'lerde ortaya çıkan ruhun evrilmiş hali olarak, yeni versiyonu olarak yorumlanabilir mi?

1960'larda iki kez tek başına iktidara gelen AP'nin ve Demirel'in söylemlerinde bireycilik vurgusu o kadar baskın değil ama ruh aynı. 1970'lerde Ecevit'in yükselişine denk düşen dönem, oldukça farklı. 1980'lerde ise, evet, yeni bir versiyonla diriliyor. Yeni Sağ'ın, neoliberalizmin yayılma alanı

bulmasından bağımsız bir olgu değil elbette. Daha önce konuştuk, tekrar etmeyeyim, kapitalizmin 1980'lerdeki silkinişi yeni bir söylem eşliğinde oluyor. Daha önce pek rastlanmadığı kadar cüretkâr ve açık bir dil... O dalganın Türkiye'deki temsilcisi Özal olunca, Türkiye'deki söylem de yırtma gibi, köşeyi dönme gibi kelimeler üzerinden yürüyordu. Bir temel vaat olarak, bir genel ideolojinin popüler yansıması olarak, ANAP'ın yırtma eğilimi üzerinde yükseldiğini söyleyebiliriz. Diğer yandan, ikili bir koalisyon ANAP. İki kanatlı bir ittifak.

"ANAP, dört eğilimin değil iki kültürün koalisyonuydu"

Cilalı İmaj Devri'nde "sınıfsal kozmopolit kültür ittifakı" olarak adlandırdığın ittifak, sanırım.

Bugün olsa başka türlü tanımlardım herhalde. Ama evet, o ittifak. Tamam, ANAP'ın içinde 12 Eylül'ce kapatılmış dört partiden temsilciler vardı gerçekten. AP, MSP, MHP, CHP... CHP'liler diğerlerine kıyasla bir hayli azdı. Eski yemek tariflerinde "eser miktarda" dedikleri düzeyde... 12 Eylül öncesinin farklı siyasal örgütlenmelerinden insanları aynı çatının altına çekmek, özellikle [6 Kasım] 1983 ve [29 Kasım] 1987 seçimlerinde işine de yaramıştı Özal'ın. Ama bence parti içindeki asıl ittifak, ekonomi temelliydi. Türkiye'nin yeni ekonomik döneme ayak uydurması için değişim sürecinde iki ayaklı bir yapı gerekiyordu. Avrupa'da, Amerika'da olduğu gibi, bizde de finans sektörü ve onun temsilcileri ön plana çıkıyordu. Banka sahipleri, banka yöneticileri, finans kurumu patronları... Bunlar çoğunlukla değişimin daha legal ya da legalmiş gibi görünen görevlerini üstlenen insanlardı. Yaşam tarzı itibarıyla Batı'ya açık, kentli, dil bilen, varlıklı ailelerden gelen, klasik sosyetenin üyesi. Hepsi öyle olmasa da çoğunluğu öyle... Özal değişimin çok hızlı olmasını istiyordu. Yasaları, kuralları değiştirerek süreci hızlandırmak... Ama partisi tek başına iktidarda olsa da hepsine gücü yetmi-

yor. Veya istediği kadar hızlı olmuyor yasal çerçeveyi değiştirmek. O zaman, neye ihtiyaç doğuyordu Özal'ın gözünde? Bir de yarı legal hatta illegal ayağa... Döviz hareketleri hemen serbestleşemiyor mu? İllegal yoldan Kapalıçarşı'ya döviz indirecek insanlar lazım. İhracat rakamlarının yüksek görünmesi mi gerekiyor; birileri de kontrolü fazla kaçırmadan hayalî ihracat yapıversin. İnşaatçılığın önünü tıkayanlar mı var? Birileri yumruğuyla devreye girsin. Bunlar da İngiltere'de eğitim görmüş, finans nosyonuna sahip bir büyük burjuva aile çocuğunun yapacağı işler değil pek. Başka bir güç gerekiyor.

Farklı bir kültürün insanları. Farklı yeteneklere sahip aktörler.
Farklı yetenekler, farklı özellikler. Yetenekten öte, bilek... Yarı legal ya da illegal işleri yapacak, gerekirse güç kullanacak, silah kullanacak. Legal iş yapanlar sorun yaşadığı zaman da onlar adına devreye girecek. Bacağa saydırmak deniyor ya... ANAP içindeki koalisyon ya da ittifak buydu. Dönemin ekonomi sayfaları da bu hikâyeyi anlatır, magazin dergileri de. Benim anlattığım şekilde değil tabii. Geleneksel kentli sermayenin yeni yüzleri, yeni atılım ve söylemleriyle yer alırdı ekonomi medyasında. Bir de iki yıl öncesine kadar adı hiç duyulmamışken aniden ülkenin en zenginleri arasına girmiş işadamları olurdu. Politik doğruculuk yapıp iş insanları derdim ama içlerinde hiç kadın hatırlamadığım için... Hamallıktan gelenler, çaycılıktan gelenler vardı içlerinde. Bazıları 1970'lerin mafya yapılanmalarında ve ülkücü hareket başta olmak üzere, siyasi yapılanmalarında yer almış... Aynı yüzler, dediğim gibi, magazin dergilerinde de çıkardı karşımıza. Legal sermaye, içteki cemiyet sayfalarında. Yarı legal ya da illegal sermaye ise, çoğu zaman manşetlerde. Altın tabancalı adamların, altın kaplama otomobil sahibi adamların şarkıcılarla, oyuncularla yaşadıkları aşklar. Gazinolarda patlayan silahlar... Bu iki grup, ANAP içinde zorunlu ittifak halindeydi. Özal'ın ekonomik dönüşüm planı bunu gerektiriyordu çünkü. ANAP içinde derken, parti üyesi anlamında

söylemiyorum. ANAP politikalarının yaslandığı iki kesim olarak söylüyorum. Gerçek anlamda aynı çatı altında yer aldıkları örgütler, spor kulüpleriydi. Kulüplerin yönetiminde iki kesimden de temsilciler çoktu. Ama özünde, kültürel açıdan uyuşmayan, uyuşamayan iki kesimden bahsediyoruz. Söz konusu sürecin popüler kültür üzerinden değerlendirmesini yaparken, bu önemli bence. Bu arada, dönemin medyasının sürekli olarak zenginlerden söz ettiği de görülmüştür herhalde. 1970'lerin toplumsal hareketleri, ana akım medyayı da etkiliyordu. Yaşamın yoksul yüzü gazetelerde genişçe yer bulabiliyordu. Aslında daha öncesinden başlamış bir şey. Zor yaşam koşulları, gecekondular, karnını zor doyuran köylüler, yoksullar... Bunlar 1980'lerden itibaren giderek daha az yer alıyordu ana akım medyada. Konuya senin yırtma söylemiyle bağlantılı sorundan girmiştik ya; yırtmış olanların hikâyeleri yazılıyordu hep. Üç kuşak önce yırtmış olanlar da, son birkaç yıl içinde yırtmış olanlar da...

İttifakın ayaklarından birini arabesk kültürle özdeşleştirmişsin kitapta.

Göç dalgalarının büyük kentlerde oluşturduğu sert insan tipinin en başarılıları, kendi değerleri içinde en başarılıları vardı ittifakın o ayağında. Onlar da kültürel açıdan arabesk kültürün insanlarına denk düşüyordu. Her zaman öyle bakılmaz ama sınıfa salt ekonomi temelli bir olgu olarak bakarsan, arabesk sınıflar üstü hale gelmişti artık. Orada ittifakın bir sorunu da gün yüzüne çıkıyordu işte. Medyada Özal'ın politikalarına destek verenlerin çoğu, konuştuk daha önce, o dönemde hayli elitist takılıyordu. Kentin kültürel anlamda paylaşım ya da bölüşüm mücadelesinde, arabesk kültürü dışlayıcı bir tavır içindeydiler. Yeni arabesk zenginlerin simgesi, viski içerek lahmacun yemekti. Gerçekten yapan var mıydı bunu, bilmiyorum. Çok kullanılan bir temaydı. Dönemin medyadaki destekçileri, genellikle, hangi bölgenin ağaçlarından yapılan fıçının malt viskinin dokusunu nasıl etkilediğini bilen insanlardan yanaydı. Ama hayatın realitesi, iki kesimin zoraki ittifakını gerektiriyordu. Peki, destekledikleri

Özal kültürel olarak nereye aitti diye sorarsak... Sevmesem de kabul etmek lazım ki, kendi hedeflerinin gerektirdikleri açısından nitelikli bir insandı. Finans İngilizcesine de hâkim, diğer kesimle de diyalog kurabiliyor. Gündelik yaşam kültürü, iki taraftan da unsurlar içeriyor... Bu arada biz ne yapıyoruz? Ekonomi servisleri, ittifakın köklü burjuva ayağını daha çok severdi. Biz diğer muhabirler, öteki ayağı. Severdik derken, varlıklarından yararlanırdık anlamında. Çok iş çıkardı onlardan, çok haber çıkardı. Mafyöz ortam, sürekli aksiyon... İnfazlar, vurulmalar, adam kaçırmalar... Para ve güç, özgüveni artırdığı için, büyük bir özgüvenle uzun söyleşiler verenler çıkardı yeni kuşak mafyöz zenginlerin içinden. Bazı yönleriyle eğlenceli söyleşiler... Ne kadar tehlikeli insanlar olduklarını hatırlattıkları anda eğlence meğlence kalmıyordu tabii.

Bu sebeple vurulanlar da oldu zaten.
Hem de çok.

Meslektaşlarımız arasından da oldu.
Olmaz mı? Mesafeyi kaybedince, iş gazeteci-haber kaynağı ilişkisini aşınca...

Özal'lı yıllar ve neoliberalizm

Özal'dan devam edelim. Kimileri için tonton, kimileri için de Türkiye'nin bugüne kadar uzanan halinin başmimarı. "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler"in Türkiye'deki en iyi uygulayıcılarından biri. Kimileri için fırsatçılığın, köşe dönücülüğün sembolü. Kimileri için de Türkiye'yi dünyayla birleştiren, bağdaştıran son derece vizyoner bir adam.
Tekrar edeyim, neoliberalizmin, Yeni Sağcılığın Türkiye'deki ana figürü, Türkiye mümessili... Bu görevi yürütmesini sağlayacak nitelikleri de vardı; sıradan bir adam değildi elbette. Söz konusu dalgayı Türkiye'de popüler hale getirebilmesi için, o dalgayı bir siyasal başarının üzerinden aşırabilmesi için,

yerli bir figür olması gerekiyordu. Yeterince yerliydi. Uluslararası bağlantıları götürebilmesi ya da dünyadaki bazı şeyleri Türkiye'ye aktarabilmesi için de bir dünyaya açıklık, bir uluslararası yüz gerekiyordu. O da vardı Özal'da. Hiçbir zaman sempati duymadım. Konuşuruz sanırım, bazılarının göstermeye çalıştığı gibi demokrat bir insan değildi. Hiç değildi. Fakat beterin beterini görünce... En azından bir mizah duygusu vardı, Özal'ın. Zaman zaman kaybetse de, asgari hoşgörüsü... Medyayla ilişkisinde de bazen hoşgörüsü öne çıkardı, bazen bambaşka biri olurdu. Çok destek gördüğünü söylediğim medya gruplarıyla arasının bozulduğu dönemler de oldu, manşetten ağır eleştirilere hedef olduğu günler de yaşandı. Özal, gazetecileri hapse attırmak, mahkemelerde süründürmek yerine sermaye yapılarıyla oynamak, medyadaki sermaye akışlarını yönetmek isterdi zaman zaman. İstediği kadar başarılı olamadı o denemelerinde.

Peki o figür Türk siyasetine neleri getirdi, Türk toplumunu nasıl değiştirdi ya da değiştirmek istedi? ANAP'ın "yırtma", "köşe dönme" kavramını Türk siyasetine soktuğunu söylemiştik. Özal galiba biraz pragmatizmi hatta oportünizmi simgeleyen bir insan oldu.

Türkiye siyasetinde pragmatizm ve oportünizm hep vardı. Geleneksel pragmatizm eşiğini biraz, oportünizm eşiğini birazdan da fazla yükselttiğini söyleyebiliriz. Türkiye'ye geçmeden bu konuda da bir '80'lerin dünyası, '90'ların dünyası karşılaştırması yapmak lazım ki... Bu arada bir vurgu yapma ihtiyacı hissettim; derslerde de söylerim hep. Durmadan '60'lar, '70'ler, '80'ler, '90'lar diye konuşuyorum. Bir on yılın başlaması ille de dünyada bir yeni dönemin başlaması anlamına gelmiyor elbette. "Sene 1979, dağınık yaşıyoruz. Aaa, 1 Ocak 1980 oldu, aman toparlanalım, biraz daha kariyerist takılalım," diye bir hadise yok. "31 Aralık 1959 akşamındayız, sevişmeyelim. Aaa, 1 Ocak oldu, 1960'ların cinsel özgürlüğü başladı, hemen yatağa atlayalım." Tabii ki tarih böyle yaşanmıyor, böyle akmıyor. Tarihin akışını, özellikle yakın tarihin akışını daha kolay anlatabilmek açısından işe yarıyor,

onar yıllık dönemlere bölmek. Söyleşinin başından bu yana çok fazla '60'lar, '70'ler, '80'ler dedim. Demeye de devam edeceğim galiba. Bu yüzden belirtmek istedim.

Türkiye 1980'de çok sert bir askerî darbeye maruz kaldığı için, '80'ler diye ayırdığın dönemin ayırt edilebilir özellikleri çok belirgin zaten.

'60'lara ve '70'lere de öyle başlıyoruz maalesef. 27 Mayıs sonrası dönem diyoruz, 12 Mart sonrası dönem diyoruz... Dünyaya dönersek; 1960'ların kültür ikonları var, değil mi? Kim bu insanlar? Mesela Jimi Hendrix, Muhammed Ali, Andy Warhol, Jim Morrison, The Beatles, Che Guevara... Latin Amerikalı bir devrimci, Amerikan devletinin haksız savaşına katılmayı reddetmiş bir siyahi boksör, aşırı dozdan gitmiş müzisyenler, dinsiz bir dünya hayalinden söz etmiş gruplar... Hatta öncesi, biraz daha kült sayılabilecek düzeyde, *beat* kuşağının üyeleri. Allen Ginsberg, William S. Burroughs, Jack Kerouac... Yerleşik düzene, geleneksel ahlaka, sistemin ruhundaki gündelik yaşam ideolojisine karşı çıkan insanlar. Aykırı karakterler hepsi. 1980'lerde de var bireysel yaşam tarzıyla aykırı düşen yıldızlar ama artık hava değişmiş. Belki Henry Ford'dan sonra ilk kez, iş dünyasından, patronlardan, yatırımcılardan yıldızlar çıkmaya başlıyor. Şimdi unutuldu ama Lee Iacocca diye bir yönetici vardı. Otomotiv endüstrisinin yıldız CEO'su. ABD'de ikondu neredeyse. Otobiyografisini satın alabilmek için insanlar kuyruğa giriyordu. Bill Gates, şimdi hayırsever olarak da görülüyor, '80'lerde, genç yaşta edindiği büyük servetle yıldızlaşmıştı. O serveti çok yeni bir alanda edinmesi de rol oynuyordu bu durumda elbette. Yenilikçi ve zekiydi ama asıl servetiyle yıldızlaşmıştı. İkon ve yıldızlardan bahsetmemin sebebi, dünyadaki değerler değişimine örnek oluşturmaları. Ve bu değerlerin sunumunda bir çiğlik var. Hoyratlık, görgüsüzlük... Ne kadar para, ne kadar lüks, o kadar saygınlık. Sonra '90'lardan itibaren o çiğlik biraz gitti. Hayırseverlik ve sosyal sorumluluk projeleri üzerinden imaj oluşturma derdine düşüldü. Türkiye'de Özal'ın iktidarı-

na geldiği dönem, dünyada tam o en azgın dilin, o en çiğ servete tapınma halinin zirvesine denk düşüyordu. Kendisi de o kafaya yakın biriydi zaten. Çok yadırganan, benim hâlâ yadırgadığım ifadeleri olurdu. AKP döneminde çok tartışılan "çalıyor ama çalışıyor" zihniyeti de o yıllardan kalmadır.

Peki, Özal'ın vizyonerliği hakkında ne demek gerekir? Sen bunu birkaç kelimeye indiriyorsun aslında. *Cilalı İmaj Devri*'nde Özal'la ilgili bölümün başlığı "Bi İngilizce Bi Bilgisayar, Biraz Korku Biraz Hayal: Turgut Özal" şeklinde. Ana başlık da "Future 2001 İnsansız Bankacılık". Ana başlığa sonra gelelim, önce üst başlığı konuşalım. İngilizce, dünyayla entegrasyon anlamına geliyor. Bilgisayar kullanımı da teknolojiyle, yeni çağın gerekleriyle Türkiye'yi entegre etmek anlamına geliyor. Ama aslında bunları besleyen başka şeyler de var: Korkuyu körüklemek, bir anlamda benden vazgeçerseniz gideceğiniz yer iyi değil tavrına denk düşüyor. Ve tabii, hayal kurmayı teşvik etmek de var. Bu kavramlardan oluşan bir vizyonerlik mi vardı Özal'da. Buna vizyonerlik denir mi?

Kısmen vizyonerlik denebilir. Mesela teknolojinin önemini kavrama konusunda bir vizyonerliği olduğu söylenebilir. Ama bu, bir siyasi pazarlama aracı olarak da işlev görüyordu. 12 Eylül olmasa Demirel, Ecevit veya [Alparslan] Türkeş'te rastlamayacağımız, 12 Eylül dönemi uzasa Kenan Evren'de rastlamayacağımız bir vizyon, bilgisayarla simgelenen şey. Erbakan demedim, dikkat edersen (gülüyor), Erbakan asla açılmayacak bir bilgisayar fabrikasının temelini atabilirdi mesela, '80'lerin başında aktif siyasette olsaydı... İngilizcenin simgelediği şey, evet, biraz daha dünyaya açık olmak. Ama yalnızca o değil.

"İngilizce Ecevit için kültür, Özal için pazarlık diliydi"

Bugün kullanılan plaza dilinin ilk ve en önemli temsilcisinin Özal olduğunu söylemek mümkün mü? Ya da temsil gücü en yüksek kullanıcısı...

Bence, öyle. Yabancı dil bilmenin insana katabileceği çok şey var ve bir siyasi liderin bu konuda model oluşturmasında sakınca yok. Ama yine diğer liderlerle karşılaştırırsak; Ecevit'in İngilizceye hâkimiyeti Özal'dan daha iyidir mutlaka, değil mi? Ecevit öz Türkçe konuşmasıyla tanınıyor. Öyle araya yabancı dilden kelimeler serpiştirsin filan, asla yaptığı şeyler değil. İşte burada bir kültürel farklılaşma ortaya çıkıyor. Ecevit için Türkçe de İngilizce de kültür dilleri. Özal için pratik çözümlerde kullanılacak araçlar. Dilin deformasyonu, kültürel derinliği önemli değil Özal'ın gözünde. İş bitirirken, pazarlık yaparken asgari iletişimi sağlasın yeter. Kültüre bakışı da öyle çünkü. Kitap okumamakla övünen biri zaten. Red Kit hariç. Ortak zevkimiz imiş kendisiyle, Red Kit... Başbakan Özal, Ümit Besen'in "*I love you I love you, do you love me, yes I dooo*" şarkısını söylüyor, İbrahim Tatlıses sahneye "*one two three four*" diye çıkıyor... Bir de küçük şarkıcı vardı o yıllarda röportaj yaptığım. Küçük bir kız. "*I love you* işte, var mı diyeceğin!" şarkısıyla çıkış yapmaya çalışıyordu. Yapamadı kızcağız.

Sen kitapta eleştirmişsin, Özal'ın dile ve kültüre bakışını. O dönemde başka aydınlar da eleştiriyordu. Ama Özal'ın ANAP'la iki seçim zaferi kazanmasında sizin eleştirdiğiniz yönlerinin katkısı yok muydu?

Vardı kuşkusuz. Popüler kültürün yıldızlaştırma mekanizmasıyla siyasetin yıldızlaştırma mekanizması çok farklı işlemez. Popüler kültür konusunda şunu biliriz, değil mi: Hayat birtakım yıldızlar için kontenjanlar açar. O kontenjanları biraz daha erken davranan ya da biraz daha ekstra özellikler taşıyan birileri doldurur. Yani 1970'lerin sonunda, 1980'lerin başında hayatın akışı İbrahim Tatlıses gibi bir figürün yıldızlaşmasına kontenjan açmış. Bir vakitler Türkiye'de müzik endüstrisinin kalbi sayılan Unkapanı'na o yeri kapmak için yüzlerce kişi doluşmuş. Belki on tanesi yıldızcık, iki tanesi yıldız olmuş. Biri de İbrahim Tatlıses. Çünkü seven için de sevmeyen için de bir karakter ve sesi çok güzel. Bu Sezen

Aksu için de böyle, pek çok oyuncu için de. Popüler kültürle o kadar bağdaştırmak istemediğimiz edebiyatta da öyle. Dünya ve Türkiye koşulları, siyasette bir lider kontenjanı açmıştı. Aranan nitelikleri karşılayan ve doğru zamanda hamle yapan, Özal oldu. Türkiye'nin geleneksel sağcılığını tam terk etmeden dünyadaki Yeni Sağ ile uyum sağlayacak, dışa açık, pragmatizmde sınır tanımayan, muhafazakârlık dozu inip çıkan, milliyetçilik dozu inip çıkan, piyasacılık dozu hiç inmeyip hep çıkan biri. Aranan nitelikler de buydu. Başka biri de doldurabilirdi kontenjanı. Onun söylemi biraz farklı olabilirdi, fiziği biraz farklı olabilirdi, geçmişi biraz farklı olabilirdi. Ama sonuçta Özal'a yakın özellikler taşıyan biri olurdu. Vizyonerliğin sağlam olması için Özal'ınkine kıyasla daha ilkeli duruş gerekir bence. Tam bir vizyonerdi diyemem. Ama büsbütün haksızlık etmemek lazım, kısmi vizyonerliğinin karşılığı da vardı.

Özal'ın demokrat olmadığını söylemiştin az önce. Yeterince ilkeli duruş sergilemediği noktalardan biri de bu muydu sence?

Özal'ın medyadaki destekçileri, büyük demokrat olduğunu söylerlerdi hep. Yaşı 35'in hatta 40'ın altında olanlar hatırlamayabilir, bilmeyebilir; siyasi yasakların kaldırılmasına ilişkin bir referandum yapılmıştı [6 Eylül] 1987'de. 12 Eylül Askerî Darbesi'nin siyaset yasağı koyduğu eski siyasetçilerin kaderini belirleyecek bir referandum. Yasaklar sürsün mü, kalksın mı? Demirel, Ecevit, Erbakan, Türkeş ve yüzlerce eski siyasetçi için özgürlük gelsin mi, gelmesin mi? Özal askerî darbenin, darbecilerin koyduğu yasakların sürmesi için kampanya yaptı. Hem de kirli bir kampanya yaptı. "Biraz korku biraz hayal"in korku bölümü kısmen oradan gelir. Sıradan insanların geçmişle bağlantılı korkularına dokunarak faşizan bir yasağı savunmak. Başarılı da bir kampanya oldu aslında. Yasaklar kalktı ama yüzde 50.1'e 49.9 gibi bir sonuçla. Özal'ın niçin demokrat sayılamayacağına ilişkin birçok örnek verebilirim ama yalnızca 1987'deki referandumu hatırlamak bile yeterli. Tersi örnekler de verilebilir mutlaka. Demokrat gö-

rüntüsü verdiği tavırlar da sergilemiştir. Fakat bu iş referandum gibi değil ki. 51 kez demokratlık yapmış, 49 kez demokratlıkla bağdaşmayacak iş yapmış, demek ki demokrat! 1'in 99'u silebildiği bir mevzu söz konusu. Ayrıca da bir değil iki değil yani... Ha, dönüp dolaşıp geleceğimiz yer bugün ile kıyaslamak ise... Evet, o kadar da kötü değildi.

Bir reklam, bir özeleştiri: "Future 2001 İnsansız Bankacılık"

Ve ana başlık: "Future 2001 İnsansız Bankacılık". İçinde *future* kelimesi, yani İngilizce var. İnsansız kelimesiyle vurgulanan, bilgisayara dayalı kavram var. Bir de bankacılık var, 2001'in bankacılığı üstelik. Bir reklam sloganıydı bu.

Bir kamu bankasının reklam sloganıydı, "Future 2001 İnsansız Bankacılık". Kitaptaki Özal bölümünü, o reklam üzerinden noktalamıştım. "Özal'ın en sevdiği reklam olmalı," diye. Yarı İngilizce-yarı Türkçe bir slogan. İngilizce var, bilgisayarlar var, reklamda bir adam döviz hesabından para çekip lüks bir Mercedes'e atlıyor, sistem Milli Piyango bileti de satıyor. Ve "insansız" vurgusu çok itici. Özal ve ANAP'ın temsil ettiği değerleri, 20-30 saniyede toparlayan bir reklam olarak değerlendirmiştim. Slogan da, reklam da iticiymiş. Hâlâ öyle düşünüyorum. Özal ve ANAP'ın ideolojisi neredeyse bütünüyle yansımış reklama. *Cilalı İmaj Devri* ilk çıktığında beklemediğim bir ilgi görmüştü. Gerçekten beklemediğim kadar... Kitabın okuyanı çok olunca, kitapla ilgili yorum da çok geliyordu bana. En beğenilen bölümlerden biriydi, o paragraf. Fakat yıllar sonra, işin diğer yüzüne bakınca...

Bir özeleştiri geliyor sanki.

Gelmesi lazım. Reklamda insansız bankacılık olarak tanımlanan hizmet, bugünün internet bankacılığı ya da dijital bankacılığı. Ben de sık sık kullanıyorum internet bankacılığı hizmetlerini. Hayatın organizasyonu ona göre yapıldığı için sanırım, eskiden yılda birkaç defa bankaya giderken şimdi haf-

tada birkaç defa internet şubesine giriyorum. Daha sık da olabilir. Arada aklıma gelir, "Şu anda *future* insansız bankacılığı kullanıyorum," diye. Peki, benim vizyon eksikliğim reklamın sevimsizliğini kurtarır mı? Onu da sanmıyorum. "Yaptığımız haber, ses getirdi" gazeteciliği gibi olmasın; benim kitap yayımlandıktan bir süre sonra "önce insan" gibi bir sloganla yeni reklam dönmeye başlamıştı. Benim eleştirimin rol oynadığı söylenmişti. Sonra banka reklamları da nereden nereye geldi. *Yalan Yıllar*'ın sonuna doğru işsiz, kaybetmiş, yıkılmış bir gazeteci eskisine dönüşürüm ve halime acıyan bazı eski arkadaşlarım iş verirler bana. Biri de reklamcıdır. Ben ajansta çalışmaya başlarım. Bu arada hepsi kurgu tabii... Ajansın bir banka için kampanya hazırlaması gerekir. Ortaya çıkan reklam o kadar aşırı duygusal, o kadar ağlaktır ki, arkadaşıma söylenirim: "Yaa, banka parayı parayla satan bir kurum değil mi? Niye bu kadar duygusal, bu kadar ağlak bir reklam yapıyoruz."

Her dönemin ruhu reklamlara da yansıyor.

Kesinlikle öyle. Reklamların havası, ciddi ölçüde değişti. Tüketici profilinin değişmesi ve genişlemesiyle de bağlantılı bir durum olsa gerek. Bıçkınlık ve ağlaklık dönemi deyip duruyorum ya, televizyon reklamları tam o havada çoğunlukla. Karşımıza bazen bıçkınlar çıkıyor, bazen ölçüsü kaçmış bir romantizm. İkisi bir arada tipi reklamlar da var; romantik bıçkınlar. Kredi pazarlıyor, cips satıyor, telefon satıyorlar ve durmadan tohumlar filizleniyor, ovalar yeşilleniyor, çaylar demleniyor, ekmeğin buğusu tütüyor, odaları dost sıcaklığı sarıyor. Bir "biz" var, hep birlikte güzel günlere yürüyoruz. Cep telefonumuza bankadan kredi onay mesajı beklerken, Anadolu toprağının bereketini usta elleriyle yoğuran amcaların, teyzelerin yaptığı gibi bisküviler yiyoruz. Onların yaptığı değil tabii, onlarınki gibi... İçinde yaşadığımız dönemin çakma kolektivizmi ya da o çakma birliktelik ruhu. Aslında ülke yönetimindeki otoriterliğin yansımaları bunlar bence. Reklamlarda bile aynı illüzyon. Bankanın romantizmi, para-

yı tahsil edebildiği sürece elbette. Bir gün bir bankadan ödemeyi geciktirdiğim için aransam ve çağrı merkezi görevlisine, "En zor anda bir güneş doğar yemyeşil ovaların üzerinden, dostça bir sıcaklık sarar yüreğimizi," filan desem, fazla bir anlayış göreceğimi sanmıyorum. Olan her zamanki gibi çağrı merkezi görevlisine olur yine. Patron kim bilir nerede, ne yaparken, onlar herkesin çilesini çekip kimseye kolay kolay karşılık veremedikleri için... "Anlıyorum efendim," der herhalde, "gecikme faizini yüzde 15 olarak uyguladığımız bilgisini hatırlatmak durumundayım."

Özal konusunu bitirmeden, aile üyelerini de hatırlayalım istiyorum. Çünkü Özal ailesi diye bir vaka vardı. Ailenin diğer üyeleri zaman zaman Turgut Özal kadar popüler olabiliyordu.

Bugünün gençleri, Özal ailesini sosyal medyadaki Ahmet Özal caps'leriyle tanıyor. Babamı şunlar öldürdü; hayır, babamı bunlar öldürdü... 2000 yılında CNN Türk için bir cumhurbaşkanları belgeseli hazırlıyorduk. Semra Özal'la söyleşi yapmıştım belgesel için. Orada, detaylı biçimde ve bana inandırıcı gelen bir üslupla, eşinin eceliyle öldüğünü anlatmıştı. Sağlığına dikkat etmediği, son yurtdışı gezisinde fazla yorulduğu için. Ben de hâlâ öyle olduğunu düşünüyorum ama yalnızca bir kanaat benimki... Renkli ve hayli aktif bir aileden bahsediyoruz. Siyasi parti kongrelerinden spor kulübü kongrelerine kadar pek çok yerde, kimi zaman Turgut Özal'dan bağımsız olarak rol oynamaya çalışan bir aile. Başta Ahmet Özal olmak üzere, yolsuzluk iddialarına epeyi konu olmuşlukları da var. Bu iddialar, medyaya yansıdığı ölçüde mahkemelere yansımadı, bekleneceği gibi. Yine o dönemin bazı karanlık olaylarında, [Alaattin] Çakıcı'nın karıştığı, silahların konuştuğu olaylarda rolleri olduğu iddia edildi. Semra Özal'ın çevresinde kadınlardan oluşan bir Papatyalar Grubu vardı ve Papatyaların eşlerine iş hayatında kolaylıklar sağlandığı söylenirdi. O yüzleri hakkında olumlu konuşmak mümkün değil.

Bir başka yüzleri de mi var?

Başka yüz ya da başka bir açıdan bakış belki. Semra Özal, elinde purosu, önünde viskisiyle eğlence gecelerinde görülen biriydi. Bugünden bakınca, hoşuna gidebiliyor insanın. Doğruya doğru... Daha birkaç gün önce bir arkadaşımla sohbet ederken, tam da bu konu açıldı. Özal ailesi. Aklıma gelen birkaç sahneyi saydım. Sözünü ettiğim belgesel söyleşisine, Semra Özal mavi göz makyajıyla gelmişti. Biz de *blue box* ile çalışıyoruz, yani mavi olmaması lazım. Ezile büzüle söyledik. O kadar anlayışlı, kibar ve hızlı bir şekilde sildirdi ki makyajını. Aklımda yer etti mesela, o kibarlığı. Zeynep Özal'ın Asım Ekren'le olaylı evliliği... Rock davulcusuyla evlenen cumhurbaşkanı kızı, gerçi başbakandı henüz, enteresan geliyor bugün. Yeni evliyken Bostancı'da bir giyim mağazası açmışlardı. Açılışa gittim muhabir olarak. Fotoğraf çekerken, sanırım resmî koruma değillerdi, iki kişi müdahale etti. Orada Zeynep Özal kurtardı beni. Zeynep-Asım ikilisinden çok, açılışa hücum eden insanlardan ilginç bir haber çıkabilir diye gitmiştim zaten. Aşk skandalı arayan magazinci olarak değil. "O zaman fotoğraf çekmeyeyim," dedim. Biraz düşündü, "Çekin hadi..." dedi. Tavrı bayağı mütevazı gelmişti bana... Kaleci Schumacher, iki jübile yapmıştı Türkiye'de. Biri İzmir'de, biri İstanbul'da. İzmir'deki maçta, Efe Özal iki sıra arkamızda bir grup arkadaşıyla oturuyordu ve yanlarında yalnızca bir koruma vardı. Herkesin ortasında. Sene 1991, babası cumhurbaşkanı. Şimdi bir de sene 2018'i düşünelim, değil mi? Biraz da onun için üst üste anlattım bu anekdotları. Özal için de, ailesi için de pek olumlu şeyler düşünmem hâlâ. Ama haklarını da yememek lazım bazı noktalarda.

Akbulut fıkraları ve Mesut Yılmaz dönemi

Şimdi Özal'dan sonra Özal'ın devamını da konuşmak lazım. Yine kitaplarında yer verdiğin bir isme, Mesut Yılmaz'a geçeceğiz. Ama arada Akbulut dönemi var. Tebessümle anılan bir parantez, Yıldırım Akbulut'un başbakanlık yaptığı dönem.

İcraatından çok fıkralarıyla anılan bir başbakan. Birbiri ardınca Akbulut fıkraları kitapları çıkıyordu. Özgün fıkralar değildi çoğu. Temel fıkraları, beylik şaşkın adam fıkraları filan Akbulut'a uyarlanıyordu. Şimdi anlatmayayım da, bir Sabile fıkrası kalmış aklımda. Çok kötüydü. Öyle böyle değil. Akbulut'u başarılı bir başbakan olarak hatırlamayız ama hakkında uydurulan fıkralar daha başarısızdı. Totti fıkraları geldi şimdi aklıma. Roma'nın golcüsü Totti, ilk parladığında, futbol dışı hayatıyla ilgili fıkralara konu oluyordu. Sonra 40 yaşına kadar futbol oynayıp çok saygın bir imajla bıraktı futbolu ama ilk döneminde bir aptallık imajı yapışmıştı üstüne. İtalya'da bir Totti fıkraları kitabı yayımlanmış ve *bestseller* olmuştu. Kitabı el altından Totti'nin yayımlattığı ve sanıldığının aksine çok kurnaz olduğu için, aptallığına gülenlerden para kazandığı söylenmişti. İşin gerçeği, UNICEF'e bağış yapılması karşılığında, kitabın yayımlanmasına izin vermesiydi. Akbulut da bazı fıkra kitaplarını kendisi yayımlatmış olabilir mi diye düşünüyorum da, sanmıyorum hiç. Kesin olarak bildiğimiz, o kitapları dava konusu etmediğidir. Bu da herkeste rastlanmayan bir olgunluktur; zaman içinde daha iyi anlayacağımız üzere...

Akbulut'a bu fıkraların yakıştırılmasına neden olacak somut gaflar, şaşkınlıklar, hatalar o kadar çok muydu? Ben pek öyle hatırlamıyorum açıkçası. Bunun asıl sebebi, Özal'ın uzaktan kumandayla yönettiği bir adam olarak görülmesiydi.

Karizma eksikliği vardı. Birkaç yıl önce bir makale okumuştum. *Political celebrity, celebrity politician* diye bir ayrım yapıyor. Kavramlara yüklenen anlamlar itibarıyla politize olmuş şöhret ve şöhret özellikleri taşıyan politikacı diye çevirmek daha doğru belki. İlki, politik tavır sergileyen, imajı politik duruşuyla bütünleşmiş oyunculara, müzisyenlere, televizyonculara işaret ediyor. Makalenin yazım tarihi pek yeni olmadığı için herhalde, ana örnek olarak Bono gösteriliyordu. İkincisi, yani *celebrity politician* ise popüler kültür alanında yıldızlaşmış klasik şöhretlerin yani yine oyuncuların, müzisyenlerin özelliğini taşıyan politikacılara işaret ediyordu. Po-

litik duruşun, tavrın, ideolojin ne olursa olsun, yıldız özellikleri taşımıyorsan işin zor bu devirde. Çünkü kitlelerin algısı öyle işliyor. Makalenin tezi buydu. Yıldırım Akbulut'ta, o şöhret özelliği, o yıldız özelliğine hiç rastlanmıyordu neredeyse. Yoksa o kadar niteliksiz bir insan olmadığı kesin. Bir Anadolu çocuğu, bugünküne kıyasla zor şartlarda üniversite bitirmiş, Meclis başkanı olmuş, başbakan olmuş... Küçümsenecek şey değil. Ayrıca, medya da onu tutmamıştı. Çünkü...

Işıltısı yoktu, değil mi?

Işıltısı yoktu, medyayı eğlendirecek bir tarafı yoktu. Köşe yazarlarının Türkiye'de etkili olduğu ya da kendilerini etkili zannettikleri bir dönemdi ve liderlerle kurdukları ilişki üzerinden statü elde ediyorlardı. Akşam köşkte Özal'la sohbet etmiş olmak, şakalaşmış olmak, birlikte pasta ve kuruyemiş yemek... Kültürel açıdan farklıyız ama süper bir diyalog içindeyiz havası. Akbulut'tan sonra Mesut Yılmaz gelecek. O daha mesafeli bir adam, Özal'a kıyasla. Ama genç, iyi eğitimli, varlıklı aileden geliyor. Yılmaz'a yakın olmak da statü vaat ediyor. Yılmaz'dan sonrası Çiller. Amerikanvari, sarışın, havalı kadın... Arada Akbulut medyanın hoşuna gitmedi elbette. Gece Akbulut'la sohbet etmiş olmak bir hava atma aracına dönüşemiyordu çünkü. Medya hiç sevmedi. Başbakan oluşu da, sürpriz bir aktör mü diyelim...

Yarışçı diyelim.

Yarışçı... Kongreden kazanarak çıkması beklenmiyordu. Özal'ın ailesi kimi destekliyor, Özal kimi destekliyor derken seçilivermişti.

Özal'dan Mesut Yılmaz'a geldiğimiz zaman, senin de dediğin gibi, İngilizcesiyle söylemek gerekirse daha *established* bir adam çıkıyor karşımıza. Geçmişi, ait olduğu sınıf, eğitimi, şivesinin olmaması, yabancı dilde aksanının olmaması...

Eşinin gazino müdavimi olmaması, resim sergilerini tercih etmesi...

Ama sen de *Cilalı İmaj Devri*'nde ona epey yükleniyorsun. Bir proje lider olduğunu söylüyorsun. O dönemde Özal'la ilişki biçimleri üzerinden de eleştirdiğin liberal yazarların Mesut Yılmaz'a aslında onda olmayan birtakım değerler atfettiğini, onu bir lider olarak yaratmaya gayret gösterdiğini savunuyorsun. Mesut Yılmaz o dönemde hangi çevrenin hangi ihtiyacına cevap vereceği düşünülerek böyle parlatılmıştı? Sonrasında ne oldu? Şimdiden baktığın zaman ne düşünüyorsun?

Senin sorunun içinde, Yılmaz'a haksızlık edip etmediğim meselesi de var sanırım. Çok değil ama hafif haksızlık etmişim diye düşünüyorum şimdi.

Ben *2001* kitabını yazarken Mesut Yılmaz'la da bir röportaj yaptım. Gerek onunla konuşurken, gerekse kitabı okuyan ve bana geribildirimde bulunan çevrelerden duyduğum, "Ya biz Mesut Yılmaz'a galiba biraz haksızlık etmişiz," hissiydi. Bu hissin biraz görece olduğunu da düşünüyorum ben. Yani bugünkü siyasi figürleri, liderleri görenler de, "O kadar da aslında olur olmaz eleştirmemek lazımmış, kaliteleri varmış," noktasına geldi. Sen de aynı histe misin?

Biraz haksızlık ettiğimi düşünmüyor değilim. Ahbaplığım olan biri, Mesut Yılmaz'ın çok eski, liseden arkadaşıymış. ANAP'la doğrudan bağlantısı olmayan biri. Kitabın çıktığı zamanlarda, gayriresmi danışmanlık gibi bir şey yapıyordu Yılmaz'a. *Cilalı İmaj Devri*'ndeki kendisiyle ilgili bölümü okutmuş Yılmaz'a. Ne tepki verdiğini sordum. "Adam bana mal demiş," şeklinde bir tepki göstermiş. Başka da bir şey söylememiş. Argoda kullanılan, sosyal medyada kullanılan "Mal mısın oğlum sen?" anlamında değil elbette. Öyle bir kitapta tutup da kimseye o dille hakaret etmem. Ayrıca başbakana mal diyecek kadar cesur da değilim. Orada doğru kelime "mal" değil de "ürün" belki. Mesut Yılmaz'ın, Mesut Yılmaz imajının herhangi bir ürün gibi pazarlandığını anlatmaya çalışmıştım. O bölümün asıl derdi Mesut Yılmaz da değildi zaten. İmaj yaratma ve pazarlama yöntemleriydi. Mesut Yılmaz az konuşan ve az gülen bir politikacıydı. Gündelik hayatında o kadar az gülen ve az konuşan biri değilmiş aslında. Onu şöyle açıklamıştı kendi-

si; çok genç yaşta milletvekili oldum, çok genç yaşta turizm bakanı oldum, dışişleri bakanı oldum, parti lideri oldum... Birbiri ardınca o kadar hızlı biçimde o kadar önemli konumlara geliyor ki, hep dikkatlice, hep tartarak konuşması gerekiyor. Tecrübesizliği gaflar zincirine dönüşmesin diye. Anlaşılmayacak bir şey değil. Benim kitapta anlatmaya çalıştığım, örnekler de vererek anlatmaya çalıştığım şey, konuşmayan insanı medyanın konuşturmasıydı.

Asparagas şeklinde, uydurma haber şeklinde değil de...

Niyet okuma, iç okuma şeklinde. Biz sıradan insanlar, sıradan seçmenler olarak duymuyor ve görmüyoruz ama onun çok açık bir vizyonu, çok derin bir düşünce dünyası var. O düşünceler de başta Sabah Grubu yazarları olmak üzere, dönemin liberal yazarlarının görüşleri... Medyanın o kesimi için Özal çok önemliydi, çok değerliydi ama daha önce konuştuğumuz kültürel ayrım çizgileri üzerinden bakınca, tam aynı tarafta değillerdi. Özal, ANAP'ın içindeki iki kültürel ayağın ortasında duruyordu. Oysa Mesut Yılmaz, daha kentli, daha Batılı olan ayağın temsilcisiydi. Bu da medyanın hoşuna gitmişti. Aynı politikalar sürdürülsün, Özal'la gelen çizgi yaşasın ama bu çizgiyi yaşatan daha elit biri olsun. Yılmaz o beklentiyi karşılamaya adaydı. Zaman içinde işler değişti. Mesut Yılmaz'ın mesafeli tarafları da olduğu için, Özal'la kurulan fazla yakın ilişkiler kurulamadı. Sonra Yılmaz statükocu ilan edilip Çiller'den yana saf tutuldu. En başta yine Sabah Grubu... Tekrar edeyim, belki bugün eşikler hayli aşağıya indiği için, Mesut Yılmaz'a biraz haksızlık ettiğimi düşünüyorum. Büsbütün haksızlık ettiğimi söyleyemem. Bir de kişisel açıdan şöyle bir Mesut Yılmaz profili var benim gözümde. Hakkında yazılanlardan öğrendiğim kadarıyla. At yarışlarına meraklı olduğu bilinir zaten. Kitaplara da meraklı. Siyasi görüşlerimiz farklı ama beğendiğimiz yazarlar arasında ortak isimler çok. Yılmaz'ın o dönemi için söylüyorum, akşam evde sigarayı yakıp at yarışı bültenine bakan, sonra çok geç saatlere kadar kitap okuyan, geç yattığı için erken kalkamayan, erken kalkamadığı için işleri aksayan...

Lafın nereye geleceğini tahmin ettim.
Sen söyle, lafın geleceği yeri (gülüyor).

Biraz da şahsi yakınlık kurdun yani. En azından yaşam pratiği açısından. Senin gündelik yaşam düzenine bayağı benzeyen bir düzen...
Değil mi? Ben de benzettim kendi düzenime.

Çok yanlış değil aslında. Tam da bu sözünü ettiğin dönemde Ankara'da muhabirlik yapıyordum. Genç bir başbakanlık muhabiriydim ve Mesut Yılmaz'ı izliyordum. Başbakanlık muhabirlerinin aslında hayli yıpratıcı bir mesaisi olur. Şimdi yakına çok fazla sokmuyorlar, akreditasyon, güvenlik önlemleri gibi sebeplerle ama o zaman sabah gözünü açan başbakanlık muhabiri, başbakanın konutunun kapısında bir arabanın içinde oturmaya başlar ve o nereye giderse peşinden oraya giderdi. Her gün bir program açıklanırdı ama basını atlatarak gitmek isteyeceği yerler, görüşmeler olabilir diye, konuttaysa konutta, Başbakanlık binasındaysa Başbakanlık binasında onun peşinde dolaşırsın. Mesut Yılmaz'a ilişkin benim hatırladığım en net resim onun Cinnah Caddesi'ndeki konutunun önünde bekleyişlerimiz. Çünkü programa göre saat onda Mesut Yılmaz'ın konuttan çıkması beklenir. Mesut Yılmaz çıkmaz. On olur, on buçuk olur, on bir olur, Özel Kalem Müdiresi Sema Hanım, Basın Müşaviri Sevgi Hanım'a sorarsın, işte çıkıyor, çıkacak filan... Program sürekli ertelenir. Çünkü Mesut Bey gece geç yatmıştır. Oyun oynamıştır, kitap okumuştur, birileriyle sohbet etmiştir. Güne başlaması da geç olur. Bir de hep şu izlenimi edindim ondan. Demirel tarzı bir politikacı var, acayip çalışkan, acayip sosyal, çok az uykuyla çok iş yapıyor, heyetler kabul ediyor, onlarca insanla görüşüyor, uzun seyahatler yapıyor, bütün Türkiye'yi karış karış geziyor. Özal desen, gözler, kafa fıldır fıldır, sürekli Amerika'sı, Avrupa'sı, Ortadoğu'su, Türkiye'si filan... Her çevreden insanla mesaisi var, dışadönük. Bugün Erdoğan'ı görüyorsun nasıl bir hırsla yüklü olduğunu... Mesut Yılmaz'da o hırs yoktu. Ve sanki çok az çabayla çok önemli yerlere gelmiş gibi, hatta sanki bu işleri kucağında bulmuş gibi bir politikacı. "Bu işi ben yapıyorum ama bende ne Türkiye'yi değiştirecek, dönüştürecek bir hırs var ne uğraşsam

da değiştirebilirim... Yani birazcık iyiye götürmeye çalışayım bari. Aldığımdan biraz daha ileri götüreyim" motivasyonuyla görev yapan bir başbakanmış gibi hep algıladım onu. Ama şunu dışarıda bırakırım, benim kitabımda da anlatıyor, en olmayacak dönemde, dağılmış bir koalisyonda AB'yle uyum için hükümetin çıkardığı yasalarda gösterdiği gayret, o uyum sürecinin başlatılması ve en kritik dönemecinin geçilmesi... Meclis'teki partilerden hiç olmayacak destekleri alarak bunu yapmıştı ama.

Karşılaştırabileceğimiz üç isim olarak Demirel, Özal ve Mesut Yılmaz'ı alalım. Demirel'in günü erken bir kahvaltıyla başlıyor. Peyniri başka yerden, zeytini başka yerden, reçeli, balı, cevizi başka yerden gelmiş meşhur kahvaltı. Çoğu gün misafirleri oluyor kahvaltıda. Güne siyasi mesaiyle başlıyor, siyasi mesaiyle sürdürüyor, yine akşam evindeki misafirlerle mesai yaparak bitiriyor. Özal'ın da gece çok geç saatlere kadar siyasi görüşmeler yaptığı ya da bürokratlarla çalıştığı biliniyor. Ama Mesut Yılmaz, genellikle, partiden ya da Başbakanlık'tan çıktığı zaman evine gidiyor ve özel bir durum yoksa o mesai bitiyor. Hakikaten orada bile ciddi fark var. Yani politikayı mesai olarak görmekle bir hayat tarzı, hayatın merkezi olarak görmek arasında. Yine kişisel açıdan şöyle de bakabilirim belki Mesut Yılmaz'a. Elbette ki solcular olarak bizim temsilcimiz değildi siyasette ama asosyaller olarak, benim de içinde bulunduğum bir kesimi temsil etmiş olabilir (gülüyor).

Özal'ı konuştuk, Mesut Yılmaz'ı konuştuk. Bir de Mesut Yılmaz'ın düşman kardeşi var: Tansu Çiller. Acayip bir vaka. Merkez sağın bu hale gelmesinin önemli sebeplerinden biri. Kadın siyasetçilere yönelik antipati yaratmış olmasa bile, "Bunun kadını-erkeği olmuyormuş," yargısının yerleşmesine büyük katkıda bulunmuş bir isim. Profesör ama uzman olduğu söylenemez, genel başkan ama hatip olduğu söylenemez, siyasetçi ama tabanla ilişki kurduğu söylenemez. Eminim sen bunun üzerine daha bir sürü şey söyleyeceksin.

Çiller'i konuşacaksak, aşağı yukarı Mesut Yılmaz'ı konuştuğumuz kadar sürer. Çiller dönemini konuşacaksak, çok daha uzun sürer. Çünkü Çiller dönemi ciddi anlamda karanlık bir

dönem. Çiller'den bağımsız olarak kararan bölgeleri de var hayatın.

Dönemi de konuşmamız lazım. Söylediğin gibi, hayli karanlık ve şiddet dozu yüksek bir dönemdi.
Sonundan mı başlasak acaba? AKP'nin iktidara geldiği, Çiller liderliğindeki DYP'nin [Doğru Yol Partisi] baraj altında kaldığı ve Çiller'in siyasi kariyerinin bitmiş sayıldığı geceden... Böylece, Çiller'le ilgili fikrim kadar Çiller'le ilgili hissiyatımı da yansıtabilirim. O gece aynı hissiyatı paylaşmış olan başkaları da vardır sanırım. Enteresan bir geceydi.

Tansu Çiller'in yükselişi ve düşüşü

3 Kasım 2002 gecesi, önemli bir dönüm noktası...
3 Kasım 2002 gecesi, NTV'de birlikte çalışıyoruz seninle. Sen bütün akşam ve bütün gece yayındaydın. Biz editörler yukarıda çalışıyorduk. Gece ben de yayına indim. Ruşen ve Kemal de vardı. Bir saatten sonra en çok merak edilen şey, DYP'nin oy oranıydı. AKP'nin çok iyi sonuç aldığı kesin. Bir önceki seçimden birinci parti olarak çıkan DSP yüzde 1'i zar zor aşıyor. Önceki seçimde baraj altında kalmış CHP'nin Meclis'e dönüşü garanti. Sandıklar açıldıktan bir-iki saat sonra MHP'nin barajı aşamayacağı anlaşılmış. Aynı şey büyük sürpriz yapabileceği söylenen Cem Uzan'ın Genç Parti'si [GP] için de geçerli. ANAP'ta ve Saadet'te [SP] zaten umut yok. Ama DYP'nin durumu çok kritik. İlk sandık sonuçlarının gelmesiyle birlikte yayın başladı. DYP yüzde 9'un altında. Seçim yayınının ana yorumcusu Tarhan Erdem, ilerleyen saatlerde kırsal bölgelerden gelecek oylarla bu oranın artacağını ve DYP'nin kesinlikle barajı aşacağını söyledi. Saatler ilerliyor, DYP'nin oy oranı yavaş yavaş yükseliyor ama bir türlü barajı yakalayamıyor. Yüzde 9'u geçti, 9.10 oldu, 9.20 oldu. Oylar yavaş yükselirken zaman hızla akıyor, DYP'nin barajı aşma ihtimali giderek azalıyor.

Biz Çiller'in dramından önce Tarhan Bey'in dramını izliyoruz.
Tarhan Bey üzülüyor. Arada çıkıp koridorda yürüyor. Tarhan Bey'i sevdiğim için ben de onun haline üzülüyorum. Ama bir yandan da DYP baraja takılsın istiyorum. Kanaldaki genel arzu, DYP'nin barajı aşması. Bayağı bayağı heyecanlananlar vardı öyle. DYP meselesi, AKP meselesi değil dertleri. Kanal olarak DYP barajı aşar diye projeksiyon yaptık, yanılmış gibi olmayalım. Kanal ruhu, kurum ruhu, ekip ruhu; adını ne koyarsan artık. Pek paylaşamıyordum onu ben... Farklı hesaplamalara göre, DYP barajı geçerse, AKP yine tek başına iktidara gelebilir ya da gelmeyebilir. Bir AKP iktidarını tehlikeli buluyordum o gün de; gece yayında söylemiştim zaten, koşullar elverdiğince. Ama itiraf edeyim, DYP'nin baraj altında kalması ve Çiller'in darbe yemesi o anda daha çok heyecanlandırıyordu beni. Hatırladığım kadarıyla, gece 12'den sonraydı, NTV'nin ve Tarhan Bey'in umudu tamamen kestiği an.

Bir başka deyişle, Çiller'in siyasi hayatındaki en büyük darbeyi aldığının kesinleştiği an.
Ondan sonra ara ara Çiller'in merkez sağı toparlamak için siyasete döneceği, eski merkez sağ siyasetçilerin Çiller'e ısrarda bulunduğu gibi haberler çıktı ama olacak şey değildi, olmadı da... Ara sıra Tayyip Erdoğan eski merkez sağ seçmenine el uzatmak, selam vermek istediği zamanlarda, bir simge isim olarak...

Bazı yerlere davet ediyor.
En son 15 Temmuz Anıtı'nın açılışında, köprüde gördük kendisini. Dua okurken. Çiller hikâyesinin sonundan girdik, şimdi başına gelelim. Mesut Yılmaz'ı konuşurken hatırlamıştık zaten. Kendilerine kamuoyunu yönlendirme misyonu biçenlerin Yılmaz'dan ümidi kesmeye başladığı anda ortaya çıkan sarışın kadın. Ona dört elle sarıldılar. '80'lerin ve '90'ların medyasında bir ideolojik üs olarak gördüğüm *Sabah* gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Zafer Mutlu, Çiller'in si-

yasetteki yükselişini destekleyen bir yazı yazmıştı. Diyordu ki, "Yalıda oturan, Rolex saat takan birisinin seçilmesinde Türkiye için sayısız fayda vardır." Liberallikse liberallik, piyasacılıksa piyasacılık, elitlikse elitlik. Aradıkları her şey var. İstedikleri herkesi demokrat olarak sunabileceklerine güveniyorlar ayrıca. Bir de üstüne kolejli, zengin, Amerikan kültürüne de hâkim, sarışın akademisyen kadın. Yani merak uyandıracak ve tirajları, reytingleri de yükseltebilecek biri. Ana akım medya, büyük bir coşkuyla karşıladı Çiller'i. Fakat daha koltuğa oturmamıştı belki, bir felaket patladı: Sivas Katliamı. Çiller'in ilk açıklaması ne oldu kamuoyuna?

"Güvenlik güçlerinden zarar gören olmamıştır."

Ve, "Otelin dışındaki vatandaşlardan da zarar gören olmamıştır." Bunu kötü niyetle söylediğini düşünebilir miyiz? Hiç sanmıyorum. Türkiye'de öyle düşünen insanlar vardır maalesef ama...

Çiller onlardan biri değildi.

Değildi. Çiller hayatı boyunca böyle meselelerle ilgilenmediği için, Sivas'taki gibi bir toplumsal olayın tarafları kimlerdir, olaylar nasıl gelişmiştir; fikri yoktu. Bu bir nevi erken uyarı sinyaliydi. Bir kısım insanın kafasında ilk günlerden soru işaretleri doğdu Çiller'le ilgili. Fakat belli bir oy desteği de buldu sonuçta. Senin demin söylediğin üzere, yıllardır savunulan, "Siyasete kadın eli değse her şey bambaşka olur," tezine de zarar vermiş oldu. Oysaki yanlış bir tez değildi ama Çiller de, cinsiyetinden bağımsız olarak, siyaseti güzelleştirecek bir isim değildi. Talihsiz bir ilk kadın başbakan deneyimi oldu Türkiye için. Evet, çok zor bir dönemde göreve geldi. Toplumsal gerilimin yükseldikçe yükseldiği bir dönemdi. Tarafları zaman zaman eleştirsek de Kürtler ile Türkler arasında içsavaş çıkmamasında, her iki tarafın kısmi olgunluğu da etkendir diye düşünüyorum. Etkenlerden sadece biri ama bir etken. 1984'ten alırsak, bugüne kadar içsavaş eşiğine en çok yaklaştığımız dönem 1990'ların ilk yarısıdır

bence. Çiller öyle bir yük buldu sırtında. Ama o yükü daha da ağırlaştıran politikalar izledi. 1994'te DEP'li [Demokrasi Partisi] milletvekillerinin Meclis'ten alınması, mesela. Çiller giderek daha milliyetçi, üstelik üzerine de çok oturmayan, yapay kaçan bir milliyetçi kimliğe büründü. Faili meçhuller, köy yakmalar, işkenceler, kontrolden çıkan özel harekât görevlileri, korucu aşiretlerin karanlık işleri... Güvenlik için mücadeleyi de aşıp kişisel çıkarlar için mücadeleye dönüşebilen işler ki Susurluk'taki kaza sonrasında bazıları kamuoyuna yansımıştı. Dönemin iyi gazetecileri sağ olsun... Çiller'i hatırlayınca, bunları da hatırlıyor insan.

Ekibiyle birlikte. Yakın ekibinden birçok insanın adı Susurluk dosyalarında geçiyordu.

Türkiye'nin en dokunulmaz insanlarından Mehmet Ağar'ın etkin olduğu bir dönemdi. Gerçi orada Çiller'i suçlamak ne kadar doğru, bilmiyorum. Ağar, Çiller'den daha güçlüydü birçok cephede. Ve evet, milletvekilinden polisine, işadamlarından bazı mafyöz tiplere kadar, Çiller'le yakınlığı bulunan epeyi insan karışmıştı o işlere. Bugün milliyetçi beyaz yakalıların umuduna dönüşen Meral Akşener de var tabii. Susurluk'la ilgili, 1990'ların karanlık ilişkileriyle ilgili kitapları arada karıştırıyorum hâlâ. Belki yirminci okuyuşumda bile hayret ediyorum, ilişki ağlarının karmaşıklığına, kirliliğine... Çiller'den önce başlamış işler tabii. Ama Çiller döneminde ortam iyice müsait hale gelmiş. Mafyanın altın çağlarından biri. Mafya liderleri birer şöhret, ülkenin gidişatında söz sahibi insanlar gibi bir konumdadır o yıllarda. Gazete, dergi ve televizyon arşivlerinde duruyor hepsi.

"Haraç toplama raconundan romantizm çıkarmak..."

2001 kitabı için tarama yaparken gördüğüm ve kitapta da kullandığım bir şey var. Mesela *Hürriyet* gazetesi bildiğin mafya magazini haberleri yapıyor. Hangi mafya liderinin etrafında ne oluyor, işte o

orada kebapçı açtı, diğeri, kimi hangi mekândan kovdu, öbürü evladına şunu yasakladı gibi haberler. Cemiyet haberi tarzında mafya haberleri yapılıyor; bu kadar popülerleşmiş ve kanıksanmış bir şey.
Faks kullanılan zamanlarda, haber merkezlerine mafya liderlerinden basın açıklaması geldiği olurdu. Basın açıklaması dediğim de, karşı gruba yönelik tehditler, suçlamalar. Bayağı bildiğin yasal kurumlar gibi kamuoyu bilgilendirmesi yapıyorlardı. Fakat bilgilendirmenin dili bambaşka... 90'larda yeraltı dünyasıyla legal hayatın sınırları, yasal ekonomiyle mafya ekonomisinin sınırları iyice birbirine karışmıştı. Silikleşmişti demek daha doğru belki. Burada anlatması uzun sürer ve ayrıntılarıyla anlatmak da beni aşar, bir Türkbank ihalesi vardı. Türkbank'ın özelleştirilmesi ihalesi. Alaattin Çakıcı, Korkmaz Yiğit, rakip mafya kolları, dönemin bakanları, milletvekilleri, polis şefleri, MİT, medya, *Milliyet*'in Korkmaz Yiğit'e satılıp geri alınması olayı... Neredeyse olaya bulaşmayan kesim yoktu. Nasıl kirli ve karanlık bir hadisedir... Oradan geriye, Korkmaz Yiğit'in, "Vücut kimyam bozuldu," lafı kaldı; dilimize yerleşen bir kalıp oldu. Söz konusu dönemdeki sayısız vakadan biridir ve yalnızca Türkbank hadisesi bile nasıl bir ortamda yaşandığı konusunda fikir verebilir. Çiller'den bahsederken geldik buraya. Türkbank hadisesi patladığında Çiller hükümette değildi. Ama onun döneminde iyice palazlanan güçler çarpışıyordu. Senin de dediğin gibi, mafyanın varlığının iyice kanıksandığı zamanlardı. ANAP dönemini konuşurken de söylemiştim bunu, dönemin muhabirleri için rutin bir şeydi mafya liderleriyle görüşmek, oralardan haber çıkarmaya çalışmak.

Mafya ülkenin gidişatında söz sahibi bir konuma gelmişse gazetecilerin de öyle davranması doğal değil mi?
Doğal tabii. Özellikle medyanın İstanbul kanadındaki muhabirlerin, yeraltı dünyasından haber çıkarabilmeleri olumlu bir özellik olarak görülürdü. Bence de öyleydi. Sözünü ettiğimiz dönem, yeraltı dünyasındaki değişimin de iyice belirginleştiği bir dönem. Eski liderler güç kaybediyor, yeni ve daha vahşi

tipler ortaya çıkıyor. Hatta medyada bu hadiseye romantik bakanlar ve daha gerçekçi bakanlar gibi bir ayrım da vardı. Bu konuda neyin romantizmi olabilir ki, diye düşünebiliriz. Şöyle bir bakış vardı: Yeraltı dünyasının yeni kuşağı tam vahşi mafya; oysa eski kuşağın liderleri mafya değil kabadayı insanlardı, onların dünyasında racon önemliydi, şimdi racon da kalmadı... Dündar Kılıç, Kürt İdris gibi isimler romantik kahramanlara dönüşebiliyordu. Elbette kuşaklar arasında fark vardı ve eskiler yenilerin yanında masum kaçabiliyordu ama haraç toplama raconundan romantizm çıkarmak da, bilmiyorum yani... Bunları söylerken şunu atlamak olmaz, ben de yapmıştım yeraltı dünyası röportajları. İsmini andık şimdi, Kürt İdris'le röportaja giderken köpek ısırmıştı beni.

Kürt İdris'in köpeği mi?

Evet. Esentepe'de otomobil galerileri vardı. Tam kapıdan girerken baktım çok tatlı bir kurt köpeği. Yavru irisi, tam büyümemiş daha. Ben köpeğe sevgiyle bakarken atladı hart diye bacağımı kaptı. Araya girip köpeği uzaklaştırdılar. Fotoğraf çantası vardı omzumda. Meğerse köpek çantadan işkillenecek şekilde eğitiliyormuş. Kanattı bayağı bacağımı. Eyvah dedim, ısırılmak bir şey değil de kuduz aşısı olmam gerekir mi acaba? Kürt İdris'in adamlarından biri köpeğin kafasını tuttu, "Bundan kuduz geçer mi, gözlere bak, cam gibi cam!" dedi. Ben de aşı olmak istemediğim için adamı güvenilir uzman kabul ettim. Kürt İdris de üzülmüştü olaya, ertesi gün telefon edip durumumu sordu hatta. İyi bir insan olduğunu düşünürüm, tanıdığım kadarıyla. Ama romantikleştirecek kadar da değil yani. Dönemin yenileriyle de görüşmüşlüğüm var birkaç kez. Nurettin Güven'le söyleşi yapmıştım, uluslararası eroin işleriyle meşhurdu. Drej Ali'yle, Ali Yasak'la da röportaj yapmıştım. Yıllar sonra Ankara'da bir otelde karşılaştık. Biz bir belgesel çekimi için oradaydık. Beni tanıyacağına hiç ihtimal vermemiştim; tanıyıp yanımıza geldi, sohbet ettik. Ekip bayağı şaşırmıştı ve eğlence çıkmıştı, "Entel sandık, Drej'in arkadaşı çıktı," diye...

"Çiller'den girelim, dönemi konuşalım," demiştin. Öyle de yapıyoruz. Kamuoyuna çok ilginç profillerin yansıdığı bir dönemdi gerçekten. Uzan ailesi ve Cem Uzan'ın siyasete girmesi, örneğin. Çiller'in siyasi kariyerini noktalayan seçim üzerinden, Uzan faktörünü de konuşmamız iyi olabilir.

Hatta o konuyu ayrıca, uzun konuşmamız da gerekebilir. Cem Uzan'a sosyal medyada sevimli abi muamelesi yapan gençler yüzünden biraz doluyum o konuda. Ama 2002'deki genel seçimi özel konuşursak, evet, Uzan'ın Genç Parti'si olmasaydı DYP baraj altında kalmazdı. Uzan'ın aldığı 7.5 puanın yarım puanı DYP'ye gitseydi ki daha fazlası giderdi, DYP barajı geçmiş olurdu. Çiller için başarısız lider portresi çizdik seninle. Doğrudur da. Ama o yarım puanla DYP Meclis'teki üç partiden biri, hatta belki koalisyon ortağı olsaydı, Çiller'in siyasi kaderi farklı yönlere gidebilirdi. Rakamları yanlış hatırlamıyorsam, DYP 1991'de, Demirel'in liderliğinde yüzde 27 oy almıştı. Çiller bunu 1995'te 19'a, 99'da 12'ye düşürdü, 2002'da baraj altında kaldı. Bir açıdan bakarsak, yeni kuşağın azalarak bitmek dediği tarzda bir gidişat. Ama kendince bir destekçi kitlesi de yok değildi. Biz üzerine pek oturmuş gibi görmesek de, sert ve milliyetçi havasına kapılanlar vardı belki. Kadın dayanışmasıyla oy veren kadınlar, kadın olduğu için oy veren erkekler. Tabii DYP'nin geleneksel kitlesi de var, parti amblemine oy veren. Ayrıca, 2002'deki sonucu Çiller'in performansı, Mesut Yılmaz'ın performansı üzerinden değerlendirmek kadar eski tip merkez sağın zemin kaybetmesi üzerinden de konuşmak lazım. Anlam zemininin kaybolması. İşin o kısmını AKP'nin hikâyesiyle birlikte konuşmak daha iyi olur bence. Yeniden Çiller'e dönersek... Sevmesem de, beğenmesem de Demirel için, Özal için, Mesut Yılmaz için kötü yaptıkları şeylerin yanında iyi yaptıkları şeyleri de sayabilirim. İyi ve kötü, benim değerlerime göre iyi ve kötü tabii ki. Ama Çiller'in Türkiye'ye ne hayrı dokundu diye sorulduğunda, pek bir şey gelmiyor aklıma.

Bir de bir ekonomik kriz var üstelik imza attığı. Onu da söylemedik henüz. 1994 krizi.

Onun başbakanlık döneminde yaşanan kriz var, 1994 krizi. Bir de altyapısına katkıda bulunup sonraki hükümetlere devrettiği krizler var. 1998 krizi, Rusya kaynaklıydı büyük ölçüde ama Türkiye göstergeleri de zaten kriz sinyali veriyordu ki o göstergelerin yönü Çiller döneminden kalmaydı. Yani ben de ekonomist gibi konuşmayayım burada, göstergelerin yönü filan (gülüyor)... Güvendiğim ekonomistlerden aktararak söylüyorum. Hatta Türkiye'yi 2001'deki daha ağır krize taşıyan sorunlarda bile 1990'ların ortalarındaki dengesizliğin rolü vardır. Çiller'le başlayıp bitmeyen ama onun döneminde sıçrama yapan yolsuzluk ekonomisi, yeraltı ekonomisi... Hiçbir ekonomik krizde Çiller tek başına faktör değildir mutlaka ama kayda değer düzeyde rolleri de var. Hadi siyaseti bilmiyorsun, en azından...

... şimdi ben de onu diyecektim. Hani yalıda büyüdün, toplumu bilmiyorsun. Amerika'da yaşadın, Türkiye'yle çok alakan yok. Ama ekonomi profesörüsün, değil mi?

Birinci ligdeki takımın şehrine gidip sizi birinci lige çıkaracağım vaadinde bulunuyorsun, o başka bir şey. Ama onu ekonomide yaptığın zaman hakikaten savunulacak tarafın kalmıyor.

"Çankırı il başkanı olsam Çiller'i tercih ederdim"

Tansu Çiller'in başbakanlığa paraşütle gelişi de aslında ayrı bir hadise. Demirel, Özal'ın ölümü üzerine cumhurbaşkanı seçtiriyor kendini ve başbakanlık koltuğu bir anda açığa çıkıyor. Tansu Çiller de herhalde gösterilebilecek en az eforla başbakanlığa yükselen kişi olarak tarihe geçiyor. Orada ilginç olan, DYP gibi bir partide, İsmet Sezgin gibi birini yenmiş olması. Ve [Hüsamettin] Cindoruk gibi birinin de hiç ortaya çıkmadan geride durmayı kabul etmiş olması. İlginç bir kırılma noktası Türk siyaset tarihinde.

Kongre öncesinde bir formülden bahsediliyordu. Ankara kulisçisi meslektaşlarımız vardı ya, onlar yazıyordu: Seçime kadar İsmet Abi formülü... İsmet Sezgin 1960'lardan, AP

döneminden kalma bir isim. Hatta '50'lerden, DP teşkilatlarından geliyor. Siyasi tecrübesi çok, teşkilatı iyi tanıyor. Kamuoyuna karşı da diğer birçok sağ siyasetçiye göre daha temiz yüzlü, efendi birisi. En azından bir müddet parti için en makul çözüm olarak görülüyor İsmet Sezgin'in başkanlığı.

DYP delegesinin, "Yeni bir dönem başlıyor, geçici bir ara formül yerine yepyeni bir şeyi hızla hayata geçirelim," mantığını anlıyorum. İsmet Sezgin'in niye seçilemediğini görüyorum ama geriye dönüp Cindoruk aday olup seçilseydi Türkiye'nin belirli bir döneminin başka türlü gelişebileceğini düşünüyorum. Cindoruk bizim televizyondaki son dönemlerimizde sık sık akil adam olarak ekrana çıkardığımız bir isim. Merkez sağın kara kutusu gibi... Menderesler in avukatlığından başlayarak, Demirel'le mesaisi, emanetçiliği... Makul bir adam. İç politikada rakipleri tarafından kolay kolay alt edilemeyecek biri, en azından belagatiyle.
Çok sağlam bir avukat çenesi...

Bir devlet bilgisi, bir bürokrasi bilgisi var. Ve Tansu Çiller de bunların tam karşıtında duruyor sanki, yaptıklarıyla ve yapabilecekleriyle.
Cindoruk, Çiller'i yenebileceğini düşünseydi aday olurdu belki. Cindoruk aday olmak istese, İsmet Sezgin ona tercih edilir miydi; bilemeyiz. Varsayımlarla konuşacağız mecburen; o gün kongrede Demirel dışında karşısına kim çıkarsa çıksın Çiller kazanırdı bence. O gün salondaki delegeler öyle bir yenilik istedi. Siyasette olur, sporda olur, medyada olur, sanatta olur; bazen kitleler bir yenilik ister. Sonunu da çok düşünmeden isterler. Ve önüne geçmek zor olur. Bir yeni yüz, bir yeni dönem, bir yeni imaj... Çiller o havayı yakalamıştı işte.

Ben de aynısını düşündüm, oraya da bağlayacaktım. Demirel uzun bir aradan sonra DYP'yi iktidara taşımış, geniş tabanlı bir koalisyon kurmuş. Parti bir cumhurbaşkanı çıkarmış, partinin en iyi zamanı. Bir sonraki adımda parti, o liderle hiç alakası olmayan hatta o liderin sevmediği bir kadını başa getiriyor ve başbakan yapıyor.

Yani bu değişim arzusu, dinamiği falan hakikaten hiç öngörülemez bir şey.
Şöyle bir varsayım yapalım seninle. Çok şık bir varsayım olmamakla birlikte... Diyelim ki Çiller'in seçildiği kongrede sen DYP Kütahya il başkanısın, ben DYP Çankırı il başkanıyım. Büyük ihtimalle Çiller'e verirdik oyumuzu. Kongre bitecek, sen Kütahya'ya döneceksin, ben Çankırı'ya döneceğim, delege arkadaşlarımızla birlikte. Dönüş yolundaki havayı ve sohbetleri düşün. Şehre döner dönmez yapılacak ilk teşkilat toplantısındaki havayı düşün. İşin dedikodusu, şakası, şaşkınlığı... O kadar yeni ya da o kadar yeni görünen bir şeyle karşı karşıya kalmışız ki, iki taşra siyasetçisi olarak. Neşesi yeter, havası yeter. Lisede çoğunluğu erkeklerden oluşan bir sınıfa yeni öğretmen gelecek. Emekliliği yaklaşmış erkek öğretmen mi gelsin, genç kadın öğretmen mi gelsin? Onun gibi bir şeydi belki kongrenin kaderini belirleyen. DYP teşkilatlarındaki erkek üye ağırlığını da hatırlarsan...

Sarışın kadın efekti, evet, anlaşılır bir şey bir anlamda.
İmaj devri tanımlamasının yerine oturduğu örneklerden biriydi.

Ve şimdi bundan hareketle, şunu da söyleyebiliriz belki: İmajlar, imajların pazarlanması, yalnızca medyanın pompaladığı şeyler değil. Tabanda, kitlelerin içinde de karşılığı var.
Kitlesel karşılığı da var mutlaka.

DYP'nin taşra teşkilatı dediğin yerde ve onun muadili olan her alanda, her toplumsal kesimde var.
Hayatın içinde somut bir damarı yakalayamamış, hiç karşılığı olmayan bir şey ne kadar empoze edilirse edilsin, nasıl pazarlanırsa pazarlansın, tutma şansı zayıftır. İkincisi, medya, siyaseti yönlendirdiğini zannediyordu o dönemde. Bazı noktalarda etkili de olunmuştu belki. Ama o yönlendirme çabalarında başarısızlıklar daha çoktur. En sık andığım grup, Sabah Grubu, çok seçim yenilgisi yaşamıştır mesela. Parti

kongrelerinde, yerel seçimlerde, genel seçimlerde hep taraf olur, sıklıkla kaybederlerdi. Sonra kazanmış gibi yapacak esnekliği gösterirlerdi tabii. Ben esneklik dedim, kibarlığım tuttu. Başka bir kelime daha çok yakışabilirdi. Fakat DYP kongresi, kaybettiklerinden biri değildi. *Sabah* neredeyse tam kadro Çiller'i destekliyordu. *Hürriyet* gazetesinin bir kısmı, başta Ertuğrul Özkök olmak üzere...

Leydinin topuk sesleri.

Hürriyet'in Çiller'i karşılama manşetiydi. Oradan çağrışımla *Maskeli Leydi* geldi aklıma. Faruk Bildirici'nin Tansu Çiller'in öyküsünü anlattığı kitap. Hâlâ vardır piyasada sanırım. Çiller konusunu merak edenlerin okumalarını tavsiye ederim. Benim parça parça hatırlayıp anlattıklarımı, kapsamlı ve derli toplu anlatan bir kitaptır. O yılları yaşamamış ya da unutmuş olanlar için rehber işlevi görebilir. Bugünlere nasıl geldik rehberi...

Biz de bugünlere geleceğiz artık. Liderler üzerinden gittiğimize göre, AKP ve Erdoğan dönemine geliyor sıra. Ama oraya geçmeden popüler kültür ağırlıklı konuların üzerine biraz daha konuşsak iyi olur bence.

Bence de öylesi daha iyi ve anlamlı olur. Son 30 yılın, hatta son 50 yılın kültür ortamını konuşmadan, Erdoğan figürünü ve AKP iktidarının zeminini anlamamız kolay olmayabilir. O kadar basit bir kömür-makarna zemini değil o. AKP iktidarının gelişine ilişkin sinyaller dar anlamıyla siyaset dünyasından da alınabiliyordu elbette ama bir başka siyasi alandan, popüler kültür olarak tanımladığımız alandan gelen sinyaller de en az o kadar önemliydi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Şehrin Yeni Sakinleri, Arabeskin Hikâyesi, Bir "Özgün Müzik" Efsanesi

Her bölümde ara ara bahsi geçen ama ayrı bir başlık altında uzunca konuşmamız gereken bir olgu var: arabesk... *Cilalı İmaj Devri*'nde İbrahim Tatlıses üzerinden arabeski de anlatıyorsun. Siyasetle, aydınlarla arabeskin ilişkisini anlatıyorsun. Arabeskin hor görüldüğü ve statü kazandığı dönemleri anlatıyorsun. *Pop Çağı Ateşi*'nde ve *Yeni Şehir Notları*'nda da var arabeske ilişkin yazıların. Müslüm Gürses'ten yeni kuşak arabesk yıldızlarına kadar... Arabeskle ilgili yazılarındaki temel tavrını şöyle algılıyorum ben: "Tamam, arabeske vurun ama arabesk dinleyen insana vurmayın." Neydi arabeske ve dinleyenlerine vurma halleri?

Lafı hep dağıtıyor ve uzatıyorum sanırım. Ama şimdi bu risk daha da yüksek. Çok uzatır ve dağıtırsam uyarırsın (gülüyor). Evet, bir dönem, hakkında çok yazdığım ve konuştuğum bir konu, arabesk. Hâlâ da derslerde uzunca tartışıyoruz. Daha önce konuştuk, 12 Eylül sonrasında gündelik hayat kültürünün hem mecburiyetten hem özeleştirilere bağlı bir tercihle daha fazla tartışılır hale geldiğini. Ve önemli konu başlıklarından birinin arabesk olduğunu. Arabeski anlamaya çalışanlar ve arabeske tepeden bakanlar gibi bir ayrımın ortaya çıktığını... Bu, önemli bir ayrım çizgisi. Ama nereden bakıyor olursanız olun, arabesk kültür üzerine kafa yorulmaya başlanması kayda değer bir aşama. Aydınlar arasında ve akademide, bu aşamayı reddedenler de vardı. Mesela, *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*, Meral Özbek'in

kitabı. Öncü çalışmalardan biri ve bir klasik. Kitabın temeli, Meral'in Ankara Siyasal'daki doktora tezidir. Orhan Gencebay arabeskini bir tez konusu olarak kabul ettirene kadar bayağı uğraşması gerekmiş. Akademi alışkın değil böyle çalışmalara.

Alışkın olmamak kadar küçümseme tavrı da söz konusudur büyük ihtimalle.

Küçümseme, tez konusu oluşturacak değeri görmeme... Oysa arabeskten yola çıkarak o kapsamda bir çalışma yapmak demek, Türkiye'nin yakın tarihini taramak demek. Göç, şehirleşme, istihdam, yoksulluk, sınıfsal mobilizasyon... Bunların hepsi devreye giriyor. Üstelik yalnızca bir müzik janrını değil, onu aşan bir gündelik yaşam tarzını da düşünmeniz gerekiyor. Rock gibi, hiphop gibi, kılığa kıyafete, konuşma diline bilinçli olarak yansıtılmış bir tarz değil. 1980'lerin ilk yarısı için konuşuyorsak, dinleyici kitlenin bir kısmı arabesk kelimesini duymamış bile olabilir. Ama üniforma gibi tek tip bir tarz olmasa da, bir tarz söz konusu. Aşağılamaya da, zoraki anlamlar yükleyerek yüceltmeye de gerek yok. Üzerinde düşünmeye, çalışmaya değer bir olgu. Sözünü ettiğim dönemde öylesine bangır bangır arabesk yükseliyordu ki her yerden...

Sözünü ettiğin dönem, 1980'ler hâlâ.

12 Eylül sonrası. Az öncesi de var, epeyi öncesi de var, bugüne kadar uzanacak uzun bir hikâyesi de var. 12 Eylül sonrası diye özellikle vurguladım. Çünkü çok yıllar sonra, ağırlıklı olarak 2010 civarı diyebilirim, 12 Eylül'de darbecilerin arabesk müziği yasakladığını söyleyen öğrenciler çıkmaya başladı. Kesin, net, doğruluğu herkesçe bilinen bir olguymuş gibi. Soru soracak, "Hocam, şimdi 12 Eylül arabeski yasaklamış ya..." diye başlıyor. Yorum yapacak, "12 Eylül arabeski yasakladığına göre..." diyor sözünün ortasında. Bir öğrenci, beş öğrenci, on öğrenci... Bilgi Üniversitesi'nden bahsediyorum, başka okullarda durum farklı olabilir. "Çocuklar, nere-

den çıktı 12 Eylül'de arabesk yasağı?" Başka bir hoca söylemiş, televizyonda duymuşlar, gazetede okumuşlar, internette görmüşler. "TRT'deki yasak olmasın?" Hayır, o değil, büsbütün yasaklamış, hiçbir yerde çalınamıyormuş... Oysaki durum tam tersi. Her yerde bangır bangır arabesk çalıyor. O yıllarda çok gezdiğimiz için biliyorum, yalnızca büyük kentlerde değil taşrada da durum böyle. Pop müzik sanatçısı olarak bilinen isimler bile arabesk altyapılı albümler yapıyor 12 Eylül'ü izleyen yıllarda. Nilüfer, Zerrin Özer... Edip Akbayram anlatmıştı bana; 12 Eylül'den sonra 1970'lerde yaptığı müziği yapımcılar istemiyor. Siyasi koşullar da pek izin vermiyor zaten buna. "Ama sesin arabeske uygun, sana arabesk albüm yapalım, sen de kazan biz de kazanalım," diyorlar. Maddi sıkıntı çekiyor olmasına rağmen kabul etmiyor. Hayat da piyasa da arabeske çalışıyor hep.

Peki o zaman nereden çıkıyor, 12 Eylül'ün arabeski yasakladığı iddiası?

Bu iddiayla 2010 yılı civarında çok karşılaştığımı söyledim. Pek duymuyorum artık. 2010'da, 2011'de bu iddiayı aktaran üniversite öğrencileri, 1990 doğumlu olsa gerek. Bir yaş küçük, iki yaş büyük. Kendileri doğrudan bilmiyor 1980'lerin ilk yarısını. Onlara öyle anlatılmış. Çünkü bazı aydınların borsasında arabeskin piyasa değeri yükselmiş. Neredeyse bir sivil isyanın sesi gibi gösterilmek isteniyor. Vesayet kelimesinin en moda zamanıydı, malum; kültürel vesayetin ezdiği bir şey olarak anlatılıyor. Arabesk sividir, halkın sesidir, Kemalistler elitisttir, 12 Eylülcü askerler Kemalisttir, o zaman arabeske karşıdırlar, öyleyse yasaklamışlardır. 12 Eylül'de arabesk yasaklandı palavrası, böyle bir mantık zincirinin sonucu olsa gerek. Tabii buna mantık denirse... Kendilerini Kemalizmin kültür elçisi olarak gören bazı insanların arabeskle başlarının hoş olmadığı gerçektir. Ellerinden gelse yasaklatmayı deneyecek olanlar bile çıkabilirdi içlerinden. Hatta TRT'deki durumu böyle de yorumlayabiliriz. Ama 12 Eylül'de öyle olmamıştı, yasak masak yoktu. Çünkü 12 Eylül-

cüler o tip Kemalist değildi, arabeskle dertleri olmazdı. Dahası, arabesk müzik yapanların da 12 Eylül'le, darbeyle dertleri olduğunu sanmıyorum. Öyle bir beklentiyi anlamlı da bulmuyorum. Ne bir zamanlar abartıldığı kadar kaderci ne başka bir zamanlar iddia edildiği kadar isyankâr... Arabesk, hayatın içinden bir ses. Müzikteki temsilcileri de, kuşaktan kuşağa özellikleri değişen insanlar. Öyle isyan bayrağı olacak tipler de değil genellikle. Lafı getireceğim yer şu; anlamaya çalışmakla anlam yüklemek farklı şeyler. Her olguya taşıyamayacağı anlamlar yüklersek anlama şansımızı büsbütün yitiriyoruz. Bizde var bu, maalesef. Sevdiğimiz ya da sever gibi görünmek istediğimiz müziğe illa bir siyasi anlam yükleyeceğiz; müzisyene de yükleyeceğiz, futbolcuya da. Anlam yükleyince de illa mağduriyet hikâyelerini abartacağız. Müzik olarak seviyorsan, dinle. Kültür olarak ilgini çekiyorsa, anlamaya çalış. Ama pek öyle yapamadığımız için, arabeske yüklenmeyen anlam ya da edilmedik hakaret kalmadı. Malum vesayet yıkma ittifakının çılgın dönemlerinde de ipin ucu kaçmıştı bayağı.

Türkiye'de ve Almanya'da ikinci kuşak

Abartılı biçimde yücelten ve aşağılayanları bir kenara bırakırsak, gerçekten anlamaya çalışanların bakışı nasıldı arabeske? Ne diyorlardı?

Arabeski tanımlarken ya da arabesk şarkıların ruhunu yorumlarken en sık kullanılan iki kelime, acı ve kadercilikti. Gerçekten de arabesk olarak tanımlanan müziğin ilk çıktığı yıllardan o günlere kadar acı, karasevda, çaresizlik, kadere boyun eğme gibi temalar çok yaygındı. Ama 1980'lerde "bugünün müziği" diye tartışılan arabesk aslında 1970'lerde hatta 1960'larda kalmış versiyondu bence. Arabesk kendi içinde bir değişim ve çeşitlenme yaşıyordu. Arabesk değişiyor çünkü hayat değişiyor. Arabesk değişiyor çünkü bir zamanlar arabeskin asli kitlesini oluşturan insanların hayatları birbirinden farklılaşıyor, çeşitleniyor. Toplumsal değişime karşı ref-

leksi en hızlı çalışan iki sanat dalı mizah ve müziktir. Resimden, heykelden, edebiyattan, sinemadan gelecek tepkilere kıyasla çok daha hızlı tepki verebiliyor mizah da müzik de. Buraya kadar birçok yerde Türkiye'nin 1980'lerde yaşadığı hızlı değişimden bahsettik. Değerlerin değişimi, hayallerin değişimi, gündelik ilişkilerin değişimi, dışa açılma, dünyadaki değişimden yerel olarak etkilenme... Sonuçta, doğal olarak arabeski tüketen kitle hızla değişiyor ve çeşitleniyor; üretilen müzik de yakın bir hızla değişiyor ve çeşitleniyor.

Arabeski dinleyen ya da tüketen kitlenin değişiminden bahsediyorsun. O kitleyi nasıl tanımlarsın, kimlerden oluşuyor arabeskin asli kitlesi dediğin grup?

Burada arabeskten bağımsız olarak bir şeyi hatırlamamız gerekiyor. Bir müzik ya da herhangi bir popüler sanat ürünü herkese ulaşabilir, çok farklı kesimlerden insanlar tarafından sevilebilir. Ama genellikle, varlığını borçlu olduğu, ruhunu aldığı bir çekirdek kitle vardır ki, benim asli kitle dediğim de o zaten. Büyük burjuva aileden gelen akademisyen, Orhan Gencebay hayranı olabilir. Monaco prensi, rahmetli Azer Bülbül'ün şarkılarıyla transa geçebilir. Bu son örnek biraz abartılı oldu galiba (gülüyor). Herkes her müziği sevebilir, dinleyebilir neticede. Oto sanayideki çırak, caz tutkunu çıkabilir. Köy imamı hard rock dinleyebilir.

Çalanı da var...

Ahmet Muhsin... Kaş'ta görev yaparken sürülmüştü, ne oldu sonra bilmiyorum. Çıkar rocker imam, metalci köy ağası filan. Ama her şeyi herkesin tüketebilmesi başka bir şey, onun toplumda karşılığı olan ana damar başka bir şey. Arabeskin ana damarı ne? Kentlerin 1950'lerden itibaren aldığı yoğun göç; şimdi varoş, o zamanlar gecekondu mahallesi denen yerleşim alanları, oralarda yaşayan insanların kendilerini ifade edecek bir ses arayışları ve bu sesin 1960'ların ikinci yarısında yükselmesi...

O mahallelerden çıkan bir müzik olarak mı değerlendiriyorsun?
İlk aşamada o mahallelerden çıkan bir müzik değil, o mahallelere seslenen bir müzik. Göçle gelenlerin arasında kentin eski ve yoksul mahallelerine yerleşenler de var ama çoğunluk gecekondu mahallelerinde. Özellikle 1960'tan sonra gelenler... Klasik örneğimdir: *Keşanlı Ali Destanı*. Haldun Taner'in, ilk epik tiyatro eserimiz olarak değerlendirilen eseri. Çok çok severim, Haldun Taner'i de, *Keşanlı Ali Destanı*'nı da. Oyunun açılışında, "Sineklidağ burası" diye başlayan şarkı vardır: "Sineklidağ burası / Şehre tepeden bakar / Ama şehir ırakta / Masallardaki kadar." İlk kuşak gecekondu mahalleleri, merkezin dibine kurulduğu için Şişli'ye, Kadıköy'e, Bakırköy'e çok yakın. Fiziksel mesafe kısa ama kültürel mesafe derin. Şarkı da onu anlatıyor işte. Büyük şehre yeni gelen insanlar, ilk aşamada, kırsal bölgelerdeki ya da taşradaki kültürlerini yeniden üretmeye başlıyor. Bu, geçici ve kaçınılmaz bir süreç. Kültürel anlamda kapalı toplum halinde yaşıyorlar bir müddet. Hatırlar mısın, NTV'de *Alamanya Türküleri* adlı bir kitabın yazarını konuk etmiştik programa; Ali Osman Öztürk. Martin Greve'nin de kitabı var aynı konuda. İşçi göçünün ilk yıllarında Almanya'da söylenen türküler üzerine araştırmalar. "Almanya içi çarşı / Dükkânlar karşı karşı", "Berlin'in yolları uzar gider / Bana düşer hasret keder..." Bildiğin Sivas türkülerinin, Çorum türkülerinin, Muğla türkülerinin Almanya versiyonu diyebileceğimiz eserler çoğu. Aynı ses, aynı ritim, aynı temalar. Antep elleri yerine Dortmund elleri diyor. Böyle birçok türkü var. Kaçınılmaz kapalılık döneminin doğal sonucu, bu. Dışa açılanlar da var elbette. Onlar için de Türkiye'den türküler yakılıyor. Gidip de dönmeyenler ya da bir Alman kadınla dönenler için yakılmış türküler. Bu da şaşırtıcı değil, çünkü her göç dalgası, özellikle ekonomi temelli göç dalgaları üç koldan değişim yaratır. Göçenler değişir, göçtükleri yerde karşılaştıkları insanlar değişir, geride kalanlar değişir. Göçenlere dönersek, bir müddet kültürel anlamda içe kapanırlar ki o müddet pek de uzun olmaz genellikle. Bu 1960'lardaki iç göç için de böyledir, Avrupa'ya gidenler için

de böyledir, Amerika'ya giden Meksikalılar ve Fransa'ya giden Cezayirliler için de böyledir.

İkinci kuşakla birlikte göreceli uyum başlayacak, değil mi?

Birinci kuşak da zaman içinde biraz uyum sağlar aslında. İkinci kuşak, en zor kuşak. Kendileri için de zor, muhatap oldukları için de zor. Eski değerler ve normlar silikleşmiş, yenileri tam oturmamış. Suçla ilgili araştırmalarda çok üzerinde durulur bunun; sosyal disorganizasyon süreci ya da disorganizasyon dönemi. Toplumsal düzensizlik demek daha doğru belki. [Florian] Znaniecki ve [William I.] Thomas'ın 20. yüzyılın başından kalma bir klasiği vardır bu konuda, *The Polish Peasant in Europe and America* [Avrupa ve Amerika'daki Polonyalı Köylüler]. Oradan alınma bir kavram... Üçüncü kuşak, evet, iyice uyum sağlamıştır artık. Köklerinden, birinci kuşağın kimliğinden büsbütün uzaklaşabilir ya da kimliğine farklı bir dille sahip çıkar. "Stuttgart'ın dağları, oy anam..." demez de "Cehennemden çıkan çılgın Türk" olur. "Cartel, bir numara, en büyük" vardı ya...

Almanya'da üçüncü kuşağa geldik, Türkiye'de birinci kuşakta kalmıştık.

Birtakım işlere girip çıktıkları için şehir hayatıyla bir bağlantıları var ilk aşamada bile. İstihdamla sınırlı bir bağlantı. Kültürel olarak kopuklar. Mahalleleri de kent örgütlenmesi tarafından yok sayılıyor. Ulaşım yok, elektrik yok ya da kaçak olarak var. Su yok, kanalizasyon yok. Ama bu durum uzun sürmüyor. Hiçbir şey değilse, seçmenler, oyları alınabilir sonuçta. Elektrik gidiyor, su gidiyor, otobüs hattı açılıyor, minibüs hattı açılıyor. Minibüs özellikle önemli. Arabesk adı sonradan konacak; uzun yıllar boyunca, şimdi arabesk dediğimiz müziğe minibüs müziği denecek. Minibüs yalnızca bir taşıma aracı değil, bir kültürel araç, bir sosyalleşme aracı. Yeni mahalleler ile geleneksel kent merkezi arasındaki bağlantı hattı. Müzik minibüslerden yayılıyor, yeni hayatın dili oradan yayılıyor, aynı hattı kullanan insanlar arasında aşklar

yaşanıyor. 18. yüzyılın sonlarında, 19. yüzyılda, Sanayi Devrimi'ni yaşayan ülkelerde fabrikanın üretim alanı olmanın yanında sosyal açılım alanı olma işlevi de vardır. 20. yüzyılın ikinci yarısında, büyük kentlerimizde, minibüsler, fabrikaların o işlevini paylaşıyor. Kentin yeni sakinleri için hayat değişiyor. Hiç mahallesinden çıkmayan kadınlar da var, fabrikalarda çalışan kadınlar da var, evlere temizlik için giden kadınlar da. Tabii bir de şimdi apartman görevlisi denen, o zamanın diliyle kapıcılar var. Ahşap evler yıkılıyor, apartmanlar dikiliyor, yani kentin geleneksel merkezleri de kalabalıklaşıyor ve her yeni apartmanda bir kapıcı ailesi yaşamaya başlıyor. Temizlikçilerin ve apartman görevlilerinin konumu farklı. Değişimde özel bir rolleri var.

Nedir temizlikçi kadınların ve apartman görevlilerinin farklı konumu?

Temizlikçi kadınları düşün... Mahalleden çıkamayan kadınların hiç görmediğini, konfeksiyon işçisi kızların dışarıdan gördüğünü onlar içeriden görüyor. Hayatlarını değiştirecek kadar paraları olsa, ne yapacak, nasıl yaşayacaklar? Mobilya, elektrikli aletler, yemek, kıyafet. Kendisi için olmasa da kızı için hayal etmeye başlıyor belki, gardıroplu, karyolalı, makyaj aynalı bir yatak odasını. Sonra bu hayalleri mahalleye taşımaya başlıyor. O evlerin içlerini görmeyenler de hayallere ortak oluyor. Ki, sınıfsal mobilizasyon arttıkça o hayalleri gerçekleştirenlerin sayısı da artacak. Maceraya birlikte başlayanların bazıları, diğerlerinin evlerine temizliğe gidecek mesela. Gerçi o evlerin dekorasyonu, havası, ev içi ilişkileri, köklü apartmanlardaki gibi olmayacak ama... Göçle gelenlerin kazananları ve kaybedenlerinden bahsediyoruz artık. Ya da hızlı kazananlar ve henüz kazanamamış olanlar.

Kaybedenler ya da henüz kazanmış olanlar çoğunlukta henüz.

Çoğunluktalar ama artık hayalleri daha somut. Kente nispeten alışmış vaziyetteler. Kent örgütlenmesi içinde yok sayılmıyorlar. Dahası, hâlâ yoksul olmalarına rağmen, asgari tü-

ketim ve harcama güçleri var. Üç kuruş, beş kuruş... Minibüs paraları olduğunda, minibüsteki müziğin tüketicisi konumuna geliyorlar. Mahalle kahvesinin radyosu, pikaplı radyolardan biri büyük ihtimalle. Hatta bazı evlere ucuz pikaplardan alınmış. Arz bekleyen bir talep olduğunu söyleyebiliriz artık. Yeni hayatlarının sesi olacak bir müzik talepleri ve asgari tüketim güçleri var. Hayatın akışı içinde alttan alta gelişen bir şey bu. Yani şöyle demiyorlar elbette: Şehir hayatına göreceli entegrasyonun bu aşamasında, henüz kendimiz için kültürel üretimin yeterli koşulları oluşmadığı için ve ancak eski hayatımızı ifade edebilecek üretimde bulunabildiğimiz için, bizim için yapılmış kültürel üretime ihtiyaç duyuyoruz. En didaktik siyasi romanda bile olmaz bu (gülüyor).

"Arabesk şehir müziğidir"

O talebi karşılayan arz da arabesk müzik olacak.

1960'ların Türkiye'sinde o müziğin olabileceği şey, arabesk. Söz konusu ses ihtiyacını karşılayacak şey caz olamaz, klasik Batı müziği olamaz, en otantik haliyle türkü olamaz. Şunu da söylemek lazım, arabesk patlarken, türkü plaklarının da satışları büyük ölçüde artıyor. Batı müziği altyapısıyla türküleri yorumlayan şehirli gençler var. Sonraları bazılarını pop müzik sanatçısı olarak bileceğimiz Füsun Önal, Tanju Okan, Alpay, Tülay German. Böyle onlarca plak çıkıyor. Onları daha çok kentli gençler dinliyor. Bir de otantik ya da otantik forma yakın biçimde söyleyen klasik türkücüler var ki, onların pazarında çeşitlilik daha fazla. Gecekondu mahallelerinde de dinleniyorlar. Fakat o türküler nostalji artık, eski hayatlarının müziği. Sevdikleri, ruhlarına seslenen ama yeni hayatın ses ihtiyacını karşılamayan müzik.

1960'lardaki arabeskin hangi özellikleri karşılıyor o ihtiyacı?

Çünkü şehir müziği. Şehrin dinamikleriyle üremiş bir müzik. Bir zamanlar çok modaydı, "ne tam şehirli ne tam köylü bir müzik" gibi klişeler. Arabeskin, ilk döneminde, kırdan

göçmüş ve kırsal kültürün izlerini tam silememiş insanlar tarafından tutulması başka, onun sosyolojik anlamda şehir müziği olarak tanımlanması başka bir şey. Arabeskin ilk döneminde çok fazla yorumcu çıkıyor. Şurası da ilginçtir ki bazıları kısa süre içinde Almanya'ya göç ediyor ve oradaki Türklerin yıldızı oluyorlar. Hem arabesk hem türkü söylüyorlar genellikle. Köln Bülbülü diye bilinen Yüksel Özkasap, Mehmet Bozdoğan... İstanbul'a göçün entegrasyon sürecinde türküden arabeske geçilirken, Almanya'da da aynı şey yaşanıyor. Türkiye'de kalan, yurtdışına giden arabeskçi çok ama o dönem için bir simge isim seçmemiz gerekse, Orhan Gencebay deriz herhalde. Orhan Gencebay kim diye baktığımız zaman, Nişantaşı'nda, Levent'te doğup büyümemiş, Samsunlu. Ama şehirli. Samsun da o dönem için Türkiye'nin nispeten gelişmiş ve medeni şehirlerinden biri. Orhan Gencebay, daha Samsun'dayken mandolini de kapsayacak şekilde müzik eğitimi alıyor, İstanbul'da radyo disiplininden geçiyor. Yani müzikal altyapı olarak da şehirli bir insan. Peki, o dönemde çevresinde kimler var? Ankara'ya gittiği zamanlar, bir saz evinin üstündeki bir odada Neşet Ertaş'la birlikte çalıp söylüyorlar. Sabahlara kadar. Yalnızca çay ve kahve içiyorlardır mutlaka (gülüyor). Arif Sağ, çok yakını. Onunla da karşılıklı çalıyorlar. Levent'te ev-stüdyo arası bir mekân var, müzisyenlerin takıldığı, Orhan Gencebay'ın da uğradığı. Kimler geliyor? İsmet Sıral, mesela. Cazcı. Erkin Koray, rock'çı. Yine o çevrelerde Vedat Yıldırımbora var, Mısır'a gidip gelen, Arap müziğine hâkim bir müzisyen, besteci. Caz var, rock var, halk müziğinin farklı ekolleri var, Arap müziği var, alaturka var... Orhan Gencebay'ın arabeski böyle bir ortamdan çıkıyor. Şehrin getirdiği bir müzikal çeşitlilik, şehir hayatının yarattığı bir ses talebi ve arabeskin doğuşu. Onun için şehir müziği diyorum. Yine onun için, popüler kültür araştırmalarında şehir hayatının önemi sıklıkla vurgulanır. Şehir, farklı tarzları harmanlar çünkü. Afrika kıtasının müziği Amerika'nın tarlalarında blues'a evriliyor. Sonra blues'un bir kolu şehirde caza evriliyor, caz kendi içinde çeşitleniyor, orkestra büyüyor ve swing çıkıyor, sonra rhythm and blues,

rock... İnsan toplulukları kendi içlerinde değişim yaşarken farklı topluluklarla karşılaşıyor. Şehirlerdeki kültürel karşılaşmalar, etnik karşılaşmalar, sınıfsal karşılaşmalar... Yeni tarzlar, yeni müzikler böyle çıkıyor.

Gencebay döneminden Tatlıses ve Tayfur dönemine

Arabeskin ilk dönemi için kaybedenlerin müziği denebilir mi? Şarkılardaki acı, feryat ve umutsuzluk böyle yorumlanabilir mi?

En kaybeden, en acılı, en umutsuz dönemlerinde çıkmıyor aslında. Kente göreceli olarak uyum sağladıkları, hayallerini biraz daha somutlaştırdıkları, kazanma umudunu artırdıkları dönemde çıkıyor. Yoksulluk hâlâ çok yaygın, ezilmişlik yaygın ama en azından feryatlarını dışa vurma ihtiyacı hissedecek kadar da hayatlarını yoklayabilecek duruma gelmişler. Bunları belli bir dönemde, belli bir aşamaya geldiğini düşündüğümüz bir model grup üzerinden söylüyoruz aslında. Göç devam ettiği için, göç kuşakları da oluşuyor bir yandan. Nasıl aynı evin içindeki iki kuşak arasında bile kültürel fark varsa büyük kente on yıl önce göçmüş insanlarla on yıl sonra göçmüş insanlar arasında da fark var. Bu arada, 50 yıl öncenin arabeskini niçin bu kadar uzun konuştuğumuzu düşünenler çıkabilir. Bilmiyorum, haklı da olabilirler ama bugüne uzanan yolu konuştuğumuzu düşünüyorum ben. 1960'ların, 1970'lerin filmlerinde Haydarpaşa'ya ayak basan gariban sahneleri vardı ya, gecekonduda yaşamak üzere İstanbul'a gelen. O garibanlardan bazıları ya da çocukları şimdi belediye meclisinde imar izinlerini ayarlıyor; partinin iftar yemeklerinde arabesk yıldızlarıyla fotoğraf çektirip sosyal medyaya yüklüyor.

O günleri bilmeden bugünler üzerine yorum yapmak zor hakikaten. Peki, ilk döneminde arabeskin kendi içinde farklılıklar var mıydı?

Arabesk hiçbir zaman tek tip olmuyor zaten. Orhan Gencebay'la aynı kuşaktan Hakkı Bulut, bir örnek. O da eğitimli denebilecek bir insan. Tunceli'de doğmuş, Ceyhan'da büyü-

müş bir öğretmen. Büyükşehirlerden çok Anadolu'ya, taşra kentlerine seslenen bir arabesk onunki, ilk döneminde. Gencebay arabeskine kıyasla, türkü tarzına biraz daha yakın. Gencebay arabeskinde acıyı derinden ama oturaklı biçimde yaşayan insan havası vardır ya... Konu itibarıyla *cool* kelimesini kullanmak istemedim; derinden ve *cool* havada yaşayan da diyebiliriz... Hakkı Bulut'un icra tarzında onun dozu daha düşüktür. Ya da işte Hakkı Bulut'un "Ben Köylüyüm" şarkısı: "Tertemiz duygularla seni sevdiğim için / Bana köylü diyorsan, ben köylüyüm sevdiğim..." Orhan Gencebay'dan çıkmazdı o şarkı... Arabeskteki çeşitliliği ve kuşak farklarını konuşuyorsak, asıl dönüm noktası 1970'lerin ortası ya da ikinci yarısında çıkacak. İbrahim Tatlıses ve Ferdi Tayfur'un temsil ettiği kuşak.

Cilalı İmaj Devri'nde diyorsun ki, "İbrahim Tatlıses bir hikâye: arabeskin hayat hikâyesi..."

Arabesk müziğin üretiminde yeni bir aşamayı temsil ettiği için yazmıştım onu. 1960'ların arabeski asli tüketici kitlesi tarafından değil, onlar için üretilmiş bir müzikti. Öyle demiştik. İbrahim Tatlıses ve Ferdi Tayfur'un arabeski ise o kitlenin, yeni hayatlarında, kendileri için kültürel üretim yapabilme aşamasına geldiğini gösteriyor. Urfa'da formel eğitim almadan büyümüş, İstanbul'a gelip inşaatlarda çalışmış ve müzikte büyük yıldız olmuş bir insan, İbrahim Tatlıses. Hemen herkesin bildiği hikâye... Ferdi Tayfur'un hayat hikâyesini anlatan bir yazı dizisi yayımlanmıştı *Ses* dergisinde. Sene 1982, büyük ihtimalle. Popülariteyi düşün ki, yazı dizisi için televizyon reklamları hazırlanmıştı. TRT, Ferdi Tayfur'u ekrana çıkarmıyor ama reklam, denetimden geçmiş. Ferdi Tayfur yağmur altında yürüyor ve dış ses olarak yine onun sesini duyuyoruz. Aklımda kalmış, aynen şöyle diyordu: "Altı yaşındaydım, babamı vurdular. Yetim kaldık dört kardeş. Tarlalarda çalıştım, çakmaktaşı sattım." Ferdi Tayfur da İbrahim Tatlıses de klasik arabesk diyebileceğimiz, Unkapanı piyasası diliyle fantezi müzik diyebileceğimiz tarzdaki şarkılarla zirveye çıktılar. Ama Ferdi Tayfur'u şöhrete taşıyan ilk eser "Çeşme"dir. Türkü havasına yakındır. İbrahim Tatlıses'i yıldız yapansa "Ayağında

Kundura". O, iyice türkü havasında. Orhan Gencebay'la özdeşleşmiş enstrüman, bağlamadır. Ama Ferdi Tayfur ve İbrahim Tatlıses'in damardan arabesk şarkıları bile daha bir türkü havasındadır. Bu da temsil ettikleri kitlenin içinden çıkmış olmalarıyla bağlantılıdır herhalde.

Ferdi Tayfur ve İbrahim Tatlıses 1980'lerde de yıldız konumlarını koruyacak. Ama sen bu dönemde arabeskin değişmeye devam etiğini söylüyorsun. Onlar da değişerek mi konumlarını korumayı başarıyor?

Orhan Gencebay, 1980'lerde kısa aralıklarla albüm çıkarmaya devam etti. Meraklıları tarafından beğenilen, kalitesiyle övülen şarkılar yaptı. Ama büyük hit'ler, o herkesin söyleyebildiği türden şarkılar çıkaramadı pek. Dönemin en popüler ismi, İbrahim Tatlıses'ti kuşkusuz. Şarkılarıyla, özel hayatıyla, döneme uyum sağlamasıyla. ANAP, aslında ekonomi temelli iki ayağın, dolayısıyla iki kültürün koalisyonu demiştik ya, o koalisyonun bir ayağını temsil ediyordu İbrahim Tatlıses. Arabeskiyle, vurdu kırdısıyla, işadamlığıyla... Türkiye yavaş yavaş kimlik siyasetine kayarken kâh Kürt kimliğine açık açık sahip çıkıp kâh devletin en sert temsilcilerine saygı sunmasıyla... Tam bir dönem insanı. Bu arada, daha önce konuştuğumuz gibi, iç göçün en büyük dalgaları geliyor büyük kentlere. Kuşak kuşak büyüyor kentler. Değerler değişiyor, modeller değişiyor, gündelik ilişkiler değişiyor, kadın-erkek ilişkilerine bakış değişiyor. Bu değişim ve yenileşme, doğal olarak, arabesk müziğe de sızıyor. Evet, acı-kahır şarkıları hâlâ ağır basıyor. Diğer yandan, İbrahim Tatlıses'in albümlerinde halay çekmelik bir-iki parça olmuş her zaman, hani *İbo Show*'un sonunda beyaz mendiller sallanırken bütün stüdyonun ayağa kalktığı türden. Ama kahırla halayın arasına başka temalar ekleniyor. "Allah Yalanı Sevmez" şarkısı vardır İbrahim Tatlıses'in. Nakaratı "Hoşlanıyorum senden" diye gider. "Henüz âşık olmadım / hoşlanıyorum senden / Vallah âşık olmadım / Hoşlanıyorum senden." Bir arabesk şarkıda hoşlanma teması... Anlatmaya çalıştığım değişim sürecinin simgelerinden biridir mutlaka.

"Arabeske kaldıramayacağı anlamlar yüklemeyin"

Evet. Şimdi 1980'lerin biraz apolitik ortamında, az önce dediğin gibi, kendilerine hayatın içinden konular arayan entelektüeller, yazarlar, arabeski keşfediyor ve bunun üzerine yazıp çizmeye başlıyorlar. Ama kapsamlı çözümlemeler yapmak yerine meseleye en son halkasından, bunu dinleyen insanlar üzerinden giriyorlar. Bu insanlar da zaten onların kültürel olarak da, ekonomik, sosyal olarak da hiçbir zaman bir araya gelmeyeceği, hatta alttan alta onaylamadığı, aynı çevreyi paylaşmadıkları insanlar. Ve onların kültürel tüketimleri de yani işte taksiden yükselen müzik, bir müzikholden yükselen müzik, bir evin penceresinden yükselen müzik olarak kulaklarına geldikçe onlardan rahatsız oluyorlar. Anlamak yerine kendi rahatsızlıklarını biraz daha edebî, entelektüel bir dille gerekçelendirmeye çalışıyorlar. Ama eninde sonunda gidip onu dinleyen adama vuruyorlar.
Evet.

Sen de diyorsun ki, arabeske vurun ama o adama vurmayın; vuruyorsanız da durun bir dinleyin.
Aslında arabeske vurun da demiyorum. O dönemde dediğim şuydu: Herkes her müziği dinler, insanları dinledikleri müzikler üzerinden aşağılamayın. Ve arabesk karmaşık toplumsal dinamiklerin kaçınılmaz sonucudur, bunu gözden kaçırmadan konuşalım. 10-15 yıl sonra da şunu söylemek zorunda kalacaktım: Arabeske sahip çıkacaksanız çıkın ama kaldıramayacağı anlamlar da yüklemeyin... Tekrar ediyorum, ben iyidir-kötüdür diye bakmam, bir olgudur diye bakarım yazıp çizerken. Dinlerken de müziktir diye dinlerim. Kulağıma çalındığı zaman hoşuma giden arabesk şarkılar yok mudur? Vardır. Hatta özellikle arayıp dinlediğim şarkılar da vardır. Ama en çok dinlediğim müzik değildir. "İşte damar be!" diye ayılıp bayılmam ya da ayılır bayılır gibi yapmam, ortama uyacağım diye. Kişisel ilişkim de budur arabesk müzikle. Arabesk müziğe ittire kaktıra siyasi anlam yüklemeye çalışırken, karıştırılan iki şey var. Sistem dışı olmak başka bir şey, sistem karşıtı olmak başka. Arabesk bir dönem sistem dışı olmuş ama hiç-

bir zaman sistem karşıtı olmamış. Evet, bu ülkenin uzun yıllar bir resmî kültürü vardı, şimdi başka bir resmî kültür yürürlükte. Arabesk, eski resmî kültür aşamasında biraz dışlanan, devletin resmî kültür kurumlarınca yok sayılan bir şeydi. Fakat hangi arabesk figürü ne zaman neye başkaldırmış, hangi arabesk şarkıda neyin isyanı var, bilmiyorum. Bu konuda bayrak şarkı sayılabilecek "İtirazım Var" bile kaderden girer, felekten çıkar. "İtirazım var bu zalim kadere... Feleğin cilvesine, hayatın sillesine..." Arabesk şarkı böyle olur zaten, benim şarkıya itirazım yok. Ama şarkıda da köklü bir itiraz yok. Yine kader-felek ikilisinin kurbanı olmak...

Orhan Gencebay da bu konuda çok tartışılan, hakkında farklı yorumlar yapılan bir isim.

Müzikal altyapı açısından arabeskin en nitelikli parçalarından birçoğunu yapmış bir insan, Orhan Gencebay. Gerçi kendisi arabesk kelimesini sevmez, serbest çalışmalar denmesini istiyordu bir aralar... Aydınlar 1980'lerde arabeske ilgi duymaya başladığı zaman, o kesimden birileriyle de diyalog kurma ihtiyacı doğdu. Uzun söyleşi yapılabilecek arabeskçi, mesela. Öncü konumu, görece eğitimli olması, müziğinin daha saygın bir yere konması, çok kitap okuduğu söylentisi... Aranan arabeskçi Orhan Gencebay'dı. Böylece özel bir konumu oluştu. Sonra gazete yazıları, dergi yazıları, belgeseller falan derken adamcağızı solcu gibi gösterme yönünde zorlamalar oldu. O zorlamaları yapanlar, kendileri de inanır hale geldi buna. 1970'lerin politizasyonu her yere yayıldığı için, o dönemdeki bir-iki filminden bir-iki plan bulundu. Parka giydiği bir plan, gecekondu mahallesine yıkım ekibinin geldiği plan... Artık yayımlanmayan *Roll* dergisinin söyleşileri, müzik tarihimiz için en kıymetli arşivlerden biridir. Bir *Roll* söyleşisinde Arif Sağ, Orhan Gencebay'la ne kadar iyi arkadaş olduklarını anlatırken, '70'lerde siyasi olarak zıt yönlere gittiklerini ama yine de dostluklarının bozulmadığını söylüyordu. Arif Sağ'ın sözünü ettiği siyasi ayrışma, sol içindeki fraksiyon kavgaları değildi herhalde. Ha öyle ağır ülkücü olduğunu falan da sanmıyorum Orhan Gencebay'ın. Ama solcu de-

ğil. Olması da gerekmiyor. Vay niye solcu değilsin sen, diye kızılır mı bir müzisyene? Buradaki sorun, adamı olduğu gibi kabullenmek değil, kendimize uydurmaya çalışmak. Böyle tavırlar da, arabeski genel olarak isyanın sesi, başkaldırının sesi konumlarına yükseltmek de aslında yine en çok arabeskçilere haksızlık oluyor. Karşılığı olmayan, içini dolduramadıkları bir pozisyonda kalıyorlar. Sonra da kızılıyor adamlara, bizi sattınız, Erdoğan'ın iftarında ne işiniz var diye. Adam seni satmadı, sen kendini kandırdın yıllarca.

"Müslüm Gürses, batmayan bakkal gibi..."

Bir de Müslüm Gürses vakası var. Senin arabeski yüceltme dönemi olarak tanımladığın dönemin en çok sahip çıkılan, geleneksel arabesk kitlesi dışındaki kitle tarafından çok sevilen ismi. Müslüm Gürses vakası da bize çok şey anlatıyor.

O da yine sağdan soldan çekiştirilmeye çalışılan bir figür. Özellikle ömrünün son dönemlerinde...

Pop Çağı Ateşi'nde yazmıştım; Müslüm Gürses'in müzik kariyerini özetleyen bir âna çıplak gözle şahit oldum. 1993'te, bir Gülhane konserinde. Nasıl kalabalık bir konser; tam bir insan denizi. Konserin ücretsiz olmasının da katkısı var ama ücretsiz de olsa, kimsenin öyle kolay kolay toplayabileceği bir kalabalık değil. Müslüm Gürses, sahneye çıktı. Ortalık yıkılıyor. Sallana sallana konuşan biriydi ya, şöyle aşağı baktı, sallandı, baktı, sallandı ve dedi ki: "Biz ne olmuşuz da haberimiz yok!" Müzik hayatının otuzuncu yılı belki, yüzlerce konser vermiş ama hiç öyle bir kitle görmemiş. Kendine ait, fanatik diyebileceğimiz dar bir kitleyle devam etmiş yıllarca. Şahsa özel bir kitle. Ha, ismen sorulduğunda, arabesk dinleyicisi olmayanlar bile duymuş belki adını. Müslüm Gürses diye biri var mı? Evet, var öyle biri. Kaset sergilerindeki albüm kapaklarından bilinen biri. O kadar... Hatta arabesk dinleyicisi olup da Müslüm Gürses'i hiç dinlememiş insanlara bile rastlanıyor. Fakat Müslüm Gürses'in dar kitlesi içinde de öyle hayranları var ki, başka hiçbir müzisyeni dinlemi-

yorlar. Fanatik bir topluluk. O zaman "jiletçiler" diye anılan... Hepsi jiletçi değil ama öyle biliniyorlar.

Daha mı karanlık peki müziği?
Daha ağır, diyelim. Seçtiği şarkılar da, kendi icra tarzı da... Birçok şarkısı, en sıkı hayranları dışındakilere monoton gelir. 50'den fazla albümü var, bildiğim kadarıyla. Çok bilinen 10-15 şarkısını çıkar, albümlerinde yorumladığı birkaç popüler türküyü ve sanat müziği şarkısını çıkar; gerisini herkes dinleyemez. Sıkıcı gelebilir. Bugün, o kadar efsane olduktan sonra bile hâlâ kolay değildir dinlemesi.

Ne oldu da Müslüm Gürses bir anda kitlesini genişletti, 20-30 yılda olamadığı kadar popüler oldu?
Birkaç faktör var burada. 1980'lerin sonuna doğru, Müslüm Gürses'in dar ve sadık kitlesine seslenen konserleri, gazetelerin ilgisini çekmeye başladı. Zaten jiletçiler imajı da gazetelerin o dönemde yaptığı haberlerden kalmadır. İbrahim Tatlıses'in hayran ve takipçileri var. Orhan Gencebay ve Ferdi Tayfur'un, Tatlıses'e göre bir tık daha ağır hayranları var. Ama Müslüm Gürses'inki başka bir şey. Adanmışlık, fanatiklik. O boyutuyla enteresan geldi insanlara. Ben de gitmiştim o konserlerden birine. Öyle abartıldığı gibi bir anda herkes kendini jiletlemeye başlıyor gibi bir durum yoktu ama jiletsiz bir ortam da değildi. O bir racondu herhalde, durmadan birileri sahneye atlıyor. Onlar indiriliyor, başkaları atlıyor. İnenler çıkanlar kavga ediyor. Ele güne karşı, mahalleye karşı, Müslüm Gürses konserinden arıza çıkarmadan dönmüş olmamak için aksiyona geçenler de çoktu bence. Tek tük jilet vakaları da görülüyor, dediğim gibi. Böyle biraz yarı cinnet ortamı gibi. Belki bir dönemin metal konserlerine benzeyen ya da Sex Pistols tarzı grupların punk konserlerine benzeyen, çığırından çıkmış bir atmosferdi. Gazeteler Müslüm Gürses konserlerine geniş yer ayırınca, bunu büyük bir rezalet olarak görenler de çıktı elbet. Ama özgün bir *underground* kültür, yerli ve organik yeraltı kültürü olarak değerlendirip sempati duyanlar da oldu. Dönemin Beyoğlu atmosferinde, Cihan-

gir'de, Kadıköy'de başka bir yeraltı kültürü yaşanırken ya da yaşanmaya çalışılırken... Oradan bir hat açılmış oldu. Müslüm Gürses'in rock şarkıları da yorumladığı meşhur Açıkhava Konseri'ne kadar uzanan bir hat. Aydınların, entelektüellerin, bir grup beyaz yakalının Müslüm Gürses sevgisi ve ilgisi böyle başladı. Tabii güzel bir sesten ve cazibe alanı yaratabilen bir karakterden bahsediyoruz. Sıradan bir adam konserlerinde arıza çıktı diye parlatılmış değil. Ama hayranı olduğunu söyleyen herkese de gerçekten seslenebilen biri mi, bilmiyorum. Entelektüel statü getirisi olabiliyordu bir dönem, Müslüm Gürses sevgisinin. Tabii Açıkhava Konseri'nin kitlesiyle on yıl önceki jiletli konserlerin kitlesi farklıydı. Bayağı farklıydı. Bu, gecikmiş yıldızlaşmanın bir kolu.

Evet, başka kolları da olmalı. Senin de tanık olduğun, "Ne olmuşuz da haberimiz yok," dediği konserin kitlesi, *underground* keşfe çıkmış aydınlardan oluşmuyordu; değil mi?

Önde çekirdek kitlesinden, ağır fanatiklerden oluşan küçük bir grup vardı ama çoğunluk, merak gidermeye gelenlerdi. Ya da yeni hayranlar. Özel radyolar yayına geçince, Müslüm Gürses radyodan da dinlenebilir hale geldi. Radyo programcıları içinde de hayranları var. Çok hayran olmasalar bile, "Müslüm Baba ooff oooffff!" diye sunması şık oluyor. 15 yıl önce yaptığı ve binlerin, bilemediniz on binlerin bildiği şarkılar milyonların gözünde popüler hale geldi bir anda.

Gecikmiş bir patlama...

Ve dönemini beklemiş bir patlama. Henüz o konuya girmedik; meşhur pop patlamasının olduğu yıllardan söz ediyoruz. Kavramsal olarak arabesk de pop müzik, meyhane şarkıları da pop müzik. Ama dar anlamıyla pop müzik var ya, pop denince aklımıza gelen ilk tarz... Onun patladığı, her yere yayıldığı bir dönemdi. Yeni kuşak arabeskçiler çıkmaya başladı. Özcan Deniz, Mahsun Kırmızıgül, Alişan... Daha damar şarkıları da var ama şöhreti yakaladıkları şarkıları düşünürsen... Özcan Deniz'in "Meleğim"i, Mahsun Kırmızıgül'ün "Alem Buysa Kral Sensin"i... Arabesk desen, tam de-

ğil. Pop desen, o da değil. Aslında arabesk de, bambaşka bir arabesk. Onların da dinleyicisi var, hayranları çok. Ama klasik arabesk damarda yeterince akışkan değiller. Peki, kim var klasik arabeski söyleyen? Çizgisini hiç değiştirmemiş isim, Müslüm Gürses'ti. Şöyle düşünelim: Esnaflık şekil değiştiriyor, perakende satış yapan küçük esnaflık dağılıyor, yerlerini süpermarketler ve hipermarketler alıyor. Kaçınılmaz bir durum belki. Ama binlerce bakkal, şarküteri kapanırken, nostaljik hava veren, orijinal şarküteri havasını korumuş bazı dükkânlar da hayatta yapmadığı satışı yapıyor. Şekerciler var öyle, pastaneler var. Ürünleri pek iyi olmadığı halde sırf tadilatta geciktiği için, "Aaa nostaljik mekân!" diye insanların akın ettiği yerler de var. Müslüm Gürses'in gecikmiş patlaması da böyle bir şey. Ürünleri kötü olanlardan değil, yanlış anlaşılmasın. Herkes değişirken o fazla değişmediği için geniş bir alan açıldı önünde. Bir strateji, planlı bir duruş olduğunu sanmıyorum. Ama neticesi verimliydi.

Müslüm Gürses figür olarak da ilginç. Yani aranan kan onda bulunuyor hakikaten. Çünkü baktığın zaman, smokin giyip beyaz papyon taktığı halleri de var. Onları giydiğinde sünnet çocuğu gibi durmuyor, taşıyabiliyor. Konuşuyor ama konuşmasında her yöne çekilebilecek bir tarzı var. Bazen kendisi de lafı bitiremiyor ama...
Bazen mi?

Çoğunlukla. Ve herkes onda aradığı karşılığı buluyor. Hayatında Muhterem Nur gibi bir kadın var. O da fazlasıyla şehirli, akça pakça bir kadın. Müslüm Gürses'i başka bir anlamda yükseltiyor belki. Şarkı sözleri, dediğin gibi, hakikaten karanlık ama alıp onu dönüştürmeye, poplaştırmaya da müsait bir tarafı var. Ona da hiç itiraz etmiyor, hatta o alanda oyuncu da oluyor, düetler yapıyor, kendi şarkılarını seslendirenlere el veriyor, onlarla birlikte stüdyoya giriyor. Böyle bir durumu var.
Kesinlikle güzel bir ses, özgün tarzı var. Rock yorumları, blues yorumları yerine oturdu mu bilmiyorum ama damar arabeski de güzel okuyor, "Rüzgâr Söylüyor Şimdi O Yerlerde Bizim Eski Şarkımızı"yı da şahane yorumluyor. Ve evet, Muh-

terem Nur'la ilişkisi... Eski şöhretini kaybetmiş bir sinema yıldızına el mi vermiş? Yoksa Muhterem Nur mu, baskın kadın olarak, tükenmeye müsait bir adamı hayatta tutmuş? İkisi birden mi? İlginç ve gizemli bir ilişki. Maalesef şiddet de girmiş ilişkiye zaman zaman... Şarkı sözlerine bakıyorsun; hayli dumanlı yorumlar çıkabiliyor. Belki o duman gerçek hayatından sızıyor. Bilemeyiz tabii ki (gülüyor). Diğer yandan, en popüler zamanı, *Televole*'nin en yüksek reytingli zamanına denk düşüyor ve bolca görüyoruz Müslüm Gürses'i *Televole*'de. Doğrusu, *Televole*'ye çıkmakla daha önce sıraladığımız özellikleri birbiriyle pek uyumlu görünmüyor. Ama bu ne çelişki diye de sırıtmıyor. Kesinlikle sıradan bir figür değildi. Bir aralar, yeraltı kültürü aşkına, taşıyamayacağı anlamlar yüklendi Müslüm Gürses'e de. Kendi kabahati değildi elbette. Bir abartı tünelinden geçiyorduk topluca. Hâlâ da o tüneldeyiz ya... Sözünü ettiğim tarzdaki abartılardan nasiplenmemiş bir Ferdi Tayfur var galiba içlerinde.

Ona haksızlık oldu mu diyorsun?

Haksızlık değil de yeterince hak teslim etmemek belki. Ferdi Tayfur'un hep kendini aşma çabası var ya... Klip yönetmenliği, mesela. "Fadime'nin Düğünü" şarkısına çektiği klip bayağı cesur işti bence. "Hadi Gel Köyümüze Geri Dönelim" diye de bildiğimiz şarkı. Klipte travestileri oynattı, onlara aşağılamadan baktı. Şehre aynı köyden gelmiş insanlar, içlerinden travesti olanlar da çıkmış, hep beraber halay çekiyor, köy özlemini paylaşıyorlar. Yaklaşık 20 yıl önce o klibi çekmek cesaret isterdi. Bugün daha çok cesaret ister, o ayrı mesele. Orhan Gencebay'dan çıkmazdı o klip, mesela. Sonra kitap yazdı Ferdi Tayfur, roman yazdı. Bayağı kendi oturup yazmış işte. Kendini aşmaya çalışan bir insan, yaşı artık ilerlemiş olmasına rağmen.

Ahmet Kaya ve gözaltındaki esmer çocuk

1980'lerin arabeskini konuşurken 1990'ların arabeskini de aradan çıkardık. Aslında bir başlık daha var, içinde arabesk geçen. Burada

mı sorsam, başka bir yerde mi, kararsız kaldım. 1980'lerde "devrimci arabesk" diye anılan bir müzik var. Diğer adıyla özgün müzik. En çok Ahmet Kaya'yla özdeşleşmiş bir tarz. Senin de kitaplarında yer verdiğin bir konu. Sen "devrimci arabesk" demiyorsun da öyle anıldığını aktarıyorsun.

Öyle anıldığını aktarmıştım da devrimci arabesk diye küçümseyenlerin sonra, "Ahmet Kaya'yı dışlamıştınız," diye başkalarını suçladıklarını aktarmış mıydım, bilmiyorum.

Şimdi aktarmış oldun en azından.

Ahmet Kaya'nın, algılanış biçimi itibarıyla iki dönemi var. İlk döneminde onu yok sayanlar, ikinci döneminde sahiplendi. Burada bir sorun yok, değerini sonradan anlamış olabilirler. Ama ilk dönemde hiç öyle davranmamış gibi yapınca...

Nasıl ayırıyorsun o iki dönemi?

Solcu Ahmet Kaya ve Kürt Ahmet Kaya. Tabii ki solculuğu ön plandayken de Kürt, Kürtlüğü ön plandayken de solcu. Ama algılanışındaki dengeler değişiyor. Daha önce biraz konuştuk, '80'lerde geçmişe dönük özeleştiri yapan bazı solcuların, bence doğru da yapan solcuların, yer yer çok abartılı tavırlar içine girdiğini. Bu abartının sonuçlarından biri de karikatürize edilmiş kaba solcu tipiydi. Konuşması, telaffuzu, olaylara bakışındaki sığlık... Taklitleri yapılıp gülünürdü. İşte Ahmet Kaya ilk şöhret olduğunda, solun bir kesimi o gözle bakıyordu ona. Devrimci arabesk lafı da bu kesimden çıkmadır zaten. Yine solun içinden tüccar olduğu eleştirileri de geliyordu. Müzik yazılarında da detone olmasıyla dalga geçiliyordu. Açıkçası, *Cilalı İmaj Devri*'ndeki Ahmet Kaya bölümünü biraz çekinerek yazmıştım.

Yeterince eleştirel bulunmayabilirsin diye mi? Çünkü o bölümde bir hayranlık havası yok ama Ahmet Kaya ve genel olarak özgün müziğe haksızlık yapıldığını söylüyorsun. Diyorsun ki: "Yok sayılan insanların, yok sayılan bir eğilimin müziğini keşfetti Ahmet Kaya. Yaratmadı, keşfetti." Kim o yok sayılan insanlar? Ahmet Kaya'nın keşfettiği neydi?

Çoğu şarkıyı dinlerken gözümüzün önünde mekânlar, yüzler, alanlar canlanır, değil mi? Bu yüzden video klip düşkünlüğüm de yoktur pek. Klip görüntüleri, kendi kafamızda canlandırdıklarımızı siliyor gibi gelir bazen. Ahmet Kaya'nın ilk dönem şarkılarını dinlerken gözümün önünde 17-18 yaşlarında bir çocuk canlanırdı hep. Çok genç yaşta sol siyasete katılmış, yakalanmış, hücrede kalıyor, işkence görüyor. Şaşkın, hatta korkmuş. Tel gözlüklü, esmer bir çocuk. Niye öyle, bilmiyorum. Bunu gerçekten yaşamış o kadar çok çocuk vardı ki. İçeride, girmiş çıkmış, girmiş çıkamamış. Hiç içeri girmemiş olanlar da var tabii. Ama onlar da travmatik bir dönemden geçmiş 12 Eylül sonrasında. Onların acılarını anlatan şarkılar yoktu pek. 1983'e kadar olamazdı zaten. Sonrasında da yoktu. Ahmet Kaya, benim gözümde, onların sesiydi. Belki o çocukların içinde de Ahmet Kaya'yı devrimci arabeskçi ya da tüccar olarak görenler, suçlayanlar vardı. Ama sonuçta somut bir dramı şarkılarına aktarıyordu Ahmet Kaya. Kişisel olarak hali tavrı beğenilir beğenilmez, para peşindedir ya da değildir. Başkalarının yapmadığı bir şeyi yapıyordu ve bundan dolayı küçümseniyordu. Yalnız... Ahmet Kaya'nın yasal olarak milyondan fazla satmış albümü vardı. Korsanlarıyla beraber iki katı muhtemelen. İki milyon albüm demek, en az yedi-sekiz milyon dinleyici demek. Türkiye'nin nüfusu 50 milyonu yeni aşmış. Memlekette o oranda solcu olsa zaten devrim kapıda demektir. Hatta gerçekleşmiştir. Üstelik solun bir kısmı da beğenmiyor Ahmet Kaya'yı. Demek ki, örgütlü solla hiç ilgisi bulunmayan milyonlarca insana da ulaşabiliyor bu adamın sesi. Onlar kim? Makalenin temel sorusu buydu. Senin sorun da buydu.

Kent yoksullarından bahsediyorsun, yoksulluk kadar yoksunluğa da vurgu yapıyorsun. Ahmet Kaya'ya devam edelim ama şu yoksunluk kavramı hakkında konuşalım mı? O yıllarda pek üzerinde durulan, sık vurgulanan bir kavram olmasa gerek. Niçin yoksulluğun yanında yoksunluğa da işaret etmiştin?

Sosyolojide önem verdiğim bir kavramdır. Tam haliyle, göreceli yoksunluk. Yoksulluk, yokluk hali. Yoksunluk, olabilece-

ği halde olmamasını dert etme hali. Özellikle sınıf atlama hikâyelerinin yaygın olduğu zamanlarda, refah artışının kimilerini kavradığı kimilerini teğet geçtiği zamanlarda yükselen bir his. Kendisini aynı düzeye koyduğu komşusu, akrabası bir şeye sahip olmayı başarıyor. Ama onda hâlâ yok. Mahallede birisi üçüncü el araba alıyor, diğeri alamıyor. Alamayan, Bebek'teki adamın Ferrari'sini dert etmiyor. Komşunun dökülen Doblo'suna bakınca yoksunluk hissine kapılıyor. Devlet Bahçeli, unutulmaz püskevit nutkunda, bilmeden de olsa bunu anlatıyordu bence. "Anne niye onlarda var da bizde yok?" Olmayan, zengin çocuğunun yediği Belçika çikolatası değil. Mahalledeki bazı çocukların bakkaldan alabildiği püskevit. Türkiye'nin 1980'lerdeki ortamında sınıf atlayan, sınıf atlamasa da göreceli olarak tüketim gücünü artıran epeyi bir aile vardı. Ve elbette atlayamayan, tüketim gücünü artıramayan da. Yoksunluğa vurgu yapmamın sebebi buydu. Yalnızca parayla, maddi güçle sınırlı bir mesele de değil. Statü, saygınlık, toplumsal hayat içinde var sayılma ve kabul edilme özlemleri de yoksunluk halini besleyebiliyor.

Dönelim Ahmet Kaya ve onun doğrudan siyasi kimlik taşımayan kitlesine. Daha doğrusu, kitlenin o parçasına.

Hayatından şikâyetçi olan, isyan potansiyeli barındıran ama küçük isyanlar çıkaracak alanları bile bulamayan insanlar. Kıyı köşe mahallelerin yoksulları. Özellikle gençler. Ahmet Kaya'da, başkalarında bulamadıkları bir şey buluyor, en azından, kendi hallerini başka birinin sesinden dinlemiş oluyorlardı. Ayrıca şarkılarda aşk da var ki dinleyici kitlesinin bir bölümün çeken de o zaten. Ama kumsaldaki aşk değil, kentin bulvar ışıkları altındaki aşk değil. Gözaltı hücresinde hatırlanan sevgili, polis takibindeyken yüreğe vuran aşk, dağa çıkmış adamın aklına düşen sevda. Biraz yiğitlik, biraz mağduriyet, biraz macera, biraz aşk. Aslında aşk biraz değil, o bayağı derindir hep. Bunun da hayatın içinde bir karşılığı vardı. O karşılığa daha az detone olan bir tarzla, kelimeler başka şekilde telaffuz edilerek ulaşılabilirdi. Ama o dönemde bunu yapan fazla insan yoktu. En popüler olan da Ahmet Kaya'ydı. Yazdıkla-

rımda Ahmet Kaya ve çevresinin hoşuna gidecek dozda övgü de yoktu, diğer yandan. Ne yapayım; benim yazılarımda abartılı hayranlık ya da körü körüne düşmanlıklar olmuyordu o zamanlar. Şimdi de olmaz, yazarsam. Fakat şu kadarını söyleyeyim. Sol entelektüel çevreler mi dersin, ne dersin; o dönemdeki çevremin ölçülerinde Ahmet Kaya'ya nispeten olumlu bakan insanlardan biriydim. Kimseyi kişisel olarak suçlamıyorum, zaten tek bir kişinin tavrı da değildi ama *Yeni Gündem*'de çalışırken çok istediğim halde Ahmet Kaya'yla söyleşi yapamamıştım. "Boş ver şimdi onu," gibi karşılıklar alıyordum hep. Üstelik içinde Ahmet Kaya'yı da barındıran bir polemiğin haberini yapabildiğim halde yine duvarı aşamamıştım. Özgün müzikçiler arasında bir polemik patlamıştı. İsmini hatırlayamadım şimdi, bir başka özgün müzikçinin albüm ilanlarında Ahmet Kaya'nın "Yorgun Demokrat" şarkısına cevap veriliyordu. Bak, o kalmış aklımda: "Hey sen, genç jakoben / Kalk ayağa kalk / Haydi kalk / Sen yorgun değilsin / Ayrıca da demokrat!" İnsanın aklında neler kalıyor, neler kalmıyor işte... Bu konuda rakip yapımcıyla filan konuşarak haberi yapmıştım da Ahmet Kaya'yla konuşamamıştım. *Nokta*'da da aynı engelle karşılaştım. İki yıldan fazla sürdü aşabilmem.

Sonunda yapabildin ama söyleşiyi.

Bir Ahmet Kaya dosyası hazırladım. Söyleşiyi Metin yaptı bizim, Metin Hakyeri. Kimin yaptığı önemli değil, yapıldı sonuçta. Konser kalabalıkları ve albüm satışları öyle bir noktaya gelmişti ki, artık Ahmet Kaya dosyası yapılmasını kabul ettiler. Bir konserine gittim. Sonra konserde konuştuğum bazı gençlerin mahallelerini gezdim. Ahmet Kaya'yla da Metin Hakyeri konuşacak. Fakat Ahmet Kaya gözaltına alındı. Neyse fazla kalmadı, bir geceydi galiba. Ertesi gün dergiye geldi ve hayatta gördüğüm en absürd sahnelerden biri... Yalnız önce başka birini anlatmam lazım.

Kim?

Haluk Akter vardı, *Nokta* dergisinde. Eski polis ve MİT'çi. Hakkında MİT'çi söylentisi çıkanlardan değil. Resmî olarak

hem polislik yapmış hem MİT'te çalışmış. Bildiğin polis profilinden farklı biri. Babası büyük bir şirketin yöneticisiydi, yanlış hatırlamıyorsam. Moda'da büyümüş. Çok hayal ettiği için polis olmuş, ardından MİT'e geçmiş... Ercan Arıklı, *Cumhuriyet*'e rakip olarak *Söz* gazetesini çıkarmıştı. Gazeteye özel haber getirir diye Haluk'u işe almışlar. Ama gazete kısa sürede battı. Çalışanların çoğu işten çıkarıldı. Birkaç kişiyi Gelişim Yayınları bünyesinde tuttular. Birisi Haluk'tu. Onu *Nokta*'ya transfer ediyorlar. Haluk'un üst kattan *Nokta*'ya indiği gün, benim de dergide işe başladığım gün. Yan yana oturmak için çok tercih edilen bir arkadaş olarak görmüyorlar onu. Kiminle oturacak? Yeni gelenle... İki yıl kadar bitişik masalarda çalıştık. Enteresan bir deneyimdi. Muhabir olarak görünüyordu ama genellikle şirketin bürokrasi işlerini takip ediyordu. Haluk, vefat ettiği için ölçülü ifade etmeye çalışıyorum, konuşmalarındaki tutarlılığa yeterli özeni göstermeyen bir arkadaştı. Bir gün işkence anısı anlatır, için kalkar, muhatap olmamaya başlarsın. Bir başka gün hayatta kimseye bir fiske dahi vurmadığına yemin eder, aynı heyecanla. Öyle bir adamdı. Birkaç yıl önce, Bodrum'daki evinde bir kadın misafiri tarafından vurularak öldürüldü. Bir ilişki problemiymiş galiba, bilmiyorum ayrıntısını.

Anlattığın kişiyle Ahmet Kaya arasında bir olay yaşanacak diye tahmin ediyorum.

Yaşanacak ama yaşanamayacak, neyse ki. Ahmet Kaya dergiye geldi. Metin'in yanına oturdu. Şöyle L şeklinde dört masa düşün. L'nin bir tarafında ben ve Haluk oturuyoruz. Diğer tarafında Metin ve Ayda Özlü Çevik. Arkamızda kaldıkları için ben o tarafa döndüm, sohbet ediyoruz. Ahmet Kaya heyecanla gözaltı macerasını anlatıyor. Komiserle tartışmış. O ne demiş, komiser ne demiş. Bir yandan da fark ediyorum ki, Haluk kıpırdanıp duruyor. Yan gözle onu kesiyorum. O da sert bakışlarla Ahmet Kaya'yı süzüyor. Göz göze gelmeye çalışıyor. Olmuyor. Dönüyor bir daha bakıyor, yine olmuyor. Sonra çay ocağına telefon etti. "Şenol, bana bir gazoz getir ama kapağını sakın açma!" dedi. Hissettim, kapağı açtırma-

ma işinde bir numara var. İyice huzursuz oldum. Neyse gazoz geldi. Haluk çekmeceyi açtı, şakır şukur sesler... Birkaç saniye sonra baktım ki, Haluk'un elinde bir şarjör.

Bildiğimiz şarjör!

Evet, bildiğimiz şarjör. Öyle bir racon mu var, Haluk'un o anda aklına gelen bir şey mi, bilmiyorum. Yerinden yarım doğruldu, Ahmet Kaya'nın olduğu tarafa bakarak şarjörün kenarıyla gazozu tek hamlede açtı. Bir yudum çekip şişeyi tak diye masanın üzerine bıraktı. Bir an Ayda'yla göz göze geldik, felaket... Metin de sezdi bir gariplik döndüğünü. Şansımıza, Ahmet Kaya fark etmedi hiç. Anlattığı şeye o kadar kaptırmış ki kendini... "Ne yapıyorsun sen!" diye fısıldadım Haluk'a. Bir şey demeden çıktı. Ertesi gün de söylendik epeyi. "Eğlence olsun diye yaptım," filan dedi. Olay da çok büyümedi. Haluk işten atılmadı mesela. Biz de gidip şikâyet etmemiştik zaten. Öyle de bir adamdı ki Haluk, başka bir gün yine Ahmet Kaya gelse, muhabbet kurmaya çalışabilirdi. Sarılarak uğurlayabilirdi. Ahmet Kaya, şarjörle gazoz açma sahnesini görse ne yapardı, onu hâlâ merak ederim. Bir şarkıya ilham verebilirdi belki.

Ahmet Kaya'yı anarak, özgün müzik olarak adlandırılan olguyu da konuşmuş olduk. Artık '90'ların pop patlamasına, *Pop Çağı Ateşi*'nin iskeletini oluşturan döneme geçebiliriz diye düşünüyorum. Doğrudan müzikle başlamak yerine o müziği biçimlendiren toplumsal zemini konuşarak başlamak daha anlamlı olabilir.

Ben de öyle düşünüyorum. O müzik de müzik dışı dinamiklerin biçimlendirdiği bir olgu. Dönemin müzik dışı dinamikleri, bence, bugünkü siyasi tabloyu da belirledi. Ya da temelini attı. Yerli ve milli postmodernitemiz diyelim ona. Çok kritik bir dönemeç.

ALTINCI BÖLÜM

Elitler, Elitistler, Kemalistler ve Anti-Kemalistler

Tüm kitaplarında üzerinde durduğun bir kavram var: elitizm. Bazı bölümleri özellikle bu konuya ayırmanın yanında kitaplarının geneline yayılmış bir elitizm eleştirisi olduğunu da söyleyebiliriz. Birbiri ardınca kitaplar yazdığın dönemde bu kadar konuşulan, tartışılan bir kavram değildi elitizm. Daha doğrusu, gündelik dilde o kadar kullanılan bir kelime değildi. Şimdi daha sık kullanılan, siyasetin dilinde hayli popüler olan bir suçlama aracı haline geldi. Özal dönemindeki elitizmi konuştuk. Liberallerin ilk döneminde görülen bir elitizm türü olarak. Bugün ise farklı bir durum var. Yine iktidara yakın olanlar, bu kez elitizm karşıtlığına dayanan bir söylemle cadı avlarına çıkabiliyor. Türkiye'nin geçmişi, bugünkü AKP iktidarı, liberaller, Kemalistler... Farklı elitizm tanımları ve farklı tavırlar çıkıyor karşımıza. Sen de hepsini birden eleştiriyorsun çoğunlukla.

Burada çok karıştırılan iki kavram var. Özellikle Kemalistlere yönelik elitizm eleştirileri bağlamında yaşanan bir karmaşa söz konusu. Bürokratik elitizm ile kültürel elitizm aynı şey değil. Birbirlerini besleyebilir bazı toplumlarda. Ama farklı şeylerdir. Yalnız, ona gelmeden önce, Türkiye için bir tablo güncellemesi yapmak lazım. Ülke 25 yıl önceki ülke olmadığı için elitizm eleştirisinin üzerine oturacağı zemin de sallandı. *Cilalı İmaj Devri*'ni yazdığım dönemin Türkiye'si ile bugünün Türkiye'sini karşılaştırmıştık daha önce. Kentsel nüfus oranı yüzde 50 küsurdan 80'e dayanmış; lise ve üni-

versite düzeyinde okullaşma oranı yükselmiş. Kişi başına milli gelir 2 bin doların altından 10 bin dolar civarına çıkmış. Bilmiyorum rakamlarla oynanıyor mu gerçekten ama ciddi artış olduğu kesin. Teknoloji kullanımı, iletişim imkânları, bilgiye ulaşma kanalları, karşılaştırma yapılamayacak kadar gelişmiş. Birçok ülkede öyle olmuş. Dünyanın genel gidişatına bakılırsa çok büyük bir başarı da yok başarısızlık da yok Türkiye adına. Bunları niye tekrar ettim? Kuş uçmaz kervan geçmez köyünden hiç çıkmamış, hiç formel eğitim görmemiş yaşlı insanlardan beklentin ile büyük bir kentte iyi eğitim imkânlarına sahip gençlerden beklentin aynı olabilir mi? Köydeki okul görmemiş amca ile yaşlı teyze, Arjantin diye bir ülkeyi hiç duymamış olabilir. Bunu alay konusu yapana, aşağılama konusu yapana hödük denir, izansız denir. Ama Arjantin'in hangi kıtada olduğunu bilmeyen üniversite öğrencisine de cahil denir. Hadi yine terbiyeli davranıp aşağılamasak bile ki fazla terbiyeli davranmış olabiliriz yani, ayıplarız en azından. Değil mi? Bunu toplumun geneline yayarsak ve zaman ekseni üzerinden bakarsak, cehaletini mazur görebileceğimiz insanların oranı bir hayli düşmüş olmalı. Hâlâ var epeyi mazur görülebilecek insan ama dünya bu kadar gelişirken ve Türkiye de hemen her ülke gibi birçok gelişmeyi eşzamanlı olarak yaşarken... Biraz daha fazla toplumsal gelişme bekliyor insan. Memduh Tağmaç'ın 12 Mart'ı gerekçelendirme sözünü hatırlatmıştım daha önce.

"Türkiye'de toplumsal gelişme ekonomik gelişmenin önüne geçtiği için müdahale ettik."

Tağmaç'ın sözü o dönem için doğru muydu, tartışılır. Ama bugün için tersinin söz konusu olduğu kesin bence. Yeterli bulmasak da bir ekonomik gelişme var ve ekonomik gelişme toplumsal gelişmenin, kültürel gelişmenin önüne geçti. Toplumsal ve kültürel gelişme geride kaldı demek daha doğru olacak. Şöyle düşünürsek, bunu bir ölçüde kabullenebiliriz: Önce ekonomik gelişme olacak, onun ardından kaynaklar kültürel gelişmeye aktarılacak. Ama makas tedirgin edici öl-

çüde açıldı. Bu kadar açılmamalıydı. Bazen insanların aslında olduklarından daha bilgisiz, daha kaba görünmeye çalıştığını düşünüyorum. Kesin öyledir diyemesem de şüphe ettiğim anlar oluyor, inan ki.

Niçin öyle görünmeye çalışsınlar?

Öylesinin daha makbul olduğunu, daha çok prim getirdiğini düşünüyor olabilirler. Devir o devir diye. Belalı hapishanelerin raconu gibi belki. Ne kadar sert, kaba, dinlemez-anlamaz görünürsen o kadar güçlü olursun. Çünkü bunun teşvik edildiği, meşrulaştırıldığı bir atmosfer var. Tepeden aşağı doğru inen bir hava hareketiyle oluşuyor bu atmosfer. Burada somut tanımını yapmadığım bir grubu konuşuyoruz. Genel olarak muhafazakârların ağırlıkta olduğu bir kesimden bahsediyorum. Lafı dağıtma riskine karşı, ne olur ne olmaz, iki noktayı vurgulamak istedim. Bir, çok uzak olmayan bir gelecekte, muhafazakârların kendi içlerinde, elitler-elitizm karşıtları çelişkisi derinleşecek. Ekonomik ve siyasi elitler başka mesele; kültürel elitizmi kastediyorum. İki, imkânlara rağmen kültürel gelişmeden nasibini almayan, hatta nasiplenmeyi reddeden insanları eleştiriyorum ama karşı taraftan bakıp onlara çomar filan diyenlere de kızıyorum. Onlar da başka tür bir gelişmemişliğin örnekleri.

Muhafazakârların içinde kültürel çelişkilerin derinleşeceği öngörüsü neye dayanıyor?

İnançlı insanların hayatında inancın yeri çok farklı ağırlıklarda oluyor. Dinî inancını kimliğinin en öndeki ve öncelikli unsuru olarak gören, inancını hayatının merkezine yerleştirmiş insanlar için birtakım sınırlar vardır. Kabul etmeseler de, öyledir. Ben de onların yerinde olsam kabul etmezdim mutlaka. Ama öyle... İnançlı olanlarla inançsız olanların inanç konusunda tartışmalarını anlamsız bulmuşumdur hep. Onun için bu konulara girmeyi pek istemiyorum ama merkezde din dururken onun çevresine örebileceğiniz entelektüel alanın genişleme menzili sınırlı oluyor haliyle. Buna rağmen,

İslami kesimin kendi dünyası içinde düşünce insanları var elbette. Sanat insanları da var. AKP iktidarının öncesinde bile kendi tabanlarını kültürle, estetikle kurdukları ya da kuramadıkları bağlar üzerinden eleştirirdi bazı İslamcı entelektüeller. Mehmet Şevket Eygi çok hassastı bu konuda, mesela. AKP döneminde de yer yer duyduk böyle sesleri. Ama benim yakın dönemde belirginleşecek dediğim yarılma, göreceli olarak daha kitlesel. Yeni muhafazakâr orta sınıfın bir bölümü ile diğer bölümü arasında ve henüz orta sınıfa dahil olamamışlar arasında çıkacağını düşünüyorum.

Tanzimat'tan bugüne halk ve "züppeler"

Yakın gelecek için bir öngörüde ya da tahminde bulunuyorsun. Yakın geçmişe dönersek, bugün tartışılan haliyle halk ve elitler yarılması nasıl biçimlendi?

Türkiye uzun süredir kesintisiz bir cinnet içinde. Cinnetin bazı dalgaları yükseliyor bazıları en yüksek hallerinde değil artık. Tam olarak yıl belirlemek zor da, 2007-2008 civarı yükselişe geçip 2012-2013'e kadar çok şeyi silip süpüren bir dalga vardı. Yeni resmî tarih yazımı dalgası. Orada akla mantığa sığmaz bir elitler ve halk ayrımı yaygınlaştırmaya çalıştılar. Başarılı da oldular büyük ölçüde. Türkiye'nin yüzde 50'si halk, hadi bilemedin yüzde 60'ı, 65'i halk, gerisi halk değil; neredeyse böyle bir tablo çıktı ortaya. Muhafazakâr değilsen zaten halkın parçası değilsin. Bu yeni resmî tarih yazımını AKP kanadı, Cemaat ve liberaller birlikte yapınca şöyle bir halk profili çizilmiş oldu: Tepeden inmeciliğe ve dayatmacılığa karşı, kendisinin yerine başkalarının söz söylemesini kabul etmeyen, sivil, demokrat, muhafazakâr değerlere bağlı. 2010'daki referandumun evetçi kanadını oluşturan insanlar böyle tanımlanıyordu ağırlıkla. Son yıllarda olanlara bakınca, özellikle 2013'ten bu yana yaşananlara bakınca, AKP tabanının büyük bölümünde bu özellikleri görmüyorum ben. Muhafazakârlık dışında... Büyük kentlerin AKP'ye düşük oranda oy çıkan bölgelerinde yaşıyorsan, içki içiyor-

san, operaya gidiyorsan, resim sergisi geziyorsan halkın parçası olma şansını kafadan kaybettin zaten. Halk değilsen de kesin darbecisindir. Tabii liberaller doğrudan bu kadar kaba ve cahilce konuşmuyordu ama genellikle yaptıkları gibi, pasör konumundaydılar. Elitizm tartışmalarının tarihi boyutuyla ilgili işe yarayacak malzeme veriyorlardı diğerlerine.

Elit olmayanların, elit sayılmayanların kültür alanından dışlandığı ya da kültür üretiminde aşağılanarak, küçümsenerek konu edildiklerinde hiç doğruluk payı yok mu?

Hiç doğruluk payı yoktur diyemem. Cumhuriyet'ten değil Osmanlı modernleşmesinden başlasak da yine hiç doğruluk payı yoktur diyemem. Ama yanlış tarafı daha ağır basıyor. Şöyle bir kalıp var kafamızda: Bizdeki kültür üretiminde halkın değerlerine yakın görünen, yerel kültüre ait görünen insanlar hep dışlanmış, kötü gösterilmiş, ezilmiş, yok sayılmış. Sözünü ettiğim yeni resmî tarih yazımı döneminde, kültürümüzde başörtülü kadınların yok sayıldığı gibi bir eleştiri de moda olmuştu. Yılmaz Erdoğan da söylemişti, hatırladığım kadarıyla. Filmlerimizde, dizilerimizde, oyunlarımızda başörtülü kadınlar niye yok ya da niye az diye... Yok değildir, nispeten azdır. Köyde, kasabada geçen filmlerde ve oyunlarda zaten oldubitti çoktur doğal olarak da, kentte geçenlerde o kadar fazla değildir. Bir nedeni, konu seçimi itibarıyla hikâyelerin öyle gerektirmesidir. Bugün başörtülü kadınların sosyal hayata katılımları daha fazla. 20 yıl önce, 40 yıl önce bir film planının geçebileceği yerlerde karşımıza çıkma ihtimalleri daha azdı. Ama hem geçmişi hem bugünü kapsayacak başka bir sebep var. Başı açık kadına her rolü verir, her karakteri yakıştırırsın. Her hayat tarzını yüklersin. Başörtülü kadına bunu yapabilir misin? Gazetelerin üçüncü sayfalarına bakarsan, özellikle son on yıl için konuşuyorum, başörtülü kadınların bayağı dizilik, filmlik hadiselere karıştığını görürsün. Ama diziye koyduğun zaman, filme koyduğun zaman kolay kolay öpüştüremezsin, kocasını aldatan bir

karaktere dönüştüremezsin, aynı anda üç erkekle mesajlaşan kadın rolü çıkaramazsın. Bunlar belli dönemlerde belli insanların kulağına hoş gelecek tezler ama altı boş laflar sonuçta. Eserlerde yerel kültürü, halkın değerlerini temsil eden insanları aşağılama mevzusuna gelince... Osmanlı modernleşmesinden başlayalım. Film yok, dizi yok. Neye bakacağız? Tanzimat romanlarına bakacağız mecburen. İki ana karakter çıkacak karşımıza. Daha yerel olanla daha Batılılaşmış olan ya da öyle görünen.

Alafranga.

Alafranga insanların kaleme aldığı alafranga da denebilir. Tanzimat romanlarının yazarları, dönemin ölçüleri içinde Batı kültürüyle en fazla alışverişi olan kesimden.

Roman formunu ülkeye getirmiş insanlar. *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* ile başlıyor.

İlk romanımız. Konusu da enteresandır bir ilk roman için. Hikâye enseste doğru akıyor da son anda direkten dönüyor. Fitnat'ı, bilmeden öz babasıyla evlendiriyorlar. Gerçi ne baba ne Fitnat birbiriyle yatacak ama... Bizim değerlendirme yapabileceğimiz eserler, *Felâtun Bey* ile *Rakım Efendi*'den başlıyor. Felâtun, alafranga züppe. Müsrif, tembel, hayatı hava atma üzerine kurulu. Rakım, yerel değerlere bağlı, çalışkan, öyle lüzumsuz yere Fransızca kelimeler kullanmayan ama yabancı dili de Felâtun'dan daha iyi bilen, parasını dikkatli kullanan biri. Felâtun'un hayatı sürekli kötüye, Rakım'ınki iyiye gidiyor. Sonuçta Felâtun kaybediyor, Rakım kazanıyor. Ahmed Mithat için iki karakterin işlevleri şu: Felâtun yanlış Batılılaşmış olan, Rakım doğru Batılılaşmış olan. Artık geyik malzemesine dönüşmüş ifadeyle, Rakım Batı'nın iyi taraflarını alıyor, ahlaksızlığını almıyor (gülüyor). Yalnız, çocukluğundan itibaren özenle büyüttüğü cariyesiyle evleniyor; nasıl yorumlarsak artık. Neticede, yerel değerlerden kopuk, kendi halkına tepeden bakan karakter kaybediyor; yerel değerlere bağlı olan kazanıyor. Tanzimat'tan Osmanlı'nın sonuna doğ-

ru gidiyoruz; *Araba Sevdası*'nda Bihruz, Felâtun'la benzer özellikleri ve aynı kötü kaderi paylaşıyor. *Şıpsevdi*'deki Meftun da öyle. *Aşk-ı Memnu* ve *Kiralık Konak*'ta aileler bütünüyle çöküyor. Cumhuriyet'in ilk döneminde operetler dönemi var. En meşhuru, *Lüküs Hayat*. Yine züppeler karikatürize ediliyor, yine sokaktan gelen insanlara sempati duyuyoruz; bir eve girmiş hırsızlar olmalarına rağmen. Sinemamız gelişiyor, bu hikâye değişmiyor. Köyden gelen kazanıyor, sokaktan gelen kazanıyor. Çene sakallı, bereli ressamlar, karikatürize tipler hep. Popüler olmayan sanatçılar, karikatürize tipler. Ve hep kaybediyorlar. Televizyonlu hayat başlıyor, ilk dönemin en popüler yerli dizisi *Kaynanalar*. Çocukların evliliği üzerinden akraba olmuş iki aile. Bir taraf Kayserili tüccar tipi, başarılı işadamı Nuri Kantar ve ailesi. Halk kültürünü yaşayan, kültürel köklerinden kopmamış insanlar. Diğer tarafta Tijen Hakmen ve Avukat Timur Hakmen çifti var. O dönemin alafranga züppe tipinin tüm klişelerini taşıyorlar. Kılıbık Timur, keçisakallı. Eşi Tijen, ailenin baskın karakteri, opera düşkünü, kaniş köpeği var. Aralarındaki çekişmede kazanan hep Kantar ailesi oluyor. Tijen, züppeleştikçe kaybediyor. O günden sonrasını zaten çoğumuz hatırlıyoruz. Aynı hikâye sürüp gidiyor. Bu arada, sen de hatırlarsın, *Kaynanalar*'ın yaratıcısı olan ve ana karakter Nuri Kantar'ı yıllarca canlandıran Tekin Akmansoy haftalık program yapma önerisiyle NTV'ye gelmişti.

Hatırlıyorum tabii.

Yapmak istediği program, Batı tiyatrosunun klasik eserlerini tek perdelik versiyonlarıyla ekrana taşımaktı. Halkın o tür eserlere yabancı kaldığını söylüyordu. Pek uzun sürmedi ama yaptı da o programı. Hep komik duruma düşen, hep kaybeden opera tutkunu Tijen'i canlandıran Sevda Aydan da gerçek hayatında başarılı bir operacıydı. Efe ve Ege Aydan kardeşlerin annesi. Denebilir ki, orada opera sevgisi değil bunu gösterişe dönüştüren insanlar eleştiriliyordu. Peki, opera sevgisini nerede görüyorduk? Görmüyorduk. Çok zorlansa bir-

kaç istisnai örnek bulunur belki ama yüz yıldır, hatta 150 yıldır hep elit sayılanın mağlubiyetini elit sayılmayanın galibiyetini izliyoruz. Denebilir ki, kurguda öyle ama gerçek hayatta tam tersi. Öncesini konuşuruz istersen; son 35 yıl için gerçek hayatta tam tersi olduğunu söylemek... Bilemiyorum, ciddiye alınabilir mi? İtiraf edeyim ki, birkaç sene önce Fazıl Say arabeskçilere yavşak dediğinde hoşuma gitmişti. Arabeskçilerin yavşak olduğu yönünde bir düşüncem yok. O konuyu uzun uzun konuştuk zaten. Yine de hoşuma gitti. Oh, dedim kendi kendime, bu ülkenin imaj piyasasında, bu ülkenin popüler kültüründe yıllardır heykeltıraş karakteri yavşak, klasik müzikçi yavşak, ressam yavşak, bale sanatçısı yavşak ama arabeskçi baba, arabeskçi mert, arabeskçi isyancı. Neye isyan ettiği tartışmalı olsa da... Bir defa da onlara densin yavşak diye. Doğru bir söz olduğunu savunamasam da duygusal açıdan hoşuma gitti. Özellikle de o sözü söylediği günlerin ortamında. Herkese kolayca halka tepeden bakan elitist, elitist olduğuna göre de kesin darbeci etiketi yapıştırılırken...

Yani klasikçilerin savunmadan hücuma geçmeleri diye özetleyebileceğimiz bir durum.
Aslında bireysel olarak hücuma geçme.

Klasikçilerin değil de bir klasikçinin.
Evet, bir klasikçi. Türkiye'deki klasikçilerin en bilineni. Her fikrine katılmasam bile cesur bulduğum bir insan. Bugünkü kadar yaygın olmasa da sosyal medya yükünü epeyi tutmuştu, o sözü söylediği günlerde. Ağır bir sosyal medya linci yemeyi göze aldı ve bir kamikaze dalışıyla, içinden geçeni söyledi.

Kemalistler ve anti-Kemalistler

Az önce bir şey söylemiştin, Kemalistlere yönelik elitizm eleştirileriyle ilgili. Bürokratik elitizm ile kültürel elitizmin her zaman aynı şey olmadığını savunuyorsun. Oraya gelmeden bir genel Kema-

lizm parantezi açalım mı? Kitaplarında Kemalistlere yönelik eleştirilerin var.

Doğru, eleştirilerim var.

Ama Kemalizm eleştirilerine yönelik eleştirilerin de var. Fazla takıntılı, fazla çarpıtmacı buluyorsun bazılarını. Senin temel kaygın, az önce söylediğin gibi, haksızlık edilmesin, her şey yerli yerine otursun... Son yıllarda özellikle Kemalizm konusunda bu tür hassasiyetin arttı mı? Aslında daha önce, Atatürk ile ilgili düşüncelerin değişti mi? "Haklı olduğu taraflar bir zamanlar düşündüğümden daha fazlaymış," dedin mi?

Dedim. Yakın çevremdeki yazan çizen insanların da birçoğu dedi bunu. Hepsi yazılarına, konuşmalarına yansıtmıyor; o ayrı. Dedim de, Atatürkçü mü oldum? Hayır. Ama yöntemlerini hâlâ eleştirsem de, bazı konularda, "Bir bildiği varmış," dedim. Belki burada kısaca bir kişisel tarihe geri dönmek lazım. 1963'te doğmuş, burjuva bir ailenin çocuğu olarak kısa süre Adana, ondan sonra İstanbul'da yaşamış birinden bekleneceği gibi, ilkokul ve ortaokul yıllarında Atatürk'ü çok severdim. Kompozisyonları beğenilen çocuk grubundan olduğum için ilkokuldaki Atatürk kompozisyonlarım takdir edilir, sınıfta okunur... Neyse ki elde hiç örneği yok.

Keşke olsaydı...

Bilmiyorum ya, küçük ukalanın yazdıkları... Anlattım onları; aileye gıcıklık olsun diye kısa süre ülkücülük, 14-15 yaşından sonra solculuk... Aslında, 12 Eylül sonrasındaki yaygınlıkta değil ama solun içinde o zaman da Kemalizm tartışmaları varmış. Var da benim pek haberim yok. Liseli solcu olduktan sonra eskisi kadar sıkı Atatürkçü de değildim diye hatırlıyorum. Ama Atatürkçülüğe karşı bir tavır aldığımı da hatırlamıyorum. Aslında genel olarak bu konuyu mesele etmiyordum galiba. 12 Eylül'e kadar... Lise 2'de üç dersten bütünlemeye kalmıştım. Tam kimya dersinden bütünleme sınavına gireceğim gün, 12 Eylül 1980 Darbesi yapıldı. Bunu da itiraf edeyim, bir on dakika kadar sevinmişliğim var dar-

beye. Annem geldi uyandırdı, hiç çalışmadığım bir kimya sınavı için uyandırıldığımı zannettim. "Oğlum ihtilal olmuş," dedi. Ne ihtilali? Şaşırdım tabii. Sevindim de, bugün sınav yok diye. Sonra çalıştım mı, çalışmadım...

Darbe de olduğuyla kaldı o zaman.

O yaz babamı kaybetmiştik. 12 Eylül'den bir buçuk ay önce, temmuz sonunda. Babam yaşasa da çalışmayacaktım büyük ihtimalle ve sınıfta kalacaktım. Üç dersin birini verdim, ikisinden kaldım. Tek dersten kalırsan, borçlu olarak geçebiliyorsun diye bir uygulama vardı o zamanlar. İki ders olursa, sınıfta kalıyorsun. Annem okula gidip durumu anlattı, beni seven hocalar da vardı; bir dersi kurulda verdim. Geriye tek ders olarak kimya kalınca da ondan borçlu geçmiş oldum. Robert Kolej tarihinde kurulla sınıf geçmiş ilk öğrenci olduğumu söylemişlerdi. Babasını yeni kaybetmiş çocuğa destek... Lise 3'e 12 Eylül ortamında başlamış oldum böylece. 12 Eylül demek, Türkiye'nin tek televizyon kanalını açtığın andan itibaren olur olmaz her yerde Atatürk'ten bahsedilmesi demek. Hem de saçma sapan bir şekilde. İşkencelerin, infazların Atatürkçülük üzerinden savunulması demek. Kenan Evren gibi bir adamın Atatürk'ü ağzından düşürmemesi demek. 12 Eylül'den epeyi yıllar sonra Marmaris'teki evinde uzun bir söyleşi de yaptım Evren'le, bir belgesel için. Sen de yaşamışsındır bunu, benden daha sık yaşamışsındır hatta; hakkında çok kötü şeyler düşündüğün ve ömür boyunca düşünmeye devam edeceğin insanla mecburen kurduğun medeni ilişki. Nasılsın bakayım, sağ olun siz nasılsınız? Gazeteciliğin, televizyonculuğun tuhaf yönlerinden biri... Neyse, 12 Eylül'de her gün 20 doz şırınga edilmeye başlanınca, benim bağlar da kopmaya başladı Atatürkçülük ile. Milli güvenlik dersleri vardı ya, askerler gelirdi okul dışından. Bizim liseye bir sert, bir de sevecen asker gelirdi. Sert dediğimin saçları bile üniforma rengindeydi neredeyse, yeşile çalan bir sarı. Lise 3'te bize iyisi geliyordu, yumuşak yüzlü denizci. Atatürk sevgisi konulu bir kompozisyon yazdırmıştı. Nor-

malde kompozisyonlardan hep iyi not aldığım halde, bu kez bütün sınıf 9-10 almıştı, ben 5 almıştım.

Yeterince övmediğin için mi Atatürk'ü?

Atatürk heykel ve tablolarına o kadar para harcamayalım, o paralarla okul yaptırırsak Atatürk'ün hedeflerine ulaşmamız mümkün olur gibi bir şeyler yazmıştım. Adam asıl niyetin hedeflere ulaşmak değil heykellere laf etmek olduğunu anladı sanırım. Sohbeti iyice lise anılarına döktüm ama benim durumum tekil bir örnek olmadığı için anlatıyorum. 12 Eylül, Atatürkçülükle arama mesafe koydu. Büsbütün uzaklaştırdı beni, biraz da çocuksu tepkisellikle. Atatürk'ü sevmemeye başladım. Kemalizm eleştirileri okumaya başladım. Şimdi anti-Kemalizmin suyunu kaçırdıklarını söylediğim, neredeyse Afrika'daki su sorununu bile Kemalizme bağlayacak kıvama gelmiş pek çok liberal ya da sosyalistin de 12 Eylül'deki faşizan dayatmayla o yola girdiğini düşünüyorum. Ben bir daha hiç Atatürkçü de olmadım, Kemalist de. 30 yıl önceki eleştirilerimin birçoğu bugün de geçerli. Ama haksızlık yapılan noktalar da bulunduğunu gördüm zaman içinde. Bir de Atatürk'ü sevmeye başladım yeniden.

Atatürk'ü yalnızlığıyla sevmek

Atatürkçü olmadan seviyorsun.

Evet. Cemal Gürsel cumhurbaşkanıyken doğmuşum. Cevdet Sunay, Fahri Korutürk, Kenan Evren, Turgut Özal, Süleyman Demirel, Ahmet Necdet Sezer, Abdullah Gül, Recep Tayyip Erdoğan... Yaşadığım dönemin cumhurbaşkanları. Sıralı tam liste. Sevilecek cumhurbaşkanı çıkarma konusunda çok başarılı bir ülke değiliz, görüldüğü gibi. En azından, benim durduğum yerden bakınca öyle görünüyor. İster istemez karşılaştırıyor insan. Zekâsı, vizyonu, renkli kişiliği... Görmediğin ama hikâyelerini dinlediğin, aileye zor anlar yaşatmış olmasına rağmen inkâr edilemez düzeyde hayrı da dokunmuş, hikâyelerinden hoşlandığın bir aile büyüğü gibi seviyo-

rum. Bir de *Mustafa* filminde aktardığı için Can Dündar'ın başına iş açan haliyle seviyorum. Ne bileyim işte, bir örnek olarak Abdullah Gül'de rastlamadığımız halleriyle. İçkisiyle, sigarasıyla, dansıyla, çapkınlığıyla, öfkesiyle, yalnızlığıyla. "Atatürk'ü yalnız göstermişler!" Böyle eleştiri mi olur? Üniversite kantininin popüler takılan çocuğu mu bu? Öyle bir konumda, öyle bir zekâyla, yalnız olmazsa şaşacaksınız. "Gerçek olsa bile, Atatürk'ü böyle gösterince halk sevmez." Halkın kim olduğu bir yana; ne yapalım, sevdirmek için farklı gösterdiğin zaman zaten Atatürk'ü bitirmiş oluyorsun. O işin de ayrı bir pazarı var tabii. Atatürk'ü dindar gösterme pazarı. Kitaptır, belgeseldir... Benim sevdiğim Atatürk'e dönersek, vizyon dedim ya... Son zamanlarda sık sık hatırladığım bir şey: Melih Gökçek'in budaya budaya kuşa çevirdiği Atatürk Orman Çiftliği'nin kuruluş amaçlarından biri nedir? Yerli tohum ırklarını geliştirmek. Doğrudan Atatürk'ün koyduğu bir hedeftir bu. 2018, tarımsal üretim, uluslararası tohum pazarı, hibrit tohumlar, yerli tohumlar... Bu konulara biraz ilgi duyan herkes o vizyonun hakkını verecektir sanırım. Tohum geliştirme işini layıkıyla devam ettiremeyenleri de hayırla anmayacaktır mutlaka. Bu işin bir yönü. Zekâ, renkli kişilik... Ama aile büyüğü gibi seviyorum dedim ya az önce, kendini aileden hissetmemiş olanlar da var. 1920'lerin ortamında herkese o hissi yaşatmak da mümkün değildi belki. Yine de aile daha kalabalık olabilirdi. Zaten eleştirilerin özü de bu meseleye dayanıyor. Ben de her zaman kendimi aileden hissetmiyorum. Son yıllarda komşular iyice azgın çıkınca, aileye biraz daha yanaşır oldum belki (gülüyor).

Cumhuriyet tarihinde Kemalist ideolojinin yerini nereye koyuyorsun? 95 yıllık dönemin ne kadarından sorumlu tutuyorsun?
1938'e kadar olan bölüm, kendi içindeki gelgitleriyle birlikte, en tartışmasız dönemdir sanırım. 1938-1950 arası için şöyle bir soru sormak lazım: İsmet Paşa Kemalist miydi? CHP'li, Cumhuriyet'in kurucu ekibinden, son yılları gerilimli geçse de Atatürk'ün yakın arkadaşı. Atatürkçü diyebiliriz ama Ke-

malist sayılır mı, emin değilim. 1950'den ötesi tahterevalli oyunu gibi. 1980 sonrasının sağ iktidarları, medya gücünü de arkalarına alarak, Türkiye sağcılığının bütün sabıkalarını Kemalistlerin üzerine yıkmaya çalıştı. Öyle bir algı da bayağı yerleşti bazı kesimlerde. Orduyu Kemalist sayarsan, var tabii epeyi sabıka. Bürokraside de kısmi güç var. Ama DP'nin, AP'nin, 1970'lerdeki Milliyetçi Cephe hükümetlerinin dizginleri ele aldığı dönemler daha fazladır. 1980 sonrasında, araya 28 Şubat [1997] girmiş olsa da, Kemalist nüfuz alanı darala darala yok olmaya yaklaşmıştır. Ha, bazılarına sorarsan bugün bile, 2018'deki AKP iktidarı döneminde bile ülkeyi hâlâ alttan alta Kemalistler yönetiyor. Bugün bile... Yine bazı liberaller, sosyalistlerin ince bir damarı... Yıllarca her melaneti Kemalizme bağlayarak yaşamışlar. AKP iktidarının yaptıklarını da savunamaz hale gelmişler artık. "Durum iyi," diyemiyorlar. Olan biteni savunabilmeleri imkânsız. Kötülüğü Kemalizme bağlamaları lazım, bir şeyler söylemeleri, malzeme bulmaları lazım. İmdatlarına kim yetişecek?

Kim yetişecek?

Doğu Perinçek. Nasıl liberaller yıllarca İslamcılara düz pasörlük yapmışsa Doğu Perinçek de onlara çapraz pasörlük yapıyor. Komplo teorilerine prim versem bambaşka şeyler söyleyeceğim de... Doğu Perinçek sallayıp duruyor, diğer tarafa da malzeme çıkıyor. "Devletin içindeki Perinçekçi kanadın ağırlığı artarken... Ulusalcılara teslim olan Tayyip Erdoğan yavaş yavaş geri çekilirken..." Ha evet, 2018'de Türkiye'yi Doğu Perinçek liderliğindeki Kemalistler yönetiyor. Artık meczupluk bunlar, başka bir şey değil.

İnönü'den söz ederken bir ayrım yaptın. Nasıl ayırıyorsun Atatürkçülük ile Kemalizmi?

Atatürkçülük, laiklik konusunda, cumhuriyetçilik konusunda, kültürel istikamet konusunda, bilim konusunda birtakım genel tercihleri kabul edip bunların merkezine de Atatürk ve Atatürk sevgisini yerleştirmek... Çok farklı Atatürkçü tip-

leri var. Son yıllarda beni İslamcılar kadar rahatsız eden bazı versiyonları da var. Kemalizm ise biraz daha somut, genel tercihlerin nispeten daha net ve keskin ilkelere dönüştüğü bir toplum modeli önerisi. Bir ideoloji. Onların da kendi içlerinde ayrım noktaları var elbette. Her Atatürkçü Kemalist değil, her Kemalist de aynı değil. Ordu için de söyleyebiliriz bunu. Orada da var farklı damarlar. 27 Mayısçıların bazıları Kemalist, bazıları değil. 9 Mart'ta darbe yapamayanlar Kemalist, 12 Mart'ta askerî müdahale yapanlar Atatürkçü. 12 Eylül Cuntası'nın üyeleri de Kemalist değil. Ordunun dışına çıkarsak, Kemalist deyince Doğan Avcıoğlu'nu anlıyorum ben. İlhan Selçuk'u anlıyorum. Kendisi Kemalist kelimesini sevmezdi ama Uğur Mumcu'yu anlıyorum. Yılmaz Özdil'i anlamıyorum mesela. O ekip Atatürkçü. Kemalistler içinde ayrı bir yere koyduğum Uğur Mumcu'yla *Sözcü* ekibi yan yana anıldığı zaman da rahatsız oluyorum bundan. Neyse... Bir ideoloji olarak Kemalizme baktığımız zaman, birçok açıdan kafalarımız uyuşmasa da Kemalistlerin üretim ilişkileri konusunda, bölüşüm-paylaşım konusunda dertleri vardır. Çoğu Atatürkçüde yoktur bu. Yolsuzluklara karşı çıkmakla yetinirler. Benim yaptığım Kemalizm tanımına, bazıları sol Kemalizm der. Sonra bazıları, sol kelimesi ile Kemalizm kelimesinin yan yana gelemeyeceğini söyler. Kavga çıkar. Boş bir tartışma konusu değildir ama yıllardır sürüp gittiği için 50 yaşından sonra da bayabiliyor insan (gülüyor).

Bürokratik elitizm, kültürel elitizm

Bürokratik elitizm ile kültürel elitizmin farkına gelmişti söz. Arada uzun bir tur yaptık ve şimdi sormak istiyorum: O fark nedir ve niçin önemli?

Bürokratik elitizm Tanzimat'la hatta zorlarsak Lale Devri'yle başlayan bir sürecin mirasıdır Cumhuriyet'e. Cumhuriyet'le birlikte kadrolar bütünüyle değilse bile büyük ölçüde değişmiş, bürokrasinin hâkimiyet kurmaya çalıştığı sistem değişmiş ama temel işlevi değişmemiş: Modernleşme sürecinin ku-

manda odası olmak. Hem Osmanlı'nın son döneminde hem Cumhuriyet'in ilk döneminde, olumlu işlevleri de olmuş bürokratik elitlerin. Kendi dinamikleri içinde ivme kazanamayan modernleşmeyi hızlandırmaya çalışmışlar. Çünkü o şekilde bu şekilde, biraz daha kendiliğinden, biraz daha arkadan ittirerek yaşanacak o süreç. Moderniteye eleştirilerimiz olabilir ama kaçınılmaz bir hadise. Cumhuriyet dönemindeki bürokrasi, dar anlamıyla devlet dairesindeki yurttaşa davranış biçimlerinden daha geniş anlamıyla siyasette oluşturduğu nüfuz alanına kadar, bir elit bürokratlar sınıfının elinde. İlla ki bunun kültür politikalarına yansıması da oluyor. Devletin öncülük rolü biçerek oluşturduğu kültür kurumlarında ağırlıkları var, mesela. Ama Cumhuriyet'in erken dönemlerindeki kültür politikalarına bakınca, bugünün tartışmalarında çizilen elitizm şemasından farklı bir görüntü çıkıyor karşımıza.

Kültürel anlamda elitizm hem var hem yok gibi anladım ben söylediğini.

Evet. Genel politika olarak Avrupa modelli bir modernleşme hedefi var. Dönemin sanayileşmiş modern Avrupa toplumları gibi düşünmek, davranmak, tüketmek, üretmek. Ki üretim hedeflerinin içinde kültür üretimi de yer alıyor. Pek çok kurum bu hedefe göre biçimlendiriliyor ya da biçimlendirilmek isteniyor. En kaba haliyle böyle anlatabiliriz. Fakat hedeflere uzanacak yolda handikaplar var. Her şeyden önce, Cumhuriyet kadroları tutarlı kültür politikaları üretecek nitelikte değil. Öncü kuşak yetiştirilecek ama onlar da henüz hazır değil. Kültürel modernleşme adına Batı'da olan her şey Osmanlı'ya gelmiş aslında. Fakat dar alanlara sıkışmış, az sayıda insana ulaşmış. O sınırlı mirasın bir kısmı reddediliyor, bir kısmı alınıyor. İnsan mirası için de aynı şey geçerli. Asker kökenli olmayanların sayısı kısıtlı. Cumhuriyet'in kuruluşundaki çekirdek kadro çoğunlukla asker kökenli. Kültür politikalarını yönlendirecek kadro olmayınca, bütünlüklü bir plan ve uygulama da olamıyor. Cumhuriyet elitleri denen kadro-

nun çoğunluğu, kültürel anlamda söylüyorum, pek elit denebilecek niteliklere sahip değil zaten. Bir yandan kendileri elitleşmeye bir yandan da toplumu değiştirmeye çalışıyor ama bireysel özlerinden de tam kopamıyorlar. Bunu eğlence hayatlarında da görebiliyoruz. Hayatları topluma koydukları hedeflerle tam uyuşamıyor her zaman.

Kendileri de Batı kültürünü, modernleşme projesinin hedeflediği kültürü henüz özümseyememiş durumda. Ama bir elit görüntü çizmek de istiyorlar.

Cumhuriyet, Kemalizm ve elitizm denince abartıla abartıla şöyle bir elit tavrı canlandırılmaya başlandı insanların gözünde. "Iıyykk, köylü mü, ay kusucam, iğrenirim köylülerden!" Neredeyse buralara geleceğiz artık. Cumhuriyet'in yerel kültüre bakışı böyle değil tabii. Müzikten girelim mesela. Osmanlı'yı, saray kültürünü temsil ettiği, Batı kültürüyle entegrasyona engel oluşturacağı düşünülen alaturka müziğe karşı bir tavır var. Dârülelhan, Osmanlı döneminden kalma konservatuvar. İki ana bölümden oluşuyor. Batı Müziği ve Alaturka Müzik. 1927'de Alaturka Müzik bölümü kapatılıyor. Bölümün başındaki Rauf Yekta Bey itiraz ediyor, ağır mektuplar yazıyor. Konservatuvarın diğer ayağından "Artık ilmî müzik var, o da Garp müziğidir," gibi bir cevap geliyor. Belki daha çok bilinen hadise, radyodaki yasak.

Alaturka müzik yayınları yasaklanıyor Atatürk döneminde.

1934'te yasaklanıyor ve uzun sürmüyor yasak. Bir gün bile yasaklanması sorundur elbette ama zannedildiği gibi ya da bazılarınca anlatıldığı gibi Atatürk'ün hayatının sonuna kadar, uzun yıllar boyunca yasaklanmıyor. Bir buçuk yıla yakın diye biliyorum. Yasak nasıl kalkıyor? Atatürk'ün sofrasında alaturka müzik eşliğinde eğlenilirken, "Kendi eğlendiğimiz müziği başkalarına yasakladık," şeklinde bir muhasebe yapılıyor ve alaturka müzik radyoya geri dönüyor. Az önce anlatmaya çalıştığım şeyin bir örneği aslında. Kültür politikalarını belirleyen kadronun da her zaman o politikalarla uyumlu

olamaması. Alaturka müzikte durum böyle. Ama halk müziğiyle ilgili politikalar çok farklı. Köylülerin müziğini küçümsediler, halkın kültürünü yok saydılar filan; hiç öyle değil. Folklor da diyebiliriz halkbilim de diyebiliriz, ciddi kaynaklar aktarılan bir alan.

Yine Atatürk döneminde mi?

1926'da ilk resmî derleme gezisi düzenleniyor, örneğin. O günün zor şartlarında, yol yokken, araç yokken, köy köy, kasaba kasaba geziliyor. Türküleri, halk oyunlarını kayıt altına almak için. O derlemelerin önemini bugün daha iyi anlıyoruz. İşte türküleri ilmek ilmek yüreğimize işlemişiz, birer kutsal emanet gibi yaşatmışız kuşaktan kuşağa, vesaire... Bu üslubu sevenlerin kulağına hoş gelebilir. Yüzyıllar boyunca aynı bölgede, kapalı kırsal hayat sürülse, anlatıldığı gibi de olur. Ama köyler büyük göçler verecek, birçok köyde hayat tamamen bitecek, hayatın devam ettiği köylerde çok şey değişecek. Vaktiyle derleme gezilerinde kayıt altına alınan türkülerin çoğu unutulup gitmiş olurdu bugün. Bir saate kadar halkın yüreğinde yaşatılmış olabilir türküler. O saatten sonra da radyo arşivleri sayesinde yaşıyor. Halkevleri de derleme çalışmalarında yer alıyor. Aslında Halkevleri'ni de konuşmak lazım.

Bugünkü Halkevleri'nden hayli farklı bir kurum.

Doğrudan devletin yönetiminde, devlet ve partiyle organik bağı olan bir kurum. Osmanlı'dan kalma Türk Ocakları'nın yerini alıyor 1931'de. Devletin resmî kültür politikasını tüm ülkeye yaymak üzere yapılandırılmış. İl merkezlerinde Halkevleri, ilçelerde halk odaları... Edebiyat şubesi oluyor her Halkevi'nde. Dil-tarih şubesi, spor şubesi, sergi şubesi, kütüphane şubesi, müzik şubesi, temsil şubesi yani tiyatro şubesi... Evet, resmî politikanın dışına çıkma şansı pek olmayan bir kurum. Bu haliyle belli bir kültürü dayatan bir resmî araç gibi görebiliriz ki öyle bir tarafı da yok değil, ama diğer taraftan bakınca, 1930'ların Anadolu kentlerini, ilçelerini düşün. Belki hayatta izleyici olarak bile hiç tiyatroya gideme-

yecek gençler, tiyatro sahnesine çıkıyor. Oyunlar iyi mi kötü mü, repertuvar nasıl belirleniyor kısmından daha önemli bu. Klasik müzik dinleme şansı bile kısıtlı olan gençler keman tutuyor, piyanonun başına oturuyor. Bırak dergiyi, gazetelerin bile birkaç gün gecikmeli olarak geldiği şehirlerde edebiyat dergileri çıkıyor. Özellikle 1950'lerde, 1960'larda parlamış şairlerin, tiyatro oyuncularının biyografilerine bakarsan ilk şiiri bir Halkevi dergisinde yayımlanmış, sahneye ilk kez Halkevi'nde çıkmış birçok isimle karşılaşırsın. Köy Enstitülerinin de benzer işlevi olmuştur. Halkevleri'nden yetişen sanatçılar ve Köy Enstitülü yazarlar kuşağı da pek rejimin bekçisi, sistemin fedaisi tipinde insanlar olmamıştır.

"Cumhuriyet kuşağı pek de elit değildi"

Yazar ve sanatçılar kuşağı demişken genel olarak Cumhuriyet kuşağı için ne diyeceksin? Cumhuriyet'in yetiştirdiği ilk seçkinler kuşağı. Kemalizm ve elitler dendiğinde üzerinde en çok durulan gruplardan biri, hatta belki birincisi.

O konuda birinci elden tanıklık yapma şansını bolca buldum hayatta. Babam 1920 doğumluydu, annem 1925. Bir teyzem ve bir halam 1913'lüydü. 1915 doğumlu dayım vardı, 99 yaşında kaybettik. 1920 doğumlu dayım vardı yine. Kendi kuşaklarının okumuş, eğitimli insanları. Onların arkadaşları, dostları; avukatlar, doktorlar, hâkimler, öğretmenler, bürokratlar... Bizim bir üst kuşak ve çocukken amca, teyze dediğimiz aile dostları, 1910'lu ve 20'li yıllarda doğmuş insanlardı. Tam Cumhuriyet kuşağı. Evet, az önce konuştuğumuz bürokratik elitizmden yansıyan tavırları, sözleri yok değildi. Ama kültürel anlamda kendini halktan soyutlama, tepeden bakarak köylüyü aşağılama gibi şeyler hatırlamıyorum. Zaten bu sözünü ettiğim insanların çoğu, bireysel olarak da pek elit tavırlar sergileyebilecek kültüre sahip değildi. Anadolu'nun orasından burasından gelip İstanbul ya da Ankara'da üniversite bitirmiş uyanık Anadolu çocukları, Anadolu kızları. Kendilerini geliştirmişler; tiyatroya sık gidiyorlar genellikle, sine-

mayı seviyorlar. Modernlikleriyle gurur duyuyor, bunu çok açık biçimde belli ediyorlar. Ama öyle bir halk aşağılaması, köylü aşağılaması... Hele bundan yedi-sekiz sene önce Samanyolu'nda, diğer Cemaat kanallarında filan anlatıldığı şekilde... Ben öyle gözlemlemedim Cumhuriyet kuşağını. Bir sonraki kuşak da Köy Enstitülü yazarların romanlarını okuyan, 1950'lerde Yaşar Kemal ve Fikret Otyam'ın köy röportajlarını okuyan, Ruhi Su hayranı insanları çıkaracak. Bütün kuşak olmasa da bayağı bir insan var öyle. Zaten o günlerden 1990'lara kadar da köylü ve köylücü, köy popülisti olmakla eleştirilecekler. Sonra rüzgâr değişecek.

Aynı olguya farklı taraflardan bakınca farklı yorumlar için kapı açılıyor.

Her şeyin iki yüzü var. Kafa karışıklığı var. Acemilik var. Cumhuriyet balolarına nasıl bakarsın? Anadolu kentlerinde şapkanın, tayyörün, valsin şiddetle tavsiye edildiği, tavsiyeye uymamanın iyi sonuçlar vermeyebildiği bir dayatmacı organizasyon şeklinde bakarsan, haklı olursun. Farklı müziklerin, farklı hayat tarzlarının, kadınlı erkekli eğlence biçimlerinin varlığını gösteren, zenginleştirici modeller olarak bakarsan, yine haklı olursun. O balolarda yapılan konuşmaların hamaset dozunu eleştirsen de haklı olursun. Bak, tipik bir erken Cumhuriyet dönemi hadiseleri zinciri: Âşık Veysel 1930'da Sivas'ta Milli Eğitim Müdürlüğü'nün düzenlediği halk ozanları şenliğinde Ahmet Kutsi Tecer'le tanışıyor. Devlet halk ozanları şenliği düzenlemiş. Bunu not edelim.

Şair, Ahmet Kutsi Tecer. "Nerdesin"in şairi.

Tecer, Sivas'ta milli eğitim müdürü o zaman. Büyük destek veriyor Veysel'e. O şenlik ve Tecer'in desteği, bir yüzüyle Cumhuriyet'tir... Veysel bir arkadaşıyla Ankara'ya geliyor ve köyden gelen dilenci zannedilip polis tarafından itilip kakılıyor; bu da Cumhuriyet. Bürokratik elitizmin simgelerinden Nevzat Tandoğan vali zaten... Sonra arkadaşıyla *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesine gidiyorlar, devletin gayriresmi sözcüsü

olan gazete. Orada o kadar ilgi görüyor ki, iki gün sonra başyazı Veysel ve halk ozanlarının değerine ayrılıyor. Bu da Cumhuriyet... Bir simgesel vaka daha: Selim Sırrı Tarcan, Osmanlı döneminden başlayarak halk danslarını modernize etmeye çalışıyor. Sporcu da aynı zamanda, biliyorsun. Jimnastikçi, beden eğitimcisi. Beden eğitimi derslerine kasa atlama dersini sokan adam olduğu söylenir. Kırıkçının çıkıkçının dostu bir anlamda... Atatürk, Tarcan'ın zeybekleri modernize etme çalışmalarını destekliyor ve yanlış hatırlamıyorsam 1925'te İzmir'de Atatürk için bir özel gösteri düzenleniyor. Muallim Mektebi'nde. Tarcan, Mualla Hanım [Anıl] adındaki bir öğretmenle modernize ettiği zeybeği oynuyor. Adı da Tarcan zeybeği. Önce yerel kıyafetlerle, okullarda folklor kıyafeti derdik ya, o kıyafetlerle oynuyorlar. Atatürk çok beğeniyor. Gösteriyi modern kıyafetlerle tekrar etmelerini istiyor. Bu kez Tarcan smokin giyerek zeybek oynuyor, son harekette de Mualla Hanım'ın dizlerini öpüyor. Gösteri Cumhuriyet döneminde yapılıyor ama çekirdeği Osmanlı'nın son yıllarında atılmış, zeybek ama modernleştirme çabası da var, yüzlerce yıllık geleneksel kıyafetle oynanıyor ama smokinli versiyonu da var. Bu gösterinin üzerine daha fazla söz söylemek gerekmez diye düşünüyorum. Öyle bir dönem işte. Ne kusursuz bir dönem, ne bütün kötülüklerin anası.

YEDİNCİ BÖLÜM

"Pop Çağı", Sosyal Medya, Yerli ve Milli Postmodernite

1990'ları konuşurken eksik bırakmamamız, hatta belki lafa başlamamız gereken yer, pop. Adını bu furyadan alan bir kitabın da var: *Pop Çağı Ateşi*. Orada sadece popüler müzikten bahsetmiyorsun. Popüler olan her şeye gönderme yaparak pop çağını değerlendiriyorsun ama popüler müzik de öne çıkardığın konulardan biri, hatta en öndeki. Geçen gün Cem Yılmaz'la bir söyleşi yaptım. Yeşilçam nostaljisinden bahsederken, insanların Yeşilçam filmlerini ne kadar özlemle andığını ama aslında aralarında çok berbat filmler de bulunduğunu söyledi. Ve şu paralelliği kurdu: "Şimdi bir de '90'lar popu nostaljisi başladı; '90'lar popu şöyleydi, '90'lar popu böyleydi. Yapmayın abi, biz oradaydık. Hepimiz oradaydık! Hepimiz yaşadık bunu..." Sen de oradaydın ve bununla ilgili epeyi yazdın, çizdin. Ne düşünüyorsun o dönemle ilgili, bugünden baktığın zaman? Hem müziğiyle hem de genel olarak pop çağıyla ilgili olarak... Şunu da hatırlatmam lazım: Geçen buluşmamızın sonunda söz buraya gelmişti. Sen de *Pop Çağı Ateşi*'nde anlattığın dönem için, "Yerli ve milli postmodernitemizin biçimlendiği çok kritik bir dönemeç," demiştin.

1990'ların pop müziği ya da pop patlaması diye hatırladığımız olgu, önemli ölçüde müzik dışı etkenler tarafından biçimlendirildiği için ikisini birlikte konuşmamız gerekir diye düşünüyorum. Aslında birlikte konuşmamız gereken, iç içe geçmiş o kadar dalga, süreç, trend var ki... Neresinden başlayalım, bilemiyorum.

Önce o dalgalar, süreçler, trendler olarak tanımladığın olguların neler olduğunu sıralayabilir misin? Televizyoncu diliyle "kısa başlıklar halinde..."

Televizyonda kısa başlıklar halinde istenir ama pek kısa olmaz onlar. Uzar da uzar. Türkiye'nin televizyonculuğunda öyledir yani. İkimiz de iyi biliriz (gülüyor). Verili kimliklerin ve edinilmiş kimliklerin hem bilinçüstünde hem bilinçaltında önem kazanması, geçmişe kıyasla çok daha parçalı bireysel kimliklerin yaygınlaşması... Küçük yatırımcı zihniyetinin her yere yayılacak kadar akışkan hale gelmesi, yeni orta sınıfın varlığını iyice belli etmesi... Kitle kültürünün tartışmasız baskınlığı, pop patlaması, sonra bunların topluca dijital kültüre yüklenmesi... Bu arada muhafazakârlığın yükselmesi ama bazı muhafazakârların eski muhafazakârlara hiç benzememesi... Recep Tayyip Erdoğan'ın bir fenomen olduğu tezini hemen herkes kabul eder sanırım. Şöyle iddialı bir laf edeyim: Erdoğan fenomeninin köklerinden biri, çok yıllar öncesinin Milli Görüşçülüğüne gidiyorsa bir diğeri de 1990' lardaki değişim sürecine, popun patladığı döneme gidiyordur. O dönemin siyasetinde yıldızının parlaması anlamında söylemiyorum. Tabanla kurduğu enteresan bağların, 1990' larda belirginleşen yeni pop kültürden de güç aldığı anlamında söylüyorum.

Diğerlerini parça parça toparlayalım; Recep Tayyip Erdoğan fenomenini, AKP'nin iktidara gelişini ve iktidarda kalışını sonra ayrıca konuşalım istersen.

En doğrusu o olacak bence de.

Popüler kültür, kitle kültürü, dijital âlem

O zaman belki bu saydıklarının hepsini kapsayan, ana gövde diyebileceğimiz kitle kültürü üzerinden başlayalım. Daha önce kısaca bir pop kültür-kitle kültürü ayrımı yapmıştın. Bu sefer geçmişi değil de bugünü değerlendirirsen, kitle kültürünün hayatın içindeki yeri nedir somut olarak?

Bunun tek kelimelik cevabı da var: eğlendirmek. Ama kelimenin tam karşılığıyla eğlendirmek. Yalnızca neşeli vakit geçirmek değildir eğlenme ya da eğlendirme kelimesinin karşılığı. Vakit geçirtmek, avutmak da var. Vakit öldürmek bile dahildir. İngilizce karşılığı da öyledir ya. *Entertainment* denince öncelikli olarak neşeli, coşkulu vakit geçirmeyi anlarız ama *entertain* fiilinin geniş anlamı Türkçedeki eğlenme-eğlendirme gibidir. Yalnızca eller havaya coşkusu değil yani... Sokak felsefesi seansları mı diyeyim, gündelik hayat felsefesi seansları mı diyeyim; oralarda sıkça dile getirilen bir mesele vardır: "Ya her şeyi eskisine göre daha hızlı yapıyoruz, beş saatlik işler beş dakikaya düştü ama hiçbir şeye zaman bulamıyoruz." Nasıl oluyor bu? Cevabını da çoğumuz bilir, farklı biçimlerde ifade ederiz. Nedir o? Çünkü kültür endüstrisi eğlence seçeneklerini durmadan artırıyor. Ya da tüm vakit geçirme seçenekleri, bazen açık bazen kapalı biçimde endüstrileşiyor. Evet, müziği, sineması, dizisi, videosu, maçı var ama yemeği de buna dahil, mesajlaşması da buna dahil, kişisel gelişim kitabı da dahil, spor salonunda protein tozu yutması da dahil. Sonra sosyal medyada protein tozu iyi midir kötü müdür kavgasına girmesi de dahil.

O kavga da kitle kültürünün parçası.

Hem de kitle kültürün dibi. Şimdi her şey, her şeyin dibi ya... Biz de adamın dibiyiz, değil mi? (gülüyor). Bütün hayatı kaplayan ve çağın insanının her talebini ânında karşılama iddiasıyla işleyen bir sistemden bahsediyoruz. Gülmek mi istiyorsun? Al sana yüzlerce dizi, milyonlarca video, 100 milyonlarca sosyal medya esprisi. Hüzünlenmek mi istiyorsun? Al sana yine yüzlerce dizi, milyonlarca şarkı, 100 milyonlarca sosyal medya aforizması. Saat üç, duyarlı görünmek istiyorsun ya da kendini duyarlı hissetmek istiyorsun; torununa bakmak için pazarda kekik satan yaşlı teyze videosunun altına yorum yaz. Kötü bir şey değil elbette bu, örnek olarak söylüyorum. Saat beş, duyarlı hava baydı; ofansif mizah adı altında bu sefer bir yaşlı amcayla dalga geç. Elit gö-

rünmek istedin; şık sunumlu bir yiyeceği ya da içeceğin fotoğrafını, bütçene göre on liralık ya da 100 liralık, Instagram'a yükle. Ki o şıklık imajının çok farklı fiyatlarda bulunabilmesi de kitle kültürünün bir esnekliğidir. Ama ofansif mizah yapacak biri, senin şık fotoğrafının altına, "Aa beş liralık kahvenin fotoğrafını koymuş, tavuk dönerci fakir piç," yazabilir. O risk de var... Salaş görünmek mi istedin, gazete kâğıdının üzerinde peynir ekmek yeme fotoğrafı koy. Olmak istenen şey çok, olmuş gibi görünmek istenen şey çok, hissedilen şey çok, hissetmiş gibi görünmek istenen şey çok. Bugünün endüstriyel kültürü tüm o talepleri ânında karşılamak iddiası üzerine kurulu bir ağ.

Dünyanın büyük bölümünü, belki tamamını kaplayan bir ağ.
Hepimizi de saran bir ağ. Hiçbirimiz o ağın büsbütün dışında kaldığımızı iddia edemeyiz. İyisiyle kötüsüyle bu çağın insanlarıyız. Bazen hayatımızda çok şey oluyormuş gibi düşünüp mutluluk duyuyoruz, bazen hiçbir şey olmuyormuş gibi düşünüp bunalıma giriyoruz. Ortalamaya bakarsak; ne o ne de diğeri... 80 yıl öncesinin radyosuz, televizyonsuz köyünü hayal et. Ekim ya da hasat mevsimi de değil; kışın ortası diyelim. Ve o köyde akşamları kadının kocasına, "Günün nasıl geçti?" diye sorduğunu düşün. Adam kadına sorsa, ev işiydi, yemekti, çocukların derdiydi derken kadının söyleyeceği birkaç şey belki çıkar da... Adam ne diyebilir? Köyün kahvesi varsa, belki kahvede Süleyman'la atışmış olur yılda bir-iki defa. "Ee ama o zamanlar her şey sahiciydi, insanlar birbiriyle konuşuyordu, düşünmeye vakit buluyordu," filan denebilir, kulağa da hoş gelebilir ama eskinin kırsal hayatı için ne kadar geçerli olur? İşin doğrusu eskinin kırsal hayatında fazla bir şey olmuyor, insanlar da olmasını beklemiyor. Onun için de, "Günün nasıl geçti aşkım?" sorusunun hayatımıza yeni girdiğini, eski köy hayatında pek olmadığını düşünüyoruz. Tercüme bir soru zaten. *How was your day honey?* Bir genç beyaz yakalı *honey*, iş çıkışı arkadaşlarıyla da takılmışsa mesela, neler olmuştur neler. Değil mi? Bir de sıkı sos-

yal medya kullanıcısıysa. Ofiste ve ofis dışında on defa kopulmuş, üç defa hüzünlenilmiş. Elemanımız bir sunum yüzünden kariyer endişesine, başka bir sunum sayesinde kariyer umutlarına kapılmış. WhatsApp yazışmalarında üniversite arkadaşları grubuna bozulmuş, lise arkadaşları grubuyla eğlenmiş. Sosyal medyada kendini iki defa fırlama, üç defa örnek yurttaş, bir defa öfkeli vatandaş hissetmiş; iki linçe katılmış bir linç tehlikesi atlatmış. Gün içinde toplam 50 *like* almış, on küfür işitmiş. "Günün nasıl geçti aşkım?" sorusunu cevaplarken televizyonda başka bir şeye, tablette başka bir şeye bakıyor. Düşünsene, ne kadar aksiyon var gibi... Bir tarafından alırsan, köydeki hayata göre çok daha tercih edilir, dinamik bir hayat. Bence öyle. Diğer tarafından bakarsan, bütün bu aksiyona rağmen hayatında hiçbir şey değişmemiş. Ve aslında önemli bir olay da yaşanmamış. Ertesi sabah yine aynı işe gidecek, aynı koşullarda gününü geçirecek. Peki, ne oldu? Uzun bir gün parça parça doldu. Beyaz yakalımız da yer yer mutlu oldu. Kitle kültürünün pratik işlevi, bu. Geçen dönem derste öğrenciler bu konuda kendilerini eleştiriyordu. Hayatlarının tutarsızlığı, çelişkili olması... Onlara da söyledim; damar şarkı zevkiniz neyse artık, "Batsın Bu Dünya" mı, "Down in a Hole" mu, "How to Disappear Completely" mi, onları dinleyerek *there is no future* havasında sızabilirsiniz. "Hey dostum, lanet olsun, gelecek diye bir şey yok ha!" (gülüyor). Sonra ayıldığınızda Linkedln'e CV yükleyebilirsiniz. Bence bu büyük çelişki olmaz. Bu çağın insanlarıyız yalnızca.

Kitle kültürünü anlatırken yalnızca dijital kültür ve sosyal medyadan değil ama ağırlıklı olarak o alanlardan örnek verdin. Gündelik hayatı önemli ölçüde dijital âleme yükledik demiştim ya, ondandır.

Aslında sosyal medyayı başka bir sohbetin konusu yapmak istiyordum ama oraya girmezsek, kitle kültürü konusu eksik kalacak. Burada ben de biraz kendi geçmişime gideyim. Daha önce de söylediğimiz gibi, 1996 yılı internet servis sağlayıcılarının ortaya

çıkmaya başladığı bir yıl. Hatta ben de o sıralarda Ankara'da muhabirlik yapıyor ve ATV'de çalışıyorum. 1996-1997, ATV'nin sabah programlarında düzenli olarak internetle ilgili gelişmeleri konu ettiğim bir dönemdi. İnternet nedir, ne işe yarar, gelecekte bununla ne yapılabilir sorularına yanıt aradığım, tırnak içinde medyanın "internet öncülerinden" olduğum bir dönem. Sen de o yıl çıkan *İnternet Dolunay Cemaat* kitabında, internetin ne tür bir içerikle dolacağı ve nasıl kullanılacağı konusunda öngörülerde bulunuyorsun. Bunu televizyonla ilgili beklentilerle kıyaslıyor ve kabaca diyorsun ki televizyonun bilgilendirme kapasitesi ne kadarsa, ne olduysa internetinki de o kadar olacaktır. Bu bir anlamda doğru bir tahmin ama bir anlamda da internet bilgiye ulaşmak, bilgiyi taşımak konusunda gerçekten televizyondan daha etkili oldu. Bunu da herhalde söylemek gerekir.

Kesinlikle haklısın. Orada anlatmaya çalıştığım, teknolojiyi kullanma niyetiyle bağlantılıydı. Televizyon seyrederek entelektüel olamazsın, sonuçta bir eğlence aracıdır. Ama seçenekler zenginse, her şeye rağmen, kendini geliştirmek için, belli ölçüde bilgi edinebilmek için kullanabilirsin. Çoğunluk öyle yapmaz. Hatta tam tersine, kafanın içindekileri de unutma aracı olarak kullanır. Aynı şeyin internet için de geçerli olacağını söylemiştim. Tabii ki dijital alanların sunduğu bilgi edinebilme imkânı televizyondan çok daha geniş. Kıyaslanamaz bile. Ama kullanılma niyeti açısından bakarsak, aradaki fark azalıyor. İnterneti de televizyon gibi kullanıyor insanların büyük bölümü.

Dijital kültür ve yeni cemaatler

"İnternet ucuzlayıp yaygınlaşınca insanlar ve insanlık internete hangi donanımlarıyla, hangi bilgileriyle katılacak? O bilgiler nasıl paylaşılacak? Nasıl çoğalacak? Hayat nasıl dönüşecek?" diye sormuşsun o zaman. 20 küsur yıl sonra sence cevap ne oldu?

Gene orada söylediğim bir şey var: Mevcut hayatı internete yüklüyoruz, yükledikten sonra neyin değiştiğini hep beraber göreceğiz. Dijital kültürün insanlık için hem çok büyük bir

fırsat hem de çok büyük bir risk olduğunu yazmıştım 20 küsur yıl önce. Zannedersem hem sağladığı fırsatları hem de yarattığı riskleri çok net olarak görüyoruz bugün. O kitabı yazarken, risklere dikkat çekmeye çalışırken, iyi ki internet var artık diye düşünüyordum. Aslında onu internet kelimesine de hapsetmemek gerekiyor. İyi ki dijital kültür var. Bugün bile, bir klişe olarak, dijital kültürün insanları asosyalleştirdiği iddiası sıkça dile getiriliyor. Belki bu kitabı okuyacak olanların bir bölümü de benden bunu duymayı bekler. Ama öyle düşünmüyorum. Yetişme çağındaki çocuklar için kısmen geçerli olabilir ki yetişkinlik çağına gelince o da değişir büyük ihtimalle. Elbette yani çiçeği elinle koparmak gibi, toprağın kokusunu birebir hissetmek gibi olmuyor bazı şeyler. Ama birlikte doğaya çıkacak insan bulma imkânı da sunuyor dijital alanlar. Nerede hangi çiçeği bulabileceğini öğreniyorsun, insanların birebir tanıklığından ya da rehberliğinden. Yani internetin insanları fiziki anlamda da çok asosyalleştirdiğine inanmıyorum. Yeni insanlarla tanışılıyor, eski dostlarla iletişim kuruluyor. Büyük abim, Hayri, bir coştu mesela Facebook'ta. Çok çok uzak akrabalar, ortaokul arkadaşları, rahmetli babamın 90 yaşındaki arkadaşı, yıllar önce vefa etmiş bir arkadaşının oğlu... İnsanları buluyor, Türkiye'de olduğu zaman onlarla buluşuyor. Niye? Sosyalleşmeye niyeti var. Ben yapmıyorum onun yaptıklarını. Niye? Ben o kadar sosyal değilim. Ama niyet varsa, imkân büyük. Bu konuda tartışmanın sonu yok tabii. "Eee buluşuyoruz ama konuşmalarımız gerçek konuşma mı? İnsanlarla iletişimimiz hep yapay," vesaire diye gider itirazlar. Ne bileyim, yapayı da vardır doğalı da vardır.

Paylaşım dediğimiz şey aslında paylaşım değil. İnternetteki paylaşım, paylaşım mı sayılırmış?

Gayet güzel bir örnek verdin. Bunlar biraz klişe. Hiç sorun yok demiyorum, yeryüzünde cennete düştük demiyorum. Risklerden bahsettim, daha ayrıntılı biçimde konuşabiliriz. Kriminal riskler bile var, malum. Ama 20 yılın bilançosuna

bakarsak kâr, zarardan fazladır mutlaka. Ben de vaktiyle, 20 yıllık bilanço değil yıllık bilanço bile yokken, bilanço yazılımı bilgisayara yüklenirken bu konuda biraz kafa yormaya çalışmıştım.

Bu tartışmalar için başlama vuruşu gibi bir şey oldu ve o amacını da fazlasıyla yerine getirdi yazdığın makaleler.

Amaç hasıl oldu mu, bilmiyorum. Erkence yazılmış yazılar oldu. Ama ben, bütün o erkenciliğe rağmen, sosyal medya insanı olmadım. Gözlemci kaldım. Konuşmuştuk bunu. Bazen bakıyorum, ben aktif olarak yer alsam, durmadan ona haksızlık yaptınız buna haksızlık yaptınız...

... demekten başka iş yapamazdın.

Yapamazdım herhalde. Hayır, sosyalistlere haksızlık yaptınız, o sivil toplum örgütüne haksızlık yaptınız, bu meslek grubuna haksızlık yaptınız gibi şeylerden ibaret olsa, neyse. Hiç savunmak istemeyeceğin insan ve gruplara da haksızlık yapılıyor ya, sorun oradan başlıyor. Fatih Terim'e haksızlık yaptınız demek gerekebilir, e yani bunu demek istemem. Gıda endüstrisine haksızlık yaptınız demek gerekebilir ki gerçekten sıkça yapılan bir şey, bunu da demek istemem. Çünkü günahları çok fazla. İcabında bir AKP'li bakan aslında söylemediği bir şeyden dolayı yerin dibine sokuluyor. Diyeceksin ki, sus, karışma. Doğru. Zaten kavgaya meraklı bir adam değilim. Orada AKP'li bakana haksızlık yapılırken sustum diye uykum kaçmaz. Hiç kaçmaz... Ama üzerine laf söylemediğin konular dolayısıyla da baskı görebiliyorsun. Son zamanlarda, Türkiye koşulları gereği, sıkça tekrarlanan ve yerine oturan bir söz var: Faşizm konuşma yasağı değil söyleme mecburiyetidir. Bir devlet ve toplum eleştirisi olarak dile getiriliyor. İyi de yapılıyor. Ama sosyal medyada söyleme mecburiyeti, o baskı her yönden geliyor. Başka yerde, "Faşizm söyleme mecburiyetidir," diyenler de yapıyor bunu. Yaptırımı hukuki değil, sosyal. Ama bedeli var yani. Ya şakşakçılık yapacaksın ya...

Ya da lince katılacaksın.

Bir yandan linçleri eleştirirken diğer yandan linçlere katılacaksın. Çok sıkışırsan, cemaatine ya da cemaatlerinden birine sığınacaksın. Demiştik ki, dünyanın ve Türkiye'nin 1990'lardaki halini internete yükleyip dijital ortamda dönüştürmeye başladık. Dünyada, özellikle gelişmiş ülkelerde ve belli ölçüde Türkiye'de yeni cemaatleşme denen bir olgu tartışılıyordu 1990'larda. Öncesi de var, ayrıca. Hemen aklımıza gelen nedir? Dinî cemaatler. Ama bundan ibaret değildi. Hatta geleneksel dinleri geleneksel biçimde yorumlayan cemaatler bunun dışında bile tutulabilir. Tribün grupları, yardım dernekleri, gezgin grupları, bisikletçi grupları, Asya kültürü grupları, UFO gözlemcileri, kuş gözlemcileri... Say say bitmez. Her grubu birleştiren bir ortak amaç ve çoğunlukla bir iyi niyet de var elbette. Teker teker değerlendirirsen, her grup varlık nedenini, bir araya gelme nedenini kendilerince açıklar. Tüm o grupların birbiri ardınca ortaya çıkmasını bütünlüklü bir toplumsal olgu olarak değerlendirdiğin zaman, kuş sevgisini, doğa sevgisini, hayırseverliği aşan bir yaygın ruh hali belirgin hale geliyor. Korku, endişe ve arayış. Sığınak arayışı. Bir uçta yalnızlığın bunaltıcılığı var. Diğer uçta, büyük kalabalığın içinde kaybolma endişesi. Yeni cemaatleşme olgusu, ikisinin ortasındaki bir ideal nokta gibi geliyor işte. Yalnız olmayacak, sosyalleşecek kadar kalabalık. Bir ortak ruh verecek kadar dayanışmacı. Büyük kalabalığın içinde yok olma riskini silecek kadar güvenli. Üstelik milyonlarca insan içinde kendi benzerlerini bulmanın huzuru da var. Kendini gösterme, sivrilme şansı da yine milyonlarca insandan oluşan büyük topluluğa kıyasla, daha fazla. Sosyal medyadan girdik, buraya geldik. Şunun için: '80'lerin, '90'ların yeni tür cemaatleşme olgusunu sosyal medyaya yükledik ve bugüne kadar da getirdik.

Sosyal medyada, aidiyet duygumuzu tatmin edecek küçük cemaatlerimiz oluyor:

Herkes için olmasa da çoğu insan için geçerli bu. Benzerlerini bulmaktan söz etmiştim; sosyal medyanın bu konuda

sunduğu imkân, dijital çağ öncesine göre çok daha geniş. Seninle aynı siyasi görüşü taşıyan, aynı damak zevkine sahip, aynı müzikleri dinleyen, aynı takımı tutan, aynı yerlerde tatil yapmayı seven, aynı yazarları takip eden kaç kişi vardır? Kriter listesi uzadıkça insan sayısı azalır, değil mi? Sonuçta 80 milyonluk bir ülke için insan sayısı birkaç bine düşer. Duruma göre, daha az bile olabilir. Öyle bin insan varsa yüzünü sosyal medyada bulabilirsin. Büyük ihtimalle, akla gelmedik bir tercih konusu yüzünden ellisiyle kısa sürede aran açılır, o ayrı. Şimdi dedik ki; büyük kalabalığın içinde kaybolma endişesi taşıdığımız için ve büyük kalabalık içinde sivrilme şansımız az olduğu için yeni cemaatlere sığınıyoruz. O tip cemaatler için de dijital dünya çok şey vaat eden bir alan. Hem cemaatlere hem de bireyler olarak üyelerine büyük vaatlerde bulunuyor. Mesela, ortalama küçük cemaat mensubuna umudunu kaybettiği konuda da imkân sunuyor.

"Sosyal medyada narsisistik kişilik bozukluğu..."

Büyük grup içinde sivrilme imkânı mı?

Tam da o işte. Bir yandan bireysel takılan, diğer yandan bir ya da birkaç cemaate sığınan insan farkına varıyor ki... Daha önce çok çok küçük olan bir şans şimdi göz kırpıyor kendisine. Yalnızca cemaat üyelerinin değil milyonların bildiği insan olmak... Hayatımızda fenomen kelimesini yaygınlaştıran şey işte. Her şey bir esprinin, bir iğnelemenin, bir laf sokmanın ucunda olabilir. İki tweet, Facebook'taki tek satırlık yorum, seni küçük cemaatin önemli üyesi olmaktan alır, büyük cemaatin üst basamaklarına doğru taşır. Bir günde, iki günde olabilir bu. Beş dakikada bile olabilir. Ama o espri nerede? O müthiş iğneleme, bizim sosyal medya argomuzla efsane kapak nerede? Bulmak kolay değil. Milyonlarca insan deneyip duruyor her gün. Bir umut... Sosyal medya böyle bir şans getirmiş ama rekabet de korkunç. Milyonlarca, hatta global olarak bakarsan milyarlarca rakip var. Onun için sınırları zorlamak lazım. Çok tartışılan linç olgusunun altında bu da

var, bence. Herkes yumurta atarken taş atmak, başkaları taş atarken kaya atmak. Biliyorsun, güruh ile kitleyi farklı anlamlarda kullanıyoruz genellikle. Lince katıldığında güruhun parçası oluyorsun, başka bir anda bir kitlesel tavrın parçası oluyorsun. Bireysel halde var olduğun anlar, çeşitli küçük cemaatlerin parçası olarak varlık gösterdiğin anlar... *Like* için yaşamak, *fav* için yaşamak, takipçi sayısı için yaşamak... Hayallerin gerçekleşmesi için farklı zamanlarda farklı tavırlar sergilemek... Sözünü ettiğim gerilimler, şizofrenik hallerin kitleselleşmesine yol açıyor.

Sosyal medyanın getirileri ve yarattığı sorunları anlatıyorsun. Olumsuz tarafı için koyduğun teşhislerden biri kitlesel şizofreni mi?
Psikoloji benim alanım değil, teşhis koymak da haddim değil. Bilmediğim konularda ahkâm kesmek istemem. Fakat hem merakımdan hem de suç sosyolojisi dersleri için bayağı okurum yıllardır. Şizofreniden çok narsisistik kişilik bozukluğunun belirtileri var gibi geliyor bana. Kitlesel şizofreni diyoruz, toplumsal histeri deriz eskiden beri; bireysel olarak yaşanmayan sorunlar, bireyler kitleyi oluşturduğu zaman kendini gösterebiliyor. Kitlelerin halini tasvir etmek için psikoloji terimlerine başvurulabiliyor. Histerik, şizofrenik... Kişilik bozukluğu, yapısal ve büyük ölçüde kalıcı bir şey. Geçti, gitti bitti olmuyor. Narsisistik kişilik bozukluğunun kitlesel hali, dijital çağ kitleleri için yapısal mı, kalıcı mı? En azından kalıcı olmadığını umalım. Dediğim gibi, iddialı olduğum bir konu değil. Çok temelsiz yargılarda bulunuyor da olabilirim.

Dijital toplulukların, sosyal medya kitlelerinin hangi özelliklerinden yola çıkarak narsisistik kişilik bozukluğu saptamasında bulunuyorsun?
Bildiğim kadarıyla, narsisistik kişilik bozukluğunun önemli belirtileri, kendine aşırı değer verme, bunu herkesten bekleme, her anlamda kıskanç olma, empati zayıflığı, bencillik, kendisine hayran olunmasını beklemek... Tablo biraz tanıdık geldi mi? (gülüyor). Yine sık karşılaşılan bir belirti, birkaç kişiye hatta bazen tek kişiye aşırı hayran olmak, onu kusursuz

model kabul etmek ve geri kalan herkes hakkında düşmanlık derecesine varacak olumsuz duygular beslemek. Özellikle ünlü insanlara yönelik sosyal medya tepkilerinde fazlaca rastlıyoruz buna. Kitleyi oluşturan bireylerin önemli bir bölümü birkaç ünlüye çok hayran, onun dışındaki tüm ünlülere saldırıyor. Profesyonel saldırganları ayrı tutuyorum. Maaşlı trol denenler. Dijital tetikçilik de denebilir. Profesyonelleri bir yana bırakırsak, ünlülere yönelik tavır zaman zaman rahatsız edici boyutlara gelebiliyor. Bu, olumsuz tarafı. Ama olumlu tarafı, bir eşitlikçi tarafı da var ayrıca. O haliyle de hoşuma gidiyor.

Toplumsal hiyerarşiyi kökten bozmasa da anlık olarak söz söyleme eşitliği sağladığını söylüyorsun sanırım.

En kıyıda köşede kalmış insan, en ünlü sanatçıya, en gariban ve işsiz adam, en zengin yatırımcıya doğrudan laf edebiliyor. Sözünün altına yorum yazıyor en azından. Diğeri okur ya da okumaz, kaale alır ya da almaz ama on yıl önce böyle bir şans hiç yoktu. Tabii sosyal medyanın macerası içinde o eşitliği bozacak yapılanmalar da ortaya çıkıyor. Bireylerin sosyal medya hesabını yöneten şirketler, saldırıları savuşturmak için para ödenen kullanıcılar... O kadar da eşitlikçi bir ortam değil elbette. Ama eskiden olmayan bazı ses çıkarma kanalları da açılmış oldu işte. Ha bir de zaman içinde profesyonelliğe dönenler var. Yine fenomenlere geldik. Dikkat çekmenin umut vaat eden yollarından biri, belki de birincisi, bir ünlüyle polemiğe girmek. Veya ağır laf etmek, demin andığımız üzere kapak takmak... İki başarılı denemede bulunursan takipçi sayın fırlıyor. Çok sivri bir siyasi figür olmamak koşuluyla yüksek takipçi sayın varsa, pazarlamacılar seni yoklamaya başlıyor. Hadi *marketing*'çiler diyeyim de, bazı arkadaşlarımız küsmesin (gülüyor). Bakılıyor ki, iki hafta önce bir ünlüyü iğneleyerek takipçi sayısını fırlatmış adam ya da kadın, bir hazır çorbayı övüyor. Bir filmi övüyor. *Influencer* deniyor ya onlara, *influencer marketing*. Sosyal medya diliyle kapakçı iken profesyonel *marketing*'çiye dönüşen insanlar.

Değişen şöhret kültürü ve "o kim amk!"

Örnekleri de çok. Melih Gökçek'e tebelleş olan bir fenomen mesela.

Yanlış yerden başlamamış ama... China vardı, o mu?

Odun Herif.

Hatırladım Odun Herif'i. Çok var öyle, fenomenliği ticarete dökmekle suçlanan. Gerçi fenomenler üzerinden pazarlama işi de eskisi gibi yürümüyor artık. Hele örtülü reklam tarzı olanları yemiyor artık insanlar... Ünlülerden bahsediyoruz, sosyal medyayla birlikte artık şöhretlik kurumu da değişime uğruyor bence. Fenomenler değil kastettiğim. Klasik şöhret tipi, oyuncular, müzisyenler. Tek etken sosyal medya değil ama sosyal medya başrolde. Şöhret alanı, kompartımanlara bölünüyor. Eskiden adı en çok bilinenler aynı zamanda filmleri en çok izlenen, şarkıları en çok dinlenenler olurdu. Diyelim ki bundan 30 sene önce, Türkiye'de yaşayan hemen herkes Erol Evgin'i tanırdı. Ajda Pekkan'ı, Orhan Gencebay'ı, Sezen Aksu'yu, Türkan Şoray'ı, Hülya Koçyiğit'i, Kadir İnanır'ı, Cüneyt Arkın'ı... Herkes hepsini sevmese de herkes hepsini bilirdi. Kasetleri en çok satan, filmleri en çok izlenenler de bu şöhretlerdi. Ama artık öyle değil. Son yıllarda, şöhretler söz konusu olduğunda, gündelik hayat ve sosyal medyada çok karşılaştığımız bir ifade var. Kapalı halini seslendirmesi kolay değil, harf harf mi söylesem? (gülüyor). "O kim amk" ve "o kim aq" şeklinde. İki anlamda kullanılıyor. Bir, bazı insanların çok önem verdiği, hayran olduğu birini gerçekten hiç duymamış, bilmiyor ve soruyor o kim diye... Bir de, "Biliyorum ama değer vermiyorum, bilmezden geliyorum," anlamında kullanılıyor.

O kim oluyormuş anlamında. Ya da, "Bu nereden çıktı şimdi..." Tanımıyor gerçekten.

Tanımıyor. Çeşitli mecralarda müzik dinleyen insanların dörtte üçü gerçekten adını hiç duymamış ama şarkısının video

klibi 100 milyon kez seyredilmiş. Şarkı, paralı platformlarda bile 100 binlerce defa indirilmiş. Birileri gerçekten hayran, birileri gerçekten adını bile duymamış.

Kendi adıma söyleyeyim, internette yarım saat vakit geçirdiğimde, aynı soruyu en az beş defa kendi kendime soruyorum içimden. Aynı ünlemle soruyorum üstelik.

Peki, ben seni bir satayım burada. Ben o ifadeyi kullanmıyorum; eski tip insan olduğum için, "Kuzum," diyorum. "Aaa, kim o kuzum?" Çok nezih konuşurum, bilirsin (gülüyor). Kuzum deyince, Mehmet Ali Birand geliyor akla, değil mi? İnternetteki, sosyal medyadaki izlenme sayıları, indirme sayıları her zaman güvenilir değil. İki-üç yıldır rakamların güvenilirliği konusunda danışabileceğim kişiler var çevremde, bir şans olarak. İşleri bu. Soruyorum bazen; hangi izlenme sayıları şişirme, hangileri gerçek? İşte nerede sayılara pompa yapılmış nerede yapılmamış? Paralı pompa diye bir laf duydum geçende.

Paralı pompa?

Para harcanarak rakamların şişirilmesi... Daha düzgün ifade edildiğinde, organik kelimesi kullanılıyor; bilindiği üzere. Takipçiler organik mi, sahte mi? Bot mu yani... İzlenme sayısı, indirme sayısı organik mi? Bu müzik videosu gerçekten o kadar yüksek izlenme sayısı bulabilmiş mi diye merak ettiğim pek çok videonun gerçekten de hayret verici yaygınlıkta izlendiğini öğrendim. Sözünü ettiğim sayılar 100 milyon, 150 milyon mesela. O kadar izlenmişler gerçekten.

Tabii özellikle müzikte.

Geçen yıl bir video çıktı karşıma, YouTube'da. İlk gördüğümde 120 milyon kişi izlemişti, kısa süre sonra sınıfta sözünü açtığımda 140 milyona çıkmıştı. Sonra 200 milyonu da aştı. Şu anda kaçtır, bilmiyorum. "Günah Benim" diye bir şarkı.

Eypio.
Bak sen biliyorsun. Eypio ve Burak King.

Ben de herhalde 100 milyon seviyesinde yakaladım onu.
Yaklaşık 50 kişinin bulunduğu bir sınıfta o videoyu konuşmaya başladığımızda sınıfını yarısının hiç duymadığı...

... öbür yarısının ise onun için delirdiği...
Öbür yarısından on kişinin bilip gıcık olduğu, işte beş kişinin bir ya da iki defa dinleyip nötr kaldığı, on kişinin da hakikaten çok beğenip defalarca dinlediği ortaya çıktı. Teker teker saymadım tabii, yaklaşık dağılıma uygun sayıları uyduruyorum şimdi. Tamam, ben şarkı ve videodan yeni haberdar olup şaşırmışım; başka bir kuşağın insanıyım. Yaş ortalaması 21-22 olan bir sınıfın yarısı, video izlenme sayısı 140 milyonu aşan müzisyenleri hiç duymamış. Asıl enteresan olan, o işte. Cehaletle açıklanacak bir durum da değil, alakası yok cehaletle. Demin örnek verdiğimiz Sezen Aksu, pop müziğin ana direklerinden biri. 200 milyon değil, 20 milyon izlenmiş videosu belki bir-iki tane vardır, belki yoktur. Ajda Pekkan da öyle, Erol Evgin de öyle. 100 kişilik bir sınıfta Sezen Aksu'nun adını hiç duymadığını söyleyen bir öğrenci çıksa inanmayız; değil mi? Ve bütün sınıf o anda WhatsApp'tan, Twitter'dan, Facebook'tan yayına geçer: "Sınıfta Sezen Aksu'yu duymamış bir mal var. Evet, bugün ben bunu gördüm. Kızgın surat, şaşkın surat..." Bize özgü bir şey de değil. Dünyanın birçok yerinde durum aynı. Ülkenin dörtte üçünün adını hiç duymadığı müzisyenin videosunun 200 milyon kez izlenmesine şaşırmıyoruz. Ya da tersinden, videosu 200 milyon kez izlenmiş adamı ülkenin dörtte üçünün tanımamasına şaşırmıyoruz. Başlangıçta şaşırsak da yavaş yavaş alışıyoruz. Artık şöhret olmanın, popüler olmanın ölçüleri de değişiyor biçimleri de. Hayatın yeni yüzünü görebilmek için böyle bakmaya alışmamız lazım. O kim sorusunun sonuna malum üç harfi koysak da koymasak da... Hep alışmak lazım diyorum, eleştiriyi eksik etmeden alışmak. Her kuşak için aynı ölçüde ko-

lay olmuyor alışmak. Yaş ilerleyince görüyorsun. Ama başka seçenek de yok. Her yeri kaplayan bir olgudan söz ediyoruz. Bizim mesleğimiz mi diyeyim, eski mesleğim mi diyeyim; gazetecilik ve televizyonculuk için de aynı şey geçerli.

Eleştirsen de internetin geneli için, dijital kültürün geneli için hep, "İyi ki var," diyorsun neticede. Gazeteciliğe ve televizyonculuğa yansıdığı haliyle de, "İyi ki var," diyor musun?
Genel olarak diyorum. Ama bazı uygulama biçimlerine tahammül etmekte zorlanıyorum. Tık alma haberciliği, hit alma haberciliği... Üzerine uzun uzun konuşmaya gerek yok. Türkiye'deki uygulama biçimleriyle rezalet, sefalet... Dijital mecra üzerindeki profesyonel haber yayıncılığı için söylüyorum bunları. Bir de yurttaş gazeteciliği-yurttaş haberciliği dediğimiz hadise var. Ona sık sık, "İyi ki var," diyorum elbette. Başka türlü görmeyeceğimiz, bilmeyeceğimiz pek çok şeyden haberdar oluyoruz. Hasıraltı edilebilecek bazı sorunlar gün yüzüne çıkıyor. Bazen toplumsal tepki doğuyor. Sorumlu kurumlar isteksizce de olsa harekete geçebiliyor. İyi yanı çok. Ama profesyonel haberci olmayan her yurttaş temizdir, iyi niyetlidir diye bir şey de yok. O yurttaş gazeteciliği dediğimiz şeyin ne kadar riskli, ne kadar manipülasyona açık, ne kadar tahrip gücü yüksek bir mecraya dönüşebildiğini de görüyoruz zaman zaman. Çünkü en beğenmediğimiz profesyonel kurumlarda bile kullanılan bazı filtreler, yurttaş gazeteciliğinde devreye girmeyebiliyor.

Evet, tam da o sebeple bu yurttaş gazeteciliğine ben de temkinli yaklaşıyorum. Çünkü hiç unutmamamız gereken bir şey; gazetecilik aslında bir meslek. Ve dediğin gibi, pek çok filtreyle yapılması gereken; ciddi tecrübe, bilgi ve sağduyuyla yapılması gereken bir şey. Kişisel sağduyunun yetmediği ya da eksik kaldığı noktalarda kurumsal sağduyunun, meslek etiğinin devreye girmesi gereken bir alan. Editoryal süzgeçlere ihtiyaç duyulan bir iş. O yüzden belki bir *watchdog* olarak vatandaşların ve yurttaş gazeteciliğinin kullanılacağı alanlar elbette vardır. Yurttaş gazeteciliği bütünüyle gazeteciliğin yerini alacak, kurumsal gazeteciliğin sonu geldi diye ke-

hanette bulunmanın veya bu ihtimale sevinmenin çok da yeri olmadığını görüyorum. Çünkü gazeteciliği kötüye kullanarak ya da yetersiz donanımla yapılan işler çok zarar verici, çok kıyıcı olabiliyor. Linçle sonuçlanabilen; bireylere, kurumlara çok zarar verebilen bir hal alabiliyor. Bu bazı yerlerde diplomasız cerrahların ameliyat yapması kadar vahim olabilecek bir şey, benim bakış açımdan. "Vay, sen vatandaşa köpek dedin!" (gülüyor). Diyelim ki sosyal medyada sen bunu anlattın. *Flood* deniyor ya, *flood* halinde yazdın sosyal medyada. Şimdi ben de aradan *watchdog* kelimesini seçtim ve saldırıya geçtim.

"Bekçi köpeği dedi!"

Ve onu düz köpek anlamında kullanmışsın gibi yaygaraya başladım. "Vay, sen vatandaşa köpek dedin!" Sonra bir hayvansever geldi, köpek kelimesinin hakaret olmadığını hatta iltifat olduğunu söyledi ve köpeklere bekçilik yaptırma hakkımız olup olmadığını sorguladı. Geçerken uğrayan biri de hayvanseverimize, "Ben senin duyarını s..." dedi. Önemli bir konuda, bu kadar özenle, düzgün bir şekilde fikrini anlattın ve olay ne hale geldi. Dijital çağ bundan ibaret olsa, "İyi ki var," demeyeceğim ama neyse ki bundan ibaret değil. İyi taraflarını da konuştuk sanırım yeterince.

Pop Çağı'ndan internet çağına linç hukuku

Sosyal medyayı konuşurken sık sık linçlerden söz ettik. *Pop Çağı Ateşi*'nde linç hukukuna ayırdığın bir bölüm var. Üst başlığında "linç hukuku" geçiyor, ana başlık da "Pop Şiddet Patlaması". Henüz internet yokken yazılmış bir yazı. O dönem yaygınlaşan fiilî linç vakalarını değerlendiriyorsun.

Gerçekten vahim bir linç dalgası vardı o dönemde. Bizde linç geleneği yok değildir. Hemen her ülkede yaşanmıştır linç vakaları. Osmanlı döneminde de çok olmuştur, Cumhuriyet'e giden yolda Ali Kemal de linç edilmiştir, Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir.

Kubilay vakası...

Vahim vakalardan biri. Gerçi vahim olmayan linç vakası da yok sanırım. Edebiyatta da var. *Vurun Kahpeye*'de Aliye öğretmenin sonu, *Yeşil Gece*'de son anda önlenen linç... 1990'lardakinin farkı, ara ara kendini gösteren bir gelenek olmanın ötesinde, salgın gibi, bulaşıcı hastalık gibi yayılmasıydı. Kitabın linç vakalarıyla ilgili bölümünde "pop şiddet" tanımlamasına başvurmamın bir nedeni de buydu. Birkaç neden vardı aslında. Şiddetin pop kültür unsurlarına benzer bir şekilde yayılması ve yaygınlaşması söz konusuydu. İkincisi: Şiddet, popüler kültürün yayılma kanallarında görünebilmenin aracı haline gelmişti. Ki, o dönemde bu kanallar haber bültenleriydi. Fonda çalan pop şarkıları eşliğinde ağlatan haberler, güldüren haberler, kan revan haberler... O bültenlere çıkmanın bir yoluydu linç girişimlerine katılmak, öndeki en azgın grubun içinde yer almak. Üçüncüsü de, şiddetin pop kültürdeki eğlendirme işlevine ortak hale gelmesiydi. Linç vakaları da bunun belirginleştiği örneklerdi.

"Linç girişimleri, şiddetin eğlendirme işlevine ortak oluyordu" ifadesinden ne anlamalıyız?

Bayağı bildiğin kasaba eğlencesine, küçük şehir eğlencesine dönüşmesini anlamalıyız. Tarihteki linçlerin çoğu kitlesel eğlencedir. Bir zamanlar, Ku Klux Klan'ın linç ettikten sonra ağaçlara astığı siyahi insanların çevresinde eğlence yapılırmış. Ağaçtan sallanan cesetle çektirilen fotoğraflar kartpostal gibi bastırılıp başka yerlerde yaşayan akrabalara gönderilirmiş. Akrabaya kartpostal gönderme kısmı yoktu ama linç olayı sayesinde televizyona çıkmakla hava atanlar vardı mutlaka, bizim linç salgınımızda. Suçun işlendiği bölgede yaşayanların çok tepki duyduğu bir hadise sonrasında emniyetin ya da adliyenin kapısında toplanmaları az rastlanan bir şey değildir. Özellikle küçük çocuklara yönelik suçlar söz konusuysa. Yine yanlıştır, yine hukuksuz ve tehlikelidir ama linç girişimini anlayamasak da tepkiyi anlayabiliriz. Fakat bahsettiğimiz dönemde hırsıza da linç girişimi oluyor, dolandırıcıya da oluyor.

Şehre ya da ilçeye dışarıdan gelmiş çalışanlara da oluyor. Orada Türk-Kürt geriliminin yansıması da görülmekle birlikte, etnik farklılık olmadan da yaşanabiliyordu linç girişimleri.

1990'ların sonrasında patlayan ama çok yakın geçmişte de sayılamayacak bir olaya yer vermiştim, *2001* kitabımda. 2001 yılında Susurluk ilçesinde bir tecavüz vakası sonucunda yaşanan ayaklanma. Fail kaçıyor, ortadan kayboluyor ama önce failin evi, sonra diğer Kürtlerin yaşadığı evler, işyerleri, mahalleler günler boyu süren bir kuşatmaya, taşlamaya, baskınlara maruz kalıyor. O da bir linç. Yakın zamanda Suriyelilerle de yaşandı benzer hadiseler... 1990'larda faili meçhul cinayetler çok, mafya kırıyor döküyor, yolsuzluk tırmanıyor ve hukuka yönelik inanç giderek azalıyordu. Maalesef ki böyle dönemlerde kendi hukukunu kendin uygulayacaksın anlayışı yaygınlaşıyor. Bir-iki vakada yaşandı bunlar. Türkiye'de özel televizyonlar yeni... TRT'nin hiç yapmadığı tarzda bir habercilik yapılıyor. Linç vakalarında özel kanalların ilçeye, küçük kente akın ettiği, günlerce spekülatif yayınlar yaptığı görülünce, sanırım bu da linç olaylarını tetikledi. İlçemizden canlı yayın yapılıyor, ilçeden bir sürü insan televizyona çıkıyor. Hem de böyle isyankâr bir havada, adalet savaşçısı havasında çıkıyor. Bu da tetikleyici etkenlerden biri oldu. Tek kanallı TRT yıllarında, çok çok büyük bir olay olmadıkça, devletin üst düzey yöneticileri ziyaret etmedikçe ya da *Gezelim Görelim* ekibi uğramadıkça küçük bir şehre, bir ilçeye kolay kolay kamera girmiyordu. Özel kanallarla beraber hem bireysel olarak hem ilçe olarak televizyona çıkma şansı arttı. Bazen linç olaylarıyla, bazen eğlendirici haber kontenjanından saçma sapan haberlerle. Kulağıyla askı taşıyan kahveci, el sıkışınca gülme krizine giren dede, kuzuya aşkından derbeder olan köpek vesaire. *Freak show* dedikleri şey İngilizcede.

Biz de çok çok yayınlayacağız onlardan...

Ama biz başka bir yönüyle yayınlayacağız ya da başka yönüyle yayınlıyoruz diye avutacağız kendimizi (gülüyorlar).

Yok, o kadarını yapmadık da kasaba mucitleri, köy hiphopçuları gibi bir alanda takıldık (gülüyor). Gülme krizi taklidi yapan dedeyi filan çıkarmadık gerçekten. Çıkarsak da linç haberlerinin yanında masum kalırdı her şeye rağmen. Ya da o dede, linç haberiyle televizyona çıkma çabası gösterenlere göre masum kaçardı. Muhabirlik yapanlar iyi bilir. Fotoğraf makinesinin deklanşörüne basılacağı zaman, kamera kayda gireceği zaman beliren öfkeli suratlar, kayıt bitince gülen suratlara dönüşebilir. Mikrofon uzatılan 20 kişinin hepsi bültende görünmeyecek. En ilginç konuşanlar, en öfkeliler seçilecek. Onun için, gülümseyen adam, "Kayıt!" dendiği anda öfkeden delirir gibi yapabiliyor. Ha doğal öfke hiç yok mu? Var elbette. Ya da doğal gibi görünen öfke... Güruh gazını alınca... Küçük adamlar, gündelik dilde kullandığımız anlamıyla değil Wilhelm Reich'ın küçük adamları, güruh halinde harekete başlayınca...

Yıkıcı güruh, kontrolsüz...

İşte onlar harekete geçince, hayat çirkinleşecek demektir. Ama onlar da çirkinlik birikiminin eseri olarak ortaya çıkmıştır. O zinciri kırmak kolay olmuyor. Sosyal medyadaki linçlerin 1990'lardaki fiilî linçlerden farklı tarafları yok değil. Ama kötülükten eğlence çıkarma, güruh oluşturma, bazen bir dramı popülarite fırsatına dönüştürme gibi noktalardan bakınca, ruh aşağı yukarı aynı ruh.

'90'lar: Çok parçalı kimlikler ve yeni hayatımız

Bir dönemin fiilî linç salgınıyla 1990'lara geri dönmüş olduk. Söze 1990'lardaki pop patlamasını konuşmak üzere girdik ama buraya kadar günümüzün dijital kültürünü konuştuk. İyi de oldu bence. Şimdi yine geri dönersek; neydi *Pop Çağı Ateşi*'nde anlattığın dönemi diğer dönemlerden ayıran?

Kimlikler meselesini konuşarak başlamak iyi olacak galiba... Klasik örneğimden gireceğim mevzuya. Ben 1980'lerin ilgi görmüş haber dergileri *Nokta* ve *Yeni Gündem*'de çalıştım.

Onlar bir dergi kuşağıydı. Hem *Nokta*'da hem *Yeni Gündem*'de şöyle kapak konuları ve başlıkları olurdu: İslamcılar, eşcinseller, Aleviler, ülkücüler... Edinilmiş kimlikler de olabilir, verili kimlikler de olabilir; bir kimliği en genel, en düz haliyle ele alan başlıklar. Bunlar ciddi tiraj getirirdi. Daha önce hiç konuşulmamış şeyler değil ama artık farklı biçimde konuşuluyorlar. Büyük ideolojilerle ilgili tartışmaların yan unsurları hatta marjinal unsurlarıyken ana tartışma konusuna dönüşmüş kimliklerden bahsediyoruz. Bir derginin kapağında kocaman İslamcılar, Aleviler, eşcinseller başlığını görenlerin ilgisini çekiyordu. Artık haber dergiciliği kalmadı ya, bugün dergi çıkarıyor olsan ve bu kadar genel başlıklar atsan...

Bugün İslamcının da kendi yayınları var, Alevinin de var; eşcinselin de. O kimlikleri konu etmenin ötesinde her birinin kendi mecraları var zaten.

Kendi dijital dergisi var, kendi radyosu var, televizyonu var. Ve benim anlatmaya çalıştığım dönemde, dışarıdan bakışla ve en genel haliyle değerlendirme yapan dosyalar bile büyük ilgi görüyordu. Sonra yavaş yavaş o genellikten çıkılmaya başlandı doğal olarak. Ama hava pek değişmemişti. Derken başka bir dergi kuşağı geldi. *Tempo, Aktüel*...

Önce *Aktüel* mi vardı *Tempo* mu?

Tempo daha önce. Aslında *Tempo* iki dönemin de dergisi. *Aktüel* daha sonra çıkmaya başladı. İlki Hürriyet Grubu'nun, ikincisi Sabah Grubu'nun. Yeni kuşak dergiler de kimlikler konusuna yüklenmenin karşılığı olduğunu gördü. Onlar biraz daha ayrıntılandırılmış kimlikleri konu etmeye başladı.

Sağcı Aleviler.

Tutulan bir konuydu, sağcı Aleviler. Ülkücü metalciler. Vejetaryen İslamcılar. Tekvandocu eşcinseller. Hepsi birebir yapıldı mı, bilmiyorum. Genel anlayışı anlatıyorum. Belki hayatın içinde çok kitlesel karşılığı olmayan ama orada burada rastlanabilen örnekleri trend gibi, dalga gibi sunuyordu der-

giler. İşin temel esprisi de çelişki algısı ve bunun yaratacağı şaşkınlık beklentisiydi. "Aaa metalci ükücü mü?" "Aaa rock dinleyen İslamcı mı?" Bir kimlik ve onunla pek bağdaştırılamayacak bir hayat tarzı, tüketim tercihi... Çelişik gibi görünen iki şeyi yan yana koymanın esprisi yavaş yavaş tükenince, dergiler iyice uçuşa geçti. Abartarak aktarıyorum ama hiphopçu ve aikidocu Aleviler, caz tutkunu ve Harley'ci Türk-İslam sentezciler gibi şeyler. Bunların tek örneği bile yok belki hayatta. Ama bize genel gidişat konusunda fikir de veriyorlar. Bahadır Baruter ve Fatih Solmaz'ın "Afyonlu Gey Katolik Taşfırın Ustaları" diye hatırlanan esprisi var ya. Orijinali "Erkekten Dönme Merzifonlu Katolik Taşfırın Ustaları Kahvesi..." Sözünü ettiğim yıllarda çizilmiş bir karikatürdü diye hatırlıyorum. Ben de Bahadır'dan *İnternet Dolunay Cemaat*'in kapağı için muhafazakâr uzaylı çizmesini rica etmiştim. Şahane bir şey çizmişti. Çelişik gibi görünen kimlik ve tarzlar meselesine dönersek: Haber dergileri abartıyor, mizah dergileri doğal olarak abartıyor. Ama birebir öyle örnekler mevcut olmasa da hayatın akışı o yönde. Gerçekten de pek alışkın olmadığımız kimlikleri, tercihleri bir arada görmeye başlıyoruz. İki olgu belirginleşiyor. Bir, edinilmiş kimlikler ve verili kimlikler önem kazanıyor. İki, daha önce birbirleriyle bağdaştırılamayan kimlik ve simgeler aynı hayatların içinde yer bulabiliyor.

Tüketim tercihleri de bundan etkileniyor.

Etkilendiği gibi, tüketim tercihlerinin kimlik oluşturmadaki rolleri genişliyor. Elbette insanın yüzde yüz tutarlı davranması mümkün değil. Zaten tutarlılığın ne olduğu da çok tartışmalı. Sen Sünnisin bu ceketi giyemezsin, sen Alevisin bu şarkıyı dinleyemezsin, liberalsin menüden o yemeği seçemezsin gibi kimlik yönetmelikleri yok. Ama bir döneme kadar, modernist ruhun nispeten baskın olduğu yıllarda, tutarlılık kaygıları daha geniş alan bulmuş insanların zihinlerinde. Bunun kırılmaya başladığını görüyoruz işte 1990'larda. Ya da daha önce kırılmaya başlamış da tablo netleşiyor. Düz bir

örnekle anlatayım. Bugün İstanbul'da Los Angeles Lakers tişörtlü bir adamı cuma namazından çıkarken görürsen, yadırgamazsın. Ya da kırmızı Adidas ayakkabı giymişse... Cuma namazından çıkmış adam gidip de İngilizce şarkılar çalan bir kafede oturduğu zaman tuhafına gitmeyebilir. Ama 40 sene önce, İstanbul'un merkezinde bile, öyle insanlar cuma namazı kalabalığı içinde göze batardı. Yadırganabilir hatta dışlanabilirdi.

Ya da atkuyruklu bir adam.

Küpelisini de görebilirsin bugün. Uzun saçlıları zaten bol bol görüyoruz. Belki Erzurum'un bazı ilçelerinde aynı rahatlık hâlâ söz konusu değildir. Batman'ın İslamcı bölgelerinde, belkisi de yok, kesinlikle yadırganırsın İslami tarzda giyinmemişsen. Yadırgamayla da kalmaz, korkarım. Ama birçok yerde, cuma namazından çıkan adam akşam pop müzik konserine gidebilir. Beş vakit namaz kılan bir kız da gidebilir. Örnekleri ağırlıklı olarak İslami kesimden veriyorum. Asıl maksadımız bugünü değerlendirmekse bugünü belirleyenler onlar olacağı için. Yoksa farklı biçimlerde tanımlayabileceğimiz pek çok kesim için geçerliydi bu değişim.

Pop konserlerindeki başörtülü kızlar

Peki, hangisi hangisinin alanına girdi? Yani Tarkan mı camiye girdi, cami mi Tarkan'a yakınlaştı? Ya da cami cemaati mi Tarkan'ı benimsedi, tersi mi oldu?

Hayatın dalgaları her şeyi birbirine geçirdi. Muhafazakâr hayat tarzından gelen kızlar, Tarkan'ı dinleyince dünyadaki hayatlarının çok bozulmadığını düşündü. Birkaç şarkı uğruna ahireti yakma endişeleri de azaldı. Pop müziğin çok dindar olmayan bazı dinleyicileri de hayatlarında dine biraz daha fazla alan açabileceğini düşünmeye başladı belki. Diğerlerinin ahireti yakma endişeleri azalırken onlar da biraz ahiret endişesine kapıldı, diyebiliriz. Burada "bazıları" kelimesine vurgu yaptığımı unutmamak lazım. Tarkan'ın yerine televiz-

yonlardaki gündüz kuşağı programlarını koyarsak, bu örnek daha da yerine oturabilir. Ama Tarkan örneğinin önemi de şu; o yıllarda pop müzik konserlerine giden, hatta en önde dans eden başörtülü kızlar gazetelerde sıkça konu ediliyordu. Dergilerin trend olarak işlediği konular, gündelik hayat haberleri üzerinden, gazetelere de sıçramıştı. Bugün bir pop müzik konserinde başörtülü kızların görülmesi haber değildir. Çünkü yeni ve şaşırtıcı tarafı yok. Ama o zaman yeniydi.

Başörtülü olmakla pop müzik dinleyicisi olmak bağdaştırılamıyor çünkü.

O zamanlar öyleydi. Bunun medyaya yansıyan-yansımayan sayısız örneği vardı. Bugün ağır İslamcı uydu kanalları var sürüyle. Tam oturan kelimeyi kullanmaktan kaçınmazsak, ham yobaz uydu kanalları. O yıllara bakınca, İslamcı denebilecek, muhafazakâr denebilecek televizyon kanalları yeni yeni açılıyordu. Ayrı kesimlerin büyük kanalları vardı; Kanal 7, Samanyolu, aslında başlı başına bir vaka olan TGRT... Muhafazakâr kanalların yayın formatları, daha laik denebilecek kanallarla aynıydı. Filmlerdeki öpüşme sahneleri kesiliyor, kadın spiker fazla dekolte giyinmiyor, eğlence programının sonundaki halayda kadın-erkek yakınlaşması sınırlı kalıyor ama format çok benzer. Aynı şekilde yeni yeni açılan özel radyolar... İslami kesimin radyolarında çok farklı müzikler çalınabiliyordu. Daha geleneksel DJ'ler vardı, kendi çevrelerine göre marjinal kaçan DJ'ler vardı. Gazetelerde, TÜSİAD'ın [Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği] muhafazakâr rakibi MÜSİAD'ın [Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği] yatla gezen, tenis oynayan, kayağa giden yöneticileriyle röportajlar yapılıyordu. Boğaz'da balık lokantası denince, içkisiz mekân akla gelmezdi, değil mi? Yine Boğaz'da, standart balık lokantası menüsünü içkisiz olarak sunan lokantalar açılmıştı ilk kez. Havuzlar haremlik-selamlık da olsa, ilk İslami tatil köylerinin açılması yine o dönemdeydi. Pop müzik patlamasının ayrıntılarına girmedik henüz; yalnızca büyük yıldızların konserlerine giden başörtülü kızlar yoktu, yeşil

pop denen bir akım da çıkmıştı. İslami kesimin popçuları. Aykut Kuşkaya vardı, Erkan Mutlu vardı. Pop müzik ya da Batı müziği altyapısının üzerine yine pop havasında şarkılar söylüyorlardı. Biraz ağır bir poptu, oynak değil. Ara ara tasavvuf müziğinden esintiler de duyuluyor. Şarkı sözlerinin özelliği, tahmin edilebileceği gibi, iki yöne çekilebilecek türdendi. Yani âşık olunan kişiye de söyleniyor olabilir, ilahÓİ aşk da dile getiriliyor olabilir. Küçük Emrah ve Küçük Ceylan'ın yanık çocuk sesleri ilgi görünce, küçük müminlere de albüm yapılmaya başlanmıştı. Zaten çocuklara Kuran okutma geleneği de olduğu için buna uygun çocuk bulmak kolaydı sanırım. Emrah'ın tarzına yakın bir yorumla ilahî gibi eserler okurlardı. Evdeki kaset koleksiyonunu tasfiye ederken az sayıda örnek sakladım. Biri de Küçük Ahmet'inki. Daha böyle pek çok şey sayılabilir.

Bunların hepsi aynı ölçüde ilgi görüyor muydu?

Hayır. Bazıları bugüne kadar genişleyerek uzanacak damarlar yarattı. Bazı damarlar tıkandı. İslami pop fazla ilgi görmedi mesela. Küçük müminler de öyle. Söz kasetlere gelmişken... Bir de İslamcı gençlerin radyo tiyatrosu gibi, sesli tiyatro kasetleri vardı. Onlara takmıştım bir ara. Birinin sonunda Rambo'yu Afganistan'dan kovuyorlardı. İnce sesli bir Rambo, "Sizi ben kurtardım," diye hava atmaya kalkışıyor, karşılığında davudi bir sesten ağır bir fırça ve nutuk dinliyordu. Birinde de Amerikalı bankacı Salomon vardı. Kötü Yahudi tiplemesi. Sekreter, "Efendim sizi arıyorlar," diyor, Salomon kızıyor: "Kizim, ben sana telefon bağlama demedim mi?" "Ama efendim, ucunda para varmış." Neee, para mi varmiş? Hemen bağla kizim, hemen bağla..." Sarıp sarıp dinliyordum bu bölümü, çok komiğime gitmişti saçmalığı. Arayan adam sekretere şöyle demiş herhalde: "Alo, Mr. Salomon'u bağlar mısınız? Ucunda para var..." Güldüğüm için kızanlar olabilir. Hak veririm içtenlikle ve kesinlikle. Fakat yalan da söylemek istemedim. O kadar kötüydü ki, gülmem geliyordu (gülüyor).

Bir de *Pop Çağı Ateşi*'nin kapağında gördüğümüz İslami çizgi roman kahramanı var.

Gazeteci Mehmet. Sıkı bir mücahit. O da bir yenilikti. Fatih Emin yazıyor, Yüksel Akman çiziyordu. Birkaç cilt süren *Kanayan Yara Afganistan* macerası vardı. Kızılderili soykırımının hesabını sormak için Amerika'ya bile gitmişti Mehmet.

Yeni orta sınıf ve AVM otoparkındaki gergin aile

Örnekleri, Türkiye'nin bugününü daha iyi anlamak için özellikle İslami kesime ağırlık vererek seçtiğini ama bu durumun tüm kesimler için geçerli olduğunu söyledin. Daha önce bir arada düşünülemeyecek kimlik, tarz ve tercihlerin artık aynı hayatta buluşması genel olarak ne anlatıyor bize?

Global tüketici zihniyetine eklemlenen ya da entegre olan insanların sayısında büyük artış görüldüğünü anlatıyor. Küçük yatırımcı ideolojisinin kültür üzerinde daha belirleyici hale geldiğini anlatıyor. Yeni orta sınıfın selamını iletiyor. İslami kesimin hayat tarzındaki yenilikleri anlatırken farklı gelir düzeyinden insanların hayatına dokunan örnekler verdim. İslami pop şarkılarının çoğunu bir ücretsiz halk konserinde dinlemiştim ilk kez. Sözünü ettiğim tatil mekânları orta sınıfa da orta-üst sınıfa da hitap edebilecek yerler. Yatıyla yanaştığı yerde tenis oynayan işadamı, bambaşka bir sınıfın temsilcisi. Ama genel olarak baktığımızda, İslami kesimde de laik diyebileceğimiz kesimde de değişimi belirleyen unsurun yeni orta sınıf zihniyeti olduğunu görüyoruz.

Yeni orta sınıf, *Yeni Şehir Notları*'nın iskeletini oluşturan konu. Nasıl tanımlarsın yeni orta sınıfı? Belirleyici rolü nedir gündelik hayatta?

Bugün dünyada tüketim trendlerini belirleyen sınıftır, yeni orta sınıf. Alt sınıflar için de modeldir, hedeflenen aşamadır. Onun için kendi varlığından daha geniş bir alanı etkiler. Sinemada, müzikte filan istisnası vardır ama dediğim gibi, düz anlamıyla tüketimde de kültürel tüketimde de bir şeyin trend olması için yeni orta sınıf tarafından tutulması gerekir.

Kılık kıyafette de böyledir, doğayla kurulan ilişkide, hayvanlarla kurulan ilişkide, yeme içme işlerinde de böyledir. Üçüncü nesil kahve mekânları, mesela. Global orta sınıf trendidir. Zaman içinde kısmen sınıflar üstü hale gelmiştir. Amerika'da *shopping mall*, bizde AVM denen mekânlar... Farklı konseptler vardır, farklı alım ve tüketim güçlerine seslenen merkezler vardır, haftanın her günü giren çıkan olur. Fakat ana konsept, bir orta sınıf ailenin hafta sonu ya da tatil gününde tek kapıdan girerek tüm ihtiyaçlarını karşılaması üzerine inşa edilmiştir. Giyim, kitap, aksesuvar vesaire alışverişi yapılacak, niyet varsa spor yapılacak, gerekiyorsa berbere gidilecek, sinemaya gidilecek, çocuk oyun oynayacak, etkinlik varsa o izlenecek, *food court*'ta aile üyeleri kendi zevklerine göre farklı şeyler yiyebilecek, son olarak market alışverişi yapılacak ve eve dönülecek. Bu arada mümkün olduğu kadar promosyon yakalanmaya çalışılacak tabii ki. Hadise bu... Bazen bir trend doğrudan orta sınıfa seslenerek ortaya çıkar. Bazen orta sınıf, üst sınıfın hayatından aldığı şeyleri yaygınlaştırır. Burada üst sınıf derken, öncelikli olarak, ekonomik gelir kriteri üzerinden bakıyoruz haliyle. Parasal zenginlikten öte, kültürel anlamda yüksek statü sahibi olan ve orta sınıfın model aldığı üst gruplar da söz konusu. Yani altıyla da üstüyle de etkileşimi olan bir sınıf. Yerel özellikler de gösterebilen ama global anlamda, mesafe tanımaz şekilde benzerliklerin ağır bastığı bir sınıf, 1980'lerden bu yana. İstanbul'daki, New York'taki, Tokyo'daki, Buenos Aires'teki orta sınıf insanların hayatları, tercihleri giderek daha çok benziyor birbirine. Trendlere aynı zamanlarda bağlanıp aynı zamanlarda kopuyorlar.

Yeni orta sınıf için bir global zihniyetin söz konusu olduğunu söylüyorsun. O zihniyetin çekirdeğinde neler var?

Yeniliklere açık hatta sürekli yenilik talep eden bir sınıf. Böyle bakınca, yenilikçi bir sınıf. Diğer yandan, hayli muhafazakâr. Bireycilik yaygın olduğu için var olan sistemin içinde bireysel çıkış ararlar genellikle, farklı bir sisteme çok fazla kafa

yormazlar. Zaman zaman mevcut olandan yakınır ama ötesine geçmezler. Bu da bir muhafazakârlık türü bence. Bireycilik derken de, acımasız bir bireycilik değildir her zaman. 1980'lerde biraz öyleydi ama zamanla değişti, yumuşadı. Yardım kampanyalarına filan yüksek katılım gösterirler ama orada kalır iş. Zihniyetin çekirdeğinde neler var, diye sordun. Küçük yatırımcı ideolojisi ve iki temel hedef var: Maksimum getiri, maksimum haz. Sorun şu ki, maksimum getiriyle maksimum haz her zaman bir araya gelmiyor. Bu nedenle de hayli gergin insanların oluşturduğu bir sınıfı konuşuyoruz.

Zorunlu tercihlerin yarattığı gerginlik.

Ya da çok fazla şey istemenin. Ev ve araba önemlidir yeni orta sınıf insanlarının çoğunluğu için, değil mi? Ev alınacak, diyelim. En beğenilen ev var, ileride daha fazla değer kazanacağı düşünülen ev var. Hangisi alınacak? Daha çok istenen araba mı, ikinci eli daha iyi para eden araba mı? Eğitim, mesela. Asıl okumak istenen, asli ilgi alanını oluşturan bir bölüm mü tercih edilecek; diplomasıyla daha çok para vaat eden bölüm mü? Bütün hayat böyle geçiyor. Asıl hedef üst sınıfa atlamak, çok az insana nasip oluyor. Büyük korku, alt sınıfa düşmek. Bugünün dünyasında o da eskisi kadar kolay yaşanmıyor. O kadar gerilim, heyecan, küçük zaferler, bazen ağır hezimetler gibi algılanan küçük yenilgiler... Pek çok şey küçük farklarla kaçıyor, küçük farklarla elde ediliyor. Sınavdaki bir puan, alışverişteki promosyona son anda yetişmek, indirimli biletlerin sonuncusunu alabilmek... Fakat yenilgi ve zafer duygularıyla yakalanan ya da kaçırılan şeyler aslında hayatlarında fazla bir şey de değiştirmiyor. Bu da yüzleşmekten kaçınılan bir acı hakikat. *Yeni Şehir Notları*'nda bu gerilimi AVM otoparkı gerilimi üzerinden anlatmıştım. Bazen derslerde de o örneği veririm. Bir pazar günü, yani AVM'lerin kalabalık olduğu gün, yeni orta sınıftan ailemiz otoparka geldi. Amaç en kısa sürede, giriş kapısına en yakın park yerini bulmak. Bazen şans yaver gider, bulunur. Ailede bir mutluluk, gülen yüzler, başarı duygusu... Talihsiz günler de yaşanır,

dön dolaş yer bulunmaz. Hemen kapıya yakın yere park edilemez de beş dakika sonra kapıya uzak yere park edilir. Bir-iki dakikalığına da olsa yüzler düşer, park edilinceye kadar arabanın içinde gergin hava eser. İki aile için de ne değişir? Aslında hiçbir şey... Kalabalık günlerde AVM'lere pek gitmem, araba içinde birlikte gerileceğimiz çoluk çocuğum da yok. Ama dışarıdan bakar gibi anlattığım bu hayatı, bazı parçalarıyla ben de yaşıyorum. Sen de yaşıyorsun. Dışarıdan ya da tepeden bakar gibi anlattıysam, yanlış anlaşılmasın.

Önceki sohbetlerimizin birinde, insanların kendilerine de birer yatırım aracı gözüyle bakabildiğini söylemiştin. Bu da yeni orta sınıf ideolojisinden mi kaynaklanıyor?

Çok önemli bir nokta... İnsanın bir birey olarak kendini başkalarına beğendirmeye çalışması güdüsel bir şey. Evrim tarihinde *homo sapiens*'ten öncesine kadar uzanır herhalde. Bu güdünün yatırımcı zihniyetiyle birleşmesi ise günümüz insanının kültür dünyasını biçimlendiren ana etken. Eve yatırım yapıyor, arabaya yatırım yapıyor, eğitime yatırım yapıyor, bir sosyal varlık olarak da kendine yatırım yapıyor. Ya da bir sosyal yatırım aracı olarak tasarlıyor kendini. Hayatında öyle tercihler yapacak ki, hem maksimum haz alacak hem de sosyalliğin getirisi maksimum düzeyde olacak. Çok sevilecek, çok beğenilecek, çok aranacak, özlenecek. Hisse senedi gibi. Akıllı yatırımlar yapacaksın, sosyal hayat endeksinde yükselişe geçeceksin. Dedik ya, asıl istenen ev mi, ileride değer kazanacak ev mi? Hayal edilen araba mı, ikinci eli para getirecek araba mı? Aynı gerilim burada da yaşanıyor. Hangi konsere gideceğim? Asıl istediğim konsere mi, başkalarının gittiğimi bilmelerinde fayda gördüğüm konsere mi? Sevdiğim müzik mi, okul kantininde statümü yükseltecek müzik mi? Üzerimde görmek istediğim kıyafet mi, üzerimde görülmesini istediğim kıyafet mi? Bazen ikisi aynı olabilir. Gerçekten tercih ettiğin şey, çevrende statünü yükseltecek şey olabilir. Peki ya olmadığı zaman? Ki, sıklıkla da denk düşmez... Neyi tercih edeceksin? İç endeksinde yükselmek mi dış endekste

yükselmek mi? Yeni global orta sınıfın gündelik dilinde psikoloji ve psikiyatri terimlerinin fazlaca kullanılması bu yüzdendir. Antidepresan kullanımının yaygınlaşmasında, depresyonların yaygınlaşmasında da etkendir o arada kalmışlık. Tek etken olmasa da... Kişisel gelişim endüstrisinin büyüme hızı da bu gerilime dayanıyor diye düşünüyorum. Kendin olmak, kendinle barışık olmak... En sık vurgulanan vaatler bunlardır. Ele güne karşı mı, kendin için mi? Soru eski de, hayat yeni. 2018'de bir şehirli orta sınıf gencin kendini sosyal yatırım aracı olarak tasarlarken o kadar fazla seçenek arasından tercihte bulunması gerekiyor ki... Ağır mesai. Sosyal medya bu konuda biraz imdada yetişiyor işte.

Sosyal medyanın rolü ne orada?

Deneme yanılma şansı buluyorsun. Beğenilmeyen tercihlerini, kendine saklamak üzere silebiliyorsun. Belki gerçek profilini ele güne karşı biçimlendiriyorsun da, gönlüne göre olanların tadını bir sahte profil üzerinden çıkarıyorsun. Ayrıca beğenilen, beğenilir diye umduğun tercihlerinden de çok fazla insanı haberdar edebiliyorsun. Pişirdiğin yemeği, gittiğin mekânı, havalı arkadaşlarını... Evdeki salaş halini bile. Kadrajdaki ayrıntıların özenle yerleştirildiği salaşlık tabii. Bir-iki kişinin görebileceği şeyleri takipçi sayına göre onlarca, yüzlerce, binlerce kişiye gösterebiliyorsun. Oradan aldığın tepkilere göre çok parçalı kimliğini yeniden tasarlıyorsun gerekirse. Ama *this is may way* demeyi ihmal etmiyoruz tabii.

Kimlik açık büfesi ve '90'ların pop patlaması

Türkiye'nin 1990'lardaki toplumsal ruh halini konuşuyorduk ve zorunlu olarak, o sürecin global düzeyde nasıl yaşandığını da değerlendirdik. Yine Türkiye'nin o dönemine dönersek...

Dönelim artık gerçekten (gülüyor). Demiştik ki, verili kimlikler eskiye göre daha açık biçimde konuşuluyor ve sahipleniliyor. Ayrıca tüketim gücü ya da tüketim tercihleri üzerinden kimlik edinmek yaygınlaşıyor. Üstelik göreceli refah artı-

şıyla birlikte, tüketim tercihlerinde seçenekler de artıyor. Bu kültür tüketimi için de geçerli. Ve tüm bunlar her şeyin en fazlasını isteyen, kolay kolay yetinmeyen küçük yatırımcı ideolojinin kök saldığı yıllarda yaşanıyor. Bunun sonucu ne? *Pop Çağı Ateşi*'nde kimlik açık büfesi ya da kültür açık büfesi olarak tanımladığım hadise. Batıcılık, Batılılık, Doğululuk, yerellik, evrensellik, çılgınlık, muhafazakârlık, yenilikçilik, cinsel açılım, gelenekselcilik, milliyetçilik, şiddet, şiddet karşıtlığı, oynaklık, ağırbaşlılık... Açık büfeden tabağına ne kadar çok parça doldurursan, çağa o kadar ayak uydurmuş oluyordun. Çağa uygun bir çok parçalı kimlik edinmiş oluyordun. Belki hiçbir zaman yekpare kimlikler olmamıştı ama bu kadar çok parçalı kimlikler de görülmemişti daha önce. Yarı şaka yarı ciddi, "yerli ve milli postmodernitemiz" dememin sebebi de bu. Bir yandan benzeşiyoruz, tüm dünya insanlarının göreceli olarak daha benzer hale geldiği gibi. Benzeştikçe birleşeceğimizi, yakınlaşacağımızı düşünürüz düz bakarsak; değil mi? Ama öyle olmadı.

Niçin?

Tüketim tarzlarımız benzeşirken, ortaklaşır ve çok parçalı kimliklerle yaşamaya başlarken o kimlik parçalarından bazıları siyasi gerilimlerin kaynağı olduğu için. Özellikle verili kimliklerden bazılarını daha vurgulu, daha keskin biçimde sahiplendiğimiz bir dönemdi. Güneydoğu'daki çatışmaların körüklediği Türk-Kürt ayrımı, milliyetçiliğin köpürmesi. 1994 Yerel Seçimleri'nden sonra derinleşen laikler-İslamcılar meselesi. Sivas Katliamı'ndan sonra vahametini bir kez daha anladığımız Sünni-Alevi ayrışması. Çok parçalı kimliklerle benzeşme ve kimlik siyasetiyle ayrışma... Bugün de aynı derdi çekiyoruz maalesef. Üstelik siyasetin ana figürleri de 1990'ların haklı olarak beğenmediğimiz siyasetçilerinden daha sorunlu bu konuda... Burada alt kimlikler-üst kimlikler kavramlarını da kullanabiliriz ama tam öyle bir kimlik hiyerarşisi de söz konusu değil her zaman. Üst kimliğim dediğin mezhepsel kimliğinle, etnik kimliğinle çatışmacı havaya gi-

rebiliyorsun. Ama bazen gündelik tüketime yönelik öyle fırsat çıkıyor ki karşına, üst kimlik unutulabiliyor. Ya da üst kimliğe geçici olarak ulaşılamıyor, sonra yeniden denemek gerekebiliyor.

Pop patlaması olarak hatırladığımız furyanın da ruhunu bu kimlik parçalanmasından aldığını savunuyorsun, kitapta.

Patlamanın bir niceliksel yönü var, bir niteliksel yönü var. Niteliksel yönü, evet, ruhunu buradan alıyor. Niceliksel yönünü de birkaç cümleyle konuşalım istersen. 1990'da ilk özel televizyon kanalı yayına geçti, ardından özel radyolar girdi hayatımıza. Fiilen var, resmen yoklar. Yasalar özel radyo ve televizyonlara izin vermediği için aslında öyle kurumlar olmaması gerekiyor. Ama fiilen yayındaydılar. Radyolara kısa bir süre yasak gelse de kapı açılmıştı bir kez. TRT radyolarına göre çok farklı yayınlar yapan frekanslar, çeşit çeşit sunucu ve DJ'ler... Yaşı yeten herkes hatırlar, kısa sürede milyonlarca insan özel radyolara tutkuyla bağlanmıştı. Herhalde birkaç 100 bin kişi de radyo programcısı olmanın hayalini kuruyordu. O zamanın modasıydı ya, "Saatlerimiz 08:21'i gösteriyor veee..." anonsları. Bir radyonun kurulması, televizyona kıyasla çok daha kolay. Çok daha ucuz. Kısa sürede yüzlerce radyo kanalı ortaya çıktı. Bir ara sayı iki bine yaklaşmıştı, hemen her ilçede yerel radyolar açılınca. O döneme kadar TRT'nin önce bir, sonra iki, sonra üç radyosu olmuş. Radyo 1 zaten söz ağırlıklı. Sayıları iki bine yaklaşan radyolarsa müzik ağırlıklı yayın yapıyor. Uzun lafın kısası, Türkiye'de uzun yıllar boyunca haftada birkaç 100 saatlik müzik yayını yapılmışken, artık her gün binlerce saatlik müzik yayını yapılıyordu. Türkiye'nin müzik birikimi ve stoku fena değildi ama birikenler yetersiz kalabilirdi. Odunla çalışan lokomotif gibi; atıyorsun, yakıyor; atıyorsun, yakıyor. Yani kısa sürede çok sayıda yeni şarkının üretilmesi gerekiyordu. Şartlar zorunlu kılmıştı onu.

Nicelik öyle arttı. Peki, o niceliğin parçaları nasıl oluştu? Nitelik nasıl şekillendi?

Bir şeyi tekrar etmekte fayda görüyorum. Pop, popülerin kısaltmasıysa arabesk de pop, türküler de pop, alaturka müzik de pop. Ama pop deyince anladığımız bir tarz var ya... Pop patlaması diyerek konuşacağımız müzik o müzik. Çünkü bu arada diğer tarzlarda albümlerin üretimi de artıyor. Her radyo, televizyondaki her müzik programı pop çalmıyor ki... Fakat döneme adını veren, dönemi simgeleyen olgu, pop patlaması. 1990'ların standart pop albümünü A ve B yüzleriyle değerlendiririz genellikle. Türkiye'de CD üretimi var, bazı evlerde CD çalma cihazları da var ama piyasa kaset ağırlıklı çalışıyor hâlâ. Onun için A diye, B diye konuşuyoruz. Peki, A'nın, B'nin üzerinde niçin bu kadar duruyoruz? İçerik ona göre belirleniyor çünkü.

A1 şarkısı, A2 şarkısı... En iddialı iki şarkı da A1 ve A2 oluyordu. Çıkış parçası denirdi ya... Bilinen bir müzisyense, albümün çıkış parçası. Yeni bir müzisyense ki o zamanlar durmadan yeni isimler çıkıyordu, hem şarkıcının hem albümün çıkış parçası. Kral TV ve diğer müzik kanalları açıldıktan sonra da ilk video klibin çekileceği parça. Genellikle A1 şarkısı olurdu o. Hareketli, neşeli bir şarkı. Pop patlamasının başlangıcı, başlangıcın simgesi olarak Yonca Evcimik'in "Abone" şarkısı kabul edilir. 1991 galiba. "Abone" gibi, "Kıl Oldum Abi", "Yakarım Roma'yı da Yakarım", "Hey Corç Versene Borç", "Oynatmaya Az Kaldı Doktorum Nerde" gibi gündelik hayattan deyim, tekerleme ve klişelerin nakarata dönüştürüldüğü şarkılar olurdu A1'lerin çoğu. Eğlence, çılgınlık, bazen direkt, bazen göndermeli biçimde cinsellik... Dans ettirmek, eğlendirmek, oynatmak üzerine kurulu parçalardı. Sıra geliyor A2'ye. Çoğunlukla A1'dekinden hayli farklı bir ruh halini yansıtan, damar diyebileceğimiz, çok romantik, terk edilme acılarını haykıran, yalnızlığın hüznünü anlatan şarkılardı A2'ler. A1'de "çılgınım" diyor, "tak sepeti koluna herkes kendi yoluna" diyor, "senden bana ne" diyor. Çapkın ve gamsız. A2'de arkasından ağlıyor, yalvarıyor, artık hayatının hep karanlıkta geçeceğini söylüyor. Bambaşka bir ruh halinin yansımalarını dinliyo-

ruz. Bu çok mu yeni? Hayır. 1930'larda da böyle, 1970'lerde de böyle. Albümde tek bir ruh halinin olması şart değil. Bir şarkıda "gitme" dedi diye on şarkı boyunca arkasından yalvarmak zorunda da değil. Zaten gerçek hayatta da böyleyizdir belki. A1'lik günlerimiz olur, A2'lik günlerimiz olur. Fakat şu vardı: Zorlayarak çıkarabileceğimiz bir-iki istisnai isim dışında, oturmuş bir müzik atmosferi olduğunu söyleyebileceğimiz şarkıcı yoktu. Neşeli parçaların şarkıcısıdır, hüzünlü parçaların şarkıcısıdır, albümleri eğlendirir, albümleri karanlıktır. Bunları söyleyemiyorduk. Deyim hoş olmayabilir, herkes her yola geliyordu. Kimlik parçalarını maksimize etmeye çalışan çağ insanının yansımasıydı bu bence.

Müzikal yapı olarak, ses olarak, tarz olarak baktığımızda da geçerli miydi bu?

Evet. Bol bol flamenko kullanılıyor, bazen Latin diyarlarına gidiyoruz, arada hafiften arabesk tınılar karşımıza çıkıyor. Bazen bir şarkının geçişlerinde rock *riff*'leri duyuyoruz. Türk sanat müziği ya da alaturka dediğimiz müziğin izleri çalınabiliyor kulağımıza. Bazı albümlerde türkü uyarlamaları oluyor. Albümlerin B yüzlerinde deneysel çalışmalarla karşılaşabiliyoruz. Ya da müzisyenlerin "A yüzünü piyasa için yaptım, B yüzünde gerçek müziğim var" mesajını algılıyoruz. Listelere girme adayı olmayan şarkılar... Müzikal yapı itibarıyla dönemi eklektik kelimesiyle de değerlendirebiliriz; zenginlik ya da çeşitlilik kavramlarını da uygun görebiliriz. Bana sorarsan, dönemin kargaşası derim. Biraz önce kimlik açık büfesinin menüsünden söz ederken saydığım şeylerin çoğu vardı o albümlerde. Doğu, Batı, yerellik, evrensellik, çılgınlık, ağırbaşlılık, oynaklık, hoyratlık, aydınlık, karanlık... Cinsellik boyutu zaman zaman sınırları zorlayabiliyordu ki hiç sakıncası yoktu bence. Ama o zorlamaya da sahip çıkılmıyordu pek. Yonca Evcimik'in "Bandıra bandıra ye beni doyamazsın tadıma / Bütün numaralar bende..." diye giden şarkısında cinsellik olmadığını söylemesi gibi.

Şarkılarda Doğululuk da Batılılık da olduğunu söyledin. O yıllarda "Doğu-Batı sentezi arayışı"ndan söz etmek de modaydı.

Popçuların bir çılgın röportajları olurdu, bir de ciddi röportajları. Ciddi röportajlarda sık söylenirdi o. Çok arandı ama bulunabildi mi malum sentez, bilmiyorum (gülüyor). Aslında Doğu ve Batı kavramlarının eski anlamları, eski önemleri kaldı mı; ondan da emin değilim. Fakat lafı dağıtma kontenjanımı fazlasıyla aştığım için ona burada girmeyelim (gülüyor). Buraya kadar pop patlaması döneminin müziğe, doğrudan şarkılara yansıyan yüzünü konuştuk. Dönemin pop yıldızları da genel toplumsal atmosferin biçimlendirdiği ya da atmosfer yüzünden biçimlenememiş genç insanlardı çoğunlukla. Her şey poplaşıyor, onlar da bunun aracı oluyor. Güneydoğu'daki çatışmalar yoğunlaşınca, o dönem pop milliyetçilik olarak adlandırdığımız bir dalgayla karşılaştık. Simgesi, ay yıldızlı kolyelerdi. Gazeteler kuponla kolye veriyordu, aralarında tiraj kavgaları çıkıyordu. Popçuların çoğu o kolyeleri takıyordu, imajlarını göğüste kolye görünecek biçimde yeniliyorlardı. Konserlerde bayraklar, kısa nutuklar... Sonra Atatürk kolyesi moda oldu. Yine gazeteler dağıttı, yine popçular taktı. Fakat aynı dönemde birçok pop yıldızı ne kadar inançlı Müslüman olduğunu anlatma ihtiyacı da duydu. Kenan Doğulu, Atatürk kolyeli popçulardandı ve bir röportajda, "Ben her dakika namaz kılarım," demişti. Mustafa Sandal, Atatürk'ün "İstikbal göklerdedir" sözüyle uzaylıları işaret ettiğini, bunu da ona Allah'ın söylettiğini savunuyordu. Kitaplarda verdiğim örneklerden bunlar kalmış aklımda. Çoktu böyle muhabbet. İmam nikâhı trendi çıkmıştı aynı dönemde. Gizlice imam nikâhı kıydırmış da nasıl olduysa gazeteciler öğrenmiş havası vererek imam nikâhlı olduğunu duyuran şöhretler vardı. Yani popçular da çok milliyetçi, çok dindar, çok laik, Doğulu, Batılı, çılgın, muhafazakâr havadaydılar. Asker selamı veren barış çiçekleriydiler. Ve AKP iktidarına yıllar vardı daha.

Önceki sohbetlerde sözü geçmişti. Pop müzik, Türkiye'nin önemli gündem maddelerinden biri haline gelmişti o yıllarda. Siyaset

programlarında bile sabaha kadar tartışılıyordu. Köşe yazarları arasında pop müzikle bağlantılı polemikler çıkıyordu.
Popüler kültürle siyasetin karşılıklı etkileşimi artmıştı. İşte pop İslamcılık dedik, pop milliyetçilik dedik. Örnekler de verdik. Neydi onları poplaştıran? Kolye, yüzük gibi simgeler. Şarkılar... Televizyondaki müzik programlarına bayrak fakslama modası çıkmıştı bir ara. Gri-siyah çizgi çizgi bir bayrak çıkıyor faks aletinden. "Evet, sevgili seyirciler, bayrağımız geliyor! Kocaeli'nden Hakan ve Esra göndermiş. Kocaman kocaman öpüyorum sizi, en büyük Türkiye!" Böyle muhabbetler dönüyor. Ama daha özüne inmeye çalışırsak... Milliyetçilik de tüketim sepetindeki bir temel ihtiyaç maddesi gibi. Listeden temelli olarak çıkmıyor hiçbir zaman. Fakat daha cazip bir ürün çıktığında, ikinci plana düşebiliyor. Geçici olarak sepetten çıkıyor, geri dönüyor. Veya marka değiştiriyorsun. MHP tipi milliyetçiliği tüketmek cazip geliyor bir dönem. Sonra, o dönemin somut örnekleri üzerinden konuşursak, biraz daha merkez sağ tipi, Çiller tipi milliyetçiliğe geçiyorsun. Derken, milliyetçiliğin pek prim yapmadığı bir ortama giriyorsun, "Ben o işlere o kadar takılmam bu devirde," diyorsun. Başka bir ortamda ağır milli duygulara geri dönüyorsun. Bir markayla, herhangi bir tüketim maddesiyle kurduğun ilişki gibi. Zaten çağın özelliği o. Her şeyin poplaşmasının özünde yatan şey, o. İslami kesimin bir bölümü için de aynı şey geçerli. Kabul etmek lazım, solun bir bölümü için de aynı şey geçerli. Tabii bu arada gündelik siyaset de poplaşıyor. Senin Ankara'da siyaset muhabirliği yaptığın yıllar. Siyasetçilerin pop müzikle ilişkisi, hangi organizasyonda hangi şarkının çalınacağı filan bayağı önem kazanmıştı.

Parti kongrelerinde hangi şarkıların çalındığı özellikle önemliydi.
Çiller kürsüye hangi pop şarkısı eşliğinde çıktı? Baykal hangi şarkıyla, Yılmaz hangi şarkıyla, hatta Türkeş hangi şarkıyla çıktı? O dönemin ayrıntılar üzerinden derin analiz yapma konusunda iddialı ama bence hayli başarısız medya yorumcuları vardı. Onlar Çiller için seçilen şarkıdan, Yılmaz için se-

çilen şarkıdan yola çıkarak yazılar yazar, konuşmalar yaparlardı. Uzun lafın kısası, her şeyin poplaştığı bir dönemdi. Pop patlaması, yalnızca müzikteki bir furyayı anlatmıyor. Bir dönemdeki genel toplumsal atmosferi anlatıyor. Ama öncelikle müziği anlıyoruz biz. Konuşmuştuk daha önce, ayrıntılarına girmeyeyim; bazı yönleriyle eleştirdiğim ama topyekûn cephe de almadığım bir furyaydı. Yazdıklarımı okuyanlar daha sert eleştiriler bekliyordu sanırım.

Yani bir önceki kitabında arabeske gösterdiğin müsamahayı, empatiyi ya da açıklama yaklaşımını bir sonraki kitabında neredeyse aynı şekilde pop müziğe gösterdin.

Evet. Bir anlama çabası. Bir önceki kitapta, yani *Cilalı İmaj Devri*'nde, pop müziği Sezen Aksu gibi daha köklü ve oturmuş bir isim üzerinden değerlendirmeye çalışmıştım. Sezen Aksu'yu sevmeyen, hakkında olumsuz şeyler okumak isteyenler bile, küçümser havada bir yazı beklemez sizden. Ama '90'ların genç popçuları için beklenen oydu. Küçümsemek, alay etmek. O da benim yapmak isteyeceğim şey değildi. Aslında hangi yazının olumlu hangi yazının olumsuz olarak algılandığı da karışık bir iştir. Demin Sezen Aksu dedik de; *Cilalı İmaj Devri*'ndeki Sezen Aksu makalem kadar farklı biçimlerde yorumlanan makalem yoktur benim. Çünkü o bölümü okuyanların bir kısmı beni Sezen Aksu hayranı olarak görüyor. Bir kısmı da Sezen Aksu'dan nefret ettiğimi düşünüyor. İkisi de değil. Yeteneği tartışılmaz, müzik tarihindeki yeri ve birkaç kuşakla kurduğu bağ tartışılmaz bir sanatçı. Ben de bazı şarkılarını severim. Fakat çok hayranı da değilim. Kendisinden yazılarımda Sezen Aksu diye bahsederim. Yalnızca Sezen diye bahsetmeyince, doğrudan aleyhte yazı diye algılayanlar var herhalde. Sezen Aksu'yu sevmediğim için bana gıcık olduğunu söyleyen insanlarla karşılaştım. Öyle de hayranları var. Diğer yandan, "Ben seni severim ama o kadını niye o kadar övdün ki?" diye kızanları da gördüm. Hepsi aynı yazı içindi.

Seni kimse anlamadı anlayan da yanlış anladı o zaman (gülüyorlar). Ya da ben ne yazdığımı anlamadım. Zaten makale Sezen Aksu'yu anlatmıyordu. Şehir hayatında Sezen Aksu'nun seslendiği kitlenin nasıl biçimlendiğini, toplumsal değişimin pop müzik şarkılarındaki temaları nasıl etkilediğini anlatmaya çalışmıştım. Makalenin odağında da bir yeni şehirli kadın tipi vardı. Ve o kadın tipinin yaşadıklarını yaşamak isteyen, mümkün olmayınca da yaşayamadığı aşkların şarkılarıyla duygulanan başka kadınlar vardı. Sezen Aksu'yu yalnızca kadınlar dinlemiyor elbette ama yazının odak noktası, onlardı.

Sezen Aksu ve dinleyicilerini nasıl anlamaya çalıştıysan, 1990'ların popçularını da aynı şekilde anlamaya çalıştın. Birçok konuda yaptığın gibi... Biz de pop kültürün hayatın farklı alanlarına nasıl nüfuz ettiğini konuştuk seninle. Arada bugünün sosyal medyasını, geçmişin ve günümüzün linçlerini, yeni orta sınıfı, cemaatleşme olgusunu da değerlendirdik. 1990'larda yıldızı parlayan bir ismi ise başka bir günde ayrı bir başlık altında konuşmak üzere ayırdık.
Recep Tayyip Erdoğan... Onun ve AKP'nin serüvenini anlayabilmek için, daha doğrusu bugünün Türkiye'sini anlayabilmek için yakın geçmişin popüler kültür ortamını konuşmamız şarttı. En azından tabanın geniş bir parçasını anlayabilmek için... Daha önce de söylemiştim. Yalnızca bir siyasi hareket, bir dinsel silkiniş değil, bir kültürel hikâye AKP'nin yükselişi.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Erdoğan Fenomeni, AKP İktidarı, "Gerçek İslam" Çeşitleri

Sıra geldi bugünü, daha doğrusu son 15-16 yılı konuşmaya. [27 Mart] 1994'teki yerel seçimlerden başlarsak, son 24 yılı konuşmamız gerekebilir. Ben ondan da üç yıl geriye, 1991'de İstanbul'da yapılan bir RP mitingine gidelim istiyorum. Sen fiilen, o gün o meydanda bulunmuşsun. Siyasi yasaklar döneminde MHP'nin tabanına seslenen Milliyetçi Çalışma Partisi, Aykut Edibali'nin Islahatçı Demokrasi Partisi ve RP, yüzde 10'luk seçim barajını aşabilmek için ittifak yapmıştı. Yalnızca RP'nin mitingi değil aslında. Ama kitlenin büyük bölümünü onlar oluşturuyor ve RP'li gençlerin hali, tavrı senin çok dikkatini çekiyor. 1992'de yayımlanan *Cilalı İmaj Devri*'nde o gençlerden söz ediyorsun. Kitaptan önce de yazmış mıydın bu konuda?

Yazmıştım, evet. Gerçekten çarpıcı gelmişti bana o günkü manzara.

RP'li kitlenin içinde, "klasik kesim" olarak tanımladığın, yaş ortalaması daha yüksek bir grup var. Onları olağan karşılıyorsun ve meydanı onlarla paylaşan "15-25 yaş grubundan, İslami gösterilerde pek rastlanmayan tipte binlerce genç" olduğundan söz ediyorsun. Yine alıntılayarak okuyorum: "Lastik ayakkabılı, kirli blucinli, uzunca saçlı, boyunlarına bağladıkları bayraklar ve bileklerindeki, başlarındaki bantlarla açık tribün seyircilerini hatırlatan, birbirleriyle itişip kakışan, 'Ne lan bu, Erbakan diye geldik genç takım konuşuyor,' yakınmasına, 'Siktir lan, onlar da mücahit değil mi!' cevabını verecek tipten binlerce çocuk vardı orada."

(Gülüyor) Birebir kulaklarımla işittiğim bir diyalogdu o. Çok gülmüştüm. Onlar da mücahit değil mi?

Daha önce İslamcı mitinglerde görülmeyen o genç kitleyi geleceğe yönelik bir işaret olarak değerlendiriyorsun. O dönemde RP kitlesine bu gözle bakan çok fazla insan yoktu diye biliyorum.
İslami kesimden olmayıp da İslamcılar üzerinde çalışanların sayısı artıyordu. Ruşen'in açtığı kapıdan ya da başka kapılardan geçerek bu alana yönelenler vardı. İslami gruplar ve hareketler benim ana çalışma alanım değildi. Ama ben başka alanlardan bildiğim genç tipini orada görünce üzerinde konuşmaya, tartışmaya değer olduğunu düşündüm. O açıdan yeniydi yazdığım. Arabesk konserlerinde gördüğüm, maçlarda gördüğüm, vurdulu kırdılı haberlere muhabir olarak gittiğimde karşılaştığım tipte gençlerdi. RP'nin geçmişteki mitinglerini ve MSP'nin '70'lerdeki mitinglerini bildiğim için, yenileşmeyi fark edebiliyordum.

Ve bunlar Recep Tayyip Erdoğan'ın il başkanlığı dönemindeki örgütlenmeyle meydana çekilmiş gençlerdi.
Orası çok önemli.

O gün o meydanda o gençlerin varlığı neye işaret ediyordu? Geleceğe yönelik olarak neyin habercisiydiler? O gençlere ne oldu, şimdi neredeler?
Belediyede çalışıyorlar, tekstilde çalışıyorlar, esnaf oldular, müteahhit oldular, inşaatta kalfa oldular. Çekirdek Reisçi kitle oldular, Reisçi Facebook gruplarına üye oldular. Çoğu 40'lı yaşlarının sonlarındadır şimdi. Yaş ilerlemesinin getirdiği durulmalar dışında, genel hal ve tavırları çok değişmedi. 1991'de kitlenin klasik kesiminden farklıydılar; şimdi klasikler arasına girdiler. Her AKP mitinginde göreceğiniz ve görünce şaşırmayacağınız insanlar. Neyin işareti ya da neyin habercisi olduklarına gelince... İslamcı siyaset o dönemde kırsal kesimden pek oy alamazdı. Oralar merkez sağın abonesiydi. Oylar yine şehirden gelirdi, geldiği kadarıyla. Şehirlerde taraftarları

olan, şehirlerde oy toplayabilen ama şehir hayatıyla bağlantısı kopuk bir hareket olagelmişlerdi. MSP'li ya da RP'li esnafın, mühendisin, bürokratın, işçinin birey olarak hayatla ilişkileri vardı elbette. Ama İslamcı siyasetin tabanını oluşturan kitle olarak bakınca bir içe kapalılık söz konusuydu. O gün o mitingde görülen kitlenin canlılığı, bir farklılaşma sinyaliydi. Maç kitlesi gibiydi dedim, arabesk konser kitlesi gibiydi dedim, mahalle kavgası tayfası gibiydi dedim. Daha önce RP ve MSP mitinglerinde, hayatın başka bir alanındaki toplulukları hatırlatan kitle görmemiştim. Cami cemaatleri hariç. O gençlerin çoğu, yoksul mahallelerden, kıyıda köşede kalmış semtlerden geliyordu. Daha önce uzun uzun konuştuk, '80'lerin ve '90'ların siyasetinde onlara pek fazla seslenilmiyordu. RP onlara seslenmeye çalışan az sayıdaki örgütten biriydi. İstanbul İl Teşkilatı da söz konusu gençlere seslenirken onları oldukları gibi kabullenme tavrını ya da zaman içinde değiştirme hedefini benimsemişti. Mitinge gelin ama molla gibi durmanız şart değil. Ya da coşma anlarını şalvarlı, çember sakallı İslamcıların geleneksel taşkınlık hareketleriyle yaşamanız şart değil.

Sonuçları hemen o seçimde değilse de ilerleyen yıllarda alınacak bir örgütlenme modeli ya da altyapı çalışması.

O seçimde barajı aşmayı başardılar. Hatırladığım kadarıyla Türkiye genelindeki oy oranıyla İstanbul'daki oy oranı birbirine yakındı ve yüzde 16,5 civarındaydı. Üç partinin toplam oyu tabii. Ama pastanın büyük dilimi Refah'tan gelmişti. Onu kesin olarak söylemek mümkün değil de, öyle yorumlanmıştı. Edibali'den gelmediği kesin... 1991 Genel Seçimleri, biliyorsun, Recep Tayyip Erdoğan'ın önce milletvekili seçildiği, ardından tercihli oylar nedeniyle milletvekilliğini bir başka RP'liye devretmek zorunda kaldığı seçimdi. 1989'da Beyoğlu belediye başkanlığı seçimini de kaybetmişti, itirazlar sırasında hâkime hakaretten mahkemelik olmuştu. Bana 1991'deki kaybı daha üzücü olmuştur gibi gelir hep. Çünkü kendi tabanı, bir başkasını tercih ediyor. İl başkanlığı yaptığın

ilde... Ama '91'deki tercih hadisesi bir yana, senin de dediğin gibi, ilerleyen yıllarda daha bereketli mahsul verecek bir tarlaya tohum atmıştı il başkanı olarak, teşkilatçı olarak.

"1994'te Erdoğan'ın şansı fazlasıyla yaver gitti"

Bir sonraki seçime geçelim şimdi. 1994 Yerel Seçimleri. Recep Tayyip Erdoğan, İstanbul Büyükşehir Belediye başkanı oluyor. Ankara'da Melih Gökçek seçiliyor. RP 28 ilde belediye başkanlığını kazanıyor. Türkiye, RP'nin başarısını konuşuyor. Sen de bir sonraki seçimi bir sonraki kitabında değerlendiriyorsun, *Pop Çağı Ateşi*'nde. İki alıntı yapacağım. "Türkiye'nin hali Refah'ın önüne öyle geniş bir oy potansiyeli sunmuştu ki, varılan noktanın başarı sayılıp sayılmayacağı bile tartışmalıydı aslında." Sonra hem Refah'ın başarısı karşısında aşırı elitist tavırlar sergileyenleri eleştiriyor hem de olası bir RP iktidarının çok tehlikeli olabileceğini söylüyorsun. Yani siyasal İslamdan ürkülmesini haksız bulmuyorsun. Makalenin sonuna doğru da diyorsun ki: "Refah şimdiden iktidar adayı. Eğer Refah'la mücadele etmeye çalışırken Refah'ı besleme yanlışından dönülmezse, yarın aday sözcüğü silinecek, yerine 'iktidar' kalacak. İlk seçimde olmazsa ikinci seçimde, üçüncü seçimde ama bir gün mutlaka..." Gerçekten de 1995 Genel Seçimleri'nde olmadı, 1999'da olmadı ama 2002'de oldu. Partinin adı Refah değildi, kendi içlerinde bölünme yaşamışlardı ama o kökten gelen bir dal iktidara uzanmıştı. Senin öngörünün gerçekleşmesi...

Burada "Ben demiştim!" havası atma şansım var, değil mi? (gülüyor). Hava atacak bir şey yok ama unutmamak gereken bir şey var. Futbolda bazen çok teknik yorumlar yapılır. İşte oyunun akışı içinde 4-4-2'den 3-5-2'ye dönerken defansif orta saha görevini üstlenen oyuncular ikinci bölgeyi diklemesine geçemediği için hücum kurgusu kanat akınlarını zenginleştiremedi gibi yorumlar. Doğru ve kaliteli yorumlar da olabilirler. Ama her şey bu teknik yoruma uygun akarken, son dakikada geri pas, kendi takım arkadaşının baldırına çarpıp yön değiştirir ve maç gidiverir. Şunun için söylüyorum, belki maç sonucu teknik analizlere uydu bu vakada ama şans da o

kadar belirleyici oldu ki, her şey o kadar rast gitti ki... İnançlı bir insan olsam, "Göklerden gelen bir karar vardır," derdim. Benim gibi insanlar kendilerince sosyolojik analizler yapar, siyasal analizler yapar, "Ben demiştim, öngörmüştüm," deme şansı doğar. O kadar boş konuşuyor da değiliz, gerçekten de o analizleri hak eden bir hikâye var. Ama hem 1994 Yerel Seçimleri'nde hem 2002 Genel Seçimleri'nde şansları fazlasıyla yaver gitti. Yoksa bugün öngörülerimin tuttuğunu değil çöktüğünü de konuşuyor olabilirdik.

Diğer partilerin oylarının bölünmesi, küçük farklarla kaybetmeleri, küçük farklarla baraj altında kalmaları...

1994'te İstanbul'da SHP'nin aday tercihini konuşmuştuk. Doğru tercih olmadığını düşünüyorum hâlâ. Zülfü Livaneli yüzde 20 civarında oy aldı. DSP adayı Necdet Özkan yüzde 10'un üzerinde oy aldı, 12'ydi galiba. ANAP adayı İlhan Kesici yüzde 22 aldı, DYP adayı Bedrettin Dalan 15 aldı. Recep Tayyip Erdoğan yüzde 25'le seçildi. Başarı mı? Büyük başarı. Bir önceki belediye başkanlığı seçiminde RP adayı Bahri Zengin yüzde 10 oy almış. Beş yılda 15 puanlık artış ya da oyların iki buçuk katına çıkması. Büyük başarı ve az önce konuştuğumuz gibi, önemli bir işaret. Şans mı? Büyük şans, aynı zamanda bir belediye başkanlığı seçiminde beş adayın çift haneli oy oranlarına ulaşması çok çok nadir görülebilecek bir şeydir herhalde. 2002 Genel Seçim sonuçları da bir başka şans ve seçim sisteminin ayarsızlığı değil mi? Yüzde 34 oyla Meclis'in üçte ikisini ele geçir, oyların yüzde 46'sı çöpe gitsin... Meclis'e giren iki partinin toplam oy oranları yüzde 54. Anormallik kelimesinin yetersiz kalacağı bir vaka. DYP ve MHP barajın dibinden döndü. Cem Uzan'ın GP'si hiç kurulmamış olsa ya da birkaç ay önce kurulmuş olsa bambaşka bir tabloyla karşılaşacaktık. Peki, yüzde 34 az oy mu? Hiç değil tabii ki.

Merkez sağdaki ve soldaki bölünmüşlüğün etkisi, Tayyip Erdoğan'ın İstanbul nüfusunun özellikle belli bir bölümünün ihtiyaçlarına ce-

vap veren siyasi çalışmasıyla, saha çalışmasıyla, RP'nin tabanına yeni ve daha genç unsurların eklenmesiyle 1994'te RP İstanbul'u ve Ankara'yı kazandı. İstanbul'da Recep Tayyip Erdoğan, Ankara'da Melih Gökçek çıktı karşımıza. Aynı partinin birbirinden hem taban olarak hem üslup olarak son derece farklı iki figürü. Bizi şu noktada daha çok ilgilendiren, Recep Tayyip Erdoğan'ın gösterdiği siyasi gelişim.

Bizi daha çok ilgilendiren, Melih Gökçek'in gösterdiği siyasi gelişim olabilir miydi bugün? Öyle bir ihtimal var mıydı diye düşündüm şimdi.

Aslında haklısın, bu tamamen ihtimal dışı bir seçenek değilmiş. Çünkü AKP'nin kurulması aşamasında Melih Gökçek'in yaptığı siyasi danslar, çok ciddi bir şekilde niyetinin olduğunu, o işe kalkıştığını zaten bize göstermişti o dönem. Önce Erdoğan'ın hareketine dahil olma girişimi, sonra siyasi yasağından yararlanarak onu ekarte etme ve hareketin başkanı olma girişimi. Sonra AKP'ye katılmayıp kendisine bir parti kuracağını açıklaması. Sonra onun olamayacağı ya da tutmayacağı anlaşılınca AKP'ye iltisak etmesi... Aslında hep bu arayışların sonucuydu. Ama bir şey bizi korudu herhalde. Öyle mi demek lazım, bilmiyorum (gülüyorlar).

Korudu mu korumadı mı, onu ben de bilmiyorum. Eskilerin bir deyimi vardır ya, kırk katır mı kırk satır mı diye. Öyle bir şey bu da. O senaryoya göre, şu anda Cumhurbaşkanı Melih Gökçek'in görevden aldığı İstanbul Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı konuşuyor olabilir miydik? Zannedersem, olamazdık. Melih Gökçek'te, Recep Tayyip Erdoğan'ın Türkiye genelinde sağladığı başarıyı ya da o başarıdaki sürekliliği sağlama potansiyeli var mıydı? Yoktu bence. Şaibeli biçimde de olsa Ankara'da bir süreklilik sağladı ama belediye başkanlığı başka şey, ülke çapında aynı başarıyı sağlamak başka şey.

Evet, orada bir süreklilik hakikaten gerekiyor. Ne dersek diyelim, yöntemi çok eleştirilmeyi hak etse bile Erdoğan'ın bir süreklilik gösterdiğini biliyoruz.

Her iki taraf da tam siyaset kurdu. Geleneksel sağ siyasetin numaralarını ve muhafazakâr kitleye seslenmenin yöntemlerini iyi biliyorlar. Genç yaştan itibaren hamurları öyle yoğrulmuş. Birinin ülkücü camiada, diğerinin İslamcı camiada. Ama Erdoğan'daki karizmanın diğerinde olmadığını düşünüyorum. Aralarında ciddi bir fark var. Ortak yönleri de yok değil tabii. 27 Mart 1994'te ikisi de siyasi kariyerlerinin en kritik dönemecini aşmışlardı ki Melih Gökçek'in o seçimi kazanma hikâyesi başlı başına bir hadisedir.

SHP adayı Korel Göymen'e karşı az farkla kazanmıştı.

Erdoğan'ın kazandığı pazar gecesi belli olmuştu. Ankara'da Gökçek'le Göymen başa baş gidiyordu. Pazartesi öğleden sonraya kadar sarktı iş. İki taraf da zaferlerini ilan ediyordu karşılıklı. Sonra Korel Göymen'in kazandığını açıkladı, Yüksek Seçim Kurulu [YSK]. Melih Gökçek itiraz etti. Birkaç saat içinde bu kez Gökçek'in kıl payı farkla başkan olduğu açıklandı. Bugünden bakınca daha iyi anlıyoruz ki, kim bilir neler döndü orada. Ama asıl skandal başka noktada bence. SHP, CHP ve DSP ayrı ayrı aday çıkarmıştı. Toplam yüzde 40 civarında oyları vardı. Melih Gökçek'in bir buçuk katı neredeyse. Oylar bölününce Gökçek gibi birine gitti Ankara. Bir sonraki seçimde de yine CHP ve DSP, Gökçek'e hediye etti başkanlığı. Şimdi hatırlayınca sinirleniyorum yine. Burada CHP ve DSP sol mu, sosyal demokrat mı, iyi mi kötü mü tartışmaları anlamını yitiriyor. Melih Gökçek'ten bahsediyoruz. Sonra MHP'li Mansur Yavaş'ın çevresinde buluşmaya kadar gitti iş... 1994'teki o Pazartesi gününden, aklımda kalan bir şey daha var. Nerede, kimlerle bulunduğumu söylemeyeyim. Sevdiğim ama siyasi konulara farklı baktığım arkadaşlarımla birlikteydim. İstanbul'da Refah kazandığı için seviniyorlardı demeyeyim ama eğleniyorlardı. Sonra Ankara'nın Gökçek'e verildiği haberi geldi. İçlerinden biri, gerçekten sevdiğim ama anti-Kemalizmin suyunu kaçıranlardan biri, "Tamam, kazanan Melih Gökçek de, adamların başkenti düştü yaa, adamların başkenti düştü yaa!" diye heyecanlandı.

Hiç unutmuyorum o sahneyi. Hatta bir kadın arkadaşımız sinirlenip, "Ne bu sevinç, ne kadar sevimsizsiniz bugün!" diye ortamı terk etti. İsimlerini burada söylemiyorsam başka yerde de söylemem, merak eden olursa sormasınlar diye belirtiyorum (gülüyor). Simgesel olarak bir şeyleri anlattığını düşündüğüm için aktardım o sahneyi. Ki ben de İstanbul için matem havasında değildim, açıkçası. Hiç sevinmemiştim, aksine burulmuştum da, kendimce teselliler buluyordum. Hatta Erdoğan için slogan atmışlığım vardı. Ama Ankara için çok ciddi bozulmuştum.

Erdoğan için slogan atma olayı nedir?

Benim şuursuzluğumdur (gülüyor). Askerdeydim, mart ortasında terhis olduk. Seçime kısa süre kalmıştı. Kampanyaları izlemeye çalışıyordum. Sultanahmet'teki RP mitingine gittim. Muhabirlik yapmıyordum o zaman, meraklı yurttaş olarak gittim. Hafta içiydi, sönük bir miting oldu. 1991'deki miting gibi değildi. Klasik İslamcı mitinglerine yakın bir havası vardı. Mesai saati olduğu için daha çok ev kadınları filan gelmiş veya getirilmiş. Çocukluğumdan beri statlarda olsun, mitinglerde olsun coşmaya çalışıp da coşamayan, beceriksizce tezahürat yapan gruplar çok eğlendirici gelir bana. AP mitinglerinde, DYP ve ANAP mitinglerinde çok olurdu mesela. Orta yaş ve üzeri erkek gruplarının el çırpa çırpa slogan atmaya çalışmaları. Olmaması, olamaması... '90'ların mitinglerinde, "Vur vur inlesin, Mesut Yılmaz dinlesin! Vur vur inlesin, Tansu Çiller dinlesin!" diye bağırırlardı birbirleri için. Hâlâ neşeli zamanlarımda içimden bir-iki çeviririm, "Vur vur inlesin, Mesut Yılmaz dinlesin! Vur vur inlesin, Tansu Çiller dinlesin!" diye. Sakalet tutkusu işte (gülüyor)... Neyse, 1994'teki o mitingin ana sloganı da "İstanbul'a başkan Tayyip Erdoğan!" Bir ara bizim bulunduğumuz bölgede de bağırmaya başladılar ama olmadı, uyum sağlanamadı. Bir daha denediler, yine olmadı. Fakat azimle deniyorlar. Eğleneceğim tuttu ben de eşlik ettim bir-iki. Abdullah Onay vardı yanımda, uyardı beni, "Tanıyan biri çıkar şimdi," diye. Sabıka defterim-

den bir sayfadır yani. Elbette devrin başka bir devir olması, benim başka bir ben olmam da etken burada. Şimdi öyle bir şeyi asla yapmam. Hiçbir şekilde eğlendirici de bulmam.

"İslamcılarla kol kola demokrasi getirme hayali..."

Devrin başka bir devir olmasını konuşmaya devam edeceğiz ama senin başka bir sen olmanı biraz açar mısın? İslamcı siyasete bakış açının değişmesi anlamında mı "başka bir ben" diyorsun?

Pek çok açıdan başka bir ben, doğal olarak. 24 yıl geçmiş aradan. Aslında İslamcı siyasete bakışım değişmedi, temel olarak. '80'lerin, '90'ların entelektüel çevrelerinde bazı grup ve kişiler, İslami kesimle diyaloğa çok önem veriyordu. Temelde o kadar da yanlış bir şey değildi belki. O havadan hiç etkilenmedim, diyemem. Ama hiçbir zaman da İslamcılarla kol kola demokrasi getirmek gibi hayallere kapılmadım. Olmayan güzellikleri, olmayan derinlikleri aramadım. İçlerinde zeki, bilgili, gündelik diyaloglarda sempatik insanlar vardı elbette. Niye olmasın zaten, özellikle de insani boyutta. O yılları geçtim; yakın zamanlarda da çok sevdiğim, çok vefalı onlarca öğrencim oldu o cenahtan. Yine eskiye dönersek, üniversitede başörtüsü yasağına karşı oldum hep. İmam hatip okullarının yalnızca ihtiyacı karşılayacak sayıda meslek elemanı yetiştirmelerini, ihtiyaç fazlası mezun veren imam hatip okullarının kapatılmasını savundum ve hâlâ da savunuyorum. Diğer yandan, çocuk yaşta ailesi tarafından imam hatip okuluna yazdırıldı diye hiç kimsenin geleceğe yönelik hak kaybı yaşamamasını da savundum. Eksik tartar fazla tartar, kendi terazime göre davranmaya çalıştım. Ama dediğim gibi, İslami kesimle siyasi yoldaşlık aramadım hiç. Konuşmuştuk, günlük gazetelerdeki havayla dergilerdeki hava arasında fark olduğunu. Hem dergi piyasasında hem solun içindeki bazı alanlarda veya soldan liberalliğe doğru kayanlarda sıkça rastlanan bir şey vardı. İslamcı aydın aşkı mı diyeyim, sevdası mı diyeyim. İslamcı arkadaş edinmek, statü sembolüne dönüşüyordu neredeyse bazı çevrelerde. Olmayacak adamlara olmayacak ni-

telikler yüklemek, övgüyü ve değer vermeyi abartmak... İşte bastırıldıkları için bilmiyormuşuz, içlerinde ne edebiyatçılar, ne yazarlar varmış. Bununla dalga geçmek ve aslında öyle insanların pek olmadığını yazmak Ahmet Hakan'a kaldı, çok yıllar sonra. O çok değer verilen, panel masalarında omuzdaşlık yapılan İslamcı aydınların büyük bölümü de 2002'den sonra, özellikle de 2012-2013'ten sonra birer birer hayal kırıklığına dönüştü eski sevdalıları için. Yere göğe sığdırılamayan demokrat İslamcı aydınlardan biri, Mehmet Metiner'di. Başka bir şey demiyorum.

Senin de karşı olduğunu söylediğin, üniversitelerdeki başörtüsü yasağının yarattığı bir duygusal tepki de rol oynuyor muydu, İslamcılarla yol arkadaşlığı aranmasında?

O da bir faktördü, elbette. Çünkü gerçek bir mağduriyet vardı orada. İslamcıların mağduriyet söylemlerinde somut gerçeklik bulunmaz her zaman. Hatta şöyle söyleyelim: Çok nadiren bulunur. Başörtüsü yasağı da o nadir durumlardan biriydi. Yalnız orada özgürlük ihlaline karşı olmakla başörtüsünü yüceltecek düzeye gelmek arasındaki farkı vurgulamak lazım. Okula gitmek için sabah evinden çıkmış kızı kapıdan çevirmek, olacak şey değildi. Ama diğer yandan, ben de insanların kıyafetlerini dinî kurallara göre belirlemediği bir dünya isterim. Başörtüsü takanların azalacağı dünya hayalimi açık açık ifade edebilmek isterim. İnançlı olmayıp da başörtüsü takmayı yüceltenler, ucuzundan nene-anne edebiyatına yaslananlar vardı. Onları anlayamadım hiç. *Nokta* dergisinde liberal arkadaşlarımız vardı epeyi. Demokrasi için İslami kesimle diyalog, militarist zincirleri hep birlikte kırmak vesaire... Fakat *Nokta*, aydınların 1980 sonrasındaki yerel cinsel devriminin kalelerinden biri aynı zamanda. Cinsel özgürlük, erotizm, farklı cinsel deneyimler... Dergide bu konular sıklıkla işleniyor, gündelik sohbetlerde de bayağı yer tutuyor. İslami kesimle yakınlaşma ve cinsel patlama birleşince, ilginç muhabbetler dönebiliyordu dergide. Aslında başörtüsünün kadını güzelleştiren bir şey olduğu, seksapeli artır-

dığı, yakıştığı kadınları birer erotik figüre dönüştürdüğü konusunda birtakım arkadaşlarımızın kendi haşmetli üsluplarıyla uzun uzun konuştuğunu, bunu sık sık yaptıklarını hatırlıyorum. Hatta bu sohbetlere kadın gazeteci arkadaşlarımızdan da katılanlar, destekleyerek katılanlar olurdu.

Tam tahmin ettiğim gibiymiş.

Bir-iki kişi değildi bunu yapan. O sohbetlerin kadrosu parça parça çok farklı yerlere savruldu sonra... 1994 Seçimleri'nden bugüne uzanan süreci konuşacaktık, yine lafı anılara getirdim. Yaşlanıyorum ya (gülüyor)... Benim yaşadığım değişimi konuşuyorduk, oradan girdik anılara. Şimdi asıl konuya dönmek yerine yine anı anlatacağım, hem de askerlik anısı (gülüyor). Şaka bir yana, benim değişimim kadar Türkiye'nin atmosferiyle de bağlantılı bir şey olduğu için anlatacağım. Son zamanlarda sık sık düşünüyorum çünkü.

Bedelli askerlik yaptın Burdur'da. Biraz önce söylemiştin, yerel seçimlerden kısa süre önce terhis oluyorsun. Yani sene 1994...

Yaş sınırı 30 olarak belirlendiği için ucundan yakalamıştım. Çok çeşitli insanlar vardı. 1991 tahliyeleriyle cezaevinden çıkmış solcular, ülkücüler, Kürtler, yüksek lisans-doktora derken askerliği yıllarca tecil ettirebilmiş akademisyenler, çeşitli şekillerde otuz yaşına kadar askere gitmemeyi başarmış büyükşehir çocukları, Anadolu esnafı, bir şekilde bedelli parasını ayarlamış taşra lümpenleri, İslamcılar, imamlar... Hep yetişkin insanlar. Çoğumuzun belirgin siyasi kimliği var. Çok polis vardı ayrıca. Aradan geçen yıllar içinde bazılarının önce hızla yükseldiğini sonra FETÖ [Fetullahçı Terör Örgütü] operasyonlarında tutuklandığını işiteceğimiz kaymakamlar, komiserler, başkomiserler. Çaprazımda yatan başkomiser, kritik bir ilin emniyet müdürü olmuştu. Şimdi cezaevinde. Üstelik tam da DEP'li milletvekillerinin Meclis'ten alınıp cezaevine götürüldüğü, Güneydoğu'da oluk oluk kan aktığı günlerdi. Bir yandan da Avrupa Birliği [AB] tartışmaları sürüyor; Tansu Çiller'e göre AB'ye tam üyelik çok yakın. Ülke-

deki siyasi gerilim, doğal olarak, bedelli askerlik yapan insan topluluğuna da yansıyordu. Bayağı bir cepheleşme vardı. Arkadaşlıklar, dostluklar siyasi yakınlıklara göre kuruluyor. Ben de siyasetten hiza alıp kendimce bazı mesafeler koyuyorum ama işi kavgaya, tartışmaya dökme yanlısı değilim pek. Nasıl olsa birbirimizi değiştiremeyeceğiz ve tezkereyi aldıktan sonra bir daha görüşmeyeceğiz, karşılaşmayacağız. O kadar alakasız tipler var ki zaten... Tugayda iki menenjit vakası saptanması üzerine toplu aşı yapıldığında, "Menenjit bahane, bunlar İsrail'in kısırlaştırıcı aşıları," diye direnenler olmuştu; öyle bir tayfa da var.

"Nasıl olsa birbirimizi değiştiremeyeceğiz ve tezkereden sonra görüşmeyeceğiz," dediğin gruptan insanlar, değil mi?
Evet, onlar da dahil. Olabildiğince siyaset konuşmamaya çalışıyordum o çizgideki insanlarla. Ama ister istemez... Bir akşam küçük bir grup halinde oturuyoruz. Başka taburdan birkaç kişiyle sohbet açıldı. Nereden geldiyse, laf AB'ye geldi. Hemen anladık ki, dünyalar çok farklı. İçlerinden biri, "Bizi AB'ye soktular ama halktan gizliyorlar. Yakında açıklanacak," dedi. "Avrupa, bizim Siyonist hükümetin önüne anlaşmayı koyuyor. Diyor ki, dininden vazgeçersen, dilinden vazgeçersen, bayrağından vazgeçersen seni AB'ye alırız. Bizimkiler de zaten Siyonist, hemen kabul ediyorlar." Bu gizli anlaşmadan nasıl haberdar olduğunu sordum. "Biz biliyoruz," dedi. Sivil hayatta ne iş yaptığını sordum. "Afyon'da elektrik tesisatçısıyım," dedi. Aradan 20 küsur yıl geçti; o gizli anlaşma hâlâ açıklanmış değil (gülüyor).

Siyonist hükümet dedikleri de Tansu Çiller ve Murat Karayalçın dönemi, DYP-SHP koalisyonu.
Onlara herkes Siyonist. Reis hariçtir sanıyorum... Düşünüyorum da, ufak bir ihtimal, belki o da diyaloğumuzu unutmamıştır. O da benim gibi anlatıyordur. "Ben Avrupa'nın Siyonist oyununu açıklıyorum, entelin teki de yavşak yavşak sırıtıyor" (gülüyor). Neyse, Avrupa'nın bütün oyunları son

birkaç yılda bozuldu da... O zaman sosyal medya filan yok. Ya yüz yüze karşılaşıyorsun ya karşılaşmıyorsun gibi bir hayat. Askerlikten önce yıllarca muhabirlik yapmıştım, çok yere girip çıkmıştım. Haber yolculukları, Anadolu gezileri, deplasman maceraları, hipodromlar, gençlik yıllarının dağınıklığı derken hesapta sokağı, farklı dünyaları, farklı kafaları az çok bilen insandım. Üstüne, popüler kültür alanlarıyla bağlantılı iki kitabım yayımlanmıştı. Ve Türkiye tipi sağcılık üzerine epeyi düşünmüşlüğüm, solun örgütlenme modellerine ilişkin kendimce fikirlerim vardı... Ama 56 gün sabah akşam birlikte olarak yüzleştiğim Türkiye sağcılığı, Anadolu muhafazakârlığı, muhafazakâr kelimesinin karşılamayacağı dozda yobazlık belirtileri, sağ-sol dinlemeyen gündelik faşizm örnekleri, ağır cinsel taşkınlık potansiyeli...

Askerdeki ramazan ayı ve taşradaki kuşatılmışlık hissi

Gerçeklikle yüzleşme ayları olmuş senin için.

Bir yandan da memnunum o yüzleşmeyi yaşama şansı bulduğum için. Ama hafiften sarsıcı etki de yapmıştı bende. 20 yaş civarındaki askerlerden oluşan bir topluluk o kadar etkilemezdi belki; çocukluk, fırlamalık, manyaklık derken işler başka türlü akardı. Bizim en gencimiz 30 yaşındaydı. Memleketin yetişmiş insan sermayesiydik. Neyse, askerlik anısı anlattım da asıl anlatacağım o değildi daha (gülüyor). Epeyi de solcu var tabii bizim dönemde. Afla çıkanlar da vardı, söylediğim gibi. Büyük kentlerden gelen daha burjuva diyebileceğimiz solcular, büyük kentlerin yoksulca solcuları ve Anadolu solcuları mı diyeyim, taşra solcuları mı diyeyim; küçük kentlerden gelen arkadaşlarımız. İlk günlerde birçok tepkilerini yadırgarken haftalar geçtikçe daha iyi anlamaya başlamıştım üçüncü grubu. Askerliğin son bir ayı ramazana denk düşmüştü ki konuyu dağıtmamak için uzatmadan söyleyeyim: Belki bizim tugaya özgüydü, ordunun meşhur katı laikliğini görememiştim pek. Tam tersine, işbölümünden nö-

bet çizelgesine kadar birçok şey oruç tutanlara azami kolaylık sağlayacak şekilde ayarlanmıştı. Neyse... Normal yemek saatiyle iftar saati arasında kısa bir süre oluyordu. Hatırladığım kadarıyla, ramazanın ilk haftasında birkaç dakikaydı, sonra ara azıcık açılmıştı. Hep birlikte yemekhaneye giriliyor, yemekler dağıtılınca oruç tutmayanlar ikiye ayrılıyordu.

Yiyenler ve bekleyenler.

Hemen yemeye başlayanlar ve oruç tutan arkadaşlara ayıp olmasın diye iftarı bekleyenler. Ben ikinci gruptaydım. Benim gibi, liberal olmasalar da dönemin liberal rüzgârlarından az-çok etkilenmiş metropol oruçsuzlarının, beyaz yakalıların, burjuva kökenli solcuların çoğunluğu öyle yapıyordu. Meşhur "beyaz Türk" efsanelerinin aksine; burada "beyaz Türk" tırnak içinde yazılır diye umuyorum (gülüyor). Küçük kentlerden, ilçelerden, büyük kentlerin kıyı-köşe mahallelerinden gelen oruçsuzlar ise çoğunlukla iftarı beklemeden yemeye başlıyordu. Bugün olsa... Açıkçası, iftarı bekleyeceğimi sanmıyorum. O zaman bekliyordum, şimdi beklemem.

O zaman seninle birlikte bekleyen, iftardan önce yemeyen oruçsuzların içinde seninle aynı değişimi yaşamış olan çoktur diye tahmin ediyorum. Bugün olsa beklemeyip yemeye başlayacak olanlar...

Ben de öyle tahmin ediyorum. Farklı yerlerden geldiğimiz oruçsuz arkadaşlarla –solcu olsun olmasın– aramızdaki tavır farkının nedeni neydi? Benim ve gözlemlediğim kadarıyla, benim gibi birçok kişinin o günden bugüne yaşadığı değişime yol açan nedir? Niçin artık iftarı bekleyeceğimi sanmıyorum, mesela? Bizler, '90'ların büyük kentlerindeki entelektüel ortamlardan gelenler, muhafazakârlara karşı bir tür mahcubiyet içindeydik. Vaktiyle yeterince anlama ve diyalog kurma çabası göstermediğimiz düşüncesinden kaynaklanan bir mahcubiyet. Bu duyguyu, "Onları çok ezdik, ezilmelerine göz yumduk, onların gördüğü büyük zulme seyirci kaldık," dozunda yaşayanlar da vardı. Ben büyük zulme tam

ikna olmadığım için, o doza çıkmadım hiç. Ama evet, bir kafa karışıklığı vardı... Taşradan, derin Anadolu'dan, büyük kentlerin kıyı-köşe mahallelerinden geldiklerini söylediğim arkadaşlarsa, bazılarıyla aramızdaki ideolojik yakınlığa rağmen, başka hayatların, başka ilişkilerin, başka gerçekliklerin insanlarıydı. Muhafazakârlık ve yer yer yobazlıkla karşılaşma biçimleri çok farklıydı. Bizde dışlamışlık, küçük görmüşlük kaygısı varken onlarda dışlanmışlık, küçük görülmüşlük, kuşatılmışlık anıları baskındı. O arkadaşların bazıları için ramazanda, iftardan önce, ev dışında yemek yiyebilmek bir lükstü belki. Bir daha nasip olmayabilecek özel bir durumun tadını çıkarmaya çalışıyorlardı kışlada.

Eve döndüğü zaman yine aynı kuşatılmışlığın içine girecek. Maalesef... Benim gibi insanlar için de ramazanda her gün dindar insanlarla birlikte olup yeni hassasiyetlerimizi gösterebilmek bir lüks ve özel bir durumdu. Yıllar geçti ve ne değişti? Artık bende, benim gibi olanlarda da kuşatılmışlık hissi var. Oturduğum semt, gezdiğim yerler ve çevrem itibarıyla birebir baskı görüyor değilim. Gündüz saatinde ne istersem yiyebiliyorum, içebiliyorum. Kadıköy'de kimse karışmıyor bana. Ya da karışamıyor henüz. Ama o kuşatılmışlık hissini yaşıyorum artık. Bu benim değişimim mi, Türkiye'nin değişimi mi? Bence, ikincisi. Türkiye'nin değişimi. Ha, ben de değişmişimdir elbette. Ama aslolan, o kuşatılmışlık hissini veren toplumsal koşullar.

"Faşizan neo-karizma"nın cazibesi

O toplumsal koşullar, asıl konumuz zaten. Söz konusu koşulların biçimlendiği dönem, belki tarihe Erdoğan dönemi diye geçecek dönem. Az önce Erdoğan-Gökçek karşılaştırması yaparken de Erdoğan'ın özel karizmasından bahsettin. Aslında siyasetçilerin kitleyle kurduğu ilişki ve siyasetçi karizması senin Erdoğan'dan önce de üzerine söz söylediğin, yazılar yazdığın bir başlık. Liderlerin karizmaları ya da karizma eksiklikleri...

Doğrudan ya da dolaylı olarak her kitapta değindiğim bir mevzudur o gerçekten. *Yeni Şehir Notları* "Faşizan Neo-Karizma" başlığını taşıyan kısa bir bölüm vardır.

Niçin neo-faşizan karizma değil de faşizan neo-karizma?
Yenilik vurgusunu ilgili şahısların faşizan zihniyetlerinden çok yeni model karizmalarının hak ettiğini düşündüğüm için. Değişen kültürel yapıya, değişen değerlere, değişen iletişim ve pazarlama araçlarına uyum sağlamış karakterlerden söz ettiğim için.

Ne anlatıyordun o bölümde?
'90'lardan 21. yüzyıla geçerken siyasette, sporda, müzikte hatta medyada sivrilen, lider konumunda görülen insanlar vardı. Konuşmuştuk, her anlamıyla şiddet dolu yıllardı. Siyaset dünyasıyla yeraltı dünyası iç içe geçmiş. İngilizce *tough guy* derler ya, öyle sert adamların piyasası yükselmiş. Düz mafya sertliği de işe yarıyor yer yer ama asıl yükselişte olan düz mafya sertliği değil. Başka bir insan tipi. Sert, acımasız, her koşulda iş bitiren ama diğer yandan vefalı, şefkatli de olabilen. En azından öyle görünebilen. Çevrelerinde sevgiden öte bağlılık yaratan. Sözünün üstüne söz söylenmesine izin verebilen ama o izin verse de sözünün üzerine söz söylenemeyen... Yani bazen açık, bazen kapalı biçimde ürküten... Ailenin hem ev içinde hem ev dışında sert ve otoriter babasıyla, yine sert, becerikli ve koruyucu abisinin birleşimi gibi figürler. Benim gözümde değil tabii; onlara bağlananların gözünde.

O bölümden bir alıntı yapayım burada. "Doğrudan siyasi tanımlarla belirlenmiş alanların ötesinde, yeni değerler dünyasının sıradan faşizmine, gündelik faşizmine seslenebilmenin avantajı"ndan söz ediyorsun. Ve diyorsun ki: "Elbette ki asla ulaşamayacakları, etkileyemeyecekleri insanlar, kesimler de vardı. Var ve hep olacak. Ama ulaştıkları, etkiledikleri... Öyle çok ki..." 2001 yılında yazmışsın bunu.

Siyasetçiler üzerinden konuşuyorsak, anlatmak istediğim şuydu: Kitlelerle kurdukları ilişkide, kendileriyle özdeşleşmiş siyasi tanımlar tek belirleyici değil. Sağcı olarak, milliyetçi olarak, muhafazakâr olarak, Atatürkçü olarak tanınabilir. Bunlar büsbütün önemsiz de değildir. Ama gündelik hayat kültürünün beslediği bazı damarlara öyle noktalardan girmeyi başarırlar ki, kültür üzerinden kurdukları bağ siyaset üzerinden kurdukları bağı bastırabilir. "Vay bee, ne milliyetçi adam, muhafazakârları nasıl da kucaklayan adam!" diye bakılmaz da, "Ne delikanlı adam, ne güçlü adam, ne sağlam bir abi!" diye bakılır. Böyle güçlü figürler, bir de Türkiye sağcılığının geleneksel pragmatizmini iyi kullanırlarsa... Kendileri pragmatik hareket alanında sağa sola, öne arkaya gidip geldikçe, kitle de fazla sorgulamadan hatta hiç sorgulamadan aynı hareketleri aynı coşkuyla taklit eder. Daha düz ifade edeyim; kitleyi her yola gelecek kıvama getirirler. Zaten kitle de her yola gelmeye hazır olduğu için öyle bir karizmanın peşine takılmıştır. Bu böyle gider işte. Türkiye'ye özgü bir şey değil, özünde tarihsel anlamda da yeni bir şey değil. Ama karizmanın modeli yeni, etki alanındaki gündelik hayat kültürü kısmen yeni.

Birkaç kısa alıntı daha yapmak istiyorum o yazıdan. O karizmaya sahip insanlarda, karşıtlarını bile tetikte tutan, "Şimdi kafasının içinde neler dönüyordur acaba?" dedirten bir zekânın bulunduğunu söylüyorsun. Başarılı oldukları sürece ayakta kalabildiklerini, bunun için de, "Bazen yasal değil ama meşru, bazen yasal ama meşru değil," denebilecek yollara saptıklarını yazmışsın. Bundan sonra birkaç parça halinde uzun alıntı yapıyorum: "Göz göre göre vurup, 'Helal olsun,' dedirtmek ya da vurmadan indirme hünerini gösterip yine, 'Helal olsun,' dedirtmek... Hedef kitlenin nabzını, genel havanın nemini dumanını iyi yoklamak, iyi kollamak. Uyanıklık... Bunun getirdiği ve geleneksel faşizan karizmada çok zor rastlanabilecek bir esneklik... Düşmansız, öteki'siz olamamak ama düşmanı, öteki'ni ikiye ayırmak: Asla taviz verilmeyecek olanlar ve icabında kucaklanacak olanlar... Affetmez dava adamlığı ve başarı-

lı halkla ilişkiler uzmanlığı... Bazen asık surat, bazen güler yüz, neşe, şaka. Ama her zaman sertlik... Birinci çoğul şahıs ağzından konuşmak ve 'ben ben ben...' diye yankı veren bir 'biz'... Çevresindekilerle ekip ruhunu, kitleyle yakınlık duygusunu koruyacak kadar 'bizden' ama başarıyı kimselere kaptırmayacak kadar 'ben'..." Yazının farklı yerlerinden seçtiğim parçalardı bunlar. Kim ya da kimler canlanıyordu gözünde, o yazıyı yazarken?

Kitap 2001 başında çıkmıştı, ben o yazıyı 2000'de yazmış olmalıyım. Birden fazla figür canlanıyordu gözümde. En merkezdeki, Mehmet Ağar'dı diye hatırlıyorum şimdi. Senin sorundaki asıl merak noktasını anlıyorum. Hayır, Recep Tayyip Erdoğan canlanmıyordu gözümde. Bugünden bakınca öyleymiş gibi görünse de... Yazdığım sanat eseri olsa, hayat sanatı doğruladı diyeceğim ama (gülüyor)... Ben filmin fragmanını yazmışım. Film, fragmanın vaat ettiğinden çok daha büyük gişe yapmış.

Az önce de sözünün içinde geçti: Türkiye sağcılığının geleneksel pragmatizmi. Sık vurguluyorsun bunu.

Dünya genelinde de öyle olduğu söylenebilir. Sağcılar daha pragmatik, solcular daha ilkelidir. Türkiye gibi ayrışmış ama tam bölünmemiş toplumlarda o pragmatizm siyasi başarı için işlevsel oluyor. AKP çizgisini değerlendirirsek: İslamcı hareketin 1980 sonrası örgütlenmelerinde gördüğümüz esneklik ile merkez sağın kadim pragmatizmi bir araya geliyor. Bunu, doğrudan Erdoğan'da da gözlemliyoruz zaten. Herkesin bildiği, gördüğü şeyden bahsediyorum. Erdoğan anlık olarak bakıldığında hep çok sert ve katı. Ama siyasi kariyeri, birbiriyle pek uyumlu olmayan katılık anlarının toplamından oluşuyor. Bu da esneklik, fazla esneklik anlamına geliyor. Seninle geçen gün, kitap kaydı için değil de özel sohbette konuştuk; bugün ağzından Kürtleri kıracak, öfkelendirecek bir söz çıkabilir. Yarın Kürtler hakkında kırıcı konuşanları lanetleyebilir. Ahmet Kaya için ağlar, ertesi gün bütün solcuları hedef alacak bir laf söyler. Üçüncü gün, şimdiye kadar yapmadı ama ne bileyim işte, "Aslında Mahir Çayan da delikanlı biriydi," der.

Erdal Eren'in asılmasına ağlar, ertesi gün idam cezasının geri gelmesi için meydanlarda kampanya yapar.

Dış politikada, bugünden yarına değil sabahtan öğleye değişen tavırlarla karşılaşabiliriz. Karşılaştık da epeyi. Yani milliyetçiliği de eleştirir, radikal milliyetçi söylemlerde de bulunur. Taviz vermeyeceği tek konu ümmetçilik ama dine dayalı söylemlerin doğasında esneklik var zaten. Kutsal metinler yoruma hayli açıktır, malum... Zaten o esneklik Erdoğan'ı Türkiye dışındaki Müslümanların bir bölümü için de, hatta büyük bölümü için de cazip bir figür haline getiriyor. Bize daha çok radikal yüzüyle yansıyor ama Ortadoğu'da dahil, dünya Müslümanları önemli bir değişim sürecinden geçiyor. Tam o geçiş sürecinin adamı işte Erdoğan.

"İslam zaten reformdan geçiyor"

Nasıl bir değişim süreci ya da geçiş süreci?

Bir tür reform bile diyebiliriz. Benim çocukluğumdan beri birileri söyler, bugün de söylenir, artık İslamda reform şart oldu diye. Ama dinde reform yapmak kimsenin haddi değildir. Öyle katı ilahiyatçı gözüyle, şirk koşmak manasında söylemiyorum tabii. Demek istediğim, bir gün birisi çıkıp da reform yapamaz. Ya da bir grup insanın çıkıp da, "Arkadaşlar, dinimizde şu şu noktalar artık yürümüyor, onun için reform yaparak farklı bir anlayış getirmemiz lazım," demesiyle sonuç alınamaz. Ne olur? Reformu hayat yapar. Din dışı hayat değişir. O değişim dini, dindar kitlelerin kafasını etkilemeye başlar. Hayat dini reforme eder, birtakım insanlar da artık o reform iyice belirginleştiği zaman çıkıp onu ilan eder. Ki bugün artık Martin Luther'in yaptığı tarzda ilana da gerek yok. Adını andık; reform kelimesinin çağrıştırdığı ilk isim Luther'dir, değil mi? Ne yapmış Martin Luther? Bir anda aklına gelip de Katolikliğe alternatif mi düşünmüş? Sunum hazırlayan genç reklamcı gibi, yeni proje için geceleyip 95 maddelik bildiri mi hazırlamış? Geç Ortaçağ'da zincirler kırılmış, kentler toparlanmış, sermaye yapısı değişmiş, üretim

ilişkileri değişmiş. İncil göreceli olarak daha fazla insan tarafından okunur olmuş. Hayat Katolik kilisesinin gömleğine sığmaz hale gelince, gündelik hayatın dinamikleri alternatif bir yol olarak Protestanlığı ortaya çıkarmış. Adı konmamış, resmen ilan edilmemiş ama fiilen Protestanlık var. Luther de çıkmış, zaten var olanı ilan etmiş. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*'nda Max Weber'in anlattığı süreç... Protestanlık çıkmış da Katoliklik tarihten mi silinmiş? Silinmediğini biliyoruz. Ama 16. yüzyıldaki Katoliklik ile bugünkü Katoliklik bir mi? Reformu getiren süreç, Katolikliği de geri dönülmez bir değişim sürecine sokmuş. Bir zamanlar neredeyse gökyüzüne bakmayı yasaklayan kilise, bugün uzay çalışmalarına destek veriyor. Her konuda esnedi, esniyor. Başka türlü varlığını sürdüremez çünkü. Bugünkü papa 500 yıl önce Katolik kilisesinin yanından geçse, küllerine bile işkence yaparlardı adamcağızın. 500 yıl önceki papa da bugün Vatikan'a gitse, meczup muamelesi görebilir. Kişilik farkı değil, çağ farkı...

Kilise dışındaki hayat, dinin dönemden döneme farklı biçimlerde yorumlanmasını zorunlu kılıyor. Bugün İslamın da benzer bir süreçten geçtiğini söylüyorsun.

Artık sosyal medya geyiklerine malzeme olan "Gerçek İslam bu değil" sözü var ya... Peki, gerçek İslam ne? Daha doğrusu gerçek İslam, gerçek Hıristiyanlık, gerçek Budizm olur mu? En basit karşılaştırma yöntemi, çift eksenli karşılaştırma. Zaman ekseni ve coğrafya ekseni. 17. yüzyıldaki Katoliklik ile 21. yüzyıldaki Katoliklik bir olabilir mi? 2018'de Boston'daki Katoliklik ile Kamerun'daki Katoliklik bir olabilir mi? Afganistan'ın dağ köyündeki nüfus ile Dubai'nin zenginleri aynı İslamı yaşayabilir mi? İlahiyatçı gözünden manzara farklı olabilir. Sosyolog gözüyle bakınca, gerçek din, her toplumun, hatta her cemaatin çağa ve toplumsal koşullara, kültürel koşullara uygun hale getirerek yaşadığı inançtır. O esnekliğe açık olmayan inançlar silinmiş gitmiştir tarihten. Kutsal metinleri, öğretileri yoruma açık olan inançların yaşama şansı

daha yüksek olmuştur bu nedenle. Türkiye'nin kendi içinde de olabildiğince farklılaşmış İslam yorumları yok mu bugün? Belli ritüelleri eşzamanlı olarak yapar, bazı ayetleri de aynı yorumla kabul ederler ama Çamlıca İslamı, Başakşehir İslamı, Sultanbeyli İslamı, Kayseri İslamı, Bayburt İslamı, Doğu Karadeniz İslamı, Bingöl İslamı... Hepsi de başka insan tipleri için gerçek İslamdır. Tayyip Erdoğan, bu gerçek İslamlar yelpazesinin büyük bölümüne seslenmeyi başarabiliyor. En azından oylarını almayı başarabiliyor. Ve bunların çoğunun dünyada karşılıkları var. Bizim büyük şehirlerdeki zengin ve muhafazakâr bölgelerin gerçek İslamı, Dubai'nin gerçek İslamına benziyor. Bir başkası Riyad'ın, bir başkası Bağdat'taki Sünnilerin, Cezayir köylerinin, Özbekistan'ın, Malezya'daki Kelantan bölgesinin gerçek İslamına benziyor. Doğal olarak o ülkelerdeki Müslümanların da sempatisini toplayabiliyor, Erdoğan. Sünnilerin tabii ki.

Farklı Müslüman coğrafyalarında yaşanan ve Türkiye'de de karşılıkları olduğunu söylediğin İslam yorumlarının hepsi reform sürecinden geçiyor mu?

Reform süreci derken, global tüketim trendlerine eklemlenmeyi diğer unsurların biraz daha önüne koyuyorum. Sürecin ruhu oradan geliyor çünkü. Bu da maddi güç isteyen bir şey. İslam dünyasını bu bağlamda şöyle ayırabiliriz: Uyum sağlayanlar, uyum sağlamayı hayal edenler, henüz hayal bile edemeyenler ve uyum sağlamayı reddedenler.

Reddedenler, IŞİD [Irak Şam İslam Devleti] tarzı en radikal unsurlar; değil mi?

Evet. Böyle dönemlerde tepkinin yarattığı radikalleşmeler kaçınılmaz olur. Yeni dönemin nimetlerinden yararlanabilecek konumda insanlar da yer alır bu hareketlerde. Zengin ailelerden gelenler diyelim kısaca. Bunlar lider konumda bile olabilirler. Sonra maceracılar gelir, katılır. Geliyor ya, Avrupa'daki Müslüman ailelerin çocukları. Çoğu da en dindar olan ailelerden değil. Heyecan, aksiyon. Video oyunlardaki

gibi bir ortam. Ya da gelişmiş ülkelerdeki güvenlik teknolojisi yüzünden, izleme teknolojileri yüzünden, yaşadığı yerde işlemek istemediği şiddet suçları için son derece elverişli bir ortam... Türkiye'den gidenler de var, hepimizin bildiği gibi. Çoğunlukla, inancı aşırı siyasallaştırmış adamlar. Fakat asıl taban, en yoksullardan geliyor. Dubai'deki hayatı, Abu Dabi'deki hayatı hayal bile edemeyecek kadar yoksul, gelişmemiş topraklardan. Bunlar, çeşitli sebeplerle reddeden ve zaman zaman dünya genelindeki Müslüman imajını biçimlendirenler. Dominique Moïsi'nin, 2008'de yayımlanan, çok tartışılan ve ilgi gören bir kitabı var, biliyorsun [*The Geopolitics of Emotion*]. Türkçeye "Duyguların Jeopolitiği" olarak çevirebiliriz. 21. yüzyılda, küresel rüzgârların üç ayrı duyguyla ifade edilebilecek üç ayrı kültür yarattığını savunur. Batı'da korku, Asya'da umut, Arap-Müslüman âleminde aşağılanma hissi. Ukalalık olmasın, çok da beğendiğim bir kitap değildir. Arap-Müslüman âlemi için söylediği, evet, bir kısım insan için doğru. Ama bir kısım insan için de tam tersi bir durum söz konusu.

"Erdoğan'ın ailesi de İslam âlemi için bir model"

Daha zengin olanlar, refah içinde yaşayıp tüketebilenler...

Ve öyle olabilmeyi hayal edenler. Azınlıkta gibi görünebilirler ki öyleler. Ama küçümsenemez kalabalıklar için de model oluşturuyorlar. Burada olumladığım bir durumdan bahsediyor gibi olmak istemem. Suudi sermayesinin, Körfez servetinin, krallık oyunlarının, emirlik numaralarının kiri çamuru öyle böyle değildir. Ayrıca gayet bencil topluluklardan söz ediyoruz. Bu konuda yanlış anlaşılmayı hiç istemem. Benim anlatmaya çalıştığım, şu: Moïsi'nin kitabındaki bölüme ilham verecek bir yüzü ya da algılanış biçimi var, İslam dünyasının. Ama başka Müslüman tipleri ve başka algılar da var. Bütün önemli spor organizasyonlarının, bütün büyük sergilerin uğradığı, en ünlü şeflerin restoran açtığı, Batılı zenginlerin tatil için seçtiği şehirleri de yok mu İslam dünyasının? Ya da en

büyük film stüdyolarının, medya şirketlerinin, müzik prodüksiyon şirketlerinin, otel zincirlerinin birçok ortağı yeni nesil Müslüman yatırımcılar değil mi? Bazılarında doğrudan patron konumundalar. Dünyanın en popüler futbol takımlarının çoğu ya Araplara ait ya onlardan sponsorluk alıyor. Batı'nın eğlence sektöründe ihmal edilmez pay edinmiş durumda Araplar, Müslümanlar. Kültür endüstrisi dersek, sermaye sahibi oldukları kültür üretiminden kendi hayatlarını soyutlayabilirler mi? Hele bu devirde... 1970'li yıllarda petrol zengini Araplar yüzlerini Batı'ya yeni yeni gösterirken, komedi malzemesiydi. Şimdi öyle bir hava yok. Belki ayrımcılığa karşı, ırklar üzerinden stereotipler yaratmaya karşı özenli davranıldığından filan söz edebiliriz. Ama asıl etken ne? Eskiden servet sahibi olarak görülüyorlardı, şimdi sermaye sahibi olarak görülüyorlar. Bu çok önemli bir fark.

Global kültür endüstrisinde payları arttıkça, kendi yaşam kültürleri de değişiyor.

Değişmemesi mümkün mü? İslamdan, gelenekten büsbütün kopmuyorlar ama onların gerçek İslamı da 30 yıl önceki gibi kalamıyor. İşin diğer yüzüne dönüp en düz örneği konuşalım. IŞİD çok radikal, değil mi? Neleri neleri yasaklıyor. IŞİD kafasının 50 yıl önceki hali, hatta daha yakın zamanlardaki hali, fotoğrafı günah sayabilirdi. Eee bugün IŞİD videoları diye bir seri var. Direkt yaşam tarzıyla değil teknoloji kullanımıyla bağlantılı bir şey ama ikisini ayrı düşünmek anlamlı olur mu yani? IŞİD için bile verecek örnek bulabiliyorsak, diğer tarafta neler olmaz neler... İslama uygun olarak yorumlanan tüketim tercihlerinin listesi uzadıkça uzar. Yeni yaşam tarzları din içinde meşrulaşır. Dinin gündelik hayattaki yorumlanma biçimi değiştikçe değişir. Seninle söyleşi dizisine başladığımızdan bu yana Suudi Arabistan ve İran'da bazı şeyler değişti, mesela. Suudi Arabistan'da kadınlara araba kullanma hakkı verildi, sinemaya gitme hakkı verildi, maça gitme hakkı verildi. İran'da kılık kıyafet konusunda bir nispî özgürlük, bir nispî serbestleşme ilan edildi. Belki kitap yayımlanana kadar

başka değişimler de yaşanır. Ne oldu? Tamam, Ruhani, ılımlı sayılabilecek birisi ama bu kararlar onun açık görüşlülüğünden mi kaynaklanıyor yalnızca? Ya da Ruhani'ye seçimi kazandıran dinamikler nereden enerji buluyor? Suudi Arabistan'da ipleri eline geçiren veliaht prens liberal, demokrat bir insan mı? Önyargıysa önyargı, o aileden düzgün insan zor çıkar gibime geliyor (gülüyor). Başka şansları olmadığı için yapıyorlar. Berlin'deki, New York'taki, Bangkok'taki, Moskova'daki kadının tükettiği malları satan mağazalar senin ülkende de açılmışsa, senin ülkende de o mağazalarla dolu yüzlerce alışveriş merkezi varsa... Aldığı kıyafeti çarşafın altına giyecek bile olsa, bir şekilde o kadının dünyası değişmeye başlıyor. Bütün sansüre rağmen evlere internet girmişse, sosyal medya girmişse, senin insanların yurtdışı gezilerine çıkıp farklı hayatları görüyorsa... Avrupa'dan yayımlanan maçlarda tribünde başörtülü kadınları görüyorsa, hatta artık başörtülü sporcu görüyorsa... Ve tabii kraliyet ailesi üyelerinin kendisi kadar kısıtlı bir hayat yaşamadığını, içlerinde bayağı âlemci olarak takılanların bulunduğunu biliyorsa... Değişim başlar, hayata çizilen sınırlar zorlanır ve gücü elinde bulunduranlar, kaçınılmaz tavizler verir. Müslüman bir ülkeden bahsediyorsak, o ülkenin gerçek İslamı değişmeye başlar. Suudi Arabistan'da kadınlar direksiyona dokunabilecek diye buna büyük reform diyemeyiz. Ama bir simgesel aşamadır.

Recep Tayyip Erdoğan ve AKP'yi nereye koyuyorsun, İslam dünyasındaki değişim sürecinde?

Türkiye bir modele dönüştü. '60'larda, '70'lerde başka tür bir modeldi. Halkın ezici çoğunluğunun Müslüman olduğu ama devlet yönetiminde göreceli laik, modernist yaklaşımın hâkimiyet kurduğu bir ulus-devlet olarak, BAAS'çı yönetimlerin modeliydi. Nasır gibi liderlerin modeliydi. Arap milliyetçiliği yükselirken... Şimdi dinin daha baskın olduğu, laikliğin epeyi menzil kaybettiği bir ülke. Halkı Müslüman olan ülke konumundan İslam ülkesi konumuna doğru gidiyor Türkiye. Ama bir yandan da büyükşehirleri ve sahil şeritleri eğlence

merkezleriyle, lüks otellerle, alışveriş merkezleriyle dolu bir ülke. Birçok İslam ülkesine göre pek çok şey göreceli olarak serbest hâlâ. Müslüman mı? Müslüman... Özenilen tüketim ve eğlence hayatıyla entegre mi? Bazı alanlarıyla, evet... Tam da değişim süreci için aranan model işte. İslamı, dini, imanı ağzından düşürmeyen bir lideri var. Dualar, ilahiler eşliğinde AVM açan lider. Ailesinin serveti, çocuklarını yurtdışında okutmuş olması, zaman zaman medyaya yansıyan pahalı alışverişler bile artı hanesine yazıyor bence. Üstelik belli coğrafyalarda reyting rekoru kıran dizilerin üretildiği ülkeden. Süper bileşim mi dersin, karışım mı dersin... İslam dünyasındaki bu damara seslendiği kesin, Erdoğan'ın. Dubai'ye, Abu Dabi'ye, Kuveyt'e... Bunun üstüne, o hayatı yaşayamayan göreceli yoksul ya da mutlak yoksul kitleyle de bağ kurabiliyor. İslam adına çıkışlar yapıyor, Batı'ya posta koyuyor. Biz gülüyoruz bazen, "Eeeyyy Amerika sen kimsin ya, eeeyyy Rusya sen kimsin ya, eeeyyy Avrupa Birliği sen kimsin ya..." İşte orada, Moïsi'nin kısmen doğru saptamasına geliyoruz. Aşağılanma duygusuna kapılan kesimin hoşuna gidiyor bu çıkışlar. Sonra geri adımlar atılıyormuş, tavizler veriliyormuş, meydanda başka kapalı odada başka konuşuluyormuş... Onlar o kadar önemli değil. Aşağılanma duygusuna sebep olduğu düşünülen dünya güçlerine, "Sen kimsin ya!" dedi mi? Dedi! Kendimden biliyorum. '70'li yılların sonu, '80'li yıllar. Liseliyim, üniversiteliyim, gazeteciyim, solcuyum. Latin Amerika'dan bir lider çıkar, Filistin'den biri çıkar, Asya'dan biri çıkar, ABD'ye diklenir. Sevmediğim bir lider bile olsa hoşuma giderdi yine. O çıkışın arkasının gelmeyeceğini bile bile... Erdoğan'ın, bütün İslam dünyasına diyemesek de, hatta bütün Sünni âlemine diyemesek de, bayağı geniş Müslüman topluluklarına hitap eden bir tarafı var. Daha doğrusu, çeşitli topluluklara hitap eden çeşitli tarafları var. İç siyasette olduğu gibi, Türkiye'de olduğu gibi.

"Muhafazakârı ayıralım, yobaza yobaz diyelim"

Türkiye'deki topluluk çeşitliliğine, AKP tabanındaki farklı kesimlere gelelim o zaman. AKP tabanının profilini ya da tabandaki profilleri nasıl çizersin?

AKP'nin tabanı ya da Erdoğan'ın seçmenleri derken kimlerden söz ettiğimizi bir akıtalım kafamızda önce. Kimleri konuşacağız? Çarşaflı kadınları mı? Evlilik programlarında elektriğinin tutacağı erkeği arayan başörtülü ve ağır makyajlı kadınları mı? Sokakta sevgilisiyle el ele yürüyen başörtülü öğrenciyi mi? Kadınla erkek aynı asansöre binemez diyen adamı mı? Pahalı semtlerdeki nargile kafelerde *slim fit* elbisesiyle takılan genci mi? Bitlis'teki köy kahvesinde takılan çember sakallı amcayı mı? Yarı ülkücü yarı İslamcı geçinen Orta Anadolu lümpenini mi? 1+1 garsoniyerleri olan parti üyesi işadamını mı? Tekstilde sigortasız çalıştırılan namazındaki niyazındaki kadını mı? Böyle bir on dakika daha sayarız sanıyorum. AKP bu yönüyle bir kitle partisi ve her kitle partisinde olduğu gibi çok parçalı tabanı var. İslam, din, iman derken, Reis sevdası derken, bazen yekpare bir taban gibi görülebiliyor. Oysa birbirleriyle uzlaşmaları sanıldığı kadar kolay olmayan bir sürü parçadan oluşuyor. Genel bir kategori olarak muhafazakârlar diyoruz ama o genellemenin altında çok ayrı hayatlar, çok ayrı dünyalar var. Zaten muhafazakârlar kelimesine hapsetmek de doğru değil söz konusu kitleyi.

Nasıl tanımlamak gerekir sence, uygun kelime hangisi?

Yine muhafazakârlar diyelim ama içlerinden bir grubu ayırıp onlara da yobaz diyelim. Benim bulunduğum çevrelerde... Benim bulunduğum çevrelerin bazılarında diye düzelteyim; uzun yıllar boyunca, yobaz kelimesinin kullanılmasına pek hoş bakılmazdı.

Niçin?

Ötekileştirmiş oluyorsun, hiç sevmediğim kelimeyle laikçi oluyorsun, dinozor Kemalist oluyorsun. İşte dindarlar, yakın

tarihin vesayet kültüründe yobazlar diye aşağılanmış, ötekileştirilmiş vesaire... Orada hatalar olmuştur belki ama yobazlık diye bir şey ve yobazlar da var. Sivas'ta katliam yapana ne diyeceğim ben? Kadının çalışmasını fahişelik olarak görene, oruç tutmayana müdahale edene, "Annenin bile dizini görmeyeceksin," diye uyarıda bulunana... Bunlar yobazdır. Bunlara yobaz dememek, muhafazakâr olarak tanımladığımız kitleye de haksızlıktır aslında. Başörtüsü konusuna bakışımı konuştuk daha önce. Ama yani burka giyilmesini de bir zenginlik olarak göremiyorum ben. Bu konuda, parmaklarımla havada çift tırnak işaretleri yaparak "farklı yaşam tercihlerinin alan üretme ve/veya alan belirleme inisiyatifleri"nden filan söz edemiyorum. Ben o arkadaşlardan değilim... Bu ağır yobaz kitle, belki en az gönüllü olarak oy veren parçalarından biridir AKP tabanının. Eski sistemin yıkılması, dinin hayatta daha fazla yer kaplar hale gelmesi, tarikat ve cemaatlerin önünün iyice açılması, Erdoğan'ın bazı çıkışları hoşlarına gidiyordur. Ama özünde daha radikalini, daha dinci olanını istiyorlar, tabanın diğer parçalarından da rahatsızlık duyuyorlardır. Senden benden rahatsız oldukları kadar. İhtimal, daha fazla... Çünkü senden benden beklentisi yok. AKP tabanının toplam seçmen kitlesi içinde 40-50 puan arasında oynadığını kabul edelim; bunların payı kaç puandır 50'de? Onu bilemiyorum. Ama çoğunlukta olmadıklarına eminim. Bazen yayılıyor ya sosyal medyada; araştırma yapılmış, halkın yüzde 20'si IŞİD'çiymiş, yüzde 25'i IŞİD'çiymiş. Hiç sanmıyorum o kadar olduğunu.

Peki, yobazlar ve muhafazakârlar diye ayırdın. Yobazlar olarak tanımladığın kitle hakkındaki görüşlerini de anlattın kısaca. Gelelim muhafazakârlara...

Orada işler bir kere daha karışıyor (gülüyor). Kabaca ayırırsak... Tarikat ve cemaatlerin çok radikal olmayanları ve onların üyeleri var. Yine tam yobaz diyemeyeceğimiz ama yobazlığa yakın derecede radikal beklentileri olanlar var. Esnafı, memuru, işçisi, ev kadını... Geleneksel İslamcı siyaset

seçmeni diyebileceğimiz, '70'lerin MSP seçmeni, '80'lerin baraj altı RP seçmeni profilinde insanlar var. Yobaz demek haksızlık olur ama yaşam tarzı itibarıyla yeniliklere fazla açık olmayan insanlar. Yaş ortalaması yüksekçe. Esnaftır, işçi emeklisidir, çiftçidir, memurdur, ev kadınıdır. Bunların küçük bir yüzdesi Saadet Partisi'nde. Saadet ve yaş ortalaması deyince... Birkaç yıl önce bir akşamüstü alışveriş için Kadıköy'e iniyorum. Kadıköy'de Saadet'in Filistin mitingi varmış meğerse. Miting bitmiş, kitle dağılıyor. Ben aşağı yürüyorum, onlar yukarı doğru yürüyor. İstanbul dışından gelenler, otobüsleri Söğütlüçeşme'ye park etmiş. İzmit'ten, Adapazarı'ndan gelenler. Baktım, çok yaşlı bir kalabalık. Beyaz sakallı dedeler, neneler. Torunları kollarına girmiş. Yaşlılar SP'li...

... torunlar AKP'li.

Ben de öyle tahmin ettim. Bir ömür din peşinde, Milli Görüş içinde geçmiş. Senin kökünden bir parti iktidara gelmiş ama sen yine iktidar partisinden değilsin. Neredeyse şefkat duyacaktım. "Niye duymadın?" dersen... İzmit, Sakarya, Bolu... Doğu Karadeniz'den Batı Karadeniz'e, Doğu Marmara'ya göçmüş bir İslamcı tipi vardır. Ürkerim. Gerçekten ürkerim. Bölge adı verince ayrımcılık gibi mi oluyor, bilmiyorum. Samimi duygularım böyle.

AKP'nin tabanına dönersek...

Parça parça tanımlamaya ve profil çizmeye çalışıyorduk. Parçalar arasında kesişme kümeleri bulunduğunu unutmadan... Şu âna kadar klasik ya da standart İslamcı seçmen kitlesinden profilleri konuştuk. Bence AKP iktidarını bu kadar kalıcı, Erdoğan figürünü bu kadar güçlü kılan gruba gelirsek... Türkiye'nin '90'larda yaşadığı değişimi, yerli ve milli postmodernite dediğim hadiseyi, kimlik ya da kültür açık büfesi olarak tanımladığım olguyu hatırlayalım. Orta sınıf ideolojisinin alt sınıfları da kapsayacak şekilde yayıldığını, küçük yatırımcı zihniyetinin de aynı akışkanlığı kazandığını söyledik. Daha önce birbiriyle çeliştiği düşünülen, aynı ha-

yatta yer bulamayacakları düşünülen tüketim tercihlerinin, yaşam tarzı parçacıklarının, kimliklerin bir araya gelebileceği bir kültürel iklimin oluştuğunu konuştuk. İslami kesimden örnekler verdik. Pop konserlerine giden başörtülü kızlar, İslami tatil köyleri, balık lokantaları, alkol eksiğiyle TÜSİAD'çılar gibi yaşayan MÜSİAD'çılar, muhafazakâr kanalların yayın formatları... AKP'nin yükselişinde önemli rol oynayan faktörlerden biri, belki de birincisi bu kültürel iklime yaslanmayı başarmasıdır.

"AKP, biraz da kitle kültürünün üzerinde yükseldi"

Pop Çağı Ateşi'nde merkez sağın bir anlam krizine savrulduğunu, aslında genel olarak siyasal merkezin dağıldığını, onun yerini, benzeştiren ama birleştirmeyen bir kültürel merkezin aldığını yazmışsın. Siyasette yeni anlam dünyasının o kültürel merkez üzerinden inşa edilebileceğini savunuyorsun. Erdoğan ve AKP, merkezdeki değişimi kullanarak mı tabanlarını genişletti?

İnsanları, benzeştiren ama birleştirmeyen kültürel merkezde yakalayıp kendi siyasal merkezlerine çektiler. Kültür endüstrisinin sunduğu nimetler var. Hayatın vaat ettikleri var. Ahirete inananlar için de bu dünyanın cazip tarafları var. Değil mi? Bakıyoruz AKP tabanının genişçe bir bölümüne. Maneviyat, din, inanç, İslam var mı? Tabii ki var. Duruma göre kahraman, duruma göre mazlum ve mağdur dedelerimiz, ceddimiz, Osmanlımız var mı? Var. Pop müzik, diziler, evlilik yarışmaları, futbol, Instagram'a yüklenen yemek sunumları, AVM takılmacaları var mı? Var. Maddi gücü yeten için tatil, gezme, otomobil, motosiklet var mı? Var. Hesapta faiz yok da, yine gücü yetene borsa yatırımı, kripto para, fon alım satımı var mı? Var. Manevi anlam alanına eklemlenmiş popüler kültür, kitle kültürü... Hiç fena formül değil bence. Ha, tabanın bir kısmı için, formülün dinî inanç dışındaki manevi kısımları ikincil önemde bence. Seda Sayan olmasa, Müge Anlı olmasa, Acun olmasa, yemek yarışmasında kavga çıkmasa... Abdülhamit Han Efendimiz'di, ceddimizdi filan, formülü

kurtarmaz. Eğlencenin, kitle kültürüyle gelen hazzın üzerine manevi anlam sosu işlevi görüyor onlar. Sunumu güzel bir dokunuşla tamamlıyorlar yani, yemek programı diliyle.

"Hiç fena formül değil bence," dedin. Bilinçli olarak hazırlanmış bir formül mü?

Bilinç, sezgi, hayatın akışının getirdiği bir zamanlama şansı, doğal uyum... Doğal uyum dediğim, aslında Erdoğan ve ailesinin de kendi yaşamlarında bu formüle uzak olmaması. Çözümlemeye çalıştığımız taban parçasının ortalamasına göre biraz daha dindar olabilirler. Ama düşünsene, Erdoğan ve ailesi, IŞİD zihniyetinin hâkim olduğu bir ülkede yaşamak zorunda kalsa? Uyum sağlayabilirler mi, mutlu olurlar mı? Hiç sanmıyorum. Aklımda kalan bir şey: AKP'nin iktidardaki ilk zamanlarıydı. Bir söyleşide Erdoğan, ailesinin de *Popstar* seyrettiğini ve evdekilerin Bayhan'ı desteklediğini söylemişti. Bilmem gitmişlikleri var mıdır ama kendi kızları da pekâlâ pop konserine gidebilecek, en yüksek reytingli programları seyredebilecek insanlar. Sanatçılara verdikleri iftar yemekleri, mesela. Davet sahiplerini ve protokolü, sanatçılardan da birkaç kişiyi çıkar. Geriye kalan davetliler âlem ekibi gibi, cümbüş ekibi gibi. Evet, bir halkla ilişkiler boyutu da var ama dünyalarının o magazin kitlesinden kopuk olmadığı da gerçek. Tabanlarının en az yarısı Erdoğan ve ailesini, televizyonda seyrettikleri şöhretlerle bir arada görmekten mutlu oluyordur bence. Kabul etmek lazım ki, yalnızca bu noktada değil, genelde mutlu olan bir tabandan bahsediyoruz. Her zaman değilse de çoğunlukla mutlular. Şimdilik...

Nedir bu mutluluğun kaynağı?

Kentsel dönüşümü rant ve mimari felaket boyutuyla eleştiriyoruz. Hâlâ kötü barınma koşullarında yaşayan milyonlarca insan var, kentsel dönüşüm sırasında gariban evini de kaybeden insanlar var. Ama son 15 yılda derme çatma varoş evlerinden daha konforlu evlere taşınmış milyonlarca insan

da var. Değil mi? Son 15 yılda kaç aileden ilk kez bir üniversite öğrencisi çıktığını düşün. İlk arabasını alanlar, ilk kez tatile gidenler. İlk kez bir AVM'ye ayak basanlar. "Çok mu önemli AVM?" diyebiliriz. Bazıları için önemli. İlk kez internete girenler. Yine gülüyoruz kimi zaman ama eltisi için hazırladığı sunumu Instagram'a yükleyenler... Bazı yakınmalara rağmen insanların dijital kültürle, sosyal medyayla ilişkileri eğlence duygusu yaratıyor. Tüm dünyada öyle. Türkiye'de milyonlarca insan o eğlenceye AKP döneminde kavuştu. "Hayaldi, gerçek oldu," diyorlar ya... Evet, hayaldi gerçek oldu. Ama bizim çocukluğumuzdaki teknoloji hayalleri gerçek oldu. İktidarda hangi parti bulunursa bulunsun, o teknolojilerin yaygın kullanımı hayatımıza girecekti ve nimet gibi görülüp insanları mutlu edecekti. AKP dönemine denk düştü. Üniversitelerin sayısı zaten AKP'den önce artmaya başlamıştı ve artmaya devam edecekti. Kendileri de biraz ekstra hız katmadı değil ama sonuçta kaçınılmaz artışın en hızlı zamanı AKP dönemine denk düştü. Bu boyutta ve bu rant vahşetiyle olmasa da her koşulda kentsel dönüşüm başlayacaktı. Türkiye ekonomik krizi atlatıp toparlanma dönemine geçmişti ve dünyada genel olarak tüketim patlaması yaşanıyordu. Her koşulda yaygın bir tüketim artışı olacaktı, AKP dönemine denk düştü. Becerikli taraflarını inkâr etmemekle birlikte, çok şanslı olduklarını da söylemek lazım. 1994 Yerel Seçimleri'ndeki şansı konuştuk, 2002 Genel Seçimleri'ndeki şansı konuştuk...

Kriz atlatılıp ekonomide toparlanma dönemine geçilmişti gerçekten. Yalnızca seçimi kazandıran şans değil, iktidara geldiklerinde buldukları ortam da önlerini açmaya elverişliydi.

Hem de çok... Oyların üçte biriyle Meclis'in üçte ikisini aldılar. İki partili Meclis. Diğer parti, CHP, baraj altında kaldıktan sonra Meclis'e dönmüş. Onun mutluluğu ve ılımlı havası içindeler. Bir müddet destekleyici tavır takındılar zaten. MHP baraj altında kalmış. DYP ve ANAP aynı kaderi paylaşmış, merkez sağ dağılmış. Ordu, 28 Şubat'ta kendi

bacağına sıkmanın yıpranmışlığı içinde. Önceki hükümet döneminde Güneydoğu'da silahlar büyük ölçüde susmuş, bölge kendi standartlarında sakin günlerden geçiyor. Kriz yeni atlatıldığı için iş dünyası, istikrar adına, iktidara kim gelirse gelsin desteklemeye hazır. Ekonomik kriz bankalarla birlikte medya sermayesini de vurduğu için Sabah Grubu çöküşte, Karamehmet Grubu dağınık. Cem Uzan seçim mağlubiyetinin yasında. AKP iktidara geldiğinde bir Aydın Doğan vardı galiba, yakın geçmişte darbe almamış. Doğan Grubu'yla inişli çıkışlı ilişkilerinin altında yatan sebeplerden biri de budur, sanırım. Olabilecek en sorunsuz ortamda iktidara geldiler yani. Bu da onlara ileride karşılaşabilecekleri sorunlara karşı hazırlık yapma imkânı, siper kazma süresi verdi. Ve süreyi iyi kullandılar. Bazı konularda hayli farklı düşünsem de klasik laik cumhuriyetçi kesimin bir endişesine oldubitti hak veririm. Siyasetin içine dinsel söylemle belli bir mesafe alırsanız, o mesafeden geri dönüş çok zor olabilir. AKP'nin sırf dinsel söyleme dayanarak iktidara gelmediğini konuştuk. Hatta tabanın bazı kesimleri için din birincil öneme sahip de olmayabilir. Ama zaman içinde din gibi hassas bir olgudan kendinize kalkan yapabilirsiniz ve o kalkanı delebilmek çok zordur. Son yıllarda muhalefetin söylem üretmekte zorlanmasını böyle de açıklayabiliriz, mesela. Bu nedenle, 3 Kasım 2002 gecesi birlikte yaptığımız yayında AKP iktidarının pek geçici olmayacağı ve uzun vadede demokrasi açısından bana hiç ümit vermediğinden söz etmiştim. Bir seçimlik parti gibi görünmemişti bana.

Evet, başkalarının aksine, sen öyle söylemiştin seçim gecesinde. Bunu samimiyetle söylüyorum, keşke haksız çıksaydım. Ondan sonra da her şey rast gitti. Zaten çok umutlu bir girişim değildi ama merkez sağın DYP'de Mehmet Ağar, ANAP'ta Erkan Mumcu liderliğinde AKP'ye rakip olma girişimi vardı. DYP, Demokrat Parti'ye dönüşmüştü galiba o aralar.

Birleşme olacak dendi, son dakikada direkten döndü.
Bir sonraki seçime az kala ittifak bozuldu. Son gün bozuldu hatta. Söylentiye göre, işin içine bir şekilde Fetullah Gülen Cemaati de karışmış. Umarım bir gün içyüzünü öğrenebiliriz. Saadet'ten de hayır gelmedi sonra, bekleneceği gibi. Zaten ben de umudumu hiçbir zaman diğer sağ partilere filan bağlamadım. Hele yurtdışına hiç bağlamadım. Amerika Erdoğan'ı silmiş, AB yavaş yavaş bitirecek AKP'yi, bu sefer Saadet sağlam geliyor, Büyük Birlik Partisi'ni küçümseme, merkez sağ toparlanıyor... Hiçbiri olmadı. Tabii 2002'de, Deniz Baykal'ın Meclis'e girebilmesi için Erdoğan'a verdiği destek de çok tartışıldı. Bir yanıyla yanlış tutum değildi bence.

Bir şey daha var; söz konusu destekle ilgili. Onu da konuşmakta fayda görüyorum. CHP ve Deniz Baykal'ın da bu iktidarın geçici olacağına dair inancını bize gösteren bir tavırdı, Erdoğan'ın siyasi yasağını kaldırma hamlesi, ki yanlış bir şey değildi bence de. Ama bunu yaparken, "Göreceksiniz, bunlar tutunamayacaklar, bunu yaptığımız zaman çöküşleri hızlanacak," mealinde yaklaşılıyordu. Baykal'ın da seçim gecesi ve sonrasında, başkaları gibi, geleceği pek doğru okuyamadığını gösteriyor.
Seninle bu konuşmayı yaptığımız günlerde, Baykal ciddi sağlık sorunlarıyla boğuşuyor. Umalım ki, bir gün yeniden böyle konuların konuşulacağı kadar iyileşsin ve soralım: Bugün olsa yine Erdoğan'ın yasağının kaldırılmasına destek verir mi? Aslında, demokrasi adına yanlış tavır da değildi ama...

"Recep'i ve Erdoğan'ı bilmiyorduk, Tayyip iyi futbolcuydu"

Ya da şöyle bakılabilir meseleye: Bir kişinin siyasi haklarını kullanması karşılığında ödediğimiz bedel. Yani toplumsal bedel... Demokrasinin layığınca, hakkınca yerine gelmesi için atılmış bir adım karşılığında demokrasinin ödediği bedeller, toplumun ödediği bedeller ve toplumun geniş bir kesiminin çok derinden ödediği bedeller diye düşünerek de bir muhasebe yapılabilir.

Şunu da bilmiyoruz; Erdoğan o dönemde Meclis'e giremeseydi hikâyenin devamı nasıl seyrederdi? Belki 2007 Seçimleri'nde AKP iktidarı kaybedebilirdi ama belki yine yüzde 46'yı alırdı. Başbakan Abdullah Gül olsa ve kendisi Meclis dışında kalsa da lider Erdoğan'dı. Ve dar bir kitleyle 1994 öncesinde, çok daha geniş kitlelerle 1994 sonrasında kurduğu bağlar vardı. Elbette ki doğrudan devlet yönetiminde olup olmamak epeyi bir şeyi değiştirebilirdi ama sevmesek de bir fenomenden bahsediyoruz. Bir de insanları tahmin edilemeyecek anlarda tahmin edilemeyecek yerlerden yakalama yeteneği var. Bu konuda kendisine yanlışlıkla verilen paslar da var, kariyeri boyunca.

Yanlışlıkla verilen pas nasıl oluyor?

Yaşı yetenlerin hatırladığı en simgesel hatalı pas, 1994 Seçimleri öncesinde medyanın aleyhte kampanya niyetine "Kaçak Evde Oturan Başkan Adayı" diye manşetler atmasıdır. Ailece oturdukları evin imar izni yokmuş. Evet, ilke olarak yerinde bir uyarı. Belediye başkanı kaçak evde otururşa o şehrin hali ne olur? Ne olacağını görüyoruz şimdi. Ama bunu evlerin belki yarısının kaçak olduğu bir kentte ve dönemde yapıyorsun. Yerel seçim kampanyalarının en klişe sloganıdır ya "bizden biri, içimizden biri..." Kaçak evlerde oturanlar kendiliğinden söyledi onu, içimizden biri, bizden biri diye. Tekrar olmasın, konuştuk önceden, Türkiye'de bir damara seslenebilen sert adam karizmasına sahip. Çok az insan itiraz eder sanırım; müthiş bir hatip. Konuşmaları danışmanlar hazırlıyor, doğaçlama konuşunca epeyi pot kırıyor ama kim ne derse desin çok iyi hatip.

Hazır konuşmayı okumak da bir yetenek istiyor.

Kuşkusuz. Ekmeleddin İhsanoğlu'yla rakip oldukları cumhurbaşkanı seçim kampanyasında yaptığı bir konuşma vardı, onu hiç unutmuyorum. Hatırlarsın, Ekmeleddin İhsanoğlu İstiklal Marşı'nı yanlış okudu. Sonra, "Ben aslında iyi şiir okurum," dedi, yine yanlış okudu. Erdoğan bir mitingde onunla

dalga geçiyor. Meydandakiler de eğleniyor. Bir şey söyledi, aşağıdan kahkaha ve tezahürat koptu. Kendisi de gülümserken yüzü bir anda ciddileşti. Çok vurucu bir tonda "Ekmeeelll, Ekmeeelll!" diye bağırdı. Meydan sustu. "O şiir değil, o İstiklal Marşıı, İstiklal Marşıı!" Meydan nasıl coştu... On saniye içinde eğlence modundan milli tepki coşkusuna geçmek, o tonlamalar, kitleyi kavrayış... Maalesef yani, yetenekli hatip... Futbolculuktan gelmesi bile bir avantajdı seçmenlerin bir kısmının gözünde. Futbolcuyken seyrettiğimi söylemiştim. İETT'de oynarken. Onu da kabul etmek lazım ki, hiç fena futbolcu değildi. Fenerbahçe'ye transfer olacakmış da olamamış, amatör ligdeki adam nasıl Fenerbahçe'de oynayacakmış filan deniyor da, o zamanlar işler başkaydı. Yine İETT'de Oğuz vardı, eski sistemde libero denen mevkide oynuyordu. Fenerbahçe'nin yıldızı Alpaslan Eratlı stilinde oynayan, çok teknik bir oyuncuydu. Oğuz, Fenerbahçe'ye transfer oldu ama forma bulamadı. Aynı dönemde amatör ligde rakipleri olan Gedikpaşa'dan üç oyuncu almıştı Fenerbahçe. Bahri, İsmail ve Coşkun. Yıldız olamasalar da forma giydiler Birinci Lig'de. Bahri, hâlâ teknik direktörlük yapan Bahri Kaya... Galatasaray'ın o yıllardaki iki yıldızından Büyük Mehmet doğrudan Kadırga'dan gelmişti. Çilli Mehmet de Sirkeci'den. O zaman Liverpool'dan Arsenal'den oyuncu gelmiyordu Türkiye'ye. Bugünü ölçü almamak lazım.

Erdoğan da o dönemin amatör liglerdeki iyi oyuncularından biri miydi?

Erdoğan'ını ve Recep'ini bilmiyorduk o zaman. Tayyip iyi oyuncuydu. O dönemin İETT'sinde Oğuz vardı, Türkay vardı, Seyfettin diye bir kaleci, Ümit... Aklımda kalan epeyi isim var. Amatör finaller olurdu her sene şubat ayında. Grup birincileri, İstanbul şampiyonluğu için mücadele ederdi. Biz de gerekirse okulu kırar, o maçları kaçırmazdık. Bazen bizim Hilmi gelirdi, tanıyorsun sen de. Bazen kardeşi Can Murat, Hayri, Bülent, Semih diye bir arkadaşım, hep karıştırıldığım Can Korkmazoğlu diye bir arkadaşım. Vefa Stadı'nda o maç-

ları seyrederdik. İETT de dönemin iddialı takımlarından biriydi. İki kamu kuruluşu takımı olurdu finallerde çoğu sene. TEKEL ve İETT.

Kurum çalışanlarından mı oluşuyordu takımlar? Yoksa iyi futbolcuları alıp kadroya mi koyuyorlardı?

Futbolculara para verebilmek için belediye ya da TEKEL çalışanı gibi gösteriyorlardı. Geçmişin tüm kamu kuruluşu takımları, birçok demirspor, birçok şekerspor öyleydi. Eğer amatör ligdeyseler... Bizim Adana Demirspor'un demiryolu işçileri tarafından kurulduğu efsanesi de biraz bundan kaynaklanır. Profesyonel liglerden önce kurulduğu için. Yoksa bütün demirspor'ları, şekerspor'ları, DSİ [Devlet Su İşleri] takımlarını bürokrasi kurmuş aslında. Recep Tayyip Erdoğan'ın İETT grevinde çekilmiş bir meşhur fotoğrafı vardır. Kadrosunu futbolcu olarak gösteremedikleri için belediyede bir görev de vermişlerdir ama benim bildiğim, kurumla ilgisi, futbolcu olması.

Ama birinci lige hiç çıkamadı, birinci ligde oynayamadı.

Fenerbahçe'de oynayabilecek kadar iyi bir oyuncu olarak hatırlamasam da pekâlâ birinci ligde oynayabilecek kadar iyi futbolcuydu. Birinci lig dediğim, bugün süper lig dediğimiz seviye. Gençler bilmeyebilir. Neyse, bu kadar futbol muhabbeti yeter. Kitapta futbol konuşacak mıyız diyordun. Konuştuk işte (gülüyor).

Yoksul mahallelerde solun düşüşü, İslamcılığın yükselişi

Siyasete dönelim o zaman. AKP'nin tabanı hakkında hayli ayrıntılı analizler yaptın. Daha radikal olanları, daha ılımlı olanları, tabanın kitle kültürüyle bağlarını anlattın. O bağların sürekli olması konusunda, AKP'nin oy deposu olarak görülen bölgeler konusunda biraz daha konuşalım istiyorum. 1991'de bir ittifakın üç ayağından biri olarak yüzde 16 oy alabilmiş partiden 21. yüzyılın rakipsiz ikti-

dar partisine nasıl gelindi? O oy depoları nasıl oluştu?

Bu çok can alıcı bir nokta. 1994'te, karşıdaki oyların bölünmesinin de yardımıyla, yüzde 25 civarı oyla Recep Tayyip Erdoğan İstanbul'da belediye başkanı seçildi. Bir önceki seçimi SHP'li Nurettin Sözen kazanmıştı, yüzde 36 oyla. DSP'nin adayı Mukbil Zırtıloğlu da yüzde 12'nin üzerinde oy almıştı. Yani İstanbul'da merkez solun yüzde 50'ye yakın oyu vardı. Belki çoğu insan Mukbil Zırtıloğlu'nu bilmez. Zaman zaman DSP'nin sağla solla hiç alakası bulunmayan adayları olurdu, onlardan biri zannedilebilir. Mukbil Zırtıloğlu, 12 Eylül mahkemelerinde yargılanmış bir sendikacı, eski DİSK yöneticisiydi. Sözen ve sol mücadeleden gelmiş bir DSP adayı yüzde 50'ye yakın oy alıyor. Evet, o seçimde SHP Kadıköy, Beşiktaş, Bakırköy gibi CHP'nin son kaleleri olarak bildiğimiz belediyeleri de almıştı. Ama bugünkü gibi yüzde 65'lik 70'lik oylarla değil. Çünkü nispeten laik ve modern DYP oyları, ANAP oyları da vardı o ilçelerde. Peki, merkez sol, yüzde 50'ye yaklaşan toplamı nasıl elde etmişti? Yoksul semtlerden, gecekondu mahallelerinden gelen oylarla. Hani yoksullarla hiç bağ kuramamış, onlara hiç seslenememiş, hep tepeden bakmış, Nişantaşı ve Bağdat Caddesi sosyetesine yaslanmış Cehape zihniyeti var ya...

Sonra nasıl kaybedildi o oylar?

Merkez solun yönünü kaybettiğini konuştuk, kendi hataları da var elbette. Akıllarını kısmen başkalarına emanet ettiler. Ama onun dışında da önemli faktörler var ki AKP'nin yükselişini anlamamıza yardımcı olabilirler. Söz konusu mahallelerin çoğu, 12 Eylül öncesinde sol grupların, CHP'nin daha solunda grupların hâkim olduğu ama seçimde CHP'ye oy veren mahallelerdi. Tüm gecekondu mahalleleri için aynı şeyi söyleyemeyiz elbette ama çoğunluk solun kontrolündeydi. 12 Eylül'le birlikte bu kontrol kırıldı. Yine önceden konuştuğumuz bir şeyi hatırlayalım; demiştik ki Türkiye'de kırsal nüfusla kentsel nüfus 1980 ile 1985 arasında bir yerde eşitlendi ve şimdi kentsel nüfus yüzde 80 civarında. 1980'ler,

kırdan kente göçün en yoğun olduğu dönemlerden biri. Akın akın insanlar geliyor. Bazılar eski mahallelere ilişiyor, bazıları yeni mahalleler kuruyor. Kent kuşak kuşak büyüyor. Ve 1960'larda, 1970'lerde gelenleri mahallelerde karşılayan sol örgütler artık yok. Var olanlar da hareket alanı bulamıyor. Sınırlı sayıdaki Alevi mahallesini hariç tutarsak... Yalnız burada lafı biraz dağıtmak pahasına başka şeyler söylemek istedim şu an ama küfretmeden nasıl söyleyeceğim bilmiyorum. Ağzımdan çıkarsa, küfürleri kitapta sileriz.

Tamam, öyle yaparız.

2010'a giden yıllar, onu izleyen birkaç yıl... Televizyonlardaki siyasi tartışma programlarının klasik kadrosu; bir AKP'li, bir Cemaatçi, bir liberal, bazen de göstermelik bir Kemalist. Zaman zaman NTV'de de olan bir şeydi bu. Şahsi sorumluluğum çok azdır ama kendimizi de tam sıyırmayalım yani. AKP-Cemaat-liberaller ittifakının en gevrek günleri. Sevimsizliğin sınırlarını zorlayan gruplar; karşılıklı küçük takılmacalar dışında sürekli birbirini onaylayan tipler. Kendileri gibi düşünmeyenler darbeci, elitist, postal yalayıcı, dinozor... Başkalarını elitizmle suçlarken kendileri herkese tepeden bakıyor, şımarık bir hava. İlla laf sola gelir. Sol hep halktan kopuk olagelmiş, hiçbir zaman halkın değerlerine buluşamamış, solcular varoşların AKP'yi tercih etmesini anlayamazmış vesaire vesaire... Bunu AKP'linin demesi, Cemaatçinin demesi de koyuyor insana ama soldan gelen liberaller hatta hâlâ kendine sosyalist diyenler söyledi mi, hakikaten devreler gidiyordu bende. Doğru, büyük kentlerdeki birçok yoksul mahalle AKP'nin oy deposu artık. Ama o mahallelerin çoğu, geçmişte, sola eğilimli mahallelerdi. Hiçbir zaman bağ kurulamadı diye bir şey yok. Konuşuyoruz işte rakamlarla. Daha önemlisi... O mahallelerin bazıları varlıklarını sol gruplara borçludur. Yöntemleri doğrudur yanlıştır, sosyalizm yorumları bana uyar uymaz, hatta istemeden de olsa kentin yağmalanmasına katkıda bulunmuşlardır bulunmamışlardır; ayrı mesele. Bütün 1960'lar, 1970'ler boyunca hatta 1980'le-

rin sonuna kadar bir sürü gecekondu mahallesini yıkımdan solcu gençler korumuştur. Mahallenin gençleri, dışarıdan katılanlar... Yanında polis ekipleriyle zabıtalar yıkıma gelir, solcular direnir. Gecekondu ağaları mahalleliyi ezmeye çalışır, ortalıkta tetikçiler dolanır, yine solcular direnir. O direnişlerde kaç tane gencecik çocuk öldü, hapse düştü, işkence gördü. Ayıp diye bir şey yok mu yaa... Yanına almışsın bir Cemaatçi bir AKP'li, dayamışsın sırtını iktidarın gücüne, ağzında birkaç klişe, gevrek gevrek dalga geçiyorsun. Sivillik, demokratlık ayağına gecekondu ağalarının gecikmiş yancılığını yapıyorsun. Bugünden bakınca, ideolojik açıdan, o direnişlerin gerekliliği eskisi kadar net değil kafamda. Hâlâ genelde doğru olduğunu düşünüyorum da, soru işaretleri eklenebiliyor o netliğin yanında. Fakat o mahalleler var olsun diye canını vermiş gencecik çocukların anısıyla o mahalleler üzerinden dalga geçmek. Hem de yanında müstakbel 15 Temmuzcularla... Sol eleştirilmez diye bir şey yok ama bunu Samanyolu'nda yaparsan... Abdullah Gül'ün sofrasında bile... Neyse... Söylemeden edemedim bunları. 12 Eylül sonrasında kalmıştık.

12 Eylül sonrasının dindar teyzeleri

Göçün çok hızlı bir dönemiydi ve kente akın akın gelen insanları solcular karşılayamıyordu artık.

Hareket alanları daha geniş, aldıkları risk daha az olduğu için, hatta neredeyse hiç risk bulunmadığı için yeni gelenleri muhafazakâr, biraz daha sağa yakın, biraz daha dindar insanlar karşılamaya başlıyor. Evet, 12 Eylül MSP'lilerden de bazılarını bir süre cezaevinde tutmuş ama biliyoruz ki, çok zeki paşalarımız, sola karşı dini kullanmak gibi süper bir strateji geliştirmiş. CIA'in Yeşil Kuşak Projesi burada rol oynamış mıdır, bilemem. Yazılanları ilgiyle okurum da söz söyleme açısından pek benim alanım değil. Benim bildiğim, eskinin gecekondu mahallelerinde, o dönem için yavaş yavaş varoş denmeye başlayan mahallelerde İslamcıların çalışma

alanı bulması. Nasıl ki '80'lerden itibaren İstanbul'a okumaya gelen öğrencileri yurtların kapılarında, otogarlarda, hatta üniversite kapılarında cemaatçiler karşılamaya başlıyorsa mahalleler için de böyle oluyor. Hem yeni gelenlere bir tür oryantasyon hizmeti veriyor hem de daha yerleşik olanların hayatlarındaki boşluğa nüfuz etmeye başlıyorlar. Tabii ki zaman alıyor bu, 1989 Yerel Seçim sonuçlarından anlayacağımız üzere. Bu arada, genel bir çerçeve içinde İslamcıların çalışmaları derken, üzerinde yeterince konuşmadığımız bir özel damar var. Yanlış hatırlamıyorsam *Vavien* filmiyle ilgili bir gazete söyleşisiydi, Engin Günaydın'ın anlattığı bir şey vardı. Dedim ki, çoğu sosyoloğun, sosyal bilimcinin konuşmadığı bir şeyi anlatıyor Engin Günaydın. 1980'lerde taşrada evleri dolaşmaya başlayan birtakım dindar teyzelerin, ev kadınlarını giderek daha muhafazakâr, daha dindar, daha din merkezli yaşar hale getirmeleri... Sonra onların da evdeki erkekleri etkilemeye başlaması. Bu, İstanbul'daki mahallelerde de vardı işte. Engellenebilecek bir çalışma tarzı değil, engellemeye çalışan da yok zaten. Birkaç dindar teyze, evleri dolaşıyor, bildiğimiz kadınlar günü havasında çay içip kısır yerken, aman şu da günahtır, ibadetimize daha çok önem verelim, başörtümüzü ihmal etmeyelim, dünya var ahiret var... Orada muhatap alınanlar zaten dinsiz insanlar değil. Ama kente geldiklerinden beri gündelik hayattaki anlamıyla daha modern olmaya çalışmış insanlar. Biraz daha serbest kıyafet filan. Hatta çocukken çevremdeki kentli, burjuva insanlar bu nispî serbestleşmeden hem hoşlanır hem de, "Kabak çiçeği gibi açıldılar," diye dedikodu malzemesi çıkarırdı. Facebook'ta gecekondu mahallelerinin '60'lardaki, '70'lerdeki fotoğraflarını yayınlayan birkaç grup görmüştüm, gerçekten hava farklı. Bugünkü muhafazakârlık simgelerine çok az rastlanıyor. 1980'lerde başlayan göreceli muhafazakârlaşmada ev ev dolaşan dindar teyzelerin önemli rolü var. Fazla eğitim şansı bulamamış ev kadınlarına, zaten inançlı olan ev kadınlarına, ahiret korkusunu daha bir derinden hatırlatıyorlar.

Bu örgütlü bir şey mi peki?

Hem örgütlü hem kendiliğinden. Çünkü şöyle bir özelliği de var ki; örgütlü olarak başlatıyorsun, zincirin ikinci halkasından sonra yayılma süreci kendiliğinden gelişiyor. Çünkü işin içinde en kolay yayılan şey de var: korku... O kadın, o kadına, o diğerine. Yaygınlık arttıkça, sosyalleştirici işlev de artıyor. Mahalleye uyum, çevreye uyum, ortak sohbet konusu, ortak inancın getirdiği güç duygusu. Zaten bir saatten sonra iş bulma, yardım alma gibi talepler de o inanç dünyasıyla bağlantılı hale gelecek... Senin bir zamanlar program partnerin olan rahmetli Hakkı Devrim, başına çok dert açan ama niye dert açtığını o zaman da anlamadığım şimdi de anlamadığım bir şey söylemişti kadınlarla ilgili. "Türk kadını aslında o kadar da ezik değildir, bazı kadınlar evde alttan alta bir etki gücüne sahiptir," minvalinde bir yorum yapmıştı ve kadın sorunlarını görmezden gelmekle suçlanmıştı. Ben de aynı suçlamayı göze alarak...

Aynı şeyi söylüyorsun...

Söylüyorum, evet. Türkiye'de çalışan kadınların da ev kadınlarının da yaşadığı sorunları biliyoruz. Şiddet de var, ezilme de var, hor görülme de var. Ama bazı kadınların açık açık, bazı kadınların alttan alta sözlerini geçirebildiği de bir vakıa. Kaldı ki, bu konu özelinde, en kayıtsız erkekten bile bahsediyor olsak, durum farklılaşıyor. Yani kadın adama evle ilgilenmediği için yakındığında adam öfkeleniyorsa o öfkesini kolay kolay sorgulamıyor. Ama daha inançlı, daha dindar olması gerektiğini söylediğinde, adam öfkelense bile kafasında sorgulayabiliyor. İçine kurt düşüyor. Değil mi? Bu süreç 1980'lerin ortalarında başlamıştı, 1989'da sandığa yansımadı, 1994'te kısmen yansıyıp şansın da yardımıyla sonucu belirledi. RP'nin doğrudan yoksullara seslenmesi de faktördü elbette. 2002'den sonra da inanç, gücün çevresinde yer alma, çevreye uyum, doğrudan ya da dolaylı çıkar ilişkileri, sosyalleşmenin bir ana siyasal gövdenin çevresinde örülmesi gibi faktörler yan yana gelince... Büyük kentlerin yoksul mahal-

leleri, çoğunlukla, AKP'nin kalelerine dönüştü. O kalelerde radikal gruplar da var, ılımlı gruplar da. Ve tabii ki bunların hepsi, Erdoğan'ın karizması diyebileceğimiz şemsiyenin altında toplanıyor.

Hele bir de cemaat faktörü devreye girip daha örgütlü ve daha maddi güce sahip destekler bulununca, bunun yayılımı da etkisi de hızlanıyor.
Tabii ki. Çok sayıda cemaat.

Başta Fetullah Gülen Cemaati olmak üzere.
Fetullah Gülen Cemaati, o mahallelerin en ışıltılı çocuklarını alıp bireysel olarak kullanıyor. Diğer cemaatler, daha sıradan insanları kitleler halinde çekmeye çalışıyor. Bildiğimiz dinî cemaatlerin yanında daha önce yeni cemaatleşme olgusu tanımı altında konuştuğumuz doğrudan dinî olmayan cemaatler de var. AKP tarzı siyaset, öyle cemaatlerle de bağlantı kurmada başarılı. Hemşeri dernekleri, taraftar grupları, mahallelerin motorcu grupları... Ki, Yeni Türkiye'nin en tehlikeli yüzlerinden birine geldik, o grupları sayarken.

"Haplanmış muhafazakârlık" ve Anadolu'nun iç göçü

Nedir o?
Benim haplanmış muhafazakârlık dediğim şey. 15 Temmuz'dan sonra daha belirgin hale gelen ve kalabalıklaşan, milisleşmeye yatkın kitle. Biraz İslamcı, biraz Osmanlıcı, biraz Türk milliyetçisi, biraz mahalle delikanlısı, epeyi lümpen. Mahallelerin yeraltı kültürüne de yakın ama şu aralar moda olan yeraltı edebiyatının mahalle romantizminden uzak.

İki anlamıyla da haplanmış yani.
"Aynen kardeşim," diyeyim onların diliyle ama kafa tokuşmayalım (gülüyor). Orta Anadolu ve Karadeniz kitleleri var, büyükşehir kitleleri var. Daha genci, orta yaşlısı, esnafı, mekân-

cısı, ücretlisi. Daha zengincesi, hatta Audi'lisi ama daha çok Doblo'lusu. Osmanlı Ocakları'na üye olanı. AKP'ye oy veren ülkücüsü. Sosyal medyada silahla poz veren, gerçek hayatta katılacak linç arayan. Tipik bir örnek olarak cenazede Kılıçdaroğlu'nun önüne mermi bırakan adam, mesela. Mitleştirdikleri bir figürün çevresinde, kitleden bireysel güç çekmeye çalışan adamlar. Çok ürkütücü bir güruh gerçekten. Belki AKP'ye oy verenlerin bir kısmına bile ürkütücü geliyordur. Tek teselli, böyle kitlelerin, çatırdama anlarında kolay dağılma potansiyelini de barındırması. Gündelik dille, sert görünüşlerine rağmen, kofti tarafları da vardır.

Bu güruhun hem büyük kentlerde hem taşrada var olduğunu söyledin. Az önce, büyük kentlerdeki muhafazakârlaşmayı konuşurken de taşradaki benzer süreçten bahsetmiştin. Taşradaki dinamikler de aynı mı?

Çok benzer. Ama küçük Anadolu şehirlerinin demografik değişim açısından vurgulanması gereken bir yönleri daha var. Biz göç denince, küçük kentlerden, kasabalardan, köylerden büyük kente doğru akan kalabalıkları anlıyoruz. Ama Anadolu şehirlerinin kendi içlerinde yaşadığı göçler de var. Köy nüfusunun bir kısmı büyük kente göçerken bir kısmı da kendi şehirlerinin merkezine taşındı son 30 yılda. Köyde de inançlı insanlardı çoğu ama siyasal anlamda İslamcı değildi. Şehrin merkezine göçünce, sığınacak kucak, tutunacak dal olarak İslamcı siyasetler ve taşra cemaatleri çıktı karşılarına. Burada bilinçli bir örgütleme ağı da söz konusu tabii. Böylece, en azından insan sayısı itibarıyla taşra şehirlerinin merkezlerinde güç oluşturdu ve şehirlerin havasını değiştirdiler. Taşra modernleri, küçük şehirlerdeki dar burjuva alanları, iyice sindirilmiş oldu böylece. Onların da bir kısmı sinmişlikten bunalıp büyük kentlere göçtü. Kalanlar, şehrin atmosferini belirleyebilme gücünü iyice kaybetti. Alevi nüfusun bulunduğu şehirlerde, Alevilerin büyük bölümü zaten '70'lerin şiddet ve katliam ortamında çareyi göçmekte bulmuştu. Böylece şehirler, Sünni muhafazakârlara, yerine göre yobaz-

lara kaldı. Siyasi gücün getirdiği gündelik çıkar ilişkileri bir yandan, kalabalığa katılmanın cazibesi diğer yandan; arada kalmış olanlar da daha dindar, daha muhafazakâr cenaha doğru hareketlendi çünkü. Zaten muhafazakârlık potansiyeli yüksek birçok Anadolu şehrinin iyice o havaya teslim olmasını böyle açıklayabiliriz diye düşünüyorum. CHP'nin bir zamanlar rahat rahat milletvekili çıkarabildiği yerlerde şimdi yüzde 5'lik oy bile toplayamamasını da...

Üç kelime, üç dönem: kıro, maganda, çomar

AKP tabanını konuşmuşken, elitizm, küçümseme, aşağılama, ötekileştirme gibi başlıkların çağrıştırdığı bir konuya daha girmek istiyorum. Bir dönem, çok tartışılıyordu bunlar. Gündelik hayatta birbirimizi tanımlarken kullandığımız bazı kelimeler. Çok yıllar önce, "kıro" lafı icat ediliyor. Daha sert ifade biçimleri de çıkıyor ortaya: Hanzo, maganda, zonta gibi. Bir de bugün sosyal medyada çok kullanılan "çomar" var ki asıl gelmek istediğim yer orası, çomar kavramının ortaya çıkışı... Bunların hangi koşullar altında üretildiği, karşılığını nasıl bulduğu, bugüne kadar nasıl ulaştığı, geçirdiği evrim... Yani "kıro"dan "çomar"a uzanan süreç ve çomar kavramı üzerine konuşalım biraz.

Önce kendi hayatımdaki yerlerinden bahsedeyim. Teorik olarak savunamam ama kıro kelimesini kullanırım. Niye kullandığımı anlatacağım... Maganda ve onunla eşzamanlı olarak çıkan zonta kelimelerini hiç kullanmadım, kullanılmasından hoşlanmam. "Çomar"ı da hiç hiç kullanmadım, kullanılmasından da hiç hiç hoşlanmıyorum. Benim hayatımdaki dereceleri bu. Eklemeler yapmam lazım. Başkalarından alıntı yaparken kullanırım ama ben "beyaz Türk" de demem. İki sebeple. Bir, hedefteki insanlar en azından bir dönem için ezilen insanlar olmasa bile, beyaz Türk ifadesini sarf eden ruh, "çomar" diyen ruhtan pek farklı değil. İki, beyaz Türk dediğimiz zaman tam olarak kimleri, hangi kesimleri, hangi grupları kastediyoruz, onu da bilmiyorum. Net karşılığı yok. Öyle kavram ve ifade biçimleri vardır, mesafeli

durduğum. Derin devlet... Tam olarak neyi anlatır, hele Türkiye'de tam olarak kimleri tanımlar; hiçbir zaman anlayamadım. Endüstriyel futbol... Bana zaman zaman derler ki, "Şimdi sen de bir endüstriyel futbol karşıtı olarak..." Endüstriyel futbol karşıtlığının ne anlama geldiğini, ne talep edildiğini çözebilsem, büyük ihtimalle ben de endüstriyel futbol karşıtı olurum. Ama çözemedim. Bir başkası: laikçi... 15 Temmuz sonrasında *Agos* gazetesi için bizim Yetvart [Danzikyan] bir söyleşi yapmıştı benimle. Yayımlanmadan önce de son halini gönderdi sağ olsun, "İstediğin gibi değiştirebilirsin," diye. Okurken, düzeltilmesi gereken başka bir şeye takılmıştım; arada gözümden kaçmış. Kısaltmak için herhalde, benim "laiklik konusunda hassas kesimler" şeklindeki ifademi "laikçiler" diye yazmışlar. Cidden çok üzüldüm. Çünkü hayatta hiç laikçi demedim. Sen de biliyorsun, diyenlere kızarım. Bir de böyle sevimsiz açıklama şekli; efendim insan laik olmaz, sistem laik olur, onun için laikçi diyoruz. Aaaa, öyle miymiş; onun için diyorsunuz demek...

Evet, laikçi demiyorsun hiç. Şu âna kadar andığımız kelimeler içinde yalnızca kıro'yu kullandığını söyledin.

Ben kıroyu şöyle bir kelime olarak görüyorum: Tam neyi ifade ettiğini anlatamazsın ama bir karşılığı var. O yönüyle, yavşak gibi bir kelime aslında kıro. Vaktiyle bir Cavit Çağlar-Mesut Yılmaz polemiğinde, Çağlar "yavşak" demişti. Sonra da, "Sözlüğe bakın, yavşak bit yavrusu anlamına gelir," diye savunma yapmıştı. Yavşağı, bit yavrusu anlamında kullanmadığımız kesin. Peki, hangi anlamda kullanıyoruz? Tanımlaması zordur. En azından, ben tanımlayamam. Ama bir karşılığı var kafamda. Kıro da öyle. Bazı Kürtlerin bu konuda hassas olduğunu biliyorum. Hak da veriyorum. Kürtçeden alınmış, belki çok kısa bir dönem Kürtler için de kullanılmış. Ama ben yalnızca Kürtleri tanımlayan bir kelime olarak kullanıldığını hatırlamıyorum hiç. "Keko" biraz daha öyledir mesela. O da kıroya benzer bir evrim geçirmiş olmasına rağmen... Çok kültürlü, çok dilli topraklarda dilden dile kelime

aktarılırken bazıları da argoya aktarılır. Oğlan da Türkçede erkek çocuğu demek ve ulan kelimesi oğlandan türeme. Bu topraklarda herkes ulan diyordur herhalde. Yani öyle Kürtleri tanımlayan ve aşağılayan bir kelime olarak bilmiyorum ben kıro kelimesini. Hatta gözümde öncelikli olarak canlanan insan tipine de Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bir bölgede rastlamıyoruz (gülüyor). Bölge meselesi filan değil, şaka yaparken çam devirmeyelim. Benim kıro dediklerim daha çok şehirliler. Zaman içinde benim dilimde o tarafa doğru kaydı. Hatta bazı yakınlarım var öyle. Çok sevdiğim kırolar. Metropolde doğup büyümüş, yurtdışında yaşamış, statüsü yüksek bir işi var ama estetik anlayışı pek gelişmemiş ya da dünyadan bihaber, uzmanlık alanı dışında bayağı cahil... Benim gözümde, Bağdat Caddesi kırosu diye bir şey var, Etiler kırosu diye bir şey var. Cadde çocuklarının ve kızlarının içinde kıro oranı bayağı yüksek diye düşünürüm. Kıroluk karpuza garpuz demek değil, benim anladığım haliyle. Eğitim imkânı bulduğu halde Türkçeyi 50 kelimeyle konuşup bir de havalı olacağım diye o kelimeleri tuhaf biçimde yuvarlamak... Yine de hiç kullanmamak daha iyi elbette. Bunları savunma olarak söylemiyorum. İtiraf olarak söylüyorum. Başka kelimelerin kullanımını eleştirirken samimiyetsizlik yapmış olmayayım diye.

Senin için "kıro"luk, kökenle ilgili bir şey değil. Sosyoekonomik gruplarla bağlantılı bir şey değil. Davranış biçimiyle ilgili, biraz daha az rafine olmakla ilgili...

Estetik değerlerden uzak olmak, imkânların mümkün kıldığı derinlikten uzak olmak... Zannedersem kıro kelimesini ilk olarak abilerimin lise arkadaşlarından duymuştum. Onların lise yılları, benim çocukluğuma denk geliyor. O zamandan beri dilimde yeri var; itiraf ettiğim gibi. '80'lerde maganda ve zonta çıktı. Daha önce konuştuğumuz bazı karşılaşmalarla bağlantılı bir şeydi. Değişen hayat ve eğlence kültürüyle birlikte, aynı alanları çok farklı kesimler kullanmaya başlamıştı. Entelektüeller, kentli orta sınıf, yeni zenginler, meraklı yok-

sullar... Bu karşılaşmaların yol açtığı kültürel çelişkiler, çatışmaya dönüşebiliyordu. Ortaköy, bunu simgeleyen yerlerden biriydi o zaman. Bodrum daha da önemli bir simge. Zonta ve maganda kelimeleri, o karşılaşmaların taraflarından birini temsil eden *Leman* dergisinden çıkmadır, bildiğim kadarıyla. İlk çıktığında, parası olan ama ortak alanları paylaşma kültürü olmayan, zorba, hoyrat insanları tanımlamak için kullanılıyordu bu iki kelime. Fakat *Leman*'cıların suçu yok, kısa sürede garibanları, köylüleri, yoksulları da kapsayacak biçimde yaygınlaştı. Beni rahatsız eden de oydu. Aşağılayıcı, küçümseyici, dışlayıcı tavır... Yine daha önce konuştuğumuz 1980'ler, '90'lar tipi elitizm... Bir de o dönemde hep var olmuş bir olguyu daha yoğun biçimde yaşamaya başlamıştık: kaçma kovalama geleneği. Ya da keşfedenleri takip etme geleneği. Kültürel anlamda ya da ekonomik anlamda öncü kabul edilen bir grup, bazı yerleri keşfeder. Mekân olur, tatil yöresi olur... Ne gibi? İşte Anadolu romantiklerinin, Halikarnas Balıkçısı ve Azra Erhat çevresi diyelim, Bodrum'la kurduğu özel ilişki. Bodrum'un uzun yıllar az sayıda entelektüel tarafından ilgi gören bir sahil kasabası olarak kalması, arkadan yine kentli, onların kültürüne yakın ama o kadar çekirdek kadro entelektüel sayılmayan insanların gelmesi, sonra orta üst sınıfın ve sosyetik insanların onları izlemesi. Azıcık para bulan lümpenlerin akınına kadar uzayan bir zincir... Bodrum içinde bir itişme...

Bodrum'un bozulması denen durum yani...

Birilerinin gözünde Bodrum'un bozulması. Daha mesafeli değerlendirirsek, kaçınılmaz olan keşif ve takip mekanizmasının işlemesi. Sonra başka bir yerin keşfedilmesi, takipçilerin oraya da gelmesi... Bu gelenek metropoller ve tatil yörelerinde işlerken, zonta ve maganda kelimeleri ortaya çıktı. Ama kısa sürede evinden işine giden garibanlar için bile kullanılmaya başlandı, "Şehrin merkezinde ne işiniz var?" tepkisinin ifadesi olarak.

Maganda benim de çok kullandığım bir laf değil ama daha saldırgan tipler için kullanılan bir tanım olarak algıladım ben hep onu. Yani magandanın kırodan farkı, kendine yer açmak için davranışlarıyla da fiziksel olarak da başkalarını itip kakan, zorlayan ve görgüsüzlüğüyle kıroya göre daha rahatsız edici bir tip olması. Bir ölçüde paralı bir adam tipini de ifade ettiğini düşündüm. Magandalık daha erkeksi, daha hoyrat bir şey anlatıyor gibi. Kadınlara pek yakıştırılan bir şey değil. İşte kıllı el, bilekte altın künye, pahalı araba. İlk çıktığında öyleydi, dediğim gibi. Zaman içinde evrildi. Bayağı farklı kullanımları da oldu. Ahmet Kaya'nın "Entel Maganda" şarkısı gibi. Deyimler türedi, maganda kurşunu gibi. Fakat ben ısınamadım hiç.

Gelelim çomara... Çomar sosyal medyayla ortaya çıkmış bir şey. Kimdir çomar? Ben sana sorayım bu sefer.

İtiraf edeyim, ben çomar lafıyla biraz geç karşılaştım. Sosyal medyayı yoğun kullanan, en azından takip eden biri olmama rağmen... Yeni bir şey zaten. İki-üç yıllık bir şey olsa gerek.

Aslında baktığın zaman, insanlara uyarlamadan önce... Çomar, sokak köpeği. Sokulgan, yanaşmaya, kapılanmaya çalışan ama bir yandan tekinsiz de olabilecek, geçmişindeki sokakta yaşadığı travmalar nedeniyle kendisini besleyen ele de pekâlâ hamle edebilecek... Sokak köpeklerini çok sevmekle ve yaşam alanlarına çok saygı duymakla birlikte, benim de yanlarından geçerken biraz arkamı kolladığım bir sokak canlısı. Şimdi bunu sosyal medyada bazı insanlara uyarlayanların, aynı özellikleri atfetmediğini görüyorum. Neyi kastediyor olabilirler? Herhalde sosyal medyanın en rahatsız edici tiplerini oluşturan, iktidar partisine çok yanlamış ama pek donanımlı da olmayan, bu partinin sözcülerinin artık neredeyse binlerce yıldır tekrarladığı söyleme ve içeriğe tav olmuş, bu sloganları benimsemiş, bu ideolojinin sözcülerinin sözlerini, tweet'lerini çok fazla retweet eden ama kendisi özgün bir şey söylemesi gerektiği zaman bunları bile kendiliğinden tekrar etmekte zorlanan insanlar. Bizim sosyal medyada ya da medyada gördüğümüz,

bazılarını sevdiğimiz bazılarını o kadar da onaylamadığımız tipleri özellikle hedef alan, bunları stalk'layan, trolleyen bir tür insan görüyorum ben. Bunun her zaman maddi, yani sosyoekonomik bir karşılığının olması gerekmiyor. Özel bir atıfta bulunulduğunu düşünmüyorum çomar kelimesiyle. Çünkü bunların bir kısmı üniversite öğrencisi de olabiliyor, bir kısmı orta sınıftan insanlar da olabiliyor. Çoğunun genç olduğunu varsayıyorum. Ama mesela bunların içinde bu davranış özelliklerini gösteren bürokratların olduğunu da zaman zaman görüyoruz. Kendilerini tutamayıp bulundukları pozisyonla uyuşmayan saldırganlık gösterdiklerine tanık olabiliyoruz. Böyle bir insan tipi algılıyorum. Şimdi bu insan tipiyle her dakika karşılaşıyoruz. Siz bir tweet yazdığınız zaman, hele bir de sosyal ya da siyasal bir tarafı varsa, biraz da eleştirel veya muhalifseniz, birileri sizin üzerinize hücum ediyor. Siz zamanında birtakım çevrelerin hedef olarak belledi̇ği isimlerden biriyseniz, bu size karşı sistemli olarak yapılıyor. Geçmişte sistemli olarak yapıldı ve artık peşinizi bıraktılarsa da bunun tek tük serpintileri devam ediyor. Oradan çomarı ayırt ediyorsunuz.

Tabii senin çok ağzın yandığı için...

Evet. Ve bu insanlarla da mücadele etmenizin çok fazla yolu yok. Yani ya tamamen kapatacaksınız kapıyı ve bunlarla hiç muhatap olmayacaksınız, bu türden reaksiyonlara cevap vermeyeceksiniz; ya da benim gibi yapacaksınız, sistemli bir şekilde bunları engelleyeceksiniz. Ya da bunların arasından, en tipik olanlarından bir tanesini gözünüze kestirip ayağınıza takıldığı zaman, hepsini kapsayacak tek bir cevap vereceksiniz. Sonra o da verdiğiniz cevabın keskinliği ölçüsünde tepki gösterecek. Sizi takip edenler ve beğenenler, "Abi ne güzel geçirdin!" diye yazdığınızı *lik*e'layacaklar. Size gıcık olanlarsa daha da gıcık olacak ve yeni bir saldırı dalgası başlatacak. Böylece bir fasit daire oluşacak. Sosyal medyanın bir kısırdöngüsü o. Bu insanlara karşı, "Aman canım, çomar işte," diye kestirip atmayı tercih edenler de var. Birtakım saldırılara karşı kapıyı kapatmanın aracı olarak kullananlar var çomar kelimesini.

Çok da pratik bir yol olarak görüyorlar.

Çok da pratik, evet. Ben bu lafı hiç kullanmadım. Ne kimsenin suratına karşı ne herhangi bir grubu tanımlarken, ne de benim gibi düşünen biriyle konuşurken... Ama bir yandan da bu kelimeyi görünce, benim gözümde gerçekten yağmurda kalmış, ıslanmış, zavallı bir sokak köpeği canlanıyor ve bunun bir insan kitlesiyle özdeşleştirildiğini düşününce de gülmek geliyor içimden. Haince bir şey ama... Boz bir köpek geliyor gözümün önüne.

Çomarın magandadan filan farkı, kelimenin orijin itibarıyla sevimli bir çağrışım yapması... Sen sokak köpeği dedin, ben de Anadolu sokak köpeği ve köy köpeği olarak düşünüyorum. Köyde boş boş gezen, koyu sarı tüylü, siyah yuvarlak burunlu. Köpek deyince akla ilk gelen görüntü. O cins değil, bu cins değil. Bildiğimiz köpek...

İlk köpek, ilkel köpek yani.

Köpeğin hammaddesi olan köpek, köpeğin özü (gülüyor)... Çok da sevimli bir şey. Gariban ve sevimli. Rahmetli annem şefkat belirtisi olarak fakir kelimesini kullanırdı hep. Bazen bir sokak köpeğini gösterip, "Oğlum bak, yazık, çok fakir bir köpek," derdi. Ben de, "Öyle göründüğüne bakma, TOKİ'den üç ev kapatmış," gibi şeyler söylerdim. Çomar denince aklıma, annemin acıdığı fakir köpekler geliyor. Çok da seviyorum o köpeği. Çomarın insanları tanımlamak için kullanımına gelince... Çomar denen insanların bazılarını ben de sevmiyorum ama onlara çomar diyenlere de aynı derecede uzağım. Yer yer daha uzak. Evet, senin söylediğin gibi, sosyal medyada amatörce veya profesyonellik gereği saldırgan tavırlar takınan iktidar yanlıları için de kullanılıyor. Bununla sınırlı kalsa; bir yandan, "Bunlara müstahak," derken diğer yandan ilke olarak yine eleştireceğim büyük ihtimalle. Sorun şu ki, bununla sınırlı kalmıyor. Genişleye genişleye neredeyse tüm Anadolu insanları için, şehirli orta sınıf kültürüyle uyuşmayan insanlar için, sosyal medyada "şehirliyiz, piçiz, fırlamayız" havasında takılanların hoşlanmadığı herkes için kullanılmaya başlandı. Artık sosyal medyanın da dışına taştı. Benim asıl derdim, ona buna çomar diyen bir genç tipiyle sanırım. Kimler için kullanıldığından çok, kimler tarafından kullanıl-

dığına dikkat ediyorum. AKP iktidarına yönelik haklı tepkilerin evrile evrile bayağı bildiğin neofaşistlere dönüştürdüğü gençler. Çomar kelimesini kullanan herkes öyle değil aslında. İçlerinde en gürültücü bir grup var, derdim onlarla benim.

"Ona buna çomar diyen gençlerle sorunum var!"

Nedir o grubun özellikleri? Onları diğerlerinden ayıran.

Bazen bunlara Kemalist deniyor. Ben Kemalist değilim ama bu tiplere Kemalist denmesi de Kemalistlere haksızlık... Aslında meselenin temelinde AKP'ye yönelik kentli orta sınıf tepkisinin, gençlik ateşiyle de birleşerek, yönünü kaybetmesi var bence. AKP'nin iktidara geldiği yılları hatırla. Ekonomik kriz atlatılmış, Türkiye giderek dışa açılıyor, dolar ucuz, teknoloji gelişiyor, e-ticaret gelişiyor. Yurtdışında tatile gitmek hiç olmadığı kadar yaygın. ABD'den, Avrupa'dan paketler geliyor. Teknolojinin son ürünleri satın alınıyor. Kentli orta sınıf için her şey güzel, her şey konforlu. Politikayla ilgilenmek demode bir şey. Hayat tüm konforuyla akıp gidecek. Siyasette ne olmuş ne bitmiş, umurlarında olmayacak. Planlar böyle... Derken AKP geliyor. Özellikle 2007'den sonra gerçek yüzünü gösteriyor. Bizim de karşı çıktığımız kararlar, uygulamalar, tavırlar. Cemaat'le ortaklık döneminin davaları, laikliğin budanması, yolsuzluklar, bir kişinin ağzına bakan bir devlet yönetimi ve yine bir kişinin ağzına bakan milyonlarca insan... Ve bunun tepkisiyle, hiç hesapta yokken siyasetle ilgilenmeye başlayan, hiç hesapta yokken muhalif konumuna düşen diğer taraf. Diğer taraftaki milyonlarca insan... İki tarafın hem gündelik hayattaki karşılaşmaları hem de sosyal medyadaki karşılaşmalarıyla artan gerilim... AKP yanlılarının yer yer gerçekten saldırgan, şımarık ve hazımsız tavırları... Bu ortam, çoğunluğu kentli orta sınıf gençlerinden oluşan bir kesimde travma yarattı. O travma da siyaset konusunda yeterince donanımı olmayan ve kendini sürpriz biçimde muhalif konumunda bulunmuş gençleri savurdukça savurdu.

Savrulunca doğal olarak, tutunacak bir yer ya da yerler aramış olmalılar. Sorun yanlış yerlere tutunmaları mı?

Bazen yanlış yerlere tutunmaları bazen, yanlış yer olmasa da, tutundukları yeri yanlış noktadan kavramaya çalışmaları. Bu genç tipinin idollerinden biri, hatta şu aralar birincisi, Elon Musk. Tesla otomobillerini üreten, Mars'ta koloni kurmaya hazırlanan süper girişimci, bilimin ışığını geleceğe taşıyan dâhi... Tam AKP kafasının karşıtı, çomar dediklerinin karşıtı, Reisçilerin karşıtı. Öyle konumlandırmışlardı. Sonra şoke edici bir olay yaşandı. Elon Musk, Erdoğan'la görüşebilmek için binlerce kilometre yol yapıp Türkiye'ye geldi. Neyse ki çok başarılı bir halkla ilişkiler stratejisiyle Anıtkabir'de de fotoğraf çektirdi ve gençlerimizi biraz rahatlattı ama dünyanın kafalarındaki karşıtlıklar üzerinden dönüp dönmediğini pek sorgulamadılar sanırım. Kafalarında şöyle bir karşıtlık var: Biz teknolojiyi iyi kullanan, bilimden yana, çağdaş, dünyaya açık, her şeyin en iyisi hak eden, zeki, girişimci, dünyaya kazanmak için gelmiş tarafız. Diğer tarafta da cahil, kaba, aptal, dünyanın gerisinde, kaybetmesi gerekenler var. Ama kaybetmesi gerekenler kazanıyor; bu nasıl oluyor? Karşıtlık listesindeki birkaç unsura itiraz edemem, doğrusu. Ama yanlış ve sağlıksız parçalar çoğunluktaydı. O karşıtlık hesabı, zaman içinde yamula yamula iyice sağlıksız hale geldi. Farklı hayat kültürlerine saygıları kalmadı. Teknolojik gelişmeleri tüm insanlık için bir imkân olarak değil, donanımlı olanların donanımsız olanları ezmesine yarayacak bir araç olarak görüyor artık bu gençler. Düz anlamıyla üretmeyen, ekonomiye doğrudan katkısı bulunmayanların var olma hakkını sorguluyorlar. '80'lerin en vahşi piyasacı kafasındalar. Her türlü vergiye karşılar. Göçmenlere düşmanlar. Hepsi diyemem ama kayda değer bir bölümü aşırı milliyetçi refleksler geliştirdi; Kürtlerle problemleri var. İçlerinde Türkçüler de var. Milliyetçilik daha sınıflar üstüdür ama Türkçülük zaten bir burjuva akımıdır, biliyorsun. O dala tutunanlar oldu. İki tarafa da uzağım ama bu gençler mi AKP mi diye düşününce...

İlla bir tercih yapmak durumunda kalsan...

Yapamam herhalde (gülüyor). Bir taraftan bakarsan, sözünü ettiğim gençler içkime, kıyafetime, gündelik hayat tarzıma karışmaz. Diğer taraftan bakarsan, bunların eline güç geçse emekli maaşlarını keserler, sosyal yardımları keserler, sağlık yardımlarını keserler. Güçsüzsün ya, üretkenlik dönemin bitmiş ya, emekli maaşına ihtiyaç duymayacak büyüklükte bir servet edinememişsin ya, fakir bir çomarsın ya... AKP emekli maaşlarını ödedi hiç olmazsa. Devlet hastanelerini de kapatmadı. Buraya çomar kelimesinden geldik. İşte çomar kelimesini en çok kullanan grup, bu gençler. Bir onlara bakıyorum, bir kapıştıkları karşı tarafa bakıyorum. Al birini vur ötekine. Neyse ki Türkiye bu iki taraftan ibaret değil. Gelecek konusunda karamsarlık taşımıyorum her şeye rağmen. Bu iki gruptan ibaret olsaydı Türkiye, feci karamsar olurdum. Ekonomide bu kadar liberal, siyasette bu kadar otoriter olmak, bu seviyede bir piyasacılık, güce tapınma, teknolojiyi ezme aracı olarak görme, aşırı milliyetçilik, göçmen düşmanlığı... Avrupa'daki neofaşist partiler de bu saydıklarım üzerinden tanımlanıyor ve diğer partilerden ayrışıyor. Yalnız şunu da söylemek lazım. Kendileri hesapta Cumhuriyet'e sahip çıkıyor da bu gençler için Cumhuriyet'in eseri denmesin. Bunlar AKP döneminin eseri.

Yasaklar, yolsuzluk ve yoksulluk

Bir genel değerlendirme yaparsak... AKP, pek çok açıdan şanslı sayılabileceği bir ortamda iktidarı devraldı. Seçim kampanyasında 3Y ile mücadele sözü vermişlerdi. Yasaklar, yolsuzluk ve yoksulluk. Üzerinden 16 yıl geçti. 3Y ile mücadelenin 16 yılını nasıl değerlendirirsin? Yasaklardan başlarsak...

Değerlendirmekte zorlanırım. Gerçekten... Ayan beyan ortada olan şeyleri anlatmak, açıklamak daha zordur ya. Seninle bu sohbetleri yaparken hafızamızın zorlandığı yerler oldu. Girip internetten bakalım, dedik. Arama yapınca genellikle karşımıza çıkan ilk adres Wikipedia oluyor. Tarihin en güve-

nilir değilse de en geniş ansiklopedisi uzun süredir yasaklıydı, tüm bu söyleşiler boyunca da yasaklı kaldı Türkiye'de. Girip baktık elbette, fiilen işleyebilen bir yasak değil. Resmî yasaklar var, her zaman işlemeyebiliyor. Resmî olmayan yasaklar var, resmî yasaklardan daha sıkı uygulanabiliyor. Yasak olarak tanımlanmamış eylemler var, yapılamıyor. 2002'de, AKP'nin devraldığı Türkiye'de serbestçe yapılabilen, AKP'nin de ilk on yılında nispeten rahatça yapılabilen birçok şey resmen ya da fiilen yasak artık. Yalnızca 15 Temmuz darbe girişimi sonrasındaki OHAL döneminde değil, onun da öncesinde ne çok şeyin yasaklandığını hatırlayalım. Kaç konser, kaç festival, kaç tiyatro gösterisi yasaklandı mesela. Matbaada el konulan gazeteler, cezaevine atılan gazeteciler. Meclis'ten alınıp cezaevine götürülenler. Selahattin Demirtaş, diğer HDP'liler, Enis Berberoğlu... Yasaklarla savaşılacaktı, özgürlükler artacaktı. 1990'ların en karanlık sayfalarından biri, milletvekili tutuklamalarıyla dejavu yaşadık. Bu kitabı okuyanlara anlatmaya gerek yok, yasaklar konusunda, özgürlük kısıtlamaları konusunda geldiğimiz noktayı. Bence en ürkütücü olan ise az önce söylediğim gibi, toplumsal baskıyla, medya ve sosyal medya baskısıyla tepemize çöken fiilî yasaklar. 2010'daki referandumla artışa geçti, Gezi'nin ardından yoğunlaştı, 15 Temmuz sonrasında iyice bunaltıcı hale geldi bunlar. İftira, tehdit, linç... Tekrar edeyim, bu kitabı Türkiye'de yaşayanların okuyacağını varsayarak uzun uzun anlatmaya gerek duymuyorum, özgürlük sorununu. Kaldı ki, havanın bugünkü fırtınaya döneceği daha AKP iktidarının ilk yıllarında, bazı dostlarımızın vesayet yıkılıyor, özgürlükler genişliyor diye bayram ettiği günlerde bile belliydi. Bunu dile getirenler, uyarıda bulunanlar vesayete sahip çıkmakla, darbeye davetiye çıkarmakla suçlanıyordu. O suçlamaları yapan koronun bir kolu, 15 Temmuz'da darbeye kalkıştı. Bir başka kolu, darbe girişimini fırsat bilip özgürlükleri iyice daraltı.

AKP çevresi veya tabanından olmayıp da AKP iktidarının ilk yıllarında özgürlüklerin genişlediği düşüncesiyle, gerçek demokrasinin

kök salmaya başladığı düşüncesiyle gidişata destek verenler içtenlikle inanıyor muydu buna?

Birçoğu inanıyordu bence. Hatta rüya bitip gerçeklerin duvarına toslandığı zaman, inanmaya devam etmek için kendilerini zorlayanlar vardı. Erdoğan ve AKP'nin özünde demokrat olduğunu, dönemlik bir savrulma yaşadıklarını, yerinde uyarılarla toparlanacaklarını düşünmek istiyorlardı. Hava değişip de medyadaki işlerini veya konumlarını kaybeden bazı arkadaşlarımız, mesela. Prensip meselesi; arkadaşlık ilişkisi üzerinden duyduklarımı, bildiklerimi, tanık olduklarımı açık biçimiyle anlatmam. Bazıları anı kitaplarında yapar bunu, çok çirkin gelir bana. Yakın arkadaşı özel hayatıyla ilgili dertleşmiş, zamanla araları bozulunca dertleşme seansında öğrendiklerini kitaba aktarmış. Karaktersizlik işte! Bu nedenle somut isim vermem, somut hadiseleri anlatmam, teyp kapalıyken de anlatmam. Ama şu kadarını söyleyebilirim ki, son âna kadar umudunu korumaya çalışan epeyi insan gördüm. Umuyor ki, patron aranacak, "Sen ne yapıyorsun, bizi korumak adına niçin insanları işinden ediyorsun, biz öyle gazetecilerin eleştirilerinden faydalanıyorduk," diye fırça yiyecek. Ya da denecek ki, "Bu adam bizim Kürt açılımımızı destekliyordu, onun konuşmaya ve yazmaya devam etmesi lazım." Somut olarak bunu bekleyen, hatta girişimlerde bulunanlar oldu. Artık beklemiyorlar tabii. Alıştığımız, kanıksadığımız, belki artık varlığını bile fark etmediğimiz o kadar çok yasak var ki... Belki bütün kitap boyunca hep bilinenleri anlatmış olacağım ama bu ölçüde bilinen, açık seçik ortada olan bir şeyi anlatmakta gerçekten zorlanıyorum; başta dediğim gibi. İki yıldır sokak gösterisi görmedik neredeyse. Böyle ülke olur mu? Daha ne diyeyim... Haksızlık etmeyeyim, arabalardaki cam filmi yasağına karşı çıkanlar, Reis'e kırgınlıklarını ifade eden bir gösteri yaptılar. Pırıl pırıl da gençlerdi, değil mi? Öyle birkaç vaka daha var işte...

O zaman ikinci Y'ye gelelim: yolsuzluk... Öncelikli olarak mücadele edilecek üç sorundan biriydi.

Geçen yıl bu zamanlarda, sen kitabın üzerinde çalışıyordun. Ben de, tesadüf, 1990'larla ilgili bazı kitapları yeniden okuyordum. Bir şeyin eşzamanlı olarak dikkatimizi çektiğini fark etmiştik. 1990'ların büyük yolsuzluklarındaki rakamların, bugünkü yolsuzluk iddialarında telaffuz edilen rakamlar yanında ne kadar küçük, ne kadar sönük kaldığı. Evet, ekonomi büyüdü, ölçüler değişti ama rakamlar arasındaki fark o şekilde orantı kurulacak düzeyde değil. Bazıları örtbas edilse de, bazılarına ilişkin davalar bir şekilde düşürülse de, 1990'lardaki yolsuzluk vakalarından hüküm giymiş insanlar var. Eski siyasetçi, işadamı, medya patronu, reklamcı, mafya lideri... Son 15 yıl için ise yalnızca iddia diyebiliyoruz. Çünkü yargıya yansıyan fazla şey yok. Ama iddiaların onda biri bile doğru olsa, çok büyük paralar... Yalnız, bence, en önemli değişim paraların miktarları değil paylaşım sistemi üzerinden konuşulmalı.

"Yolsuzlukta sosyal paylaşım sistemi..."

Paylaşım sisteminde değişen nedir?

Eski Türkiye'de, siyasetin finansmanında yolsuzluklar önemli bir araçtı. Çıkar sağlanan işadamı, parti ya da belediyeye el altından para aktarır. İşleri halledilen mafya lideri birkaç adayın seçim kampanyasını finanse eder. Bunlar olurdu. Ama yolsuzluklar genellikle bireysel, sistemsiz ya da dağınık merkezli olarak yapılırdı. Yüzde yüz bireysel olamaz, elbette. En azından göz yumulacak, "Sen benimkini bilme, ben seninkini görmeyeyim," denecek. Fakat neticede, yolsuzluk ekonomisinin siyaset ayağındaki isimler, paraları bireysel olarak alıp kişisel servetlerine aktarırdı. En adisinden soygun ekonomisiydi. Ve bir hayli yaygındı bu. İşadamları da öyleydi, bürokratlar da öyleydi.

Kimseyle paylaşmıyor ya da yakın çevresiyle paylaşıyor. Çoğu zaman üyesi olduğu siyasi organizasyondan kopuk olarak yapıyor bu işi.

Okuduğumuz, bildiğimiz, gazeteci olarak haberlere aktardığımız kadarıyla, böyleydi. Yeni dönemiyse ancak "anladığım kadarıyla" diye anlatabilirim. Daha merkezî bir yapı var. Bireysel olarak iş çevirmeye çalışanlar bedel ödüyor, biletleri kesiliyor. Asıl önemlisi, bir paylaşım sistemi var. Bireysel paylar alınıyor, siyasetin doğrudan finansmanında kullanılacak pay alınıyor, siyasetin dolaylı finansmanında kullanılacak pay da ayrılıyor.

Siyasetin dolaylı finansmanında kullanılan pay derken neyi kastediyorsun?

Seçmene aktarılacak para. Yoksul seçmenle bağları güçlendirecek araç. Destek parası, hayır işi havasında. Gıda paketi de olur, burs da. Belki yolsuzluk nedeniyle cebinden çıkan para 100 lira ama 50 liralık gıda paketi alınca seviniyor yoksul insan. "Beni düşünüyorlar, beni unutmuyorlar, yok saymıyorlar," diyor. Belki öyle bir bağ kuruluyor ki, o insan, gıda paketi gelmediği zaman da oy vermeye devam edecek. En azından bir müddet daha... Bunlar Eski Türkiye'nin yolsuzluk sisteminde bütünüyle yok sayılan insanlardı.

Evet ama Yeni Türkiye'nin de makarna, kömüre muhtaç bırakmaya devam ettiği insanlar... Üçüncü Y'ye de gelmiş olduk böylece: yoksulluğa...

Şimdi burada bir şeyi inkâr etmemek lazım. AKP döneminde makarna ve kömüre muhtaç insanların oranı düştü. Türkiye'nin AKP'den önce girdiği yolda ve dünyanın dönemsel ekonomik koşullarında, başka bir parti iktidarda olsa, yine düşecekti o oran. İyi bir yönetimle daha fazla da düşebilirdi. Ama artık deyimleşen haliyle makarna, kömüre muhtaç insanlar eskisine göre daha az.

Kömüre, makarnaya muhtaç değil de bağımlı hale getirdiği insanlar diye düşünürsek... Gerçekten muhtaç olanlar var, bir de hayatın kolayına kaçarak destek paketlerini fırsat olarak görenler var gibi...

İkisi de var. Özellikle ilk grubun hiç olmaması gerekir artık. Elbette yoksulluk göreceli bir şey. Ama mutlak yoksulluk diye bir şey de var. Temel ihtiyaçları karşılayabilecek gelirden, kaynaktan yoksun olmak. Oranları binde bir bile olsa, milyonda bir bile olsa, mutlak yoksulların varlığını kabul etmemeliyiz. Burada daha büyük sorun ise... Açık biçimde kamu kaynaklarından da sağlansa, hayır işi kılıfıyla yolsuzluk ekonomisinden gelen parayla özel yardım gibi de gösterilse... Mesele, destek verilen insanların sosyal devlet algısından giderek kopmaları. Çok söylenen bir şey zaten bu. "Bana yardım edilmesi, sosyal devletin görevi," diye bakmıyor çoğu insan. "Allah razı olsun, ne hayırsever insanlar, ya böyle insanlar olmasaydı," diye bakıyor. 21. yüzyıldaki algı bu olmamalı. AKP dönemindeki birçok uygulamada bunu görüyoruz. Gerçekten destek ve kolaylık da var, sistemin özünde kurnazlık ve çıkarcılık da var. Sağlık hizmetleri, diyelim. Kendilerine yakın yatırımcılar, sağlık sektöründeki uygulamalar sayesinde servetlerine servet kattı. Diğer yandan, sistemin tüm eksik hatta sakat yönlerine rağmen, sıradan insanın sağlık hizmetlerine erişimi Eski Türkiye'ye göre daha kolay ve konforlu hale geldi. Bunu da kabul etmemek olmaz. Yine birçok insan bunu yurttaşlık hakkı olarak değil, bir siyasi grubun kıyağı, iyiliği, hayır işi olarak algıladı. İşin algılanma veya algı oluşturma kısmını bir kenara bırakırsak, aslında AKP'nin bu konudaki karnesi Eski Türkiye'den kötü değil. Şöyle söyleyeyim: kötü ama daha az kötü... Muhataplar üniversite öğrencisi olduğu için algılanması ve değerlendirilmesi farklı biçimde gelişen bir şey; devlet üniversitelerinde öğrenim harçları kaldırıldı. Birkaç yıl boyunca, Baskın Oran'ın eleştirdiği tek AKP uygulaması ya da çok az sayıdaki AKP uygulamasından biriydi bu. Hatta harcın kaldırılmasını savunanlar için ağır ifadeler de kullanmıştı. Ama benim de savunduğum çok az sayıdaki karardan biri oldu... Ya da yoksullukla bağlantılı bir konu değil ama, İstanbul'daki toplu taşımacılık uygulamaları. Rant hırsıyla, plansızlıkla İstanbul'u hem mimari açıdan mahvettiler hem de çok uzun yıllar boyunca içinden çı-

kılamayacak bir kaosa sürüklediler. Çevre tahribatı insanın yüreğine çökecek düzeyde, ki, bu Kanal İstanbul'un henüz inşa edilmediği dönem. Ama o kaosun içinde geliştirdikleri toplu taşımacılık çözümleri de fena değil bence. "Hiç mi iyi bir şey yapmadılar kardeşim?" diye soran çıkarsa, boş dönmesinler diye söylüyorum. İyi şeyler yok değil ama terazinin diğer kefesi öyle ağır basıyor ki...

"Gündelik faşizm hepimize bulaşıyor"

Şu son birkaç dakikada altını doldurmaya çalıştığımız başlıklar özelinde değil, sanırım. Genel olarak AKP döneminde bir kefenin çok ağır bastığını söylüyorsun.
Hem de çok...

Kefeler arasındaki dengesizlik birçok insanın da dengesini bozuyor olabilir mi sence?
Kesinlikle. Kendi zihnimde de bunun etkilerini görüyorum. Bazen öyle şeyler geçiyor ki içimden, nasıl kovacağımı bilmiyorum. Birkaç yıl önce başkasından duysam, "Sen de ağır faşist çıktın," diye tepki göstereceğim şeyler benim kafamda dolaşabiliyor. Faşizmin, gündelik faşizmin bulaşıcılığı böyle bir şey herhalde. Hiçbir şey değilse, bazı insanların oy haklarının ellerinden alınması gerektiğini düşünüp duruyorum. Kafamdan o düşünceyi atarken, bir başka kişi ya da grup için aynı şeyi düşünmeye başlıyorum. Çobanlardan bahsetmiyorum elbette (gülüyor). İlla siyasetle bağlantılı tepkilerle de geçmiyor kafamdan bunlar. Ne bileyim işte, bazen diyorum ki, "Sosyal medyada futbol kavgası yapanların en azından yarısı oy hakkını kaybetmeli." Gürültü olsun diye motosikletlerin egzostlarını kestirenler, *drift* dedikleri hareketle gecenin üçünde otomobillerden cayırtı sesleri çıkaranlar, hayvansever olacağım diye köpekbalığı saldırısında ölmüş insanın cesedine küfredenler... Say say bitmez işte. Az kullanmaya çalıştığım kelimeyle hep ahmak insanlar bunlar. Sübjektif bir şey değil, nesnel bir şey ahmak olmaları. Yine de, "Böyle-

lerine oy kullandırmayacaksın," demek içime sinmiyor. Fakat geçiyor işte kafamdan. Daha kötüsü var. Kendimle ağır çelişkilere düştüğüm durumlar... İngilizcedeki *trash*'ten esinleniliyor herhalde, *white trash*'teki *trash*. İnsanların birbirlerinden çöp diye bahsetmesi hoşuma gitmiyor. Gençler çok yapıyor bunu, son yıllarda. "Abi o adam çöp yaaa, o grup çöp yaaa..." Bir yandan bunu çok itici buluyorum, diğer yandan kimi zaman içimden şöyle bir ses geliyor: "O lafı sevmiyorsun ama bu adamlar da hakikaten çöp yani..." İçsel dil bile olsa, faşizmin dil üzerinden bulaşıcılığı... Bu, sosyalist olarak teoriye uygun duruşum. 2018 Türkiye'sinin insanı olarak, bazı tipleri çöpe atsak bir şey kaybetmeyeceğimiz düşüncesi ise zaman zaman kafama dokunup kaçan bir pratik. Ağır çelişki dediğim bu. Burada kendimi anlatmıyorum, yaygın ruh halimizi anlatıyorum. Ağzımızdan düşürmediğimiz ayrışma sorununun yansımaları herhalde. Siyasetten başlıyor ve her alana sızıyor. Ha, *drift*'çileri çöpe atsak ne olur? İyi olur! (gülüyor)

Ayrışmanın kısa vadede çözümü olabilir mi sence?

Olmak zorunda. Ama pek olabilecekmiş gibi de görünmüyor. Kısa vade için söylüyorum. Hep aklıma gelen bir örnek, bayağı da çirkin bir örnek... İnternetin ilk yıllarında dolaşıma girmiş bir Hurdacı Muharrem vakası vardı; hatırlarsın belki. Telefon kayıtları. Sanırım küfürcülüğüyle tanınan biri ve damarına basıp eğlenmek için durmadan telefon ediyorlar Muharrem'e. İlk kayıtta, "Muharrem Abi, senin hanım bana halleniyor, yenge bana halleniyor," diye lafa giriyor biri. Muharrem küfretmeye başlıyor. Ondan sonra film kopuyor. Baştan sona karşılıklı küfür ama nasıl küfürler... Üçüncü arama mı, dördüncü arama mı; birinde Muharrem'in aklı başında bir arkadaşı olaya müdahale etmek için telefonu alıyor. "Niye küfürleşiyonuz siz, nedir yani mesele?" diye soruyor. "Muharrem'i ver, senin de ananı..." şeklinde bir karşılık geliyor. "Hayır, bana niye küfrettin ki şimdi? Soruyorum insan gibi, niye küfürleşiyonuz diye." Bir ağır küfür daha. Bu sefer aklı başın-

da arkadaş da kopuyor, ana avrat saydırmaya başlıyor. Diyeceksin ki, ne alaka şimdi? Ayrışmayı nasıl giderebiliriz diye kafa yoranlar, ben de dahilim buna, Hurdacı Muharrem'in aklı başında arkadaşını hatırlatıyor bazen bana. Fazlasıyla umutsuz bir sağduyu çağrısı, her şeyin zıvanadan çıktığı ortamda boşa harcanmış enerji gibi. "Kardeş, niye küfürleşiyonuz siz şimdi?" Ama elbette o kadar umutsuz olmamalı ya da en azından, bunu kolay kolay kabullenmemeliyiz. Kaçınılmaz ayrışmalar var ve o bölge maalesef genişliyor. Daha önce sözünü ettiğimiz örnekleri hatırlarsak; çalışan kadına fahişe gözüyle bakanlar, laikleri kesme biçme hesabı yapanlar... Gencecik çocuk, sürüldüğü cephede ölmüş. Bir Alevi genci. Cenazesi cemevinden kalktı diye hakaret eden yobaz, mesela. Onunla ayrıyız, o ayrışma bitmez. Yobaz çok çok değişmediği sürece... Dedim ya, kaçınılmaz ayrışma bölgesi de genişliyor diye. Meczupların, ağır yobazların bölgesi daha fazla genişlemeden, makul insanlar arasında köprüler kurulabilir diye düşünüyorum. Yakın geçmişte tahrip olmuş köprüler de onarılabilir. AKP tabanı dediğimiz o geniş kitleyi farklı açılardan değerlendirmeye çalıştık seninle. Hayli farklı profiller var, hayat tarzları var. Hayatın bazı alanlarında, ayrışmış gibi görünen kitleler arasındaki mesafe sanılandan daha kısa.

Hayat tarzlarının benzerliği anlamında mı söylüyorsun, sanılandan fazla yakınlık bulunduğunu?

Hayat tarzları, dünyevi boyuta bakışları. Çalışan kadına fahişe diyen var ama milyonlarca başörtülü çalışan da var. Başka bir bölümde uzun uzun konuştuğumuz yeni orta sınıf olgusuna gelelim yine. Muhafazakâr dediğimiz kesimden orta sınıf ailelerle laik-modern dediğimiz kesimden orta sınıf ailelerin hayatları giderek birbirine benziyor bazı açılardan. İbadete ayırdıkları süre farklı olabilir, bir taraf hiç ibadette bulunmuyor hatta inançsız olabilir, birinin başı açık diğerininki kapalı olabilir. Ama kadınların, açık başın ya da kapalı başın altına seçtiği kıyafetler, erkek ve çocukların kıyafetleri, yemeiçme tercihleri, AVM'lerle bağlantıları, internet alışverişleri,

paraya bakışları, kariyere bakışları, çocukların eğitimine bakışları... Fazlasıyla benzer aslında. Orta sınıf öğrenci velileri, hayatın başka alanlarında düzgün insanlar olsalar da, iş çocuğun eğitimdeki rekabetine gelince bir kötücülleşirler, sevimsizleşirler ya... Azınlığı tenzih ederim, çoğunluk öyledir maalesef. O konuda muhafazakârlar ile diğer kesim arasında fark yoktur. Aynı iticilik. Bu simgesel bir örnek benim için. Hatta kendimden örnek vereyim. Söyledim çeşitli şekillerde. İslamla da, muhafazakârlıkla da mesafeli biriyim. Siyasal İslamla da dönemsel değil yapısal olarak sorunum var. Ama birçok başörtülü öğrencimle, bazı akrabalarıma kıyasla daha kolay diyalog kuruyorum. Okuduğumuz kitaplar, seyrettiğimiz filmler daha ortak olabiliyor.

Sandığımız kadar farklı olmayabiliyoruz.

Yüzde 50 yüzde 50 diye ağzımız alıştı ama yekpare birer blok değil ki iki taraf da. Belki, artık sınıflardan pek bahsetmediğimiz için de bazı şeyleri kavramakta zorlanıyoruz. İki tarafta da aynı sınıflardan insanlar bulunuyor. Sınıf kavramı söylendiği kadar anlamını kaybetmiş değil. AKP tabanının yoksulları, evet, çağın nimetlerinden bir miktar yararlanıyor. Az önce konuştuğumuz bazı sosyal destekleri de alıyorlar. Kendilerini büyük bir gücün parçası hissedip, "Rızkımız buymuş," filan da diyebilirler. Ama o tabanın içinde öyle sınıf farkları var ki, zaman içinde sorun olacak. Umarım da olur. Bilime bakışta bile öyle farklar var ki kendi içlerinde. Liderleri ara sıra köklü eğitim kurumlarını hedef alıyor, böylece biraz da tabanın bazı kesimlerine intikam duygusu yaşatıyor belki. Bilim kurumlarında, bilimle ilgili kurumların yönetici konumlarında liyakatin hiçe sayılması sorunu, hepimizin malumu. Kafası mağara devrinde kalmış meczuplar da var içlerinde. Ama bilim konusunda, teknoloji konusunda tüm taban öyle değil. İslamcılar eskiden beri teknolojiyle ilgili gruplar barındırır ve yeni kuşak içinde bunların daha iyi eğitimlileri de olacak. Uzatmayayım, iki tarafın arasında çok temel farklar bulunsa bile, kısmi yakınlaşma potansiyeli de

var. İlla hemen kucaklaşalım, kardeş olalım diyemesem de; böyle bir ayrışmayla hayat sürer mi? Bu soruyu öncelikle kendisine sorması gereken kişi sormuyor olabilir, pragmatik danslarla ayrışmadan güç devşiriyor olabilir, kendi yüzde 50'si onun karizmasıyla kenetleniyor da olabilir. Ama bir yol bulmayı denememiz lazım, her şeye rağmen.

Ayrışma, siyasi farklılıktan öte ülkenin yaşam kültürüne dönüşüyor. Hatta dönüştü bile.

Çok doğru söylüyorsun. Tamam, insanlar kapışmaktan hoşlanır zaman zaman. Sosyal medya da yüz yüze ilişkilerde olamayacak kadar keskin tavırlar aldığımız bir yer. Ama Türkiye'de yaşayan insanlar Messi-Ronaldo ayrışmasına girip birbirlerine bu kadar ağır hakaretler edecek enerjiyi, motivasyonu nereden bulur? Nadal-Federer cephelerinin kavgaları. O hırs, o nefret... Hangi hamburgerci daha iyi tartışmasında sayfa sayfa hakaret döşenen adamlar, kadınlar. Cinnet... Gerçekten cinnet... Birkaç yıl önce arkadaşlarımın evinde bir yağsız kızartma tavası gördüm. Kızartma sevdiğim için, ben de alsam mı diye düşündüm. İnternetten bakayım, ne yorumlar yapılmış dedim. Kadınların takıldığı bir forumda tavayla ilgili tartışma çıkmış, orada yazılanları okudum. Hatta geçende aklıma gelip aradım da, bulamadım. Bir başka forumda yine aynı tava konusunda tartışma çıkmış, onu bulabildim. Ama ilk tava kavgasında yazılanları bir görseydin... Ne hakaretler, nasıl bir öfke... Bir de uzun uzun yazanlar olmuş. Bir kızartma tavasının performansı için savaş çıkar mı ya? Sosyal medyanın kapışma ortamı global bir olgu da; sanırım bizdeki aşırı doz, senin söylediğin şeyle bağlantılı. Ayrışmanın siyaseti de aşan bir kültüre dönüşmesi. Sonra siyasetin o kültürden beslenmesi, ikinci turda kültürün yeniden siyaseti örnek alması... Böyle bir döngü halinde gidiyor maalesef.

O döngü kırılır mı, kronikleşmiş gibi görünen bazı sorunlar aşılır mı? Aslında geleceği ucundan kıyısından konuşmaya başladık.

Daha geniş konuşmak için, "Türkiye buradan nereye gider, geleceğe nasıl bakıyorsun, umutsuz musun?" diye soracaktım ama onu kitabın son bölümüne mi bıraksak?

Bence de öylesi daha iyi olacak, çok uzun konuştuk çünkü buraya kadar. Ama insanlık hali, son bölüme gelemezsek, iki kelimelik cevabımı peşin olarak vereyim: Umutsuz değilim.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Sır Kapısı, Gülen Cemaati, 15 Temmuz Felaketi

İnternet Dolunay Cemaat'i kısaca konuşmuştuk. Şimdi kitaptaki üç ana bölümden birini, Cemaat'le ilgili bölümü ayrıntılı olarak konuşmaya geldi sıra. Fetullah Gülen Cemaati'ne ilişkin analizlerini birkaç ayağa oturtuyorsun. Bunlardan biri de, kitabın bir başka bölümünü oluşturan *new age* kültürü. Cemaat'e gelmeden önce, o konuyu konuşalım biraz. *New age* kültürüyle ilgili çalışma yapma fikri nereden çıktı?

Öncelikle bir dil savunması yapmam gerekebilir burada. *New age* yerine yeni çağ, yeni çağ kültürü demek de mümkün. O şekilde kullanıldığı da oluyor. Yalnız yeni çağ kültürü denince ayrı bir kültür kulvarından bahsetme vurgusu azıcık kayboluyor. Cümle içinde kullanırken, "günümüzün kültürü" manasında da algılanabiliyor. Bu nedenle, *new age* demeyi tercih ediyorum. Kulağa ukalaca geliyorsa, açıklaması bu. Ha, gerçekten ukalalık ediyor da olabilirim farkına varmadan (gülüyor). *New age* kültürünü daha önce tanımlamaya çalışmıştım. Modernliği tüketen insanın, rasyonaliteye tepkisiyle, anlam arayışıyla ortaya çıkan bir dalga. Aslında daha öncesi de var, postmodernite öncesi de var ama uzamasın diye buradan başladım. Çok kısaca tekrar edeyim: Şimdiki zamandan veya şimdiki mekândan uzaklaşma, hatta mevcut boyuttan uzaklaşma çabası var işin özünde. Anlam antik metinlerde aranıyor, kayıp uygarlıkların izinde aranıyor, kehanetlerde veya gelecekten geldiğine inanılan mesajlarda ara-

nıyor. Kuzey Amerika'da yaşayan insan Hint mistisizmine, Avrupa'da yaşayan insan Maya inançlarına sığınıyor. UFO'lar bekleniyor, uzaydan sinyal bekleniyor. Farklı bir boyutun varlığına merak salıp ruhlar âlemiyle iletişim kurmaya çalışanlar çıkıyor. Fal, büyü, ezoterizm... Geleneksel inançların, kurumsallaşmış dinlerin marjinal yorumlarına dayanan cemaatler kuruluyor. Geleneğin bütünüyle dışındaki inançlar çevresinde kurulan cemaatler de var. Haliyle liderler, gurular, peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkanlar... Çok geniş bir alandan bahsediyoruz. Burada bir ayrımı yapmak önemli. Aynı inanç ya da aynı eylem bir insan için *new age* kültürünü, yani modernliğin sonrasını işaret eder de bir başka insan için modernliğin öncesini işaret edebilir. İki kişi bir köydeki ağaca çaput bağlar. Biri hiç eğitim almamış, köyünden çıkmamış yaşlı kadındır. Diğeri, şehirden bunalıp keşif gezisine çıkmış beyaz yakalı kadındır. Köylününki geleneğe girer, beyaz yakalının çaput bağlaması *new age* kültürüne girer. Ya da aynı televizyon programını iki ayrı kişi iki ayrı algıyla izler ve yalnızca birininki *new age* algısı olabilir.

New age kültürü, İslam ve Atatürkçülük

Türkiye'de *new age* kültürünün yaygınlaştığını gözlemlediğin için mi o alana ilgi duymaya başladın?

Televizyonlarda gizem üzerine, UFO'lar üzerine, büyü üzerine, sihir ve sırlar üzerine çok fazla program vardı. Medyumlar şöhret olmuştu. Fal oldubitti yaygındır ama artık dizginsizce yaygınlaşıyordu. UFO grupları kuruluyor, haber programlarına konu olan bazı sıra dışı cemaatler, inanç grupları kalabalıklaşıyor. Güney Asya ve Orta Amerika mistisizmiyle ilgili kitaplar çok satıyor. Ellerde astroloji haritaları...

Alternatif tıp.

Alternatif tıp da *new age*'in alanına giriyor, evet. Modernliğe tepkinin, bilimdeki akılcılığa tepkinin hedefinde modern tıp da vardı, haliyle. Hâlâ da var. Modern tıp daha önce tanım-

lanamamış onlarca hastalığı tanımlamış, birçoğuna çare bulmuş ama henüz tam çare bulamadıkları da var. Modern tıbbın yumuşak karnı, orası. Tabii bir sektör olarak bakarsan, sağlık sektörünün ticarileştikçe kirlendiği de doğru. Bunlar da alternatif tıbba ilgiyi artırıyordu ki, alternatif yöntemlerin işe yaradığı oluyor elbette. Kategorik olarak peşinen reddedilecek bir şey değil. Ama alternatif tıbbın deva arayışından öte trende dönüşmesinde, *new age* kültüründe yaygın olarak görülen pozitif bilime mesafe koyma anlayışı da rol oynar. Bir başka anlamıyla pozitif olmak da önemlidir ya *new age* kültüründe. Pozitif olacaksın ama pozitivist olmayacaksın... Gündüz işyerinde her şeyin rasyonalite üzerine kurulduğu, verimlilik üzerine kurulduğu, pozitivist hesaplar üzerine kurulduğu bir mesai yapabilirsin ve *new age*, senin için akşam kaçamağı, hafta sonu kaçamağı olabilir. Bazı cemaatler tümüyle adanmışlık ister; gemileri yakıp tüm zamanını orada geçirebilirsin. Ama çoğunluğun hayatı, ikiye bölünmüştür. ABD'de, Avrupa'da bizden daha önce tanımlanmış ve tartışılmaya başlanmış bir kültür, bir alan. 1970'lerden itibaren. Post-hippi kültürü de denir, bu nedenle. Türkiye'de sözünü ettiğim belirginliğe ulaşması 1980'lerin sonu, 1990'ların başı. Dağınık bir alana yayılmış *new age* kültürünün bazı parçaları çok daha eskilerden beri vardı Türkiye'de. Ama toplumun ihmal edilemeyecek büyüklükteki bir kesimi için yeni bir aşamayı temsil eder hale gelmesi, günceldi. Bunu gazeteci olarak görüyordum; gazete okuru ve televizyon izleyicisi olarak görüyordum; arkadaşlarımda ve akrabalarımda görüyordum. Önceden de ilgilenmişliğim, okumuşluğum vardı; sözünü ettiğim dönemde imkânlar elverdiğince daha çok okumaya, araştırmaya başladım.

Türkiye'de bununla ilgili kaynak var mıydı o zaman?

Akademik çalışma, sosyal bilim araştırması yok denecek kadar azdı. O zamanlar dijital veri tabanları olmadığı için, olanlara da ben ulaşamadım belki. Ama veri toplamak için kaynak çoktu. Bizde ruhçuluk grupları köklüdür. Kolları var-

dır, sivrilmiş isimleri vardır. Bedri Ruhselman, Recep Doksat, Refet Kayserilioğlu, şair Enis Behiç Koryürek... 1970'lerdeki politizasyonun ruhçu grupları bile etkilediği, içlerinde siyasi bölünme yaşandığı söylenir. Haluk Sarıkaya camiada solu temsil ediyormuş gibi şeyler duymuştum vaktiyle... Öyle grupların pratiğindeki spiritüalizm farklıdır da, bir zamanlar sıradan insanların ruh çağırma seansları da çok modaydı. Bir masa, bir fincan, kâğıdın üzerinde 29 harf, birkaç da meraklı bulunca... En klasik hikâye de şuydu; Atatürk'ün ruhunu çağırmışlar, Atatürk de, "Herkes beni çağırıyor, yeter!" diye kızmış. Kızılmayacak gibi de değil tabii (gülüyor). Eğlence için, birilerini korkutmak için de yapılırdı ruh çağırma mizansenleri. Neyse, kaynak meselesinden bahsediyorduk. Ruhçuların kitapları, dergileri vardı. Uzay meraklılarının kitapları, astrolojiyle ilgili yayınlar... 1980'lerde aslında bilimkurgu dergisi olan ama *new age* ruhu da barındıran *X-Bilinmeyen* dergisi yayımlanıyordu, sonra benzer bir adla Karacan Yayınları'nın çıkardığı *Bilinmeyen Ansiklopedisi*... Kitabı yazdığım dönemde, Milliyet Dergi Grubu *Fenomen* dergisini çıkarıyordu, Ata Nirun yönetiminde. *New age* çerçevesine sokulabilecek hemen her konu yer bulabiliyordu *Fenomen*'de. Ergun Candan'ın kitapları vardı. Çeviri okültizm kitapları vardı. Bir de kendi cebinden para harcayarak kitap bastıran bazı kişilerin sahaflarda bolca bulunan eserleri vardı. Hepsi için diyemem ama çoğu için meczup kitabıydı denebilir. Kısacası, *new age* kültürünün içinde üretilmiş kaynak çoktu da dışarıdan bakarak analiz yapan Türkçe eser yok denecek kadar azdı. Dönemin koşulları içinde edinebildiğim kadarıyla yabancı kitaplardan yararlanıyordum.

Dışarıdan bakarak eleştirenler de vardı ama araştırma için kaynak oluşturacak nitelikte değildi, sanırım. Gazete köşelerinde ve televizyonlarda eleştirenler oluyordu konuştuğumuz kültürün çeşitli yansımalarını.

İslami medyada dinî bakışla eleştirenler oluyordu. Bir de daha klasik modernist bakışla eleştirenler oluyordu. Uğur

Dündar ekolü haber programları revaçtaydı o zaman. Bazen yobazlık çağrışımı yapan İslami tarikatları konu ederlerdi, gizli kameralarla filan. Bazen de çok marjinal görülen yeni tip cemaatleri haber yaparlardı. *New age* cemaati dediğimiz tarzda oluşumları. Görüntülerin anonsunda ya da sonrasında hayret belirten ifadeler duyardık sunuculardan. "Bu devirde böyle inançlar... 20. yüzyılın sonunda, hem de İstanbul'un göbeğinde! Hem de Nişantaşı gibi bir semtte!"

Tam da zamanı ve yeri aslında, 20. yüzyıl sonunda öyle bir semtte olması.

Kesinlikle. Zaten olay o. Ancak 20. yüzyılın sonunda Nişantaşı'nda, Bağdat Caddesi'nde, Çankaya'da, İzmir'in merkezinde olabilecek bir şey. Çünkü o yörenin insanları modernitеden kopabilecek, en azından bunu isteyebilecek hale gelmiş. Beyaz yakalılar, işadamları, işkadınları, eğitimli rantiyeler, marjinallikten korkmayan eğitimli gençler... Yine daha önce konuştuğumuz yeni cemaatleşme olgusunun kapsama alanındaki insanlar bunlar. İçlerinde tek tük kayan olabilir ama sonuçta Fetullahçı, Süleymancı, İsmailağacı olacak değil çoğu. Fal, büyü, gizem, UFO'lar, ezoterik simgeler çevresinde buluşmuş cemaatler... İslami cemaatlerden bahsetmişken; Türkiye'nin kendine özgü koşulları *new age* alanındaki birçok bölgeyi de etkiliyor. İki ana damardan kopmak kolay değil. Bazen biri, bazen ikisi birden: İslam ve Atatürkçülük... Belki biraz içtenlikle biraz da korkuyla, güvence sağlamak için... Özellikle grup halinde, cemaat halinde sosyalleşenler, İslamdan ve Atatürkçülükten referans alırlardı. Hâlâ da öyle. 19'culardа vardı bu. Mevlânâ Kardeşlik Birliği, Türkiye'nin *new age* ölçülerinde kalabalık denebilecek gruplardandır. Onların mesajlarında İslam, Mevlânâ, Atatürk ve uzaylılar birlikte ele alınır. Mevlânâ demişken. *Mesnevi*... Türkiye'deki bazı insanlar için geleneksel tasavvuf bazıları için *new age*'dir. Batı'daki Mevlânâ hayranları için de çok tipik *new age* unsurudur.

Sırlar, gizemler ve "sızıntı"larla Gülen Cemaati

Peki, *new age* kültürü ile Fetullah Gülen Cemaati arasındaki bağlantı neydi? Neye dayanarak kurmuştun o bağlantıyı?

İki bağlantı hattı vardı, bana göre. Bir, örgütlenme anlayışları, yayılma planları, çengel attıkları insan profilleri gibi açılardan *new age* unsurları barındıran bazı uluslararası gruplarla benzerlik gösteriyorlardı. Moon Tarikatı gibi, Scientology gibi... Ayrıca, kendi içlerindeki krema tabakası için de bir tür *new age* yapısı söz konusuydu, bence. Dinî cemaat olmanın doğal mistisizminden daha ileri boyutta bir mistiklik vardır Fetullah Gülen Cemaati'nde. Sırlar, gizemler, esrarengiz hadiseler... *Sızıntı* dergisinde vardı bu hava. Sonra televizyona, Samanyolu programlarına taşındı. *Sırlar Dünyası*, *Sır Kapısı*, *Beşinci Boyut*... *Sırlar Dünyası*'nın sponsoru *Sızıntı* dergisiydi zaten. Kendi krema tabakaları dediğim insanlar işadamları, askerler, polisler, doktorlar, mühendisler. İyi eğitimli, zeki ve işleri gereği rasyonalite üzerinden mesai yapan Cemaat üyeleri. İş bitip de manevi bölgeye geçtiklerinde, *Sızıntı*'nın esrar dolu âlemine geçiyorlar. Modernizmle ilişkileri klasik laik-modern kesimden farklı. Ama rasyonaliteyle gizemli âlemler arasındaki bölünmüşlükleri, fazlasıyla benzeşiyor. Bu, kendi içlerindeki tablo...

Bir de Cemaat dışındakilerle kurdukları ilişkinin *new age* kültürü içinde değerlendirilebilecek boyutu var, kitapta yazdığına göre. "İki bağlantı hattı var," demiştin.

İki hat var. Birincisini konuştuk. İkincisi ve daha önemlisi, o dönemde bir dışa açılma süreci içindeydiler. Halkalar halinde genişleyen bir yapı planladıklarını düşünüyordum. En dıştaki halka, *new age* kültürüne açık insanlardan oluşacaktı. Çekirdek kadro; onun dışında organik bağlantı içinde bulundukları Cemaat üyeleri. Onun dışında İslami yönü ağır basan Cemaat sempatizanları... En dışta ise organik bağı bulunmayan, İslami hedeflerle ilgilenmeyen ve zaten bundan pek haberdar olmaması istenen insanların oluşturduğu hal-

ka. İşte o, *new age* kültürünün etki alanındaki bireylerin buluştuğu halka olacaktı. Onlar Fetullah Gülen ve cemaatini aydınlık, ilerici, sevecen, farklı, yeni ve hiç yobaz olmayan, ürkütmeyen manevi hizmet sunucuları olarak göreceklerdi. Bunlar asla cami cemaati olma potansiyeli barındırmayan, hatta standart cami cemaati tipolojisiyle sorun yaşayan insanlardı. Başka bir maneviyat arıyorlardı. Ama İslamdan da tam kopulmasın, içinde Atatürk de olsun. Atatürk'ten deccal diye bahseden Fetullah Gülen gerilerde kalmıştı artık, en azından çekirdek kadro dışı ortamlardan bakınca öyle görünüyordu. Dış halka olarak hedeflenen kitle de eski günleri bilmiyor. Gülen aslında nedir, necidir, hiç bilmiyor. Acıdır zaten, 15 Temmuz gibi bir hadise yaşandı, o profildeki insanlar hâlâ kimin kim olduğunu, neyin ne olduğunu pek bilmiyor. Çomar dedikleri gençler bile, politik sosyalleşme sürecinden geçtikleri için daha bilgili. Daha analitik baktıklarını söyleyemem ama düz bilgiye sahip olma açısından daha donanımlılar.

Fetullah Gülen, Cemaat yapısı içindekilerin lideri, senin en dış halka dediğin konumdaki insanlar için de zaman zaman anlam arayışına cevap verebilen bir bilge, sevilen bir figür olacaktı. Böyle yorumlamıştın.

Bilge kelimesi tam yerine oturdu. *New age* çerçevesi için de gayet uygun bir ifade.

O hedefe yaklaşılmış mıydı?

Çok mesafe alınmamıştı ama mesafe alınabilecek noktaya gelinmişti. Orada laik dediğimiz, gündelik dille modern dediğimiz kitlenin kuşaklardır süren bir arayışı da avantaj sağlıyordu Cemaat'e: Biz çok dindar olmayalım, çok ibadet etmeyelim ama sevdiğimiz din adamları da olsun. Birileri din adamı kimliğiyle çıksın, bizim konuştuğumuz gibi konuşsun, bizim düşündüğümüz gibi düşünsün, duymak istediklerimizi söylesin. Yaşar Nuri Öztürk'ün seslendiği kitle, bir aralar Zekeriya Beyaz'ın bile kısmen seslenebildiği kitle.

1970'lerde CHP milletvekili Lütfi Doğan vardı, eski Diyanet İşleri başkanı. Birbirlerinden farklı tipler ama seslendikleri arayış aynı. "Bak ne kadar aydın, ne kadar modern, ne kadar ilerici, Atatürkçü," denecek, "Din adamı ama bilimden yana," denecek... Babam 365 gün rakı içerdi. Dinî ritüellerle filan hemen hiç ilgisi yok. Bir yandan da çok sıkı bir CHP'li. Kendi kuşağından birçok insan gibi, istiyor ki, kendisi camilere gitmesin ama camilerde Atatürkçü bir hava olsun. 1970'li yıllarda TRT'de mevlit yayınları olurdu, kandillerde. Babam oturup dikkatle izlerdi. Normalde izleyeceği bir şey değil. Niye izliyor? Mevlidin sonunda dua ve "Fatiha" bölümüne geçilecek ya, orada Atatürk denecek mi denmeyecek mi? Geçmişin TRT'si; elbette denecek. Olsun, bakalım... Dua bölümü başlar, hoca hemen başta Atatürk'ü söyler, "Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının ruhuna..." Babam rahatlayıp, "Hah!" derdi ve...

Rakı içmeye devam ederdi.

(Gülüyor) Atatürk'ün şerefine... Ve orada bir rahatlamış olurdu, mutlu da olurdu. Fetullah Gülen artık deccal demesine rağmen, arada yarım ağız olumlu şeyler söyler gibi olsa da, Atatürkçü bir portre çizmiyordu tabii. Ama yeni ve değişik bir din insanı havasındaydı. Cemaat'in Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Hoşgörü Ödülleri gecesi düzenliyor, Fetullah Gülen orada; magazin dünyası, futbol dünyası, medya şöhretleri de orada. Recep Tayyip Erdoğan'ın da katıldığı bir gece. Bazıları çok şaşırtmayacak isimler. Hülya Koçyiğit, Orhan Gencebay, Barış Manço, Fatih Terim, Rıdvan Dilmen, Rıza Çalımbay, Hasan Cemal, Cengiz Çandar, Taha Akyol... Fakat Ahu Tuğba, Neslihan Yargıcı filan da var. O zamanki algıyla, İslamdan yola çıkmış bir cemaatin geceye davet etmek bir yana belki taşlamasının bekleneceği tarzda kadınlar. Sanırım geceye katılanların bir bölümü işin Cemaat boyutundan da habersiz. Adı şık çağrışımlar yapan bir vakıf, Türkiye'nin büyük yıldızlarına ödül verilecek bir geceye çağırıyor seni. Sene 1995, yanlış hatırlamıyorsam. O âna kadar

yaptıkları en büyük halkla ilişkiler hamlesiydi. Sonra Fetullah Gülen, Barış Manço'nun cenazesine gidiyor. Arada futboldan bahsediyor. Teknolojiden, bilimden bahsediyor. Eğitim faaliyetleri var, yurtdışında Türkiye'yi temsil eden ve merkez medya tarafından çok övülen okulları var. Gülen, 1990'ların ilk yarısında, bir dinî cemaatle hiç işi olmayacak insanlar arasında bile sempati toplamaya başlamıştı. Pozitif kelimesinin *new age* kültüründeki yerinden bahsetmiştim ya... Gündelik dilde pozitifi o anlamda kullanmaya başlamamız da '80'lerin sonu '90'ların başıdır. Bir akşam Boğaziçi Üniversitesi öğrencilerinden bir grup olarak bir arkadaşımızın evinde oturuyoruz. Fetullah Gülen'i yeni duymuş birkaç kız arkadaşımızın kendi aralarında, "Ne kadar pozitif bir adam aslında," filan diye konuştuğunu duydum. "Di mi yaa, bence de çok pozitif biri!" Ben de negatif bir tepki vermiştim ama kafamda yer etmişti. Çünkü benzer yorumları sık duymaya başlamıştım.

Halkla ilişkiler çalışmaları netice veriyordu ama o en dıştaki halka da oluşmadı.

Oluşmadı, neyse ki.

Engelleyen neydi?

28 Şubat... Askerler hem girmemeleri gereken bir alana girmiş oldu 28 Şubat'ta hem de siyasal İslama çok kısa vadeli zarar vermiş gibi görünürken uzun vadede alan açtılar. Fetullah Gülen Cemaati de 28 Şubat'ı izleyen dönemlerde altın çağını yaşadı. Fakat en dış halkadan bakarak Gülen'i bilge olarak görecek potansiyel kitleyle, 1990'larda planlanan bağlar kurulamadı. Cemaat'in yıllarca yakındığı kasetler vardı, 28 Şubat döneminde televizyonlarda yayınlanan. Değeri kripto paralar gibi aşırı hızla yükselip aşırı hızla düşen kasetler. İlgisi olabilecek çoğu kişinin, "Ben yayınlattım!" dediği dönemler oldu, "Ben yapmadım, hatta karşı çıktım!" dediği dönemler oldu. Fetullah Gülen'in meşhur "devletin kılcal damarlarına sızma" stratejisini anlattığı kaset de o dönemde

yayınlanmıştı. Cemaatçiler kendilerine kurulan komplolardan yakınırken o kılcal damar kasetini bile andı ama bir kasetten hiç bahsetmediler. Bunu 15 Temmuz'dan sonraki bir söyleşide de anlatmıştım. Ne vardı kasette? Kadınlar bir tarafta, erkekler bir tarafta, epeyi kalabalık bir ortam; Fetullah Gülen vaaz veriyor, coştukça coşuyor, bağırdıkça bağırıyor, bir noktada ağlamaya başlıyor. Kendisini aşağılayan bir konuşma tarzı var ya zaman zaman, kullandığı kelimeler tam aklımda değil şimdi, "Ben ne kadar âciz bir kulunum ki, ben nasıl izansız bir kulunum ki," gibi şeyler söylerken, ağlama cezbeye dönüşüyor. Kitle de cezbeye geliyor. Fetullah Gülen bağırıyor, bağırıyor ve cezbenin sonu, düşüp bayılıyor. Gözümün önünde hâlâ; iki çift çorap havada, kafa aşağıda... Amerika'daki bazı Evanjelik cemaat ve tarikatların vaaz sahnelerinde de görürsün bunu, *new age* gruplarının ritüellerinde de görürsün. Belgesellerden, videolardan söz ediyorum tabii; gözümle görmüş değilim. Bir genel cezbe ortamı oluşur, kitle cezbeye gelir, vaiz cezbeye gelir, vaiz sonunda düşer bayılır, cemaatten de insanlar patır patır düşmeye başlar. Çoğu fazla kilolu, gariban kilise müdavimleri olur ya... Fetullah Gülen'in cezbesi, bağırıp çağırması, harem selamlık ortam, kendini kaybeden takkeli adamlar... Gülen'de bilgelik potansiyeli gören, pozitif bir profil gören laik kesim insanlarını ürküttü. Hem de çok ürküttü.

Erdoğan ve Gülen: "İşbirliği olabilir ama muhabbet asla!"

28 Şubat'ın etkilerinden bahsettin. Etki ya da sonuçlardan bir tanesi de, mesela, Fetullah Gülen ve cemaatiyle hiçbir zaman işbirliği yapmaya yanaşmamış Necmettin Erbakan'a darbe vurması ama onlarla el ele iktidara yürüyen, onları daha da güçlendiren Erdoğan'ın ve AKP'nin önünü açması. 28 Şubat böyle bir süreç olarak da kayda geçmeli.

Evet, o açıdan da önemli. Fakat şu da var ki, aslında Recep Tayyip Erdoğan hiçbir zaman Gülen'i de sevmemiş, Ce-

maat'ten de hoşlanmamış. Az önce konuştuğumuz 1995'teki geceye katılırken de, 2002'den sonra işbirliği yaparken de, Türkçe Olimpiyatları'nda, "Bitsin bu hasret," derken de... Çıkarların ortaklaştığı dönemlerde, doğal olarak, farklı izlenimler edinmiş olabiliriz. Çünkü ortada kandırılma yok, bilinçli işbirliği var. Ama hiçbir zaman sevgi de olmamış. İşbirliği olabilir ama muhabbet asla! Kişilikleri uygun değil birbirlerini sevmeye. Erdoğan, Gülen'den hiçbir zaman hoşlanmamış.

Cemaatçi olmamış...

Fetullahçı olmamış, onlarla zorunlu işbirliğine girmiş bir adam. Bu hep bilinirdi. Fetullah Gülen de onu hiçbir zaman sevmiyor zaten. Ama koşul ve çıkarlar işbirliğini gerektirince... İki tarafa da bakalım şimdi; Kestanepazarı'ndan birkaç kişiyle yola çıkıp kendince dünya çapında güce ulaşmış bir vaizden bahsediyoruz. Arkasındaki destekler filan bir yana, büyük başarı. Diğeri de mahalle topçuluğundan ve mahalle cami-imam hatip hattından Türkiye'nin neredeyse yarısını bunca yıldır peşinden sürükleyen bir adam. İkisi için de söylüyorum; en indirimli ifadeyle aşırı esneklik diyebileceğimiz tavırları olmasa, başarabilirler miydi bunu? Olmazdı. İkisi de fazlasıyla esnek adamlar. Esnek kelimesi olumlu anlam içeren bir kelime ama burada o kadar olumlu anlamıyla kullanmıyorum. Dinle siyasetin iç içe geçtiği yerde başarıyı sürekli kılmak için gereken bir şey, olumsuz haliyle esneklik. Sevmediğine âşık görünmek, dün ittiğine bugün sarılmak, sabah sarıldığını öğlen harcamak... Fetullah Gülen'le Erdoğan birbirlerini sevmiyor, hiç sevmemişler. Ama Gülen'le Erbakan arasındaki durum bunun da ötesinde. Bayağı husumet var aralarında. Şimdi diyelim ki; RP'nin içinde o bölünme yaşanmadı, Erbakan'ın sağlık durumu da bozulmadı, 2002 yılında iktidara gelen parti, Necmettin Erbakan başkanlığındaki bir parti oldu. Öyle bir iktidar var. Diğer tarafta da iktidara gelen kim olursa olsun, artık devletin içine sızma operasyonunda çok ciddi biçimde yol almış bir cemaat var.

Ne kadar kapışır, ne kadar birbirlerinin suyuna giderlerdi? O kaçınılmaz olan itişme hangi vadede gerçekleşirdi; onları bilemeyiz. Ama Erbakan'ın Cemaat'e, Cemaat'in Erbakan'a ânında cephe alacağını hiç sanmıyorum. Gerçi Cemaat, o yıllardaki haliyle ve ruhunu oluşturan standart tavrıyla, TKP [Türkiye Komünist Partisi] bile tek başına iktidara gelse doğrudan cephe almazdı. Dediğim gibi, Kestanepazarı'ndan yola çıkan Erzurumlu vaizin bu güce ulaşması imkânsızdır başka türlü.

Kestanepazarı Camii'nde ağlayan vaizden başlayan bir hikâye. Bu arada o cami de benim çocukken Kemeraltı'nda tatillerde babam tarafından cuma namazına götürüldüğüm camidir. Gittiğim ilk camilerden biridir yani.

Hatırlamıyor musun Gülen'i?

Hayır, o zaman yoktu ağlayan vaiz.

Doğru, senin çocukluğunda orada olmaması lazım artık.

'70'lerin sonu, '80'lerin başı... Neyse yani, her şey bu vaizle başlıyor ama her şey vaizden ibaret değil tabii. Bir ortam var, bir teşvik var, iç teşvik var, hâlâ konuşulan dış teşvik var. Genel muhafazakârlaşma süreci içinde bu cemaatin de bir dinamo rolü var. Onlar da kendi ekosistemleri içinde hem ekonomik hem sosyal boyutu hem bir yerde kültürel boyutu olan bir yapı olarak muhafazakârlığın içinde ayrı bir odak oluşturuyorlar. Ve genel muhafazakârlaşmaya da bir ölçüde katkıları oluyor. Bunları konuşmak için, *İnternet Dolunay Cemaat*'i yazdığın aşamaya geri dönelim. *New age* kültürüyle bağlantı kurmuşsun ama bu işin yalnızca bir yönü. Hatta ikinci planda kalan yönü. Öyle diyebilir miyiz?

Bir buçuğuncu planda kalan yönü.

Birinci plandaki yönüyle ilgili bir alıntı yapmak istiyorum, senin kitabından. 1996'da yazdığın, 1997'de yayımlanmış kitabından: "Gülen, ne kadar reddedilirse reddedilsin, siyaset zeminine ayak basmış durumda. O kaygan zeminde hiç beklenmedik yenilgiler yaşa-

nabilir. Siyasetin ve cemaatin nabzına göre, giderek daha dar zaman aralıklarına sıkışan öne çıkma-geri çekilme hareketleri, kaygan zeminin risklerini katlayabilir... Ama Fetullah Gülen, bir gün Türkiye'nin lideri de olabilir. Uygun iklimde sürdürülen bir denge ve zamanlama oyunu bu. Gülen Cemaati, tüm toplumsal, siyasi ve dinî gruplar dahil, Türkiye'nin en ayrıntılı gelecek projesine sahip grubu. Bilgisayar lisesinden ekonomi lisesine, Mülkiye öğrencilerinden medya ağına, finans kurumlarından devlet içindeki kadrolara..."

Burada bir kandırılma esprisi filan yapmayacağım (gülüyor). 15 Temmuz'dan sonra benim o yazım hatırlanınca, iltifatlar aldım biraz. 20 yıl önce senin yaptığın alıntıdakilere benzer şeyler yazmış olmam nedeniyle... Ama emin ol ki, burada büyük zahmetle yapılmış analiz, çok başarılı öngörü filan yok. Yarı gazeteci yarı sosyolog gözüyle biraz mesai harcayınca, kabak gibi ortaya çıkan bir gerçekliği yazmıştım. Tamam, az önce bahsettiğimiz bir insan tipi, Gülen'i iki televizyon haberi ve yarım köşe yazısıyla tanıyanlar, bunları görmeyebilirdi. Fakat konuya asgari ilgi duyan insanların görmemesi ya da çok yıllar sonra uyanabildiklerini iddia etmeleri... Erdoğan'ın, "Kandırılmışım," demesi, tamam, samimi bir ifade değil. Hiç değilse kandırıldım diyebildi, yine de. Aynı ölçüde kanmış gibi görünenlerin bazıları o kadarını da söyleyemedi. Eveleme geveleme... Ben bu yazdıklarımı gizli raporlardan filan da yazmadım ki. Eski Cemaat sözcüsü, bugünün Cemaat karşıtı Hüseyin Gülerce'nin *Zaman*'daki bir yazısından alıntı yapmıştım, kitaptaki o bölümün girişine. Epigraf şeklinde. Sen de Twitter'dan paylaşmıştın o alıntıyı, 15 Temmuz'dan sonra. 21. yüzyılda Türkiye'yi yönetecek liderin, kadrolarıyla birlikte geleceğe hazırlandığını yazıp isim vermeden Fetullah Gülen'i anlatıyordu. Yıllarca da böyle sürüp gitti bu. Sonra da, "Allah Allah, biz bunları yalnızca eğitim ve hayır işleri yapan mütevazı insanlar sanıyorduk, meğerse devleti ele geçirmeye çalışıyorlarmış..."

Cemaat'in halkla ilişkiler hamleleri

O tür alıntıları topladığın ve Cemaat'in dışa açılma stratejisine geçtiği yıllar, 1990'ların ilk yarısı... Daha önce Türkiye'nin gündeminde ne kadar yer alıyordu Gülen Cemaati? Çünkü kökleri 1960'lara kadar gidiyor.

Merkez medyada genişçe konu edilmeleri, 1980'lerin ortalarında. Tam yılını bilmiyorum, 1986-1987 filan. *Nokta*'da Ruşen'in hazırladığı bir dosya vardı, mesela. Ama henüz dışa açılma hamlesini yapmamışlardı. Ki ta o zamandan devletin içine sızarak uzun vadeli ele geçirme planı yaptıkları biliniyormuş. Askerî okullarda ve polis okullarında çevirdikleri... Genel kamuoyu itibarıyla çok bilinmiyorlardı henüz. Ya da Fetullahçı denince, klasik radikal İslamcı bir grup çağrışımı olabiliyordu. O yıllar için ismi bile ürkütücü ya, Fetullah... Zaten *İnternet Dolunay Cemaat*'teki bölümün girişinde, adı Fetullah değil Cengiz ya da Selim olsaydı, ilk çağrışımın bu kadar ürkütücü olmayabileceğini yazmıştım. Cengiz ve Selim isimlerini o gün öylesine seçmişim herhalde. Ama bazen, ağlamalı bağırmalı vaazları filan dinlerken, Fetullah Gülen'in adının Cengiz olduğunu düşünüyorum. Komiğime gidiyor nedense. "Neresi komik?" dersen, bilmiyorum (gülüyor).

'90'lardan itibaren bir dışarıya karşı göstermeye çalıştıkları yüzleri var bir de Cemaat'in içyüzü diyebileceğimiz tarafları var. İkisinin arasındaki farkları uzun uzun yazmışsın 20 yıl önce. Aradan geçen yıllar da yazdıklarını doğruladı. O tür analizleri hangi kaynak ya da veriler üzerinden yaptın?

Doğrudan Cemaat'in kendi ürettiği kaynaklar üzerinden yaptım. Kendi dergileri, kitapları... Orada üç tür yayından söz etmek mümkün. Bir, kendi içlerine yönelik olarak üretilen; diliyle ve ilahiyat boyutuyla çok anlayamadığım ve zaten kendi üyelerinin bile pek anlamaması amacıyla üretildiğini tahmin ettiğim yayınlar. Anlaşılmazlığın büyüsü, cazibesi, karizması... İki, yine kendi içlerine yönelik olarak üretilen ama daha anlaşılabilir, daha gündelik algıya hitap eden yayınlar... Üç, o dönemde dışa açılma politikası uyarınca yayım-

ladıkları ürünler. Cemaat üyeleri de okusun ama aslen, Cemaat'ten olmayanlar okusun, etkilensin. Fetullah Gülen ve Cemaat'in imajı parlasın. Ben temel olarak üçüncü gruptaki kaynaklar üzerinden analiz yapmaya çalıştım. Sebebi şuydu: Kendilerini dışarıya karşı ılımlı, hoşgörülü, mütevazı, hayırsever göstermek üzere hazırladıkları yayınlarda bile asıl niyetleri belli oluyordu. Türkiye'yi ele geçirme niyetleri açıkça belli oluyordu. Ve Fetullah Gülen'in kişilik özellikleri net biçimde görülebiliyordu. *Zaman* gazetesinde yayımlanmış yazı dizileri ve söyleşi dizileri; Latif Erdoğan'ın Fetullah Gülen'le söyleşerek hazırladığı *Küçük Dünyam*, Eyüp Can'ın Gülen'le nehir söyleşisi *Fethullah Gülen Hocaefendi ile Ufuk Turu*... Ana kaynaklarım bunlardı. Öyle çok çok derin kazmaya gerek kalmadan, metinlerin altını çeyrek katman kazıyınca her şey görülüyordu. O zaman da bunları gören ve yazan bir tek ben değildim ama karşı tarafın sesi her şeyi bastırıyordu. 28 Şubat'a kadar.

Karşı taraf dediğin Cemaat mi, onların Cemaat dışındaki savunucuları mı?

İkisi birden. Ama daha işlevsel olan, Cemaat dışındaki savunuculardı. Tuhaf gelebilir ama Atatürkçü generaller bile vardı içlerinde. 15 Temmuzcu tipte generalleri söylemiyorum, gerçekten Cemaatçi olmayan, gerçekten Atatürkçü. Çiller'le irtibatı var, Özal'la irtibatı var. Demirel'le, Ecevit'le, Yılmaz'la doğrudan ya da dolaylı irtibatı olmuş. Her partiden insan çıkıp övebiliyor. CHP'liler bile... Medyada, özellikle liberaller arasında itibarı çok yüksek. Sanatçılar, sporcular... Medyada eleştirenler, endişelerini dile getirenler yok değil. Rahmetli Türkan Saylan gibi, içyüzlerini sergilemeye çalışan kanaat önderleri de var. Fakat dertlerini anlatmakta zorlanıyorlar. Ya da '80'lerde faaliyete geçmiş malum koronun papağan salvosuyla dinozor, darbeci, vesayetçi oluyorlar.

Fetullah Gülen'in, devlet katında bile bu kadar makbul sayılmasının sebebi neydi? Dışa açılma hamleleri neyin sayesinde başarıya ulaşmıştı?

Devlet içindeki itibarı dönemle ilgili, siyasetle ilgili. Cemaat'in başarılı taktikleriyle ilgili yönleri var. Fakat burada bir başka konuya da girmemiz şart. Erdoğan'ı, AKP'yi, öncesinde Refah'ı ve muhafazakârlaşmayı konuşurken demiştim ki; Yeşil Kuşak Projesi gibi olguların varlığını inkâr etmem, yazılanları çizilenleri de okurum ama benim süreçleri inceleme tarzım daha çok iç dinamiklerle ilgilidir. İki ayrı tarz. Belki birbirlerini tamamlayarak tabloyu bütünleyen iki tarz. Gülen Cemaati'nin uluslararası bağlantıları, CIA, ABD'deki siyasi ilişkileri, lobilerle işbirlikleri gibi konularda da asıl sözü başka arkadaşlara bırakmak lazım. Ama işin bu yönünü hiç vurgulamadan da konuşamayız. Fetullah Gülen'in arkasında bazı güçler var. Çok eskiden beri var. Bir saate kadar bazı yerel güçler onu koruyor, daha sonra iş uluslararası boyut kazanıyor. Dönüm noktası, 1960'larda Komünizmle Mücadele Derneği'nin kurucuları arasında yer almasıdır diye tahmin ediyorum. Ama yalnızca tahmin, bu. Net olarak bildiğimiz ise askerdeyken çarşı izinlerinde vaazlar veriyor, halk galeyana geliyor, olay çıkıyor ama iyi bir insanın yardımıyla Gülen'in başı belaya girmiyor. Meşhur laik Türk ordusu var ya, orada başı belaya girmiyor. Memlekete geliyor izin için, bir vaaz veriyor, bu sefer Erzurumlular galeyanda, sinema basılıyor, tahrip ediliyor. Neyse ki yine bir iyi insan, yine bir yardım...

Önemli bir yaptırım uygulamıyor, ordu.

Çarşı izninde yaka düğmesi açık görüldü diye askerlerin eziyet çektiği bir yapıdan bahsediyoruz. Ve bir er, iki ayrı şehirde toplumsal olaylara sebep olmasına rağmen, tesadüfen devreye giren iyi insanlar tarafından kurtarılıyor hep. Öyle de devam ediyor. 12 Eylül sonrasında Fetullah Gülen aranıyor. Listede. Ama bir türlü yakalanamıyor. İki defa yakalanır gibi oluyor ama birinde bir yanlışlık, birinde yine beklenmedik yardım; serbest kalıyor. 16 yaşındaki çocuğu, sırf duvara yazı yazdı diye on ev basıp beş ayrı timle kovalayan, yakalayınca da iki ay işkenceden geçiren polis ve asker. Yakalaya-

mıyor, tutunca da elinden kaçırıyor. Benim yorumum, Gülen'i gençlik yıllarında yerel güçler koruyor. Ordu ve devletin içindeki Nurcular, ağırlıklı olarak. O çok dışlandıklarını söyledikleri devletin içinde bayağı bir güçleri olagelmiş çünkü. Komünizmle Mücadele Derneği aşamasından sonra ise yurtdışında keşfediliyor. Hemen o dönemde değilse bile, zaman içinde bir misyon biçiliyor kendisine. '90'lardan bugüne yaşananları biliyoruz zaten. Devlet içindeki, siyasiler nezdindeki irtibatını sormuştun. İç siyasetle, Türkiye'nin iç meseleleriyle bağlantısına geleceğim. Ama uluslararası boyutu vurgulamadan olmazdı.

Dışa açılma hamlesinin zamanlamasında Türkiye dışındaki bağlantılarının yönlendirmesi ya da etkisi olabilir mi?

Mümkündür ama o konuyla ilgili bilgim yok. Memlekette iklim değişmişken, Cemaat konusunda her türlü sallama serbestken, "Tabii abi, doğrudan CIA'in direktifi!" desem kim itiraz edecek. Olabilir de. Fakat bilmiyorum. Açılma kararıyla ilgili olarak, *Ufuk Turu*'nda, "Mevsimi gelmişti," der kendisi. Aslında dışa açılmayı istediğini ama kafasında çekinceler de bulunduğunu, çevresinin ısrarları üzerine, "Peki, kendimizi anlatalım," kararına vardığını söyler. Şimdi ne olarak, kimler olarak kendilerini ifade edecekler? Eee, Fetullah Gülen Cemaati olarak tabii ki; değil mi? Değil! Çok uzun yıllar boyunca bir cemaat olduklarını kabul etmemişlerdir. Cemaat değiller, grup değiller, örgüt değiller, hareket değiller. Peki, nesiniz? Derlerdi ki, Hocaefendi'nin sevenleriyiz, bazı hayır işlerinde bulunuyoruz, hepsi bu. Kızarlardı, herhangi bir kelime ya da tanım üzerinden grup olarak anıldıkları zaman. Yıllar yıllar sonra kendilerine Hizmet Hareketi demeye ve öyle anılmayı talep etmeye başladılar. Cemaat bu işte, fiilen var, operasyona gelince var, sofrada var ama hesap gelince yok.

"Gülen, devletin aradığı muhafazakâr tipiydi"

1990'larda, iç siyasetteki bağlantılarına gelirsek...

Daha önce de ufaktan sahne almaya başlamış olmalarına rağmen, asıl büyük hamle 1995 ve 1996'dadır. Bir korku, bir endişe dalgası yayılırken...

1994 Yerel Seçimleri'nin ardından gelen endişe dalgası.

Tam da o işte. Belli bir hatta gerilim zaten yükselmişken Sivas Katliamı, üzerine 1994'teki Yerel Seçim sonuçları... İki kitlesel gerçek var: Muhafazakârlık yeni alanlar buluyor ve toplumun bir kesimi de irticadan, din devletine dönüşme ihtimalinden korkuyor. Böyle bir durumda yerleşik düzen ne arar? En gerçekçi formül, fazla irticai tehdit oluşturmayan, devletçi bir muhafazakârlık odağı. O dönemde, Cemaat yenilenmiş yüzüyle kamuoyunun karşısına çıkıyor. Fetullah Gülen, devletine ne kadar bağlı olduğunu vurgulayan konuşmalar yapıyor. Siyasetin merkezindeki isimlerden müzisyenlere, popüler medya mensuplarından sporculara kadar çok farklı kesimlerle ilişki kuruyor. Üstelik Doğu Bloku'nun dağılmasından sonra hâkimiyet savaşı sürerken, eski Sovyet coğrafyasının yeni ülkelerinde okullar açan bir yapının lideri olarak yapıyor bunları. Böylece bir arayışa cevap vermiş oluyor. Rejimi tehdit etmeyecek, devletçi dindarlık. Tabii bu, işin görünen yüzü. Asgari istihbarat hizmeti alan her devlet yöneticisi, kamu kurumlarındaki örgütlenmeden, polisteki yapılanmadan, bürokrasideki sızmalardan haberdar. Orada görmezden gelme mi var, ürkme mi var? Sanırım, ikisi de var. Uluslararası bağlantıların varlığı da siyasetçileri etkilemiş olabilir. Üstüne, oy pazarlıkları... 1995 Genel Seçimleri öncesinde, Gülen Cemaati'nin oyları için sıkı pazarlıklar yürütüldüğü söylenmişti. Hatta Gülen'in son anda gördüğü bir rüyayla DYP'nin desteklenmesine karar verdiği... Gerçeklik payı ne kadar, bilmiyorum. Ama Cemaat'ten gelecek oyları alabilmenin özellikle merkez sağdaki liderlere cazip göründüğünü tahmin etmek zor değil. Tabii Cemaat oylarının sa-

nıldığı ya da gösterilmeye çalışıldığı kadar fazla olmadığını anlamak için 2010'lardaki olağandışı koşulları beklemesi gerekecekti bazılarının.

15 Temmuz'dan sonra bolca konuşuldu ama biz de biraz üzerinde duralım; Gülen Cemaati'nin ana stratejisi, nihai hedefi neydi? On yıllara yayılmış planlar, devlet içinde örgütlenme, uluslararası yayılma, sermaye ayağı, bürokrasi ayağı, siyaset ayağı...

Gençliğinin zor anlarında aniden ortaya çıkıp Fetullah Gülen'i kurtaran ellerden söz ettik ya... Ordunun içindeki bazı subaylar, devletteki bazı bürokratlar. Onların varlığı, Gülen'e ilham vermiş olmalı. Tahmin ya da çıkarsama olarak söylüyorum. Kurtarıcı el, açıkça Nurcu bir subay kimliğiyle bilinse, İslamcı polis kimliğiyle bilinse bir işe yarayabilir miydi? Zor... Ha, muhafazakârların devlet kadrolarından tamamen dışlandığı abartıdır, çarpıtmadır; özellikle 1950 sonrası için. Ama vaazlarıyla olay çıkaran eri kurtarabilmek için de biraz kamuflaj lazım. Gülen, genç yaşında şöyle düşünmüş olmalı: Kendimizi gizleyerek, alttan alta örgütlenerek, icabında gerçek halimizin tam zıttı profiller çizerek büyük mesafeler kat edebiliriz. Zamanı geldiğinde de, örtüyü kaldırırız ve artık karşı taraf için çok geç olur... 28 Şubat'tan sonra medyaya sızan meşhur kılcal damarlara sızma sohbetinde bunu açıkça görebiliriz zaten. Ana strateji, bu. Hedeflere gelince... Hedeflerin zaman içinde büyüdüğünü düşünüyorum. 1960'larda Kestanepazarı'ndan yola çıkarken elbette büyükçe hedefler vardı ama Cemaat gücünün zirvesi 2011-2012 ise, 50 yıl sonra yüzden fazla ülkede okulu bulunacak; polis teşkilatının büyük bölümünü, ordunun hatırı sayılır bir kısmını ele geçirecek, bürokraside hâkim olacak, milyarlarca dolar parayı çevirecek bir hale geleceklerini düşünmüyorlardır sanırım. Türkiye ve dünya konjonktürünün de yardımıyla önleri açıldıkça, hedefleri büyüttüler. Hedef büyüdükçe, söylemleri, tavırları değişti. Her dönemde, önlerini açacak tavır ne ise o tavrı aldılar. Cemaat'in temel özelliği budur zaten. Ve sanırım, bir saatten sonra, güçten gelen hormonlar, hedefi de değiştirmeye başladı.

Nasıl bir hedef değişikliği?

Başta bir hedef var, dinin hâkim olduğu toplum yapısı. Bunun için güçlü olmak lazım. Güç, yalnızca bir araç. Zaman içinde güç, hedefin kendisi olmaya başlıyor. Hatta çıkıştaki hedefi bastırmaya başlıyor. Güç, daha fazla güç, ondan da fazla güç... Elbette dinî hedeflerden bütünüyle kopmuyorlar ama başta Türkiye, daha fazla ülkede daha fazla nüfuz alanına sahip olmak, asli hedefe dönüşüyor. Süreç içinde söz konusu hedeflere uzanan yol için daha nitelikli kadrolar da oluşturuyorlar, ki, burada, eski Türkiye'nin çok ciddi bir açığını kullandılar. Genç insanlara yeterli eğitim imkânının, eğitim döneminde yeterli...

... barınma imkânının...

O da çok önemli mutlaka, barınma imkânının sağlanmamış olması. Eski Türkiye'nin yolsuzluklarından çok bahsediyoruz ya, kamu kaynakları kişisel servetlere dönüşürken yeterince yurt yapmıyorsun, yeterince okul yapmıyorsun. Kıyıda köşede kalmış yerlerde, kasabalarda, köylerde yaşayan çocukların kendilerini göstermesi için hiç imkân sağlanmamış diyemesek de kanalları yeterli genişlikte açmıyorsun. Burada haksızlık yapmamak için şunu da belirtmek lazım; hep Cumhuriyet eliti, Cumhuriyet eliti diye bahsedilen insanlar var. Daha önce konuştuk bunu. Cumhuriyet eliti denen insanların büyük bölümü de Anadolu'nun orasından burasından gelmiş yetenekli çocukların yetişkin haliydi. Ama sonra sürdürülemedi ya da sayı yeterince artırılamadı. Milyon defa söylenmiş şeyi ben de bir kez daha söyleyeyim, çünkü çok çok doğru: Köy Enstitüleri gibi bir model heba edildi. Belki bugün bölgesel teknoloji geliştirme kurumlarına evrilecekti enstitüler... Genel olarak benim eleştirim, Cumhuriyet döneminde yetenekli gençlere hiç alan açılmadığı değil, zaman içinde alanın genişletilmediği ve Gülen Cemaati gibi örgütlere ikramda bulunulduğu yönünde. Yoksa var tabii imkân bulmuş olanlar.

Siyasette onun şahikası da Süleyman Demirel diye düşünüyorum. Süleyman Demirel, yanlış hatırlamıyorsam 1925 ya da 26 doğumlu. Tam annemin yaşı. Konuşmuştuk işte o kuşağı. O dönemde Türkiye'nin en gözde okullarından biri, belki en gözdesi, İstanbul Teknik Üniversitesi. Demirel kuşağının İTÜ'sünde Demirel gibi birçok öğrenci var. Bazısı tam köy kökenli, bazısı taşra kentlerinden gelmiş. Özal da öyle değil mi?

Necmettin Erbakan'a da bakalım; İTÜ'den sonra Almanya'da okumuş, mühendis olmuş, gelmiş burada Cumhuriyet'in kurduğu fabrikalarda rüştünü ispat etmiş bir adam.

Akrabam benim (gülüyor). Anne tarafından Kozanoğullarından olduğunu söylerdi. Rahmetli halaları çok kızdırırdık öyle. Fakat gerçekten de profilden baktığın zaman bizim baba tarafının profiline bayağı benzerdi. Şimdi Mefküre Halam öbür taraftan görüyorsa, "Hadi ordan eşek, yok bizim öyle gerici akrabamız!" diyecek ama bir ortak gen var zannedersem (gülüyor). Biraz önce sözü geçti, devlet kadrolarında dindarların ezildiği, muhafazakârların bütünüyle dışlandığı filan da biraz İslamcı propagandasıdır. Demin, özellikle 1950'den sonra demiştim. Olmuştur tabii bazı mağduriyetleri. Fakat 1950'den sonra sürülen, eziyet çeken; taşra tutuculuğuna ters düştüğü için bedel ödeyen solcu öğretmenlerin yanında sayıları azdır diye düşünüyorum. Sayı yarıştırmak için değil ama... Daha eskisi de var, Reşat Nuri [Güntekin] romanlarından, Halide Edib [Adıvar] romanlarından bildiğimiz, köy romanlarından bildiğimiz, anı kitaplarından okuduğumuz, hatta gazete arşivlerinde bulabildiğimiz. 1950'lerin, 1960'ların sürülen, harcanan memurları da Kemalisttir çoğunlukla... Şu tarafından düşünmeye başlayalım. MSP 1973'te CHP ile koalisyon kurdu, sonra iki Milliyetçi Cephe hükümeti... 1990'larda Erbakan'ın başbakan olduğu ve maalesef asker müdahalesiyle gittiği hükümet... Muhafazakâr bürokrat sıkıntısı çektiler mi? Bugün AKP döneminin çok muhafazakâr, hatta dinci görünen bürokratları var. İçlerinde yaşı ilerlemiş olanlar da var. Çoğu AKP'den yıllar yıllar önce devlet kadrolarına girmiş.

1970'lerde "takunyalılar" diye bir laf kullanılmadı mı, bürokrasinin bazı kesimlerini tanımlamak için. Erbakan'ın koalisyon ortaklığı dönemindeki bürokrat kadrolarını ve bürokrasiye yaptığı atamaları tanımlayan bir laf olarak. Takunyalı denmesinin sebebini de hatırlatalım. Başbakanlık ya da başka bürokratik merkezlerde, yani devlet dairelerinde abdest alıp namaz kıldıkları, abdest sırasında takunya giydikleri için ve bazen de galiba ortalıkta böyle dolaştıkları için onlara takunyalı adı veriliyor.

O yıllarda bizimki gibi ailelerin çevrelerinde çok konuşulan bir şeydi. Efsaneleri ve abartılarıyla, elbette. Herkesin de bizzat tanık olmuş bir yakını vardı hesapta. Bakanlıkta işi varmış, bir odaya girmiş, herkes takunyayla geziyor gibi şeyler... Türkiye'de geleneksel olarak en laik görünen kurumumuz hangisidir? Ya da hangisiydi demek lazım artık.

Ordu.

Ordunun içinde hakikaten laiklik konusunda aşırı hassas ve katı bir kanadın var olduğu kesin. Onların içinde çok hoyratça, hatta faşizanca tavırlar takınanlar olduğu da kesin. Çocuğu cepheye ölmeye gönderiyorsun ama başörtülü diye annesini orduevine almıyorsun. İnsanlık mı bu? Ama bir taraftan da, eski Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök mesela, daha kısa süre önce, "Namaz kılan subayların nasıl dışlandığını, neler çektiğini biz biliriz," gibi bir demeç verdi. AKP iktidara geldiğinde orgeneraldi. Sen namaza gittiğin için dışlanarak orgeneral olmuşsan, yani dışlanmasaydın ne olacaktın, kim bilir... Mevcut Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar. Necip Fazılcı çevrelere yakın, gençliğinden itibaren Abdullah Gül'ün, Fehmi Koru'nun yakın arkadaş çevresinde yer almış. AKP iktidara geldiğinde tümgeneralmiş. Bugün komuta kademesi olarak tam kadro namaz fotoğrafı veriyorlar ya, herhalde 2002 öncesinde onu bu kadar rahat yapamazdı ama vurgulu dindar kimliği de bilinmeyen bir şey değilmiş. Buralara nereden geldik? Eğitimde devlet yatırımlarının yetersiz kalmasıyla doğan boşlukları Fetullah Gülen Cemaati'nin akılla, sabırla ve giderek artan imkânlarla doldurmaya başladığını

söylüyorduk ki ben lafı dağıttım (gülüyor). Aslında iyi ki de konuştuk bunları. AKP döneminde epeyi işadamı doluştu da siyasete, 2002 öncesi dönemde yolu bürokrasiden geçmemiş kaç tane muhafazakâr siyasetçi vardır ki...

"AKP iktidarı olmasa da Cemaat'in planı yürüyecekti"

İslamcı ya da muhafazakâr cenahtan gelenlerin bürokraside kadrolaşması başka şey, Cemaat üyelerinin kadrolaşması başka şey. Bu ayrımı da yapmak lazım.

Cemaat'in derdi kadroların kendi devşirme alanlarından gelmesi. Cemaatçi olmayan dindarın onlar için solcudan, Kemalistten farkı yok. Çocuk yaşta devşiriyor, yeteneklerine göre gelecek planı yapıyorlar. Kim mühendis olacak, kim yargıç olacak, kim polis, asker, işadamı olacak. Çocuğun yeteneği, dershanelerdeki eğitim, sınavlardaki dalavereler derken büyük sabırla devlete sızıyorlar. Çok uzun vadeli bir proje. 2002'de iktidara gelen AKP de olsa, DYP de olsa, CHP de olsa, ÖDP de olsa devletin içinde ciddi biçimde güçlenmiş bir cemaat yapılanması, Fetullah Gülen yapılanması bulacaktı. Bir dönem için AKP ve Cemaat'in birbirlerini karşılıklı olarak iyi kullandığı, gerçekliktir. Cemaat'in yetişmiş kadroları, hem teknokrat açığını kapatmak için hem eski dönemin simgelerini tasfiye etmek için AKP'nin işine yarıyor. AKP'nin siyasi gücü de Cemaat'in işine yarıyor. Ama bu yalnızca süreci hızlandırmıştır, o kadar. Başka bir partinin iktidarda olması durumunda Cemaat'in 2010 yılındaki, 2011 yılındaki o zirve gücüne ulaşması belki birkaç yıl daha zaman alacaktı. Kim iktidara gelirse gelsin Cemaat stratejisi yürüyordu, Cemaat'in devleti ele geçirme projesi devam ediyordu. Masaya yumruğumuzu vuruyoruz ve artık son aşamaya geçiyoruz noktasına 2012'de, 2013'te değil 2018'de geleceklerdi belki. Ama geleceklerdi. Sosyal medyada yazılanlara, bazı televizyon tartışmalarında söylenenlere, köşe yazılarına bakınca; 2002'de iktidara gelen AKP olmasaydı,

Cemaat belli bir gücü bulunsa da kendi yağıyla kavrulan bir grup halinde varlığını sürdürecekmiş gibi bir izlenim edinebilirsin. Yok öyle bir şey. Hatta Erdoğan'ın 2010'larda ulaştığı yüzde 50'lik gücü, demir yumruğu, otoriter hali tavrı olmasaydı... Cemaat'le kapışabilecek, Cemaat'le mücadele edebilecek, Cemaat'le karşı karşıya geldiğinde kendini kurtarabilecek başka bir siyasi figür, başka bir siyasi yapılanma olabilir miydi? Sanmıyorum.

Bir şey de ben ekleyeyim. O yıllarda, öncesinde-sonrasında, ya da işte 17-25 Aralık'tan [2013] sonra AKP'nin başlattığı türden bir tasfiye operasyonunu hasbelkader X, Y, Z dünya görüşünden başka bir parti yapıyor olsaydı... Ve AKP de iktidarın dışında, muhalefette olsaydı, "Yeni bir 28 Şubat'a kalkıştınız," diye ortalığı yıkardı.

Haklısın.

Bunu yapacak olan partinin ne İslam düşmanlığı kalırdı, ne halk düşmanlığı ne yerli ve milli olmayışı... Ortalık birbirine girerdi.

Kesinlikle öyle. Girift bir mesele. Seninle karşılıklı beşer ayrı senaryo yazarız; o olsaydı öyle olurdu, bu olsaydı şöyle olurdu diye. Her koşulda maalesef sorun aynıydı: 2002-2012 arasında AKP mi Cemaat mi gibi bir sıkışmaya mahkûm olmuştuk. Mesela şu son derece normal, meşru bir hale gelmişti; o emniyet müdürü Cemaatçi miymiş, AKP'li miymiş? Orada ki hâkim Cemaatçi mi, Reisçi mi? Anayasa Mahkemesi'nde kimler daha Erdoğan'a yakın, kimler daha Fetullah'a yakın? Hatta bunu laiklik konusunda en hassas kurum olarak bilinen ordu için bile konuşmaya başlamıştık, 2010'a giderken. Ama bence, hükümetleri hangi parti ya da hangi koalisyon kurarsa kursun, Cemaat öldürücü vuruşu deneme aşamasına gelecekti.

Tek ve en büyük güç olmayı deneyecekti.

Ve karşısındaki Recep Tayyip Erdoğan olmasa, daha da ileri gidebilecekti. Yıllardır kafamı meşgul eden bir şey daha var;

Erdoğan'ın mücadele ettiği, tasfiye ettiği ya da gücünü kırdığı birçok yapı, benim de 2002'den önce hoşlanmadığım yapılardı. Acı olan şu ki; yerlerini daha kötüleri aldı. Medya gruplarının yayıncılık sınırlarını zorlayan güç gösterileri, TÜSİAD'ın hükümetler üzerindeki baskıcı tavırları... Merkez sağın o yozlaşmış yüzüyle birlikte silinip gitmesi... Uzanların tasfiyesi... Sosyal medya gençleri Cem Uzan'ı sevimli, esprili, âlemci bir abi olarak bilip eğleniyorlar ya; tahammülde zorlanıyorum. Bilmiyorlar, Uzanların ne olduğunu. Çalışanlarından banka müşterilerine, diğer yatırımcı gruplarından kamu kuruluşlarına kadar, ne kazıklar attıklarını ne canlar yaktıklarını. Çok esprili gençler var. "Cem Reis bizi partiye götür!" Cem Reis'le Paris'te partiye gidersin, hesap sana kalır, bir de dönüşte annenin İstanbul'daki bileziklerini bulamayabilirsiniz evde. Neyse; AKP döneminde gücünü kaybeden birçok kurum ve şahıs için üzülmedim, üzülemedim fakat ne yazık ki...

Sonunda ne oldu, hepsinin toplamından daha fazlası oldu. Hepsinin toplamını bünyesine çekti ve daha da fazlası oldu.

Yine farazi bir geçmişe dönelim. Deselerdi ki; şu şu şu kişi ve gruplar güçlerini kaybedecek, sen yine durumdan şikâyetçi olacaksın...

"Hadi canım," derdin, "nasıl olabilir ki?"

Tahmin etmekte zorlanırdım. Ama tekrar edeyim, AKP iktidara gelmese de Cemaat'in bir vadede nihai aşamayı deneyeceğini düşünüyorum. 2002-2012 arasında olanlardan dolayı AKP'yi suçluyorum elbette. Peki, öncesi için kimi suçlayacağız? Ordudaki sınav usulsüzlükleriyle ilgili ilk Cemaat soruşturması, 1986'da. AKP iktidarından 16 yıl önce. Polis okulundaki kura çekimini o zaman emniyet genel müdürü olan Ünal Erkan'ın basıp Cemaat hilesini ortaya çıkarması, 1990'ların başı. AKP iktidarına en az on yıl var. Böyle bir sürü soruşturmalar, raporlar... Hiçbiri siyasilerden destek bulmuyor, hepsi sümenaltı ediliyor. Hatta Cemaat'le uğraşanların başını yakıyor siyasetçiler. Sonra Çiller, dualar eşli-

günde 15 Temmuz Anıtı'nın açılışına katılıyor ama pek de sorulmuyor ki, başbakanken ne yaptın? Hadi Ecevit'i mezarından kaldırıp soramayız da, hâlâ bazı şeyleri sorabileceğimiz insanlar var. Erdoğan'a kızıyoruz, kızalım tabii ki. Daha çok kızalım. Ama iktidara geldiğinde, zaten pek çok kritik noktası Cemaat tarafından ele geçirilmiş bir ülke bulduğunu da inkâr etmeyelim. Doğruya doğru şimdi.

Cemaat'in medya ve sosyal medya ayakları

Ama AKP iktidarının Cemaat'i birçok önemli operasyonda kullandığı, en azından operasyonlara göz yumduğu da bir gerçek.

Söyledim onu zaten. Ortak tasfiye operasyonuna giriştiler. Malum operasyon ve davalar zinciri... Sonra yollar ayrılınca, iş terse döndü. Cemaat o operasyonları yapmak için ideal örgüttü zaten. Polis elinde, yargı elinde, koordinasyon sağlayacak zekâsı var, tasfiyeye hedef olan gruplarla yakın mesai yapan elemanları var. Kamuoyu oluşturma, algı yaratma, kafa bulandırma konusunda hünerliler. Polisi, askeri, yargıcı, gazetecisi, televizyon tartışmacısı... Koordineli biçimde çalışıyorlar. Şimdi cezaevinde birçok gazeteci var, değil mi? Haksız hukuksuz biçimde girip çıkanlar, girip çıkamayanlar, yurtdışına kaçmak zorunda kalanlar. Üzülüyoruz, kızıyoruz, tepki gösteriyoruz. Ama meslek hanesinde gazeteci yazıp örgüt tetikçiliği yapanlar da var. Ateşli silahla tetikçilik yapmamış da yazılı silahla, sözlü silahla yapmış. Birine kumpas kurulacak, diyelim. Polisin görevi ayrı, savcının görevi ayrı, hâkimin görevi ayrı, gazeteci görünenin görevi ayrı. Ya önceden operasyona meşruiyet kazandıracak yalan haberler yapıyor, ya operasyon başladıktan sonra kendisine verilen manipülatif, bazen tamamen palavra malzemeyi haber olarak sunuyor. Televizyon tartışmacısı ekranda o yalan haberi köpürtüyor. O zamanlar bir "soruldu haberciliği" vardı. Birisi gözaltına alınmış. Poliste ya da savcılıkta kısa kısa çok alakasız sorular soruluyor. "Sivas Katliamı'nı organize ettiğiniz saptanmıştır. Ne diyeceksiniz?" Sorgulanan, şaşırıyor. "Hiç alakam yok," gibi

bir cevap veriyor. "Filanca olaydaki intihar eylemcisine patlayıcı madde temin ettiğiniz saptanmıştır. Ne diyeceksiniz?" Adam yine şaşırıyor. "O eylemi yapanların dünya görüşü benimkinin tam zıttı," gibi bir cevap. Bu konular ne iddianameye giriyor ne yargı aşamasında bir daha karşısına çıkıyor sanığın. Ama bir işe yarıyor. Ertesi gün bazı gazetelerde, çoğunlukla *Taraf*'ta, *Bugün*'de öyle manşetler atılıyor ki, yalnızca başlığa bakınca Sivas'ı da onlar yapmış, intihar eylemlerini de onlar organize etmiş sanıyorsun. Haberin içine bakınca görüyorsun ki, olaylarla tek somut bağlantıları, kendilerine polisteye, savcılıkta öyle bir soru sorulmuş olması. Niye sorulmuş? Gazeteye manşet çıksın diye. Polisi, savcısı, gazetecisi... Entegre tesis gibi çalışıyorlardı işte. İlk operasyonlarda sahte delil kalitesi, yalan haber kalitesi biraz daha yüksekti. Zaman içinde düşmeye başladı. Bu da bir vakıadır.

Nasıl açıklıyorsun o kalite kaybını?

Kendilerine güvenlerinin tavan yapmasından gelen özensizlik, bir etken olabilir. Ne yapsak gidiyor nasıl olsa, her koşulda operasyonlar yürüyor düşüncesi... Ama işin kasıtlı bir yanı olduğunu da düşünüyorum. Bir tür güç gösterisi. Bir bakışta sahte olduğu anlaşılan belgeler yerine biraz daha özenli sahte deliller üretebilirlerdi. Hanefi Avcı'yı bir radikal sol örgüt yerine meşrebine daha uygun örgüte bağlayabilirlerdi. Ahmet Şık için Ergenekon bağlantısından daha uygun suçlama bulabilirlerdi. Orada şöyle bir mesaj da vermeye çalışıyorlardı sanırım: Biz o kadar güçlüyüz ki, 50 yıllık sağcıyı sol örgütten; 30 yıllık devrimciyi askerî darbe davasından yargılayabiliriz; en uyduruk delillerle karşıtlarımızın hayatını karartabiliriz. Sakın bize bulaşmayın!

Ama o kadar zayıf delil ve iddialarla insanların tutuklanması biraz ellerini de zayıflatmadı mı? Özellikle Ahmet Şık, Nedim Şener, Hanefi Avcı tutuklamaları.

O âna kadar yaptıkları her şeyi onaylamış bazı insanlarda bir kuşku yarattı, ki bunların çoğu liberal ve sol liberal çevreler-

den insanlardı. Yine de uzun süre, onun arızî bir durum olduğunu düşünmeye çalıştılar. 2010'dan sonra medyada siyasi tasfiyeler başladığında, AKP cephesinin demokrasi adına kendilerine sahip çıkacağını, her şeyin patronların kraldan çok kralcı tavrından kaynaklandığını düşünen, öyle ummak isteyen meslektaşlarımızdan söz etmiştik hani. Bu da öyleydi biraz. Bir yanlışlık, bir kazara haddini aşmışlık olduğuna ikna etmeye çalışıyorlardı kendilerini. O tutuklamalardan sonra verilen ödüllerden, laf salatalarıyla savunulan manşetlerden, vakıf kurullarına giren Cemaat üyelerinden, Abant toplantılarından bahsederek çok şey söyleyebilirdim bu konuda. Ama OHAL koşullarında, sözünü ettiğim çevreden bazı insanlar haksız yere tutuklanmışken, vicdanın kaldırmayacağı hükümler almışken, oralara girmek istemiyorum. Bir gün olağan koşullara dönersek, konuşuruz. Yalnız, Nedim Şener'in adı geçmişken... Cemaat'in bugün bile medyayı, daha doğrusu sosyal medyayı nasıl etkili kullandığına ilişkin bir örnektir Nedim Şener.

Hangi açıdan?

15 Temmuz'dan sonra Nedim Şener'in hükümet destekçiliği çok itici bir boyuta geldi. Benim gözümde öyle, en azından. Çok iyi bir muhabir, analitik bakış için donanımı yetersiz bir yazar, bence. Fakat sosyal medyada öyle linçler de yedi ki... *Cumhuriyet*'ten Oğuz Güven'in tutuklanması olayı... Tutuklamaya neden olan haberle ilgili, Nedim Şener münasebetsiz bir tweet atmış. Gerçekten münasebetsiz. Ama ne zaman? Yandaş medyanın hesapları Oğuz'a ve *Cumhuriyet*'e saldırıya geçtikten epeyi sonra. İlk saldıranlar başkaları, haksız yere gözaltına alanlar ve tutuklayanlar başkaları; bütün olay Nedim Şener'in üzerine kaldı. Oğuz ta muhabirlik yıllarından arkadaşım ve güvenilir bir insandır. Cezaevinden çıktığında Nedim'e değer vermediğini belirten bir-iki cümle kurdu ama gerçeği de söyledi. "Beni asıl yandaş medyanın hesapları hedef gösterdi," dedi. Sonra Rıza Sarraf davasıyla ilgili bir programda Nedim Şener'in söylediklerinden çok kısa bir

bölüm kesilip sosyal medyada yayıldı. Seyredince zannediyorsun ki, yolsuzlukların soruşturulmasına karşı çıkıyor. Oysaki tam aksine, yolsuzlukların üzerine gidilmesini isteyen bir şeyler söylemiş. Ama ilk yayılan video her zaman galip gelir. Bir de yolsuzluk savunuculuğu kaldı adamın üzerine. 1990'ların yolsuzlukları, karanlık ilişkileri, mafya ekonomisi konusunda kaynak ararsanız karşınıza Şener'in kitapları çıkar. AKP dönemi yolsuzluklarıyla ilgili ararsanız; bir zamanlar hakkında iki tweet atıp unuttuğunuz Yasin el-Kadı'yla ilgili kitabı çıkar, Unakıtan'la ilgili *Kemal Abi* kitabı çıkar. Gerçekten iyi bir muhabir, iyi bir araştırmacı. Tekrar ediyorum, donanımsız analizci. Ve son dönemlerin standart linç kurbanlarından biri. En çok da kim saldırıyor ona? Maalesef çoğunluğu siyasi konularda hayli birikimsiz olan Atatürkçü sosyal medya gençleri saldırıyor. Niye? Çünkü yandaş olmuş. Doğru, ben de kızıyorum. Ama o linçleri hazırlayanların, gerçekdışı bilgilerle linçlere malzeme sağlayanların kimler olduklarını seziyorum. Yanıldığımı da hiç sanmıyorum.

Kimler? Cemaatçiler mi?

Bence öyle. Hâlâ o kadar etkili ve doğal olarak hâlâ o kadar zekiler ki, sosyal medyadaki yönlendirme güçleri çok yüksek. Gazeteci, siyasetçi, sporcu, sanatçı; geçmişte kimden kuyruk acıları varsa bugün bile onlarla uğraşıyor, farklı kitleleri onların üstlerine sürebiliyorlar. Burada da sosyal medyanın en saf kitlelerinden biri olan Atatürkçü gençleri sıklıkla kullanıyorlar. Ve o saf gençler emin olsun ki örtülü Cemaat faaliyetleriyle gösterilen hedeflere saldırırken kullandıkları ifadeler de ileride Cemaat için malzeme olabilir. Hatta bugünden emareleri var onun. İleride Cemaat yeniden eski açık yüzüne kavuşursa, şimdi yazdıkları şeyler, "İşte Kemalistler böyledir! İşte Atatürkçüler böyle saldırgandır!" diye aleyhlerine kullanılacak. Nedim Şener vakası fazla güncel bir örnek ama hem Cemaat'in faaliyetlerini nasıl sürdürdüğünü göstermesi açısından bir simge hem de Nedim Şener'in niçin bugün bile hedefte olduğunu hatırlatması açısından.

Cemaatçi değilmiş gibi görünen Cemaat hesaplarından yapıldığını söylüyorsun böyle operasyonların.

Hatta zaman zaman Cemaat karşıtıymış gibi görünen hesaplardan. O yöntemle operasyon yapanlar var; sahte isimlerle açık Cemaat destekçiliği yapanlar var ki OHAL koşullarında anlaşılır bir şey. Tabii bir de yurtdışında bulunan tanınmış Cemaat mensuplarının yazıp çizdikleri var. Şunu inkâr etmek olmaz, kime yapılırsa yapılsın kabul edilemeyecek hak ihlalleri yaşandı 15 Temmuz'dan sonra. Bunların sosyal medya üzerinden anlatılmasına kimse bir şey diyemez. Ama bazen de klasik Cemaat abartmalarının, saptırmalarının, manipülasyonlarının örneklerini görüyoruz. Birçok AKP karşıtında böyle filtreler çalışmadığı için, onlar da her şeyin üzerine atlıyor. Bir de eski yoldaşları var Cemaat'in, entelektüel kesimden. AKP-Cemaat boşanmasında mecburen ya da gönüllü olarak Cemaat tarafında kalanlar. Onlar da hâlâ destek atabiliyor.

Nedim'in özellikle seçilmesinin sebebi, Hrant Dink cinayetiyle ilgili kitabı mı?

Kitabı, haberleri, gazete yazıları... Hrant Dink cinayeti, Cemaat'in en önemli eylemlerinden biri olabilir. Hatırlarsın, suikastın işlendiği gün NTV haber merkezinde ben ve bir arkadaşımız daha bu işte Cemaat'in parmağı olabileceğini söylemiştik. İznini almadan adını telaffuz etmek doğru olmayabilir sevgili arkadaşımızın. O zaman bir tahmindi bu. Zaman içinde okuduklarımla, ortaya çıkan bilgilerle güçlü bir kanaate dönüştü. Suikastı hazırlamakla suçlanan Cemaatçi polislerin yargılaması sürüyor. Ve maalesef Türkiye'nin mevcut hukuk koşullarında ya da hukuksuzluk koşullarında sürüyor. Şu anda bile, "Kesin onlar yaptı," diyemiyorum ama aradan geçen yıllar kanaatimi giderek güçlendirdi. Bir tasfiye operasyonu yapıyorsun ve operasyonlar zincirinin kritik bir aşamasında, tasfiye etmeye çalıştığın kesimin üzerine kalabilecek önemli bir suikast işleniyor. Barış yanlısı bir Ermeni gazeteci öldürülüyor. Böylece hem tasfiye operasyonlarını daha meşru hale getiriyorsun hem Türkiye dışından gelen desteği artırıyorsun hem de Türkiye'de senin için işlevsel olabilecek bir grubu iyice ya-

nına çekiyorsun. Sayıları az, fikirlerinin doğrudan kamuoyu desteği az ama medya üzerinden kamuoyu oluşturma potansiyeli yüksek bir aydınlar grubu. Suikast sonrasında her şey Ergenekoncuları, ordunun içindeki Kemalistleri işaret ederken Nedim Şener'in olası Cemaat bağlantılarının üzerine gitmesini hiç kabullenemedi Fetullahçı ekip. Sözünü ettiğim aydınlar grubu da uzun süre kaale almadı Nedim'in haberlerini ve aynı iddianın peşini kovalayan diğer isimlerin yazdıklarını, söylediklerini. Kaale almamaktan öte; öyle Abant Toplantısı dönüşü, "Hrant Dink'i Cemaat mi öldürdü yani," diye alaycı üslupla yazılar filan... Yakın zamana kadar, belki bugün bile süren bir tavır... Bunları da bir gün geleceğini umduğumuz olağan hal koşullarında, insanların tepesinde ceza davaları kılıcının o kadar kolay sallanmayacağı zamanlara erteleyelim. Ceza davalık değil etik tartışmalık konular çünkü.

Aydınlara Cemaat markajı

Ama Cemaat'in birçok aydınla hukuku Dink suikastının öncesine gidiyor:

Suikasttan sonra kadro kalabalıklaştı, olan bağlar güçlendi ama evet, suikastın öncesine gidiyor tabii. Ta 1990'ların ikinci yarısındaki davetlerle, tanışma telefonları ve buluşmalarla, yurtdışına okul ziyareti gezileriyle başlamış bir şey. AKP iktidara geldikten sonra, askerî vesayeti tasfiye, Kemalist tahakkümü bitirme, darbe karşıtlığı gibi söylemler üzerinden yakınlaşmalar yoğunlaştı. Operasyon ve davalar, birliktelik duygusunu artırdı. *Taraf* gazetesi bir buluşma noktası oldu. 2010'daki referandumun coşkusu birlikte yaşandı. Hayır oyu vereceklere darbecilik yaftası birlikte yapıştırıldı. Sonra taraflardan biri askerî darbeye kalkışmasaydı, iyi olacaktı. Ya da taraflardan diğeri, Cemaat'in samimi demokratlardan oluştuğu kanaatine kapılmasaydı vaktiyle... Yalnız şunu da belirtmek lazım, Cemaat seni seçmişse direnmek zordur.

Seninle bağlantı kurmaya niyetlenmişse, seni tarafına çekmek istiyorsa...

Cemaat'in varlığı seçme üzerine kuruludur zaten. En güçlü zamanlarında çıkar için onlara yanaşma hesabı yapan bazı işadamlarını hariç tutarsak, hep Cemaat seçer. İlkokuldaki çocuğu, lisenin parlak öğrencisini, askerî okulun zeki öğrencisini, kamu kuruluşundaki mühendisi... Seçerlerdi, yanaşırlardı ve boş dönme oranları düşüktü. Birçok aydına da öyle yanaşmışlardır. Özel kadroları, çok nitelikli elemanları vardır aydınlarla ilişki kurmak için. Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı en önemli araçtı tabii. Tatlı dilli, donanımlı, nabza göre şerbet vermeyi iyi bilen insanlar. Ararlar, bir daha ararlar. Türkiye'deki aydınların, sol geçmişi olanların özellikle, birbirlerine pek iyi davranmadığı bir gerçek. En ufak hatada insanların üzerine gidilir, hakaretler edilir. Yazdıkları en yakın çevrelerinde bile okunmayabilir, söyledikleri en yakın çevrelerinde bile dinlenmeyebilir. Derken aydınımızı çok saygılı, bilgili bir Cemaat mensubu arar. Bütün yazdıklarına, söylediklerine hâkimdir. Ayrıntılar üzerinden espriler yapar. En hassas noktalarından yakalar. Bakarsın ki, kısa süre önce Cemaat'i eleştirdiğini gördüğün gayet birikimli insanlar, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı üyeleriyle sıkı fıkı olmuş. Aydınlar, popüler gazeteciler, televizyoncular... Cemal Uşşak vardı, vefat etti kısa süre önce. Bir de Erkam Tufan Aytav. Onlar çok uzmandı bu konuda. Medya dünyasında, "Alo, aaa Erkam Bey merhaba,", "Alo, aaa Cemal Bey merhaba," diye telefon cevaplayan arkadaşları görmek ender rastladığımız sahnelerden değildi bir aralar. Seçtikleri insanları durmadan ararlardı. Genellikle de diyalog kurmayı, muhabbet kurmayı başarırlardı.

İnternet Dolunay Cemaat çıktıktan sonra sana yanaşma, yaklaşma, bu kitap üzerinden bir ilişki kurma gayreti oldu mu Cemaat'in?
Kitaptan önce *Zaman* gazetesinden pazar söyleşisi yapmak için aramışlardı. Eyüp Can'la da bu vesileyle tanışmıştık hatta. Kitap yayımlanmadan, Cemaat hakkındaki düşüncelerimi birkaç yerde kısa kısa aktarmıştım. Arada yine yokladılar. Kitap yayımlanınca da, "Haksızlık etmişsin ama doğru saptamaların da var, buluşalım, tartışalım," telefonu geldi bir. Yanaşmadım ilişkiyi ilerletmeye. Onlar da üstelemedi. Sanırım,

aleyhlerinde yazanları ikiye ayırıyorlar. "Yobazlar, Ortaçağ karanlığı, mürteciler" üslubunda yazanlarla muhatap olmuyorlar. Biraz daha çözümlemeci yaklaşımla eleştirenlere ise el uzatmayı deniyorlar. Senin de malumun, çok dalga geçtiğim bir konudur; ben kitaplar yazdığını çok kişinin, ne yazdığını az kişinin bildiği bir insanım. Akrabalarımın, yakın arkadaşlarımın çoğu bilmez. Okuyan insanlar olmadıkları için. 20 yıldır her karşılaşmada, "Neydi yaa o senin kitaplar, toplum kültürü filandı değil mi?" Biriyle tanıştırırlar, "Can da yazardır, ooo kaç tane Fenerbahçe kitabı var, ne kitaplar ne kitaplar..." Valla Fenerbahçe kitabım yok hiç, vaktiyle bir futbol kitabı yazmıştım ama... "Futbol işte, başka da var değil mi, pop şarkılarımız mıydı? Can müzik kitapları yazıyor..." Gerçekten kızmadığım ve gerçekten eğlendiğim bir şeydir. Ne kitaplar, ne kitaplar (gülüyor)... Fakat seninle temas eden her Cemaatçi, her kitabının her bölümüne hâkimdir. Ayrıca, yakınlaşmayı kabul edenleri zor günlerinde arar, ailenin cenazesi varsa mutlaka katılır, memleketin farklı yerlerinden gelmiş yiyecekler gönderir, kebapçıya davet eder, balıkçıya davet eder, çiğköfte yoğurup çağırırlar. Bayağı bir emekle kurar ve sürdürürler ilişkilerini. Hatta eski günlerde, cezaevine düşenleri de ziyaret ederlerdi. Kendileri cezaevine atmış olsa bile. 15 Temmuz'dan sonra bir söyleşide demiştim ki, "Cemaat'in polis ayağı seni KCK soruşturmasından içeri atar, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı ayağı cezaevinde ziyaret eder. Cemaat budur." Gerçekten de budur.

Sen yakınlaşmadığın için yardımsever yüzlerinden yararlanmadın ama zarar vermeye de çalışmadılar sana, kitaba rağmen.

Yurttaş olarak zararlarını gördüm ve görüyorum ama bireysel olarak bir şey yapmadılar. Yalnız, Cemaat'le doğrudan mı bağlantısı var, dolaylı mı bağlantısı var bilemediğim bir hadise. Zararı dokunan bir şey de değil sonuçta. Bir dönemin havası hakkında fikir verebilecek olay olarak aktarayım. *İnternet Dolunay Cemaat* çıkmak üzere. Yayınevi de doğal olarak kitabın tanıtımının yapılmasını istiyor. Rahmetli Nihat Tuna, canım arkadaşımdı, çok iyi adamdı. İletişim'in genel müdürü. *Aktüel*

dergisinde iyi diyaloğu olan biri var. Olaydaki rolünü bilmediğim için adını vermeyeyim o kişinin. Kitap basılmamış ama sayfalar bilgisayarda hazır. Nihat, "Kitabın printer çıktısını *Aktüel*'e gönderelim," dedi. *Aktüel* de ara ara yakın arkadaşlarımın da çalıştığı ama hiç sevmediğim bir dergi. Liberallerin en saldırgan ve çarpıtmacı yüzünü yansıtan bir yayın. *Pop Çağı Ateşi* çıktıktan sonra bir söyleşi vermiştim ama arada o kadar itici şeyler yapmışlardı ki, artık onlarla hiç işim olsun istemiyorum. Nihat'a, "Abi hoşlanmıyorum *Aktüel*'den, boş ver bence," dedim. O ısrar etti. Şimdi kitabın tanıtımı için şaklabanlık yapmak başka bir şey ama yayınevine karşı bir sorumluluğun da var. Kitabı basmak için siz para harcayın, ben tanıtımı kesin reddedeyim... Buna da hakkınız yok. Ayrıca Nihat da hiç kırmak isteyeceğim biri değil. *Aktüel*'deki arkadaşını aradı ve kitabın çıktısını gönderdi.

Hatırlamayanlar için: *Aktüel*, Sabah Grubu'nun dergisiydi.

Yine hatırlamayanlar için, o dönemde *Sabah* gazetesinin haber dilinde "Fetullah Gülen Hocaefendi" deniyordu. Köşe yazılarından bahsetmiyorum. Spotta, haberlerin içinde... "Fetullah Gülen" denmiyor, "Fetullah Gülen Hocaefendi" deniyor. Neyse, kitap gitti. Bugünkü gibi kurye servislerinin pek aktif olmadığı yıllar; ayrıca kitap çıktılarını geri göndermek diye bir âdet de yok. Ertesi gün, 24 saat içinde kitabın çıktısı yayınevine geri geldi. *Aktüel*'deki kişi Nihat'ı aramış, "Kitabı hiç beğenmedik, hiçbir şey yapmayacağız," demiş. Beğenmeyebilir. Önceki sohbetlerin birinde ben de söyledim, sıkıcı tarafları var diye. Ama o kadar kısa süre içinde böyle keskin bir karar verip 24 saat içinde kitabı geri postalamak... Dergi yayıncılığını da, kitap sayfası hazırlamayı da, kitap yayımcılığını da az çok bilen biri olarak o tavrın beğenip beğenmemeyle ilgisinin bulunmadığına eminim. Kitapta, *Sabah*'ın Gülen'den "Hocaefendi" diye bahsetmesini de eleştirmiştim. Belki o bir faktördür. Ama geçmişte şöyle bir şey de yaşamıştım: *Cilalı İmaj Devri*'ndeki bir bölümün başlığında Sabah Grubu'nun en etkili ismi Zafer Mutlu vardı. Ağır eleştiriler içeren bir yazıydı. O dönemde yine Sabah Grubu'nun ortak-

larından olan Ercan Arıklı yazıyı Zafer Mutlu'ya okutmuş. Mutlu da, "Aleyhimizde yazmış ama zekice yazmış, gelsin bizim grupta çalışsın," demiş. Ercan Arıklı da beni aradı, "Yavrucum, Zafer senin bizim grupta çalışmanı çok istiyor," diye. Ben de, doğal olarak, kabul etmedim tabii ki. Kitap çıktıktan iki ay sonra o kadar eleştirdiğin yere kapağı at; olacak şey mi? Böyle bir şey yaşanmışken, bütün kitapta *Sabah*'la ilgili tek cümle var diye öyle bir muamele yapacaklarına ihtimal vermiyorum, açıkçası. Ya ürktüler, nemelazım. Cemaat'i eleştiren kitaptan bahsetmeyelim diye. Ya da Cemaat'in bir etkisi vardı dergi üzerinde. Sonraki yıllarda açık açık Cemaatçi olanlar çalışmıştı zaten *Aktüel*'de. Bir dönemin havası hakkında fikir verebilecek olay dedim ya; Gülen Cemaati'nin dışa açıldığı dönemde, merkez medyada böyle bir hava vardı.

"15 Temmuz, Gülen Cemaati'nin işidir. Nokta."

15 Temmuz'a gelelim mi artık? Ya da 15 Temmuz'a gelmek için nereden başlayalım? AKP ile Cemaat arasındaki yol ayrımının kaçınılmaz hale geldiği nokta hangisi sence? Sen yazıp çizmiyordun ama NTV'deki sohbetlerde, bir gün aralarının kötü şekilde bozulacağını söylüyordun, araları çok iyi görünürken.

Yol ayrımının kaçınılmaz hale geldiği nokta, yollarının birleştiği noktadır. İşin siyasal boyutu, örgütsel boyutu bir yana; iki lider iki kişilik olarak ele alalım. İki büyük ego... 2007'de Türkiye'nin en güçlü ve en etkili iki insanı kim diye sorulsa, büyük çoğunluk Recep Tayyip Erdoğan ve Fetullah Gülen derdi. 2008'de sorsak? Aynı cevabı verenlerin yüzdesi artmış olurdu. 2009, 2010... O yüzde artarak giderdi. İki taraf da ikinin biri olmayı kolay hazmedecek insanlar değil. Fetullah Gülen geçmişte biraz daha sineye çekebilirdi bunu mecburen. Ama öyle bir güç patlaması yaşamıştı ki, artık sineye çekmesinin gerekmediğini düşünüyordu herhalde. Kurumsal ya da örgütsel olarak bakarsak da birbirlerinden yeterince yararlanmışlardı ve diğerini daha fazla palazlandırmadan işi bitirmeyi düşünüyorlardı. Emareler vardı, 7 Şubat [2012] kriziyle görüntü netleşti ve geri dönülmez yola girildi. Yani

tam Erdoğan'ın ameliyat olacağı gün, MİT Müsteşarı Hakan Fidan ve Oslo'da Kürtlerle masaya oturan bazı MİT görevlileri savcılık tarafından ifadeye çağrılıyor. Operasyonun arkasında Cemaat var. Bıçak altına yatacağın gün ekibine operasyon... Erdoğan bunu affeder miydi? Ya da, bırak Erdoğan'ı, kim böyle bir şeyi mesele yapmaz ki? 7 Şubat krizinden dört ay sonra, 2012 Türkçe Olimpiyatları'nın kapanış töreninde, Erdoğan, Fetullah Gülen'e seslendiği meşhur "Bitsin bu hasret" konuşmasını yaptı. Boşanmayı istemeyen çocuklar çok sevindi, "Hani araları bozuk" gibisinden yazılar döşendiler. Ama 7 Şubat'ta ipler kopmuştu. Sonrası, malum. Dersaneler krizi, 17-25 Aralık, Cemaat üyelerinin devletten temizlenmeye çalışılması, 15 Temmuz...

Cemaat'in tarihsel gelişimini anlatırken hep sabırdan, ölçülü olmaktan, risk almama kaygısından bahsettin. 7 Şubat, 17-25 Aralık ve 15 Temmuz, bu geleneksel tavırla çok uyuşmuyor. Neydi Fetullah Gülen'i ve çevresini kalkışma olarak da tanımlanabilecek bu olaylar zincirine iten?

Erdoğan asla durdurulamayacak bir güce kavuşmadan önünü kesip kendi güçlerini gösterme planından söz edebiliriz. Artık son aşamaya geldikleri düşüncesine kapılacak kadar güçlendiklerini ya da kendilerini güçlü hissettiklerini söyleyebiliriz. Fetullah Gülen'in ilerleyen yaşı ve sağlık sorunları nedeniyle mutlak iktidar gününü görmek için sabırsızlandığı tahmininde bulunabiliriz. Aslında örgütsel ruh hali itibarıyla 7 Şubat ve 17-25 Aralık ayrıdır, 15 Temmuz ayrıdır. 7 Şubat ve 17-25 Aralık, hücumdur. 15 Temmuz, savunmadır. Darbeye kalkışılmış, tanklardan ateş açılmış, uçaklardan bomba atılmış; görüntü hücum görüntüsü. Ama hadise, savunma hamlesi. Tüm tasfiyelere rağmen nispeten varlığını sürdürmüş devlet içi örgütlenmelerini koruma hamlesi; o örgütlenme daha fazla budanmasın diye kalkıştıkları son bir savunma hamlesi.

15 Temmuz'un perde arkası hâlâ tartışılıyor. Daha uzun yıllar da tartışılacak gibi. Sen, 15 Temmuz'un bir Fetullah Gülen Cemaati eylemi olduğundan eminsin.

15 Temmuz darbe girişimini Fetullah Gülen Cemaati yapmıştır. Nokta.

Nokta.

Geçenlerde senin de bulunduğun bir masada çok sevdiğimiz bir ortak arkadaşımız delirip delirmediğimi sordu. Çok sorulur da zaten, bu kez 15 Temmuz'la bağlantılı şekilde soruldu diye aktarıyorum. Binlerce sayfa iddianame okuduğumu söyleyince bu tepkiyi verdi. Dijital ortamda bulduğum her iddianameyi okudum. Ve evet, 15 Temmuz darbe girişimini Gülen Cemaati yapmıştır. İki iddia var; malum. Bir, çakma darbe ya da darbe tiyatrosu iddiası. İki, kontrollü darbe iddiası. Kontrollü darbe olabilir. Yani darbe girişimi önceden haber alınmış ve başlamadan bastırma şansı varken, başlamasına izin verilmiş. Olabilir. 14-15 Temmuz'da, özellikle de 15 Temmuz'da bir saatten sonra yaşananlar konusunda ciddi belirsizlikler var. Genelkurmay Başkanı Akar, MİT Müsteşarı Fidan... Darbeyi tam olarak ne zaman haber aldılar, öğleden sonra neler yaşandı, hangi istihbaratı paylaştılar da hangilerini paylaşmadılar... Umarım bir gün daha tatmin edici açıklamalar yaparlar. Ama çakma darbe diyorsanız, darbe tiyatrosu diyorsanız; ya Cemaat adına propaganda yapıyorsunuz ya da bilgi edinmek için asgari emek harcamadığınız konuda ahkâm kesiyorsunuz. 15 Temmuz'da tiyatro arıyorsanız, yurtdışındaki bazı Cemaatçilerin olaylar sürerken internet üzerinden yaptıkları yayınlara bakın. Kayıtları duruyor video paylaşım sitelerinde. Asıl tiyatro orada.

Neler var o kayıtlarda?

İlk saatlerde, darbenin başarıya ulaşma şansı var gibi görülürken, Erdoğan'dan yana tavır alıyorlar. Tamam, eleştiriyor ve sevmiyoruz ama böyle bir durumda sahip çıkarız havası. "Kendisinden ilk defa cumhurbaşkanımız diye bahsediyorum," filan. Birbirlerine, "Klasik Kemalist darbe... Evet, tipik Kemalist darbe," deyip duruyorlar. Saatler ilerleyip de işler sarpa sarınca, Erdoğan çıkıp konuşunca, "Hayır hayır, bu olmadı işte, yanlış tavır" havasına geçiyorlar. Suratlar düşüyor.

Darbe kazara başarılı olsaydı, TRT'den okunan bildiride de görüldüğü gibi, Kemalist darbeymiş gibi göstereceklerdi. Yutturmaları kolay olur muydu? Olmazdı. Ama başarılı bir darbenin ardından yutmadığını, yemediğini ifade etmek de kolay olmazdı. Arada Erdoğan harcanacak, ihale Kemalistlere kalacak, sözde normalleşme sürecine geçildiğinde de Cemaat bir taşla iki kuş vurmuş olacaktı. Elbette Erdoğan gidecek umuduyla, olaylar başladıktan sonra darbeye destek vermiş Atatürkçü subaylar olabilir. Hatta önceden bazı şeylere ortak olup Cemaat'i son düzlükte satmış olanlar da çıkabilir. Ama 15 Temmuz bir Cemaat operasyonudur.

Bu hem ilk anda edindiğin kanaat hem iddianameleri okuduktan sonra edindiğin kanaat.

Rahmetli annemden duyduğum bir söz var. Eski kuşak ceza hukukçularının sözü herhalde. "Oğlum, malumat için ikrardan çok inkâra bakacaksın," derdi. Yani bir suçu itiraf edenlerden de olayın gidişatıyla ilgili bilgi edinebilirsin ama asıl bilgi, inkâr etmeye çalışanların anlattıklarından gelir. Epeyi bir itirafçı var. Onların anlattıkları, 15 Temmuz'dan çok Cemaat'in genel işleyişi, iç ilişkileri hakkında fikir veriyor. Ama inkârcıların, ne darbeyle ne Cemaat'le ilişkilerinin bulunduğunu söyleyenlerin ifadelerindeki tutarsızlıklar, açıklayamadıkları noktalar... Her şey bir yana, 16 Temmuz sabahı Akıncılar Üssü çevresinde yakalanan siviller var. Bir tanesi, Adil Öksüz. Akıl sır ermez şekilde serbest kalıp kaçmayı başaran Adil Öksüz... Bir de kaçamayanlar var. Kemal Batmaz, Harun Biniş, Nurettin Oruç, Hakan Çiçek... Biri, aynı Adil Öksüz gibi, Akıncılar çevresine 16 Temmuz sabahı arsa bakmaya gitmiş. Biri, bir yıl önce terfi eden arkadaşını tebrik etmek için üsse gitmiş, diğerinin öğrencisinin babası Akıncılar'da subaymış ve, "Akşam sosyal etkinlik var," diye davet etmiş. Bir diğeri, Akıncılar'a yakın bir köyde hayvancılık belgeseli yapacakmış da taksi şoförü yanlış yerde indirdiği için üssün yakınlarında yakalanmış... Hepsi de, inkâr etmelerine rağmen, Cemaat'le çok net bağlantısı bulunan adamlar. Her dosyada böyle onlarca tuhaf ifade var ama bu kadarı bile yeterli sanırım.

Darbenin başarı şansı var mıymış sence?

Çok düşükmüş. Başlama saatini erkene almayıp gecenin bir vakti birkaç büyük şehrin sokaklarını ele geçirselermiş ve iletişimi kesmeyi başarabilselermiş, Erdoğan'ı gözaltına alabilselermiş, Türkiye öyle bir sabaha uyanabilseymiş... Ne olurdu, bilemeyiz. Ama ciddi koordinasyon sorunları var. Cemaatçi askerler içinde bile darbeyi önceden bilenler az. Bazıları 15 Temmuz sabahı öğreniyor, bazıları bir-iki gün önce. Saatler kala haber verilenler bile var. Hazırlık haftaları boyunca plandan haberdar olanların sayısı çok kısıtlı. Emir komuta zinciri içinde gerçekleştirilmeyen bir darbe için büyük handikap... Harekât başlayınca ne yapacaklarını bilemiyorlar. Asker ve sivil Fetullahçılar birbirlerini o kadar da iyi tanımıyor, güven sorunları yaşanıyor. Planı bütünsel haliyle bilen çok az. Cemaat'i cemaat yapan gizlilik, sınırlı bilgiyle yetinme ilkesi darbe sırasında ayaklarına dolanıyor. Kimin ne yapacağı çok belli değil. TRT'ye, Telekom'a, Türksat'a giden ekiplerin teknik bilgileri yetersiz. Yanlarında götürdükleri siviller de teknik alanlara hâkim olamıyor. TRT'deki bildiri okuma hadisesi bile tam bir karambol. Aslında bir subay okuyacak bildiriyi. Prova yapıyor, kıyafet değiştiriyor. Son anda bir spikerin okumasına karar veriliyor. Hangi kararın, hangi emrin nereden geldiği karışıyor. Dediğim gibi, emir komuta zinciri içinde yapılmayan darbe, koordinasyon sorunu kaldırmıyor elbette. Emir komuta demişken... Sırf emirleri uyguladığı için başı yanan da çok insan var. İşin en acı yüzlerinden biri... Başarı şansına dönersek, yine de daha geç bir saatte küçük bir şans olabilirmiş belki. Çünkü hemen sokağa çıkanlar var ama halkın asıl kitlesel olarak sokağa dökülmesi, darbenin başarısız olacağı anlaşıldıktan sonra. Farklı bir sabaha uyanılsaydı, kitlelerden aynı hareket beklenmeyebilirdi. Genel olarak baktığımızda, Cemaat'in bildik zekâsını, aklını, planlama yeteneğini pek göremiyoruz 15 Temmuz'da.

"Gülen'in 16 Temmuz planını darbeci subaylar da bilmiyordu"

Bir de, zaten o darbe girişiminde bulunan yapıya baktığın zaman, görünür herhangi bir siyasi akıl ve otoritenin, hatta nerdeyse bir askerî otoritenin bile olmayışı, darbe girişiminin ardında görünmeyen bir el bulunduğunu net bir şekilde gösteriyor. Bir komuta konseyi, onun sözcüsü olmaya aday bir asker, akıl üreten liderler; hiçbiri yok. O uyduruk bildiri dışında, darbeyi gerekçelendirebilecek herhangi bir kimseyi de görmüyoruz. Yani orada hakikaten bir dış aklın bulunduğu belli.

Dış akıl, daha doğrusu yurtdışındaki akıl. Diyelim kazara darbe başarılı oldu. Sonra? 16 Temmuz sabahı? Az önce söylediğim gibi, bir Kemalist darbe havası vereceklerdi büyük ihtimalle. Ordu içindeki ve bürokrasi bile demeyelim, teknokrasideki bazı atamalarla ilgili liste ele geçirildi. Ama asıl devlet yönetimi ne olacaktı? Hükümet, bakanlar... Bunu darbeyi yöneten generaller bile bilmiyordu sanırım. Kim biliyordu? Fetullah Gülen ve çevresinde birkaç kişi. Çekirdeğin çekirdeği. Mustafa Özcan, Suat Yıldırım... Ha sorarsan, Fetullah Gülen hiç öyle taraklarda bezi olmayan, kendi halinde bir gönül insanı. Ne darbe bilir ne subayları tanır.

Aslında neredeyse son güne kadar Fetullah Gülen'in bu işlerde hiçbir sorumluluğu, yöneticiliği yoktur; iddiasını korudular. Hiçbir şeyle mali bağı yoktur, yöneticilik bağı yoktur. Bu insanlar gönül rızasıyla bu harekete varlıklarını ve kendilerini vakfetmiş insanlardır, iddiasını hep yinelediler.

Oysaki neredeyse her öğretmen atamasına kadar, ilçelerdeki yargıç atamalarına kadar, kasabalardaki abi-abla atamalarına kadar ondan geçiyor. Gülen Cemaati'ne özgü bir şey değil. Tek adamın yalnızca lider olmamasına, tüm ayrıntılara hâkim tek insan olmasına İslami kesimde sıkça rastlanıyor. Hizbullah'ta da her şeyi bilen ve en kapsamlı arşive erişimi olan tek kişinin Hüseyin Velioğlu olduğu söylenirdi. Beykoz baskınında öldürülen... Gerçi Fetullah Gülen, son yıllarda, AKP ile yaşanan kavganın gerilimiyle herhalde, münzevi gönül adam-

lığı rolünde falsolar vermeye başlamıştı. İki ayrı konuşmada söyledi ya; bir devlet büyüğü, birlikte olmak için, bir kadınla buluşacak. Gülen'e, "Buluşacakları yerde kamera var," diye istihbarat geliyor, o da devlet büyüğünü uyarıyor. Normalde kamuoyu önünde anlatacağı bir şey değil. Pennsylvania'daki gönül adamı, münzevi emekli vaize böyle bir istihbarat gelir mi? Tam böyle bir hadise değil ama... "Evlerine ateşler salsın, yuvalarını yıksın," diye giden hezeyan videosu... 28 Şubat'tan itibaren yeniden tuğla tuğla ördüğü akil adam, sevgi adamı imajının bir anda alaşağı olması... 2013'ten sonra Cemaat ve Gülen de eskiden yapmayacakları hatalar yapmaya başladı. Hiçbir hata, 15 Temmuz'la kıyaslanmaz tabii ki.

Darbe girişimi sonrasında yargılanan askerlerin ifadelerinden söz ettin. Bir de yargılanmayanlar var. Kamuoyunda çokça konuşulduğu üzere, olayın siyasi ayağı... Bir siyasi ayağı olmadan bu soruşturmanın bir sonuca varacağını düşünmüyorum ben. Ama tabii o soruşturmanın önündeki, siyasi bir araştırmanın-soruşturmanın önündeki engelin ne olduğunu da biliyoruz. Bu soruşturmanın gelip halen iktidarda olan, iktidar partisinin aktif üyeleri olan, sözcüsü olan pek çok insanın ayağına dolanma ihtimali.

Ama orada da yine şöyle bir karmaşık hadise var. Siyasetteki Cemaatçiler dediğimiz zaman, açık kimliğiyle var olmuş az sayıda insandan söz edebiliriz. Araları iyiyken AKP'nin Cemaat'e ayırdığı açık kontenjanları doldurmuş İlhan İşbilen gibi, Hakan Şükür gibi isimler vardı. Onlar gitti zaten. Parti içindeki ve yerel yönetimlerdeki bazı tasfiyelerin gizli Cemaatçileri hedef aldığı söylendi. Onlar da mahkemelik olmadı ama bir bedel ödediler. Ama o iki halkanın dışına çıkınca işler karışıyor. Sen de iyi bilirsin gazeteci olarak; Anadolu'da, taşrada siyaset nasıl işler, siyasetçiden ne beklenir? Seçmene iş bulacaksın, çocuğunun okul problemini çözeceksin, yurtta yer ayarlayacaksın, askerlik sorunuyla ilgileneceksin, karakolda ve mahkemede destek vereceksin, sağlık sorununa çare arayacaksın. Sürekli aracılık gerektiren bir siyaset tarzı ve geleneği. Şimdi burada siyasetçi nereye gidecek? Polise gidecek, adliyeye gidecek. Adliye-polis kimin elinde? Cemaat'in elinde. Eği-

tim kurumlarına başvuracak. Kimin elinde? Cemaat'in elinde. Barınma kurumlarına başvuracak. Kimin elinde? Cemaat'in elinde. Sağlık kurumlarına başvuracak. Kimin elinde? Cemaat'in elinde. Cemaat'in bürokraside o kadar güçlenmesi, devlet yapılanması içinde o kadar güçlenmesi sonucunda, Anadolu'daki siyasetçinin Cemaat kapısına dayanması kaçınılmaz hale gelmişti. Bunu MHP'liler, CHP'liler de yapmıştır. Bir şekilde gidip Cemaat'le muhatap oluyorsun. Bunun ne kadarı Cemaatçiliğe giriyor, ne kadarı girmiyor?

Cemaatçilerin önünü açmakla, Cemaatçilere verilen imkânlardan faydalanmaya çalışmak diye bir çizgi çekilebilir belki. Ama çizdiğin tablo sadece siyasetçiler için geçerli değildi ki. Bazı işadamları, medya gruplarının temsilcileri cezaevine girdi. Cemaat'le işbirliği yaptığı için, Fetullah Gülen'e gidip orda ceketini iliklediği için, adamın sağında durduğu için... Onların bir kısmı, bu kurulu düzenin bir gereği olarak, işlerini bitirebilmek için, Cemaat adres gösterildiği için Fetullah Gülen'e gitti. Ancak onlarla iş bitirildiği ve bu meşru sayıldığı için Cemaatçi hâkimlere, doktorlara, yargıçlara gittiler. Şöyle ölçüler koyabiliriz belki: Sınav sorularının çalındığı bariz olmasına rağmen bunun üzerine yıllar boyunca yatanlar ve benzeri birçok örnek var. Bürokrasiden başlayıp siyasi sorumlulara uzanacak şekilde, zincir halinde hesap sorulması gerekiyor. Bir yandan da, hesabı en kuvvetli soracak adamla hesabı verecek kişi aynı olunca, elin kolun bağlanıyor tabii.

Sanırım asıl problem şu. AKP ile Cemaat'in mutlu günlerinde öyle bir sarmala girmiştik ki, oradan hukuki anlamda içimize sinebilecek bir çıkış yolu kalmamıştı. Acı ama böyle galiba. Hep AKP, AKP diyoruz. CHP temsilcileri 15 Temmuz'dan sonra çıktı, "Biz yıllardır uyarıyorduk," dediler. Neymiş uyarı? Çıka çıka karşımıza ne çıktı? Rahmetli Kamer Genç'in Meclis kürsüsünde yaptığı bir konuşma. Hakikaten de anlamlı. Çünkü Cemaat'le AKP'nin aralarının çok iyi olduğu bir dönemde AKP'lileri uyararak, "Yarın bunlar sizin de başınıza bela olacak," diyor. İlgiyle izledik, Kamer Genç'i andık. İkincisi yok mu bunun, üçüncüsü, beşincisi... Yıllardır Cemaat tehlikesine dikkat çekiyormuşsunuz ya... Galiba Bü-

ent Tezcan'dı, onun Meclis kürsüsünde söylediği iki cümle ıktı. Başkası yok. 2013'ten önce vardır da, 2013-2016 arasında CHP'lilerin Cemaat'e karşı bir tavrı yok. İlhan Cihaner gibi, bireysel olarak tavır koyan birkaç ismi tenzih edeyim. Parti yöneticileri içinde Cemaat'i eleştiren kimse yoktu. Çok zekice olduğunu düşündükleri şöyle bir taktik uyguluyorlardı. Söz Cemaat'e gelince, "Efendim onları biz de eleştiriyoruz ama, 'Ne istediniz de vermedik,' diyen Erdoğan değil miydi?" Hoop, ortadan yarım cümleyle Cemaat'i geçiştirip Erdoğan'a, AKP'ye. Tabii ki AKP'ye de laf etsinler ama üç yıl boyunca Cemaat'e neredeyse hiç laf etmediler. Üstüne gidip bir de en pespaye Cemaat gazetelerinin kapısında, en kumpasçı polis şefleri gözaltındayken emniyetin kapısında nöbet tuttular. CHP'liler Cemaatçi oldukları için mi? Hayır. Biraz AKP'ye muhalefet için; biraz Cemaat'ten belge gelir, bilgi gelir, muhalefet malzemesi olur umuduyla ama sanırım en çok Cemaat'e bulaşma korkusuyla. Ne olduğu belli olmayan bir yapı devletin içine bu kadar sızarsa karşımıza çıkacak sonuç da böyle bir tablo oluyor maalesef. 1980'lerden günümüze, yüzlerce siyasetçinin sorumluluğu var bu meselede. Ben de en büyük payı AKP'ye veriyorum ama tek sorumlu olmadıklarını anlatmaya çalışıyorum.

"Darbe yaparken darbe aldı ama yıkılmadı"

Peki sence bu süreçlerde Cemaat o kimsenin pek bulaşmak istemeyeceği halinden ne kadar geriye gitti? Ne kadar güç kaybetti?

Epeyi bir güç kaybettiği kesin. Kendileri belli etmemeye çalışsa da, bazen, "Türkiye bizim için 150 ülkeden biri," deseler de, Türkiye'deki kaynakların kesilmesi ve iktidar hayallerinin en iyi ihtimalle bayağı bir ertelenmiş olması, ağır darbedir. Darbe yaparken darbe aldılar ama yıkılmadılar. Birçok ülkede okulları duruyor. Türkiye kaynakları önemli ölçüde kesilmiş olsa da hâlâ çok paraları var. Uluslararası bağlantıları var. Lobileri güçlü. Propaganda araçları iyi işliyor. Batı medyasında Türkiye'yle ilgili, 15 Temmuz'la ilgili, Cemaat'le ilgili çoğu haber ve yorum tam da isteyecekleri şekilde kaleme alınmış

oluyor. Dışarıdan gönderilmiş fikir yazılarındaki ağırlıkları, *opinion* sayfaları deniyor ya, o sayfalardaki ağırlıkları ayrı. Batı medyasının kadrolu isimleri de çoğunlukla yorumlarını onları destekleyecek biçimde yazıyor. 15 Temmuz'u izleyen sıcak günlerde de öyleydi, bugün de öyle. Yurtdışındaki Cemaatçi olmayan bazı Türkler de o tarafa yontuyor hep, ne yazık ki. O kadar insan hakları ihlalinin üzerine, hukuksuzluğun üzerine Türkiye'deki mevcut iktidar bunları eleştirince pek anlamlı olmuyor ama birilerinin de söylemesi lazım. Erdoğan, "Ee-eyyy *New York Times*, eeyy *Wall Street Journal*," dediğinde yadırgıyoruz bazen. Ama bu demek değil ki, onlar da "eeyy, sen kimsin yaaa"yı hiç hak etmiyor. CIA, Amerikan devleti, bazı Avrupa devletleri alttan alta destekliyor olabilir, olmayabilir. İşin perde arkası boyutunu bilemem. Perde önü boyutunda, sorumsuzca yayın yapılıyor. En iyi ihtimalle, yeterince araştırma yapmadan politika ve tavır belirlemek söz konusu.

Üstelik bunca imkân kullanabilen yayın organlarından bahsediyoruz. O imkânları iyi kullanmıyorlar maalesef bu konuda. Cemaat de sıkı çalışıyor gerçekten. IFLC diye bir şey var. Nedir IFLC? *International Festival of Language and Culture*... Yani bildiğimiz Türkçe Olimpiyatları artık gezici hale geldi, ülke ülke geziyor. Ali Ursavaş yönetiyor o işi. Gezdikleri yerleri, ziyaret ettikleri makamları internet sitelerinde yazıyorlar. Dün senatodaydık, önceki gün kongrede filanca Temsilciler Meclisi üyesiyle görüştük, Avustralya'daydık, Arjantin'deydik, Fransa'da gösteri yaptık, Romanya'da evlatlarımız dans etti, Moldova'da çocuklarımız sahneye çıktı, Stuttgart belediye başkanı konuşmasında IFLC'yi övdü. Müthiş bir propaganda ve tanıtım çalışması. Dünyanın çeşitli bölgelerinden, çoğunlukla da mahrumiyet bölgelerinden gelmiş sevimli çocuklar şarkı söylüyor, dans ediyor. Kapıyı açmamak kolay değil, geldiklerinde. Fakat yine de insan kabul ettiği, gösterisine ev sahipliği yaptığı örgütün ne olduğunu bilmez mi? Almanya'da yüzlerce kişinin ölümüne yol açmış bir örgütü, kapıyı çocuklara çaldırmış olsa da, İstanbul belediye başkanı övse... E yani, Stuttgart orası, çeyrek Türkiye sayılır. Belediye başkanının da

bilmesi gerekir, kim kimdir, ne nedir... Olaya Cemaat tarafından bakarsak, 15 Temmuz'dan sonra da halkla ilişkiler başarıları sürüyor. AKP tarafı ise aynı konuda bir o kadar başarısız.

Evet, ama mesele sadece bu konudaki halkla ilişkiler başarısızlığıyla açıklanamaz diye düşünüyorum ben. Cemaat'e karşı mücadele veren AKP iktidarı ve onu temsil eden Erdoğan'ın başka konularda çizdiği tablo, yarattığı kişisel algı, yarattığı Türkiye algısı, yarattığı iktidar algısı da bence Cemaat'e yeni bir hareket alanı olarak, sempati olarak geri dönüyor.

Karşılarındaki Cemaat de olsa başka bir odak da olsa, senin söylediğin nedenle, maça 1-0 geride başlıyorlar hep. 3-0 hatta.

Yani bir tarafta yerli yersiz her şeye meydan okuyan, sesini yükselten bir figür var. Diğer tarafta da mazlumu oynayan, halkla ilişkiler konusunda son derece başarılı ve tablonun muğlak noktalarına oynayan başka bir örgüt var. Ama Türk medyasını düşürdükleri tuzağa, uluslararası medyayı düşürmeleri çok daha kolay tabii, diğer taraftan.

Ama kanlı darbe girişiminde bulundukları da Batı medyasının bilmesi gereken bir şey.

Tabii şüphesiz.

Dışarıya karşı, halkla ilişkiler konusunda iyi gidiyor Cemaat. Kendi içlerinde neler yaşandığını ise, her cemaatte görülen kapalılık nedeniyle, bilemiyoruz. 15 Temmuz'un yanlış bir hamle olduğunu düşünen çoktur diye tahmin ediyorum. Fetullah Gülen'in emri ve son onayı olmadan böyle bir harekete kalkışamayacaklarına göre, iç eleştiri olacaksa, Gülen'in de payını alması lazım. Onu yapabilirler mi? Zor... 15 Temmuz öncesinde tutuklanan birkaç polis şefi hariç, kilit isimlerin hemen hepsi yurtdışında. Türkiye cezaevlerinde ise daha gariban takımı ve 15 Temmuz'da cepheye sürdükleri var. Birçoğu, kolay kolay çıkacak gibi değil. Onun huzursuzluğu da yavaş yavaş kendini gösterir mutlaka. Cemaat'i, Gülen'in kararlarını, büyük dava için adanmak gerektiğini sorgulamayacak olanlar çoktur elbette. Bu tür cemaatleri ayak-

ta tutan şey odur. Ama hapislik süresi uzadıkça, yakınmalar da başlar. Zaten 16 Temmuz'dan itibaren kopuşunu ilan eden epeyi asker ve sivil var ama Cemaat söz konusu olunca hangisi ne kadar samimi, onu da bilemiyorsun. Bazılarına itirafçılık rolü Cemaat tarafından verilmiş bile olabilir.

Harekete zarar vermeyecek şekilde itirafçı rolü oynaması istenenler.

Var demiyorum, olabilir diyorum. Cemaat bu... İtirafçı sayısı az değil ama darbe gününe özel itiraflar dışında çok dişe dokunur bilgiler çıkmadı. Var da vermiyorlar taktiği mi? Bir ölçüde öyle de olabilir. Ama asıl mesele, Cemaat kıdemlisi generallerin bile çoğu şeyi bilmiyor olmaları. Tanımalarına izin verilen kadar Cemaat mensubunu tanıyorlar. Operasyonlardan görevlerinin gerektirdiği kadar haberdar oluyorlar. Zaten o kadar güçlenmelerini biraz da buna borçlular. Hiçbir Cemaat mensubunun gerekenden fazlasını bilmemesine. Abilik-ablalık kurumu var ya... Yıllarca senden sorumlu olan abinin gerçek adını bilmeyebiliyorsun. Hafta sonları buluşuyor, birlikte vakit geçiriyorsun ama kimdir, necidir; bilgin kısıtlı. Cemaatçi olduğunu kabul edenlerin ifadelerinde benim ilgimi en çok öyle bölümler çekti zaten. Sıradan üyelerin Cemaat'le bağlarını sürdürme biçimleri. Bildiğimiz şeylerin daha bireysel, daha ayrıntılarıyla karşılaştım iddianamelerde. Işık Evleri denince çok kalabalık değil ama biraz kalabalıkça yerler canlanıyor gözünde. Bir abi ve ona bağlı beş-on kişi buluşuyor, gibi. İlk aşamalarda, lise yıllarındaki devşirmelerde zaten öyle, çoğunlukla. Ama okul bitip de polis olunca, subay olunca, öğretmen olunca; genellikle abiyle baş başa buluşuyorsun. Yine genellikle bir evde ve bir hafta sonu günü. Yemek yeniyor, özel konulara girilmeden dinî sohbetler yapılıyor, birlikte namaz kılınıyor, gelecek buluşmaya kadar veda ediliyor. 20'li yaşlardaki bir genç için, ne kadar Cemaat aşkına kapılmış olursa olsun, sıkıcı bir şey değil mi? 22 yaşındasın, hafta sonundaki izin gününü kıyı köşedeki bir evde, gerçek adını bile bilmediğin ve büyük ihtimalle vergi memuru, ilkokul öğretmeni, tapu şefi bir adamla baş başa pilav yiyerek, yalnızca dinî konularda sohbet ederek ve na-

maz kılarak geçiriyorsun. Memuru, öğretmeni filan küçümseyerek söylemedim; işleyiş öyle. Abilerin çoğu, kamu çalışanı. Nadiren esnafa da rastlanıyor. Gençlere pek uymayan bu işleyiş nedeniyle olacak, okulu bitirdikten sonra Cemaat'ten kopan, birkaç yıl sonra aranınca yeniden bağlantıya geçen epeyi insan var. Belki Cemaat'in beyni de, "Bırakalım biraz hayatını yaşasın, işimiz düştüğünde yeniden safımıza çekeriz," diye düşünüyor. Evlilik yüzünden Cemaat'le arası açılıp sonra affedilenler de var mesela. İfadelere bakılırsa, tahminimden daha çok. Abilerin onaylamadığı kızlarla evlenenler...

Hem Türkiye'nin yakın tarihindeki ağırlıkları hem de senin kitaplarındaki yerleri nedeniyle Fetullah Gülen Cemaati'ni konuştuk uzun uzun. 15 Temmuz'a nasıl gelindiğini ve 15 Temmuz'dan sonraki hallerini. Ama Türkiye'nin gündeminde başka cemaatler de var. Çok genel bir değerlendirmeyle, diğer cemaatlerin arasından yeni bir Gülen Cemaati çıkar mı? O güce ulaşabilenler olur mu?

Zor ama imkânsız değil. Gülen Cemaati tecrübesi, özellikle de 15 Temmuz hadisesi bize milyonda bir ihtimal karşısında bile tetikte durmamız gerektiğini gösterdi. Ne deniyordu Gülen Cemati için? "Tamam, bunlar sinsidir, kumpaşçıdır ama silahsızdırlar, kan dökmezler, şiddete başvurmazlar." Bazı suikastlardaki şaibeli durumları geçelim hadi. Polisteki yapılanma, ordudaki yapılanma bayağı silahlı örgüt olma anlamına gelmiyor muydu? Söylenmemiş şey değil ama dinletmek zordu bir aralar. 15 Temmuz'da gördük ki, Türkiye'nin silahlanma açısından en güçlü örgütüyle karşı karşıyayız. Hem de bir kuruş harcamadan en pahalı, en gelişmiş silahları ellerinin altında tutmuşlar. F-16'lar, Skorksyler, tanklar, otomatik tüfekler... Gülen Cemaati'nden sonra polis veya orduda örgütlenen bir başka cemaat de aynı tehlikeli potansiyele ulaşabilir. Bu yönde çabalar olduğunu tahmin etmek de zor değil. Bazen deniyor ki; bir cemaat ya da tarikat üyesi devlet memuru olamaz mı, yasaklayalım mı, bu insan haklarına aykırı bir yaklaşım değil mi? Teorik olarak, haklı noktalar bulunabilir. Ama Türkiye'nin pratiğinde yaşanan gerçeklikler var. Özellikle elinin altında silah bulunduran bi-

rimlerde en küçük, en dar tarikat örgütlenmesine bile izin vermeyeceksin! Dinî cemaatlerin dünyası ve oralardaki bağlılık ilişkileri korkunç riskler yaratıyor çünkü.

Dinî gruba bağlılığı her şeyin üzerine çıkabiliyor.

Dinî cemaat üyeleri, kritik karar anları için akıl ve ruhlarını tek kişiye emanet etmiş oluyor. Bir kişinin iki dudağından emir çıktığı anda, sorgulanmaz oluyor. Evet, devletin normal işleyişinde de çok yıkıcı, kan akıtıcı emirler olabiliyor. Ama bir bürokratın, siyasinin emrine uymazsan ve inançlı biriysen, dünyada sorun yaşama ihtimalin doğuyor. Dinî cemaat üyesiysen, ahireti bütünüyle yaktığını düşünebiliyorsun. Dinî cemaatlerin liderlerini son yıllarda sık sık ortalıklarda görüyoruz. Gereğinden sık görüyoruz hatta. Müritleri bir şekilde bağlanmış, inanmış, güvenmişler. Ama ben en ağırbaşlı, görece saygın olanlarında bile güvenilir bir taraf göremiyorum. Menzilciler çok konuşuluyor, mesela. İçlerinde okumuş yazmış, eğitimli olanlar da var. Ama çorba içip ıslah olmak için aralarına katılmış madde kullanıcıları, bağımlılar, şiddet suçu sabıkalıları, sokak çetesi üyeleri de var. Bazıları tarikata bağlansa da alışkanlıklarını tam terk edemiyor. Ayrıca holigan tribün grupları içinde örgütlenmeleri olduğu biliniyor. Yarın Fetullahçılar gibi bir kalkışmayı Menzilciler yapsa sokağa dökebilecekleri şiddet potansiyelini düşünmek bile ürkütücü. Menzilciler ya da bir başka cemaat, tarikat... Akıl, lobi, insan kaynağı, strateji, uluslararası yayılma potansiyeli gibi açılardan, ikinci bir Gülen Cemaati çıkması çok zor. Ama dediğim gibi, milyonda birlik ihtimale karşı bile alarmda olmak lazım. Gülen Cemaati'nin gücüne ulaşmadan da, onun beşte biriyle, onda biriyle Türkiye'ye büyük zarar vermek mümkün. Ama bunu bazılarına anlatmak mümkün değil maalesef.

ONUNCU BÖLÜM

Kürt Siyaseti, Gezi Direnişi, İstanbul'un Hali

Bütün bu konuştuğumuz döneme, yani 1980'lerden bugüne uzanan sürece eşlik eden, o gündemin bir parçası olan ve bizim şu âna kadar pek girmediğimiz bir konu var. O da Kürt meselesi. Gerek PKK boyutu gerek DEP'i, HEP'i, HADEP'i [Halkın Demokrasi Partisi], bugünkü HDP'siyle birlikte siyasi boyutu da olan bir konu. Senin tırnak içinde, bizim çevreler diyebileceğimiz çevrenin zaman zaman dışına düştüğün, her zaman çevreyle uyuşmayabilen görüşlere sahip olduğun bir alan. İstersen bu genel girişle konuyu açmış olayım.

Sen zaten benim söyleyeceklerimi söyledin. Beni yakından tanıyan bir insan olarak çok da güzel özetledin. Orada bir dahi anlamındaki "de" eki var ya, onun altını çizdiğimiz zaman benim derdim anlaşılacak diye umuyorum. Kürtleri de eleştirebilmek. Çünkü bunun pek kolay yapılamadığı bir çevrede yaşıyoruz. Türkiye'yi siyasi duruş itibarıyla 50 ayrı çevreye ayırsak, bunların 45'inde bana Kürtçü derler herhalde. Ama bir-iki çevre de var ki, oralarda Kürt siyaseti hiç eleştirilemiyor. Sert biçimde savunulan bir dokunulmazlık var. Ki en fanatikçe diyebileceğimiz tavrı takınanların çoğu da Kürt değil. Cumhuriyet tarihi boyunca, hatta onun öncesinde Kürtlerin uğradığı haksızlıklar, zaman zaman gördükleri zulüm, yaşadıkları baskılar, bu durumun Türkiye topraklarıyla sınırlı kalmaması, birçok Ortadoğu ülkesinde benzer şeylerin yaşanması... Bunları kabul etmeden Kürt meselesini

tartışmanın anlamı yok zaten. Hepsini bırak, ne öncesi ne sonrası olsun; sırf 12 Eylül'den sonra Diyarbakır Cezaevi'nde yaşanan hadiseleri bilmek bile Kürtlerin tepkisini anlamak için yeterli olur. Diyarbakır Cezaevi'ndeki o mağduriyeti birebir yaşayanların kendileri ve yakınları bir yana, herhangi bir Kürt genci olarak o zulmü öğrendiğin, dinlediğin zaman ne hissedersin, ne düşünürsün? Kürtlerin hak taleplerini ve kaderlerini belirleme konusunda söz sahibi olma taleplerini zaten savunuyoruz. Hepsine eyvallah mı? Eyvallah... Ama bilmem kaç yıllık mücadele. Hem de bölge itibarıyla Ortadoğu'da siyaset yaparak yürütülen bir mücadele... Mümkün mü hata yapılmaması? Mümkün mü hiç savrulma yaşanmaması? Daha rahat konuşayım; mümkün mü içlerinden hiç yalancı, şuursuz, kötücül insan çıkmaması? Belli çevrelerde artık bunları tartışamıyorsun bile. Ya da yakın arkadaşlar arasında dile getirilen eleştiriler, dar çevrenin azıcık dışına çıkınca ifade edilemiyor. Niçin? Korkudan. Neyin korkusundan? Dost faşizminin korkusundan. Dedin ya, "bizim çevrelerin dışına düşebildiğin" konu diye. Mesele bu.

Kitap için yaptığımız sohbetlerin birinde, *Özgür Gündem*'in ilk köşe yazarlarından biri olduğunu söylemiştin.

Evet, 1990'ların başında çıkıp daha sonra binası bombalanan *Özgür Gündem* gazetesinin ilk yazarlarından biriydim. Başka katkılarım da oldu ilk zamanlarında. Gazetenin çıkma aşamasında, editöryal olarak değil de idari ve siyasi olarak Yaşar Kaya vardı işin başında. Ben, Ruşen, Ragıp Duran, Ayşenur Arslan, Tuğrul Eryılmaz; bizleri Kumkapı'da bir yemeğe götürüp katkı istemişti. Ragıp daha sonra çok kısa süre yayın yönetmenliği yaptı, hatırladığım kadarıyla. Ben de çok uzun olmayan bir süre köşe yazıları yazdım. Tam gazete çıktı, Özal'dan sınırlı bir Kürt açılımı için sinyaller gelmeye başladı. Özal'la ilişkiler iyileşince, baktım *Özgür Gündem*'in tabii ki tüm köşelerinde, tüm yazılarında değil ama bazı kritik köşelerinde sola karşı bir tavır belirginleşmeye başladı. Başta, Yaşar Kaya... Türkiye solunu hafiften küçümseyen,

pek alakalı olmayan konularda sosyalistleri mahkûm etmeye çalışan bir tavır.

Kürtler ve sosyalistler

Özal'la yakınlaşmanın araçlarından biri olarak mı?

Herhalde. Bak, kendi açılarından haklı da olabilirler. Yüzlerce yıldır süregelen sorunların çözülmesi umudu doğduğunda daha pragmatik davranabilirler. Benim tahminim, 2019'da başkan seçilirse Recep Tayyip Erdoğan, eskisinden daha kapsamlı bir çözüm süreci başlatacak. Son birkaç yılda vermeye çalıştığı görüntü kadar samimi milliyetçi tarafı yok zaten Erdoğan'ın. Öyle bir süreç başlarsa da Kürt siyaseti ile AKP arasında yakınlaşma olacak yine. Bazı hakları elde edeceklerse, bazı sorunları çözülecekse yaparlar da bunu. Kürtlerin tarihi üzerinden bakarsan, belki kendileri için doğrusu odur zaten. Öyle bir durumda Türkiye'nin diğer sorunları konusunda yeterince duyarlı davranmazlarsa, bazı kesimler hayal kırıklığı yaşamasın diye söylüyorum. 1992-1993'teki durum da öyle bir sürecin doğal yansımasıydı. Benim duyduğum rahatsızlık da kendi açımdan aynı şekilde doğaldı. Kürtler mi sosyalistlerin sırtında siyaset yaptı, sosyalistler mi Kürtlerin sırtında siyaset yaptı diye yıllardır giden bir tartışma vardır. Tabii 1950 sonrası Kürt hareketlerinin çoğunda sosyalistler başı çeker, yani ya Kürt olacaksın ya sosyalist olacaksın diye bir şey yok da; ne demek istediğim anlaşılmıştır herhalde. Haklıyı haksızı ayırmanın zor olduğu bir konudur. Ben de neticede Kürtlerin hak taleplerini yakından değil uzaktan desteklemenin daha iyi olacağına karar verdim. O zamandan bu zamana Kürt meselesi konusundaki temel görüşlerim değişmedi ama belki mesafe konusunda bir değişim oldu.

Sosyalistlerle Kürtlerin değişen ilişkisi...

Bireysel olarak konuşuyorum. Demin söylediğim meseleyle ilgili birkaç cümle daha söyleyeyim öyleyse. '90'ların ortalarından hatta başından itibaren, sosyalistler ciddi biçimde

güç ve kitle kaybına uğradığı için siyasal örgütlenmelerinde Kürtlerin desteğini aramışlardır. Ama sosyalistlerin kitle kaybında, özellikle Anadolu'nun pek çok yerindeki kısıtlı kitlelerinin ve büyük kentlerin yoksul mahallelerindeki görece daha büyük kitlelerinin ufalmasında, Kürtlere verilen desteğin de bir rolü vardır. "Sosyalistler vaktiyle sizin için fedakârlıkta bulunmuştu," manasında değil. Zaten sosyalist olmanın ya da vicdanın gereği, haklı görülen taleplere destek vermektir. Fakat sonuç da ortada bence. Pek çok insan, bu nedenle sosyalistlerle arasına mesafe koydu. Şimdi ben bunu söyledim diye, Kürtlerden çok özellikle İstanbul çevresindeki Kürt olmayan bazı sosyalistlerden saldırgan tavırlar görebilirim. Gene bana pornocu diyebilirler, yok bilmem ne televizyoncusu falan diyebilirler. Ama samimi düşüncem budur. Ve böyle yumuşatılmış cümlelerle derdimi anlatmaya çalışırken bile tedirgin oluyorsam, üç-beş kişi otururken benim gibi düşündüğünü ifade eden arkadaşlar yarım saat sonra sosyal medyada bambaşka şeyler yazabiliyorsa burada bir düşünmek lazım; ölçünün kaçtığı yerler mi var acaba diye. Barış dili diye şahane bir kavramı üreten arkadaşlarımız bazen o kavrama kendileri de ihanet ediyor mu diye...

Kürt siyasetinden çok Kürtlerle birlikte siyaset yapanları eleştiriyorsun gibi geldi bana.

İki kesimi de eleştiriyorum. İkincisini, Kürtlerle birlikte siyaset yaptıkları için değil, tarif etmeye çalıştığım tavırla yaptıkları için eleştiriyorum. Bu eleştirileri yaparken de Kürt siyasetçilerin ne kadar zor bir işe soyunduğunu unutmamaya çalışıyorum. Seninle konuştuğumuz an itibariyle Selahattin Demirtaş cezaevinde, birçok HDP milletvekili ve HDP'li belediye başkanı cezaevinde. Bu, devletin kadim tavrı maalesef. Bunun ötesinde, bir de çok zor bir kitlenin temsilcisi olma sorunu var. Hem hâkim olması zor bir kitle hem başka çizgilere kayması kolay olan bir kitle. Kürtlerin mücadelesinin temel itirazlarından biri, Kürt nüfusun çoğunlukta olduğu bölgelere yeterince yatırım yapılamamış olması. Değil

mi? O coğrafyaların gelişmesinin bilerek ya da bilmeyerek engellenmiş olması... Ekonomik kalkınmadan pay alamamış, okullaşma oranı düşük kalmış, kültürel gelişim kanalları tıkanmış coğrafyalar... O zaman, söz konusu bölgedeki insanların kendilerini geliştirme konusunda yeterince mesafe alamamış olduğunu da düşünmek gerekir. Bütün bunlara rağmen, daha önce başka konularda vurguladım, uzun yıllar boyunca süren kitlesel mücadelenin getirdiği bir olgunluk var. Hatta Türk-Kürt çatışmasının çıkmamasını biraz da buna bağlamıştım. Yine de, Kürt siyasi hareketinin tabanı, Türk milliyetçisi tabanda görülen, milliyetçi-muhafazakâr tabanda görülen birtakım sorunları yaşıyor. O sorunlar ne Güneydoğu'nun Kürtlerinde genetik faktörlerden kaynaklanıyor ne Orta Anadolu'nun Türklerinde. Bir sosyolojik mesele. Öyle bir kitlenin temsilcisi olmak kolay iş değil. Üstelik hareketin merkezi, radikal İslamcılığın da taban bulduğu bir coğrafya. Gerçekten zor iş. O zorluğun payını geniş geniş bırakmak zorundayız. Ama öyle yaptığımız zaman bile, Kürt siyaseti eleştirilmezlik mertebesine yükselmemeli.

"Kürt tabanından çıkacak en laik yapı HDP'dir"

Güneydoğu'da belli bir tabanı oluşturmanın ve korumanın çok zor olduğunu söylüyorsun.

Legal mücadelenin merkezi olarak HDP'yi kabul edersek, HDP çizgisinde olmayan Kürt tabanı, belki HÜDA-PAR'ın [Hür Dava Partisi] bile ılımlı kaçabileceği bir tabandır. O bölgenin Kürt tabanından çıkabilecek en modernist, en laik siyasi çizgi HDP'dir bence. Alternatifi de daha az Kürt olmayan ve ağır İslamcı bir çizgidir.

Yani hem milliyetçi hem İslamcı bir bileşim.

Batı'da Kürt hareketi karşıtı ve laik insanlar var ya, onların bile bunu kabul etmesi lazım. Muhatap HDP olmazsa, durum tam felaket olur. Bunu söylememe rağmen, 1 Kasım Seçimleri'nde HDP'ye oy vermeme sebebim de aynı konuy-

la bağlantılı. Kime verdim? Kimseye vermedim. Ahmaklık yaptım bir anlamda. Bu devirde oy kullanmamayı savunmak kolay değil. Fakat stratejiyle oy kullanmaktan da fazlasıyla rahatsızlık duymaya başladım. Ben de anlıyorum, AKP'nin gitmesi lazım ama her bölge için ayrı taktik filan derken...

Ben ilk defa şöyle bir şeye tanıklık ettim: Oyumu HDP'ye mi vereyim, MHP'ye mi vereyim diye ciddi ciddi düşünen insanlarla karşılaştım o seçimde. Bu da Türk seçmeninin düştüğü acınacak haldir (gülüyorlar).

Kendi adıma şunu hissettim: Ben stratejik oy verme dalgasına kapıldıkça ya da bana yakın partiler aynı mantıkla oy artırmaya çalıştıkça, giderek bu ülkede daha fazla yok sayılan bir insan haline geliyorum. Halkın gerçeği diye bir şey çıkmış. Halk kim? Halk muhafazakâr, halk çok dindar, halk Sünni, bayağı da milliyetçi. Halk derinlikli konuşma sevmez, halk entelektüel tipleri sevmez... Ve AKP gitsin diye onlara şirin görünmemiz lazım. Aman onlar ürkmesin, aman onlar kızmasın denirken, ben iyice ihmal edilebilir insan durumuna düşüyorum. Bu yaranmaya çalıştığımız insan tipi gerçekten halkın o kadar yüksek bir yüzdesini mi oluşturuyor, ona da emin değilim. Diyelim ki öyle. AKP gitsin diye onların oylarına talip olma stratejilerinin sınırı nedir? O kadar taviz verdikten, bütün mevzileri teslim ettikten sonra, AKP'nin gidip gitmemesi o kadar da fark yaratır mı artık? HDP'ye vermeyince CHP'ye verebilirdim. Çevredeki, "Neee CHP mi, abi şaka yapıyorsun!" diyen arkadaşlara rağmen. O kadar da anormal bir şey değil. Belki Sencer Ayata'ya oy veriyorum, ne bileyim yani...

İlhan Cihaner için oy veriyorsun...

İlhan Cihaner bizim bölgede olsaydı, her şeye rağmen oy verirdim büyük ihtimalle. İzmir'de olsam Musa Çam için verirdim belki. Sonuçta BBP'den [Büyük Birlik Partisi] bahsetmiyoruz. CHP, siyasetin en düzgün insanlarından bazılarını barındıran ama yönünü kaybetmiş bir yapı. Anlatmıştım galiba,

o yön karmaşasının sefalete dönüştüğü bir hadiseye çok içerledim ve CHP'ye de oy vermeme kararı aldım. Cemaat medyasına el konulmasına yönelik tepkileri abarttıkları, gidip İpek Medya Grubu'nun kapısında nöbetler tuttukları için hakikaten midem bulandı ve vermedim. Lafa, 1 Kasım'da HDP'ye oy vermeme kararımdan girmiştik. Yukarıda anlattım, nasıl zor bir bölgede nasıl zor bir kitle gerçekliğiyle siyaset yapmak zorunda olduklarını. Onu biliyorum. Ama benim de kişisel kırmızı çizgilerim var. Bir görmezden gel, iki bilmezden gel derken yetiyor bir noktada. İçlerinde Şeyh Said'e sahip çıkanlar olduğu için oy vermedim. Ben Şeyh Said'e sahip çıkan partiye oy vermem. Belki aklım yetersizdir ama her vakayı kendi akıl süzgecimden geçirerek tavır almaya çalışırım. Dersim olayları mı? Dersim'de yapılan bir katliamdır. Yeni kurulmuş bir devlet, isyanlara karşı hassas davranabilir ama Dersim'deki yol, yol değildir. Devlet haksızdır. Orada Dersimlilerin yanındayım. Kafam net. Şeyh Said Ayaklanması da daha yumuşak biçimde bastırılabilirdi belki ama bütün eleştirdiğim taraflarına rağmen, Şeyh Said gibi figürlerin karşısında da Cumhuriyet'ten yana tavır alırım. Şu da söyleniyor: "Onun İslamcı kimliğini ön plana çıkarırlar. Halbuki aslında Kürt kimliği ön plandaydı." Ben kimlik ayarı yapabilecek durumda değilim; o mu beş derece yukarıda, bu mu on derece yukarıda. Ama ağır gerici olduğunu biliyorum. Ben böyle düşünüyorum ve bazı fanatiklerin gönlünü hoş etmek için farklı konuşacak da değilim. Hatırlarsan, sosyal medyadan bahsederken bir şey söyledim. "Faşizm konuşma yasağı değil, söyleme mecburiyetidir," diyen ve çok doğru söyleyen arkadaşlarımızdan bazıları, yeri geliyor kendileri de söyleme mecburiyetini faşizan bir şekilde dayatabiliyor, demiştim. Buna en çok rastladığımız konulardan biri Kürt sorununa ilişkin tartışmalar.

Beş yıl sonrasında Gezi Direnişi

Bir konu daha var. Bu daha az dikenli ama yine söz konusu alanı sahiplenenlerden biraz ayrı düşebildiğin noktaların bulunduğunu

varsaydığım bir konu: Gezi Direnişi. Ayrıştığın noktalar, Gezi'nin gerçekleşmesinden ziyade sonrasıyla ilgili, sanırım. Bunu da anlatsana.

Yakın tarihteki en güzel, en mutluluk verici toplumsal olaylardan biri. Belki de birincisi. Bunu sabitleyerek konuşmaya başlayalım. Benim Gezi Direnişi konusunda, söylediğim zaman şaka zannedilen ama gerçek olan bir konumum var. "İlk üç gün ben de desteklemiştim," tavrına nazire olduğu zannediliyor. "İlk üç gün ben Malezya'daydım," diyorum. Gerçekten ilk üç gün ben Malezya'daydım. Öyle bir gezinin içine denk geldi ve büyük sürpriz oldu benim için. Aslında son dönemlerin en önemli olayları hep sürpriz oldu. Son on yılda yaşadığımız en çarpıcı üç hadise nedir diye düşünürsek, sanırım büyük çoğunluk aynı üçlüyü sıralar: 15 Temmuz, Gezi Direnişi ve 17-25 Aralık operasyonları. Üçünden haberdar olma şeklimi düşünüyorum. Unutulmaz 31 Mayıs 2013 akşamı bir uzun uluslararası uçuş... Uçuş öncesi cep telefonundan bakıyorum havaalanında, İstanbul karışıyor gibi. Gezi Parkı'yla ilgili eylemlerin öncekilerden daha fazla ilgi gördüğünü anladım, sevindim ama o kadar da büyümeyeceğini düşündüm. Uzun bir uçuşun ardından Kuala Lumpur'a indim, aklım orada olduğu için havaalanında hemen cep telefonundan internete girdim ki, saatler içinde İstanbul bambaşka bir İstanbul, Türkiye bambaşka bir Türkiye olmuş.

Protestoların öyle bir kitlesel direnişe dönüşeceğini tahmin etmemiştin.

O boyuta geleceğini düşünmemiştim. Sen tanıksın, AKP ile Cemaat arasındaki çekişmenin kaçınılmaz olarak derinleşeceğini söylerdim hep. Ama 17-25 Aralık da sürpriz olmuştu. Hemen o dönemde o kadar büyük bir operasyon... Dersim vardı o gün. Yanlış hatırlamıyorsam sabah 11 dersi. Evden çıkarken rutin olarak baktım haberlere. "İstanbul'da büyük yolsuzluk operasyonu... Bazı önemli isimlerin de gözaltına alındığı belirtiliyor," diye iki satırlık bir son dakika haberi. *hurriyet.com.tr*'den bakmıştım. *Hürriyet*'in internet sitesine

girildiğinde habere ulaşılabildiği zamanlarmış demek. Geçerken lafımızı da sokalım (gülüyor). Okula varınca şuna tekrar bakayım, diye düşündüm. Bu kadar büyük operasyonu o dönem itibarıyla kim yapabilir emniyette? Ancak Fetullahçılar yapabilir. Acaba ne çıkacak altından? Derse anca yetiştim, teneffüste çocuklar lafa tuttu; bakamadım. İkinci dersin sonunda bir açtım ki, gözaltına alınanların kim olduğu ortaya çıkmış. Yani benim derste bulunduğum iki saatte Türkiye'de çok şey değişmiş ve ciddi biçimde değişeceğinin de sinyali alınmış. Sürecin nereye varacağını, kimin baskın çıkacağını bilmiyorsun ama artık AKP-Cemaat savaşı yeni aşamaya, dönülmez aşamaya gelmiş durumda. Bizi 15 Temmuz'a sürükleyecek aşama. 15 Temmuz akşamı Discovery Channel'da mangal yarışması seyrediyordum; kaburga pişiriyorlardı. Bir arkadaşım aradı. Engin. Gündüz de aramıştı, uzun bir aradan sonra konuşmuştuk. "Ne zaman seninle konuşsak tuhaf bir şey oluyor, bak adama darbe yapıyorlar, indirmeye çalışıyorlar," dedi. Askerî darbe filan hiç aklımda yok. Arayan da çok koyu Fenerbahçeli bir adam. Dedim ki, "Aziz Yıldırım!" (gülüyorlar). Kulübün içinde bir hadise oldu sandım. "Ne Aziz Yıldırım'ı, Erdoğan! Askerler köprüyü tutmuş. Televizyon yok mu bulunduğun yerde?" Var ama mangal yarışmasına dalmışım. Haber kanallarına bir geçtim ki... Bu üç olaydan haberdar olma biçimlerim, aslında belki yaşadığımız dönemin de özeti olabilir. Yani bir anda, iki saat içinde, üç saat içinde; uçak kalkıp inene kadar, bir derse girip çıkana kadar, mangal yarışmasında kaburgalar pişene kadar, sürpriz olaylarla çok şey değişebiliyor. İşte Gezi'den de, vardığı boyut itibarıyla Kuala Lumpur Havalimanı'nda haberdar olmuştum. Üç gün sürekli internetten takip etmeye çalıştım. Zaten bu devirde doğrudan Taksim Meydanı'nda değilsen, Adana'da, İzmit'te, Çorum'da olmakla Kuala Lumpur'da olmak arasında fark yok. O şekilde izledim. Ama ilk üç gün o meydanda olmadığım için, o havayı solumadığım için, hem deyim olarak havayı solumadığım için hem de gazlı havayı doğrudan...

Solunacak hava da yoktu ama... (gülüyorlar)
... havayı solumadığım için benim kişisel tarihimde Gezi biraz eksik kaldı. Elbette çok büyük bir heyecan duydum, çok büyük bir mutluluk duydum. Hâlâ da öyle bir hadisenin gerçekleşmiş olmasından dolayı mutluluk duyuyorum. İstanbul'a döner dönmez tabii ki Taksim'e gittim hemen. Sonra tekrar Taksim, Kadıköy... Bir açıdan unutulmaz ve güzel günlerdi. Diğer yandan, doğrusu, ruhumun bir tarafı da Gezi ruhuna tam olarak nüfuz edemedi. Çok da konuşmaya hevesli değilim aslında bunları. Ama sorulmuşken yalan söylemek de istemem. Üç günü kaçırmış olmam eksiklik yarattı belki ya da azıcık dışarıdan bakabilmenin avantajını getirdi. Baktım ki, Gezi, yıldızlarını yaratmış. Kişiler, gruplar, medya ayağı. İsim isim gitmek istemem de şimdi; pek güvenilir bulmadım çoğunu. Daha doğrusu, çoğunu Gezi öncesinden de bildiğim ve samimiyetleri konusunda yeterince emin olamadığım isimlerdi. İş biraz kişi ve grupların halkla ilişkiler rekabetine dönmüştü. O rekabetin etkisiyle, bana bayağı çirkin gelen manipülasyonlar, rol çalma itişmeleri oluyordu. Sosyal medyanın da etkisiyle efsaneler, palavralar, abartılar... Bir zamanlar imaj devri diye eleştirdiğim tarzda imajların üretildiğini gördüm. Evet, farklı bir üslup, geriye çok şey kalmamış olsa da dönemlik olarak cezbeden bir mizah da var ama üslup yer yer isyanın hedefindeki kişilerin üslubuna da kaçabiliyordu. Çok da somut örneklere girmek istemiyorum açıkçası, yanlış anlaşılma endişesiyle. Üzerinden neredeyse beş yıl geçti; bugünden değerlendirince Gezi'nin bazı yönlerine daha eleştirel bakabilmemiz lazım ki, Gezi yakın tarihin en güzel toplumsal hadisesi ise... Bir sonraki, Gezi'den de güzel olsun. Gerçi o biraz zor ama şimdilik...

"Gezi'nin bileşenleri değil buluşanları oldu"

Eleştirilerin direnişin kendisiyle değil yer yer ortaya çıkan üslupla ilgili daha çok.
Kısmen. İkisini birbirinden ayırabildiğimiz ölçüde... Gezi somut hedefi olan bir protesto eyleminin büyüyerek evrildiği

hali, değil mi? Parktaki ağaçlar kesilmesin. Bir ağacın bir dalı bile protesto eylemi yapmaya değer ama orada kesilecek ağaçların kurtarılmasından daha önemli bir şey var; ülkenin her şeyi rant olarak gören kafadan kurtarılması. O kafanın tek sorunu, her şeyi rant olarak görmesi değil, ülke yönetimine ilişkin tüm tavırları sorunlu. Böyle böyle büyüyüp bir genel hükümet protestosuna dönüştü eylemler. O zaman da çok tartışılmış bir mesele vardı. Kandil akşamı içki içilmemesi kararı. Kimileri destekledi, kimileri karşı çıktı. Genel olarak bakarsan, öyle bir eylemde kandil filan olmasa da pek içilmemesi lazım bence. Ayrı mesele... Antikapitalist Müslümanlar ve bağımsız olarak katılan Müslümanlar bir yana, klasik anlamda laik diyebileceğimiz eylemciler içinde de inançlı olanlar, bazı ibadetleri yerine getirenler vardı mutlaka. Ne güzel... Ama, "Arkadaşlar, bugün kandil, saygı olarak içmeyelim," dediğin anda iş değişiyor. Zaten senin şikâyet ettiği şey de buradan başlıyor çünkü. İnançlı olmayan ya da o kadar inançlı olmayan insanın kandil akşamında içmesini inançlı insanlara saygısızlık biçiminde değerlendiriyorsan... Oradan başlayan yol, TEKEL bayi kalmamış Anadolu şehirlerine kadar uzanıyor. AKP döneminde iktidara yanaşıp küpünü doldurmak yerine, hem kendini Müslüman olarak tanımlayıp hem de muhalefet eden bir grup varsa, saygı duyarım. Ama Antikapitalist Müslümanlar'ın o kadar ön plana çıkması, ramazandaki yeryüzü sofraları, "İşte gerçek İslam bu!" arayışı filan... Yanlıştır demiyorum ama benim içime sinmedi o kadar.

O birazcık mahalle maçlarındaki, "adamın diyor" havası aslında. Galiba biraz taktik tarafı da var bunun.

Tabii ki. Doğru taktik de olabilir. Taktikten öte çok samimi tavır da olabilir. Ama uymadı bana işte. Ha, Gezi'nin asıl esprisi, birbirlerinin tavırları için normalde, "Uymadı bana," diyebilecek olanları bir araya getirmesiydi. O açıdan her şeyin herkese uyması gerekmiyordu ve dönemlik olarak başarıldı da. Sonra herkes kendi yoluna gitti. "Gezi'nin bileşenle-

ri" deniyordu ama pek bileşecek gibi bir kitle değildi. Buluşmaydı daha çok, Gezi'nin buluşanları. 31 Mayıs'ın öncesindeki eylemleri başlatan daha çok meslek odaları kökenli solcular ve sol aydınlar, sonradan gelen ve eylemleri mahallelere yayan daha radikal gruplar, demin sözünü ettiğimiz Antikapitalist Müslümanlar gibi sürpriz gruplar... Ama Gezi'yi Gezi yapan, diğer eylemlerden farklı ve daha kitlesel hale getiren orta sınıftan gençler, beyaz yakalılar... Aynı temsilin daha küçük boyuttaki buluşmalarıyla İstanbul dışına yayılan eylemler... Şimdi sosyal medyada görüyorum ki, Gezi'ye katılan orta sınıf genç ve beyaz yakalı profilinin küçümsenmeyecek bir kısmı Meral Akşener'in partisini destekliyor. Pek de öyle diğer muhalif kesimlere saygılı bir hava içinde değiller. Tekrar edeyim, "bileşmek" zordu. Ama buluşmak da güzeldi tabii, tüm eleştirdiğim taraflarına rağmen. Gezi'yi özetleyebilecek cümlelerden biri şu olabilir: Aleviler öldü! Mezhepsel bir vurgu değil bu. Olayların gidişatını anlatan bir şey... Bir Gezi daha olur mu? Zor. Çünkü araya ölüm girdi. Gezi başlarken ölüm yoktu, risk azdı. Devlet baskısı da tüm ağırlığına rağmen bugünkü düzeyde değildi. Yakın gelecekte o kadar büyük kitlelerin, geleneksel eylem kitleleri dışındaki grupların sokaklara dökülebileceği bir direniş pek mümkün değil gibi maalesef. Beş yıl sonrasından bakınca, bana böyle görünüyor Gezi Direnişi. Olayların sıcaklığı içinde farklı görünüyordu tabii. O dönemde, doğal olarak, sürekli analizler yapılıyordu. Ciddi ciddi, "Gençler Mustafa Keser'i niçin çok seviyor?" dosyası bile hazırlamışlardı, "Mustafa Keser'in askerleriyiz" sloganından yola çıkarak. Mustafa Keser'e de sormuşlar. Mutlu olmuş elbette adamcağız. "Eğlence âleminden olup manevi değerlere de bağlı kaldığım için," gibi bir cevap vermişti (gülüyor).

"İstanbul'un hali içimi acıtıyor"

Gezi meselesinin kıvılcımı, İstanbul'un bir değerinin korunması oldu. Taksim... Taksim'e yapılması düşünülen kışla, bardağı taşıran

damlaydı belki ama buradan yola çıkacak olursak... İstanbul'da gerçekten bir şehircilik katliamının yapıldığı, aslında bunun öteden beri devam ettiği ama son 15 senedir sistemli bir şekilde yapıldığı hatta ekonomik düzenin sürmesi için mecburen yapıldığı, insana rağmen yapıldığı, seçmene rağmen yapıldığı çok net. Sen de on yıllardır İstanbul'da yaşayan biri olarak, İstanbul'a Avrupa yakasından da, Anadolu yakasından da bakan bir Anadolu yakası sakini olarak, şu son 15 yılda İstanbul'un geçirdiği kentsel dönüşümü nasıl değerlendiriyorsun?

Şimdi sen dedin ya, on yıllardır İstanbul'da yaşıyorsun diye... İnan ki daha önce hiç düşünmemiştim, şu anda idrak ettim ki tam 50 yıldır İstanbul'da yaşıyorum. Beş yaşındayken taşındık, demek ki tam 50 yıldır İstanbul'da yaşıyorum.

Ben bunu hesaplayamadığım için yuvarlayayım dedim, yarım asır deseydim yeriymiş yani.

Yarım asırdır burada yaşıyorum ama hâlâ, "Nerelisin?" diye sorarsan...

Adanalısın.

Adanalıyım, İstanbul'da yaşıyorum. Sen de biliyorsun epeyi gezen, dolaşan bir insanım ama hiç İstanbul dışında yaşamadım. Hakikaten de seviyorum İstanbul'u. Senin sözünü ettiğin katliamı gördükçe, ne kadar sevdiğimi anlıyorum. İçim acıyor, gerçekten içim acıyor. Bir gün bu noktaya geleceğimi düşünmezdim hiç. Bizden önceki kuşaklar, "Ah o eski İstanbul," derlerdi. O bakışın eleştirdiğim tarafları vardı, anladığım tarafları vardı. Yazılarda da konu ederdim sık sık. Şimdi ben o noktaya yaklaşıyorum. Malum değişimin bir kısmının kaçınılmaz olduğunu bilmeme rağmen fazlasıyla üzülüyorum işte. Bir nehir söyleşi kitabı vardır, çok da güzeldir. Müjgan Yıldırım'ın Doğan Kuban'la yaptığı söyleşi.

Bir Rönesans Adamı.

Çok ilginç geldiği için rakam da aklımda kalmış; o kitapta Doğan Kuban diyordu ki: "İstanbul'daki yerleşim alanı 300

bin hektar. Tarihî İstanbul, 5 bin hektar. Korumamız gereken yer, 60'ta 1'iydi İstanbul'un." O kitabın bir on yılı filan vardır sanırım. Şu anda İstanbul genişlemeye devam ettiği için, bu oran 80'de 1'e filan düşmüştür tahminen. Bari o kadarını koru, o kadarına özen göster! Osmanlı diyerek, ceddim diyerek kendi tarihî mirasına karşı bu kadar acımasız olmak nasıl tanımlanır, bilmiyorum. Dikey yapılaşma bazı bölgelerde kaçınılmaz. Bazı yerlerde çirkin de olmayabilir. Ama tarihî İstanbul siluetini koru bari. Boğaziçi öngörünüm bölgesi diye bir şey kalmadı, Boğaz sırtları Dubai'ye döndü. Hani bir meşhur bina var ya, Zeytinburnu'nda... Hadi Boğaz'ı tarihî yarımada saymadın; Zeytinburnu'ndaki bina tam da tarihî silueti mahveden bir ucube. Kendi dilleriyle konuşursak, ucube. Binaya imar izni çıkıyor, bina dikiliyor; hiçbir engel yok. Sonra, "Ben o müteahhite kızgınım ve kırgınım," konuşması. Adam da affedilmek için...

Tarihî silüet ve milli servet

Okul mu yaptırdı?

Biraz para harcadı, olay unutuldu, bina kaldı. O konuyu ilk gündeme getiren kişi de, bir akademisyendi galiba, "Ne yapalım, inşaat bitti bir kere, milli servettir," dedi. Hiç bu işle uğraşmayabilirdi, adama o kadar kızmayayım diyorum da, böyle mantık mı olur? Şekilsiz bir gökdelenin birkaç katı milli servet de İstanbul'un yüzlerce yıllık tarihî silueti milli servet değil mi? Değerini rakama vurarak hesaplayabilir misin onun? Gökdeleni Ataşehir'e yaparsan, sakıncası olmayabilir. Ya da Beylikdüzü'ndeki mimarinin zaten öyle olması gerekebilir. Neredeyse sıfırdan yerleşim alanı açıyorsan, eski deyimle uydu kent mantığıyla bir yer yapıyorsan, bu kadar nüfus yoğunluğunu yaşayan ve hâlâ göç olan bir yerde öyle alanlara olabildiğince yüksek bina yaparsın. Kaldı ki her gökdelen çirkindir diye bir şey de yok. Hatta gece vakti çok gökdelenli ve ışıklı bir şehre uçaktan baktığın zaman güzel de görünebiliyor. Binalar, ışıklar, yollar; bir oyuncak âlemi gibi...

Bana öyle görünür yani, herkes için konuşamam tabii ki. Ama her yere de dikilmez ki gökdelen. Ayrıca, dedim ya gökdelenlerin hepsi çirkin değildir diye, bizdekilerin çoğu feci derecede çirkin. Güzellik kavramının göreceli olmaktan çıkacağı düzeyde, tartışmasız ve mutlak düzeyde çirkin.

Bu konudaki pişmanlık ifadelerini nasıl değerlendiriyorsun?
Kim bilir kaç kez duyduk onu. Hiçbir şeyi değiştirmiyor pişmanlık ifadeleri. Demin senin de söylediğin gibi, ekonomi bunun üzerinden dönüyor. Siyasetin finansmanı oradan geliyor. Belki pişmanlık ifade edenler de zaman zaman samimiyetle, "İstanbul ne kadar çirkinleşti," diyorlardır. Çünkü her bakanın gördüğü bir şey. Diyorlardır ama...

Ama faydası yok.
Faydası yok. Önüne geçilemez bu aşamada.

Geriye dönülmez, şimdilik.
Yalnız şunu da söylemek icap eder ki, zaten çirkinleşmiş bir yerin büsbütün çirkinleşmesi sürecini konuşuyoruz. Benim evime yakın olan bir Fikirtepe vakası var ki... Hem ciddi bir sosyolojik vaka hem ciddi bir mimari vakası. Gerçekten çok çirkin bir semtti Fikirtepe. Başka bir sohbet gününde konuştuğumuz gecekondu mimarisinden varoş mimarisine geçiş sürecinin ortaya çıkardığı yamuk yumuk, uyumsuz üç-dört katlı binalar yığınıydı. Sık sık çevresinden, nadiren de içinden geçerdim. Kentsel dönüşüm için bazı yerler yıkılıp bazı yerler kalınca, o şekilsizlik daha da net görünmeye başladı. Yıkılmaları kayıp değil, mimari adına. Ama yerlerine dikilen gökdelenlerin iç içeliği, uyumsuzluğu, şekilsizliği eskisinden de beter. Daha inşaatların çoğu bitmeden, yanından geçerken bile içi daralıyor insanın. En azından yoksulluktan kaynaklandığını düşünerek nispeten mazur görebileceğin bir çirkinlik gitti, yerine büyük parasal kaynaklarla yapılmış başka bir çirkinlik geldi. Ben de bir kentsel dönüşüm bölgesinde oturuyorum.

Kalamış'ta.

Kalamış, Fenerbahçe, Bağdat Caddesi civarı, tahminen Türkiye'nin en lüks kentsel dönüşüm bölgesi. Oralarda bir deprem riski olduğu kesin, binaların bir kısmının eskidiği de kesin. İşte insanlar da daha yeni ve daha güvenli olduğunu düşündükleri binalarda oturma hakkına sahip. Sanırım bizim oralarda da bir dönüşüm gerekiyordu. Ve o bir döngü belki. Şimdi yıkılan üç-dört katlı apartmanların çoğu da ahşap binaların, köşklerin yerlerine yapılmış vaktiyle. Yani dedik ki, hadi kentsel dönüşüm olsun. Ama bu kadar mı çirkinleştirerek, bu kadar mı açgözlülükle yapılır. Yıkıldıkça anlıyorsun ki, aradaki bazı çirkin yapılara ve uyumsuz örneklere rağmen, bölgedeki apartmanların asgari uyumu, tarzı varmış. Yeni binalar içinde de tek tük güzelce olanlar yok değil, inkâr etmeyeyim. Fakat çoğunluk, kentsel dönüşümü finanse etmenin zorunlu kıldığından daha yüksek ve fazlasıyla çirkin yapılar. Semt olarak değil mahalle olarak söylüyorum, kentsel dönüşümün merkezlerinden Caddebostan Mahallesi Türkiye'de AKP'nin en düşük oy aldığı mahallelerden biri. CHP bir seçimde yüzde 85'in üzerinde oy almıştı diye hatırlıyorum. Benim oturduğum Fenerbahçe Mahallesi de 80'in üzerine çıkmıştı. Gezi Direnişi zamanında, akşamları sokağa dökülüp Bağdat Caddesi'nden Kadıköy'e yürüyen orta yaşlı kadınların, yaşlıca teyzelerin, amcaların mahalleleri bunlar. Gezi Parkı'ndaki ağaçların kesilmemesi için. Samimiyetlerini sorgulamıyorum; Gezi Parkı'ndaki ağaca üzülüyorlar, yıkılan komşu apartmanın bahçesindeki ağaca da üzülüyorlar. Kendi bahçelerindeki ağaca gelince, ona acımıyorlar. İnsanlar, evleri daha değerli olsun, daha büyük olsun ister. Anlamaya çalışıyorum. Ama evi bir metrekare daha büyük olacak diye, evinin satış değeri birkaç bin dolar daha fazla olacak diye ağacına, yeşiline kıyabiliyor. Bu AKP'yi de aşan, her kesime yayılmış bir zihniyet, bir pratik yaşam ideolojisi. Rantçılık AKP'ye özgü değil. Ben uzun süredir o bölgede yaşayıp üç tane ev değiştirdiğim ve sağda solda sürekli bu mevzu konuşulduğu için, hem birebir tanıklıktan hem kulak

misafirliğinden biliyorum ki, 30 yıllık, 40 yıllık CHP'li komşular bir AKP'li müteahhit geldiği zaman birbirlerine girip düşman oldular. Birbirlerini en ağır biçimde suçladılar. Müteahhitle yakınlık kurup özel avantaj sağlamak için uğraştılar. Bu yaygın kafaya karşı savunmasız halde İstanbul. Bütün bunlara rağmen hâlâ da güzel tarafları olan bir yerden bahsediyoruz.

"Gökyüzünü çalmak hayaldi gerçek oldu"

Her şeye rağmen...

Eskiden, İstanbul dediğimiz zaman, çirkin bölgeleri de bulunan güzel bir şehirden bahsediyorduk. Şimdi hâlâ güzelliklere de rastlanabilen çirkin bir şehirden bahsediyoruz. Yalnız benim çocukluk yıllarıma kıyasla bazı konularda ciddi gelişme kaydedildiği de ayrı bir gerçek. Benim ilkokul yıllarımda İstanbul, kolera salgını çıkabilen bir şehirdi. En yoksul mahallelerde, Sağmalcılar başta olmak üzere, birçok yerde kolera vakaları görülmüştü. Ve biz aylarca sınıfa her girişte ellerimizi zefiranlı suya batırıyorduk. Gözümün önünde hâlâ, plastik mavi leğenin içinde zefiranlı su. Bırak zefiranlı suyu, katıksız zefiran olsa 40 tane ilkokul çocuğunun eline ne kadar dayanır, ne kadar dezenfektasyon işlevi görebilir, onu da bilmiyorum (gülüyor). Veya İstanbul'da dere yataklarına inşaat yapılmasının neden olduğu bazı sıkıntıları hâlâ yaşamakla birlikte, dere yatağı taştı on kişi öldü, 20 kişi öldü haberlerini duymuyoruz artık. Ekonomik kalkınma, hijyen, altyapı gelişmişliği açısından olumluya giden şeyler yok değil. Fakat mimari açıdan bakınca, giderek boğulma hissi yaratan bir şehre dönüşüyor. İstanbul'la Dubai'yi ayırt edemeyen kültürde ya da kültürsüzlükte insanların elinde olunca... Dubai yakın geçmişte neredeyse yoktan var olmuş bir şehir. İstanbul tarihî şehirlerin de en tarihî olanlarından biri. Tarihi geçtim, demin söylediğim gibi, artık bazı bölgelerde yere uzanmazsan veya kafayı yere paralel hale getirmezse, gökyüzünü göremiyorsun. Gökyüzünü de çalmışlar. Biz yeryüzü-

nün rantını konuşurken... Vaktiyle soldaki bazı grupların sevdiği bir söz vardı, "Yalnızca yeryüzünü değil gökyüzünü de istiyoruz," diye...

Yeryüzünü kaybettin, şimdi gökyüzünü de kaybettin maalesef.

Müteahhitler yatırımını ona göre yapmış. O da "hayaldi gerçek oldu" kontenjanından işte. Gökyüzünün de çalınabilmesi... Yalnız İstanbul'da olanı biteni kötülüyorum kötülüyorum, sonra dönüp dolaşıp bir "her şeye rağmen" noktasına geliyorum. Her şeye rağmen, son yıllarda içimin acımasına ve boğulma hissine rağmen, İstanbul'da 50 yıl yaşamak güzeldi. Dedelerin o çok dalga geçilen "eskiden buralar dutluktu" muhabbetlerine katılabilecek kadar eskidim İstanbul'da ve İstanbul da öyle sözler için fazlasıyla imkân verecek düzeyde değişti. Mesela, kulağa kötü bir şaka gibi geliyor ama gerçek, çocukken Avcılar'da ava gitmiştik. Bayağı ava çıkılabilen boş bir yerdi. Şunu peşin söyleyeyim, ben avcı değilim. Hayatta elime av tüfeği almış, ateş etmiş de değilim. Rahmetli Recai Dayımın ava giderken bizi de yanına almışlığı var. Nemelazım... Tam neresi olduğunu çıkaramam ama Avcılar-Ambarlı bölgesinde, sanırım şimdi bir kısmında koca koca blokların, bir kısmında sanayinin bulunduğu bölgede dayım her yıl arazi kiralayıp bıldırcın avına çıkardı. Orada bir köy vardı. Bildiğin köy. Avda dayıma bir köylü eşlik ediyordu. Bildiğin kasketli, dayıma "beyim" diye hitap eden köylü. Hatta av da köylü amca için biraz riskliydi belki. Karadeniz'de ışıklandırılmış ağlar gererler, bıldırcınlar toplu halde ağlara takılır. Tüfekle av ise farklı. Bıldırcın havada olmuyor, yerde oluyor. Otların arasında.

Biri onu havalandırıyor.

Evet, birisi önden elinde bir sopayla yürüyor. Otların dibinde bıldırcını görünce sopayı yere vuruyor. Bıldırcın havalanırken köylü, "Avla beyiimm!" diye bağırıyor ve bıldırcının ters yönüne doğru kendini fırlatıyor. Saniyelik bir şey. Havada bir uçan adam...

Bir de uçan bıldırcın.

Uçan bıldırcın ve bir de riskli iş yapan avcı. Kazara adamcağızı vurmak da var. Yani işte bugün koca koca blokların, mahallelerin olduğu yerlerde ava gitmişliğim ve av yerinde bayağı bildiğin köy hayatı yaşayan yerel insan görmüşlüğüm var, İstanbul'da. Gerçi onlar hâlâ da tam tükenmiş değil. Öyleymiş yani. Begüm Soydemir'in *Hürriyet*'te yaptığı röportajlarda vardı öyle birkaç köy.

Şaşırtıcı olan, bir kentin dönüşmesi değil. Sonuçta bütün kentler dönüşüyor, bütün gelişen ülkeler dönüşüyor, kaynakları kıt olan ülkeler bu yolla bir rant yaratmaya çalışıyor. Burada şaşırtıcı ve üzücü olan, bir insan ömrünün içinde çok önemli ve kendine has özellikleri, güzellikleri bulunan bir kentin bu kadar dramatik bir şekilde çirkinleşmesi. Büyümek illa çirkinleşmeyi getirmiyor ama bizimki kıyasıya çirkinleştirmek pahasına büyütülen bir şehir olduğu için, insan asıl buna hayret ediyor.

Kimliksizleşmesi, kişiliksizleşmesi... Bir kısmı kaçınılmaz, bir kısmı kaçınılabilir olan şöyle bir değişim de yaşandı: İstanbul'da, doğal olarak, hem Osmanlı döneminde hem Cumhuriyet'in ilk döneminde hayatın bütün organizasyonu dar bir alanın üzerine kurulmuş. Şu anda seninle Kuruçeşme'deki bir ofiste konuşuyoruz. Yolun karşısındaki sahilde çok yakın zamana kadar kömür depoları vardı. İstanbul sebze meyve hali Eminönü'nün ortasındaydı; onun trafik kilitleme vakaları olurdu eskiden, gazeteler haberini yapardı. Paşabahçe'de kıyıda fabrika var, Beykoz'da kıyıda fabrika var, Beşiktaş'ta hemen sahilde tütün deposu var. Haliç'in atölyeleri küçük sanayiye dönüşüyor zaman içinde...

Zeytinburnu'nda dericiler...

Kazlıçeşme'nin kokusuyla meşhur dericilik bölgesi... Fakat bunlara paralel olarak denize sıfır okullar vardı çok sayıda. Kabataş, Galatasaray duruyor da; sıradan ilkokullar, ortaokullar vardı. Yaşlıların kaldığı pansiyon, devlet dairesi, yarı yoksul küçük esnafın dükkânı... Fabrikaların, depoların git-

mesi kaçınılmazdı ve iyi oldu. Ama diğerleri korunabilirdi bir ölçüde. Sıradan insanların ayrıcalığı gibi hayli yoruma açık şekilde tanımlanabilecek bir durumdu. Ve kent kültürünün bir parçasıydı. Denizin kentteki konumu ve şehir-insan-deniz ilişkisi açısından. Bunun İstanbul'a özgü olduğunu söyleyemeyiz; şehirdeki insanın denizle kurduğu ilişki, sahille kurduğu ilişki çok sınıfsallaştırıldı. Doğru, bazı yerlerde sahil yolu yapıldıktan sonra yolun deniz tarafına doldurma alanlar eklendi ve oralar da halka açık. Ama şimdi sahile gitmek diye bir şey var ya... Benim çocukluğumdan hatırladığım İstanbul'da sahil zaten hayatın parçasıydı. Hayatın akışı içinde sahille buluşurdun. İstanbul'un asli kimlik kaybı odur belki. Hâlâ da, bir kez daha "her şeye rağmen" diyorum, bakış açını hassas ayarla belirleyip bazı şeyleri görmeyecek bir nokta bulursan, seyrine doyum olmayabilecek bir şehir. Sırtımı tam şuraya vereyim, kafamı şu açıyla çevireyim, gözümü de sağ tarafa çok kaydırmayayım dersen, güzelliklerle baş başa kalabilirsin.

Üç derecelik, beş derecelik açılarla baktığın zaman güzel görüntüler yakalayabiliyorsun.

Üstelik dinamik şehir. Avrupa'nın çok çok nadir yerinde bulabileceğin bir 24 saatlik hareketi var. Umarım ki, ömrümüz yeterse, 30 sene sonra, "Yine onlar iyi zamanlarımızmış," diye konuşuyor olmayız.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Üniversite, Kriminoloji, Porno

Bu söyleşi boyunca bazı konuları konuşurken bunları okulda da anlattığını söyledin. Hatta bazen, "Ben bunu derste mi anlatmıştım yoksa seninle mi konuştuk geçen sefer?" diye kafa karışıklığı da oldu. Bunlar sair zamanda buluştuğumuzda da konuştuğumuz konular. O yüzden hepsi birbirine girdi.

Gerçekten karıştı. Özellikle bazı konularda okulda anlattıklarımla burada konuştuklarımızın zamanlaması denk düştü.

Şimdi soracağım şey doğrudan okulla ilgili. O yüzden bunu gönül rahatlığıyla, kafa karışıklığı olmadan anlatabilirsin. Okulda ne yapıyorsun, ne anlatıyorsun? Bir onu konuşalım. Bir de okuldaki derslerinle bağlantılı alanlarda, içinde bulunduğumuz dönemi değerlendirelim. Öncelikle, ne anlatıyorsun?

Şu anda iki dersim var. Biri, içeriğini popüler kültür sosyolojisi ve yakın dönemin sosyal tarihi olarak tanımlayabileceğim ders. 2001'de Aydın Uğur'un davetiyle başlamıştım. Kesintisiz devam etti bugüne kadar.

Okul, Bilgi Üniversitesi bu arada.

Evet, olaylar İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde geçiyor. 2001'in Eylül ayında hem NTV'de işe başladım hem Bilgi'de ders vermeye başladım. İş konusunda istikrarlı bir insan olamamıştım pek. Üç ay çalıştığım, altı ay çalıştığım yerler olmuştu. NTV'de, daha doğrusu Doğuş Grubu'nda 12 yıl çalıştım.

Bilgi Üniversitesi'nde 17. yıl oldu. Hatta aynı dönem taşındığım evde de 12 yıl oturdum. 2001 Eylül sonbaharında hayatımın en istikrarlı dönemine adım atmışım. Her konuda değil ama bu üç konuda.

Tek parti döneminin istikrarı diyebilir miyiz? Neydi o koalisyonlar dönemi öyle ya? (gülüyorlar)
Hakikaten hayaldi gerçek oldu. Ben bile istikrar sağladım.

Gerçi saydığın her iki işte de tek partinin etkilerini hissettin. Birinin sonunu o getirdi kısmen.
Birinde öyle oldu, diğerinde de etkileri hiç hissedilmedi diyemem.

Ama onca yıl da aynı dersi verebildin.
Aynı isimdeki dersi verdim demek daha doğru. İçeriği değişti çünkü. Dersin İngilizce adı *Turkish Popular Culture*. Ben de çok ağırlıklı olarak Türkiye'nin güncel popüler kültürüne ağırlık vererek başladım. Ama bir dersi onca zaman anlatınca, her sene aynı içeriği aktarmak durumunda kalırsan, sıkılmaya başlıyorsun. Sen sıkılırsan, çocuklar senden daha çok sıkılıyor. Çocukların sıkılması bir limiti aştığı zaman da zaten ders, ders olmaktan çıkıyor. Karşılıklı vakit kaybına dönüşüyor. O nedenle dönem dönem içeriği değiştirmek gerekti. Ama içeriği değiştirmenin tek nedeni sıkılma faktörü değildi.

Bir kere örneklerin değişmesi gerekiyordur herhalde, değil mi?
İlla ki. Zaten daha önce de söyledim ya, ben ilk başladığım zaman güncel olan popüler kültür trendleri şimdi nostaljiye dönüştü. O zaman güncel olduğu için biraz daha küçümsenen şeyler şimdi değere bindi. Hayat değişti, teknoloji değişti. Ben ders vermeye başladığımdan beri hayatımıza Facebook girdi, Twitter girdi, Instagram girdi. 2001'de cep telefonlarında bugünkü gibi fotoğraf çekme özelliği yoktu. Cep telefonuyla internete bağlanamıyordun, tabletler henüz çık-

mamıştı. Dijital teknolojinin gençlerin hayatında kapladığı yeri düşünürsen, neredeyse bambaşka bir dünyaya taşınmış olduk o günden bugüne. Ders hazırlarken bütün bunları dikkate almak gerekiyor. Bir yandan da seneler geçtikçe ve öğrencilerle diyalog kurdukça, ne tür içeriğe daha fazla ihtiyaç olduğunu görüyorsun. Popüler kültürü, sosyal tarih üzerinden biraz daha geriye giderek anlatmanın gerektiğini gördüm, mesela. Daha önemlisi, dünyayı da Türkiye kadar tartışmadan, dünyanın sosyal tarihini Türkiye kadar konuşmadan, Türkiye'deki popüler kültür olgularının yeterince kavranamayacağını anladım. Onun için son birkaç yılda Türkiye ve dünyanın sosyal tarihini, 20. yüzyıl ağırlıklı olmak üzere, aşağı yukarı eşit sürelerle konuştuğumuz bir derse dönüştü. Zaten bugünü de ben fazla anlatmıyorum. Hem derslerde hem de sınav ve ödevlerde çocuklar anlatsın, onlar çözümlemeye çalışsın istiyorum. Doğal olarak, bugünü, en azından olgusal düzeyde benden çok daha iyi biliyorlar. Çünkü ben ne kadar izlemeye çalışırsam çalışayım, 20'li yaşlarda 1980' lerin kültürünü izlediğim kadar izleyemiyorum olanı biteni. Birçok şeyden haberdar olmaya çaba gösteriyorum ama genç kuşak kadar içinde olamıyorum.

2018 gençliğiyle ders yapmak

Derslerde karşındaki grubun yani sınıfın homojenliğinde bir değişiklik oluyor mu dönemden döneme? Öğrenciler geçen 15 yıl içinde birbirlerinden farklılaşmaya, sana farklı farklı küçük gruplara ders anlatıyormuşsun gibi hissettirmeye başladılar mı?

Bunun bir okulla bağlantılı boyutu, bir de Türkiye ve dünyadaki genel değişimle bağlantılı boyutu var. Okulun koşullarına bağlı olarak ya da okulun eğitim politikasına bağlı olarak, öğrenci profilinde değişimler gözlenebiliyor. Zaman zaman bazı şeylere kızsan da, bir yaştan sonra, genel olarak öğrenciler sevimli gelmeye başlıyor insana. O pek değişmiyor. Ama burada Bilgi'den bağımsız, benim verdiğim derslerden bağımsız bir genel değişimi konuşmak daha anlamlı

olacak bence. Az önce, 17 yılda yaşanan teknolojik sıçramayı konuşmuştuk. 2001'deki öğrencilerin çoğu 1979, '80, '81 doğumlu olmalı. Bilgisayarların olmadığı evlere doğanlar, cep telefonlarının olmadığı evlere doğanlar. Belki hiç telefon olmayan evlere doğanlar bile vardı içlerinde. Bu yılki öğrenciler 1996, '97, '98 doğumlu, çoğunlukla. Bambaşka bir teknolojik ortama doğmuş ve çocukluk yılları neredeyse her yıl yeni bir teknolojik aşamayla tanışarak geçmiş. Eve laptop gelmiş, tablet gelmiş, cep telefonuna fotoğraf makinesi eklenmiş, internet bağlantısı eklenmiş, küçük yaştan itibaren sosyal medyada sosyalleşmişler. Bambaşka bir kuşak ve onları iki saat, bazen üç saat derste tutman gerekiyor. Bilmiyorum abartı mı, geçenlerde okulla ilgisi olmayan bir yerdeki sunumda, dijital ortamlardaki ortalama video izleme süresinin sekiz saniyeye düştüğü söylendi. Ortalama bu olduğuna göre, iki-üç saniyede geçilen bir sürü video var. Bu ne demek? O hızla tüketmeye alışmış bir kuşağa bir dönemde 45 saat ders anlatmanın giderek zorlaşması demek.

Ama dersi de sekiz saniyelik parçalara bölemiyorsun.

Tabii ki. Birkaç defa, bu konuya özel *quiz* yaptım. "Popüler kültürün her şeyi etkilediğini konuşuyoruz. Peki, üniversitelerdeki derslerin yapılış tarzına nasıl yansımıştır?" gibi bir soru, mealen. Yanlış cevap-doğru cevap olacak bir soru değil. Cevapların çoğu, hocaların teknoloji kullanımıyla ilgiliydi. PowerPoint kullanımı, artık USB bile kullanılmayıp ders malzemesinin buluta yüklendiği... Böyle yazanlar da kötü not almış değil ama benim aklımda olan konu başka. Onu da yazanlar çıktı elbette. Daha kısa parçalar halinde, daha hızlı geçişlerle anlatarak dikkati ayakta tutmaya çalışmak. Şov kültürüyle yetişmiş, kısa skeçlerin montajını komedi filmi olarak izlemiş, *stand-up*'lara alışmış, çocuk yaştan itibaren televizyonda zap yapmış, sonra dijital kültürün hızıyla her şeye birkaç saniye bakıp geçmiş bir kuşağa ders anlatmak... Bu gerçeği hiç dikkate almazsan, öğrencilere ulaşman imkânsız olur. İşi tamamen şova dökersen, dersi beşer, onar saniye-

lik parçalara bölmeye çalışırsan, o da iyice suyunu çıkarmak olur. Dersten de bir hayır gelmez. Herkes kendi meşrebine göre bir ara doz tutturmak zorunda. Hatta geçen dönem bu konularla bağlantılı bir soru daha sordum. Amerika'da yayımlanmış bir makaleden alıntı yaparak... ABD'de kiliseler için din adamlarına eğitim verilirken de bunların üzerinde duruluyormuş.

Vaazlar için. Vaizlerin cemaatle ilişki kurması için.

ABD televizyonlarında iki reklam arasındaki ortalama program süresi dokuz dakikaymış. Vaizlerden de dokuz dakikayı aşan blok konuşma yapmamaları isteniyormuş. Dokuz dakika da, kilise cemaatlerinin yaş ortalaması yüksek olduğu için, cemaat daha çok televizyon kuşağının insanlarından oluştuğu için. Genç cemaatlere seslenirken o süre iki-üç dakika belki. En fazla dokuz dakika içinde ya koroya döneceksin, ya cemaatten biriyle diyaloğa geçeceksin, espri yapacaksın, ağlayacaksın. Şovu tek başına sürdüreceksen de vaazı gerçekten şova dönüştüreceksin. Kiliseye gelen insan vaize ne kadar değer verirse versin, algı ve konsantrasyon aralıkları yeni çağa göre programlanmış oluyor artık. Bu dünya hali, her yere yansıdığı gibi derslere de yansıyor. Ama yine de zevkli bir iş. Ailemde, çevremde çok olduğu için biliyorum, kadrolu akademisyenliğin bunaltıcı tarafları var. En güzeli dersten derse okula gitmek, sanırım. Geçiminizi başka yerden sağlıyorsanız tabii (gülüyor).

Popüler kültür derslerine yansıyan dönemsel etkiler, tüm dersler için geçerli. Halen vermekte olduğun başka bir ders var, geçmişte verip artık vermediklerin var, çok isteyip de veremediğin bir ders var. Hangisine geçelim şimdi?

Televizyon haberciliğiyle bağlantılı dersler vardı. Habercilikten kopunca, onları da bıraktım. Mesela haber yazımı dersi vardı. Açıkçası, okuldan istedikleri için, okula ayıp olmasın diye verdiğim bir dersti. Saygı duyduğum insanlara "hayır" dememek için. Çünkü o yıllar için konuşuyorum, zaten bü-

tün gün iş olarak televizyon haberciliğini yapıyorsun. Ondan sonra, akşam boğuştuğun haberleri ders olarak sınıfta da konu edince, sıkılıyordum biraz. Ayrıca, pratik işleyiş açısından da o dersi bırakmamda fayda vardı. Televizyonculuk yapmanın avantajıyla, her derse taze haber malzemesi götürebiliyordum. Televizyondan ayrılınca...

Ben hatırlıyorum, bizim bülten bittikten sonra gece printer'ın başına geçip o gün yazılmış haberlerin çıktılarını çocuklara dağıtmak üzere alırdın. Hakikaten bir gün öncenin haberleriyle işlenirdi ders.
O dersin ilk bir-iki yılında NTV'de bile kasetlerle çalışılıyordu hâlâ. Görüntü aktarmak bugünkü kadar kolay değildi. Prodüktör arkadaşlardan rica ederdim, ders için görüntü aktarırlardı. O imkânın da bitmesi mazeret oldu benim için. Ya da bahane. Nereden bakarsan artık... Sonra vermenin kısmet olmadığı ders vardı.

Pornonun sosyolojisi

Porno dersi mi?
Evet.

Onu aslında Bilgi Üniversitesi parantezinde uzun uzun konuşmak iyi olabilir, okulun başını yakan vaka olarak (gülüyorlar). Okulun başının yanacağı varmış. Sana kalmadan...
Neyse ki bana kalmadan... Porno meselesi şu: Popüler kültür diyoruz, onun altındaki bazı başlıkları da özellikle tartışmaya değer buluyoruz. Şimdi rock müzik üzerine bir araştırma yapsam, çalışma yapsam, ders versem, kimse yadırgar mı? Yadırgamaz. Türkiye'deki insanların yüzde kaçı düzenli rock müzik dinleyicisidir? Bilmiyorum ama maksimum yüzde 5'tir herhalde. Hadi de ki, yüzde 10 olsun. Arabesk üzerine yazıyoruz, çiziyoruz, konuşuyoruz. Türkiye'de, yani dünya nüfusunun yüzde 1'ini oluşturan ülkede, o nüfusun bir kesiminin dinlediği müzik. Peki, Türkiye ve dünyada porno izle-

yenlerin sayısı ne kadardır, oranları nedir? Çok çok daha yüksektir, değil mi? Hele bu dijital çağda. İnternetin her yerinden porno fışkırırken... Dünyada en kitlesel olarak tüketilen şeylerden biri. Kitle kültürünün en önemli parçalarından biri. Pornografiyi merkeze koyan bir ders niye olmasın, niye olamasın ki?

İnternetin asıl motorunun pornografi olduğunu hatırlarsak, ne kadar konuşmaya değer olduğu ortaya çıkıyor.
Geçenlerde, bu kitap için yaptığımız sohbetlerin birinde, "Pornoyla sosyolog olarak ilgileniyorum," diye yaptığım şakanın yıllar sonra nerede nasıl karşıma çıktığını anlatmıştım. *Arka Sayfa* programındaki bir şakanın. Ama işin gerçek tarafı da vardı. Kendimce bayağı da okuma, araştırma emeği harcadığım bir konudur.

Bu arada şunu tarihe kayıt düşmek için söyleyeyim, kitaba da girsin. Senin pornografiyle ilgili birikimini biz bir dergi vasıtasıyla da aktarmıştık. *GQ* dergisini yayımlamaya başladığımız zaman. Tam ne kadar sürdüğünü hatırlamıyorum ama...
Yedi-sekiz sayı galiba.

"Pornonun O Anları" mıydı bölümün adı?
Evet.

"Pornonun O Anları" diyerek pornografi tarihini anlattın. İmzasız yazılardı. Pornografide dönüm noktaları diyebileceğimiz, pornografi kültürüne bazı şeylerin nasıl, ne zaman, niçin dahil olduğunu anlatan yazılardı. Bir tür pornografi tarihi gibi...
Pornografi tarihinin dönüm noktaları. "O Anlar" NTV'de çeşitli zamanlarda, çeşitli formatlar için kullanılan bir başlıktı. Her şeyin "o anlar"ı yapıldı, bir porno kaldı düşüncesiyle koymuştuk bölümün adını. Tabii o konulara *GQ*'da sosyal bilim penceresinden bakmak pek uymazdı. Yine de pornografi tarihinin dönüm noktaları olarak nitelenen her hadise, hayatın porno dışındaki alanlarından birer yansımaydı. Çünkü gerçekten bu işin derin bir sosyolojisi var.

Hayatta ne oluyorsa pornografiye de o yansıyor anlamında. Yamularak, şekil değiştirerek, bozularak yansıyor ama yansıyor. Pornoya, en basit haliyle algıladığımız biçimde, cinselliğin açık tasviri, yansıtılması, görselleştirilmesi olarak bakabiliriz. Pornografiyi bu haliyle kavramsallaştırabiliriz. Ama cinsellikle sınırlı kalmayan genel bir teşhir formu ya da teşhir kültürü olarak kavramsallaştıranlar da var.

Suç pornografisi diye de bir şey var. Yemek pornografisi bile var, *food porn*... Çok yakın detaylı iştah uyandıracak şekilde çekilmiş yemek fotoğraflarına *food porn* deniyor.

Hakikaten, porno kavramını genişlettiğin zaman bizim gündelik dilde kullandığımız anlamı çok fazla aşıyor. Fakat dar anlamıyla baktığımız zaman da sosyal bilim çalışmaları için çok zengin ve derinlikli bir alan. Zaten dünyada porno çalışmaları diye bir alan var. On binlerce akademisyenin çalıştığı bir alan değil. Ama kayda değer makalelerin yazıldığı, kitap ya da derleme kitapların çıktığı bir alan. Ben de onları uzun yıllardır olabildiğince takip etmeye çalışıyorum. Bu da pekâlâ üzerine ders verilebilir bir konu diye düşünmüştüm. O zaman İletişim Fakültesi'nin dekanı olan Nezih Erdoğan'a gittim, anlattım. Linda Williams vardır, bu konuda dünyanın önde gelen akademik çalışmacılarından biri. Onun çalışmalarından çok yararlanmıştım. Meğerse Nezih Hoca da Linda Williams'ı ilgiyle takip edermiş. Bir de o dönem benim derslerimle ilgilenen araştırma görevlisi Özge vardı. O da Linda Williams okuru çıktı. Okulda bu fikrimi duyan ilk iki kişinin aynı konunun takipçisi olması da rahatlattı beni. Nezih Hoca, böyle bir dersin açılmasını hevesle kabul etti. Şöyle bir soru vardı: Lisans dersi mi olsun, yüksek lisans dersi mi? Çünkü öyle bir dersi lisans öğrencilerine vermek riskli olabilir. Dersin çığırından da çıkmaması lazım. Bence ufak tefek problemler kaçınılmazdı ama sonuçta hallederdik. Sindirirdi çocuklar. Biz karar verme aşamasındayken...

Talihsiz bir olay patladı ve medyaya yansıdı.

Hatırlamayan ya da bilmeyenler olabilir, hadise şu: Bir öğrenci, proje olarak okulun stüdyosunda porno film çekiyor. Bu kabul edilebilir bir şey midir, değil midir? Özgürlüğe girer mi, girmez mi? Bunlar tartışıldı. Bugün bile o soruların cevapları net değildir kafamda. O zamanlar hayli işlek bir e-mail grubu vardı, okul hocalarının yazıştığı, tartıştığı. Orada yazılanları okuyunca anladım ki, biz, öğrenciler hazır mı değil mi diye düşünürken meğerse akademisyenlerin de bazıları hazır değilmiş. Veya onların da pornografi konusunda daha fazla düşünme ve bilgilenmeye ihtiyaçları olabilirmiş. Böyle bir ortamda artık uzunca bir süre için pornografi konulu ders açmak imkânsız hale gelmişti. Bunu okuldan talep edemezdim. Ayrıca, ben de gidip pornografi dersi vermek istemezdim öyle bir karambolün ortasında.

Nispet yapar gibi olurmuş.

Hadise medyaya yansıdığı zaman benim dersim açılmış halde olsaydı, illa ki o da konu edilirdi. "Okulda porno dersi de varmış!" Düşünsene, *Show Haber*'de...

Porno akademisyeni. (gülüyorlar)

Okul için de zor dönemdi gerçekten. Olayın medyaya yansıdığı günlerde, bir akşamüstü Mecidiyeköy'de arabadayım. Tıkalı trafikte baktım, yanımda Bilgi Üniversitesi'nin servis aracı var. Üzerinde İstanbul Bilgi Üniversitesi yazan bir midibüs. İçi öğrenci dolu. Birkaç tane de hoca var. Şu takıldı aklıma: Medyadaki haberleri görmüş sıradan bir insan, üniversite ve eğitim konularıyla fazla da işi olmamış bir insan, servisin içindekiler hakkında ne düşünüyordur? Porno çekilen üniversitenin aracı değil mi; bunun içindekiler nereye gidiyor, ne yapmaya gidiyorlar? Okul açısından haksız ve zor bir durumdu. Aradan benim ders de gitti. Sağlık olsun dedik. Ama porno üzerine okumayı da sürdürdüm bugüne kadar.

Konuya ilgin akademik çalışmaları okuyarak başlamadı ama, değil mi?

(Gülüyor) Konuyla ilk bağlantın akademik çalışmalar olsa, okuduğun metinleri anlayamazsın herhalde... Daha önce üzerine konuşmuş olduğumuz, 1970'lerin seks filmleri furyası vardı ya. Onunla başladı. Ergenlik çağında. Yaşıtlarımın çoğunluğu için de öyledir.

Adına da porno denmiyordu değil mi?

Hayır, onlara seks filmi deniyordu. Porno da değillerdi zaten. Estetik boyutuna hiç girmiyorum; erotik kelimesini cinsellik dozu anlamında kullanırsak, erotik denebilecek filmlerdi. İlk aşamada kadınların yalnızca göğüslerini gördüğün, erkeğin üzerinde külot bulunduğu... Çoğunlukla komedi filmi olduğu için, Aydemir Akbaş'ın meşhur kırmızı üzerine beyaz puantiye külotunu falan gördüğün... İkinci aşamada kadınlar külotlarını da çıkarmaya başladı, genital bölgeler belli belirsiz görünüyor. Öyle öyle ilerledi ve 1978'de, '79'da bazı yerli filmler porno denebilecek içeriğe ulaştı. Ama arada bir de "parça" denen hadise çıktı. Bizim kuşak çok iyi bilir, parçanın ne olduğunu. Sinemalar dolmuş usulü çalışıyor. Normal gösterimde porno olmayan yerli seks filmleri var. Salon tam dolduğu anda, yabancı *hardcore* porno filmlerinden alınmış üçbeş dakikalık bir parça gösteriliyor. Millet o parça için gelmiş zaten. Beş dakika sonra, dolmuş son durağa gelmiş gibi, salon boşalıyor. Yeniden dolunca, bir parça daha... Bir defa Beyoğlu'ndaki Lüks Sineması'na gitmiştik, parçalı zamanlarda. Kalabalık bir grup halindeyiz. Alt katta yer yok, balkona çıktık. Tam balkonda kendimize yer ararken, parça girdi. Hepimiz bir yer bulduk. Yalnızca içimizden biri, adı lazım değil, bir yakınım diyeyim; o ayakta kaldı. Tam da balkonun en önünde, projeksiyon ışığının geçtiği yerde. Birisi arkadan, "Otur ulan Mehmetçik!" diye bağırdı. Baktım, üzerinden süzülen ışıkla, gerçekten nöbet tutan asker gibi. Bayraksız Mehmetçik... (gülüyor) Üzerinden 40 yıl geçti, hâlâ hatırladıkça gülerim. O dönemi, bizim kuşağın seks filmleriyle macerasını, çok hazin hatıralar şeklinde yazanlar, anlatanlar da oluyor. Karanlık ve rutubetli sinema salonlarındaki yalnızlığımıza hapsolan ilkgençliğimiz, gibi şeyler. Ben de, aksine, böyle gü-

lerek hatırlıyorum daha çok. Zaten yaşımız da, özellikle furyanın ilk döneminde, işin cinsel boyutuna fazla nüfuz edebilecek yaş değil. Uyanışın erken aşamaları. Belki o filmlere gidip gelirken arkadaşlarla çok güldüğümüz için, porno bana eğlenceli bir şey olarak gelmeye başladı. Merakımın şekil değiştirerek bugüne kadar gelmesi, ondandır sanırım.

"Porno olsun mu olmasın mı diye bir soru anlamlı değil"

Pornoya erişiminiz yalnızca filmler üzerinden mi oluyordu o dönemde?

Yerli erotik dergiler vardı, yarı çıplak kadın fotoğrafları olan. *Pazar*, *Modern Gazete*... Bir de yabancı porno dergiler vardı. Onlar çok kıymetliydi. Yurtdışından gelir, el altından satılır. Bütün çocukluğumuz, ergenliğimiz, ilkgençliğimiz boyunca biz üç kardeş saçma sapan yayınlar taşıyıp dururduk eve. Kitaplar, dergiler, gazeteler. Onca şeyin içinde babam iki yayını yasakladı yalnızca. Yıllar sonra benim için çalışma alanına dönüşecek iki mevzuyla ilgili. Biri porno, biri suç... Yabancı porno dergiler zar zor bulunuyor, elden ele geziyor. Bütün yazlıkta birkaç tane vardı, bütün mahallede birkaç tane vardı. Nedense bir de set halinde gezerdi o dergiler. Yalova'da yazlıktaydık. Dergiler bendeymiş demek ki. Herhalde salonun ortasında bırakmamışımdır ama ortalık denebilecek bir yerde bırakmışım. Birisi istedi, baktım dergiler yok. Anlaşıldı ki, babam bulmuş ve el koymuş. Ben muhatap olmuyorum; Hayri'yle Bülent'e söyledim "dergileri versin" diye. Onlara da eğlence çıktı tabii. Gittiler. Babam demiş ki: "Ergenlikte olur böyle şeyler, geri veriyorum hadi..." Fakat bir tanesi eksik. Hangisi? Alman porno fotoromanı gibi bir dergi vardı. Başroldeki adamda, erkek pornocularda büyük olması beklenen şey gerçekten çok büyük. Arkadaşlar arasındaki adı keçisakallı idi. O yaştaki çocukların yapacağı her iğrenç espriyi yapıyoruz; keçisakallı aşağı, keçisakallı yukarı. Eksik olan dergi, o. Hayri'yle Bülent'i tekrar yolladım. Elleri boş döndüler. Babam, "Yırttım onu," demiş, "adamın şeyi o

kadar büyük ki, sonra bunlar komplekse kapılıp..." Devamını söylemeyeyim (gülüyor).

Gayet pedagojik bir sebebi varmış.

Örnek pedagojik yaklaşım (gülüyor). Pornoya uzunca süre, cinsel boyutundan öte, güldüren bir vaka olarak bakıyordum. İzleyen yıllarda, artık 20'li yaşlardayım, biraz daha ciddi bir merakla düşünmeye başladım. Önceleri merak, sektörün nasıl işlediği üzerine yoğunlaşmıştı. Kimler çekiyor, oyuncular nasıl bulunuyor, set ortamı nasıl? Zaman içinde belgeseller seyretme, anı kitapları okuma imkânı bulunca o merakımı kısmen gidermiş oldum. Çok fazla anı kitabı var, porno oyuncularının yazdığı. Bazen hüzünlü, bazen ürkütücü, bazen eğlenceli geliyor onların anlattığı prodüksiyon ortamı. Ardından, pornoyu, pornoyla bağlantılı olguları sosyolojik açıdan nerelere oturtabileceğimize ilişkin sorular çoğaldı kafamda. Şöyle bir gerçeklik olduğu sonucunu çıkardım: Pornonun çeşitli biçimlerine ilişkin eleştirel yaklaşım şart ama porno olsun mu olmasın mı diye bir tartışmanın anlamı yok. Hep olmuş, hep olacak. Erotizm ile pornoyu birlikte düşünürsek; halen insanlık mirası olarak elimizde bulunan en eski iki figüratif eserden biri, insan vücutlu, aslan başlı, *Löwenmensch* ya da kadın olma ihtimaline karşılık *Löwenfrau* denen bir heykelcik. Diğeri, *Venus of Hohle Fels* denen bir başka heykelcik. İkisi de Cro-Magnonlar döneminden kalma. *Venus of Hohle Fels*, çok büyük göğüslü, yarı çıplak bir kadın heykelciği. Mağara duvarlarına bakıyorsun, erotik çizimler, erotik olarak yorumlanabilecek çizimler var. Tuval üzerine resim yapılmaya başlanmış, ilk dönemden itibaren erotik ya da pornografik nitelemesi yapılabilecek pek çok eser verilmiş. Hatta daha muhafazakâr toplumların minyatür sanatlarında...

Hatta tuvalden önce de parşömenin, üzerine resim çizilebilen her şeyin üzerinde örneklerini görüyorsun. Ve yalnızca günümüze ulaşabilmiş olanlar bunlar.

Bir de ulaşamayanlar olmalı elbette.

Babanın yırttıklarını düşün bir (gülüyorlar).
Sorma, gitti keçisakallı (gülüyor). Fotoğraf diye bir şey çıkıyor. Ta 1850'lerden kalma pornografik fotoğraflar var. Çoğu Fransa'da çekilmiş. Hareketli görüntü teknolojisi gelişiyor, filmler çekiliyor, hemen pornografik filmler yapılıyor. Ta 1907'de Arjantin'de çekilmiş porno film var, kopyası bugüne ulaşabilmiş en eski porno film. Hayatımıza internetin girmesiyle birlikte porno üretim ve tüketiminin nasıl patladığını zaten biliyoruz. Yani insanlar, teknolojinin ve hayatın her yeni aşamasında, ellerine geçen her araçla pornografiyi önce kafalarında biçimlendirip sonra görüntüye yansıtmışlar. Resme, filme, dijital ortama... Ve böyle de olmaya devam edeceğini kabullenmek gerekiyor.

Sanal gerçeklikte bir kesim insanı en çok heyecanlandıran şey, pornografik ürünlerin, porno filmlerin nasıl görüneceği ve insanlara nasıl bir tecrübe yaşatacağı. Bir kesim insanın aklına önce robotlarla seksin, nasıl olabileceği geliyor. Bu da bütün *medium*'ların, insanlar tarafından bir şekilde pornografiye bağlandığı, pornografik içerikle doldurulduğu anlamına geliyor, dediğin gibi.
Bizden bir kuşak ya da iki kuşak sonra robotların porno anıları yayımlanabilir.

Yapay zekâlı robotların...
Şu anda çok gerçekçi görünmese de, olur mu olur yani. Onun için, pornografi, üzerinde çalışmaya değer bir alan. İşte GQ'ya pornografi tarihinin dönüm noktaları diye yazdığım şeyler. Toplumsal hayatın, pornografi dışındaki alanlarının pornografiye nasıl yansıdığını gördüğümüz vakalar... Bir kere pornonun toplumsallaşması ya da sosyalizasyonu diyebileceğimiz bir hadise var. Bunları yıllar önce bir söyleşide çok kısaca anlatmıştım. İlk porno filmlerin çekildiği yılları düşün. Ve devamını... Sayıları çok az olan yeraltı cep sinemaları gibi özel mekânlar dışında, *stag film* mekânı denen yerler dışında, sıradan insanların erişebileceği şeyler değil. Daha çok evlerde izlenebiliyorlar. Bir de lüks genelevlerde.

20. yüzyılın ilk yarısında evinde porno film izleyebilmen için bir film gösterme makinen olması lazım. Bu hayli lüks bir şey. Ayrıca evinde onu izleyebileceğin bir özel alan olması lazım. O dönemde porno izleyen insan olarak gözümüzün önünde zengin, ropdöşambrlı, purolu, hafif sapkın tipli biri canlanabilir. Sapkın olması şart değil tabii ama eski filmlerin seks düşkünü zengin adam stereotipi vardır ya (gülüyor)... Ama 1950'lerden, 1960'lardan itibaren *stag film* üretimi artıyor, mekânların sayısı artıyor. *Sexploitation* filmleri denen bir geçiş formu çıkıyor. Porno film değil ama bolca çıplaklık ve cinsellik içeren filmler. 1970'lerin hemen başında *Deep Throat* filminin gösterime girmesi, hemen arkasından gelen *Behind the Green Door*; yani *hardcore* porno gösteriminin neredeyse ana akım film gösteren salonlara kadar sızması. Ev kadınlarının bile o filmlere gitmesi ya da en azından bunun söylentisi... Porno filmler, cebinde birkaç kuruş bulunan insanların ulaşabileceği bir şeye dönüşüyor. İzleyici profili genişliyor. Daha çok Amerika ayağı üzerinden anlattım. Avrupa ayağında da benzer bir hikâye yaşanıyor. Sonra videokasetler, evlere internet girmesi derken...

Dünya nüfusunun büyük bölümü erişim sağlayabilir hale geliyor.

Ve daha önemlisi, yakın geçmişte dünya nüfusunun büyük bölümü, porno üretebilir hale geliyor. İsterse, ürettiği pornoyu bütün dünyayla paylaşabilecek hale geliyor. Düşünelim bir; 100 yıl önce yatak odasında hareketli görüntü çekebilecek teknolojiye sahip kaç kişi vardı, 20 yıl önce kaç kişi hatta on yıl önce kaç kişi vardı? Ve bugün kaç kişi var? Eskiden porno tüketicilerinin içinde kadınların oranı ne kadardı, şimdi ne kadar? Evet, hâlâ erkeklerin oranı daha fazla ama dijital teknoloji, makası kayda değer ölçüde kapattı. Dijital paylaşım alanlarının, özleri itibarıyla endüstriyel kültür alanları olduğunu, oralarda paylaşılan her şeyin doğrudan kitle kültürünün parçası haline geldiğini söylemiştik. Ama 20 yıl öncesine kadar üretilen hemen her porno görüntü, ticari amaçla üretilirken, artık ticari amaçla üretilmemiş

milyonlarca porno video var. Ev pornosu denen, amatör porno denen videolar. İzleyeni çok olursa, gelir getirebilir, o ayrı... Yani 20 yıl önceki tanımlar da anlam erozyonuna uğruyor. Yaygın olarak denirdi ki; porno, kadın bedenini metalaştırarak ve kadınları aşağılayarak ticari getiri peşinde koşulan bir alandan ibaret. Geçmiş için de yüzeysel bir ifadeydi belki ama gerçeklik payı daha yüksekti. Hâlâ bir ölçüde gerçeklik payını korusa da üretim ve tüketim alanları, üretimin ve tüketimin özneleri, nesneleri o kadar değişti, çeşitlendi, karmaşıklaştı ki...

Pornonun ütopyası: pornotopya

Pornoyla ilgili çalışma ve araştırmaların bu karmaşıklığı göz önünde bulundurması lazım.

Tabii ki. Yapılıyor da zaten bunlar. Ya da eski çalışmalar, yeni dönemin getirdiği olgularla yeni anlamlar kazanabiliyor. Michel Foucault pornografi ile iktidar arasındaki ilişki üzerine önemli şeyler söyledi ama dijital porno cemaatlerini göremeden öldü. Belki dijital çağda porno-iktidar ilişkisini yeniden yorumlamak gerekir, belki internetteki porno cemaatlerini Foucault'nun heterotopya alanlarından ya da mekânlarından biri olarak değerlendirmek gerekir. Feministlerin, özellikle ABD'li feministlerin pornografi üzerine tezleri, tartışmaları var. Amerikalı feministleri ayrıştıran konulardan biridir. O tezlerin yenilenmesine ihtiyaç duyulabilir. Bu tartışmalar, Google'da "oral seks sarışın" diye arama yapan adamları ilgilendirmiyor ama o adamlar sosyal bilimcileri ilgilendirmeli.

O adamların pornoyla kurdukları ilişki neyin üzerinden biçimleniyor?

Demin Foucalt'nun heterotopya kavramından bahsettik ya, bugünün porno cemaatleriyle bağlantılı olarak. Bir de pornotopya kavramı var. Steven Marcus'un ta 1960'ların sonunda ortaya attığı bir kavram veya tanım. Buna göre, porno üreti-

mi bir temel ütopya üzerinden çeşitleniyor: Herkesin her an sevişmeye hazır ve istekli olduğu bir dünya... İki insan baş başa kaldığı anda sevişmeye başlarlar. Sekreter patronun odasına girer, sevişme başlar. Pizzacı kapıyı çalar, sevişme başlar. İki kişi tren kompartımanında baş başadır, hemen soyunurlar. İki kişiden fazla da olabilir, eşcinsel ilişki de olabilir. Herkes her an sevişmeye hazırdır. Ütopyanın gerçekleşme ihtimali olsa, baş başa kalan herkes ânında sevişse distopyaya dönüşür tabii. Öyle hayat olur mu? O bir yana, gerçeklik algısı zayıf insanları tehlikeli insanlara dönüştürebilecek bir şeyden bahsediyoruz. Herkesin, porno filmlerdeki gibi, her an kendisiyle sevişmeye istekli olmayacağını kavrama güçlüğü çeken insan. Karşısındakinin kendisiyle beraber olmak istemediğine inanmayanlar, inanmakta güçlük çekenler, hiç olmayacak eylemlere kalkışabiliyorlar... Ana ütopyadan, pornotopyadan söz ettik. Bir de alt ütopyalar var ki... Bireysel olarak bazı porno tüketicilerinin zihninde alt ütopyalar biçiminde var olabilirler ama aslında fantezilerden bahsediyoruz.

Alt ütopyalarla kastettiğin nedir?

Ana ütopyanın altındaki fanteziler demek daha doğru. Rahibelerle seks mesela. Yaygın bir porno teması. Rahibelerle seks fantezisi tüketicide niçin karşılık buluyor? Cezaevinde seks, polisle seks, soyunma odasında seks, ofiste seks... Hangisi ne tür zihin ve ruhlara sesleniyor; hangisi hangi dönemlerde hangi toplumlarda daha çok ilgi görüyor? Hayatın cinsellik dışında kalan ya da cinsellik dışında kaldığını sandığımız bölgeleri pornografiyi nasıl besliyor? Sado-mazo olarak tanımlanan alan, iktidar ilişkilerinin porno film temalarına yansıması... Pornografide ırklar üzerinden dağıtılan roller, ırksal ve etnik grupların pornografik yüzleşme anlarına tepkileri... Üzerinde düşünmeye, tartışmaya değer çok şey var. Mesela pornografide, artık daha eski ekol kaçmakla birlikte, drama yapısında olan filmler var, değil mi? Sevişme sahneleri dışında da planların bulunduğu, hesapta başı sonu olan filmler. Yalnızca sevişme planlarından oluşan videolar var. Bir de, Hunter Thompson'ın gazete-

cilik tarzından alınmış kelimeyle, *gonzo* kategorisinden videolar var. Yabancılaştırma efektleri kullanılan, oyuncuların kameraya, "Biz porno görüntüler çekeceğiz, hazırlanıyoruz, işte kamera da burada," filan dedikleri ekol. Bu üç kategorinin algılanma biçimleri ve porno tüketiminde tercih edilme noktaları... Üzerinde durmaya değer bence. Pornografik fantezilerde sınıfsal farklar var mıdır? Varsa yansımalarını nerelerde görebiliriz? Porno kültürünün coğrafi farklılaşmaları... İnternet öncesinde, porno tüketicileri içinde kadınların oranının en yüksek olduğu ülke Japonya'ydı. Tabii ki oranları erkeklerden düşüktü yine. Ama göreceli olarak kalabalıktılar. Pornonun, en azından bir saate kadar, büyük ölçüde erkeklerin fantezilerine göre üretildiği söylenir ya... Japonya'da, eski dönemlerde bile, kadın çizerlerin, kadınlar için çizdiği pornografik çizgi romanlar var. Japonya'nın farkı nereden geliyor? Genel olarak kapalı toplumlar diye nitelediğimiz toplumlarla açık toplumların pornoyla kurduğu ilişki nerelerde farklılaşıyor, mesela? Yani pornografiye bir çalışma ve araştırma alanı olarak bakınca, üzerinde kafa yormaya değecek çok başlık var. Sonuçta milyarlarca insanın her an pornografiye ulaşma imkânıyla yaşadığı ve kayda değer bir yüzdenin de o imkânı kullandığı çağda yaşıyoruz. Bunun da büyük yüzdesinin bu şansı kullandığını hesaba katarsak...

Türkler hariç de, Türkler hariç de!

(Gülüyor) Türkler benim çocukluğumdan beri dahil...

Üçüncü sayfa haberleriyle büyümek

İkinci konu var, dersini verdiğin. Baban o içerikteki yayınların da eve girmesini yasaklamış. Suç meselesi... Buna ayrıca bir düşkünlüğün ve bu konuda da ders verme seviyesine gelen bir uzmanlığın var.

Babamın yasakladığı, suçla ilgili yayınlar değil. Bir yayın yalnızca. Tesadüf, çok yıllar sonra o yayının internette satıldığını gördüm yakın zamanda. Büyük sevinçle siparişi verdim.

İyi para ödedin hatta.

Fena da para ödemedim, helal olsun diyorum. Dergiyi satan sahaf, eskiden birlikte gazetecilik yaptığımız arkadaşımız Ahmet Erhan Çelik'miş meğerse. Bilmiyordum. Telefon etti bana, "Benim için de değerli bir dergi ama sen istediğin için seve seve yolluyorum, niçin o dergiye ilgi duyduğunu da tahmin ediyorum," dedi. "Senin tahmin ettiğin nedenler de var ama aslen aile tarihimizde yeri olduğu için istiyorum," diye cevap verdim. Sözünü ettiğim şey, *Şahit* diye bir dergi. *Şahit* dergisi 1971'de yayımlanmış, demek ben sekiz yaşındaymışım. Üçüncü sayfa haberlerinden oluşan ama gazetelerin üçüncü sayfalarına bile girmeyecek kadar ağır vahşet ve şiddet içeren haberlerin doldurulduğu bir dergi. Kesik kafalar, kanlı bıçaklar... Karısını öldürdü, cesedin yanında baldızıyla sevişti; enişteşini baltayla parçalayıp köpeklere yedirdi gibi haberler...

Fotoğraf kullanımı var mı?

Bol fotoğraf kullanımı var. Hem de çok kanlı fotoğraflar. Resmen *Hürriyet* gazetesinin yayını değil ama *Hürriyet* tesislerinde çıkarılıyormuş ve sahibi olarak da *Hürriyet*'in o zamanki müessese müdürü görülüyor.

Hürriyet bile üstlenmiyor yani, o kadar vahim.

O dönemin *Hürriyet*'inin bile üstlenmediği bir yayın. Ben almamıştım; ya Hayri almıştı ya Bülent almıştı. Bu derginin bir sayısı eve geldi. Böyle baktık, cinayet, tecavüz, vahşet...

Ve sen de sekiz yaşındasın o dergiyi karıştırırken.

Bayağı küçük çocukmuşum. Bir de ödüllü yarışma vardı dergide. "Şahit" kelimesinin beş harfi derginin içindeki fotoğraflara gömülmüş. Beş harfi bulup işaretleyip yollarsan bir hediye veriyorlar. Yıllar sonra dergi gelince baktım, ödül neymiş diye. Duvar apliği, ütü veya düdüklü tencere veriyorlarmış. Tam da o yaşlardaki erkek çocuklarının ihtiyaç duydukları şeyler! Özellikle benim bir duvar apliğine çok ihtiyacım

vardı sekiz yaşındayken. Heyecanımız boşuna değilmiş yani (gülüyor). Biz harfleri arıyorduk derginin içinde. "Oğlum Ş burada lan, H nerede..." derken babam gördü. Bir karıştırdı dergiyi. Dedi ki: "Oğlum, siz sapık mısınız, siz manyak mısınız? Ne biçim dergi bu? Bir daha bu dergiyi sakın almayın!" Hatta ondan sonra bir müddet, gelen misafirlere anlattı bizim *Şahit* okurluğumuzu. "Bir dergi almışlar, patlak kafalar, kesilmiş kollar bacaklar, deşilmiş bağırsaklar; her yerinden kan akıyor." Biz de çok söz dinlemezdik, aldık mı almadık mı bir daha hatırlamıyorum. Pek alacak vakit de kalmamış aslında, uzun ömürlü bir dergi olamamış *Şahit*. Bülent de bir ara cinayet defteri tutmaya başlamıştı. Cinayet haberlerini kesip yapıştırıyordu ama fazla sürdürmedi. Taktığı şeye takar halbuki. Aydınger kâğıtlarına renklendirilmiş çizimler yaparak futbol istatistikleri tutardı küçükken; nasıl güzel ve nasıl deli işi... *Şahit* okumak, defter tutmak; bunlar suça, cinayete, şiddete düşkünlüğümüzle ilgili şeyler değildi özünde. Şımarıklık olsun, saçmalık olsun, büyükler kızsın. Yoksa karınca ezmez denen tipte insanlar olduk büyüyünce.

Yine de suçla ilgili haberlere bir merakın var küçükten beri.

Haber de okurdum, roman da o konuyla ilgili. İlkokuldayken, öğretmen, evine gazete gelen öğrencilerin sabah gazetelere göz atmasını ve akıllarında kalan haberleri sınıfta anlatmasını istemişti. Bunu gayet iyi hatırlıyorum ama Hilmi'nin anlattığı bazı şeyler var, onları hatırlamıyorum. İlkokuldan sınıf arkadaşım ve çok çok yakın arkadaşım, Hilmi. Sonradan gelmişti bizim sınıfa. Tam onun geldiği günlerdeymiş işte sınıfta gazete haberi anlatma uygulaması. Ben kalkıp suç haberlerinden bahsediyormuşum, öğretmen kızıp oturtuyormuş beni. Şurada cinayet işlenmiş, orada birini kesmişler. Hilmi bir gün annesine sormuş, "Anne tecavüz ne demek?" diye. Annesi demiş ki: "Nereden çıktı şimdi?" "Maçka Parkı'nda birine tecavüz etmişler de..." "Nereden duydun oğlum bunu?" "Sınıfta Can diye bir çocuk var, o söyledi derste..." "Nasıl çocukmuş o, samimi olma sen o Can'la..." Onun üzerine 47 yıldır hiç ayrıl-

madan sürdürüyoruz arkadaşlığımızı. Sonra Cangül Teyze de benim oğluna fazla tatlı yedirip diyetlerini bozmam dışında zararsız biri olduğumu anladı; ailece çok severiz birbirimizi. Ama demek bir merak varmış bende. O yaşta neyin ne olduğunu bilmeden... Emin değilim ama tecavüzün ne olduğunu ben de tam olarak bilmiyordum herhalde, sınıfta haber olarak bahsederken. Genellikle bir erkek bir kadın oluyor, kötü bir şey, filmlerdeki kötü adamların yaptığı da o herhalde, yapmamak lazım, annem gazetede tecavüz haberi görünce sinirleniyor o kötü şeyi yapan adamlara... Ama tecavüz ne, niçin o kadar kötü? İlkokul üçte bildiğimi sanmıyorum.

Büyüdükçe, suçla ilgili konulara ilgin de arttı, o alandaki bilgin de arttı.

Gazeteci olunca, haberleri gazetede okuyan insan olmaktan haberlerin yapıldığı yerde çalışan insan olmaya geçince, bazı şeylere daha yakından tanıklık etme imkânı buldum. Olgusal açıdan bir birikim edindim. Fakat araştırma düzeyinde, sosyal bilim çalışması tarzında çok kısıtlı eser vardı Türkçede. Üniversite kütüphanesi gibi yerlerdeki yabancı kaynaklar da yetersizdi. Yurtdışına gittikçe bir-iki tane satın alıyordum. Zamanla yurtdışından kitap getirtebilme imkânı artınca, suçla ilgili kitaplara iyice yüklendim. Suçla ilgili okuma yapmak, farklı disiplinlerden okuma yapmak demek. Epeyi bir okudum, ben de. Sonra bunun bir derse dönüşebileceğini düşündüm. Dekan Halil Nalçaoğlu'na gittim, anlattım. Onun da ilgisini çekti, hemen onay verdi. Böylece yedi-sekiz yıldır da suç sosyolojisi dersi ya da genel olarak kriminoloji dersi denebilecek bir ders veriyorum.

Evet, konunun akademik ve teorik çerçevesini böyle çizdikten sonra bu söyleşinin ana eksenine dönerek, konuyu biraz güncelleştirerek sorabilirim sana. Günümüzdeki suç ve suçlu meseleleri, çok konuşulan, tartışılan suçlar, Türkiye'nin mevcut ve potansiyel suç-suçlu profili nedir? Son yıllarda bu konularda kayda değer bir değişim yaşandı mı?

"Seri katiller, kültür endüstrisi için altın madeni"

Ben de sana bir soru sorayım, oraya girmeden: "Suç konusunda bir dersim var, suç konusunda çalışıyorum," dediğin zaman en çok karşılaştığın soru nedir? Çoğu insanın sorduğu ilk soru...

Sen söyle...

Seri katiller... Okulda suçla ilgili bir ders olduğundan bahis açılıyor. Hemen, "Aaa, seri katilleri anlatıyor musun?" Öğrenciler dersi almak için mail atıyor: "Hocam, bu derste seri katilleri de anlatacaksınız, değil mi?" Suç ve suçlular âlemiyle kitle kültürünün, kültür endüstrisinin en sıkı sıkı sarıldığı bölge o sanırım. Seri katillerin bölgesi, endüstri için bir altın madeni... Suçu normlar üzerinden tanımladığımızı kabul edersek, homo sapiens'ten öncesine, en eski primat halimize kadar, milyonlarca yıl öncesine kadar götürebiliriz suç tarihini. Bütün o uzun tarihte, onca suç kategorisi, alt kategoriler, suç tanımları, suçlu tipleri içinde seri katillerin yeri başka. Çünkü ticarileştirmeye, efsaneleştirmeye, pazarlamaya en uygun suç tipi ve suçlu tipi. Elbette benim de ilgimi çeken bir konu ama 15 haftanın bir haftasında konuşuyoruz onları ancak.

Yalnızca kültür endüstrisi iyi pazarladığı için mi bu ilgi sence?

Kültür endüstrisi, seri katillerin vaat ettiği potansiyeli iyi kullandığı için. Potansiyel olmasa, öyle bir popülarite de olmaz. Telekom kablosu çalanlardan, toplu taşıma tacizcilerinden; illa işin içine öldürme girecekse arazi anlaşmazlığında komşusunu vuranlardan öyle bir pazar çıkmaz elbette. İnsanlara gizemli ve ilginç geliyor doğal olarak, bir insanın 35 ayrı vakada 35 ayrı kişiyi öldürmesi, 60 kişiyi öldürmesi. Merak da var. Nasıl bir ruhtur, nasıl bir zihindir, nasıl bir beyindir? Filmler, kitaplar, belgeseller, internet siteleri. Seri katiller kültürü endüstrisi, kendi çapında bayağı bir altendüstri. Katillerin eşyaları, mektupları açık artırmalarda satılıyor. Hay-

ranları var. Ted Bundy'dan bugüne, seri katillere âşık olmak da bir trend. Milyonlarca kişi değil elbette ama âşık olanlar, evlenmek için sıraya girenler çıkabiliyor bayağı. I-5 Killer olarak bilinen Randall Woodfield. 40'tan fazla kadını öldürdüğü tahmin ediliyor. Cezaevindeyken üç kez evlendi. Ömrü yeterse dördü-beşi de görür belki. Dilimizde şöhret diye bir kelime ve kötü şöhret diye bir deyim var ya; seri katiller, bazı insanların gözünde, kötü şöhrete sahip hükümlü konumunda değil şöhret statüsünde. Kitlelere daha cazip, daha karizmatik gelen seri katiller var, karizması olmayanlar var.

Cazibesi olanlar ve olmayanlar.

Gary Ridgway, meşhur *Green River Killer*... Cinayetlerin sayısı, yayıldığı zaman aralığı, yakalanmama süresi açısından en çarpıcı suç kariyerine sahip olan seri katillerden biri. Ama genel havası itibarıyla ezik görünüşlü bir adam. Görünüşten öte, cinayet anları dışında, ezik de bir adam. Onun için Ridgway'in âşıkları, hayranları yok, Woodfield'in aksine. Popüler kültürün genelinde, yıldızlarla farklı konumlar üzerinden bağlantı kurulur. Bazı yıldızlar yukarıda görülür, onların hayranı ya da takipçisi olmakla gurur duyulur. Bazıları kitleyle eşit hizada görülür; kitlenin sesi işlevi, ayna işlevi görürler. "Ben de orada olabilirdim"in yıldızları... Bir de aşağıda görülen yıldızlar vardır. "Meşhur ama ne kadar cahil, ezik" duygusu verirler; kitlenin içindeki sıradan insana, bir yıldızı içtenlikle aşağılayabilmenin tatminini yaşatırlar. Seri katiller de bu yıldız kategorilerine göre farklı konumlara taşınabiliyor, kitle kültürünün içinde. Karizmatik seri katiller, ezik seri katiller... Neyse ki, artık tarihe karışmak üzere olan bir suç türünden bahsediyoruz. Bugünün izleme ve gözleme koşullarında, bugünün iletişim imkânları içinde, bugünün soruşturma teknolojisi varken yirminci kurbana kadar gidebilmek, otuzuncu kurbana kadar gidebilmek... Mümkün değil. İki bile zor artık. Tarihteki bazı katiller için seri katil nitelemesi yapılıyor; kimi zaman oturuyor kimi zaman oturmuyor

bence. Gelecekte de çıkar, ayrı ayrı vakalarda birkaç kişi öldürenler. Ama seri cinayetler, seri katiller aslen 20. yüzyıl olgusu. Daha çok 1970'lerde ve 1980'lerde yoğunlaşan...

Niçin o dönemlerde yoğunlaşıyor seri cinayetler?

Bir temel noktayı hatırlayalım, senin soruna ondan sonra dönelim... Suçla ilgili sosyal bilim çalışmalarında şöyle bir yaygın kabulden söz edebiliriz: Yüzde yüz bireysel nedenlere dayanan ya da yüzde yüz toplumsal nedenlere dayanan suç yoktur. Suç olarak tanımladığımız her eylemin arkasında bireysel nedenler de vardır, toplumsal nedenler de. Kitlesel göçlerin yarattığı uyum sorunlarından kaynaklanan gençlik suçları, diyelim. Toplumsal nedenlerin ağırlıkta olduğu suçlardır. Ama her göçmen genç de suç işlemez, küçük bir yüzde suça bulaşır. Burada toplumsal etkenler öncelikli olarak tartışılmayı hak etse de bireysel faktörleri görmezden gelemeyiz. Ya da gelir uçurumunun derin olduğu ve yoksulların servet alanlarına erişim sağlayabildiği toplumlar... Buralarda mala yönelik suçların artmasını bekleriz, o artışı toplumsal nedenlere bağlarız ama her yoksulun hırsızlık yapmadığını da biliriz. Geçelim diğer tarafa... Bireysel eylem olarak toplu katliam yapanlar; okul tarayanlar, alışveriş merkezi tarayanlar... Bunları yapabilmek için çok özel bir kafaya, ruha, zihniyete sahip olmak lazım. Ne gibi ya da kimler gibi? Seri katiller gibi... "38 kişiyi ayrı ayrı öldürdü ama onu bu suça toplum itti!" gibi bir savunma olur mu? Son derece bireysel faktörlere dayalıymış gibi görünen, gerçekten de büyük ölçüde bireysel faktörlere dayanan bir suç türü. Ama 20. yüzyılda kayda geçmiş seri katillerin yüzde 75'inden fazlasının ABD'den çıktığını düşünürsek... Dünya nüfusunun yüzde 5'inden azı, bir suçlu tipinin yüzde 75'inden fazlasını üretiyor. Demek ki o en bireysel görünen eylemleri bile birbirine bağlayan bir toplumsal gerilim hattı var. Suç sosyolojisinin temel meselelerinden biri budur zaten. Her suçta hem bireysel hem çevresel faktörler olduğu kabulüyle, bireysel faktörleri ve çevresel faktörleri ayrıştırabilmek; ayrı ayrı ve birlikte değerlendirebilmek.

20. yüzyılın son çeyreğinde, bireysel suç potansiyellerini tetikleyen toplumsal faktörler belirleyici olurken ABD'de seri cinayetler artıyor.

Seri cinayetlerden bahsediyorsak bireysel faktörler ön planda elbette. Ama evet, potansiyel tetikleyici bir dönemden geçiliyor. Andrey Çikatilo, Anatoly Onoprienko, Aleksandr Piçuşkin gibi Sovyet ve eski Sovyet coğrafyası seri katilleri var. Moses Sithole, Güney Afrikalı. Pedro Alonso Lopez, Kolombiyalı. Michel Fourniret, Fransız. Charles Sobhraj yarı Hindistanlı yarı Vietnamlı, Fransa'da büyüyor. Jack Unterweger, Avusturyalı ama hiç görmediği babası Amerikalı. Hepsi aşağı yukarı aynı dönemlerde faaliyet göstermiş seri katiller. Bizde de var, Çivici, Kolici, Mobilyacı, Baltacı gibi lakaplarla bilinen seri katiller. Çoğu 1990'larda işliyor cinayetleri. Yani Amerika'ya özgü bir durum değil. Ama Kuzey Amerika'da çok büyük bir yoğunlaşma var. Seri cinayetlerin 20. yüzyılın o döneminde artmadığı, eskiden beri süregeldiği, 1970'lerden itibaren seri katiller yakalanmaya başladığı için yanılgıya düştüğümüz tezi de dillendiriliyor. Elbette geçmişte yakalanamayan, seri cinayetler işlediği anlaşılamadan bir sürü insanı kurban etmiş katiller olabilir. 1980'lerin, 1990'ların veri paylaşım sisteminde bile seri cinayetler arasındaki bağlantının ancak beşinci, altıncı vakadan sonra kurulabildiği olabiliyor. Geçmişte hiç aralarında bağlantı kurulamamış seri cinayetler de vardır belki. Albert Fish gibi, H.H. Holmes gibi 100 yıl önce, 125 yıl önce yakalanmış seri katillerin yanında, varlığı bile saptanamamış olanlar... Mümkündür. Ama çok fazla olduğunu sanmıyorum. Seri cinayet konularına meraklı kitlenin büyük bölümünde şöyle de bir istek görülüyor. Seri katillerin sayısı, sanılandan da fazla olsun. Biz 100 tane biliyorsak, aslında 1000 tane olsun. Her seri katilin kurban sayısı, bilinenden de fazla olsun. Şu anda bile, hiç farkında olmadığımız katiller, serilerini sürdürüyor olsun. Katil 15 cinayeti itiraf etti, polis 24 cinayetle suçluyor ama aslında 70 tane öldürmüş olsun. Adı üstünde, seri işte. Seri bitmesin, dizi bitmesin. Hikâye, dizi film tadında de-

vam etsin. Bunu isteyenler çok... 20. yüzyılın sonlarındaki artışın nedenlerine gelemedik bir türlü (gülüyor).

Şimdi geleceğiz. Arada önemli şeyler konuştuk.
20. yüzyılın seri katillerine de Türkiye'nin bugünüyle ilgili sorundan gelmiştik (gülüyor). Bu kitap için yaptığımız ilk sohbetlerin birinde, Batı'nın, özellikle ABD'nin 1970'lerde yaşadığı toplumsal çözülme ve bunun yol açtığı şiddet dalgasından bahsetmiştik zaten. 1960'larla birlikte ele alırsak, bütünlüklü olarak toplumsal gelişmeye dönüştürülememiş bir özgürleşmeden söz edebiliriz. Ama bu haliyle özgürleşme olmuyor tabii, dağılma oluyor. [Émile] Durkheim'dan miras anomi kavramı, 20. yüzyıl boyunca suçla ilgilenen sosyal bilimcilerin bol bol başvurduğu bir kavram. Merton gibi, Agnew gibi suça ilişkin temel teorileri geliştiren birçok isim de teorilerini anomi kavramının üzerine inşa ediyor. Bir toplumu ya da topluluğu bir arada tutan değer ve normların çözülmesi, en azından silikleşmesi... Bir tür anomik dönemden geçiliyor. 1960'lardaki özgürlük dalgasıyla birlikte cinselliğe ilişkin değerler de dağılıyor. Bazı insanlar gerçekten cinsel devrimi iyi kötü sindirebiliyor. Ama aynı dalga, bazı insanlarda, farklı cinsel arayışları artırırken, cinsel iştahı kabartırken, hayatın akışı içinde bunun karşılığını bulamıyorlar. İştah var, özümseme yok, çevresel anlamda bunun tam karşılığı yok. Bu, milyonlarca kişiye bunalım, hayal kırıklığı, tatminsizlik olarak dönüyor. Onlarca kişiye ise seri cinayet itkisi olarak. Elbette ki, tek açıklama bu değil. Böyle bir sorunun tek cevabı olmaz. Toplumsal çözülme içinde adaleti kendi ellerinden gelecek ölümle sağlayacağını, en azından intikamını böyle alacağını düşünenler var. Seri cinayetler işin küçük parçası; genel bir toplumsal şiddet ortamı var. Nedenleri çok. Mesela klasik büyük sanayinin kısmi çöküşünden kaynaklanan ilk belirtiler o dönemde görülüyor. İş için şehir değiştiren, oradan oraya giden çok fazla insan var. Özgürlük için gezenler var. Uyuşturucu kültürünün şehirden şehre, sokaktan sokağa sürüklediklerı var. Evinden çok

uzaklarda seks işçiliği yapanların sayısı artıyor. ABD'de aile hâlâ çok güçlüdür ama ilk olmamakla birlikte, çekirdek ailelerde yer yer dağılmaların görüldüğü dönemlerden biri. Yalnız insanlar, oradan oraya sürüklenen savunmasız insanlar, anlık karşılaşmalar, ortalarda görünmediği zaman fazla arayanı soranı olmayanlar... Yakınlarının herkese her an ulaşmaları mümkün değil, bugünkü gibi. Cep telefonu sinyallerimizle iz bırakarak gezdiğimiz günler daha gelmemiş, güvenlik kameraları yok... Yani her şey seri cinayetler için uygun. '70'lerde patlayan ilk seri cinayet hadiselerine medyanın gösterdiği ilgi de potansiyel katiller için bir motivasyon oluyor. Ama tekrar edeyim, bu konuda bütün toplumsal etkenlerin toplamı, bireysel etkenlerin yanında hayli küçük kalır.

Bireysel etkenler baskın olduğu zaman, işin içine psikoloji giriyor, başka disiplinler giriyor. Az önce, kriminoloji alanında çalışmanın çok sayıda farklı disiplinden okuma yapmayı gerektirdiğini söylemiştin.

Kriminoloji diye ayrı, bağımsız bir disiplin yok. Kriminoloji, tüm fakültelerin ortak kullandığı bir konferans salonu gibi. Sosyoloji, psikoloji, antropoloji, hukuk, ekonomi, biyoloji, genetik, nöroloji, adli tıp... Yalnızca sosyal bilimlerin değil pozitif bilimlerin de dahil olduğu bir alan. Kriminolog denen kişi sosyolog da olabilir, psikolog da, adli tıpçı da olabilir, genetikçi de olabilir. Gerçi herkes aynı rahatlıkta çalışamıyor. Sosyolog rahat, psikolog rahat, adli tıpçı rahat. Ama bazılarının işi zor. Mesela, genetikçiler. Mesela, biyo-kriminoloji alanında çalışanlar. Suç ve genetik dendiği anda, şöyle bir önyargıyla karşılaşıyorlar: Bunlardan kesin ayrımcı, faşizan bir iş çıkar... Lombroso tarzı 19. yüzyıl pozitivizmiyle, kulak şeklinden, kaş mesafesinden, çene genişliğinden suçlu olup olmadığını okuyacak, bazılarını doğuştan suçlu ilan edecekler gibi. Doğuştan suçlu diye bir şey yok tabii. Çevresel etkenleri hesaba katmamak çok gerilerde kaldı. Ama olabilir, genetik faktörler de rol oynayabilir. Bizleri birbirimizden farklılaştıran bazı özelliklerimiz genetiğimizle bağlantılı ve

bu özellikler kimi insanları bazı suçları işlemeye daha yatkın hale getirebilir. O suçların işlenmesini de çevresel koşulları düzenleyerek önleyebiliriz. Hepsini geç; genetik faktörlerin rolü yoksa bırak o alanda çalışma yapılsın da senin savunduğun şey bilimsel olarak kanıtlansın. Biyo-kriminoloji dendiği anda, araştırma yapan herkesi Hitler'in laboratuvar subayı gibi görenler var. İstatistik konusunda bile gürültü kopabiliyor. Bir toplumdaki etnik grup ve ırkların, genel nüfus içindeki temsiliyle cezaevi nüfusu içindeki temsilinin karşılaştırılması önemlidir. Mesela ABD'de, Afrika kökenlilerin cezaevindeki temsil oranları, genel nüfus içindeki oranlarının dört katı. Feci bir tablo. İlke olarak ırk üzerinden istatistik tutulmasına karşı oldukları için bu istatistiğin yayımlanmasına da karşı çıkanlar var. Bu siyahilere karşı ayrımcılık değil ki. Onların uğradığı ayrımcılığı gösteren bir şey. Afrika kökenli gençlerin karşısına, hayatın çok fazla seçenek çıkarmadığını, yargı sistemindeki önyargıları, toplumsal yapının ağır hastalığını gösteren bir tablo. Ha bunu, "Gördünüz mü, zenciler suçtan başka bir şey bilmez," diye yorumlayacak ırkçı tipler çıkar elbette. Ku Klux Klan'cılar, White Power'cılar. Onlar faşist ama bu istatistiğin yayımlanmasına karşı çıkanlar da az değil yani.

Oysaki istatistikler üzerinden ayrımcılığın boyutunu görüp ona göre çözüm düşünme şansı doğuyor.

Tabii ki. Ama anlatmak kolay olmuyor herkese. Ki, suç istatistiği bulmak da sanıldığı kadar kolay değildir. Televizyonlarda birileri sallayıp durur, "Efendim istatistiklere göre..." diye. Yalnızca Türkiye'de değil, gelişmiş ülkelerde bile düzenli ve ayrıntılı suç istatistikleri yayımlayan kaynaklar çok kısıtlı. Bizde, 15 Temmuz'a kadar, en düzenli ve anlamlı biçimde açıklanan verilerden biri cezaevi istatistikleriydi. Öyle bir şans vardı. Bakanlığın sitesinde, her ayın başında en taze istatistikler yayımlanırdı. 15 Temmuz'dan sonra cezaevinde tutulanların dağılımı, olağan koşulların dışına çıktığı için istatistikler de eskisi kadar fikir vermiyor. Özellikle, siyasi olmayan

suçlarla ilgilenenler için. Zaten cezaevi istatistikleri birebir suç istatistikleriyle tutarlı olamaz. Tutukluluk ya da hükümlülükle sonuçlanmayan suçlar var. Aynı suçu işleyen kadınların tutuklu yargılanma oranı erkeklere göre daha düşüktür genellikle, annelik durumu gibi mazeretler hesaba katıldığı için. Yine de bir fikir veriyordu cezaevi istatistikleri. Aslında iyi ayıklarsan, hâlâ da epeyi bilgi alabiliyorsun. Bazı yaygın kabullerin geçerli olmadığını görebiliyorsun.

"Cezaların düşüklüğünü abartmak çok tehlikeli"

Gerçekler ile kamuoyu algısının arasındaki farklar...

Pek çok kişinin içtenlikle inandığından farklı gerçekler. 15 Temmuz sanıklarını ayrı bir kategori olarak ayıralım, geri kalanlara bakalım. Genel cezaevi sirkülasyonu içinde cinayet ve tecavüzden girenlerin oranı, düşüktür. Doğaldır. Hırsızlık vakalarının, uyuşturucu vakalarının, dolandırıcılık vakalarının sayısı çok daha yüksektir çünkü. Ama anlık cezaevi nüfusundaki oranlara bakarsan, cinayet ve tecavüzden yatanların oranı, genel sirkülasyondaki oranlarına göre çok daha yüksektir. Çünkü diğerleri girip çıkıyor, onlar kolay kolay çıkamıyor. Arada gereksiz indirim alanlar, kamuoyu vicdanını yaralayacak şekilde düşük ceza alanlar oluyor mutlaka. Bu aralar o konudaki duyarlılık yüksek olduğu için tepki gösteriliyor. Ama genel olarak bakarsak, cinayet işleyenler ve tecavüzcüler bayağı uzun süreler yatıyor içeride. O yaygın algı var ya: Cinayet işle, bir yılda çıkarsın. Duruşmaya kravatlı git, altı ayda çıkarsın.

Çok pişmanım hâkim bey diye...

Çok pişmanın hâkim bey dersen, kravat takarsan, kuzu gibi bakarsan, altı ayda çıkarsın. Yok öyle bir şey. Dediğim gibi arızi durumlar olur, tepki gösterilir. O tepkiler genellikle haklı olur. Bazen dosyanın içeriği bilinmediği için tepkiler haksız da olabilir. Bir yerde hâkim vicdanla bağdaşmayacak yüksek ceza indirimi uygular. Başka yerde hâkimin sosyal medya aha-

lisinden daha sağlıklı değerlendirdiği bir şey vardır. Farklı durumlar olabilir. Ama öldür ve altı ayda çık, tecavüz et ve üç ayda çık gibi bir adaletsizlik olmuyor genelde. Bunları vurgulamak şu açıdan önemli: Kamuoyunda böyle bir algı yaygınlaştığı zaman, suç işleme potansiyeli olanlara da yansıyor bu. Özellikle genç olanlar, muhakemesi tam gelişmemiş olanlar... O da cinayet işlerse altı ayda, bir yılda çıkacağını düşünüyor. Hasmından kurtuluyorsun, altı ay sonra racon kesme gücü artmış biri olarak sokağa dönüyorsun... Öyle olacak zannediyor. Birlikte çalışırken ajanslardan bol bol gelirdi bize, şimdi de televizyon haberlerinde görüyoruz; 18-19 yaşında katil olmuş, adliyeye getirilirken gülüyor. Kolay yoldan kahraman olmuş, en fazla bir-iki yıla da çıkacak içeriden... Sonra infazı 25 yıl olan müebbeti yiyor, gençliği bitiyor. İndirim alsa bile en az 15 yıl içeride. Cezaevinden kolayca çıkacağı algısı olmasa, o cinayeti hiç işlemeyecek belki. Durduk yere bir insanın canı gitti, en önemlisi o zaten. Aptal çocuğun kendi hayatı da kaydı. Cezaların çok düşük olduğu algısından yola çıkıp iyi niyetle kampanya yaparken, işlenmeyebilecek suçların önünü açmış da olabiliyoruz. Son birkaç cümle, benim yorumumdu. Ama Türkiye'de katil ve tecavüzcülerin cezaevlerinden öyle kolay kolay çıkamadığı yorum değil, veri... Cezaların düşüklüğünü abartmak çok tehlikeli.

Yine yaygın bir kanaat olarak, Türkiye'nin ceza kanunlarında suçlar için belirlenmiş yaptırımların zaten yetersiz olduğu, bir de üzerine indirim uygulanınca birçok suçun cezasız kaldığı düşüncesi var. Bu konudaki algı ya da kanaati paylaşıyor musun?

Üç ayaklı bir karşılaştırma yapalım burada. Bizdeki cezalar ve infaz koşulları, AB standartlarından daha ağır, genellikle. ABD'de ise ceza sistemi hayli esnek ama hükümler Türkiye ve Avrupa'dan da daha sert biçimde uygulanıyor çoğu vakada. '80'lerdeki, '90'lardaki suç dalgasının göreceli olarak yatışmasını sağlayan şeylerden biri olarak görüyorlar, ağır cezalar uygulanmasını. Birkaç ay önce son baktığımda, Amerikan cezaevlerinde 2 milyon 300 bin kişi vardı. Cezaevi nüfusu-

nun toplam nüfus içindeki oranı itibarıyla açık ara dünya birincisi. Şartlı tahliyeleri, denetimli serbestlikleri, halen tutuksuz olarak yargılananları ekleyince, 6 milyon civarı bir rakam olduğu söyleniyor. Son derece cezacı bir toplum yani. Kesin cevabını bulamayacağımız sorular var. Amerika bu kadar cezacı olmasa, her şeyin çok daha kötüye gideceği kadar vahim bir suç ve şiddet potansiyeli mi barındırıyor? Yoksa o cezacı anlayışın da temsil ettiği bir genel ideoloji, suç ve şiddet potansiyelini artırıcı etki mi yapıyor? Ama her koşulda, AB ülkelerinin, özellikle de çekirdekteki gelişmiş ülkelerin, daha düşük cezalarla ABD'den daha güvenli yaşadığını, nispeten daha sağlıklı toplumsal yapılara sahip olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye'nin, dönemsel olarak, bazı suçlara daha ağır cezalar uygulaması gerekebilir. Fakat Amerika-Avrupa karşılaştırmasının bize gösterdiği şey daha önemli, bence. Üzerinde durmaya değer, en azından. Mağdurlara, kurban yakınlarına şunu diyemezsin: "Valla cezalar yetersiz ama sizin başınıza gelen geldi, olan oldu artık. İleride daha gelişmiş bir toplum olunca böyle suçlar da azalacak." Gerektiği noktada, suçlara uygulanan cezalar artırılabilir. Normlar hukuka dönüşürken bazı şeyler suç olmaktan çıkabilir, bir zamanlar suç sayılmayan eylemlere ağır cezalar uygulanabilir. Tabii hukuk her zaman normlar üzerinden, kamuoyu vicdanının asgari müşterekleri üzerinden konsensüsle oluşmuyor. İşin sınıfsal ve oligarşik tarafı ayrı konu; bazen hukuk toplumun önünde olabiliyor, bazen toplum mevcut hukuku aşabiliyor. Sonuçta, doğrudan senin sorunla ilgili meseleyi tek cümlede toparlarsak, bizdeki cezalar o kadar da hafif ve yetersiz değil. Çoğu AB ülkesinden de daha ağır.

Seninle bu sohbeti yaptığımız tarih itibarıyla kamuoyunun büyük bölümü senin gibi düşünmüyor.

Seninle bu sohbetleri yapıyoruz. Hangi bölümün kitabın neresine gireceğini tam bilemiyoruz şu anda. Bugün konuştuklarımızın çok başlarda yer almayacağını varsayıyorum ve bu sayfaya kadar, benim Türkiye'yi yönetenleri, hukuk düzenini,

hukukun sözde işleyişini kesinlikle savunmadığım ve savunmayacağım görülmüştür, diye tahmin ediyorum. Gerçekten sorunlar çok büyük. Ama eleştiriler mantık sınırlarının dışına çıkınca da uyarıda bulunmak gerekebilir. Özellikle sosyal medyada bazen şöyle bir algı ya da abartı olduğunu görüyorum: Bütün siyasiler, bütün milletvekilleri, yasa yapıcılar sapık, bütün hâkimler ve savcılar sapık, ceza hukuku akademisyenleri sapık. Cinayetlerden, tecavüz vakalarından hiç rahatsızlık duymuyorlar. Katil ve tecavüzcülerle dayanışma içindeler... Mümkün mü böyle bir şey olması? Yasa yapmanın, suç tanımları için yaptırım belirlemenin bir matematiği var. Söyledim, cezalar değişebilir, artırılabilir ama öyle kafaya göre her şeye müebbet veremezsin. Ceza süreleri belirlenirken adalet duygusu, kamuoyu vicdanı ve ayrı suçların cezaları arasında belirli farklar olması gözetilir. En ağır ceza, kısıtlı sayıda suça verilir. Yalnızca adil ceza uygulansın diye değil. Önlenmesi öncelikli olan suçlar artmasın diye. En öncelikli olan ne? İnsan hayatının korunması... Çok fazla suça müebbet verirsen, "Öyle de ömür boyu içerideyim, böyle de," diye düşünen bazı suçluların, yakalanmamak için cinayet işlemeyecekken cinayet işlemelerine yol açabilirsin. Bugün uygulanan yaptırım belirleme mantığının temelinde, 18. yüzyılın sonundan, Cesare Beccaria ve Jeremy Bentham'dan gelen katkıların önemli yeri var. Faydacılar... Cezalar belirlenirken toplum yararının nasıl gözetileceği konusunda öncü çalışmalar yapanlar... Ben o anlamda faydacı biri değilim ama onların 250 yıl önce söyledikleri, bizim bugünkü halimizin önünde.

Biraz geriye döneceğim şimdi. Az önce, cezaların düşüklüğüne vurgu yapan kampanyalara zaman zaman hak verdiğini söyledin ama, "Suç, işleyenin yanına kâr kalır," düşüncesinin suçları artırabileceği konusunda da uyarıda bulundun. O zaman güncel örnek olarak şunu da katabilir miyiz işin içine: Karısını döven, öldüren, şiddet uygulayan erkeklerin ne kadar çok haberini yaparsak ve bundan ne kadar çok bahsedilirse aslında bu o kadar geri tepiyor diye sonuç çıkarabilir miyiz sence?

"Yapanın yanına kâr kalıyor" vurgusunu abartırsak, evet, riskli bir durum ortaya çıkabilir. Az ceza alan kadar çok ceza alanı da göstermek lazım ki kayda değer cezalar alanlar da oluyor. Sonuçta, haberi nasıl yaptığına bağlı. Tabii ki öncelikle gerçeklikten yola çıkarak yapacaksın. Adam az ceza almışsa bunu gizleyemezsin. Haberi nesnel olarak verirsin, üzerine yorum yapacaksan da az ceza diye yaparsın. Ama bu da riskli bir kulvar. Sussan, olmaz. Kampanyayı sosyal medya şuursuzlarına bırakırsan, şiddet uygulayan erkeklere büsbütün cüret vermiş olursun. Aslında, benim şahit olduğum sürede, Türkiye'nin bu konuda hiç ilerlemediğini söyleyemeyiz. Mesafe aldı fakat gerektiği kadar değil. Bundan 30 yıl hatta 20 yıl önce eşini dövdüğü için yargılanan erkek yok denecek kadar azdı.

Aile içi şiddet diye bir kavram da yoktu neredeyse.

Bugünküne göre çok daha olağan karşılanırdı. Kadın dayak yedi diye kocasını karakola şikâyet edecek, mahkemeye verecek; hele işin içine silah filan da girmediyse, çoğu çevrede kadının ihaneti olarak görülürdü bu. Bugün de evin içinde kalan şiddet, yasal süreçlere yansıyandan çok daha fazla. Bugün de kocasını şikâyet edecek cesareti bulamayan, o derece baskılanmış milyonlarca kadın var. Ama asgari bir bilinç de oluşmaya başladı. Demin dediğim gibi, bazen yasalar toplumun önünde gidiyor, bazen toplum yasaların önünde gidiyor... Yaklaşık on yıl önce ceza kanunumuza evlilik içi tecavüz diye bir suç tanımı girdi. Bugüne kadar bu suçlamayla kaç dava açılmıştır, ne sonuç çıkmıştır; bilmiyorum. Hadi yine 20 yıl önceye gidelim. Kadın karakoldan içeri girdi, tecavüze uğradığını söyledi. Polisler kimin tecavüz ettiğini sordu, kadın da "Kocam!" dedi. Deli muamelesi görürdü kadın. Nikâhlı kocanın yaptığı şey tecavüz olur mu hiç? Bugün de öyle bir şikâyeti yadırgayan polis memurları çıkabilir ama işlem başlatmak zorunda kalırlar. Hepimiz biliyoruz Türkiye'deki aile içi şiddet sorununun, kadına şiddet sorununun boyutunu. Hepimiz biliyoruz yargı süreçlerindeki arızaları.

Ama ne söylemem istenir diye değil de düşündüğümü söyleyeyim diye konuşursam... Sorunumuz geriye gitmek değil, ileriye giderken yeterince hızlanamamak. Geriye gittiğimiz konular var da, bu onlardan biri değil.

"Suç trendi ve suç dalgası farklı kavramlar"

Üçüncü sayfa dedin, meseleyi gazete ve gazeteciliğe bağladın. Bir klişe var, zaman zaman bütün iktidarların kullandığı bir savunma cümlesi: Eskiden de bu vakalar yaşanıyordu, basın bunları yeni yeni haber yapmaya başladığı için sanki sayısında patlama varmış gibi bir algı oluşuyor. Oysa kadın cinayetlerinde bir artış yok, çocuklara dönük cinsel tacizde ve saldırılarda bir artış yok. Sadece medya buna eğildiği ve bununla ilgili her gelişmeyi haber yaptığı için, kısa dönemli bir haber modasına uyduğu için böyle bir algı ortaya çıkıyor denir. Böyle bir şey var mı sence?

Var. Bazı suçlar, azalırken artmış etkisi yapabiliyor. Ya da bazı suçlar konusunda kamuoyu hassasiyeti arttığı için vakalar daha çok dikkatimizi çekebiliyor. Hatta eskiden hiç soruşturulmazken artık soruşturulur hale gelen şeyler var. Konuşması bile rahatsız edici ama konuşmak lazım. Kasabanın, ilçenin, küçük şehrin kimsesiz, yoksul ya da zihinsel engelli kızlarının çok sayıda erkek tarafından cinsel istismara uğraması... İlçe erkeklerinin ortak malı gibi kullanılması... Eskiden beri var olan bir şey. Sanırım yalnızca Anadolu'da değil, dünyanın birçok bölgesinde rastlanabilecek bir vahim hadise türü. Gariban bir kızcağız ya da zihinsel engelli bir yoksul kız için kim dava açacak da ilçenin 20 esnafını, on memurunu yargılayacak? Eskiden pek olmazdı bu. Hâlâ da gerektiği kadar soruşturma açılmıyor belki ama dava konusu olabiliyor. Bu davalar medyaya yansıyor. Haklı tepki doğuyor. Sonra verilen cezalar yetersiz bulunabiliyor. Yetersizse tepki gösterilmesi doğal. Ama senin sorundan yola çıkarsak, burada eskiden işlenmeyen bir suçun işlenmesi söz konusu değil. Eskiden çok nadiren adliyeye taşınan vakalar konusunda artık biraz daha hassas davranılıyor, daha fazla dava açılıyor.

Fakat mahkemeden çıkan cezalar her zaman kamuoyunu tatmin etmeyebiliyor. Bu konuya özel olarak değil, genel olarak bu sohbette konuştuklarımıza ilişkin bir şeyi daha hatırlamak lazım. Çoğu zaman, adaletin yerini bulup bulmadığına kanaat getirebilmek için, dosyanın ayrıntılarına hâkim olmak gerekir. Diyelim ki, az önce sözünü ettiğimiz tarzda bir dava sonuçlandı. Habere bakıyoruz, sekiz kişi hüküm giymiş, on kişi beraat etmiş. Hemen o on kişi niye beraat etti diye bir tepki... Türkiye'deki hukuk sistemini biliyoruz, Anadolu siyasetinin hukuk üzerindeki etkisini de biliyoruz. Torpille, rüşvetle beraat edenler olabilir. Ama ya beraat edenler masumsa? Ya adalet yerini bulduysa? Cinsel suçlardan yargılanan herkes illa ki hüküm giyecek diye bir şey olabilir mi? İftira diye bir şey yok mu; hatalı soruşturma yok mu?

Azalırken artmış etkisi yapabilen suçlardan da bahsetmiştin. O nasıl oluyor?

Yalnızca suçla sınırlı bir şey değil. Öyle bir yanılsama tüm toplumsal eğilimler için geçerli olabilir. Yaygınlığını kaybederken yaygınlaştığını düşünmek... Bir şey azalmaktadır, giderek daha az karşımıza çıkmaktadır. Karşımıza daha az çıktığı için de daha fazla dikkatimizi çekmektedir. Mesela bunun çok tipik örneklerinden biri, son iki yılda hiç tekil örneğini de duymadığım töre cinayetleri. Öncesinde, her yıl medyaya yansıyan bir-iki töre cinayeti vakası, sanki yükselen bir suç dalgası varmış gibi algılanabiliyordu. Burada bir ayrım yapmak lazım; kriminolojide suç trendi ve suç dalgası iki ayrı durumu anlatan kavramlar ya da terimler. Suç trendi, istatistiklere, verilere dayanır. Rakamlara bakarsın, yükselen bir suç trendi olup olmadığını söylersin. Suç dalgası ise bizim algımızla ilgili bir şeydir. Kamuoyu, tek bir vakadan ya da iki vakadan etkilenir, yüzlerce vaka varmış gibi bir algıya kapılabilir. Töre cinayetlerinin birkaç yıl önce gündemimizdeki yeri de bir suç dalgası algısı şeklindeydi. Oysa 100 yıl öncesini düşün... Kim bilir hiç kayda geçmeyen kaç töre cinayeti işleniyordur her yıl. Belli bir döneme kadar, töre cinayetleri kurbanlarının çoğunun nüfus kaydı yoktur büyük ihtimalle.

Kimin öldüğünü bile bilemiyoruz.

Diyelim ki bir aşiretin topraklarında töreye aykırı davrandığına hükmedilen kadın öldürüldü. Bir tarlada, bir ahırda öldürüldü ve gömüldü. Bitti! Ne kaydı var ne hesabını soracak kimse. Kadı sicillerinin transkripsiyonlarından ya da yeni dile aktarılmış hallerinden bolca bulunabiliyor artık dijital ortamda. Zaman zaman bakıyorum. 500 yıl öncesinden bile kadın cinayeti davalarına rastlanabiliyor tek tük. Ama tam töre cinayetine denk düşecek bir vakaya rastlamadım henüz. Osmanlı'nın son dönemlerinde vardır belki. Cumhuriyet döneminde de, tahmin ederim, hiç kayda geçmemiş onlarca töre cinayeti işlenmiştir. Zaman içinde kayda geçme oranı yükseliyor, töre cinayetlerinin sayısı azalıyor. Ve 21. yüzyıl için töre cinayeti o kadar geride kalmış ya da çağ itibarıyla geride kalması gereken bir şey ki iki yılda bir tane bile işlense, suç dalgası gibi algılayabiliyoruz.

Ve her töre cinayetinin haber değeri oluyor.

Gerçekten de vardır haber değeri. Yalnız üzerinde düşünmemiz gereken bir nokta daha: Biz çoğunlukla Doğu ve Güneydoğu'da, aşiret hukuku içinde işlenince töre cinayeti diyoruz öyle vakalara. İşte Ege'de olur, Trakya'da olur; ailenin namusuna halel getirdiği için, diğer aile üyelerinin de onayıyla, erkek kardeşi tarafından öldürülen kadınlar... Çok yaygın olmasa da zaman zaman kayıtlara geçen bir cinayet türü. Onlara töre cinayeti demiyoruz ama özünde ne kadar farklı? Onu da düşünmek lazım.

"Doğada suç diye bir şey yoktur"

Suçun gerçek yaygınlığıyla kamuoyu algısının farkına ilişkin bir örneği, kısa zaman önce birlikte elden geçirdik. *2001* kitabını yazarken ele aldığımız kapkaç vakaları. Ekonomik kriz ve başka sebeplerle tetiklenmiş gibi görünen kapkaç vakaları var. Gerçekten de bir dönem tetiklenmiş olabilir ama medyanın ilgisiyle hormonlu bir artış da söz konusu olabilir. O dönem güvenlik görevlilerinin,

bakan seviyesinden mahalle karakollarına kadar herkesin teyakkuza geçmesine neden olan bir suç biçimi bu... Yok mu? Var. Ama nasıl var? Organize bir şekilde var. Yani pek çoğu çete şeklinde örgütleniyor. Hatta bir-iki tane çete liderini ele geçirdikleri zaman bu örgüt de bir anlamda çözülüyor ve en azından bölgesel olarak artık orda çok fazla kapkaç yaşanmıyor; bu bir. İkincisi, kapkaç olmayan şeylere de kapkaç deme alışkanlığı çıkmış ortaya basında. Mesela İnal Batu. Eski diplomat ve eski CHP milletvekili. "İnal Batu'ya Kapkaççı Dehşeti" deniyor mesela, haberin başlığı bu. Haberin altına bakıyorsun, İnal Batu'nun evine hırsız girmiş. Başka bir haberde "Polise Kapkaç Yaptı" deniliyor. Yine haberin altına bakıyorsun, sarhoş bir adam, onu sakinleştirmeye çalışan polisin silahını çekmiş belinden... "Turiste Kapkaç Dehşeti" diyor. Bakıyorsun haberin altına, Japon turiste trende ilaçlı ayran vermişler, soymuşlar... Japon da büyük risk almış.

Dolayısıyla kapkaç, ilgi uyandıran, reytingi yüksek bir şey olduğundan her şeyi kapkaç diye dosyalamaya ve başlıklandırmaya başlamışlar. Bu tezi bir anlamda doğrulayan bir örnek bence.

O dönemde kapkaç vakaları gerçekten çok yaygın. Ama ilgi çektiği için, kapkaç olmayanı da kapkaç diye sunmaya başlayabiliyor medya. Bazen belli suçların haberini yapma modası çıkar. Halen, beş-altı yıl öncesine göre Türkiye'de sentetik uyuşturucu kullanımının daha az olduğunu zannetmiyorum. Ama şu aralar bonzai haberi daha az.

Evet, azaldı.

Neden? Bir nedeni, artık medya üzerindeki kontrolü iyice güçlenmiş olanlar, o tarz haberlerin yapılmasını istemiyor.

Ki söylediler de bunu.

Beş yıl önce bonzai haberleri moda olduğu zaman, özellikle 17-25 Aralık sonrasında, o haberlerin çoğu Cihan Haber Ajansı tarafında servis ediliyordu. Cemaat'in ajansı. Türkiye rayından çıktı, memleketin çivisi çıktı gibi bir hava vermeye çalışıyorlardı sanırım. Gerçekdışı bir tablo muydu; bonzai

kullanımı aslında az mıydı? Hayır, çoktu. Ama o dönem siyasal nedenlerle bonzaiye zoom yapmışlardı. Sonra diğer medya kuruluşları da özel bonzai haberlerinin peşine düştü. Senin kapkaç örneklerinde olduğu gibi; sokakta sara krizi geçiren adamı bonzai krizi geçiriyor gibi verdiler. Tansiyonu düşüp bayılanı, sarhoşu, zihinsel engelliyi... Düşünsene çifte talihsizliği; sokakta sara krizi geçirip bayılıyorsun, bir de üstüne bütün Türkiye'ye bonzaici olarak gösteriliyorsun. Medyanın böyle vukuatları çok.

Bir örnek daha vermek istiyorum. Çocuk pornografisi denen, çocukların cinsel saldırıya uğramalarıyla sonuçlanan bir suç. Bir dönem bununla ilgili çok haber vardı, 2000'lerin başında. Böyle suçlar var. Yakalanıyor da insanlar. Ama mesela bu interneti topyekûn denetim altına almanın bir gerekçe ya da bahanesi olarak da kullanılıyor. O dönem interneti regüle edecek kurullar, yasa taslakları oluşturulur ve bunun üzerine konuşulurken birinci argüman olarak internetteki çocuk pornosu gösteriliyordu. Öyle bir Türkiye tablosu çiziliyor ki, sanki evinde bilgisayarı olan herkes sabah bilgisayarı açıyor ve ilk iş e-mail'ine düşen çocuk pornosu fotoğraflarına bakıyor ya da bilgisayarını her açan internette çocuk pornosu arıyor gibi... Halbuki öyle bir durum yok. Henüz Google yok da zaten... Elbette bu suç var ama interneti denetlemenin gerekçesi olarak ya da motivasyonu olarak çocuk pornosunu dile getirmek... Suç algısını kullanarak belli alanlarda otoriteyi artırma operasyonu... Otoriter yönetimlerin geleneksel silahıdır. Otoriterleşme süreçleriyle özgürleşme süreçlerinin ortak yönü, suç tanımlarının ve cezaların kayda değer ölçüde değişmesidir. Genellikle ters yönde... Aslında burada, suçla ilgili en temel noktalardan birine geldik: Doğada suç diye bir şey yoktur. Tarihin her döneminde, her toplumda, her biçimiyle suç olarak tanımlanmış hiçbir eylem yoktur. Bir toplumun tarihi içinde dönemden döneme suç tanımı değişir; aynı dönemde toplumdan topluma suç tanımları değişir... Öldürmek bile her zaman suç değildir. Savaşta, Cenevre Sözleşmesi hükümlerini çiğnemeden öldürmek suç sayılmaz bu-

gün de. Cellatlar yargılanmaz, mesela. Antik kültürlerdeki insan kurban etme törenleri... Mistik havanın sisini dağıtarak bakarsan, bayağı bayağı insan öldürüyorlar. Suç, bizim zaman ve mekâna göre değiştirerek tanımladığımız bir şey.

Mesela işte uyuşturucu kullanımı bazı toplumlarda giderek serbestleşiyor. Özellikle, marihuana. Mesela dün okuduğum bir habere göre, ABD'de polis yetkilileri ot kullanımı ceza olmaktan çıkarılsın diye resmî kanallardan başvuru yapmışlar.
İş yükleri hafifleyecek tabii... Zaten ABD'deki marihuana ya da ot kullanımına ilişkin düzenlemelerin tarihi başlı başına bir gösterge değil mi? 19. yüzyılın sonunda hatta 20. yüzyılın başında kullanımı serbest. Yaygın yasaklar 1920'lerde başlıyor. Ve o döneme kadar hintkenevirinin üretimi de teşvik ediliyor. Kafa yapsın diye değil. İlaç endüstrisinde kullanılıyor, tekstilde kullanılıyor, kâğıt endüstrisinde kullanılıyor... Sonra bildiğimiz kısıtlamalar, yasaklar geliyor. Şimdi de serbestlik eyalet eyalet yayılıyor. Dört kuşak içinde; büyük dede serbestçe kullandı. Üretici ise teşvik aldı. Dede ve baba, birkaç gram bulundurduğu için yargılanabildi. Şimdi dördüncü kuşak, belli miktarı aşmamak koşuluyla, serbestçe satın alabiliyor.

Ya da dükkânını açıp satabiliyor.
Belli bir kök sayısını aşmamak koşuluyla evinde, bahçesinde yetiştirebiliyor. Bu, zaman ekseni. Coğrafya ekseninden bakarsan... Bugün bir ülkede açık eşcinsel kimliğinle metropol belediye başkanı seçilebilirsin, başka bir ülkede eşcinsel ilişkiye girdiğin için yıllarca hapis yatabilirsin.

"Teknoloji suçla yüzleşme biçimimizi değiştirdi"

Suçun evrenselliği diye bir şey yok. Suç olgusuyla ilgili birçok noktaya değindik, farklı meselelerden bahsettik. Bunların üzerine, baştaki konuya dönmek istiyorum. Türkiye'nin mevcut suç profili...
Konuştuklarımız, siyasi eylem niteliği taşımayan suçlar. Bunu vurguladıktan sonra en genel haliyle bakarsak, Türkiye

ortalama bir ülke. Şiddet içeren suçların ve cinsel suçların yaygınlığından yakınıyor, çok vahim bir durumda olduğumuzu düşünüyoruz. İşin vahim boyutları var elbette. Ama şiddet içeren suçlar da dahil olmak üzere, ortalama bir ülkeyiz. Ne en güvenli, en az suç işlenen ülkelerden biriyiz. Ne de en güvensiz, en çok suç işlenen ülkelerden biri. Eldeki verileri karşılaştırınca, ortaya çıkan tablo böyle.

Peki, niçin güvenlik sorunundan, şiddetten, suçtan bu kadar çok bahsediyoruz, bu kadar çok yakınıyoruz?
Üç neden söyleyebilirim. Tüm dünyada olduğu gibi, yeni teknolojiler üzerinden suçla yüzleşme biçimimiz değişiyor. İki, Türkiye'deki genel ayrışma, suça ilişkin tartışmalara yansıyor. Üç, suçların niteliği niceliğinden daha belirleyici oluyor. En vahim, en ürkütücü suçlar biraz daha sık işlenir oldu. Haberdar olunca, şaşırma ve tiksinme duygularını birlikte yaşatan suçlar.

Suçla yüzleşme biçimimiz, suç görüntülerine erişimle ilgili, değil mi?
Artık her gün internete düşen onlarca suç ânı videosu var ya... 15-20 yıl öncenin gazeteciliğinde, video değil, suç ânının tek bir karesi için bütün istihbarat servisi kırk takla atardı. Şimdi cinayetlerin nasıl işlendiğini görüyoruz, maktulün son saniyelerini görüyoruz, dayak sahnelerini, bıçaklama sahnelerini görüyoruz. Onun da ötesinde, suç anları bir yana, kurban ya da maktulün hayatına ilişkin çok daha fazla görsel malzemeyle karşılaşıyoruz. Eskiden maktullerin bir vesikalık fotoğrafı olurdu gazetelerde. Şimdi, sosyal medya hesapları aracılığıyla, öldürülmeden iki gün önce Instagram'a koyduğu yemek fotoğrafını görüyoruz, arkadaşlarıyla şakalaşma videolarını görüyoruz, ailesiyle sarmaş dolaş hallerini görüyoruz. Yani artık kurbanların hayatlarını, geçmişteki kurbanlara göre, daha canlı biçimde canlandırabiliyoruz kafamızda. Bu yüzleşme, insanları derinden etkiliyor.

Türkiye'deki genel ayrışmanın suç tartışmalarına yansıdığını söyledin.

Bir dayak olayına, yaralama vakasına, cinayet vakasına, tecavüz vakasına, "Fail sizden mi bizden mi?" diye bakan insanlar çoğaldı. O kadar yadırgamamak lazım belki. Tatlıcı sizden mi bizden mi, taksici bizden mi onlardan mı, market zincirinin sahibi hangi taraftan, futbolcu Atatürkçü mü Reisçi mi? Her şeye böyle bakılınca, ki yine ne yalan söyleyeyim, benim de baktığım olabiliyor, kurbana, mağdura ve faile de öyle bakılabiliyor. Bireysel bir suç üzerinden bütün bir kesim suçlanabiliyor. Eğer karşı tarafın üzerine gidebilmek için iyi bir malzeme edinildiği düşünülürse, tepkiler de ona göre katlanıyor. Ve bu, insanın içinin kaldıramayacağı biçimler alabiliyor. Gencecik bir kızın cesedine bakarken kıyafetini mesele edebilmek...

Ve üçüncü nokta. "Niteliğin nicelikten daha belirleyici olabilmesi" şeklinde tanımladın. En vahim suçların daha sık işlenir olduğunu söyledin.

Daha sık işlenir olduğunu söyledim. Daha da sık işlenebileceğini söylüyorum. Büyük kentlerin bazı bölgelerinde, taşranın kapalı yapıları içinde... Amerikan taşrasının kapalı, muhafazakâr, kendi halinde topluluklarında bir anda hiç beklenmedik derecede vahşice işlenmiş suçlar patlar ya bazen... Bizde de o potansiyelin geliştiğinden endişe ediyorum. Endişenin de ötesi aslında. Muhafazakârlaşma, içe kapanma ve dışa açılma birlikte yaşanıyor. Bir yandan taşra muhafazakârlığının baskısı var. Diğer yandan her şeye rağmen hayat değişiyor, göreceli açılma var. Ama o göreceli açılmayı çok aşmış hayatlardan da giderek daha fazla haberdar oluyorsun. Senin varsayılan değerlerine uzak hayat tarzları ama cazip de görünebiliyor, cazip tarafları da var. Hem uzak hem hiç erişilmeyecek gibi değil. En azından kendi kapalı alanının içinde kısmen yaşanmayacak gibi değil. Neye özeneceksin, neyi reddedeceksin, neye sarılacaksın? Hepsi karışabiliyor. Bayağı bir değerler çözülmesi yaşandığını düşünüyorum, yaygın biçimde. Çoğu insan sonunda gidip yine muhafazakârlığın derinliklerinde sığınma alanı bulabilir ama vahim suçları, "çoğu insan"dan ayrılanlar işler. Buradaki potansiyel, çapraz cinsel birliktelikler üzerin-

den, kapalı toplumda gayrimeşru sayılan ilişkiler üzerinden patlayabilir. Çevreye genel tepki üzerinden patlayabilir. Değerler çözülmesi dediğim şey, muhakemeyi de etkileyecek haller yaratabildiği için, eyleme geçecek insanların gözlerini iyice karartabilir. İnternet üzerinden tanışıp evlilik dışı ilişkiye girmiş bir çiftin işleyebileceği çoklu cinayetlerden tut, bütün ailesini tarayabilecek gençlere kadar... Bunları söylemesi bile korkunç ama konuşmak gerektiğini de düşünüyorum. Amerika'daki gibi, bireysel eylem olarak okul tarayacak, alışveriş merkezi tarayacak ağır sapkın insanlar bile çıkabilir. İlla hayatın en muhafazakâr alanlarından çıkacak diye bir şey yok elbette. Ama her koşulda, genel değerler çözülmesi alanından çıkması beklenebilir. Milyonlarca insanın silaha sarılabileceği bir potansiyelden söz etmiyorum. Aynı toplumsal ortamın savrulmalarını yaşayan insanlardan, en sorunlu ruh hali içindeki birkaç kişi uyarılır. O da yeter zaten.

Yalnızca muhafazakâr alanlardan çıkmayacağını söylüyorsun ama taşra muhafazakârlığının yarattığı potansiyeli de önde tutuyorsun.

Başka bir sohbette, haplanmış muhafazakârlık diye bir şeyden söz etmiştim. İki anlamıyla da haplanmış... Burada bahsettiğim insanlar tam onlar değil. Kesişme kümesi bulunmakla birlikte, yer yer farklılaşan bir profil. Ama hap meselesi ya da sentetik uyuşturucu meselesi önemli. Madde olarak değil, simge olarak. Uyuşturucu türleri farklı sınıflara, kültürlere seslenir; değil mi? Kokain, eroin, ot... Hepsi için farklı profiller çizebiliriz. Amerikalı ve Avrupalı metamfetamin kullanıcılarının profili üzerine epeyi yazı ve belgesel var. Özellikle muhafazakâr Amerikan taşrasının *meth* kültürü... Sert bir hayat, hiçbir şey imkânsız değil ama her şey de çok zor. Küçük ve kapalı topluluklar, muhafazakâr yüzün ardındaki sırlar, rahatlatıcı olmaktan çok bunaltıcı olabilen bir dayanışma havası ve kolay kullanılan, ucuz bir sığınak olarak metamfetamin. Bizim büyük kentlerimizin kendi içindeki taşraları sayılabilecek mahallelerde ve taşra şehirlerinde, ilçelerinde bayağı metamfetamin kültürü atmosferinin var olduğunu düşünüyorum. Metamfetamin kullanmak

şart değil, madde kullanmak da şart değil. Genel atmosfer olarak, hayatın iklimi olarak söylüyorum. Bu bayağı tehlikeli bir şey. Endişe verici potansiyel... Vaka sayısını çok artırmayabilir ama vakalardaki vahşeti artırabilir. Sonra vahşete tepki gösteririz ama kamuoyunun bir kesimi, vahşete tepki gösterirken vahşeti övebilir. Belli bir toplumsal gelişme aşamasına kadar böyle sürer gider.

Vahşete tepki gösterirken vahşeti övmek, şiddetin çözümünü şiddette aramak mı?

Evet. Tecavüz sanığına tepki gösterirken, "Bunun gözlerinin önünde kız kardeşine tecavüz edeceksin," diyenler. Bir dayak olayını protesto ederken, ayrıntılı işkence fantezilerini sosyal medyada yazanlar. Cezaevlerindeki delikanlı mahkûmların, tepki gösterdikleri mahkûma tecavüz etmesini dileyenler... Özgecan Aslan hadisesi, her hatırlandığında insanın sinirini bozan, canını acıtan bir vahşet örneğiydi, değil mi? Olayın sıcaklığını koruduğu günlerde bir baktım, çeşitli mecralarda Sinan Engin kahraman olmuş. Hiç seyretmediğim ve seyredenleri de ahmak bulduğum bir futbol programında... Niye kahraman olmuş? Özgecan'ın katili için, "Cezaevindeki kader mahkûmu arkadaşlarımız gereğini yapacaklardır," demiş çünkü. Sinan Engin kim? Alaattin Çakıcı'yı yurtdışına çıkarmak için Beşiktaş kulübünün nüfuzunu kullanmaya çalışan adam. Alaattin Çakıcı kim? Kendi eşini öldürttüğü için hüküm giymiş adam... Ve Sinan Engin kahraman... Sonra kader mahkûmu denenlerden biri, Özgecan'ın katilini öldürdü zaten cezaevinde. Öldürülen için üzülmedim ama... Öldüren kimdi? Cinayet, zorla alıkoyma, organize suç örgütü gibi suçlardan birçok mahkûmiyeti olan bir adam. Tertemiz bir kader mahkûmu kardeşimiz! Toplumun bütünü diyemeyiz ama bayağı büyük bir kesimi hukuk ve adaleti nerelerden, kimlerden bekliyor maalesef... Delikanlılık kültürü, cezaevi raconu gibi şeylerin arkasına sığınarak açıklanacak mesele değil bu. İlkellik ve ikiyüzlülük...

ON İKİNCİ BÖLÜM

Edebiyat Editörlüğü, Belalı Romancılar, "Gizli Özne"nin Gazabı

Yaptığın birçok işten bahsettik ama biri eksik kaldı. İletişim'de yaptığın son iş: Kitap editörlüğü. Tam olarak, Türkçe edebiyat editörlüğü. Haberle ilişkini, popüler kültürle ilişkini, sosyoloji alanındaki çalışmalarını konuştuk. Biraz da edebiyatla ilişkinin nasıl editörlüğe dönüştüğünü konuşalım. Nasıl başladı o iş?

Çalışma hayatımdaki diğer dönemlerden ayrılan bir bölümdür o. Aslında kitap editörlüğü öncesindeki günleri de kısaca anlatmam gerekir belki. Klasik haliyle gazeteciliğe ara verme kararı almıştım çünkü. Daha önce konuştuğumuz gibi, medyanın çok iş değiştirilen bir döneminde, ortalamaya göre daha sık iş değiştiren biriydim. Medya piyasasında ciddi bir mobilizasyon ve sirkülasyon vardı. Sırf ben değil pek çok insan durmadan iş değiştiriyor. Yeni gazeteler açılıyor, ondan sonra yeni TV kanalları açılmaya başlanacak. Piyasa bereketli.

Dergiler desen gırla.

Dergiler gırla, bizde de şımarıklık had safhada (gülüyorlar). Daha önce anlatmıştım; *Nokta* dergisinden bir ekip, kendimizi aniden *Ekonomik Panorama* dergisinde bulduk. Ben *Panorama*'dan ayrıldım, arada *Cumhuriyet*'te çalıştım, DİSK'te çalıştım. Ondan sonra, *Panorama*'daki ekiple Milliyet Dergi Grubu'na geçtik. Orada *EP* diye bir dergi çıkardık. Yarısı ekonomi, yarısı siyasi haber dergisi. Zaten *E*'si ekonomi, *P*'si politikadan geliyordu. İyi de gidiyordu. Satış rakam-

ları çok çok yüksek değildi ama kötü de değildi. Derginin içeriği de fena sayılmazdı. Bayağı kafamıza göre çalışıyorduk. Derginin yeri de Kireçburnu'nda eski bir meyve suyu fabrikası. Bayağı hangar gibi bir yer.

Dergide Uzanlar dosyası yayımlayınca...

Ben geldim galiba oraya. Başka dergiler de vardı. Gençlik dergileri, kadın dergileri...
Yalvaç Ural'ın dergileri de vardı.

Ben Ankara'da yaşarken, o dergilerden birinde çalışan bir arkadaşımı ziyaret için geldiğimi ve mekânı hatırlıyorum.
Enteresan bir mekândı. Sahile çok yakın. Dergiyi çıkarmak üzere anlaştık ama bizden kaynaklanmayan nedenlerle, dergi üç ay çıkamadı. Biliyorsun, benim içkiyle pek aram yoktur ama öğle rakısına meraklı arkadaşlar vardı içimizde. Kireçburnu sahilindeki meyhanelerde güzel günler geçti. Üç ay orada, 13 ay CNN Türk'te, yapılmayan yayınlar için Aydın Doğan'dan 16 ay para almışlığım var. Herkese nasip olmaz (gülüyorlar). Neyse, sonunda dergi çıkmaya başladı. *Milliyet* binasının içinde olmamanın da avantajıyla, bayağı bir bağımsızlığımız vardı. Dergi grubunun başındaki Muhittin Bey de anlayışlı biriydi. Cesaretimiz tamdı yani. O cesaretle bir Uzanlar kapağı yaptık. Uzan ailesi kimdir, işlerini nasıl yürütür, nasıl büyütürler, çok tartışılan bazı şirket ele geçirme operasyonlarının arkasında neler var, çalışanlarına nasıl davranırlar? Böyle pek çok soruya cevap bulmak üzere kapsamlı bir dosya hazırladık ve yazılan her şey de doğruydu. Ama bizim böyle bir kapak hazırlayacağımızdan Aydın Doğan'ın haberi yoktu. Derginin o sayısı çıktı ve ortalık karıştı. Uzanlardan tehditler gelmeye başladı. O kapakta imzası olan iki arkadaşımızı ve genel yayın yönetmenini işten çıkarmaya karar verdiler. "Diğerleri devam etsin ama Uzanları yatıştırmak için bu üç kişiyi işten çıkarmamız lazım," diye. O üç kişinin çıkarılmasına karar verilince biz topluca istifa ettik.

Hatırlıyorum. Çok konuşulan ve tartışılan bir olaydı.
O zaman çok çok haklı olduğumuzu, bize büyük haksızlık yapıldığını düşünüyorduk. Kâğıt üzerindeki yayın ilkeleri açısından da hâlâ öyle. Editöryal bağımsızlık olmalı, kamuoyunu ilgilendiren bir konuda gerçekleri yazmanın bedeli ödenmemeli... Gazeteciliğin genel teorisi içinde, doğrusu bu. Ama olaylar Türkiye'de geçiyor. Ve taraflardan biri, Uzan ailesi. O yılları yaşayanlar hatırlar, birileriyle kapıştıkları zaman işin nasıl kirli bir savaşa dönüşebildiğini. İnsanlara etnik kökeninden de saldırıyorlar, ailesinden de saldırıyorlar, iftira da atıyorlar. Ve o iftira ve saldırı dilinde ahlaki sınır tanımıyorlar. Erol Aksoy için günlerce "Rum çocuğu" diye yayın yapmaları filan... Her türlü şantajı da deniyorlar, saldırdıkları zaman.

İnsanların peşine kamera takıyor, bürokratları 7/24 takip ettiriyor, telefonlarını dinletiyorlar.
Sen Ankara gazetecisi olarak olayın başka bir ayağını bizden daha iyi bilirsin. Aydın Doğan'a da birkaç kez savaş açmışlıkları var. Her seferinde başına bela olmuşlar.

Dolayısıyla insanların en son bulaşmak isteyeceği çevre.
En azından bulaşma ihtimali doğacaksa da önceden haberdar olmak isteyeceği çevre. Aydın Doğan bir pazar sabahı uyanıyor ki, dergilerinden biri Uzanları feci şekilde öfkelendirecek bir kapakla çıkmış. Ve hiç haberi yok. "Haberim yoktu," dediğinde de inandırıcı olması zor. Doğan Grubu'nun bir dergisi Uzanlara kafadan bulaşacak ve Aydın Doğan'ın haberi olmayacak. Mümkün mü? Ne Uzanlar inanır ne diğer medya patronları inanır ne okurlar. Ama gerçekten hiç haberi yoktu. Şimdi bakınca, editöryal bağımsızlık savunmamızın bütünüyle çöktüğünü değil ama yere çok sağlam da basmadığını görüyorum.

Bu kaç yılındaydı?
1993 yılıydı. 1993'ün Mart sonu diye hatırlıyorum.

Ben o sırada *Milliyet*'te çalışıyordum. Ve *EP*'nin bürosu da *Milliyet* gazetesinin Ankara'daki bürosunun giriş katında. İsmet Hazardağlı var büronun başında, başka arkadaşlar da var. Dolayısıyla ben o anlattığın maceraya Ankara cephesinden tanıklık ettim. *EP*'nin nasıl dağıldığı, çözüldüğü gibi gelişmeleri Ankara'da *Milliyet* bünyesinde yaşamıştım.

Biz de İstanbul'da işsiz kalmıştık. Bazı dostlarımızdan basın kahramanı muamelesi gördük ama işsiz kaldık. Ayrılan ekip, topluca bir iş bulmaya veya yeni dergi için para bulmaya çalışıyordu. *Express* dergisini çıkardılar zaten 1994'ün başında. Hepsini çok sevmeme rağmen, ben *Express*'e takılmak istemedim. Bana birkaç iş teklifi geldi, hiçbirine heveslenemedim. *Nokta*, *Panorama*, DİSK, *Cumhuriyet*, *EP*... *Nokta*'dan ayrılmamla *EP*'den ayrılmamın arası, iki yıldan biraz fazla. Oradan oraya... Gazeteciliğe devam etsem mi, etmesem mi? O kararsızlık içindeyken İletişim'de kitap editörlüğü işi çıktı. Aklıma yattı ve yeni bir hayat düzenim oluştu. 1993 ortalarında, kitap editörlüğüne adım attım. 1994'ün başında iki ay askere gidip geldim. Döndüğümde TRT'de program sunmaya başladım.

Edebiyat editörlüğü ve TRT'de sunuculuk

Ne programı? *Okudukça*?

Kitap programı, *Okudukça*. Yayınevinde editörlük yapıyorum. Televizyonda program sunuyorum, mizah dergilerine takma isimlerle yazı yazıyorum. Yayınevi işi kâğıt üzerinde *full time* ama kitap editörlüğü için sürekli orada olman gerekmiyor. Haftada iki-üç gün gidiyorum, öğleden sonraları. TRT'de Sevinç Yeşiltaş gibi çok iyi bir yapımcıyla çalışıyorum, yalnızca stüdyo günlerinde orada oluyorum. Zamanı istediğim gibi kullanarak, parça parça işler yaparak, hiçbirinden çok para kazanmadığım halde üç-dört yerden para geldiği için maddi rahatlığım da olacak biçimde bir dönem yaşadım.

Hem yayınevinde kitap editörüsün hem televizyonda kitap programı sunuyorsun. Birbirlerini besleyen işler, bir anlamda.

Okudukça deneyimi yalnızca kitap yayıncılığında değil, yaptığım birçok işte faydalı oldu benim için. Benden önce de vardı, benden sonra da devam etti, *Okudukça*. Uzunca bir süre için televizyonlardaki tek kitap programıydı. *Okudukça* üzerinden, ilk akla gelecek kitap okuru profiliyle iletişim kuruyorduk. Öğrencilerle, kentli ve eğitimli insanlarla. Ama normalde pek iletişim kuramayacağınız, özellikle sosyal medya öncesi dönemde yazarların ve yayıncıların kolay kolay ulaşamadığı bir profil de vardı. Küçük kentlerdeki, ilçelerdeki, hatta köylerdeki okurlar. Çoban izleyicisi vardı programın. Köyün kitap okuyan tek kadını, Anadolulu ev kadınları, küçük esnaf. Hiçbirinden binlerce yoktu elbette ama hepsini toplayınca umut veren bir kitlecik oluşuyordu. O dönemde, Ortaköy'deki binada, TRT 2 programlarının posta kutularının bulunduğu bir duvar vardı. İki programın posta kutuları diğerlerinden daha büyüktü. Engellilere seslenen bir program ve *Okudukça*. Hâlâ bazı şeyleri düşünürken, eleştirirken, taşranın o küçük okur kitlesini düşünürüm. Onlarla iletişime geçebilmek bir şanstı gerçekten.

Yayınevine dönersek, doğrudan edebiyat editörü olarak mı başlamıştın?

İletişim'e editör olarak girdiğim zaman, hangi kitaplardan sorumlu olduğumun kesin bir tanımı yoktu. "Bugünün Kitapları" diye bir dizi vardı. Benim kitaplar da o diziden çıkardı. Akademik sosyal bilim kitapları değil ama biraz daha gündelik havadaki sosyal bilim kitapları mı diyeyim?

İnceleme denebilecek türden kitaplar mı?

"Araştırma-İnceleme" dizisi ayrıydı. "Bugünün Kitapları", "İnceleme"nin biraz daha güncel ve dil olarak da kolay anlaşılır versiyonuydu. İlk zamanlarda "Bugünün Kitapları"na bakıyordum, "Araştırma"dan bazı kitaplarla ilgileniyordum. Fatih Özgüven de hem Türkçe edebiyat editörüydü hem

dünya edebiyatı. Türkçe edebiyatı devretmek istiyormuş. Ben de edebiyata ilgili olduğum için, "Sen yapar mısın?" dediler. Kabul ettim. Ama orada bir zamanlama hatası oldu. Orhan Pamuk'un İletişim'e geçtiği günlerdi. *Yeni Hayat* çıktı, İletişim'deki ilk kitabı olarak. Bütün kitapları çok satan bir adam ama işin çılgınlığa dönüştüğü aşama, *Yeni Hayat*'tı. Hatta şöyle bir şey hatırlıyorum. Ben pek fuara gitmem. O sene iki gün fuara gidip yayınevi standında takılacağım tuttu. Manzara şuydu: *Yeni Hayat* için satış fişleri yüzer yüzer basılıyor. İçinde bir *Yeni Hayat*, bir fiş bulunan poşetler hazırlanıyor. Azalınca yine kasadan yüz fiş, yüz poşet...

O kitabın editörü de sen misin bu arada?

O dönemde ve sonraki yıllar boyunca, Orhan'ın kitaplarını yayınevine de vermeden önce okuttuğu birkaç kişi vardı. Onlardan birisi bendim. İletişim'deki editörlükten bağımsız bir şeydi. İlk aşamasından itibaren ilgilenmiş olduğum bir kitaptı. Zamanlama hatası dediğim olay, *Yeni Hayat*'ın İletişim'den çıkmış olmasından kaynaklanıyordu. Zaten yayılmaya başlamış roman yazma hevesi, Orhan sayesinde iyice yaygınlaştı. Roman yazıldıktan sonra nereye götürülür? En iyisi, en popüler yazarın yayınevidir herhalde. Orası neresi? İletişim. Onun editörü kim? Benim önümde kitaplar yığılmaya başladı. Yer yer tembel insan izlenimi yaratırım ama tembel değilimdir bence.

En azından üstlendiğin sorumlulukları layıkıyla yerine getiren bir insansın.

Bunu sana ikinci defa onaylatmış oldum (gülüyor). Bir sorumluluk duygum olduğunu düşünüyorum. Her işte, kendime göre birtakım prensiplerim de olur ve kolay kolay onların dışına çıkmam. Şöyle bir şey söyledim kendime: Bu dosyaları açıp okuyorsun ve çoğunun beşinci sayfasında yayımlanmaya değer olmadığını anlıyorsun. Ama öyle insanlar var ki, o kitabı yazmak için işini gücünü bırakmış, yıllarını harcamış. Ben hızlı da okuduğum için bir gecede, en fazla iki ge-

cede kitabın tamamını okurum. Şimdi kaç yıllık emeği beş dakikada bir kenara atarak, "Basmıyoruz," demek var, bir-iki gecede tamamını okuyup, "Basmıyoruz," demek var. Gecelik emek verirsem hem benim içim daha rahat edecek hem de kitabı yazana o kadar haksızlık etmemiş olacağım. Üstelik olumsuz cevap verirken daha somut ve ayrıntılı eleştirilerde bulunabileceğim. Böylece ne kadar kötü olursa olsun, bana gelmiş tüm dosyaları baştan sona okuma kararı aldım. Yüzlerce, gerçekten yüzlerce basılmamış roman okudum. Baştan sona... Onca dosya içinde bir tanesini sonuna kadar okumadım. Onu da yazarına söyledim. "Ben uzun süredir bu işi yapıyorum, her kitabı baştan sona okurum. Ama sizinkine 20. sayfadan sonra dayanamadım." Gerilim romanıyla yeraltı karışımı bir şey yazmaya çalışmış. O kadar içim sıkıldı, o kadar ruhum daraldı ki, tahammül edemedim. O dönemin kalıcı izi olarak, artık basılmamış hiçbir edebiyat eserini okumuyorum. Kontenjanımı doldurdum. Hem de birkaç ömre yetecek kadar doldurdum (gülüyor).

O yıllarda yayınevine önerilen kitaplar kâğıt kopya olarak geliyor, değil mi? Dijital kopyalar yok henüz.

Kâğıda basılı dosyalar halinde gelirdi. Elden bırakanlar olurdu, aracıyla gönderenler olurdu. Postayla gelirdi en çok. Bunlar birikiyor, okuyup bitiriyorsun, yine birikiyor. Her gece de okumuyorsun. Her gece okusan aşırı yıpranırsın ruhen. Birkaç hafta birikiyor, bir haftada, on günde üst üste okuyorsun. Bir yaz sonuna doğru, bütün dosyaları okuyup sıfırladım ve tatile gittim. Hepsi hepsi bir hafta. Tatilden döndüm ki, karşımda küçük bir dağ. Yanlış hatırlamıyorsam, 14 dosyaydı. Normalde o kadar gelmezdi ama yaz sonu olduğu için, yazın kapanıp roman yazanlar eserlerini bitirmişler... Hâlâ her yayınevine çok kitap önerisi geliyordur. İletişim'e de geliyordur mutlaka. Fakat çok az dönemde çok az yayınevine o yıllarda İletişim'e geldiği kadar roman dosyası gelmiştir sanırım. Şu açıdan da zor bir iş: İnsanlar hayallerini bir roman dosyasına bağlayabiliyor ve senin olumsuz cevap ver-

men gerekiyor. Bunu sürekli yapıyorsun. Kırmaman lazım, üzmemen lazım. Demin söylediğim gibi, işini gücünü bırakıp kitap yazmaya heveslenmiş, kısıtlı maddi koşullarda yaşamayı göze almış. Mühendisliği bırakmış, öğretmenliği bırakmış. Ya da sabah sekiz akşam sekiz bir işte çalışıyor, uyku saatlerinden çalarak kitap yazıyor. Ve o emeğin hiçbir karşılığı olmayabiliyor. Pek söylenebilecek bir şey değil ama belki bazı insanlara şunu söylemek gerekiyor: "Dosyanızı okudum, şöyle şöyle eleştirilerim var, şu noktalarda eksiklikler gördüm ama hepsinden önce, siz bu işe bel bağlamayın. En azından başka bir hayat kurun ve bu da yanda duran hayaliniz olsun. Hayatınızı bunun üzerine oturtmayın." Tabii bunlar söylenemiyor, biraz ima etmeye çalışsan da...

Olumsuz cevap alan yazarların tepkileri nasıl oluyordu?

Çoğunun burulduğunu hissetsem de genellikle olgun tavırlar gösteriyorlardı. Ama zorda bırakanlar da çıkıyordu maalesef. Bir Ankaralı yazar vardı. Daha önce kitapları yayımlanmış biri. İlla İletişim'den kitabı çıksın istiyor. Bir dosya getirdi. Çok iddialı. "Tam size göre, okuyunca göreceksin," dedi. Okudum. Çok kötü değil ama her yayınevinin bir çizgisi var. İletişim'den çıkacak kitap değil. Telefon ettim, üzmemeye çalışarak anlattım. Teşekkür edip kapattı. Biraz sonra o beni aradı: "Can Abi, beni hayata bağlayan tek şey, o kitabın İletişim'den çıkması umuduydu. Hoşça kal Can Abi, hoşça kal hayat!" Ve kapattı. İçime kurt düştü. Çok samimi gelmedi ama ya yaparsa, ya intihar ederse... Aradım geri, telefon açılmıyor. O zaman cep telefonları da yok. Başka nereden ulaşılır, bilmiyorum. Ertesi gün birkaç kez daha aradım, yine telefon açılmıyor. Günler geçti. Gazetelere bakıyorum, intihar haberi var mı diye. "Ankara'da yazar evinde ölü bulundu..." Dört-beş gün geçip öyle bir haber çıkmayınca ben de rahatladım. Birkaç hafta sonra aradı, "Can Abi yeni bir kitaba başladım." Dedim ki, "İstersen 50 kitaba başla, nereye götürürsen götür, sakın bana getirme!" Öyle birtakım zor insanlarla da uğraşılıyor. Fakat edebiyatçı olma hevesinin naif

bir tarafı var. Çok dikkatli davranmak gerekiyor. Hatta *Yalan Yıllar*'da onu da mevzu etmiştim. *Yalan Yıllar* benim anı formatındaki kurgu kitaplarımdan biri. *Acemi Eğitimi* ve *Yalan Yıllar*, iki kitap.

O kitapların anı-kurgu karışık formatı nedeniyle, seni yakından tanıyanların bile en absürd olaylar için, "Bu gerçekten oldu mu?" diye sormaları... Neresinin anı neresinin kurgu olduğunun anlaşılamaması sebebiyle, hiç ummadığın insanların bile sana bununla ilgili sorularla, şüphelerle gelmesi, gerçekten fantastik bir şeydi. Bu da ancak senin başına gelebilecek bir şey zaten.
Bazı gerçek isimler de geçiyor ya kitaplarda. Gerçek hayattaki çevremden insanlar. Senin gibi... Onları da bazı kurgusal olaylara karıştırmıştım ve, "Yaa, biz böyle bir şey yaşamış mıydık?" diye ciddi ciddi soranlar olmuştu (gülüyorlar).

Yığınla Bukowski taklidi okumak

Tamam, kapatıyorum parantezi.
Yalan Yıllar'da bir yandan gazetecilik, televizyonculuk yapan bir insan olarak hayatım akıyor, bir yandan sol çevrelere, entelektüel çevrelere takılıyorum, bir yandan da roman yazmaya çalışıyorum sürekli olarak. Ama her roman denemem başarısız olduğu için 20. sayfada, 30. sayfada vazgeçip yeni projeye başlıyorum. *Yalan Yıllar* ve *Acemi Eğitimi* için hep şunu söylerim: Okuyan insan neyin gerçek olmasını istiyorsa onun gerçek olduğuna inansın. Neyin kurgu olduğunu düşünmek istiyorsa onu da kurgu olarak görsün. Fakat her edebiyat modasına kapılıp her yıl çeyrek romanı çöpe atan adam olduğumun düşünülmesinden, onun gerçek olarak algılanmasından rahatsızlık duymaya başladım bir süre sonra (gülüyor). Kitap boyunca ara ara başarısız roman denemelerimden bahsediyorum ve hepsinden bir-iki paragraflık örnekler koyuyorum. [Charles] Bukowski tarzı roman, tarihî roman, tasavvuf romanı, polisiye, bunalımlı aydın romanı, Amerikan tarzı kasaba romanı... Örnek olarak koyduğum paragraf-

lar da yazarken çok eğlendiğim, kötünün kötüsü şeyler. Şimdi onlar gerçek zannedilince... Tamam, kötü yazarım ama o kadar da kötü değilim (gülüyor). Hem editör hem de okur olarak karşıma çıkan kötü kitaplarla dalga geçmeye çalışıyordum orada. Türlerle değil, türlerin kötü takipçileriyle, önemli eserlerin kötü taklitçileriyle dalga geçmek istemiştim. Her şeyde olduğu gibi edebiyatta da modanın nasıl hâkimiyet kurduğunu göstermek... Dalga geçeyim, biraz da intikam alayım derken döndü beni vurdu (gülüyor).

Ama senin aslında yayımlattığın bu türden romanlar da var. Takma isimlerle. Uzun öyküler ya da romanlar. Bunları pek kimse bilmiyor. Bunlardan da bahsetsek hiç fena olmaz bence. Bayağı yazdın, yayımlattın. Ben de okudum onları.

Var öyle, evet (gülüyor). Şimdi bana yazdıklarımdan çok yazma enerjim ilginç geliyor. Çünkü onları yazdığım zamanlar ben düzenli işi olan, kimi zaman birden fazla düzenli işi olan bir adamdım. Akşamları evde sırf eğlence olsun diye, zevk olsun diye, *Yalan Yıllar*'da kısa kısa pasajlar halinde yaptığım işi daha geniş alanlara yaymak üzere oturup kitaplar yazmak... Bunlardan para da kazanmıyordum. Çıkaran yayınevleri batmıyordu ama ben de para kazanmıyordum. Eğlence olsun diye...

Hepsini bir yayınevi basmıştı galiba.

Hepsini değil ama çoğunu bir yayınevi basmıştı.

Ve böyle yabancı takma isimlerle falan yazmıştın. Neydi Arizona...

Ne olduğunu söyleme (gülüyorlar). O dönemde şöyle bir ekol vardı. Özel hayatını anlatıyor, çapkınlığını anlatıyor, tek gecelik ilişkilerini anlatıyor ve hepsinin de içine ağır dozda duyarlılık katıyor. Kızla sevişip kaçmış ama aslında isli aynalardaki sahte yüzleşmelerden kaçmış. İşte öyle bir sevişici karakterdi, anlatıcı. Yine o dönemde moda olan iki kökenin melezi. Babası Amerikan yerlisi, Navajo. Annesi, İtalyan. Olayların yarısı Arizona'da geçiyor, yarısı Akdeniz ve Ege'de

geçiyor. İçinde şarkı sözü ve şiirler de vardı. Şarkı sözü çevirisi diliyle yazılmış (gülüyor).

Kaç tane var takma isimle yazdığın kitap?

Tam öyle roman formatında bir tane var aslında. Ama başka formatlarda da işte birkaç tane... "Biz seninle bu söyleşiyi niye yapıyoruz?" Bu kitabın ilk sorusu oydu. Ben oturup yazmam gereken bir kitabı zamanında yazamadığım için... Vaktiyle sırf eğlencesine kitap yazabiliyormuşum. Çünkü öyle bir yazma enerjim varmış. Gençlik işte (gülüyorlar)... Konuya *Yalan Yıllar*'daki çakma roman denemelerinden gelmiştik. Ve orada, editör olarak karşıma çıkan kitapların da epeyi bir yansıması vardı. En çok okuduğum dosya türü de yerli Bukowski kardeşlerimizin eserleriydi. Beyoğlu ağırlıklı olmak üzere, rock mekânları, metal mekânları, biraz uyuşturucu kullanımı, bolca içki, cinsellik üzerinden bir *underground* kültürünün yaşanmaya çalışıldığı, aslında o açıdan çok fena da olmayan bir dönemdi. Ben oralara sık takılmazdım. Ara ara takıldığım zamanları hatırlayınca, bugüne göre hafiften özleten tarafları da yok değildi. İşte o âlemlere biraz takılan çocuklar, iki kere kafayı bulan, iki defa ot çeken...

Bir defa kusan...

Bu çok önemli, iyi yakaladın... Birkaç defa kusan, bir defa da sokakta alet çıkarmış deli gören pek çok genç oturup Bukowski romanı yazıyordu. Herhalde onlardan, abartmıyorum, 100 tane okumuşumdur. Yüz tane, basılmamış, yerli küçük Bukowski eseri. Ve senin hatırlattığın üzere, mesela hepsinde 20'şer tane kusma, işeme, bilmem ne yapma cümlesi olsa...

Ve niteliksiz sevişme (gülüyorlar)...

Tasvirler niteliksiz ama sevişme tekniği açısından iddialı arkadaşlar. Bukowski kitaplarının çoğunu Avi Pardo çevirirdi. Çok da güzel çevirirdi gerçekten. Bukowski'yi Türkiye'ye sevdiren adamdır Avi Pardo. Bir *underground* kitabı, içinde

bolca argo olan bir kitabı Türkçeye çevirdiğin zaman, o biraz da çevirmenin dili oluyor. Çevirmenin yaşı ilerlemiş bir Amerikalı serseriye, Türkçenin ve Türkiye yasalarının izin verdiği çerçeve içinde uygun gördüğü dil. Onu bilerek okuyunca, şahane çeviriler. Ama 20 yaşındaki Türk genci, Beyoğlu'nda geçen romanını Avi Pardo'nun Bukowski için uygun gördüğü kelimelerle yazınca... "O fahişeyi düzdüm!" Aferin ama keşke öyle ifade etmeseydin. Kitap yayımlanmayınca, arkamdan, "Editör, hipodromun tuvaletinde düzdüğüm patlak gözlü fahişeye benziyordu," filan diyen de olmuştur belki (gülüyor). Şimdi böyle anlattığıma bakma. Kitabı yayımlamayacağımızı söylerken ezilip büzülüyordum karşılarında. Askerde yarbayı nasıl ezdiğini anlatan onbaşı palavrası gibi olmasın yani... Tabii bir de kimsenin kitabını yayımlamamışız, kitap basmama politikamız varmış gibi anlatıyor olabilirim. Birçok yeni yazarın kitabını da yayımlamıştık ben editörken.

"İlk kitabını yayımladıklarımız..."

Şimdi onu soracaktım. İlk kitabını yayımladığın yazarlar kimler? Hâlâ bu alanda başarılı olan bir dizi yazar var, bildiğim kadarıyla. Birlikte çalıştığın, editörlüğünü yaptığın.

Tanınmış, bilinen, eski kuşaklardan kalma pek çok yazarı vardı İletişim'in, Türkçe edebiyat dizisinden kitapları yayımlanan. Ben oradayken yayıneviyle anlaşan tanınmış yazarlar da oldu. Bir de ilk kitaplarını bastıklarımız vardı. Mesela İhsan Oktay Anar, bir tanesi. Fatih zamanında gelmişti dosyası. Sonra dosya bana geçti. Fatih de çok istiyordu ben de çok istiyordum. Herhalde gurur duyabiliriz ikimiz de. Elif Şafak'ın ilk kitabını basmıştık. Ece Temelkuran'ın ilk kitabı. Sezgin Kaymaz, Müge İplikçi... Barış Bıçakçı'nın dosyası ben ayrılırken gelmişti, bayılmıştım. Ankara'ya gelmişti, bana da göndermişlerdi. Sezgin'in de bir okur kitlesi oluştu ama hak ettiği yeri bulamadı bence. Fantastiğin, absürdün ve gündelik hayat gerçekliğinin birbirlerini beslediği çok güzel kitap-

ları vardır. Kitabını yayımlama hikâyemiz de tuhaftı zaten. Sezgin Kaymaz bir hentbol hocası, eski hentbolcu. Genç milli takımı çalıştırmıştı. O zaman Ankaragücü'nde teknik direktörlük yapıyordu. Akşamları kamplarda yazıyordu bazen. Dosyası benden önce gelmiş ama bir karara bağlanmamıştı. Ben yayımlanmasını çok istedim. Sonra vazgeçti ama dosyayı getirdiğinde takma isimle yayımlatmak istediği için, dosyadaki isim sahte, onu biliyoruz. Bir de basketbol koçu diye bir bilgi var. Hepsi o kadar. Hentbol koçu, akılda basketbol koçu diye kalmış. İsim sahte, işi yanlış biliniyor ve başka hiçbir şey bilinmiyor. Telefon numarası da bırakmamış. Epeyi uğraştık, bulabilmek için. *Milliyet* gazetesinde Ayça Atikoğlu yazdı, kayıp yazar aranıyor diye. Sonunda bulmayı başardık neyse... Benim dönemimde ilk kitaplarını yayımladığımız yazarların hepsi için ayrı ayrı değerlendirme yapmamı istersen, yapmam. Benim öznel değerlendirmeme göre hepsinde iyi yazarlık potansiyeli vardı. O konudaki fikrim değişmedi. Ama herkesin kendi kariyer tercihleri var tabii. Bu isimlerin tümünü seven insan yoktur zannedersem. Hiçbirini sevmiyorum diyen insan çıkacağını da zannetmiyorum. Kitabın yayımlanması benden sonraya kaldığı için editörü sayılmam da, Barış Bıçakçı'yı okuyup sevmeyen var mıdır; pek sanmıyorum.

Öyle biri de yoktur zaten herhalde.

Bu arada Barış Bıçakçı çok çok uzaktan da akrabam. Ama hiç yüz yüze tanışmadık... Yalnız farkındaysan, ben de "bu arada... bu arada..." diye diye ilk sorunun bir kısmından kaçıyorum. Ben kimim ki edebiyat editörlüğü yapıyorum (gülüyor).

Bu kez şöyle sorayım: Söyleşinin birkaç yerinde, çocukluktan itibaren nasıl birbirine hiç benzemeyen yayınlar okuduğunu ve buralardan senin meslek yaşamını da etkileyen damarlar çıktığını konuştuk. Suç dergilerinden tut pornografiye, siyaset yayınlarından tut, günlük gazetelere, parti bültenlerine kadar. Yani ne bulursa

okuyan bir çocuksun, aynı hevesi sürdüren bir gence dönüşüyorsun. Deli gibi okuyorsun ama edebiyatta ne okuduğunu konuşmadık hiç. Çocukluğunda ve sonrasında edebiyat namına ne okudun? Kimi çok seviyordun? Orhan Kemal'i çok sevdiğini biliyorum. Ama senin edebiyat zevkin, guston nasıl oluştu? Ve edebiyat editörlüğü yapabilirim fikrine nasıl geldin?

Zevkim ve gustom oluştu mu, emin değilim. İddialı da değilim. Edebiyat editörlüğü için de kendiliğimden, "Ben yaparım," diye çıkmadım. Koşullar öyle getirdi. Ama epeyi okumuşluğum vardı. Söyledim, kitaplara erişim konusunda şanslı bir çocuktum. Ve erken yaşta büyüklerin okuduğu edebiyat kitaplarını okumaya başladım. Böyle şeyleri anlatırken huzursuz oluyor insan; yanlış anlaşılabilme endişesi duyuyor. Ben küçük dâhi filan değildim ama merak ve alışkanlık meselesi işte. Okumaya meraklıydım ve evde bolca kitap vardı. Olmayan kitabı da satın alma imkânı vardı. Şimdi internetteki bir kitap sitesine gir ya da bir büyük kitabevine gir, yeni çıkan kitaplara bak. Bilmiyorum her hafta kaç 100 kitap çıkıyor, kaç tane roman çıkıyor. Benim okumaya başladığım dönem, öyle bir dönem değildi. 1960'ların sonu, 1970'lerin başı, geçmişe göre daha fazla kitap yayımlanıyor belki ama hâlâ sınırlı sayıda yerli roman basılıyor. Onlardan eve bolca girerdi ve okurdum. Söyledin, Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Kemal Tahir... Üçünü de çok çok severim.

Çukurovalı yazarlar: "Toprak çekiyor gerçekten"

Kemallerden gidiyorsun...

Evet, üç Kemaller denirdi zaten.

İkisi Adanalıydı onların.

Evet. Orhan Kemal ile Yaşar Kemal.

Toprakçılık da var galiba biraz (gülüyorlar).

Toprakçılık var. Çekiyor. Hakikaten toprakçılık var ve çekiyor. İnkâr etsem yalan olur. Memleketlimdir, beğenmem la-

zım gibi bir durumdan söz etmiyorum. Çukurova'yı anlattıkları kitaplarındaki karakterler tanıdık gelebiliyor, diyaloglar bildik gelebiliyor. Yaşar Kemal, Orhan Kemal ve toprak demişken... Adana'dan İstanbul'a yakın arayla geliyorlar. Arkadaşlar ve araları bir iyi oluyor, bir kötü. İstanbul'daki ilk zamanlarında kısa süre manavlık yapıyorlar birlikte. Geçmişe yolculuk mümkün olsa, görmek isteyeceğim beş sahneden biridir. Şöyle bir on dakika kadar, kenardan Yaşar Kemal'le Orhan Kemal'in...

Domates satarkenki hallerini görmek isterdin (gülüyorlar). Elma parlatıp...

Orhan Kemal elma, Yaşar Kemal pırasa... Manavlık faaliyetlerinde pek nezih bir dil kullanıldığını da zannetmiyorum (gülüyorlar). Erken öldüğü için maalesef, Orhan Kemal'le tanışma şansım olmadı tabii. Neyse ki Yaşar Kemal'le tanışabildim, sohbetini dinleyebildim. İlk tanıştığımızda Yaşar Bey diye hitap etmiştim, "Ne beyi, eşşoleşşek!" demişti. Yaşar Amca oldu sonra... Benim geç yatıp geç kalkma düzenim çocukluğuma kadar gider. İlkokuldayken, yaz aylarında sabaha kadar oturup kitap okurdum. Gerçekten sabahın körüne kadar. Bülent ve Hayri de otururdu sık sık. Tam emin değilim ama galiba yedi-sekiz yaşlarındaydım, Kemallere taktığım zaman. Onların öncesinde, Aziz Nesin okurdum en çok. Çocuk kitapları da okumuyor değilim elbette. Çocuk klasikleri ve tabii bizim kuşağın olmazsa olmazı, Kemalettin Tuğcu... 1980'lerin sonlarında Kemalettin Tuğcu'yla bir söyleşi yapmıştım. Sonra bir ara hatırlanıp kült oldu, ben konuştuğumda bayağı bir unutulduğu zamandı. Ayrıntısına girmeyeyim; biraz burulmuştum ve üzülmüştüm onun adına...

Farklı yaş gruplarına seslenen kitaplar okuyorsun çocukken.

Ama hepsini çocuk kafasıyla okuyorsun. Sekiz yaşında, "Orhan Kemal bu eserinde Çukurova'da tarıma dayalı sanayinin gelişme sürecinde değişen üretim ilişkilerinin insan ilişkilerini nasıl etkilediğini anlatıyor," diye bir algın yok. İyi ki de

yok, ayrıca. Ne gıcık bir çocuk olurmuş o (gülüyor). Ama zaman içinde şunu anlıyorsun ki, okudukların alttan alta birikiyor. İlerleyen yıllarda tarıma dayalı sanayinin gelişme sürecine ilişkin bir makale okuduğunda, "Aaa, *Bereketli Topraklar Üzerinde*," diyorsun. Kitlelerin mitlere sığınmasıyla ilgili bir kitap okuduğunda, "*Yer Demir Gök Bakır*'daki gibi," diyorsun. Yani vakalar ham biçimde birikmiş oluyor. Teoriyi okuduğun zaman, kitaplardaki vakalar, örnek olgulara dönüşüyor. Kurgu da olsalar... Teoriyi, kurguya dönüşmüş gerçekliğin sosyolojik karşılığını filan düşünmeden okumak en zevklisi tabii. Çocukluğumun en büyük zevklerinden biriydi. Orhan Kemal'in romanlarındaki diyalogları çok severdim. Tipleri çok severdim. Her ne kadar ben küçük olsam ve artık İstanbul'da yaşıyor olsak da olayların çoğunun Çukurova'da geçmesi hoşuma giderdi. Aynı şey Yaşar Kemal kitapları için de geçerli.

Kemal Tahir'i onlardan ayırıyorsun sanırım.

Kendiliğinden ayrılıyorlar. Onun siyasi tezleriyle pek uyuşmam. Aradan geçen zamanın, tezlerini doğruladığını da düşünmüyorum. Kemal Tahir'in tez romanları ya da tezli romanları, yer yer ilginç olmakla birlikte, bitmek bilmeyen diyaloglar, daha doğrusu birleştirilmiş monologlarla, edebî tadın ikinci plana düşebildiği eserlerdir bence. Köy Enstitüleri projesini eleştirmek için yazdığı *Bozkırdaki Çekirdek* bana hayli uzak bir romandır. Fakat Çankırı-Çorum çevresinde geçen köy ve kasaba romanlarına gelince, benim için iş değişiyor. Bayılırım onlara. Yalanlar, üçkâğıtlar, sınırsız çıkarcılık, neredeyse hiç kimsenin dürüst olmadığı, hiç kimsenin iyi olmadığı hikâyeler... *Sağırdere, Körduman, Köyün Kamburu, Yediçınar Yaylası*... O kitaplardaki örtülü mizahı çok severim. *Rahmet Yolları Kesti*, mesela. *İnce Memed*'e cevap mıdır değil midir diye çok tartışılan bir kitap. Öyle midir, Kemal Tahir'in eşkıyalık kurumuyla ilgili fikirleri nereye oturur, nereye oturmaz, hepsi bir yana... Amerikan suç dizilerinde gördüğümüz, "hey dostum, eski ekibi yeniden toplu-

yoruz" hikâyesinin eski Anadolu eşkıya versiyonu gibi bir kitaptır ve o yörelerde geçen tüm Kemal Tahir kitapları gibi, eğlencelidir. Bir şehirlinin cezaevi gözlemleri ve cezaevi sohbetlerinden edindiği birikimle yazdığı köy romanlarındaki mizah, karakterlerin çoğunun sahtekâr ve yalancı olması ama o kitaplarda köylüyü aşağılayan şehirli gibi bir havanın hiç hissedilmemesi... Büyük iş bence.

Genel olarak köy romanlarına ilgin var mıydı? O yıllarda bugünlere kıyasla daha çok köy romanı yayımlanıyordu.

Köy romanı severim ya da sevmem diye kategorik bir ayrım yapmıyorum. Evet, benim çocukluğum ve ilkgençlik yıllarımda, bugüne göre daha fazla yazılırdı. Bolca okumuşluğum vardır da bolca beğenmişliğim yoktur. Hem edebî anlamda hem siyasi kulvarda popüler bir tarz olduğu için çok sayıda zorlama eser yayımlanmıştı çünkü. Çoğu da unutulmuştur bugün. Köy romanı ya da köy edebiyatı denince, pek çok kişi refleks olarak bir ayrım yapıyor. Fark ediyorum ki, benim de yaptığım bir şey. Köyü anlatan şehirlilerin kitapları ile köyden çıkmış edebiyatçıların kitaplarını ayırmak... Demin konuştuğumuz Kemal Tahir kitapları, Necati Cumalı'nın bazı kitapları, hepsi köyde geçmese de Refik Halid'in [Karay] *Memleket Hikâyeleri*, ana karakterler şehirli olsa da *Yaban*, *Çalıkuşu*... İster istemez bunları başka bir yere, Köy Enstitülü ve yakın çizgideki yazarların eserlerini başka bir yere koyuyorsun. Köy romanı denince ben, aslında tam roman da değildir ama Mahmut Makal'ın '50'lerin başındaki *Bizim Köy*'ünden başlayıp '70'lerin sonuna kadar devam eden toplumcu gerçekçi bir çizgiyi anlıyorum. Öyle anlamak lazım diye bir iddiada bulunmuyorum, benim kafamdaki ilk çağrışım o çizgi oluyor. Fakir Baykurt, Talip Apaydın; o çizgi... *Yılanların Öcü* ve *Tırpan*'ı çok severek okumuştum. Kemal Bilbaşar'ın *Cemo*'su çok değişik ve çarpıcı gelmişti ilk okuduğumda. Bir de *Yılanların Öcü*'nün duygusal yeri oldu sonra hayatımda. Anneme aldığım son kitaptı. Evden pek çıkamadığı için bize sipariş ediyordu son yıllarında. *Yılanla-*

rın Öcü'nün dizisi gösterime girmişti. Seyrediyormuş ama pek beğenmiyormuş. "Oğlum, bunun kitabı güzeldi, vaktiyle okumuştum. Evde bulamadık," dedi. Yenisini aldım, tam o günlerde hastalandı. Başladığını biliyorum ama bitiremedi sanırım... Dediğim gibi, merak konusunda, köy romanlarına özel bir düşkünlüğüm ya da mesafem yoktu. Ama ben büyürken, bir akım olarak yavaş yavaş geride kalmaya başlıyordu onlar. Yeni yazarlarla yeni akımlar geliyordu, ben bazı yazarları yeni tanıyordum. *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti*'nden itibaren Sevgi Soysal'ı çok sevmiştim. Hâlâ da yeri ayrıdır. Adalet Ağaoğlu'nun kitapları da öyledir. Bir aralar, *Bir Düğün Gecesi*'ni okuyup üzerinde hararetli tartışmalar yapmamış insana sol entelektüel denmezdi (gülüyor).

Sen yayınevinde Türkçe edebiyat editörlüğü yapmışsın. Biz de şu âna kadar hep yerli edebiyatı konuştuk. Sanıyorum, hatta biliyorum ki dünya edebiyatını da iyi izleyen birisin. Çocukluğunda, gençliğinde dünya edebiyatından neler okurdun?

Okuduğum lise o açıdan bir şanstı. Shakespeare de okumuştuk, Henrik Ibsen de okumuştuk, Jerome D. Salinger da, William Golding de... O, dünya edebiyatının farklı dönemlerine uğrayabilmek açısından bir imkândı. Çocukluğumda ise ağırlıklı olarak dünya klasiklerinden başlamıştım. Bilinçli bir tercih değildi, öyle denk düşmüştü. Bir nedeni, o yıllarda Türkiye'de çağdaş dünya edebiyatından çok klasiklerin yayımlanmasıydı. İkincisi de bizim kitaplara erişim yolumuzla ilgiliydi. *Varlık* dergisi ve Varlık Yayınları, çocukluk dönemimizin iki önemli kurumuydu. *Varlık*, büyük boy bir dergiydi. Arka sayfasında, Varlık Yayınları'nın kitap listesi olurdu. Küçücük puntolarla yazıldığı için, tek sayfada yüzlerce kitap. Biz üç kardeş, o listeden kitap seçerdik. Daha çok dünya klasikleri. Sonra gidip Cağaloğlu'ndan onları alır ve bütün yaz okurduk. Bir yaz başında, koliyle aldığımızı hatırlıyorum. İşte dünya klasiklerini de öyle okumaya başladık. Kimisi daha çok sardı, kimisi daha az. Babam polisiyeye meraklıydı, evde epeyi Agatha Christie'ler filan vardı. Logosu kedi kafası olan Akba

Yayınevi'nin kitapları... Galata Köprüsü'nün altında eskiden Yalova-Adalar İskelesi vardı. Bizim de yazlığımız Yalova'da olduğu için oradan binip Yalova'ya giderdik. Vapura her binişte, annem babam yanımda kim varsa, bir kitap aldırırdım. Ama başka bir şeyden geldi aklıma orası. Köprünün altında meyhaneler vardı ya, babam bir akşam o meyhanelerin birinde arkadaşlarıyla içmiş. Çıkışta da iskeledeki kitapçıdan tam seri Arsen Lüpen almış. Kaç taneydi hatırlamıyorum ama 20'ye yakındı sanırım. İple bağlayıp koca bir paket yapmışlar. Gece vakti onlarla geldi. Hiç Arsen Lüpen diye bir şey duymamışım. Babam dedi ki, "Bunlar çok iyidir, ben eskiden okurdum, yeniden okuyayım diye aldım." Yaz tatili olsa gerek ki, sabaha kadar oturabiliyorum. Neymiş diye merak ettim. Bir okudum, sardı bayağı. İkinciyi okudum, sonra bitirene kadar... Bir ay kesintisiz Arsen Lüpen okudum herhalde. Hâlâ da edebiyat ya da edebiyat dışı bir şeye takarım, üst üste okurum. Çok entelektüel olma konusunda iddiam yok ama 50 yıllık bir yoğun okuma tecrübem var.

Bu yalnızca okurlukla olacak bir şey değil aslında. Yani okuyan, okuduğunu anlayan, edebiyat zevki gelişmiş nice insan var. Ama bunu bir mesleğe dönüştürüp, "Bu kitap olmuş, bu kitap olmamış," diyebilecek ya da, "Bu kitabı şöyle değiştirirsen daha başarılı olur," diye yazar yönlendirecek, yani eseri geliştirecek, değiştirecek yetenek başka bir şey.

Ben o yeteneği gösterdiğime emin değilim. İş olarak yaptım. Sanırım ve umarım, rezil de olmadım. Ama hepsi bu. Onu iyi edebiyat editörü olduğu kanıtlanmış bir insana sorsan daha anlamlı olur. Gerçekten benim öyle bir iddiam yok.

Şöyle mi oluyor acaba? Bunun bir standardı vardır elbette ama her editör aslında kendi okumak isteyeceği kitaba doğru mu yönlendiriyor karşısındakini?

Yüzde yüz objektif olmak, bireysel tercihlerinden bütünüyle sıyrılmak mümkün mü? Ama ondan önce, yayınevinin çizgisine göre tercih yapıyorsun. Her yayınevinin bir çizgisi olur.

Bazen dosyasını değerlendirdiğin birine samimiyetle, "Gerçekten iyi kitap, zevkle okudum ama yayınevinin çizgisine uygun değil," diyorsun. Karşındaki, atlatmak için söylediğini düşünüyor büyük ihtimalle. Oysa doğruyu söylüyorsun.

Her şey basılmıyor...

Öyle de olması gerekiyor. Bazı yayınevleri yeraltı tercih eder, bazıları daha klasik çizgiyi tercih eder, deneyseli tercih eder, fantastiği tercih eder. Ama elbette ki editörün sübjektif değerlendirmesi de rol oynar. Genel işleyiş şöyleydi ben kitap editörlüğü yaparken: Tamamen çizgi dışı ya da hiç olmamış kitapları doğrudan eliyorsun. Değerlendirmende basmama tercihi ağır basıyor ama tam emin de değilsen, birine daha okutuyorsun. Beğendiğin ve yayımlanmasını istediğin kitabı da yazara olumlu cevap vermeden önce bir-iki kişiye okutuyorsun. Yeni yazarlar için geçerli olan işleyişi anlatıyorum. Yıpratıcı bir işti. Kitabını yayımlamadığımız birkaç kişiden can sıkıcı tepkiler aldım. Hoşlanmadığım tarzda dedikodular girdi işin içine. Hiç kimseyle kişisel problem yaşamamakla birlikte, İletişim'le aramızdaki siyasi mesafe de açılıyordu giderek. Yayınevinden ayrıldım. Düzeni bozacak ilk hareketi yapmışken, dergilere yazmayı da bıraktım. TRT'deki programı da bıraktım. Hepsi bir ay içinde... Önümde somut bir iş, bir plan olmadan tüm işleri sıfırladım. Yaz sonunda da rahmetli Birand'la anlaştık ve sonradan CNN Türk'e evrilecek haber kanalı projesinde çalışmaya başladım. Haberciliğe geri dönmüş oldum yani.

"Orhan, çok iyi bir yazar ve kötü bir bildiri imzacısı"

Kitap editörlüğü dönemini biraz daha konuşalım. Mesela, Orhan Pamuk'la çalışma biçiminizle ilgili biraz konuşmak ister misin? Romanlarını ilk okuyanlardan biriydim, dedin. Sonra İletişim'den ayrıldı, Yapı Kredi Yayınları'na geçti. Okur olarak ilişkin nasıldı, yayınevi elemanı olarak ilişkin nasıldı?

Cevdet Bey ve Oğulları ile *Sessiz Ev*'den itibaren beğenerek okuduğum bir yazardı. Ondan sonra, demin anlattığım üzere, kitaplarını yayımlanmadan önce okuttuğu birkaç kişiden biri oldum. Orhan'ın bir yönü, hayranlık uyandırıcı gelir bana. Doğal yazarlar, doğal anlatıcılar vardır. Orhan doğal anlatıcı değil bence. Ama çok çok zeki bir insan. Şimdi zekâ nedir, ne değildir gibi bir mevzuya girmeyelim, iyi roman yazarı olmanın önkoşullarından biri zekâ bence. Pek zeki olmadığını düşünsem de işinde başarılı bulduğum müzisyenler, oyuncular tanıdım. Belki şair de vardır öyle. Ama işlek zekâsı olmadan iyi romanlar yazan biri yoktur sanırım. Orhan'ın, doğal anlatıcı olmamasının açığını zekâsı ve emeğiyle kapatıp o güzel kitapları yazmasına saygı duymak lazım. O saygıyı duydum ve gösterdim hep. İnsani ilişkimiz de iyiydi. Hatta sayesinde yurtdışından bir ödül de aldım. Danimarka PEN'inden bir genç yazar tavsiye etmesini istemişler, o da benim adımı iletmiş. Fena da para vermemişlerdi (gülüyor). Fakat ben o tarz sosyallikleri pek sevmiyorum. Hatta seninle birlikte Simavi Ödülü almıştık da törene gelmemiştim. Gerçi maç saatinde ödül töreni de (gülüyor)...

Çok iyi hatırlıyorum.

Yani bana talebim olmadan destek de vermişti, sağ olsun. Değişik bir insan tipidir Orhan. Bildiğin iyi kötü kategorileri üzerinden değerlendirilemeyecek ama asla kötü denemeyecek biri. Orhan, Orhan'dır. Gördüğüm en planlı düşünen, planlı çalışan insan. Bir kitabı bitirmeden, ondan sonraki kitabın yayım aşamasını planlayan biri. Yani bütün o dağınık ve sarsak edebiyatçı havasının yanında, ki öyle bir tarafı da vardır gerçekten, hayli planlı ve fazlasıyla rasyonel de bir edebiyatçı. Hafif kırgın bir tonda konuştuğumu fark etmişsindir belki.

Evet.

İnsan olarak asla bir kırgınlığım yok ama okur olarak kırgınım. Kitaplarının okuru olarak değil söyleşileri ve imzaladığı

bildirilerin okuru olarak kırgınım. Şu yönünü anlıyorum, belki bende de var o; insan içinde büyüdüğü çevreye karşı daha eleştirel oluyor. Söylemiştim, ben beyaz Türkler demem hiç, birilerinin beyaz Türkler dediği insanları yurtdışına anlatma biçimi, Türkiye'deki sistemi anlatma biçimi, laiklerle muhafazakârlar arasındaki çelişkileri anlatma biçimi... Bir dönem o konularda söylediklerini, hoşuma gidip gitmemesinden öte, doğal bulmuyordum. Ama istediğini söyler tabii, bana ne. Yalnızca kırgınlık birikiyordu ufak ufak. Ondan sonra Avrupalı aydınların hazırladığı bir Suriye bildirisine imza attı. "Biz aşağıda imzası olanlar," diye başlayan, Esad'a görevi bırakıp Cezayir'e sığınması çağrısında bulunan, çok tepeden, çok üstten, çok ukala bir dille yazılmış ve cahilce yazılmış bir bildiriydi. Rahatça kullanabilirim bu kelimeyi, cahilce yazılmış bir bildiri. Kötü niyetle yazılmadığını varsaymak istediğim için cahilce diyorum. Ben Esad rejimi yanlısı bir insan değilim. Muhabir olarak Suriye'de Muhaberat korkusunu doğrudan yaşamış, Suriye'deki insanların korkularını gözlemlemiş biriyim. Fakat burada mesele başka. Esad tabii ki yapmazdı da, bildiriyi okuyunca, "Avrupalı aydınlar bana görevi bırakma çağrısında bulunmuşlar, ben de ayrılayım bari," dese, şu anda Suriye'de yaşayan milyonlarca Aleviden değil, katliamdan kazara kurtulmuş son birkaç bin Aleviden bahsediyor olurduk. Yarısını IŞİD keserdi, yarısını ılımlı denen çeteler. Burada yorum yapmıyorum, somut bir olgudan bahsediyorum. Bunu görememek ve göremeyeceğin bir konuda böylesine iddialı üslupla kaleme alınmış bildiriyi imzalamak olacak şey değildi.

Yazarlığıyla bazı konulardaki tavrını ayırıyorsun.

Yazarlığını beğendiğimi söyledim. *Benim Adım Kırmızı*, büyük eserdir. Eskisi kadar sık duymamakla birlikte hâlâ zaman zaman kulağıma çalınan ve sanki öğünür gibi söylenen, "Ayy, Orhan Pamuk'un kitaplarını alıyorum ama okuyamıyorum," gibi lafları yadırgarım, ayrıca. Her romanının her bölümü aynı akıcılıkta değildir ama kendini pekâlâ zevkle, sürükleyerek

okutabilen bir yazardır. Romanlarını kendisinin yazdığı bile şüpheliymiş, arkasında Yahudi lobisi olmasa bir hiçmiş gibi saçma sapan şeylere asla girmem zaten. Nobel'i de öncelikle iyi romancı olduğu için almıştır. Ama evet, Türkiye konumundaki bir ülkenin belli bir döneminde belli çıkışları yapmasının da katkısı olmuştur. Şu da var ki, zaten romanları Batı'nın okumak istediği Türkiye'yi anlatır genellikle. Siyasi anlamda değil, kültürel anlamda, iklimsel olarak. Elif Şafak'ın konu tercihlerinde de vardır o. Daha önce *new age* kültürünü konuşurken bahsetmiştik: Batı toplumlarının rasyonel gerçekliğinden kaçarken daha gizemli olana, mistik olana sığınma arayışı. Edebiyatta da karşılığı var onun. Maslak'taki ofisten çıkıp spor yaptıktan sonra bir kafede detoks sıvısı içen beyaz yakalının esprisi yok, Türkiye dışındaki okurlar için. Detoks sıvısı masaya dökülüp de 1002. gece masalının mistik şifresine dönüşmezse tabii. Artık var olmadığını bilseler de gizemli, mistik, derin sırlar taşıyan, fantastik bir Türkiye hayali cazip gelir Batılılara. Kültür alışverişinde, toplumların gerçek halleri değil birbirleri üzerinden kurdukları hayaller ve fanteziler daha belirleyici oluyor. Japon manga kültürünün Japonya dışında nasıl algılandığıyla ilgili bir kitap okumuştum. Japon toplumuyla Batı toplumlarının, birbirlerinin gerçekliğinden çok yerleşik fantezilerin peşinde olduğu savunuluyordu. Japonlar, mangaları kafalarındaki Batı fantezilerine göre üretiyor; Batı toplumlarıysa aynı mangaları kafalarındaki Japon fantezilerini arayarak okuyor, izliyor, tüketiyor... Japonlar çizer ama oradaki figürler Japon değildir ya... Koskoca gözler...

Mavi gözler...

Ama çekik olmayan mavi gözler. Sarışın, uzun insanlar. Ne tam Japonya ne tam Amerika mekânlar... Orhan ve Elif'in yakaladığı damar, tam buna denk düşmüyor ama özünde aynı arayışa sesleniyor. Burada, konu tercihlerinde eleştirilecek bir şey yok. Yazarlığına da hiç sözüm yok. Ama bazı tavırlarına itirazım var.

Orhan Pamuk'la editör olarak ilişkin nasıldı? Yazdığı metinler üzerindeki etkin, ona yaptığın uyarılar, öneriler hangi seviyede kalırdı? Onun yazarlığı açısından genelleme yapman mümkün mü; hani şu taraflarda öneriye daha çok ihtiyaç olurdu, şuralarda müdahale gerekirdi gibi...

Bazı yazarlara şu bölümü yeniden yaz, kitabın sonu son olmamış; filanca karakter hiç oturmamış, onu biraz daha ete kemiğe büründür gibi şeyler söylenebilir. Bekleneceği gibi, Orhan'a böyle bir şey söylemek gerekmedi. Gerekse söylenebilir miydi? Evet... Çünkü her akıllı insan gibi, eleştiri kaldırır. Hatta özellikle talep eder. Genelde iki ayrı kategoride notlar çıkarırdım kitaplarından. Bir, bazı cümlelerin değişmesi, bazı ifadelerin değişmesi, bir kelimenin yerine oturup oturmaması gibi konularda öneride bulunurdum. İki, gündelik hayata ilişkin, Türkiye'nin gündelik hayatının ayrıntılarına ilişkin tutarsızlıklar, maddi hatalar olurdu; onları düzeltmek gerekirdi. Mesela *Kar*'da, il emniyet müdürü başkomiserdi. Emniyet müdürlüğünün de başkomiserlik gibi bir rütbe olduğu, bunun hem yarbay hem general olmak gibi bir şeye denk düştüğü... Öyle uyarılarda bulunmak gerekirdi.

Ama bıyıklı polisleri bırakmışsın. Atlamışsın onu ya da dinletememişsin, bilemiyorum.

(gülüyor) Atlamışımdır herhalde. Bir de Orhan, kamuoyundan ağır tepkiler almaya açık bir yazar. Kitabından bir kelime, bir cümle, bir paragraf bulayım da saldırayım diye malzeme peşinde koşan epeyi insan var. Onunla ilgili uyarılarda da bulunurdum. Şu ifadeden dolayı sana saldıran olabilir, şu paragraftan dolayı küfür işitebilirsin diye. Hepsini çok dikkatle dinlerdi. Bazılarını uygulardı, bazılarını uygulamazdı. Ondan sonrası ona kalmıştır zaten. Orhan'ın Türkiye'nin en popüler yazarı olduğu dönemde kabul ettiği eleştiri dozunu bazen ilk kitabı yayımlanacak genç yazarlar kabul etmeyebiliyordu. "İlke olarak bir edebiyatçının eserine karışılamaz!" Bu, iyi yazarla kötü yazar, prensip sahibi olan insanla prensip sahibi olmayan insan arasındaki fark değil. Akıllı insanla

akılsız insan arasındaki fark. Sana önerilerin ve eleştirilerin sunulmasını bile kabul etmemek...

"Kimi dertsizlikten fantastik okur, kimi derdinden"

Yararlanıp yararlanmamak... Senin edebiyat editörlüğüne başladığın dönemdeki edebiyat trendlerinden biraz bahsettin. Artık yavaş yavaş bugüne gelelim. 2018'in ilk aylarında bir genel yerli edebiyat trendinden bahsedebiliyor muyuz? Popüler, yani yazmaya oturan on gençten yarısının o tarzda yazmaya gayret ettiği türler var mı?

Birden fazla tür var. Yeni kuşak bilimkurgucular çıktı. Polisiye trendi fantastikle birleşti biraz. Aslında fantastik, hemen her kulvara nüfuz etti. Tarihî romanlara, güncel yeraltı kitaplarına, neredeyse aşk romanlarına bile. Dünyada da fantastik hüküm sürüyor zaten. Global bir dalga. Kitaplardan televizyon dizilerine kadar her şey global olarak yayıldığı için, böyle olması da normal. Yalnız, genel olarak fantastiğin iki ayrı iklimde yükselişe geçtiği kabul edilir. Sorunların azaldığı dönemlerde, gerçekliğin az sorunlu ve bundan dolayı sıkıcı hale geldiği toplumlarda, heyecan ve gerilim vaat eden bir sığınak olarak fantastik rağbet görür. Ya da toplumların çok sıkıntılı dönemlerinde, gerçeklikle yüzleşmenin yükünden kaçmak için fantastiğe doğru kayılır. Kimi neşeden içiyor, kimi kederden denir ya, bu da öyle belki. Dünyanın yarısı dertsizlikten fantastik okuyor ve seyrediyor, yarısı derdinden... Bizimki dertsizlikten tabii (gülüyor). Bir de çılgın erkek ve çılgın kızların gündelik hayata ilişkin gözlemlerini, aşka ve cinselliğe ilişkin notlarını romanlaştırdıklarını tahmin ettiğim çok sayıda kitap görüyorum. Kapakta ya pop-art çizimler ya da yazarın çılgın bir fotoğrafı... Tahmin ettiğimi söylüyorum çünkü onlardan pek okumadım. O kadar kitabın arasında pırıltılı olanlar da vardır mutlaka. Ama onları bulmak için çaba göstermiş değilim henüz. Bir de bıçkın ve ağlak ekolü olarak tanımladığım tarzın edebiyata yansıyan yüzünü görüyoruz. Yalnız şunu da söylemem şart, son

birkaç yılda yerli edebiyata fazla zaman ayıramadım. Genel bir izlenim olarak aktarıyorum bunları.

Peki genel olarak Türkçe edebiyatta bir nitelik yükselmesinin, bir nitelik artışının olduğunu söyleyebilir miyiz? Sayıca bir artış olduğunu biliyoruz; aralarından iyi kitapların çıkma oranı da arttı mı?
Dediğim gibi, yerli edebiyat eserlerini sağlıklı değerlendirme yapabilecek düzeyde okumadım son yıllarda. İlke olarak, '90'ların pop şarkıları için ifade ettiğim bir doğal sürecin 2018'in edebiyat dünyasında da karşılık bulacağını düşünebiliriz. O kadar çok eser varsa, seri üretime geçilmişse illa ki büyük bölümü niteliksiz ve kötüdür. Ama yine o kadar çok eser varsa içlerinden nitelikli olanlar da çıkacaktır. Çıkıyor da zaten. Niye çıkmasın? Heves lazım, hevesli insan çok. Zekâ lazım, heves kadar yaygın olmasa da bazılarında vardır mutlaka. 1920'lerde yazan insanda, 1950'lerde yazan insanda, 1980'lerde yazan insanda ne kadar potansiyel varsa bugünün gençlerinde de o kadar potansiyel vardır. Yarın da o kadar potansiyel olur. Fakat hayatın akışı içinde edebiyatın konumu nereye gelir? O ayrı bir konu. Hatta bunu geçen dönem sınıfta da sordum. Dedim ki, "Bende cevabı yok, gerçekten yok. Yeni çağın insanları sizlersiniz, cevap çıkarsa sizden çıkar." Epeyi de yorum yaptılar ama bir yere varamadık. Seninle bu söyleşi dizisinde 140 karakter meselesinden bahsettik, ortalama video izleme süresinin on saniyenin altına düştüğünden bahsettik. Kültürle bağlantımızda her şey hızlanıyor ve kısalıyor. Her şeyi en kısa biçimde ifade etmek, en kolay haliyle algılamak, balın tek damlasının da özünün özünü alıp gitmek... Böyle baktığımız zaman, edebiyatta da tercih edilen eserlerin giderek kısalıyor olması lazım, değil mi? Uzun romanların değil öykülerin, kısa öykülerin, hatta çok kısa öykülerin daha fazla okunur, daha fazla ilgi görür hale gelmiş olması lazım. Ama edebiyatta böyle olmuyor. Aslında genel olarak bazı gösteri türlerinde de olmuyor. Sinemada, tiyatroda... Edebiyata dönelim, konumuz o çünkü. Sanki süreç tersine işliyor gibi. Hikâyecilik ve kısa hikâyecilik, 30-40

yıl öncesine göre ve 100 yıl öncesine göre daha az ilgi görürken, romanlar saltanat sürüyor. Niçin? Var mı sende cevabı?

Yok. Sen bu kadar düşünüp bulamamışsın... Bu soruya hemen cevap bulmamı bekleme benden. Ama şu olabilir; edebiyat okurları özel bir kitle. Bu hızı, sosyal medya ya da başka alanlarda kabullense bile edebiyatı bunun dışında tutuyor belki. Zevk için yediklerinle beslenmek için yediklerini ayırmak gibi. Tatlıyı yersin üç porsiyon ama gidip arkasından sevmediğin bir sebzeyi de yemek zorunda kalırsın. Bunun gibi bir ayrım. Edebiyat ilk günden bu yana farklı bir ihtiyaca cevap verdiği için, yüzyıllar içinde, roman formunun ortaya çıkmasından bu yana eserlerin hacminin değişmediğini düşünebiliriz. Edebiyat okurluğu farklı bir motivasyon gerektirdiği için, oradan feragat edilmiyor herhalde.

Başka bir mesele çıktı karşımıza. Romanın ilk formu dedin ya şimdi... Çok eski destanların da, *İlyada* ve *Odysseia* gibi, aslında romansı bir kurguya sahip olduğu düşünülür. Yahudilerin *Zohar*'ında kurgusal olarak romana benzer yanlar bulunduğunu söyleyenler vardır. Novellaların uzunca olanları vardır. Ama bizim bildiğimiz anlamıyla ilk romanın *Don Quijote* olduğunu kabul ediyoruz.

Evet.

Sonra roman yazımında patlama gözleniyor. Sanayi Devrimi'nin ardından. Hatta, "Sanayi toplumunun edebî formu romandır," deniyor. Roman kendisinden önceki formları bütünüyle siliyor mu? Hayır. Şiir de varlığını sürdürüyor mesela. Ama roman ve hikâyenin konumunu sallayacak yeni form çıkmıyor. Hayat değişiyor, değişiyor. Her alanda yepyeni formlar çıkıyor. Edebiyatta çıkmıyor. İlkokulda öğretmen kaldırıp sorsaydı, edebiyat türleri denince aklına neler geliyor? "Öğretmenim, şiir, roman, hikâye, oyun..." Çocuk bilmiyor ya da unutmuş; deneme ve ayrı bir tür sayarsak, anlatıyı ekle... Üzerinden o kadar yıl geçti, elli yaşını devirdim, cevap değişmedi. Arada yeni bir form çıktı mı?

Çıktı.
İşte sürpriz cevap! Nedir?

Popüler edebiyat dergilerindeki gizli özne

Böylece, seninle çok konuşmak istediğim bir alana giriyorum bu cevapla. Çıktı, Türkiye'deki edebiyat dergileri formu çıktı. Senin bıçkın ve ağlak kültürü dediğin alana dahil olabilecek bir edebiyat formu. Hadi bakalım top senin...
Onlar eski formların modifiye edilmiş versiyonları. Demin ucundan oraya girmiştik ve kaçmıştım ben (gülüyor).

Kaçtın ama ben yakaladım. Zaten bunu sana soracaktım.
Yeni nesil edebiyat dergileri diye bir olgu var hayatımızda. Jenerik adıyla söylersek "*Ot* ve *Kafa* tipi dergiler" diye anılıyor bunlar. Sayıları çok ama en simgesel ya da en popüler olanlar *Ot* ve *Kafa*. Aslında orada bile şöyle bir ayrım yapıyorum ben. *Ot*, ben çıkarsam öyle çıkarmazdım diyeceğim bir dergi. *Kafa* başka bir şey. Yazarlarının tamamı için diyemem de yayıncılık anlayışı itibarıyla yeterince dürüst bulmuyorum.

Fazla mı ticari buluyorsun?
Kimse batmak için dergi çıkarmaz. Yaygın dağıtıma girmiş her dergi, en azından yaşamak için bazı şeyleri gözetmek zorundadır. O tip dergiler içinde nispeten kötü bulmadığım, *Bavul* dergisi var. Onlar da satışı artırmak için uğraşıyordur mutlaka. Dediğim gibi, *Ot* da ticari kaygıları olan ve çizgisi benim beynime, ruhuma pek uymayan bir edebiyat dergisi. Fakat *Kafa*'daki her yola gelirlik, farklı bir seviye. En ağlak ve en bıçkın haliyle, tam Yeni Türkiye. Kitap için yaptığımız ilk sohbette söylemiştim, o tavrın ve o ruh halinin çok farklı kesimlere nüfuz ettiğini. Muhafazakârda da var, yobazda da, solcuda da var. *Kafa*, farklı kesimlerin buluştuğu ağlaklık duvarı gibi. Ağlama duvarı demiyorum; ağlamayla ağlaklık arasındaki farkı hepimiz biliyoruz. Çokseslilik de olmuyor o duvarın dibindeki buluşma, bence. Tekdüze bir iç geçirme

serisi gibi. O tarz dergilerin çoğundaki havayı anlatıyorum aslında ama *Kafa* daha bir simge gibi durduğu için... Diğer dergiler bir yana, *Kafa*'da bile değer verdiğim insanların yazdığı oldu ara ara. Onca derginin onca sayısında elle tutulur bir şeyler de yazılmıştır elbette. Yazan memnun, alan memnun, satan çok memnun. Ama benim fikrim de böyle.

Bu dergileri okurların gözünde cazip kılan nedir sence?

Birden fazla etken olmalı. Aforizma kültürü bunlardan biridir sanırım. Aslında dergilerle sınırlı bir şey değil. Kitaplara da yansıyor. Hatta doğrudan kitapları biçimlendiriyor, aforizma kültürü dediğim mesele. Demin sordun, kitap editörü nelere müdahale eder, diye. Çok şık görünen ama kitap içindeki yeri itibarıyla sırıtan cümleler olur bazen. Belli ki kitabın akışı içinde ortaya çıkmış bir cümle değil. Önceden not alınmış, yazılacak ilk kitapta bir yere yerleştirmek için saklanmış. Sakıncası var mı? Bunu belli etmediğin sürece, yok. Belli olduğu zaman, arada sırıttığı zaman iş değişiyor. Fakat yazarın da çok değer verdiği bir cümle. Usulünce, uzun girizgâhlar yaparak, o tür cümleleri akışa yedirmek için biraz daha uğraşmasını rica ettiğimiz olurdu bazı yazarlardan. İddialı söz kalsın ama o kadar sırıtmasın. Yani aforizma tutkusu, unutulmaz söz tutkusu, çok vurucu cümle arayışı hep olan bir şey. Dediğim gibi, sakıncası da yok. Ama artık bazı kitapları okuyunca şöyle bir duyguya kapılıyorum: Yazar on tane aforizma bulmuş ve onların çevresini 100 sayfalık bir hikâyeyle kaplayarak satışa sunmuş. Buradan yine az önce konuştuğumuz bir konuya geçebiliriz. Her şey kısalırken edebiyatta uzun anlatıların, romanın saltanatı sürüyor demiştik. Evet, öyle. Ama uzun anlatılardan geriye kalanlar kısalıyor ve daralıyor belki. Birkaç aforizma... Ve hançeri saplayıp son sayfaya, romanı ölümcül yalnızlığına terk eder aforizmalar. Olmadı galiba (gülüyor)...

Aforizmaların ötesinde, bir ortak atmosfer, bir ortak kültür var sanki o dergilerde.

Mahalle kültürü ki hiç küçümsediğim bir şey değildir aslında. Mahalle, kaybetmiş ama isyankâr delikanlı, derin acılar, tertemiz insanlar, kirli insanlar, karanlık, gece, sokaklar... Hem çözümsüz sorunlar hem hayatı çözmüş ağır sözler... Bunların çevresinde dönüp duran yazılar ağırlıkta. Elbette karşımıza neşeli yazılar da çıkabiliyor, kısa ve derinliği olan hikâyeler de, özgün sözü olan yazılar da çıkabiliyor. O dergilere yazan herkesi aynı kefeye koymak adil olmaz. Ama genel hava, karanlığın içinden gelen bıçkın inlemeler şeklinde. Lan'la biten cümleler, oğlumla biten cümleler. Yazan bir mağduriyete uğramış, kötülüğe kurban gitmiş, karanlığa hapsolmuş. Başına ne gelmiş, tam olarak neden şikâyet ediyor, onu karanlığa kim itmiş, bütün o kötülük nereden kaynaklanıyor? Bunları bilemiyoruz genellikle. Her şeyi gizli özne yapmış. Söz konusu dergilerdeki yazıların dörtte üçünü tek cümleyle özetleyebiliriz bence. Bıçkınlığı eleştirirken küfürlü ifade sarf etmek, bir de üstüne cinsiyetçi söylem kullanmakla suçlanmak istemem ama tam ağzıma gelen şey, o tek cümle için... Öyle demeyelim de... "Gizli özne şey yaptı bizi..." Sonuçları iyi olmayan cinsel eylemde bulundu. İşte...

Gizli özne bize kötülük yaptı. Çok fena bir şey yaptı.

Hoyratça cinsel eylemde bulundu. Ne bileyim, anlaşılmıştır sanırım. Ağzımdan da kötü laf çıkmadı, değil mi? Gizli özne kötü biri, neticede. Onu anlıyoruz. Mahallenin hüzünlü, asi ve tozlu sokaklarında yaptığımız maçlarda bu gizli özneyi takıma almazdık biz. Onun için yapıyor herhalde (gülüyor).

Bu dergilerin yazar profilleri için ne dersin?

Adı duyulmamış genç insanlar da yazıyor, belli çevrelerde bayağı tanındığını anladığım ama benim haklarında pek fikir sahibi olmadığım insanlar da yazıyor, bayağı ünlü insanlar da yazıyor. Sinema oyuncuları, tiyatro oyuncuları, müzisyenler, gazeteciler... Tahminimce, bizim dergiye yazar mısın diye aranan on insanın dokuzu kabul ediyor yazmayı. Genelde

çok uzun da sürmüyor dergi yazarlıkları. Çünkü ilk başta, yazacak ne kadar çok şey varmış gibi gelir de... Eski Türkiye'nin de ekmeğini yemiş, Yeni Türkiye'nin de ekmeğini yemiş, 50 Türkiye daha olsa aynı aşırı uyum yeteneği ve pişkinlikle 50'sinin de ekmeğini yiyecek bazı arkadaşların da yazdığını görüyorum ara ara. Suya sabuna dokunmadan, çok şey yaşamış duyarlı insan havalarında, vicdan rahatlatma duşu alıyorlar. Öyle yani, tek bir profil yok. Bu da bir dalgadır, iner gider herhalde. Bu dergilerle eşzamanlı yükselen ve yansımalarını daha çok romanlarda gördüğümüz bir edebî akım veya edebî çizgi de var. Benzer kaynaklardan besleniyorlar bir ölçüde. Ama o kitapların içinde, dergi yazılarına göre, daha dişe dokunur eserler var. Bence öyle...

Afili Filintalar?

Afili Filintalar'ı da kapsayan ama daha geniş bir alana yayılan... Afili Filintalar'ın içinde kitaplarını beğendiğim yazarlar var. Alper Canıgüz'ün mizahı, Murat Menteş...

Emrah Serbes...

Evet, Emrah Serbes de o çevredendi bir aralar. Ama nedense, ayrı düşünüyorum onu. Emrah Serbes de iyi yazardır, benim gözümde. İlk yazdıklarıyla yakın dönemde yazdıkları arasında, pek çok yazarın başına gelebilecek bir doğallık erozyonu yaşadığını düşünüyorum. Seninle konuştuğumuz an itibarıyla cezaevinde. Yaptığı çok büyük hata nedeniyle orada olması da gerekiyor sanırım. Adaletli bir hükmün ardından, çok da uzamadan çıkmasını dilerim. Asalım, keselim, çıkamasın gibi bir katılık gösterenlerden değilim. Ama kaza bir yana, kazadan sonraki olayları bile savunanlardan hiç değilim. Hâlâ isyankâr çocukların asil ruhu edebiyatı filan... Demin söylediğim sorun, Emrah Serbes'in yazılarındaki doğallık kaybı, biraz da bu tür gaz verici tiplerin etkisiyle ortaya çıktı sanırım. Bunu sırf Emrah Serbes için söylemiyorum, böyle boş laflarla gaz veren çevre ve insanların etkisine fazla kapılmamak lazım. Genç bir yazar için etkilenmemek kolay

değil elbette. Yine de içinde bolca abi kelimesi geçen cümleleri iki kez filtreden geçirmekte fayda var. Yalnızca yazar olarak değil birer toplumsal figür olarak da saçma pozisyonlarda kalınabiliyor sonra. Ham yetenekle çok iyi bir edebiyatçı olabilirsiniz, klasikler arasına girecek bir ilk roman yazabilirsiniz. Ama ham zekâyla entelektüel olamazsınız, aydın olamazsınız. İyi bir roman yazdıktan sonra her konuda ahkâm kesebilecek, nutuk çekebilecek konuma geldiğinizi düşünebiliyorsunuz da çoğu zaman yanılabiliyor ve sakil görünebiliyorsunuz. Ham zekâ da kolay işlenmiyor. Hayat dersi vermek haddim değil de, artık dedeliğe yaklaşmış eski bir abi olarak söylüyorum (gülüyor).

Dededen önce amca var.
Doğru, amca olarak söylemiş olayım... Zannediyorum ki, söz konusu dergiler ve bazı yazarlar hakkında biraz daha sert konuşmamı bekliyordun.

Evet, öyle bekliyordum. Daha önceki sohbetlerimizin biraz gerisinde konuştun. Ama bence anlattın da meseleyi.
Biraz da kıyamadığımdan. Genç bir insan olup da yazı yayımlatmanın heyecanı nedir, biliyorum. Bir de Türkiye'de o kadar çok insan o kadar kötü işler yapıyor ki... Onların yanında kötü yazı yazmanın lafı bile olmaz. Ayrıca, bana göre kötü. Belki ben kuşak farkından dolayı o bölgedeki cevherleri göremiyorum.

Zaten yazanlardan çok yayımlayanlara gitti o laflar.
Öyle olduysa, iyi. Yazanların da bazılarına gidebilir ama hevesli gençlere gitmesin. Ve tekrar edeyim, belki benim kavrayamadığım bir derinlik vardır o dergilerin âleminde. Bilemiyorum. Bu dergilerden bahsetmişken, bazı uyanıklardan da bahsetmiş olduk. Bir de yazma çizme dünyasının en saf insanları var. Çoğunlukla nitelikli ve saf. Kimdir sence onlar?

"Hiç eleştiri okumamış yazarlar var"

Şairler mi?

Hayır, eleştirmenler. Kitap tanıtımı ile kitap eleştirisini karıştırmazsak, zaten az olan sayıları giderek azalıyor. Pek eleştirinin yapılacağı bir ülke değiliz, olgunlukla karşılayabilen fazla edebiyatçımız yok. Üstelik oturup roman yazmak varken, eleştiriyle uğraşmak... Maddi getirisi olmayan; onca emeğin küskünlük ve dedikodu olarak geri döndüğü bir alanda çalışmak... Ergenliğin sonuna doğru, eleştiriyi keşfettiğim zaman, eleştiri okumanın zevkine vardığım zaman bir eşik atlamıştım kendimce. Söz dergilerden geldi ya; o dönemin edebiyat dergilerinde, *Milliyet Sanat* gibi daha popüler sayılan yayınlarda bile uzun eleştiri yazıları olurdu. Polemikler çıkardı. Ağlaşan tweetler'den bahsetmiyorum, polemik derken. Bunlar da azalıyor maalesef. Editörlük zamanımda, birçok yazarda, eleştirmenlerle ilgili önyargılar olduğunu görürdüm. Her eleştirmenle ilgili birkaç klişe cümle... Ben de yoklardım sohbet arası, ne yalan söyleyeyim. Yazarımız eleştirmenlere sallıyor ama hiç Berna Moran okumamış, mesela. Fethi Naci, rahmetli, arkasından en çok sallanan eleştirmendi. "Bunları neye dayanarak söylüyorsun, Fethi Naci'nin hangi yazısı, hangi kitabı?" diye sorardım. Ve anlardım ki...

Okumamış...

Hiç okumamış. Ama okumuş gibi konuşuyor, sallıyor. Bir kişiden, iki kişiden bahsetmiyorum. Solculuk adına bütün köy romanlarını övmüş, bütün sol edebiyat eserlerini övmüş eski tip Kemalist... Böyle bir profil çizilmişti adamcağız için, gelen giden tekrarlıyordu. 1970'lerde, politik duruş adına, birçok ucuz köy romanı usulen övülürken, onları eleştiren Fethi Naci'ydi. Aynı şekilde birçok devrimci romanı eleştiren de oydu, sosyalist olmasına rağmen. Klasik Kemalist denen adam, uzun yıllar boyunca İdris Küçükömer'e yakın durmuştu. Fethi Naci, bir örnek yalnızca. Çoğu edebiyatçı, tek yazısını bile okumamıştı belki. Ham yetenekle bile iyi ede-

biyat eseri yazılabileceğini söyledim az önce. Kasabalı genç oturmuş, güzel bir roman yazmış. Ve eleştiriden bihaber. Onu anlarım tabii. Ama on tane kitabın çıkmış, kırk yıldır İstanbul'da yaşıyorsun, daha Berna Moran'dan bir sayfa okumamışsın. Olur mu? Oluyor maalesef. Bu kadar edebiyat ve kitap konuşmuşken, eleştirmenleri atlamayalım diye açtım bu parantezi. Nitelik ve emek isteyen, gerçekten de ihtiyaç duyulan bir üretim yapıyorlar. Ve Türkiye'de karşılığı çok az. Üstelik edebiyatçılar gibi zor insanların, belki de tanıdığım en zor insan kategorisinin şimşeklerini üzerlerine çekme riski alıyorlar. Belki'yi de attım, tanıdığım en zor insanlardı, edebiyatçılar. Uzun yıllar medyada çalışmış bir insan olarak söylüyorum bunu, öyle düşün (gülüyor)...

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yerel Mutfaklar, Beslenme Müfettişleri, Çakma Gurmeler

Şimdi seninle hayatının çok entelektüel sayılmayacak bir başka alanıyla ilgili konuşmak istiyorum. Ama senin diğerleri kadar önemsediğin ve mesai ayırdığın bir alan: yeme içme merakın. Onun da ötesinde, pişirme merakın. Bu merakının çocukluk yaşlarında başladığını biliyoruz. Daha küçük çocukken turşu kurduğunu ve evin en iyi turşu kuran elemanı olduğunu...

Ya da babayla turşu rekabetine girince, evdekilerin beni tuttuğunu...

Ve o günden bugüne hiç dinmeyen, mutfağın çeşitli alanlarına yayılan bir pişirme faaliyeti. Aslında senin merakın bildiğimiz gurmelerden farklı. "Şurada bir restoran açılmış ona da gideyim", "Burada bir usta varmış, onu da tadayım" gibi tatmaktan ziyade, kendin yapıp kendin yeme merakı. Yani öyle Michelin'li falan restoranlar peşinde koşan biri değilsin. Çok seyahat etmene rağmen seyahatlerinin temel motivasyonu da o ülkelerin özgün mutfaklarını tatmak değil.

Aslında gitmişken tadarım mutlaka. Deneyebileceğim kadarını denerim. Hatta döndükten sonra bazılarını evde yapmak da isterim. Ayrıca epeyi mekân gezerim. Ama evet, benim yemek merakım, çocukluktan beri alışkın olduğum tatları evde pişirmeye dayanıyor ağırlıklı olarak. "Hey, hafta sonu Hint yemekleri partisi var", "Pazar günü Fransız pikniği yapıyoruz çocuklar" gibi şeyler değil pek. Benimki, tecrübeli

anne tipi pişirme daha çok. Özel gün faaliyeti, parti faaliyeti değil. Rutin ev işi. Dolma sararım, mantı açarım, börek açarım, içli köfte yaparım.

Bu mutfak merakı nereden geliyor? Yine Adana'ya ve aileye mi dayanıyor?

Yemeğe önem veren bir aileydik. Eski Adana ailelerinin çoğu öyledir zaten. Yemek için yaşayan bir şehrin insanları... Baba tarafı arada uzun dönem Adana'dan koptuğu için, onların ekolü İstanbul mutfağına daha yakındı. Anne tarafının mutfağıysa tam Adana mutfağı. Etli taze fasulyeye bayılırım. Annem bazen sorardı: "Anneannen usulü mü yapayım, babaannen usulü mü?" Çok farklı iki yöntem ve ikisi de birbirinden nefis olur. O da bir zenginlikti bizim mutfağımız için. Ayrıca, "Bu yemek böyle pişirilir, başka türlü pişirilmez!" gibi çok katı kurallar olmayacağını da gösteren bir şeydi. Her usulün gerektirdiği özeni göstermek; asıl kural budur herhalde. Herkesin annesinin yemekleri güzeldir tabii ama annemin yemekleri aile dışında da çok tutulurdu. Evde çok emektar bir ablamız vardı. 40 yıl bizim evimizde çalışan Türkan Ablamız. O Adanalı değil Amasyalıydı ve hamur işlerinde çok ustaydı. Adana'dan Yıldız Ablam gelirdi, uzunca süreler bizde kalırdı. Çok sevdiğimiz kuzenimiz. Şahane yemekler pişirirdi. Bir de yine ara ara Adana'dan gelen büyük efsane Remziye Abla vardı, annemin kuzeni. Yaşı annemden de büyüktü, annem abla dediği için biz de abla derdik. Daha lezzetli yemekler yapan bir insan tanımadım bu yaşa kadar.

Annenden de iyi...

Onu annem de kabul ederdi, "Remziye Abla bir başka," diye. Evde sürekli bir yemek heyecanı olurdu. Bir de annem, kalmış yemek yemezdi. Bizim de yememizi istemezdi. Onun için her gün iki-üç çeşit taze yemek pişerdi. Benim merakım, öyle bir ortamda büyümekten kaynaklanıyor sanırım. Yalnız şu da var: Aynı ortamda büyümüş üç kardeş olarak, üçümüz de yemeye yakın derecelerde düşkünüz. Ama pişir-

meye gelince, çok farklıyız. Bülent'in hayatta bir yumurta kırmışlığı yoktur. Deyim olarak söylemiyorum, gerçekten yumurta kırmışlığı yoktur. Hayri mecbur kalınca yemek pişirir, fena da olmaz yaptıkları. Gerçekten çok farklıyız bu konuda. Benim içimde varmış demek ki. Zaten zaman içinde anladım ki, birçok yemeği yapmayı farkında olmadan öğrenmişim. Annemden tarif aldığım çok nadirdir. Hangi yemek nasıl yapılıyor diye, öğrenmek için, bilinçli olarak seyrettiğimi hatırlamıyorum hiç. Ama annemi, Türkan Abla'yı, teyzemi dikkatle seyretmişim demek ki. Anneme, "Ya sen dolma içini nasıl yapıyordun, sen enginarı nasıl pişiriyordun, içli köftenin dışını nasıl yoğuruyordun," diye sormama gerek kalmayacak biçimde, video gibi kaydetmişim kafama. Ona şaşırırım hâlâ.

"İyi ki aile tariflerini öğrenmişim"

Görerek öğrenmişsin yani.

Farkında olmadan, izleyerek öğrenmişim. Babam da pişirmeye meraklıydı. Güzel de olurdu pişirdiği yemekler. Ama her şeye aşırı malzeme kullanıp müthiş yoğun yemekler yapardı. Gurur duyduğu bir etli bulgur pilavı vardı ki güzel de olurdu gerçekten. Ama bir tencere pilavın içine kiloyla et koyar, paket paket tereyağı koyar, soğanı yığar, biberi basar... Lezzetli olurdu da böyle aşırı yoğun bir yemek olurdu. Biraz da geleneksel olarak babaya ters gidilir ya; biz de babamın yaptığı şeyleri bir yandan yiyoruz bir yandan burun kıvırıyoruz. İşte senin söylediğin turşu hadisesi de o rekabetten çıktı.

Kaç yaşındaydın sen o zaman?

Zannedersem on yaşındaydım. Babamın turşusu da aslında güzel olurdu. Ama yaptığı her şey gibi ağır ve yemesi zor olurdu. Sırf sirkeden yapardı, çok keskin bir sirkeden. Yani içine ne su, ne başka bir şey katar. Bunu daha önce anlatmıştım; şimdiki çocuklardan farklı olarak, ilkokuldan çıkıyoruz, geze geze dönüyoruz eve. Beşiktaş çarşısına iniyoruz, oradan

dolmuşla Teşvikiye'ye geliyorum. Bazen Beşiktaş çarşısının içindeki Ürgüp Turşucusu'ndan, bazen de Nişantaşı'ndaki Tusak Turşucusu'ndan turşu alırdım. Bir gün bir gazete ekinde karışık turşu tarifi gördüm. Turşuyu böyle yaparsam dışarıdan aldığım turşulara benzer, babamınki kadar keskin olmaz diye düşündüm. Bir karışık turşu yaptım. En az bir 15 gün falan beklemek gerekiyor. Çocuk için kolay değil onu beklemek. Sabrettim, sonunda turşuyu açtık. Ben çocuğum diye mi yoksa hakikaten mi güzel olmuştu, herkes çok beğendiğini söyledi. Babama, "Bak turşu böyle olur, seninki insanın ağzını yakıyor," dendi. 40 yılı aşkın süredir turşu kuruyorum demek ki. Şöyle de bir olay hatırlıyorum: Yazlıktaydık, ben de çocukluğumdan beri gececiyim ya; bir gece, herhalde abur cubur bir şey aramak için buzdolabını açmıştım. Baktım bir kâsenin içinde kıyma var. O arada nasıl karar verdim, tam hatırlamıyorum; köfte yapmaya karar verdim. Gecenin 2'si mi ne... Bildiğin ev köftesi işte; ekmek içi, maydanoz, soğan. Doğradım, yoğurdum, köftelere şekil verip bir tabağa dizdim ve yattım. Sanırım o gece buzdolabını açtığım âna kadar köfte yapmayı hiç düşünmemiştim hayatta.

Sabah annen kalkınca yüzünün halini düşünemiyorum. Cinler köfte yoğurdu!

Babam da gece alakasız işler yapan bir adam olduğu için, annem zannediyor ki, babam yaptı. "Niye gece vakti köfte yaptın?" diye soruyor. Babam, "Ne köftesi, ben yapmadım," diyor. Üç kardeşiz, bu olay olduğunda herhalde ben 11 yaşındaydım. Demek ki abiler de 17 ve 18 yaşında. Fakat onların yapacağına ihtimal vermedikleri ve senin söylediğin cinler senaryosuna da kapılmadıkları için, benim uyanmamı bekliyorlar. Ben uyanınca, "Oğlum," dediler, "sen gece köfte mi yaptın?" "Evet..." "Niye yaptın?" "Bilmiyorum, aklıma geldi işte." Sonra öğlen, köfteleri pişirdi annem. O da turşuyla aynı muameleyi gördü. Küçük çocuk köftesi olduğu için mi, lezzetli olduğu için mi, herkes beğendi. Annem ve babam epeyi bir süre anlattı, "Bir köfte yapmış gece vakti, nasıl

nefis olmuş..." diye. Ben de giderek havaya girdim. İyi ki de öyle oldu. Çünkü üç yıl önce annemi kaybettik. Türkan Abla'nın yaşı ilerledi, bacaklarında problem oldu, artık çalışamıyor. Adana'dan gelen eski kuşak akrabaları da ya kaybettik ya gelemeyecek kadar yaşları ilerledi. Bizim bir üst kuşaktan kimse kalmadı zaten. Adana yemeklerinin yaygın pişirilme usulleri var ama her ailenin de ayrı usulü, ayrı alışkanlıkları var. Vaktiyle o yemekleri yapmayı öğrenmeseydim, alıştığımız tatlara veda etmiş olacaktık. Canımın istediği anda alıştığım yemekleri pişirip yiyebilmek bir şans.

Evde sabun, kolonya, jelibon yapmak

Aslında evde yaptığın üretim ev yemeklerinden ibaret değil. Sabundan jelibona kadar evde yaptığın bir sürü şey var. Onları da bir anlatsana?

Dönem dönem yapıyorum öyle şeyler. Hepsinin sürekliliği olmuyor.

Evet, onlar denemeler şeklinde ilerliyor genellikle. Bakıyorsun, yapılıyor mu? Yapılıyor. Belki ikinci defa biraz daha iyisini yapmak için uğraşıyorsun. Birkaç kez daha yapıp başka bir yöne çeviriyorsun ilgini.

Bazılarını sürekli yapıyorum. Bazıları da senin dediğin gibi, geçici oluyor. Jelibon işi öyleydi, örneğin. Kısa sürdü ama içine taze meyve suyu konmuş şeker yedik mi, yedik (gülüyor)! Yalnızca jelibon değil, akideye benzer sert şeker de yapıyordum o dönem. Hatta jelibon için şeker dökme hunisi diye bir alet almıştım, tetikli filan bir şey. Duruyor hâlâ. Geçici veya sürekli olması, biraz da alanla ve mekânla ilgili. Şu an oturduğum evi çok seviyorum, sabun yapmayı da çok seviyorum ama ev o işe uygun değil. Sabun yapmak için mutfağın ya da yağla çalışılabilecek başka bir alanın doğrudan dışarıya açılan pencerelerle havalandırılması lazım. Yoksa kostiğin buharını solumak zorunda kalırsın ki hiç iyi olmaz. Bayağı zevk alıyordum sabun yapmaktan.

Biz de onları kullanmaktan çok zevk alıyorduk. Çünkü peçete ve kâğıtlara sarıp sarıp getiriyordun güzel güzel, etraftakilere dağıtıyordun.
Etiket de yapıyordum.

Kolonyaları da etiketli getiriyordun. Kocatepe Gazi Kolonyaları. Etiketli şişeli geliyordu (gülüyorlar).
Kocatepe Gazi Kolonyaları, evet. Sabunu, kolonyası ve çayı vardı. Hardala da yapıştırmıştım galiba. Markayı yaşatamadık. Kocatepe Gazi ne alaka diye merak eden olursa anlatması zor. Aramızdaki bir espriydi bir grup arkadaş olarak (gülüyorlar). Kolonya yapıyorum hâlâ. Ama etiketli değil. Çay dedim arada; evde çay yetiştirmiyordum tabii, normal çayı *earl grey*'e çevirme işlemi... Bunların çoğu zor işler değil aslında. Ve mutlu ediyorlar insanı. Yapı meselesi tabii, bazılarına çok anlamsız geliyor. Onları da anlıyorum. Benim açımdan, bu üretim faaliyetlerinin mantıksız bir mantığı var diğer yandan. Evin her türlü ihtiyacını karşılayabilecek üretimi yapmak. Mesela aydınlanma yok, mum yaparım, aydınlatırım. Temizlik malzemesi yok, sabununu ben yapıyorum. Ferahlatacak bir şey lazım, kolonyayı ben yapıyorum. Mantıksız tarafı da böyle bir üretimin asla gerekmeyecek olması. Mahrumiyet koşullarında temizlik malzemesi bulamıyorsun ama yağ buluyorsun, kostik buluyorsun, sabun yapıyorsun. Elektrik yok ama parafin bulabiliyorsun, stearin bulabiliyorsun, mum yapıyorsun. O açıdan mantıksız. Yine de elinden bazı işlerin geliyor olması mutlu edebiliyor insanı. Dikiş dikerim demeyeyim ama teyel atmanın yarım derece ilerisinde iğne iplik de kullanırım.

Bak onu ben de yapabiliyorum. Terzi dikişi değilse bile, sökük dikecek kadar dikiş geliyor elimden.
Üstelik o, benim sabun, kolonya, mum yapmam gibi bir şey değil. Gerçekten ihtiyaç ânında kurtarıcı olabilecek bir yatkınlık. Son yıllarda evde üretim enerjim düştü biraz ama yine devam ediyorum işte. Yemek yapmayı onun dışında tu-

tuyorum. O, dediğim gibi, rutin faaliyet. Benim yapmamın ötesinde, hakikaten yemek yemeyi çok seviyorum.

"Yerel mutfaklar konusunda gidişat iyi"

Evde pişirme konusundan dışarıda yeme konusuna geçelim. Orada da tercih etiğin yerler var, doğal olarak. Mesela kebap senin için çok önemli. Adana kebap için özellikle tercih ettiğin yerler var. Bazen sosyal uyumsuzluklar yaşansa da beğendiğin yerlere gidiyorsun. Kebap üzerinden bağlantı kurarak şunu sormak istiyorum: Yerel mutfak konusunda zaman içinde bir değişim oldu mu? Çok sayıda kebapçı açıldı herhalde. Ama bunların iyiliği, otantikliği filan konusunda ne düşünüyorsun?

Kesinlikle iyiye gidiş olduğunu düşünüyorum. Çünkü söyleyenler kısmen azalmış olmakla birlikte hâlâ şu klişeyi tekrarlayanlar var: Her şey *fast food* oldu, mutfağımız öldü, geleneğimiz tükendi... Bunu çok alakasız bir bağlantıyla Müslüm Gürses bahsinde de konuşmuştuk, yanlış hatırlamıyorsam. Yerel mutfakların hem kendi bölgelerinde hem de bölge dışında değerleri arttı, eski tarifler hatırlandı, daha çok insan farklı yörelerin yemeklerini öğrendi. Bazısı daha iyidir bazısı daha kötüdür, yerel yemekleri sunan lokantaların sayısı arttı. Ben çocukken İstanbul'da yerel yemekleri pişiren, yerel mutfak ürünleri sunan çok az mekân vardı ve bunların da tamamına yakını kebapçıydı. Şimdi Karadeniz mutfağı, Antakya mutfağı, Adana mutfağı, Ege mutfağı, Gaziantep, Mardin... Birçoğu da bence hiç fena olmayan 100'lerce mekân açıldı. Ayrıca her mutfak, kendi yöresinde de daha fazla mekân üzerinden yaşatılıyor. Eleştirinin tıkandığı yerde can simidi olan bir lafımız var; içi boşaldı. Mekânlar arttı ama yerel mutfakların içi boşaldı filan... Bu konuda iç boşalması tam ne anlama geliyor bilmiyorum. Ben gidişattan memnunum. Türkiye için de, dünya için de. Birçok ülke yaşıyor bunu. Yerel mutfakların yeniden keşfini... Dünya demişken, son yıllarda yemek kültürümüzün değerini de daha fazla bilir olduk üstelik. Eskisine göre daha fazla ve daha sık yurtdı-

şına gidilip gelinir oldu ya, özellikle bu sosyal medyanın beyaz yakalıları tarafından. Gerçekten çok farklı ülkelerde çok farklı lezzetler olduğu görüldü ama karşılaştırma imkânı artınca, bizim de nasıl bir mutfak cennetinde yaşadığımız anlaşıldı. Son yılların yöresel peynir trendi bile bir ölçüde bununla bağlantılı bence.

Yerli peynirlerin değerini yeniden keşfetmek...

Biraz gezdiğin zaman, dünyanın geniş bir bölümünde kayda değer peynir kültürü olmadığını, hatta bazı yerlerde hiç olmadığını görüyorsun. Kısıtlı bir coğrafyada var, oralarda nefis peynirler var ama anlıyorsun ki, peynir çeşitliliği açısından, Türkiye'de yaşamak büyük şans. Tatlı sevenler için apayrı bir yeryüzü cennetinde yaşıyoruz zaten. Sağlık konusunu boş verirsek tabii (gülüyor). Tatlı çeşitlerimizin çokluğundan bahsetmiyorum, hepsinin altında onlarca tatlı çeşidi bulunan konseptlerin çokluğundan bahsediyorum. İlk akla gelen, baklava ya da şerbetli tatlılar kültürü. Mutfakları bizim Güney mutfağına benzeyen Suriye ve Lübnan'da da var o kültür ama Türkiye'de yaygın olan yorumu biraz farklı. Bir sürü çeşit var o şerbetli tatlılar kategorisinin altında. Bir muhallebici konseptimiz var. Sütlü tatlılar. Bambaşka bir şey ve yine onlarca çeşit. Çukurova'nın kızartma tatlıları, ayrı bir zenginlik. Yine şerbetli tatlı ama yağda kızartılıp taze yenen tatlılar. Kimilerinin kerhane tatlısı dediği halka tatlı, karakuş, taş kadayıf... Yine yurtdışına gidip gelindikçe değeri anlaşılan pastanelerimiz. Çoğu çeşit özgün olmamakla birlikte, Karadenizli ve Kastamonuluların Rumlardan devraldığı pastane kültürümüz hayli başarılıdır bence. Bizdeki düzgün pastanelerin lezzet ve çeşit bolluğunu çok az ülkede bulabilirsiniz. Ayva tatlısı, kabak tatlısı, incir tatlısı, ceviz tatlısı gibi meyve tatlıları. Lokumlar, ezmeler, akideler başka bir dünya... Boğazından tatlı bir şey geçsin istediğin anda kendine ait bu kadar zengin seçenek ve bu kadar zengin lezzet sunabilen kaç ülke vardır ki? Çok başka bir şeye geçiyorum. Hepsini ayrı ayrı bulabilirsin bazı ülkelerde ama midye, kokoreç, sosis satan dükkân konsepti...

Az şey mi diyorsun!

Az şey mi yani gerçekten. Tabii zaman içinde, o konsept keşke olmasaydı demeye başlıyorsun. Çünkü bir yaştan sonra gecenin üçünde, midye dolma, midye tava, üstüne çeyrek kokoreç yiyip evine dönemiyorsun. Yiyorsun ve dönüyorsun da sonra sabah olmuyor (gülüyor). Yine eskiden burun kıvırıp şimdi değerini, zenginliğini ve derinliğini anlamaya başladığımız kebap kültürümüz. Meze kültürümüz, ot kültürümüz. Zeytinyağlı yemek kültürü başlı başına bir hadise. Hamur işleri, etli yemekleri, her bölgenin ev yemekleri... Herkesin bildiği şeyleri sayıp duruyorum ama saydıkça sayası geliyor insanın.

Yedikçe de yiyesi geliyor, bulunca.

Hem de nasıl... Türkiye'de yaşama konusunda insan bazen bağlarının zayıfladığını hissediyor ya, işte böyle yemek üzerinden düşününce, en azından benim için, o bağlar yeniden kuvvetlenmeye başlıyor. Kadıköy çarşısında sık alışveriş yaptığım bir kuruyemişçi var. Öyle çok büyük bir dükkân olmamasına rağmen çok fazla çeşit var. Geçen gün baktım, bu dükkânda sevmediğim, ağzıma koymam dediğim bir şey var mıdır diye. Kuruyemiş, kuru meyve, şekerleme, lokum, pestil, helva. En az 100 çeşit ürün... Sevdiklerim var, çok sevdiklerim var, sevmediğim hiçbir şey yok dükkânda. Bu bile insanı ülkesine bağlayan bir şey. Biz de son dönemlerde mutfağımız konusunda hakikaten biraz daha uyandık, değerini anladık. Burada "biz" dediğim, bu ülkenin yemek kültürü. Niçin bunu belirtiyorum? Yemek meselesini etnik kimlikler üzerinden lüzumsuz bir atılganlık ve sertlikle tartışan insanlardan duyduğum rahatsızlık nedeniyle. Kimilerine göre, Rumlar ve Ermeniler, Türklerin yemeklerini çalmıştır. Kimilerine göre, Türkler onların yemeklerini çalmıştır. İşte bu Kürt yemeği mi, Türk yemeği mi, Arap yemeği mi? Karadeniz yemeği dersin; hayır o Laz yemeği bi kere, Laz değil Hemşinli yemeği bi kere... Tamam, etnik grupların yemeklerine sahip çıkmaları doğal. O işin tatlı çekişmesi de olabilir

ama bir sertlik, bir öfke... "Bizim yemekler ne güzel," diye ülke mutfağının toplamından mutlu olurken, hemen, "Biz kim yaa?" diye atlayanlar. Bu ahmaklık bence. Bu kitapta ahmak kelimesini az kullanacağım demiştim. Ama hakikaten ahmaklık...

Yemek konusuna gelince dayanamadın daha fazla. Siyasi konularda etmediğin lafları yemek konusunda ediyorsun. En yumuşak karnının burası olduğunu bir kez daha gördük (gülüyorlar).

İşte güzel güzel yemekler var. Otur ye (gülüyorlar). Bilinenleri tekrarlıyorum ama zaten etnik mutfaklardan çok bölgesel mutfaklar söz konusu. Elbette her bölgedeki etnik grupların yemek kültürleri arasında nüanslar vardır, tek bir etnik gruba mal edilecek sınırlı sayıda yemek de yok değildir. Adana'da, aynı yemeklerin Araplar ve Türkler tarafından küçük nüanslarla farklı biçimlerde pişirilebildiğini biliyorum. Bir malzeme eksik, bir malzeme fazla... Ama yerel yemek kültürleri yalnızca bölgesel malzemelerin kullanılabildiği dönemlerde oluştuğu için, mutfağı da eldeki malzeme ve iklimsel saklama koşulları belirlediği için etnik grupların yemekleri arasında o kadar da fark olmuyor. Din farkından dolayı belki mezelerde altı çizilebilir bir fark vardır, ki orada da yine bölgeler belirleyicidir. İstanbullu Rum ve Ermenilerin deniz ürünlerinden yapılmış mezeler konusunda çok mahir oldukları gerçektir. Bunda geçmişin meyhanecilik sektöründeki ağırlıkları da rol oynamıştır. Ama İstanbul'da sahile yakın oturan Türkler, o kültüre Yozgat'taki Ermeni'den, Tokat'taki Rum'dan çok daha yakındır. Ve erişebildiğimiz, tadabildiğimiz bütün yemekler hepimizindir. Bu konuda Türk milliyetçileri ne kadar itici oluyorsa bazı aşmış arkadaşlar da aynı derecede itici olabiliyor.

"Mutlu olma değil mutsuz etme kültürü yemekte de var"

Yemeğin tadını kaçırıyorlar, diyorsun.

Öyle değil mi? Yemek kültürümüz iyi de başkalarını mutsuz etme kültürümüz felaket. Sevinen, mutluluk duyan, zevk alan insan olmasın. Sofrada da olmasın, konserde de olmasın, tribünde de olmasın. Yemeğin tadını çıkarmaya çalışan insanın başına bir sürü bela musallat oluyor. Kendini gurme sanan müfettişler, sağlıklı beslenme müfettişleri, etnik duyarlılık müfettişleri. İki lokma yemek mi yiyorsun, tugayda büyük teftişten mi geçiyorsun? Gerçekten bu konuda öfkeliyim son yıllarda. Dedim işte, mutlu olma kültürü değil mutsuz etme kültürüyle yaşıyoruz diye. Geçen gün yeni nesil edebiyat dergilerini konuşurken de sözü geçmişti bunun. Hayatta yaptığım işlerin, edinmek için çaba gösterdiğim birikimin bana belli bir eleştiri hakkı verdiğini düşünürüm, o hakkı da kullanırım. Belki üslup itibarıyla bazen fazla ironik biçimde de kullanırım. Ama bir payı da bırakırım hep. Benim beğenmediğim yazıları okumaktan mutlu olan insanlar varsa, benim beğenmediğim müzikleri dinlemekten mutlu olan insanlar varsa... Aşağılayıcı, küçümseyici, mutluluk bozucu ifade kullanmamaya çalışırım. Fakat eleştireceksem de eleştiririm. Beğenilmeyen yazı, insanları linçe teşvik etmediği sürece, ayrımcılığa teşvik etmediği sürece tabii. O zaman, "Eee, okuyanlar mutlu olmuş," diye anlayış gösterilmez... Yemek konusunda, özellikle sosyal medyada, o kadar aşağılayıcı ifadeler kullanıldığını görüyorum ki... Bunu beğenen sığırdır, buna köfte diyen çomardır, ona pizza diyen intihar etsin. Tamam, bana da bazı şeyleri yemek zevksizlikmiş gibi geliyor. Çok kabul edemiyorsan onların yenmesini, "Daha iyileri var," filan dersin ama terbiye diye bir şey de var. Etin terbiyesinden, çorbanın terbiyesinden daha önemli bir terbiye... Yeni nesil kahve kültürünün gençleri, mesela. Bazılarında öyle bir saldırganlık var ki... Elbette kahveden kahveye fark oluyor. Bazıları gibi Kolombiya'da 100 rakımda yetişmiş Arabica ile 150 rakımda yetişmiş Arabica'nın içim derinlikleri arasındaki farkı duyumsayamasam da, evet, fark var. Ama bir fincan kahve için bu kadar saldırgan olunur mu?

O zaman buradan devam edelim. Bu kitap için ilk buluşmalarımızın birinde, popüler kültür yazılarının temellerinin Türkiye'de atılmasından bahsederken, bu alanın öncülerinden birinin Murat Belge olduğunu, onun mesela Çin mutfağı üzerine yazdıklarının bunun ilk kilometre taşlarından birini oluşturduğunu konuşmuştuk. Ali Sirmen'i de anmıştık.

Ali Sirmen, keza. Bugün baktığın zaman yemek meselesi bir popüler kültür konusuna dönüşmüş durumda. Eskiden belki daha etnik, daha zor ulaşılan, yerine gidilerek bulunan ve çok daha az sayıda insanın merak ettiği bir şeyken bugün popüler kültür tanımına uygun olarak daha kitlesel hale de gelen, insanların üzerine yazdığı, çizdiği, konuştuğu bir endüstri haline dönüştü. Bu alanın oluşmasını ve insanların hayatları üzerindeki etkisini, popüler kültürde kapladığı yeri nasıl değerlendiriyorsun?

Öncelikle bunun bize özgü bir şey olmadığını vurgulamak gerekiyor. Dünyanın pek çok yerinde insanların pişirmeye olan merakı arttı. Pişiren insan olmanın statüsü arttı. Yemekten anlayan insan olmanın statüsü yükseldi. Yemek kâşifi olmanın, yemek mekânı kâşifi olmanın statüsü yükseldi. Bunu televizyonlardaki yemek yarışmalarından, şef yarışmalarından görüyoruz. Şef olmanın kazandığı statüden görüyoruz. Bundan 30 yıl önce bir orta sınıf ailenin, orta üst sınıf, hele hele üst sınıf bir ailenin çocuğunun ben aşçı olacağım diye çıkması herkesi çok şaşırtan bir hadise olurdu. Evde pişiren insan olmak başka bir şey ama meslek olarak şefliğe niyetlenmek o zaman çok yadırganacak bir şeydi.

Benim kızım pastacı olacağım diyor mesela, ben seviniyorum.

Ben de seviniyorum ona (gülüyorlar). Evdeki kalıpları filan ona ve yeğenlerime devrederek jübile yapacağım... 100 yıl önce de, 150 yıl önce de var işte, bazı ekollere adını vermiş ya da bazı yemeklere adını vermiş çok meşhur aşçılar, pişiriciler, şefler; her ne dersen. Ama son 20-30 yılda, bu dalgayla birlikte, sektörde çalışanların statüleri yükseldi. İşin maddi getirisi yükseldi. Dünyada pahalı mekânlarda yemek yiyebi-

lecek insan sayısı arttığı için o pazar genişledi. Yani iyi bir şef olarak hem çok zengin hem çok ünlü olabiliyorsunuz. Eskiden dünyada 20 yıldız şefe yer varken şimdi belki 1000 yıldız şefe yer var. Bunun yanında, çok farklı konularda konuştuk ya, insanın kendini bir ürün olarak tasarlaması; beğenilecek bir sosyal ürün, başkaları tarafından kabul edilecek bir sosyal ürün olarak toplumsal hayat içinde kendini diğerlerine sunması gibi bir süreçten bahsediyoruz. Doğal da bir süreç. Her zaman olmuş bir şey. Postmodern versiyonunu yaşıyoruz. Bunun dışında hayatımıza çeşitli parçalar koyuyoruz. Bolca vaatte bulunan parçalardan biri de yemekten anlıyor olmak. Hem farklı mekânları gezmek hem de oralarda farklı tatları hayatına katmış olmak.

Mekân kâşifleri ve yemek "blogger"ları

Ve onları sadece hayatına değil, Instagram'ına da katmak.

Evet. Zaten statü oradan gelecek. İki yoldan. Bir, o mekânda bulunmuş olmak. Bütün bu *check in* uygulamaları, puanlama uygulamaları o işe yarıyor. İki, o mekânda özel bir şeyi seçip onun tadını alabilen insan olmak. Tabii bu keşif yolculuklarının çok farklı yolları var. Daha lüks mekân, bir güzergâh. Daha salaş mekân, başka bir güzergâh. Ara ara iki güzergâha da girmek ise en şık sayılanı. Tabii bunun içinde yemek gezilerine, tadım turlarına çıkmak da var. Bugün her hafta sonu on binlerce insan Gaziantep lokantalarına yığılıyor. Aynı şey Antakya için de geçerli. Özel turlar düzenleniyor. Öğlen Adana, akşam Antakya, ertesi gün Antep gibi böyle üç günde, Adana'da başlayıp Urfa'da biten. Altı öğün artı üç kahvaltıda dört şehir, sekiz öğünde dört şehir... Bağımsız olarak gidenler de çok. Gayet güzel. Çantanı ve her ihtimale karşı, hazımsızlık durumunda faydası olacak ilaçlarını yanına al ve git. Pek çok insan da öyle yapıyor. Ama bazıları yanlarına önyargılarını da alıyor ki yemeğin tadını çıkarmak için onu evde bırakmak daha iyi bence. En standart önyargılardan biri, gidilen şehrin şehir dışında en çok bilinen lokanta-

sının mutlaka kötü olacağı. Niçin? Çok bilindiği için turistik yer olmuştur. O zaman kötüdür. Olmayacak şey mi? Üretim ve tüketim arttığı için lezzet konusunda eskisi kadar özenli davranılmıyordur ya da misafirler orijinal tarifleri yadırgayabileceği için yemekler biraz daha ehlileştirilmiştir. Olabilir. Ama illa öyle olacak diye bir şey yok. Bu kadar ezberci davranmamak lazım. Gideceksin, tadacaksın. Zaten gidip tadıyor da bu sözünü ettiğim insan tipi. Ama üzüm yemeye değil bağcı dövmeye gittiğini çok belli ediyor. Çakma gurme, ezbere gurme dediğimiz insanın bir numaralı tepkisi nedir? Bir şehre gider, oranın en köklü, en bilinen yemek mekânına iğrençlik damgası yapıştırır, orayı beğenenlere de hakaret eder. Diyelim ki, Antep'e gitti...

"İmam Çağdaş'ta bir numara yok asıl bilmem nereye gideceksin..." "Sen İmam Çağdaş'ın baklavasına baklava diyorsan, öküzsün, hayatta hiç baklava yememişsin." Elemanımız, Antep'teki ilk gününde, 140 yıllık mekânı bir cümlede bitirdi. Antep'te eskiden en çok neresi bilinirdi? Güllüoğlu bilinirdi, uzun yıllar boyunca. Güllüoğlu bilinen bir yer olduğu için kâşiflerin gözünde değer kaybetti. Asıl baklava İmam Çağdaş'ta... İmam Çağdaş daha bilinir hale geldi, o zaman onun da iyi olmaması lazım. Antrparantez, baklavadan herhalde bayağı iyi anlayacağını tahmin edeceğimiz, özbeöz Gaziantepli Celal Doğan bize ara sıra baklava gönderirdi. Hatta kendisinin İstanbul'da baklava ekiplerinin olduğunu düşünürdük. Arabanın bagajında baklava tepsileriyle gezip İstanbul'da belli adreslere teslim eden... Hep söylenir ya medya etiği tartışmalarında, gerçekten de bir tek gün beleş geziyle bir tek yere gitmemiş insanım. Böyle dışarıdan ikram gelsin, hediye gelsin, hakikaten kabul etmezdik. Ama zaaf işte, o baklavaya da hayır diyemezdik. Onunkiler İmam Çağdaş baklavası olurdu.

Ama ben gerçekten bir gün onun arabasının bagajını görmüştüm. Belediye başkanlığı döneminde, NTV'ye geldiğinde. Tesadüfen

onu uğurlarken. Şoförü arabanın bagajını açmıştı. Ve bagajda, özenle üst üste aralarına tahta konularak yerleştirilmiş baklava tepsilerini ve onların etrafına konulmuş fıstık paketlerini gördüm (gülüyorlar).
Demek efsane değil. Bana efsane gibi gelirdi.

Kendisi ikramda bulunmayı seven bir belediye başkanıydı. Biz de nasiplenmiştik kendisinden. Zaten kalabalık bir ekip olduğu için bir küçük tepsi baklavayı ortadan kaldırmamız dakikalar sürüyordu sadece.
O ekip de ayrı bir yemek hikâyesi... Sonra ne oldu mesela? İmam Çağdaş bilinir hale gelince gözden düştü. Yerini Koçak aldı. Koçak bilinir hale gelince gözden düştü. Niye? Bir yer biliniyorsa kötüdür. Hakikaten de daha bilinir hale gelip üretim artınca nitelik kaybı olabilir ama...

Asıl mesele o değil galiba.
Değil. İğrenç dediğin, rezil dediğin mekânlara senin gibi insanlar birkaç yıldır gidiyor. Ama Adana'daki iğrenç dediğin kebapçı 100 yıldır var. Trabzon'daki iğrenç dediğin pideci 100 yıldır var. Antep'teki iğrenç dediğin baklavacı 100 yıldır var. Oranın insanları orayı yaşatmış. Sen bir günde Adanalıya kebap, Samsunluya pide, Antepliye baklava öğretiyorsun. Hadi beklediğim kadar iyi değildi demek başka bir şey de, ona hakaret, buna hakaret... "Nee, Adana'da oranın kebabını mı beğendin, sen bir daha hiç kebap yeme sığır, çomar..." Ben beğendim, ne olacak...

... ahmak! (gülüyorlar)
Ben demedim bu sefer (gülüyor)! Olay şu, biz blogger'ız veya sosyal medya gurmesiyiz ya, yemekten anlıyoruz diye illa her bilinen yeri kötüleyeceğiz, bilinmeyen küçük yerlere de hayran kalacağız. Öyle yerler yok mudur? Vardır, niye olmasın. Efsaneleştirme formatıyla; öğlen açıyor dükkânı, 50 şiş kebap satıyor, 12'de açıyor, 2'de kapatıyor. Zaten iki masa, çok salaş bir yer. Ama ne kebap, zevkten ölmek istersin...

Gazete kâğıdının üzerinde yiyorsun, tabak yok, soğanı da gazete kâğıdının üzerine doğruyor. Avucunla yiyorsun (gülüyorlar).
İlla ki de öyle yerler vardır, bazısı da güzeldir ama...

... öyle olunca illa güzel olmak zorunda değil.
Hah. İşte şunu hissediyorsun ki çakma gurme dediğim adam ağız tadının peşinden değil önyargının peşinden ya da *like* almanın, favori almanın peşinden gidiyor. Yani ben de bir yemek blogger'ı biliyorum. Derin web'de, üzerinde sekme bile olmayan bir düz metin sayfası. Sabah beş satır yemek yazısı giriyor, öğlen de siliyor. Ama abi ne yazı! Onu okuduktan sonra diyorsun ki, "Yaa bu okuduğum yazıysa bundan önce okuduklarım neydi!" Bunun blogger karşılığı ne olur? Ben böyle bir şey söylerim, millet blog'u arar bulur, ondan sonra sayfa o kadar ziyaretçinin yükünü kaldırmamaya başlayınca adam server değiştirir, oyuncaklı internet sitesi açar. Daha çok yazı koymaya başlar. Bu sefer ne diyeceğiz?

Kendini bozdu!
İşte tam da keşfedilen küçük mekânların değişmez kaderi. Keşfedildi ve bozdu! Sen kâşifsin, ayrıcalıklı pozisyondasın. Çok az insanın bildiği üç masalık yerde yiyorsun ya... Sonra peşinden başkaları da gelmeye başlayınca hem o üç masa kaldırmamaya başlıyor hem de senin için esprisi kaçıyor. Niye? Artık başkaları da bilir hale geldi. Bu arada gördüğü ilgiden dolayı lokantacı da masa sayısını artırıyor veya sekiz masalı başka bir yer açıyor. Başlıyor hakaret işitmeye. Güzel belgesel konusu olmaz mı? Keşfedilen küçük mekânların ve sahiplerinin hikâyeleri. Adamın hayatında ve 30 yıllık dükkânında aniden her şey değişiyor. Keşfediliyor, müşteri profili değişiyor, internette meşhur oluyor, insanlar akın etmeye başlıyor. Hem dükkân kaldırmıyor hem para birikiyor, daha iyi mekân açayım diyor. Belki bozmuyor da. Ama mekânı açtığı anda...

... büyü bozuluyor...

Büyüyen mekânda yemekler bozulmuştur önyargısı devreye giriyor. Tekrar ediyorum, büyürken lezzetten fedakârlık yapanlar çoktur, doğru olabilir bozulma eleştirisi. Ama bozmasa da aynı damgayı yemesi kaçınılmaz. Bir de maksadın olumlu değil olumsuz laf edecek malzeme aramak olması gibi bir sorun var. Asıl sorun, o. Bazı blogger'lar, gurme olmaya niyetlenenler zannediyor ki ne kadar beğenmezse ve beğenmediği şeye ne kadar hakaret ederse o kadar gusto sahibi, o kadar derin zevk sahibi bir insan gibi görünecek. Halbuki yemek seviyorsan, yemek gurmesinin temel arayışı nedir? Hayattan tat alayım. Onun için tat almaya gidersin, güzel yemekler yiyeceğin umuduyla gidersin aslında. Seçici tarafların olduğu için kolay beğenmeyebilirsin ve beğenmezsen bunu ifade edersin. Ama öncelikli arayışın, amacın tat almak, lezzete ulaşmak. Hiçbir şeyi beğenmediğin zaman aslında gurme gibi, gusto sahibi gibi görünmüyorsun; kompleksli insan olarak görünüyorsun. Vedat Milor'a, Mehmet Yaşin'e kızanlar çıkıyor: "Yine beğendi!" Benim izlediğim kadarıyla, beğenmedikleri zaman söylüyorlar. Fakat beğenme ihtimali yüksek olan yerleri seçiyorlar ve orada bir lezzet varsa mutlu olmaya çalışıyorlar.

"Yemekten anlamasam da çakma gurmeyi anlarım"

Yemekle kavga etmeye gitmiyor adam.

Çok güzel söyledin. Yemekle kavga etmeye gitmiyor. Yarım saattir konuşup duruyorum yemek konusunda. Hakikaten yemekten çok anlarım diye bir iddiam olmasa da bu konularda bir iddiam var. Ben yemekten anlarım demiyorum ama çakma gurmeyi anlarım. O da benim yeteneğimden değil, onlar kendilerini çok belli ettiği için. Söyledim galiba demin, yemekte önyargı olmaz. Küçük mekân büyük mekân, eski mekân yeni mekân... Yiyeceksin ve göreceksin. Hatta zaman zaman, "Yemekte siyaset olmaz," da diyorum son zamanlarda. Siyasi nedenlerle bazı mekânlar, zincirler ve markalar boykot ediliyor ya. Aslında benim de gitmemeye çalıştığım

yerler olmakla birlikte... Yani hayattaki her şeyi işletmecilerin siyasi tercihlerine göre belirlemenin yaratabileceği ayrışmışlık ayrıca sorun da... İşin yemek tarafından bakarsak, 15 Temmuz sonrasında daha net biçimde gördük; hatta şerbetli tatlıcılar operasyonu, sütlü tatlıcılar operasyonu diye espri konusu da oldu, tatlıcıların tamamına yakını ya AKP'li ya Gülen Cemaati'nden. Şeker, çikolata, bisküvi endüstrisinde de, baklavacılık kadar olmasa bile, ağırlıkları var. Sanırım İstanbul'daki içkisiz lokantaların da büyük bölümü öyle. Burada mideden gelen bir pragmatizme esir düşüyorum, ne yalan söyleyeyim. Mesela, ben nerede baklava yiyeceğim? (gülüyor). Toplumsal ilerleme sayesinde bir gün sosyalist baklavacılar da çıkar belki ama ben o günleri göremem. Şu üç günlük dünyada (gülüyor)... Aslında ciddiyim de, şaka bir yana diye geçiştireyim bu konuyu. Şaka bir yana, yemekte önyargılı olmamaya çalışıyorum. *Fast food* konusunda bile...

Fast food yememek gibi bir tavrın yok.

Yok, kesinlikle. Zaten neyin *fast food* olduğu neyin olmadığı da çok yoruma bağlı bir şey de... Hangi hamburger *fast food*, hangisi değil. Büfeden alınan döner, dürüm, simit... Ama *fast food* denince ilk akla gelen zincirlerden de yenebilir pekâlâ. Şunu anlamıyorum: "Ben *fast food*'a karşıyım." Daha önce konuştuğumuz, "Popüler kültüre karşıyım," diyenlerin tavrı gibi bir şey, bence. Karşı olunacak yana olunacak bir mesele söz konusu değil. O bir olgu, hayatın dinamiklerinin getirdiği kaçınılmaz, doğal bir sonuç. Denebilir ki, çoğu *fast food* mekânındaki ürünler sağlıklı değil. Onu anlarım. Denebilir ki, *fast food* mekânları yerel kültürleri öldürüyor. Bence öyle olmamakla birlikte, onu da anlarım. Ama "Ben *fast food*'a karşıyım" tavrının ne anlama geldiğini bilemiyorum. Ayrıca, bir şey daha söyleyeyim: Çok yaygın oldukları için giderek daha çok burun kıvrılan *fast food* mekânlarının bazı ürünleri de lezzetlidir. Ya da bana öyle gelir. Sağlık tartışması başka bir şey, lezzet başka bir şey. Bizim genel olarak endüstriyel gıda konusunda kaçırdığımız noktalardan biri o belki. Sağlıksız

olmasıyla lezzetsiz olmasını karıştırıyoruz. Bir hipermarkette yüzlerce çeşit abur cubur bulunuyor. Hepsini seven insan yoktur sanırım. Ama en zor beğenen insanı bile damağından yakalayacak birkaç çeşit vardır en azından. Onu yapay ürünlerle sağlıyordur, zararlı ürünlerle sağlıyordur; o ayrı. Son yıllarda bunun tersinden de sağlaması yapıldı. Organik ürün pazarı genişledikçe... Bir şeyin organik olması, lezzetli olması anlamına gelmiyor. Organiğin de lezzetlisi, lezzetsizi var. Aynı ürünün organik pazarında lezzetlisi ve lezzetsizi var. Ya da benim damağıma hitap eden ve etmeyen. Sebzeler için bunu söyleyemem ve elbette genelleme yapmıyorum ama organik meyvelerin beklenti karşılama oranı düşük. Patateste organiği tercih ediyorum çoğunlukla. Organik olduğu için değil, organik patateslerin çoğu eski tip sarı patates ırkından üretildiği için. Onun tadı başkadır. Mesela yumurtanın lezzeti fark ediyor, onu alıyorum. Çok konuşulan bir şey: tavuk. Endüstriyel tavukların pek sağlıklı olmadığı açık.

Ama daha mı lezzetli organik tavuktan?
Organik tavuktan daha lezzetli değil. Tavuk suyuna ihtiyacın varsa, organik tavuğun yanında çok zayıf da kalır. Ama ara ara ikisini de tüketmeye başlayınca, aslında endüstriyel tavuklar da lezzetsiz değilmiş diye düşündüm. Bazı markalar, en azından. Arada çok büyük bir uçurum yok. Belki benim yanlış yorumumdur. Şimdi benim de bazen nimet muamelesi yaptığım organik tavuk, aslında bizim çocukluğumuzda yediğimiz standart tavuk yani.

Aynen öyle. Tüylü tüylü gelen, evde tütsülenen tavuk.
Evet. Evde ocak üzerinde tütsülenen...

Kokutan...
Bazen pişmedi de pişmedi diye saatlerce başında beklenen... Senin çok küçüklüğüne, benim ergenliğime denk düşer; Türkiye'deki ilk nesil endüstriyel tavuklar çok ağır biçimde balık kokardı. Bayağı bildiğin hamsi kokardı. Çok ilkel bir balık

bazlı yem veriyorlardı herhalde. Zaman içinde biraz daha yenebilir hale geldiler. Gıda endüstrisinin büyük bölümü pek temiz ve masum değil. Onları savunmak adına konuşacak değilim herhalde. Ama en azından pazarlama adına, kimi zaman insan sağlığını hiçe sayarak da olsa, yapay şekilde de olsa, ürünlerine bir lezzet katmayı başarıyorlar. Onu anlatmaya çalışıyorum. Sağlıklı beslenme meselesi bambaşka bir şey.

"Sağlıklı beslenme müfettişleri"

O konuda ne düşünüyorsun genel olarak? Sağlıklı beslenme de tartışmaların, kavgaların olduğu bir alan.

Harvey Levenstein vardır, beslenme tarihçisi. Türkçeye çevrilmiş bir kitabı da var, *Gıda Korkusu* adıyla. Onun yazdıklarını takip etmeye çalışırım. Yakın zamanda *In Defense of Food* [Gıda Savunması] diye bir kitap okudum, Michael Pollan diye bir yazarın. İkisi de sağlıklı beslenme arayışlarının tarihiyle ilgili enteresan şeyler anlatıyor. Sağlıklı beslenmenin modaları, on yıl boyunca hayat kurtaran mucize muamelesi gören yiyeceklerin sonradan lanetlenmesi, lanetlenmiş yiyeceklerin baş tacı edilmesi... Türkiye'de de çok popüler bir konu. Hiçbir şey olmazsa Canan Karatay'cılar ve karşıtları var, onların kavgaları var. Sen de bir hışma uğramıştın, televizyonda o konulara girince (gülüyor). Asgari kabuller var tabii ve onlara dikkat etmek lazım. Ben de hiç dikkat etmiyorum diyemem. Ama sağlıklı ve sağlıksız yiyecek listeleri o kadar hızlı değişebiliyor ki. Zeytinyağının hiç tavsiye edilmediği yılları bile yaşamış insanım. Kalorisi yüksek olduğu için. Amerika bize mısır satmak için zeytinyağı aleyhinde örtülü kampanya başlatmış filan denir, onu bilemem. Yalnız, ABD'nin kendi sağlıklı beslenme mecralarında bile zeytinyağının liste dışı kaldığını biliyorum. *Runner's World* diye bir dergiye aboneydim çok eskiden. '80'lerin başı. Atletizm yazılarını okuyordum, sonra da bazı beslenme ve antrenman programlarını işlerine yarar diye atlet arkadaşlarıma veriyordum. Levenstein'in kitabında da var, aslında sağlıklı beslenme ve *jogging*

modasının simge dergisiydi. O derginin ilk zamanlarında zeytinyağı beğenilmezdi hiç. Sonra iş tersine döndü. Biz küçüklüğümüzden itibaren zeytinyağı ve tereyağı ile büyüdük. Gurme olduğumuz için filan değil. Başka yağ bilmiyorduk çünkü. Annem çocukken sıvı yağ olarak zeytinyağı varmış Adana'da, öyle alışmış. İstanbul'a taşındıktan epeyi sonra bazı kızartmalar için nadiren ayçiçek yağı kullanmaya başladık. Yine çok nadiren margarin de girmiştir belki eve hem annem ve babam öyle alıştığı hem de babam tereyağı düşkünü olduğu için, katı yağ olarak da tereyağı yerdik hep. Bir zamanlar ailenin yağ tercihleri sağlıksız olarak görülüyordu, şimdi onlarla büyümüş olmamız şans olarak görülüyor. Bilemiyorum ki, belki yarın yine değişir. Hiç takılmamak lazım demiyorum ama...

"O kadar da takılmamak lazım" mı diyorsun?

Ben de bazı şeylere dikkat ediyorum ama canımın istediği şeylerden de mahrum bırakmıyorum kendimi. Hiçbir bilimsel karşılığı olmayan, kendimi rahatlatmak için geliştirdiğim bir tezim var: Doğada bütün o farklı parçaların birleşmesinden oluşan bir uyum söz konusu. Bu nedenle, en sağlıklı beslenme tarzı, o farklı parçalardan olabildiğince fazlasını yemek. Et çeşitleri, sebzeler, meyveler, tahıllar, yemişler... Ben öyle yapıyorum (gülüyor). Bir de, ruh sağlığı diye bir şey de olduğunu hatırlayarak, başkalarının yediğine içtiğine o kadar karışmamak lazım. Tam şöyle bir çıtır simidi ısırıyorsun, biri gelip, "Beyaz un çok zararlı," diyor. Tam güzel bir tatlıdan ilk lokmayı alacaksın, biri gelip, "Şekeri hayatından çıkar. Zehir o, zehir!" diyor. Ben de karaciğeri besler diye kadayıf yiyordum halbuki; hemen bilinçlenip tatlıyı çöpe atıyorum... Sağlıklı beslenme müfettişleri de bazen sağlıksız gıdalar kadar zararlı olabiliyor. Seninle yıllar boyunca hafta içi her akşam birlikte yemek yedik, bir ekibin iki üyesi olarak. Çünkü gece programı yapıyorduk. Öğleden sonra çalışmaya başlıyoruz, akşam yemeği saatini bekliyoruz. Neyse ki bizim ekipte öyle ağız tadı kaçıran müfettişler yoktu.

Tam aksine. En büyük eğlencemiz akşam yemekleriydi.
Biraz da suyunu mu çıkarıyorduk? Haber merkezinde kaburga dolması mı yenmedi, bütün hindi dolması mı gelmedi. Özel kuru fasulyecimiz vardı, Temel Bey. Tencereyle kuru fasulye-pilav getirirdi. Bir yandan şımarıklık gibi de görünebilir ama izin kullandığın haftalar dışında, bütün yıl hafta içi beş akşam orada yemek yiyorsun.

Ve bir yerden sonra da artık için kuruyor *fast food* yemekten.
Öyleydi gerçekten. Yemekten anlıyor muamelesi gördüğüm için dışarıdan gelen yemekleri en zor benim beğeneceğim düşünülürdü. Evet, her şeyi beğenmezdim ama aç kaldığım da çok nadir olurdu. Geleni yememe oranı en düşük olanlardan biriydim. Dışarının kötü yemeklerine bazen katlanabiliyorum da kötü ev yemeği yiyemiyorum. Misafirliklerde zorlandığım olabiliyor. Bu fark da nerden kaynaklanıyor, bilmiyorum.

Bence, annenin etkisi olabilir. Annenin başka evlerde pişirilmiş yemekleri zor beğeniyor ve bunu evde söylüyor olmasından gelen bir koşullanma belki. Çünkü annenin bu konuda çok seçici olduğunu biliyorum, anlattığın hikâyelerden.
On ikiden vurdun valla. Düşününce, bence de öyle olmalı. Annemin de önyargıları vardı bu konuda. Şöyle bir kesin ayrım: Yemeği iyi olacak insanlar, yemeği kötü olacak insanlar.

Daha yemeğini tatmadan bu insanların, değil mi?
Çoğunun hiç tatmadan, evet. Sınıfsal ayrım, sosyal ayrım gibi bir şey değildi. Aileden birkaç kişi, komşulardan ve arkadaşlarından birkaç kişi dışında yemeğe davet edilmekten ya da bize yemek gönderilmesinden hoşlanmazdı. Çok sevdiği insanlar da yemek konusunda kara liste demeyeyim de gri listeye girebilirdi. Gri liste dediğim, mecbur kalınırsa yaptıklarından bir-iki lokma alınabilecek olanlar. Bir de yemek konusunda gözünün hiç mi hiç tutmadıkları vardı. Yalnızca lezzet değil hijyen konusunda da olağan şüpheliler.

Ânında imha grubu. Onlardan bir şey geldiği anda, "Türkancım, onu at at at..." Son yıllarında yine bizim evde çalışan Nergis vardı, "Nergis, onu at at at!" O gruptan gelenleri kendi de atmazdı yani (gülüyor). Hayır, kendisi de durmadan insanlara bir şeyler yolluyor.

Sonra tabak geri geliyor.

Boş da gelmiyor (gülüyor)... İki halamdan birinin yaptıklarını idareten yerdi. Diğerinin yaptıklarını ise çok beğenirdi. Bazı insanların elinin değdiği şeye lezzet geçer denir ya, halalar ona bir örnekti. İkisini de çok severdim. Biri hiç evlenmemişti, diğer halam da bir saatten sonra hayatını fazlaca etkileyen bir evlilik yapıp ayrılmak zorunda kalmıştı. Hayatlarının büyük bölümünü birlikte geçirmişlerdi. Ayrı evleri olmasına rağmen, son yıllarında da beraber oturuyorlardı. Halalardan biri çok çalışkan, biri tembel. Ferda Halam, abla konumundaki, emekli olduktan sonra daha fazla yemek yapmaya başladı. Uğraşır, çalışır, her gün iki çeşit pişirir. Nasıl ifade etsem... Her zaman tam arzu edilen sonuç alınamaz. Diğer halam da, Mefküre Hala, zaten çalışkan olarak bilinmeyen bir insan, özellikle evliliğindeki sarsıntıdan sonra iyice gününü bir koltukta sigara içerek geçirmeye başladı. Gece uykusu kaçıyor, gündüz koltukta uyukluyor. O da haftada bir defa ya da iki defa kalkıyor, mutfağa girip bir şey pişiriyor.

Ama yaptığı şey...

Nefis oluyor. Ne yaparsa yapsın. Pasta yapıyor, börek yapıyor, zeytinyağlı yemek yapıyor, etli yemek yapıyor, balık pişiriyor. Haftada bir defa ağzında sigarasıyla yavaş yavaş mutfağa gittiği zaman, mutlaka çok lezzetli bir şey çıkıyor. Yazlıktayken evleri çok yakındı. Kapıları da açık olurdu. Önce mutfağa girerdim, sonra salona girip selam verirdim. Hep derlerdi ki, "Ya ne kadar yemeğe düşkün çocuk, bize merhaba demeden mutfağı kontrol ediyor." Niye öyle yapıyorum? Çünkü biliyorum ki, ben oturur oturmaz onu yer misin, bundan ister misin diye sormaya başlayacaklar. Önden mutfağı bir yokluyorum.

Neyi kimin pişirdiğini anlamak için...

Hangisini hangi hala yapmış, ona göre strateji belirleyeyim diye. "Bakarak nasıl anlıyorsun?" dersen, zaten mesele de o işte. Baktığın zaman anlaşılıyor.

O kadar ayrı yani.

Büyük halam öbür taraftan duymuyordur, umarım. Gerçi fazlasıyla hoşgörülü olduğu için duysa bile güler ama... Sanırım, diğer halamın yemeklerini tercih ettiğimizi de anlıyordu zaten. Yani bazı insanların eli yatkın oluyor, bazı insanların olmuyor. Seninle bir saattir karşılıklı iştahla konuşmamızda da gördüğümüz gibi, yemeği bir zevk haline getirdiğin zaman büyük bir zevk hakikaten. Ama işte zevk haline getirdiğin zaman. Bir komplekse, bir hava atma aracına, başkalarını ezme aracına dönüştürdüğün zaman da herkesin ağzının tadı kaçıyor. Tekrar edeyim, benim gurme olmak gibi bir iddiam yok. Canımın istediğini yemekten, mümkünse kendim pişirerek yemekten mutlu oluyorum, o kadar. Yemek kültürümüz de canımızın istedikleriyle biçimlenen bir şey herhalde. Hayatta çok farklı şeyler deniyoruz. Benim de epeyi füzyon denemişliğim var. Beğenmişimdir, beğenmemişimdir. Ama yani olmadık bir saatte acıktığım zaman canım tütsülenmiş yaban turpu püresi ve edamame yatağında yabani mango soslu ringa balığı istemez. Hakiki gurme de canı onu isteyecek insandır belki. Benim canım kebap ister, ızgara balık ister, dolma ister, kokoreç ister, enginar ister. Bu yaşa kadar iyi yedim. Şanslı olduğum konulardan biri de budur.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Uzaylıları Düşünmek, Tarihe Güvenmek, Türkiye'den Umudu Kesmemek

Bu söyleşinin girişinde senin medyaya nasıl adım attığını konuştuk. Sonra medyada çalıştığın yerler ve oralarda başına gelenlerle ilgili epeyi şey anlattın. Ve oradan hareketle, medyanın farklı dönemlerdeki haliyle ilgili de konuştun. Arada bugüne iyice yaklaştığımız dönemler oldu. Birlikte çalıştığımız zamanları da konuştuk. Ama yine de bir toparlama yapmakta fayda var. Medyanın son 15 yılı, 15 yılın sonunda geldiğimiz yer... Birlikte çalıştığımız zamandan, televizyonculuk günlerimizden başlayalım istersen. Nasıl çalıştık, sonunda nereye vardık. Bunu anlatsana.

Türkiye standartlarında iyi koşullarda çalıştık. Tamamında değilse de büyük bölümünde eğlenerek çalıştık. Zannedersem fena işler de çıkarmadık. Bunu söyleyince her arkadaşımızın hoşuna gitmiyor ama son dönemlere doğru, Türkiye'nin siyasi koşullarından da bağımsız olarak biraz performansımız düşüyor muydu acaba, diye düşünüyorum. Eskimek, dünyadaki yeniliklere uyum sorunu, kendini tekrar edebiliyor olmak... Aslında burada birinci tekil şahsa geçmem lazım. Senin yüzüne söylediğim için değil ama çok fazla olmasa da bir yaş farkı var aramızda. Yarım kuşak diyelim. Ayrıca sen teknolojik gelişmeleri izlemek, gündelik hayattaki değişimlerin daha fazla içinde olmak gibi bir avantaja da sahipsin, bana kıyasla. NTV'den, daha doğrusu Doğuş Grubu'ndan ayrıldığımda, 2013'te, medya sektöründeki 32. yılımdı. Az süre değil. Koşullar öyle gerektirmese de bırakmak veya en

azından varoluş şeklini değiştirmek gerekiyordu. Yaşı benden büyük ve medyada benden daha kıdemli olup da böyle hissetmeyenler vardır. Gerçi bütün sektörde yaşı benden büyük kaç kişi kaldı, o da ayrı mesele (gülüyor). O enerji ve ruhu koruyanlar için durum farklı olabilir. Ben eskime duygusunu çok derinden değilse bile ucundan kıyısından yaşıyordum. Zaten koşullar da öyle gerektirdi, ayrıldım.

Sen ayrıldın aslında. İşten ayrılmak mıydı o, mesleği bırakmak mı?

İkisinin aynı kapıya çıkacağı bir noktadaydım. *Yalan Yıllar*'dan sonraki söyleşilerde ve senin *2001* kitabın için yaptığımız söyleşide özellikle belirttiğim bir şey var. Önem veriyorum buna: Türkiye koşullarının getirdiği baskılar yüzünden işini kaybeden; mesleği bırakmak veya zorunlu ara vermek durumunda kalan çok arkadaşımız var. Ben onlardan değilim. Koşullar bozulunca tazminatımı kurtarmak için kendisi ayrılan ya da kaçan bir insanım. Peki, öyle yapmasam kalabilir miydim? Kalamazdım. Çünkü yolun sonuna gelmiştik. Hiç zevk almadan, sırf geçimini sağlamak için bir işte çalışabilirsin. O da var hayatta. Ama artık parası için bile yapılmayacak kadar senden uzaklaşıyorsa bir iş, orada kalmanın da anlamı yoktur. Ha ayrıldıktan sonra da doğrudan bir gazetede veya televizyonda çalışmamakla birlikte, yine dolaylı yoldan medyayla bağlantılı işler yaptım. Okul dışındaki işler... Kitabın çeşitli yerlerinde parça parça konuştuk. Klasik habercilikten uzaklaşma kararı aldığım zamanlarda bile dergilere yazı yazdım, TRT'de sunuculuk yaptım, kitap yayıncılığı yaptım. DİSK'in basın yayın bölümünde çalıştım. Geniş bir yayıncılık çerçevesi çizersek, 18 yaşımdan bu yana hep yayın işiyle uğraştım. Laf biraz dağılacak ama benimle konuşunca kaçınılmaz olarak maruz kalıyorsun laf dağılmalarına. Bunu en iyi bilenlerden birisin (gülüyor). DİSK demişken, çok kısaca bir sendikacılık macerası parantezi açalım mı?

Sendikacılık tecrübesi: DİSK'te altı ay

Açalım tabii ki. Kısa ama ilginç bir deneyim, bildiğim kadarıyla.
O deneyimin özeleştiri yapmamı gerektiren tarafları var. Fırsat bu fırsat, kayda geçsin diye bu parantezi açmak istedim. Sıkışınca hep seni şahit gösteriyorum, "Sen de bilirsin ki..." diye. Ama gerçekten de iş ilişkilerinde kavgacı, hırçın, sert biri olmadım hiç. Medya gibi bir sektörde benim kadar kıdemli olup da hiç kimseyle bağıra çağıra kavga etmemiş insan azdır. İyiliğimden değil de hem yapım öyle hem prensip meselesi kendimce. DİSK'te de kimseyle kavga etmedim, sert tartışmaya girmedim. Muhatap olduğum insanların çoğunluğu, istesem de sesimi yükseltemeyeceğim kadar yaşça benden büyüktü zaten. Ama kendim için bu kelimeyi kullanmaktan sakınmayacağım, bütün iş deneyimleri içinde en hıyarca davrandığım yer DİSK oldu maalesef. Zaten altı ay bile sürmedi.

Hangi yılda çalıştın orada? Ve ne iş yapıyordun.
Basın yayın daire müdürü... Bürokraside çalışmıyorsan, kolay kolay nasip olmaz yani daire müdürü unvanı da (gülüyor)... DİSK eskiden öyle örgütlendiği için ben çalışırken hâlâ daire müdürlüğü diye bir unvan vardı. 12 Eylül cuntası, DİSK'i kapatmıştı, malum. 1991'de Askerî Yargıtay kararıyla DİSK yeniden faaliyete geçti. Ben de 1992'de çalıştım orada. Çok da heveslenmiştim öyle bir iş teklifi gelince. Sendikal mücadelenin önemine inanırım ben. O devirler geçti diyenlere aldırmam, hâlâ da inanırım. Doğru dürüst sendikal örgütlenme olsaydı, medya bugünkü hale düşmezdi mesela. Öyle düşünürüm. Yine ağır sorunlar yaşanırdı ama bugünkü düzeyde bir vahametle yüz yüze kalmazdık. Neyse... 12 Eylül'ün DİSK'i kapatması, sendikacıların cezaevlerine atılması, çektikleri eziyet içimde yaraydı. Yeni bir dönemde yeni bir sendikacılık anlayışıyla, kritik eşiklerin atlanabileceğini umuyordum. Gittim, işe başladım. Muhataplarım içinde, eski kuşaktan epeyi sendikacı vardı. Aramızda birtakım

uyumsuzluklar oldu. Uyum sorunları yaşanırken, o insanlara yeterince anlayışlı davranmadığıma kanaat getirdim zaman içinde. Süleyman Çelebi, eski DİSK'in en genç kuşağındandı. Yıllar sonra ona söyledim, DİSK'teyken hatalı tavırlarım oldu diye. O da, "Biz tersini düşünmüştük, senden yararlanmayı beceremedik diye üzülmüştük," dedi. Ama hata bendeydi. DİSK, 12 Eylül'den önce çok güçlü bir kurum. Sendikacılar da çok güçlü insanlar. Sonra 12 Eylül 1980 günü, bir sabah aniden her şey bitiyor. Ne DİSK kalıyor ne sendikacı. Cezaevleri, mahkemeler, zorunlu yurtdışı serüvenleri... 11 yıl sonra DİSK yeniden açıldığında, eski kuşak sendikacılar yeni döneme uyum sağlamaya çalışıyordu. O kadar aradan sonra, Türkiye ve dünya o kadar değiştikten sonra, kolay değildi. Denebilir ki, gençlere bıraksalardı... O da bir anda olacak iş değil. Çünkü arada, yasaklı yıllar boyunca, sendikacı yetişmemiş. Arkada yeni kuşak yok. Onların da uyum sürecinden geçtiklerini, 11 yılda defalarca sudan çıkmış balığa döndüklerini göz önünde bulundurmadım. Beni suçlamadılar ama yine de ben daha anlayışlı davranabilirdim.

Aslında bir terbiyesizlik veya haksızlık yapmış değilsin, aleyhlerinde bir şey yapmış değilsin. Sadece orada daha fazla çalışmamayı tercih etmişsin.

Bir de yeni dönemi bilen insan havalarında, kıdemli sendikacıların tecrübelerine yeterince değer vermedim belki. Detay gibi görünen ama bence önemli bir olay anlatayım: DİSK'in 12 Eylül öncesinden kalma tesisleri vardı Ören'de. 1991'de orası da geri alınmıştı ve '92 yazında Ören'de büyük bir buluşma gerçekleştirildi. DİSK'in geçmişi, bugünü ve geleceğini tartışmak için. Aktif sendikacılar, artık aktif olmayanlar, gazeteciler, aydınlar... Ben de organizasyonda görev aldım. Ören'e gittik. Günlerce konuşuldu, tartışıldı. Son gece de küçük bir eğlence düzenlendi. Eğlence dediğim, birkaç marş, şarkı ve türkü çalındı. "Çökertme" çalarken bayağı bir kalkıp oynayan oldu. DİSK'in dergisi yeniden yayına geçmişti. İstanbul'a dönüşte derginin tamamına yakınını Ören tartış-

malarına ayırdık. Onların yanında, yıllar sonra geri alınan bir tesiste buluşmanın sevincini anlatan bir yazı da vardı. O yazı için, diğer fotoğraflarla birlikte, son gece Çökertme oynanırken çekilmiş bir fotoğraf kullanmak istedim. Hatta kadrajda Fahri Aral'ın da olduğu bir fotoğraftı, unutmuyorum hiç. Kabul ettiremedim. "Bunu anlatmakta zorlanırız," dediler. Su gibi para akıtılmış bir âlem yapmıyorsun ki. Bir hafta boyunca sabah akşam ideolojik tartışma yapmışsın, son gece bir türkü eşliğinde oynamışsın, ki aslında 12 Eylül öncesinde de yadırganacak bir şey değil türkü eşliğinde oynamak. O fotoğraftan çekinen kafayla yapılacak sendikacılığın kimseye hayır getirmeyeceğini düşündüm. Haksız da değildim bir açıdan. Ama çok uzun olmayan bir müddet sonra anladım ki o dönemde bunu bazı insanlara anlatmaları benim tahminimden daha zor olabilirmiş gerçekten. 12 Eylül'den sonraki ilk büyük buluşma olduğu için... Anlatmakta zorlanacakları insanlar da bayağı yıpratıcı olabilen bir insan tipinin örnekleriydi. Bende heves ve yeni dönemle ilgili hayaller vardı ama onlarda da küçümsenmemesi gereken tecrübe vardı.

Niyet ve hedefler konusunda fark yok aranızda ama uygulama konusunda ya da yöntemler konusunda ayrışıyorsunuz.

Söylediğini destekleyecek bir örnek daha vereyim: DİSK'in yeniden örgütlenmesi ve işçilere ulaşması için bir kampanya yapılmasına karar verilmişti. Bir slogan bulalım dendi. 12 Eylül cuntası DİSK'i kapatınca, TİSK [Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu] Başkanı Halit Narin, "Gülme sırası bize geldi," demişti. Dönemi simgeleyen ve hepimizin içine oturan bir sözdü. Onu hatırlayarak, "Gülme sırası işçilerde, haydi DİSK'e!" diye bir slogan önerdim. Çok hoşlarına gitti. Fakat slogan, "İşçiler, gülme sırası sizde! Haydi DİSK'e!" diye değişti. Benim gözümde, aradaki fark küçük değildi. "İşçiler, siz..." diye seslenmek başka bir şeydi. Hâlâ da haksız olmadığımı düşünürüm ideolojik açıdan. Ama onlarınki de Türkiye koşulları itibarıyla daha gerçekçiydi belki. Uyuşmazlığın sebepleri böyle şeylerdi işte. Yine de bir deneyimdi. Kısa süre-

de, uyuşamadığım insanlardan bile öğrendiklerim oldu. Keşke daha fazla katkım olabilseydi DİSK'e. DİSK konusuna nereden gelmiştik; doğrudan editörlük, muhabirlik, programcılık yapmadığım zamanlarda da bulaştığım her işin medyayla bağlantısı vardı.

"Yine de bana en uygun iş gazetecilikti"

Ve böylece 30 yılı aşkın bir süre geçti.

Bazen şunu düşünüyorum. Gazetecilik, televizyonculuk yapmasaydım ne iş yapardım? Ya da 30 yıldan fazla dayanabileceğim başka bir sektör var mıydı? Galiba yoktu. Gazetecilik de bir tür beyaz yakalı mesleği aslında ama farklı bir disiplini ve disiplinsizliği var. Klasik beyaz yakalı disiplinine uyabilecek biri değilim. Ticareti, para çevirme işlerini beceremeyeceğim kesin; az param varken bile cebimde kaç lira olduğunu bilmem. Yine en uygun iş, televizyonculuk ve gazetecilikti herhalde. Çok büyük paralar kazanmamakla birlikte belli bir refah da sağladım, doğrusu. Benimle aynı dönemde benimle aynı işleri yapıp benim kadar kazanamayanlar da oldu, küçük servetler yapanlar da çıktı. Zaten para biriktirebilecek bir yapım yok. Bütün kazandığımı biriktirsem yine zengin olmazdım. Ama beklentim de o değildi. Belli bir hayat standardını korudum. O da bana yetti. Sırf para meselesi de değil. Gazetecilik öncesinden kalma çok yakın arkadaşlarım, çocukluk arkadaşlarım, lise arkadaşlarım var. Gazetecilik de bir o kadar, hatta daha fazla yakın dost kazandırdı bana. Çevremdeki arkadaşların çoğunu... Bu sohbetlerde de sözü geçti, benim asosyal adam imajımla ilgili çok şaka yaparız. Ben de yaparım ve eğlenirim. Ama diğer yandan, "Onu da mı tanıyorsun, bunu nereden tanıyorsun abi sen, şu da mı arkadaşın..." denir, çok fazla insan tanımamdan dolayı. Gazetecilik ve televizyonculuk yaptığım için tanıyorum.

Bir de 17 ayrı işte çalıştığın için.

(Gülüyor) Ve genellikle kalabalık ortamlarda çalıştığım için. Her zaman zevk alarak ve eğlenerek çalışmadım ama zevk aldığımız, eğlendiğimiz dönemler de oldu bayağı. Başka türlü o kadar uzun süremezdi zaten. Çok temiz bir sektör olmadığı, herkesin malumu. Yaptığım her şeyi olabildiğince açık anlatmaya çalışıyorum. Pek ortalıkta değilim de uzun süredir, nadiren konuştuğumda, "Başkaları kirliydi, yalnızca ben ve birkaç arkadaşım temizdik," havası vermemeye özen gösteriyorum. Çünkü öyle değildi. *Yalan Yıllar*'da, işin içine kurgu girince, yapmadığım şeyleri de yapmışım gibi, bulaşmadığım pisliklere de bulaşmışım gibi anlattım. Anı kitaplarına, söyleşilere, internette anlatılanlara bakılırsa, medyada dönen kirli işleri kimse yapmamış. Herkes tertemiz, pırıl pırıl, lekesiz, kusursuz. Eee peki medyayı kim kirletmiş? Hazır kurgu yazarken bari ben kirletmiş olayım diye düşündüm. Ben yaptım hepsini (gülüyor)! Bir ömür çalışıp da hiç hata yapmamış olanlardan değilim. Laf açıldıkça, yeri geldikçe, geriye baktığımda gördüğüm hatalarımı anlatmaya çalışıyorum. Bu kitapta da vardır epeyi örneği. Ama Türkiye'nin medya sektörü standartlarında, üçkâğıtçılık ve yavşaklık konusunda pek üst sıralarda yer alacak biri de değilimdir herhalde. Benim değerlendirmede bulunmamın doğru olacağı bir konu değil, elbette. Yani kendimce prensiplerim vardır ve çok yavşak biri olduğumu da düşünmüyorum. Ama bilemem, öyleyimdir belki de (gülüyor).

Bu kitap boyunca dile getirdiğin pek çok şeyin; prensip ve kaygılarının hayat boyunca seni yönlendirdiğini gördük. Bazı şeyleri söyleme ihtiyacı duyman, bazı alanlarda kendini özellikle geri çekmen hatta bazı gereksiz gerilimlerden kaçınman... Örneklerini konuştuk hep. Bunlar prensiplerine sahip çıkman ve belli kaygıları gözetmenle açıklanabilir ancak. Bir tutarlılık arayışının sonuçları... O tutarlılık da aslında hayat boyunca insanın seçeneklerini bir miktar azaltıyor. Senin seneler önce aldığın bir tavır ya da karar seni bağlıyor. Sen o sözüne, tavrına bağlı kalmak istiyorsan da giderek seçeneklerin azalıyor. Bizim de aslında bu meslekte en azından şim-

dilik yolun sonuna gelmemizin sebebi bu. Yapmak istediklerimiz vardı, yapmak istemediklerimiz vardı. Sonra yapmak isteyip de yapabileceklerimizin sayısı azaldı, yapmak istemeyip de zorlandıklarımızın sayısı arttı. Yol daraldı daraldı ve en sonunda bizim için bir çıkmaza dönüştü.

Senin hâlâ yapabileceğin çok şey var. Benim içim geçmiş (gülüyor)...

Senin için iç geçme meselesi değil de, (gülüyorlar) ben hâlâ bu işe geri dönmek ve bir gün, bu işin nasıl yapılabileceğini tekrar göstermek isterim. Ama sana dönecek olursak, aslında böyle hissetmenin sebeplerinden biri de bu işi hakkını vererek, yıllar boyunca yaptığın gibi yapma imkânının kalmaması. NTV'de birlikte başladığımız, sonra senin haber merkezinden program müdürü olarak başka birime geçmenle, ardından aynı çatı altındaki Star'a geçmenle devam eden süreç, asıl yapmak istediğin işten aşamalı olarak uzaklaşman anlamına geliyordu. Oysaki yola çıktığımız atmosferde bu işi yapabiliyor olsaydın, hevesini de isteğini de koruyor olabilirdin. Yine eskisi gibi eğlenerek çalışıyor olabilseydik... Ki biz bu eğlenme sözünü birkaç kez tekrarladık.

Ama gerçekten önemli. Kafayı eğlenceye takmışız gibi algılanabilir. İşe de yansıyor, nasıl bir ortamda çalıştığınız.

İşte o eğlence ortamı korunabilseydi, böyle yılgın biçimde, "İçim geçti, benden geçti artık," demezdin. Belki başka pozisyonda bu işi yapıyor olurdun.

Aslında en iyi pozisyon, en son ayrıldığım pozisyondu. Yüksek maaşa çok sınırlı mesai. Saat ücretim bayağı bayağı yükseğe geliyordu (gülüyor). Bir de üstelik o dönemde, gitsin diye birçok kişinin gözünün içine bakılırken ve bazıları doğrudan gönderilirken, benim için, "O kalsın, niye gidiyor?" demişlerdi. Bir müddet daha idare ederdim belki... Ayrılmamın maddi sebebini söyledim daha önce. Ama tabii ki kalsam kalsam birkaç ay daha kalırdım. Yol bitmişti. Kendime açıklayamazdım o ortamda kalmayı. Üstelik benim çoluk çocuk geçindirme derdim de yok. Zengin bir insan olma-

makla birlikte asgari maddi güvencem de var; bir kısmı aileden gelen. İki çocuk okutup kira versem, hadi yine açıklaması olur da... Şu da var: Doğuş Yayın Grubu, kalabalık bir gruptu. Biz de uzun yıllar boyunca çalıştık. 100'lerce insanla muhatap olduk. Sevdiğim arkadaşımdır diyeceğim en az 100 kişi vardır, belki daha fazladır. Genellikle bizim kafaya yakın insanlar çalıştığı için, onları işe alanlar bizim kafaya yakın olduğu için. Ama en yakın çevre vardır ya, daha kısıtlı sayıda insandan oluşan. O çevreden az kişi kalmıştı. O da işle arana mesafe sokan bir şey.

Televizyonculuk hakkını vererek yaptığın zaman çok fazla insanla mesai isteyen bir şey. Aynı çatı altında çalışan çok sayıda insanla mesai yapmanı, onlardan bir şey istemeni, onlardan bir şey almanı, onları bir şeye ikna etmeni gerektiren bir iş. Dolayısıyla yalnızca temel konularda değil, bazı tali konularda aynı dili konuşamıyorsan, aynı yaklaşımı paylaşmıyorsan, işi yapman önce biraz keyifsiz, sonra zor, en sonunda da imkânsız hale geliyor. Çünkü sonuçta bir masanın arkasında gelen evrak giden evrakla uğraştığımız, bazı hesaplamalar yaptığımız, mühendislik faaliyetleriyle uğraştığımız bir iş değil bu. Haber akışıyla uğraşıyorsun, canlı yayınla uğraşıyorsun, konukları belirliyorsun. Orada da asgari düzeyde aynı dili konuştuğun insan olmazsa, işin tadı kaçıyor. Ve senin dediğin gibi, o insanların sayısı iyice azalmışsa, "Ben bu işi yapmayayım, daha iyi," diyorsun.
Düşünsene, bir son dakika hadisesi patladığında, birkaç dakika içinde, farklı farklı işler yapan kaç kişiyle muhatap oluyorsun. Haber merkezinin içinde on saniye onunla, beş saniye onunla... Bir yandan bir şey yazıyorsun, bir yandan rejiyle işin oluyor, prodüksiyondan bir şey istiyorsun, editör masasına dönüyorsun, muhabirden bir şey istiyorsun. Doğrusu, onu pek özlemedim ben.

"Son dakika"ları...
Aniden bir şey patlar ve haber merkezi karışır ya; o en aksiyonlu halleri özlemiyorum. İçim geçmiş dememe rağmen, özlediğim şeyler yok değil. Ama o karambolleri özlemiyorum.

"Medyada asıl değişim 2007'den sonra başladı"

Kitabın çeşitli bölümlerine dağılmış biçimde medyanın son 30 yılını, son 15 yılını konuştuk. Yine de bugün gelinen noktayla ilgili çok kısa bir toparlama yapsan, ne derdin?

Senin kitabın için yaptığımız söyleşide, AKP iktidarı yıllarını, medyanın durumu açısından üç döneme ayırdığımı söylemiştim. 2002 ile 2007 arasındaki dönem, göreceli olarak rahat çalıştığımız dönemdi. Medyayı sıkı kontrole alacak güçleri de yoktu, öyle bir görüntü vermeye niyetleri de yoktu. Bugünkü yüzlerinin bir gün net biçimde görüleceğine ilişkin sinyaller alınıyordu. Ama anlatmak kolay olmuyordu onu. 2007 ile 2010 Referandumu arasındaki dönem, medyayı ele geçirmekten çok iklimi ele geçirdikleri dönemdi. Zaten iş orada iyice sarpa sarmıştı. 2010'dan sonrası ise bugünkü halimiz zaten. 15 Temmuz'dan sonra üzerine tuz biber ekilmiş halimiz... İklimi ele geçirdikleri dönem olarak tanımladığım 2007-2010 arası için derin özeleştiriler yapmamız lazım. Çünkü doğrudan siyasi baskı olmaksızın ve herhangi bir özel çıkar gözetmeksizin, AKP'nin suyuna giden epeyi arkadaşımız vardı. Dönemin liberal rüzgârlarına kapılanlar, modaya uyanlar, trende uyanlar. Çoğu içtenlikle inanıyordu belki, AKP'nin ve Cemaat'in işbirliğiyle, liberallerin desteğiyle özgür, demokratik bir geleceğe doğru yürüdüğümüze. Merkez medyada öyle bir kuşak vardı. Bu, televizyon programlarındaki konuk seçiminden gazete haberlerinin diline kadar yansıyordu. 2010'daki referanduma giden süreçte iyice havaya girmişti pek çok arkadaşımız. İzleri tüm merkez medyada görülüyordu. NTV'de de görülüyordu. Doğruya doğru... Ben o dalgaya pek kapılmadığım halde, kendi payıma düşen bir şey varsa diye, her fırsatta özeleştiri yapmaya çalışıyorum. Bu bir erdem değil, hayatın olağan akışı içinde yapılması gereken bir şey. Ama maalesef, yakın çevrem de dahil, bu özeleştiriyi yapan pek fazla insan yok. Bizim *Akit* yazarlarıyla, A Haber ekranlarındaki tiplerle tartışacak fazla bir şeyimiz olduğunu düşünmüyorum. O işlerden bir hayır

geleceğini sanmıyorum. Şu aşamada yapabileceğimiz en hayırlı iş, özeleştiri... Ama maalesef...

"Bugünkü dünya daha güzel, daha medeni"

Şu âna kadar geçmişi konuştuk, bugünü konuştuk. Artık sona yaklaşırken, biraz da yarına bakalım istersen. Şimdiye kadar anlattığın her şey Türkiye'de bir dönüşümün, değişimin nasıl yaşandığına dair. Siyaseti konuştuk, toplumun farklı kesimlerini konuştuk, popüler kültürü konuştuk, genel olarak yaşamın nasıl değiştiğini konuştuk. Anlattıklarının tamamında değilse bile bir bölümünde karamsar ifadelerin de oldu. Mesela mesleği konuşurken... Bu karamsarlık acaba yarına teşmil edilebilir mi? Yarına dair ne düşünüyorsun? Sen her dönemi kendi koşulları içinde değerlendirip anlamaya çalışan bir sosyologsun. Zaten sosyolog tarafının özelliği o. Yargılamaktan çok açıklamaya ve anlamaya çalışıyorsun. Genel olarak yarınlar nasıl olacak sence?

Kitabı bağlarken biraz da umut verelim, o kadar da umutsuz bitirmeyelim gibi bir kaygıyla söylemiyorum; gerçekten de yarınlardan umutsuz değilim. Çünkü ben sosyalistim ve ilerlemeci düşünceye sahip olmayan sosyalist bakış nasıl bir şeydir, anlamakta zorlanabilirim. İki tür ilerlemeci yorum var. Lineer olan ve olmayan. İlerlemenin kesintisiz biçimde sürdüğünü ve süreceğini savunanlar ile ara ara duraklamalar, hatta gerilemeler yaşanabileceğini ama neticede hayatın yönünün hep ileriye doğru olduğunu savunanlar. Ben ikinci gruba yakınım... 50 yaşını geçmiş bir insan olarak söylüyorum; bugünün dünyası, benim doğduğum ve büyüdüğüm dünyadan daha güzel bir yer. Daha iyi, daha konforlu, daha medeni... Evet, hâlâ sorunlar büyük. Ben de yazdığım çizdiğim, konuştuğum zaman bu sorunları anlatmaya çalışıyorum. Dünya biraz iyiye gittiyse daha da iyiye gitsin diye, daha da hızlı gitsin diye. Toplumsal konularda öyle her şeyi tozpembe göstermeye çalışan insanları da itici bulurum ayrıca. Fakat dünle bugünü karşılaştırdığımız zaman, kayda değer ölçüde ilerlemiş ve gelişmiş bir dünya görüyoruz. Tür-

kiye ise daha önce başka bir sohbet gününde söylediğim gibi, yeterli düzeyde olmasa da, ağır paylaşım sorunları yaşansa da ekonomik anlamda gelişti. Toplumsal gelişme konusunda ise ilerlemenin lineer olmadığını kanıtlayan bir duraklama hatta gerileme dönemindeyiz. Ama elbette, ilerleme teorisinin özünde doğru olduğunu kanıtlayacak şekilde toparlanma sürecine gireceğiz bir gün.

Türkiye'yi tüm sohbetler boyunca konuştuk. Bu son bölümde de birkaç şey soracağım sana, Türkiye'yle ilgili. Önce dünyayı biraz daha konuşalım istiyorum. Nedir seni iyimser yapan? Ya da bugünün dünyasının doğduğun dünyadan daha iyi olduğunu söylerken bunu hangi gözlemlere, bilgilere, verilere dayandırıyorsun?

İnsanlığın ana sorunları nelerdir diye sorsak veya düşünsek... 40 yıl önce ne derdik? Savaşlar, şiddet, yoksulluk, eşitsizlik, ırkçılık, ayrımcılık... Bugün ne cevap veririz? Yine aynı cevabı veririz. Sorunlar ana başlıklar halinde değişmeden duruyor. Ama standartlar çok değişti, kriterler çok değişti. Yoksulluk, mesela. Bir göreceli yoksulluktan, bir mutlak yoksulluktan bahsederiz. Hayalimiz, göreceli yoksulluğun bile olmadığı bir eşitlik düzeyi. Ona ulaşmak için daha epeyi zaman var. Bugünkü kavramları aşıp hayata yeni kavramlar üzerinden bakacağımız bir dünya... O, çok yakında olacak gibi değil. Hatta şimdilik, gelir dağılımında kısmi düzelme olduğunu bile söylemek zor. Fakat, eskiden mutlak yoksulluk, artık ekstrem yoksulluk denen olguya gelince, tablo değişiyor. Mutlak yoksulluk ya da ekstrem yoksulluk, temel ihtiyaçlarını karşılayamayan insanları tanımlıyor. 21. yüzyılda mutlak yoksulluğun hiç kalmamış olması lazımdı. 7.5 milyarlık dünya nüfusunda yedi kişinin bile kalması ağır meseledir. Fakat mutlak yoksulların ya da ekstrem yoksulların hem sayısı hem oranı kayda değer düzeyde düştü. Bu da bir gerçek. 1990'ların başından bugüne, her gün 100 binden fazla insanın ekstrem yoksulluk koşullarından göreceli yoksulluğa geçtiğine, hatta yoksulluk sınırının dışına çıktığına ilişkin farklı yazılar okumuştum. Büyük ölçüde, Asya'daki

kalkınmaya bağlı olarak ortaya çıkan bir tablo. Her gün 100 binden fazla insan... Rakam abartılı gelebilir ama yılda 36-37 milyon insandan hesaplarsan, yerine oturuyor. Konuştuk daha önce, dünyayı olabildiğince gezmeye çalışan bir insanım. Afrika'da, Asya'da epeyi ülke gezdim. Yoksul bir ülkeye birkaç yıl arayla gitsen hem hâlâ yoksulluğun gözle görülür biçimde sürdüğünü görüyorsun hem de o yoksulluğun birkaç yıl öncesine göre standart değiştirdiğini. Özellikle yoksulluktan girdim. Çünkü artık eski kuşak sayılabilecek bir solcuyum. Öncelikli meselesi paylaşım olanlardan... Yoksulluk hâlâ benim için dünyanın en büyük sorunlarından biri, belki en büyüğü. Ama değişimin yönünü görmezden gelmenin, gidişatın yönünü görmezden gelmenin yoksullara faydası yok. Ve bir göreceli iyileşme yaşandı yakın tarihte.

Aynı şeyi Türkiye için de söyleyebilir miyiz?

Tam da aynı şeyi söyleyebiliriz. Hâlâ yoksulluk var, hâlâ kabul edilemez sayıda mutlak yoksulumuz var, paylaşım sorunu vahim düzeyde ama mutlak yoksulların oranı da inkâr edilemez biçimde düştü. Bugün sokakta çöp toplayan çocuğun üzerinde görünce yadırgamayacağın blucinle ve ayağındaki spor ayakkabıyla benim gençliğimde Nişantaşı'nda, Bağdat Caddesi'nde hava atabilirdin. Lee altı Adidas'la sorunlar çözülüyor mu? Hayır. Ama 50 yıl önce Adana'da sokaktan geçen yoksulların kılığını kıyafetini iyi kötü hatırladığım, ergenlik ve ilkgençlik zamanlarımda Eminönü'nde, Eyüp'te gördüğüm yoksulların kılığını kıyafetini bildiğim için, bunun o kadar da küçümsenecek bir şey olmadığını düşünüyorum. Şimdi aklı ve vicdanı olan herkes şu soruyu sorar bana: Asıl sorun hâlâ sokakta çöp toplayan çocuk olması değil mi? Ben de derim ki, haklısınız. Gerçi çöp toplama sektörünün dinamikleri de biraz marjinal, onu tam ölçü almadan genel olarak söyleyelim; hâlâ çocuk işçi olması bir sorun. Ama çocuk işçilerinin sayısının azaldığı da bir başka gerçek. Seninle bir müddet oto sanayi bölgesindeki bir plazada çalıştık.

Maslak Oto Sanayi'de.
Yaz aylarında az sayıda çocuk görüyordum ama ortalıkta pek fazla çocuk işçi yoktu. 20 sene, 30 sene önce olsaydı; yaz kış demeden, yüzlerce çocuk işçinin, üstleri başları yağ içinde, enselerinde şaplak iziyle oradan oraya koşturduklarını görürdük. Koşullar izin verince, bazı şeyler kendiliğinden düzeliyor. Çocuk işçiliği, bu konuda gösterge olabilecek olgulardan biri. Batı ülkelerinde bazı insanlar, ithal ürünlerde çocuk emeği olmaması konusunda titiz davranıyor. Etiketlere, "Çocuk emeği kullanılmamıştır," yazılıyor. Yerinde bir hassasiyet bence. Ama birkaç yıl önce Bangladeş'teki çocuk emeğiyle ilgili bir yazı okumuştum ve kafam karışmıştı. Dünyanın en yoksul ülkelerinden biri, ortalama insan ömrü göreceli olarak kısa, çalışan yetişkin erkeklerin ortalama ömrü daha kısa. Geliri olmayan, sosyal güvencesi olmayan ve çok çocuklu milyonlarca babasız aile var. Ya da babanın çalışamaz hale geldiği aile... Kadınların işgücüne katılım oranları düşük, ayrıca çocuklara kimin bakacağı sorunu da var. Böylece birçok ailede, çocuklardan en az biri ya da tercihen birden fazlası çalışmazsa tamamen gelirsiz ve aç kalabiliyorlar. Bangladeşli yetkililer, uluslararası örgütlerin uyarılarıyla çocuk işçiliğine karşı tedbir almaya çalışınca, bu gerçekle bir kez daha yüzleşiliyor. İşverenler çocuk emeğini sömürmüyor mu? Sömürüyor. Anlattığım mecburiyet koşulları bulunmadığı halde, çocuğunu okul yerine işe gönderen aileler yok mudur? Onlar da vardır. Ama gerçeğin bir de öteki yüzü var. Gelişme ve kalkınma, böyle sorunları kendiliğinden çözüyor. Yalnızca, geçiş döneminde bazı eski alışkanlıkları kırmak gerekiyor ki kampanyalar da ancak o zaman işe yarıyor. Her zaman değil... Yoksa New York'ta, Londra'da yaşayıp da uzak ülkelerdeki çocuk emeği sorununu dert etmek, saygın bir tavır. Orada yanlış anlaşılmak istemem. Hatta böyle tavırların yaygınlaşması da iyimserliğimi besleyen unsurlardan biri olabilir.

Sorunları sorun kabul edenlerin sayısının artmış olması, bir anlamda bizi iyimser kılan şey. Irkçılığa gelirsek; ırk ayrımını mesele kabul edenlerin sayısının artması, gerektiğinde ayaklanmaları, ülke yö-

netimlerinde söz sahibi olmaları, gelişmenin göstergesi. Ama bir yandan da ırkçıların hâlâ sıfırlanmamış olması, sorunun devam ettiğini bize gösteriyor.

Bugün de ırkçılığı dünyanın önde gelen birkaç sorunu arasında sayarım. Ama benim çocukluğum hatta gençliğimde ırkçılık denmeyen şeylerle bugün ırkçılık, ayrımcılık denebilen şeyleri yan yana koyunca, aradaki fark umut verici gerçekten. Benim doğduğum dünya deyip duruyorum ya; ABD'de kamu alanlarının ırklara göre ayrılmasına bütünüyle yasak gelmesi ben doğduktan sonra olmuş. 1964'te. *Segregation* dedikleri şey. Fiilen tamamen bitti mi? Bitmedi tabii. Suç konusuna odaklanan sohbette konuştuk seninle, ABD'deki Afrika kökenlilerin cezaevi nüfusu içindeki oranlarının ne anlama geldiğini. Yine geliyoruz iki tarafından bakma noktasına. [Barack] Obama'nın başkan seçilmesi, bu tabloyu değiştirdi mi? Fazla değiştirmedi. Ama Obama'nın başkan seçilebilmiş olmasını o kadar küçümseyebilir miyiz? Bence, hayır. 2008'de Obama'ya oy verenlerin çoğunluğu, beyazlardı. Siyahilerin toplam nüfus içindeki oranları yüzde 12.5 zaten, başka türlüsü mümkün değildi. Yok işte Amerikan derin devletinin vitrin operasyonuymuş, ayrıca annesi de beyazmış. Her şeye bir kulp takılabilir. Amerika gibi bir yerde beyazların oylarıyla bir siyahın başkan seçilebilmesi, önemli göstergedir. 1970'lerin sonunda Viv Anderson ve Laurie Cunningham'ın İngiltere A Milli Takımı forması giyen ilk siyahi oyuncular oldukları günleri hatırlıyorum. Bizim gazetelerde bile bir sürü haber çıkmıştı. Bugün İngiltere'de tribünlerde hâlâ bazı ırkçı topluluklar olabilir ama 40 yılda gelinen mesafeye bakar mısın? Şu da var tabii, artık tribünlerde de eskisinden daha fazla Afrika kökenli ve Asyalı görüyorsun. Çünkü bilet parasını karşılayabilecek Asyalı ve siyahilerin sayısı artıyor. Futboldan çıkıp genele geçersek... Mesele az önce konuştuğumuz mutlak yoksulluğun azalmasıyla da bağlantılı. Farklı ırklardan grupların tüketim güçleri artınca, oluşturdukları pazar genişleyince, ayrımcılık da nispeten azalıyor. Daha doğrusu, sistem ayrımcılığa karşı çıkıyor. Diyelim ki İngiltere'de eskiden Afrika kökenlilerin toplam tüketim potansiyeli 5 milyar sterlin iken şimdi 50 mil-

yar sterlin olmuşsa büyük şirketler, bu potansiyelden pay kapmak için ırkçılık karşıtı kampanyalara destek veriyor. Ve bu arada beyazların pazarında da önemli bir kayıpları olmuyor. Tüm eleştirdiğimiz ve karşı çıktığımız noktalarına rağmen, kapitalizmin nispeten hayırlı diyebileceğimiz sonuçlarından biri... Bu gidişata tepkinin oluşturduğu bir potansiyel de var ve onun ekmeğini de, maalesef, neofaşist politikacılar yiyor.

"Aslında dünyada pek savaş da kalmadı"

Bazı suç türleri için söylediğin şey, burada da geçerli. Karşı çıktığımız tavır ve tepkiler, azaldıkça daha göze batan ve daha rahatsız edici hale geliyor.

Kesinlikle öyle. Benzer durumun geçerli olduğu bir başka mesele, savaşlar. Hep diyoruz ki, "21. yüzyılda hâlâ savaşlar sürüyor, bu nasıl medeniyet?" Bir ölçüde haklı da olabiliriz. Ama yine benim çocukluğum ve gençliğimde... Hep çocukluğum ve gençliğim diye gidiyorum, "Ne talihsiz bir kuşağız, dünyanın ne kötü dönemine denk geldik," deyip duran sosyal medya gençlerine o kadar da talihsiz olmadıklarını anlatabilmek umuduyla yapıyorum bu karşılaştırmaları. Benim çocukluğum ve gençliğimde, TRT'nin meşhur ajansları, yani haber bültenleri dünyanın çeşitli bölgelerinden kısa savaş ve çatışma haberleriyle biterdi. Kısa haberler olmasına rağmen, dakikalarca sürerdi. Ortadoğu, Vietnam, Kamboçya, Latin Amerika, Afrika, Hindistan'ın kanlı iç çatışmaları... Biz dünyaya bakarken objektife en yakın bölge Ortadoğu olduğu için yanılıyoruz bazen. Bugün dünyanın neresinde savaş var? Ortadoğu'da ülkelerin resmî savaşları değilse de fiilî çatışmaları var. Onun dışında duyuyor muyuz hiç savaş filan? Sosyal medyada her akşam binlerce kez Üçüncü Dünya Savaşı çıkarılıyor da fiilen savaş yok.

Ki çok uzağa gitme, daha 25 yıl önce Avrupa'nın göbeğinde çok kanlı bir savaş yaşandı. Böyle bir şeyin yakın zamanda tekrarlanması çok da muhtemel gözükmüyor. Bu bile bir ilerleme göstergesi. Çok net bir örnek.

Avrupa'da bile savaşlar olabiliyordu. Şimdi bunlar geride kalmış gibi görünüyor. Yalnızca yakın dönemde Rusya ile Ukrayna arasında çatışmalara da yol açan bir gerilim yaşandı. O da çok kısa sürdü.

Taraflarından biri Müslüman olmayan son sıcak temastı o. Bugün dünyada taraflarından en azından biri Müslüman olmayan sıcak çatışma var mı? Nijerya'da Boko Haram'ın saldırıları var, Mısır'da Kıptiler hedef alınıyor bazen. Müslüman olmayanların Müslümanlara yönelik saldırılarının tek örneği ise Arakan'da yaşananlar. Onun dışında dünyada çatışma, savaş adına yaşanan her şey Müslümanların kendi aralarındaki şiddetten oluşuyor. Acı Ortadoğu gerçeği... Ha Ortadoğu da erken gelişmenin kurbanı bence. Çok eski medeniyetlerin kurulduğu, düzenli tarımsal üretimin başladığı yer. Bunun sonucunda tektanrılı dinlerin geliştiği bölge oluyor. Üç semavi dinin çıktığı bölge, bir de üstüne petrol... Dünyanın çatışma potansiyeli en yüksek bölgesi. Fakat o potansiyeli bu kadar kullanmak da şart değil ki... Neyse, savaşlar konusundaki durum bu. Kızanlar çıkabilir ama çevre konusunda bile en sorunlu dönemi geride bıraktığımızı düşünüyorum. Küreselleşmenin ilk aşaması...

Vahşi bir üretim tarzının benimsendiği dönemdi.

Son derece vahşi. İnsanı insan yerine koymayan, doğaya hiç acımayan... Üretim, merkezden farklı bölgelere dağılıyor, üretim hedefleri büyük, kontrol yok, çevre bilinci yok. Aynı dönemde Çin üretimi patlatarak atağa kalkma aşamasında. Zaten Doğu Bloku'nda çevre duyarlığına yeterince önem verilmemiş, bir de üzerine Doğu Bloku çökünce, sanayi tesisleri vahşi oligarkların eline geçmiş. 1970'lerin sonundan ve 1980'li,1990'lı yıllardan bahsediyorum. Hâlâ sorunlar büyük ama o dönemdeki kadar vahim bir durumda değiliz. Dünyada 100 milyonlarca insan kendiliğinden çevre denetçisi haline geldi. Çevre bilinciyle yetişmiş kuşaklar devreye girdi. Farklı cinsel yönelimlerin kimlik savaşında gelinen aşama, kadınlara karşı ayrımcılığın her şeye rağmen kısmen mevzi kaybetmiş olması, hayvan hakları... Hayvan hakları

diye bir kavram bile yeniyken, şimdi insanlığın kendine yönelik türcülük eleştirisi başladı. Bunların hepsi birer aşamadır. Demin söylediğim gibi, alınan mesafeyi inkâr edersek, daha fazla mesafe almamız zorlaşır. Tamam, kötümserlikte ekmek var ama somut olgular da bunlar (gülüyor). Sonuçta iş geliyor insanın ne olduğuna bağlanıyor. Sorun yaratma konusunda da sonra o sorunları çözme konusunda da üretken bir canlı, insan. Böyle her şeyine bayılmazsın, hatta sık sık kızarsın ama iyi müzisyen, iyi oyuncu, iyi yazar diye hakkını teslim etmek zorunda kalırsın ya bazılarının. Benim için, bir canlı türü olarak, insan da o konumda. Zaten insanın macerasına baktığın zaman da...

Paleoantropolojinin duygusal tarafı

Sorun çözme ve hayatta kalma konusunda...

Müthiş bir hayatta kalıcı. Popüler kelimeyle, müthiş bir *survivor*. Öyle baktığım zaman, kızgınlığım da azalıyor insan türüne. Duygusallaşıyorum (gülüyor). Gerçekten duygusallaşıyorum. Hatırlarsın, yaklaşık bir on yıl önce, paleoantropolojiye ve antropolojiye iyice takmıştım. Kitaplar okuyordum, belgeseller seyrediyordum ve yer yer dokunaklı film sahnesi etkisi yaşıyordum. Dümdüz yazılmış antropoloji ve arkeoloji araştırmalarında bile. *Homo sapiens*'in Afrika'daki ilk zamanları, sonra Afrika'dan çıkış macerasıyla dünyaya yayılma... O kadar küçük, o kadar yalnız ve savunmasız topluluklardan bahsediyoruz ki. Yolu Güney Asya'dan geçiyor, Orta Asya'dan geçiyor, Sibirya'dan geçiyor, Ortadoğu'dan geçiyor.

Bunu seninle bir televizyon programında konuştuğumuzu hatırlıyorum... Yeryüzünde üç bin kişi filandık. Bir salgınla bile ortadan kalkabilecek bir grupken ve insanlığın macerası daha başlamadan bitebilecekken hayatta kaldık. Sayısı sekiz milyarı bulmuş, Mars'a uzay aracı gönderebilen bir ırk haline geldik.

Gerçekten büyük başarı. En eski insanların hayatlarını gözümüzde canlandırmaya çalışıyoruz ya... Kadın, erkek, çocuk; belki 50 kişiyi bile bulmayan, çırılçıplak bir topluluk. Tam

nereye gittiğini de bilmeden bomboş arazilerde yürüyorlar. Öyle canlandırdığım zaman, duygulanıyorum; insan türüne kızgınlığım azalıyor. O küçücük toplulukların bazıları hiçbir yere varamadan tükenmiş olmalı. Hayatta kalan son topluluk üyesinin durumunu hayal etmeye çalış. Yapayalnız, çaresiz... Bazıları yeniliyor, bazıları da yeri gelip Sibirya soğuğuna, yeri gelip Sahra sıcağına direnip... Yalnızca fiziksel bir direniş değil, çevreye uyumu sağlayan bir zekâ da var. Zaten zekânın sürükleyip bugüne kadar getirdiği bir maceradan bahsediyoruz. Gündelik hayat içinde karşılaştığımız insanların büyük bölümü, fazla zeki oldukları izlenimi bırakmıyor. Ya da bana öyle geliyor. Ama maceranın çekirdeğinde zekâ var. Nasıl oluyor sorusuna cevap önerileri getiren epeyi bir şey okudum da, oralara girersek zor çıkarız (gülüyor).

"Bir tür olarak genelde zeki olduğumuzu düşünelim, gerisini karıştırmayalım" mı diyorsun?

Aşağı yukarı öyle bir şey. En iyisi ben insanı övmeye devam edeyim (gülüyor). *White guilt* denen akım, düşünce tarzı ya da hissetme tarzı var, malum. Beyazların diğer ırklara yaptığı ayrımcılıktan, eziyetten, sömürüden suçluluk duyan beyazların akımı. İçinde ırkçılıktan sömürgeciliğe kadar pek çok şeyin eleştiri ve özeleştirisini barındırıyor. Olumlu bir şey mutlaka. Hissedilmesi gereken hatta hissedilmekte gecikilen bir suçluluk duygusu. Ama eleştiri ve özeleştiri mantıktan kopunca, bu sefer de boş bir hadiseye dönüşüyor *white guilt*. Tarihin akışında, güç merkezlerinin oluşmasında ve dağılmasında illa ki neden-sonuç ilişkileri var, değil mi? Sanki hiç onlar yokmuş gibi, beyazlar kötü olduğu için durduk yerde diğer ırklara saldırmış gibi; eğer beyazlar kadar kötü olsaymış 15. yüzyıldan başlayarak Afrika ve Amerika kıtalarının yerlileri de aynı şeyi yapabilirmiş gibi bir algı doğabiliyor, ki bunun doğru bir tarih ve sosyal tarih okuması olmadığı kesin. Benzer bir yanlış okumayı zaman zaman insan türünün özeleştirisi içinde de yapıyoruz. İnsanın sabıkası az değil ama başardıkları da hiç az değil. Yaklaşık 20 yıldır seninle birbirimize kitap, şarkı, film tavsiye ederiz. Şahane kitap, mutlaka oku;

müthiş film, seyretmen lazım... Bir ömür boyunca çok beğendiğin, etkilendiğin kitapları, filmleri, şarkıları düşün. Her birinden yüzlerce vardır. Hepsi insanın işi. Olmayacak yerlere, estetik kaygılara hiç takılmadan dikildikleri zaman, İstanbul' daki çoğu örnek gibi, eleştirdiğimiz gökdelenler... Başka bir taraftan bakınca, yakın geçmişe kadar büyük bölümü mağaralarda, kulübelerde yaşayan bir tür için büyük başarı değil mi? 80 katlı bina dikebilmek... Çok başka bir şey: İnsan için hayatta kalıcı diyoruz, *survivor* diyoruz; bugün dünyada hâlâ Yahudilerin bulunması başlı başına bir hadise, bir insanlık zaferi değil mi? Bilime, sanata kattıklarını geç, 2000 yıl boyunca o kadar katliam girişiminden, soykırım girişiminden sıyrılıp hâlâ var olmayı başarmaları... Bu bile bir umut vesilesi benim için.

"Türkiye için de umutsuz değilim"

Dünya geneli için bu kadar iyimser ve umutlu konuşmanın ardından, Türkiye'ye gelelim.
Yeni Türkiye'nin diliyle, sıkıntı büyük! (gülüyor)

Dünyanın ve insanlığın gidişatına ilişkin iyimserliğini dile getirirken bile, bunun neden olabileceği tepkileri ölçüp biçip dikkatli bir dille konuşurken, Türkiye için iyimser bir yakın gelecek çizme ihtimalin var mı; çok merak ediyorum doğrusu.
İyimser bir gelecek çizebilirim, çizerim ama çok yakın mı, bilemem. O kadar yakın olmayabilir. Kitap için yaptığımız tüm sohbetlerde konuştuk Türkiye'nin dönemsel ve yapısal dertlerini. Hatta bugün de sözü geçti; lineer ilerleme ve lineer olmayan ilerleme konusunda. Toplumsal gelişme ekonomik gelişmenin gerisinde kaldı, diye birkaç kez tekrarladım. Ayrıca, o ekonomik gelişme görüntüsünün ardında hayli sağlıksız bir yapılanma olduğu söyleniyor. Belki yakın gelecekte, diğer sorunların yanına bir ekonomik kriz de eklenebilir. O ihtimali değerlendirebilecek bir donanıma sahip değilim. Hatta kimilerine göre, diğer sorunların çözümü için gereken iktidar değişikliği ekonomik krizle gelecek. Bu nedenle kriz isteyenler az değil. Krize bel bağlayanlar var; zaman zaman açık ya da

örtülü biçimde dile getirildiği üzere, "Avrupa AKP'nin biletini kesti, Amerika iplerini çekecek, Putin arkadan çelme takacak," gibi beklentiler var. Benim umudum, ekonomik kriz ya da dolaylı dış müdahale değil. Onlara bel bağlamıyorum, özellikle ikincisine bel bağlanması da antipatik geliyor. Ben tarihin akışına ve zamana güveniyorum. 2010 civarı, Türkiye'de bir muhalefete muhalefet etme dalgası varken, AB sözcüleri de aynı telden çalıyordu. Sonra işler değişti ve gördük ki, evet, Türkiye'de son birkaç yılda yaşananlara tepki gösteriyorlar ama yedi-sekiz yıl önce muhalefete gösterdikleri tepkilerin yanında yumuşak, cılız kalıyor. Ben sosyalist olarak daha iyisini, onun da ötesini isterim fakat AB'nin, özellikle çekirdek ülkelerin yurttaşlarına sağladıkları özgürlüklerin, hakların, güvencelerin, kültürel alanların belki de tarihte yakalanmış en yüksek standartlar olduğunu kabul etmek lazım. O açıdan haklarını teslim etmek gerekir. Türkiye konusunda ise kameleri zayıf. Aslında iyi karne getirme sorumlulukları da yok. Biz kendi sorunlarımızı kendimiz çözeceğiz. Şu anda çok umut verici bir tablo yokmuş gibi görünüyor ama tekrar ediyorum, ben umutluyum. Tarihin ve medeniyetin geri aşamalarını yüceltmek, cehaleti yüceltmek, zorbalığı yüceltmek... Böyle gitmeyeceğini biliyorum.

Yakın geleceğe vurgu yaparak sormuştum. Umudun hangi vade için geçerli?

Türkiye o kadar sürprizlere açık bir ülke ki; bakarsın iki yıl içinde gidişatın yönü değişir. Bakarsın, 20 yıl, 30 yıl alır. Kamu kuruluşlarında feci bir kadrolaşma var. Sermaye sıkışınca pek din iman dinlemez ama her şeye rağmen sermaye kesimi içinde büyük bir güç var. AKP'nin en büyük başarılarından biri de şu: 1980'lere kadar partilerin taraftarları vardı. Kolay kolay oy tercihini değiştirmeyen kitleler... 1980'lerdeki, özellikle 1990'lardaki seçim sonuçlarından da göreceğimiz gibi, zamanla parti taraftarları parti seçmenlerine dönüştü. Kemik kitleler çok daraldı. "Artık siyaset böyle," denirken, AKP taraftarlık ruhunu canlandırdı. Sağlam bir kemik kitleleri var. Oranını bilemesek de en azından yüzde

20-25 vardır herhalde. Ama diğer yandan hayat da çok dinamik, umut verecek kadar dinamik. Şu eğitim kalitesinin düşüklüğü nedeniyle haklı olarak eleştirdiğimiz yeni üniversiteler bile umut veriyor bana. Eğitim alanları olarak değil, sosyal alanlar olarak. Geçmişle kıyaslanamayacak kadar yüksek sayıda genç insan üniversitelerde sosyalleşiyorsa, bunun geleceğe bir katkısı dokunur mutlaka. "Hepsi pırıl pırıl gençler," desem samimiyetsizlik etmiş olurum, ağır samimiyetsizlik etmiş olurum. Yine de biraz eğitim üstü biraz sosyalleşmeyle Türkiye'nin halini daha fazla sorgulayacak gençler çıkacaktır. Bu kadar çok imam hatip açılmasının, bazıları mecburen imam hatip okuluna gitmiş liseli gençlerin karşısına otorite figürü olarak dinî kimliği ön plandaki hocaların çıkmasının, uzak olmayan bir vadede ters tepeceğini düşünüyorum. Dindar nesil yetiştirme adı altında siyasal İslamcı nesil yetiştirmeyi umarken ağır dindar çocuklardan bile fire verilmesi... Ayrıca, daha önce konuştuğumuz için ayrıntısına girmeyeyim ama... Muhafazakârlığın baskısı, o cenahtaki kitleyi genişletici etki yapıyorsa, bir saatten sonra daraltıcı etki yapacaktır. Eşitsizliklere uyanıp tepki gösterenler çıkar, boğulmuşluk hissine kapılıp kopanlar çıkar...

Yani diyalektik Türkiye'nin böyle gitmesine izin vermeyecektir diyorsun.

Teorik olarak vermemesi lazım, pratikte de vermeyeceğine inanıyorum. Az önce söylediklerim, mevcut iktidarın en çok güvendiği kitleler içinde meydana gelebilecek yarılma ihtimalleriyle ilgiliydi. İktidarın gözünde "diğer yüzde 50"yi oluşturan tarafta da feci yapılanmalar var. Evlerden ırak gruplar... Bunu kabul etmek lazım. Ama aklına, duruşuna, medeniyet anlayışına güvenilecek olanlar da var. Öyle kolay kolay eritilmeyecek, tüketilmeyecek, direnecek insanlar... Tabii söylendiği kadar kolay değil. Sorunlar büyük. En başta da laiklik, kesinlikle. Sen şahitsin, on yıl önce çevremizdeki birçok arkadaşımız alay ederken bile, laiklik konusunda bir hassasiyetim vardı. Onun da üzerine, son yıllarda, ciddi anlamda mevziler kaybedildi. Artık öyle şeyleri olağan kabul etmeye başladık ki;

itirazlarımızı o kadar geriye çekilmiş mevzilerden yapıyoruz ki... Dinselliğe dayanarak açılan alan genişledikçe, orada at koşturanlar da iyice cüretli hale geliyor ve mesele dinî boyutu aşıp tüm toplumsal hayata yayılıyor. Bir genel sertlik, insan aklına karşı bir genel hoyratlık. Karşıtlarını da kendine benzeten bir bıçkınlık-ağlaklık çorbası. Bu da toplumsal anlamda geri gitmek anlamına geliyor. Oysa 15 yıl bile demiyorum, on yıl öncesine kadar, kitaplarıma ve yazılarıma yansıyan bütün eleştirilerime rağmen, kısmi bir toplumsal gelişme de gözleniyordu Türkiye'de. İnsan tavırlarından kurumsallaşmaya, sokaktaki ilişkilerden kamu hizmetlerine, belediye hizmetlerine kadar.

Yeni hayat ve esnafın değişimi

Türkiye'nin, dünyadaki gelişmelere biraz daha açık olduğu, dünyaya biraz daha uyum sağlamaya çalıştığı dönemler.

Evet, birçok ülkeyle paralel doğrultudayken... Teknolojinin de rolü var. 15-20 yıl önce, bir yandan bakıyordum hâlâ şiddetin kutsanabildiği, yolsuzluğun, hukuksuzluğun, mafya kafasının hüküm sürebildiği bir ülkeyiz. Ama diğer yandan sanki ortalama insan biraz daha güler yüzlü, biraz daha ılımlı, işini biraz daha iyi yapıyor. Genel olarak alınan hizmetlerin kalitesi yükseliyor. Bazı şeyler daha rahat biçimde tartışılabiliyor... Gerçekten pek de temiz olmayan Eski Türkiye'nin son dönemlerinde, böyle hissediyordum. AKP'nin ilk yıllarında bile, geleceğe yönelik tedirgin edici sinyallere rağmen, bu tür gözlemlerim bir müddet devam etti. Çünkü karşılaştırdığın zaman, eskiden de insanlar birbirlerine pek iyi davranmazlardı. "Nerede o eski esnaf terbiyesi," filan diyenlere bakma, esnafın çoğu asık suratlı, sert insanlardı mesela. Güçlü zamanları tabii. Türkiye'deki esnaf imajı başlı başına bir mevzudur zaten. Gezi zamanı da borsa endeksi gibi, esnafın endeksi günden güne inip çıkıyordu ya... AVM'leri protesto ediyoruz, küçük esnaftan alışveriş yapıyoruz... Ya esnaf da gerici çıktı, palalı heriflere kuruş yok... İçlerinde öyleleri de var ama AVM'lere karşı esnafın yanında olmak lazım... Böy-

le gidiyordu işte (gülüyor). *Yeni Şehir Notları*'nda, esnafın Türkiye mizahındaki serüvenini anlatan kısa bir bölüm vardı. Cumhuriyet'in başından *Akbaba*'nın sonuna kadar, hatta *Gırgır*'ın ilk yıllarında bile esnaf kaytan bıyıklı, bıçkın, güçlü, belalı biriydi. Yalnızca mizah dergileri değil, gazetelerde de öyle. Esnafın karşısında...

Memur vardı.

Pardösülü, gözlüklü, sıska ve yoksul memur vardı. Sonra küçük esnaf süpermarketlere, hipermarketlere yenik düşmeye başlayınca, *Leman* kuşağıyla birlikte, ak saçlı, temiz yüzlü, beyaz posbıyıklı, mazlum esnaf çizilmeye başlandı. Mizah genellikle kaybedenin yanında olduğu için, eski tip esnaf kaybetmeye başlayınca...

Mevzi kaybediyorlar yani.

Öyleymiş gibi görünüyor. Temel ihtiyaç maddelerinin perakende satışını yapan eski tip esnaf, bakkaldır manavdır, tükenmeye yüz tuttu neredeyse. Ama küçük esnaflığın öldüğü saptamasına pek katılmıyorum ben. Şekil değiştiriyor. Bakkalın çocukları, esnaflık dışı kariyer seçmedilerse cep telefonu kılıfı satıyor belki. Manavın çocukları dönerci oldu. Bir AVM'de tek dükkânı olan, zincir parçası olmayan mağaza işletmecisi, esnaf değil mi? *Franchising* ile tek dükkân işleten adam esnaf değil mi? Birçok kahve kapandı, yerlerini daha fazla sayıda kafe aldı. Kahvehane işletmecisi esnaf da, kafe işletmecisi esnaf değil mi? Uzun saçlı ve küpeli olunca doğrudan esnaflıktan çıkıyor musun? Mekânına kedi köşesi yapan kadın işletmeci, esnaf sayılamıyor mu mesela? Ki, büyükşehirlerin belli bölgelerinden bahsediyorum. Her kafe işletmecisi uzun saçlı, küpeli değil. Esnaf alan değiştiriyor, profil değiştiriyor. Ama küçük esnaflık ölmüyor. Hatta küçük esnafın bir kısmı, internet alışverişinin darbelerine karşı, büyük zincirlerin mağazalarına kıyasla daha dirençli. Her şeyden önce, Türkiye'yi yöneten zihniyetin ruhunda esnaf ideolojisi de yok mu? Laf nereden nereye geldi ama...

Aslında önemli bir yere geldi. Geleceğe bakmaya çalışıyorduk. Sözünü ettiğin profil değişimi önemli.

Ki o profil değişimi, esnafla sınırlı bir şey değil. Genel olarak meslekler yelpazesi değişiyor. Kırk yıl önce, dijital teknolojinin gelişimine ilişkin ilk alametler gündelik hayata girerken şöyle projeksiyonlar yapılıyordu: Bilgisayarlar insanların yaptığı işleri yapacak, robotlar insanların yaptığı işleri yapacak, çok büyük işsizlik dalgaları dünyayı altüst edecek ve Sanayi Devrimi'nin ilk evresinde luddist grupların makineleri parçaladığı gibi, bilgisayarlar kırılacak, parçalanacak. Öyle olmadı. Tahmin edilen sebeplerle epeyi bir insan işini kaybetti, işsizlik oranlarının buna bağlı biçimde yükseldiği de oldu fakat teknoloji yüzünden kaybedilen işlerin yerine yeni iş alanları açıldı. Büyük işsizlik dalgaları önlendi. İşsizler de bilgisayarları kırmak yerine, işsizlik günlerini internette geçirir hale geldi. Türkiye'de de görüyoruz bunu. 20-30 yıl önce çok az sayıda insanın yaptığı, hatta bazıları hiç olmayan işlerde bugün milyonlarca insan çalışıyor. Bir özel güvenlik olgusu var...

Özel güvenlikçiler, kuryeler, valeler

Yeni Şehir Notları'nda özel güvenlik sektörüyle ilgili bir bölüm de var. Henüz bu kadar yaygın değilken yazmışsın.

Yaygınlaşacağı belliydi. Orta sınıfın korkuları, şehir hayatının korkuları, gündelik karşılaşmaların giderek artan tedirgin havası, terör eylemleri, *gated communities* denen ve site hayatıyla simgelenen eğilim, daha bir sürü şey... Eskiden polis vardı, jandarma vardı...

Bekçi vardı...

Mahalle bekçiliği kaldırılmıştı, geçen yıl geri koydular ama daha hiç karşılaşmadım ben. Eksikliğini de hissetmedim (gülüyor). Fedailer olurdu, depolara ve inşaatlara bekçiler konurdu ama çok sınırlıydı kamu görevlisi olmayan güvenlikçilerin sayısı. Geçenlerde okudum, özel güvenlik görevlisi lisansı alanların sayısı bir milyonu geçmiş. Aktif olarak yapanların sayısı ise 300 bin civarındaymış. Çok büyük rakam-

lar. E-ticaret sektörü, ona bağlı olarak gelişen lojistik sektörü... Büyükşehirlerin sokaklarında sabahtan akşama kadar ev ve işyerlerine yiyecek taşıyan motosikletli servis elemanları. Ya da mesela valelik diye bir şey. İstanbul'da geçimini valelikten sağlayan kaç kişi var acaba? Sayıları on binlerle ifade ediliyordur, diye düşünüyorum. Burada hayatın yeni iş alanları üretmekteki başarısı söz konusu ama üretilen işlerin niteliği de ayrıca tartışmaya değer. Geleceği konuşuyorsak eğer... Asla küçümseyerek konuşacağım bir konu değil, o konuda hassasım. Fakat bunların çoğu, fazla bir eğitim ya da formasyon istemeyen, pek meslek de sayılamayacak ve gelecek vaat etmeyen dar gelir kaynakları. Son on yılın, 20 yılın en gözde kelimelerinden biriyle, kariyer saymak zor bu işleri. Çoğu belli bir yaştan sonra yapılamayacak işler. Sınıfsal anlamda tanımlaması da zor. Bildiğimiz işçi sınıfı çerçevesine oturmuyorlar ama ortak yanları çok. Prekarya kavramı yeniden tartışılıyor ya; prekarya diyebilir miyiz, ona da emin değilim. Çok uzak olmayan bir gelecekte daha fazla tartışma mecburiyetini dayatacak derin bir sorun var aslında burada. Bugün de tartışmamız lazım ama kim hapse girdi, kim çıktı, ceddimiz, şehitlerimiz, hainler, kahramanlar derken üzeri kapanıyor. Yani, öyle tozpembe bir tablo çizerek, "Bak ne güzel yeni işler yarattık," diyebilmek mümkün değil. Aslında yeni işlerin statüleri de farklı, orada bir tektiplik yok. Kahvelerin ocakçıları vardı ve gerçekçi olarak bakarsak statüsü pek yüksek bir iş değildi ocakçılık. Şimdi kafelerde baristalık var ve barista olmak hayli makbul bir şey sayılıyor. O kültürün diliyle, *cool* bir iş. Ve o bir kariyer olarak görülüyor. Gençler barista olmaya can atıyor, kurslara büyük paralar veriliyor.

Aşçılıktan bahset biraz da. Gerçi yemek konusuna ayırdığımız sohbette de konuşmuştuk ama... Aşçılıkta, Mengenli olmak yetiyordu neredeyse. Artık aşçılığın yerini şeflik aldı. Dünyanın dört bir yanında şef olmak isteyen insanlar iyi bir diploma alabilmek için birbirleriyle yarışıyor ve gayet itibarlı bir meslek. İşte İstanbul'da MSA var, uluslararası saygınlığa ve niteliğe sahip bir okul. İnsanlar avuç dolusu para dökerek ve aylarını vererek bu mesleğe girmeye

çalışıyor. Kısa süre öncesine kadar geleceğin on mesleği gibi kategoriler vardı. Medyada bununla ilgili dosyalar yayımlanırdı. Artık bu bile yapılamaz hale geldi, benim gördüğüm kadarıyla. Çünkü iyice öngörülemez oldu. Bunların palavra olduğu, hayatın sürekli yeni kategoriler, alanlar, meslekler yarattığı görüldü.

Türkiye'ye turist, dünyaya uzaylı olarak gelmek

Şu aralar bir de yapay zekâlı robotlara devredilecek işler ve bir saatten sonra robotların zorla insanlardan devralacağı işlerle ilgili senaryolar var. O zorla devralma ve çatışma aşamasına nasıl geleceğimizi pek anlamıyorum, epeyi okumama rağmen. Ama senaryolar eğlenceli. O ihtiyacın nereden doğduğunu anlamamakla birlikte, Mars'ta koloni kurma projesi gibi şeyler... Benim okuduğum nüfus projeksiyonlarına göre, dünya nüfusu bu hızla artmaya devam edip 50 milyar, 100 milyar olmayacak hiçbir zaman. Eskiden 9 milyarda sabitleneceği öngörülüyordu, son Birleşmiş Milletler projeksiyonunda biraz yükseltildi bu sayı. Kaynakları daha verimli kullanmayı da öğreniyoruz. Kaynak olmayan yere niçin yerleşeceğimizi anlamıyorum. Tabii Elon Musk asla yanılmaz, o her zaman haklıdır diyeyim de, kazara fanatiklerinden biri okursa bu kitabı, sığır ve ahmak diye hakaret işitmeyeyim (gülüyor). Ağır fanatikler çünkü. Ama Mars'a turist olarak gidebilme hayalini ben de paylaşıyorum. O müthiş bir şey olur. Asıl müthiş şey ise dünyaya turist olarak gelme hayali...

Uzaylı olarak gelmek, başka gezegenden gelmek.
Başka gezegenlerde hayat varsa oralar nasıl yerlerdir; dünyaya ne kadar benzerler, ne kadar farklıdırlar? Bilemiyoruz. Ama o bilgisizlik içinde bile şundan fazla şüphe duymuyorum: Birbiriyle iletişim halinde 100 gezegen olsa, diğer 99 gezegenin çoğunda, "Dünya çok güzel bir yer, mutlaka görmek lazım," denir. Çünkü çok güzel bir yer. Ben de dünyayı epeyi gezdim, sen de gezdin. Çok nadirdir, "Buraya niye geldim, hiçbir şey yok," dediğim.

"Ne kadar manasız bir yer..."
Her yerde ilginç, güzel, çekici bir şeyler buluyorsun. En azından doğanın sunduğu bir güzellik buluyorsun. Böyle düşününce, Türkiye de güzel bir yer.

Türkiye çok güzel bir yer, öyle baktığın zaman.
Dünyaya uzaylı olarak gelmek, Türkiye'ye turist olarak gelmek... İçyüzünü, dertlerini bilmeden. Bu devirde hiçbir şey bilmeden gelemezsin Türkiye'ye. Çok demokratik bir ülke olmadığını bilirsin en azından, turist kimliğiyle bile gelsen. Yine de turist olsan...

Çok da umurunda olmaz.
Bizim kadar dert etmezsin. Yersin, içersin, gezersin. Kazık atmaya çalışanlar çıkabilir, kazığı yersin ya da yemezsin ama güzel bir ülkede zevkli, eğlenceli günler geçirmiş olursun. Turist olarak gelseydim, Türkiye'de mutlu olurdum ve tekrar tekrar gelmek isterdim, diye düşünüyorum. Fakat yapacak bir şey yok. Bu ülkenin ve bu gezegenin insanıyız. Türkiye ve dünya, böyle de güzel aslında. Ama daha güzel olabilir, daha mutlu olabiliriz. Derdimiz bu... Bitti galiba.

Bana bitti gibi geldi.
Evet, bence de bitti.

Bir de bitiremezler diyorlardı.
Benim de ondan endişe duyduğum zamanlar olmadı değil. Ama bitirdik (gülüyor).

12 Eylül (1980) 23, 28, 29, 39, 40, 51, 63, 66, 67, 85, 90, 91, 103, 109, 115, 117, 139-142, 160, 173-175, 178, 259, 261, 302, 336, 457-459

12 Mart (1971) 102, 114, 166, 178

15 Temmuz (2016) 47, 76, 129, 264, 267, 276, 287, 293, 296, 299, 305, 312, 314, 316, 319, 321-325, 327-331, 333, 342, 343, 381, 382, 448, 464

17-25 Aralık (2013) 310, 322, 342, 390

24 Ocak 1980 90

24 Saat 68

28 Şubat (1997) 177, 253, 295, 296, 301, 305, 310, 327

'80'ler tipi entel 51, 61

1994 krizi 134, 135

1998 krizi 135

2001 Eski Türkiye'nin Son Yılı 26, 59, 95, 100, 124, 131, 203, 389, 456

A

Abant Toplantısı 317

Acemi Eğitimi 13, 18, 46, 47, 405

Adalet Parti (AP) 26, 108, 109, 135, 177, 230

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 39, 43, 85, 91-97, 101, 115, 128, 129, 134, 138, 165, 168, 177, 186, 192, 219, 222-224, 228, 240, 246, 248, 249-256, 258-261, 264-266, 273-277, 279-281, 283, 284, 296, 302, 307-312, 314-317, 321, 326-329, 331, 337, 340, 342, 343, 345, 350, 351, 448, 464, 475, 477

Adıvar, Halide Edib 307

Afili Filintalar 427

Ağaoğlu, Adalet 414

Ağar, Mehmet 131, 240, 254

Agos 267

A Haber 464

Ahmed Mithat 170

AIDS 89

Akar, Hulusi 308

Akat, Asaf Savaş 95

Akbaba 478

Akbaş, Aydemir 23, 364

Akba Yayınevi 414

Akbayram, Edip 141

Akbulut, Yıldırım 121, 123

Akit 464

Akmansoy, Tekin 171

Aköz, Emre 33

Akşener, Meral 131, 346

Aksoy, Erol 399

Aksu, Sezen 116, 197, 199, 221, 222

Akter, Haluk 162

Aktüel 205, 319, 320, 321

Aktuna, Yıldırım 58, 59

Akyol, Taha 294

alafranga 170, 171

Alamanya Türküleri 144

Alevi 25, 26, 91, 99, 100, 205, 206, 215, 260, 265, 283, 346, 418

Alpay 147

Altan, Ahmet 66

Altan, Mehmet 95

Anar, İhsan Oktay 408

Anavatan Partisi (ANAP) 85, 90, 96, 104, 107, 109, 110, 111, 113, 116, 118, 124, 125, 128, 132, 151, 227, 230, 253, 254, 259

Antikapitalist Müslümanlar 345, 346
anti-Kemalist 175, 229
antikomünist 91
antimilitarizm 86
Apaydın, Talip 413
Araba Sevdası 171
arabesk 12, 13, 72, 94, 111, 139-143, 145, 147-154, 156-158, 159, 217, 218, 225
Aral, Fahri 459
Ardıç, Engin 94, 95
Arıklı, Ercan 46, 163, 321
Arı, Oğuz 33
Arka Sayfa 48, 361
Arkın, Cüneyt 197
Arslan, Ayşenur 336
Asena, Duygu 74
ÂşıkVeysel 183, 184
Aşk-ı Memnu 171
Atakan, Yurtsan 76
Atatürk (Mustafa Kemal) 173-177, 180, 181, 184, 219, 290, 291, 293, 294
Atatürkçü(lük) 95, 104, 173-178, 239, 288, 291, 294, 301, 315, 324, 394
Atay, Korhan 29
Atikoğlu, Ayça 409
Atkaya, Kanat 48
Avcı, Hanefi 313
Avcıoğlu, Doğan 178
AVM 13, 35, 79, 80, 211-213, 247, 251, 253, 283, 477, 478
Avrupa Birliği (AB) 127, 233, 234, 255, 383, 384, 475
Ayata, Sencer 340
Aydınlık 29
ayrımcılık 250, 381, 466, 469, 473
Aytav, Erkam Tufan 318

B

Baransu, Mehmet 43
Barlas, Mehmet 105
Baruter, Bahadır 206
Batu, İnal 390
Bavul 424
Baykal, Deniz 103, 104, 255
Baykurt, Fakir 413
BBP (Büyük Birlik Partisi) 255, 340
***beat* kuşağı** 114
Beccaria, Cesare 385
Behind the Green Door 89, 368
Belge, Murat 30, 35, 38-43, 442
Benim Adım Kırmızı 418
Bentham, Jeremy 385
Berberoğlu, Enis 276
Bereketli Topraklar Üzerinde 412
Besen, Ümit 116
Beşinci Boyut 292
beyaz Türk 236, 266, 418
Beygu, Şahin 49, 54
Bilbaşar, Kemal 413
Bildirici, Faruk 138
Bilgi Üniversitesi 48, 69, 140, 355, 356, 360, 363
Bilinmeyen 290
Birand, Mehmet Ali 198
Bir Düğün Gecesi 414
Birikim 39, 42, 51
Bir Rönesans Adamı 347
Birtek, Faruk 33
Bizim Köy 413
Bıçakçı, Barış 408, 409
Bora, Tanıl 42, 51, 66, 69

Boyner, Cem 95

Bozdoğan, Mehmet 148

Bozkırdaki Çekirdek 412

Bukowski, Charles 405, 407, 408

Bülbül, Azer 143

Bulut, Hakkı 149, 150

Bu Maçı Alıcaz 15, 33, 34, 44, 47, 49, 57, 72, 75

Bundy, Ted 376

burjuva 19, 23, 64, 112, 235, 236, 262, 265, 274
burjuva aile 21, 110, 143, 173
küçük burjuva 64

bürokratik elitizm 165, 172, 178, 182, 183

Burroughs, William S. 114

C-Ç

Can, Eyüp 301, 318

Canıgüz, Alper 427

Can, Kemal 51, 66, 128

Cankılıç, Ertül 63

Canver, Cüneyt 103

Can Yayınları 12, 43

Candan, Ergun 290

celebrity politician 122

Cemal, Hasan 294

Cem, İsmail 103

Cemaat / Fetullah Gülen Cemaati 9, 76, 77, 91, 93, 168, 183, 255, 260, 261, 264, 273, 287, 29-306, 308-319, 321-334, 341-343, 390, 448, 464
FETÖ (Fetullahçı Terör Örgütü) 233

Cemo 413

cep telefonu 79, 119, 342, 356, 358, 380, 404, 478

Cevdet Bey ve Oğulları 417

Che Guevara 114

Christie, Agatha 414

Cihaner, İlhan 329, 340

Cilalı İmaj Devri 12, 15, 17, 33, 34, 44, 70-72, 75, 78, 80, 81, 85, 93, 94, 96, 107, 109, 115, 118, 124, 139, 150, 159, 165, 221, 223, 320

Cindoruk, Hüsamettin 135, 136

cinsellik 51, 64, 66, 217, 218, 362, 364, 368, 370, 379, 407, 421
cinsel devrim 86, 89, 232, 379
cinsel özgürlük 64, 113, 232

CNN 11, 95

CNN Türk 11, 120, 398, 416

Commodore 52

Cumali Ceber 68

Cumalı, Necati 413

Cumhuriyet 38, 80, 103, 107, 108, 169, 171, 176, 178-180, 182-184, 201, 275, 306, 307, 335, 341, 353, 389, 478

Cumhuriyetçi Güven Partisi 26

Cumhuriyet 32, 40, 41, 66, 163, 314, 397, 400

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 11, 24-26, 96-104, 106, 108, 109, 128, 176, 229, 253, 255, 259, 266, 294, 301, 307, 309, 328, 329, 340, 341, 350, 351, 390

Çağlar, Cavit 267

Çakıcı, Alaattin 120, 132, 396

Çakır, Ruşen 28, 66, 128, 224, 300, 336

Çalıkuşu 413

Çalımbay, Rıza 294

Çam, Musa 340

Çandar, Cengiz 95, 294

Çelebi, Süleyman 458

çift tırnak 69, 70, 74, 75, 249

Çikatilo, Andrey 378

Çiller, Tansu 92, 93, 107, 123, 125, 127-132, 134-138, 220, 230, 233, 234, 301, 311

çomar 167, 266, 270-275, 445

Çukurova 25, 411, 412, 438

D

Dalan, Bedrettin 105, 227

Danzikyan, Yetvart 267

Deep Throat 89, 368

Demirel, Süleyman 26, 103, 108, 115, 117, 126, 127, 134-136, 175, 301, 307

Demirtaş, Selahattin 276, 338

Demokrasi Partisi (DEP) 96, 131, 233, 335

Demokrat 29

Demokratik Sol Parti (DSP) 96, 103, 106, 128, 227, 229, 259

Demokrat Parti (DP) 25, 80, 107, 108, 136, 177

Deniz, Özcan 156

dergi dili 28, 71

devrimci arabesk 159

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) 61, 259, 397, 400, 456-459, 460

Devrim, Hakkı 263

dijital kültür 36, 91, 186, 189-191, 200, 204, 253, 358

dijital topluluk 195

Dilmen, Rıdvan 294

dinî cemaat 193, 264, 292, 295, 334

Dink, Hrant 316, 317

Dıblan, Makbule 25

Doğan, Aydın 254, 398, 399

Doğan, Celal 444

Doğan, Nihat 72

Doğan, Selina 99

Doğru Yol Partisi (DYP) 128, 129, 134-138, 227, 230, 234, 253, 254, 259, 304, 309

Doğulu, Kenan 219

Doğuş Yayın Grubu 355, 455, 463

Doksat, Recep 290

Don Quijote 423

Dündar, Can 176

Dündar, Uğur 290

Duran, Ragıp 336

Durkheim, Émile 379

E

Easy Rider 86

Ecevit, Bülent 25, 26, 96, 100-103, 108, 115, 116, 117, 301, 312

Edibali, Aykut 223

Ekonomik Panorama (EP) 46, 62, 397, 400

Ekren, Asım 121

Ekşi Sözlük 33

elitist 90, 93, 94, 111, 172, 226, 260

elitizm 94, 165, 167, 172, 179, 180, 266, 269

endüstriyel futbol 267

endüstriyel kültür 188, 368

entelektüel 20, 21, 30, 35, 40, 49, 64, 65, 67, 70, 152, 156, 162, 167, 168, 190, 231, 236, 269, 316, 340, 405, 414, 415, 428, 431

Entel Maganda 270

Erbakan, Necmettin 26, 115, 117, 223, 296, 297, 298, 307, 308

Erdem, Tarhan 128, 129

Erdoğan, Latif 301

Erdoğan, Mustafa 91

Erdoğan, Nezih 362

Erdoğan, Recep Tayyip 22, 92, 97, 101, 104, 106, 126, 129, 138, 154, 175, 177, 186, 222, 224-230, 237, 240, 241,

243, 246-249, 251, 252, 255-259, 264, 274, 277, 294, 296, 297, 299, 302, 310, 311, 321-323, 325, 329-331, 337, 343

Erdoğan, Yılmaz 169

Eren, Erdal 241

Ergenekon(cu) 313, 317

Erhat, Azra 269

Erkan, Ünal 311

Ertaş, Neşet 148

Eryılmaz, Tuğrul 53, 336

Eski Türkiye 26, 278, 279, 306, 427

Evcimik, Yonca 217, 218

Evgin, Erol 197, 199

Evren, Kenan 115, 174, 175

Express 400

Eygi, Mehmet Şevket 168

F

Facebook 191, 194, 199, 224, 262, 356

fast food 437, 448, 452

Felâtun Bey ile Rakım Efendi 170

fenomen 100, 186, 194, 196, 197, 256

Fenomen 290

Ferrari'sini Satan Bilge 83

Fethullah Gülen Hocaefendi ile Ufuk Turu 301

Feyzioğlu, Turhan 26

Fidan, Hakan 322

Fonda, Peter 86

Ford, Henry 114

Foucault, Michel 369

futbol 15, 20, 24, 47, 48, 49, 50, 55, 56, 57, 62, 69, 122, 226, 245, 251, 258, 267, 281, 294, 295, 319, 373, 396, 469

futbolcu 22, 142, 255, 257, 258, 394

G

Gates, Bill 114

Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı 294, 318, 319

gazetecilik 16, 18, 29, 31, 55, 56, 67, 200, 370, 372, 405, 460

gazete dili 71

gecekondu 80, 81, 106, 143, 144, 147, 153, 259, 261, 262, 349

Gelişim Yayınları 163

Gencebay, Orhan 140, 143, 148-151, 153, 155, 158, 197, 294

Gençlik ve Toplum 51

Genç Parti (GP) 128, 134, 227

Gerçek Kesit 68

German, Tülay 147

Gezelim Görelim 203

Gezi Direnişi 335, 342, 346, 350

Ginsberg, Allen 114

Gıda Korkusu 450

Gırgır 478

Goal 56

göç 94, 102, 111, 140, 143, 144, 146, 148, 149, 151, 181, 250, 260, 261, 265, 348, 377

Gökçek, Melih 176, 197, 226, 228, 229, 237

Göknel, Ergun 106

Golding, William 414

Göle, Nilüfer 33

Google 28, 54, 369, 391

Gösteri 41

Göymen, Korel 229

GQ 361, 367

Green River Killer 376

Greve, Martin 144

Gül, Abdullah 175, 176, 256, 261, 308

Gülerce, Hüseyin 299

Günaydın, Engin 262

Güntekin, Reşat Nuri 307

Gürbilek, Nurdan 75

Gürkan, Aydın Güven 103

gurme 35, 431, 441, 444-447, 451, 454

Gürsel, Cemal 175

Gürses, Müslüm 139, 154-158, 437

Güven, Nurettin 133

H

Haftalık 46

Hakan, Ahmet *232*

Hâkimiyet-i Milliye 183

Hakyeri, Metin 162

Halikarnas Balıkçısı 269

Halkevleri 181, 182

Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) 335

Halkın Emek Partisi (HEP) 104, 335

Halkların Demokratik Partisi (HDP) 48, 96, 276, 335, 338-341

Han, Figen 23

Harani, Yavuz 53

Hayat 27, 28, 30, 57

Hazardağlı, İsmet 400

Hendrix, Jimi 114

Herald Tribune 57

Hergün 26

Hey Corç Versene Borç 217

Hopper, Dennis 86

HÜDA-PAR (Hür Dava Partisi) 339

Hürriyet 41, 76, 131, 138, 342, 353, 372

I-İ

Iacocca, Lee 114

Ibsen, Henrik 414

In Defense of Food 450

Instagram 88, 188, 251, 253, 356, 393, 443

IRA 87

IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) 243, 245, 249, 252, 418

Islahatçı Demokrasi Partisi 223

ırkçılık 466, 469, 470, 473

İbo Show 151

içsavaş 130

İhsanoğlu, Ekmeleddin 256

İkinci Dünya Savaşı 87, 108

İletişim Merkezi Basın Ajansı 50

İletişim Yayınları 30, 39, 40, 42, 43, 49, 50, 52, 61-63, 319, 397, 400-404, 408, 416

İlkiz, Fikret 28, 29

İlyada 423

İnanır, Kadir 197

İnce, Celal 108

İnönü, Erdal 103, 104

İnönü, İsmet 25, 177

İrısel, Ahmet 42

internet 12, 75-77, 79, 118, 119, 141, 189-191, 193, 198, 200, 201, 246, 253, 275, 283, 323, 330, 342, 343, 356, 358, 367, 368, 371, 375, 391, 393, 446, 461, 478, 479

İnternet Dolunay Cemaat 12, 15, 75, 77, 190, 206, 287, 298, 300, 318, 319

İplikçi, Müge 408

İSKİ 106

İslamcı siyaset 104, 224, 249

İsmet Paşa 176

İstanbul 21, 22, 26, 29, 31, 36, 41, 79, 83, 102, 104, 105, 121, 132, 148-150, 173,

182, 207, 211, 223, 225-230, 250, 257, 259, 262, 280, 281, 291, 307, 311, 330, 335, 338, 342, 344, 346-349, 351-355, 363, 400, 411, 412, 430, 432, 437, 440, 444, 448, 451, 458, 474, 480

istihdam 140

İtirazım Var 153

K

Kafa 183, 392, 424, 425

Kalemli, Mustafa 58, 59

Kanal 6 68

Kanal 7 208

kapitalist düzen 88

kapitalizm 86, 109, 470

Kar 420

Karaoğlan 100

Kara Panterler 88

Karayalçın, Murat 234

Karay, Refik Halid 413

Katolik 206, 242

Kavala, Osman 30

Kaya, Ahmet 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 240, 270

Kayabaş, Bülent 23

Kaya, Yaşar 336

Kaymaz, Sezgin 408, 409

Kaynanalar 171

kebap 24, 437, 439, 445, 454

Kemal Abi 315

Kemalist 93, 94, 141, 142, 165, 175, 176, 177, 178, 248, 260, 273, 315, 317, 323, 324, 326, 429

Kemalizm 42, 91, 172, 173, 175, 178, 180, 182

Kemal Tahir 410, 412, 413

Kerouac, Jack 114

Keşanlı Ali Destanı 144

Kiralık Konak 171

kitle kültürü 36-38, 77, 82, 83, 186-189, 251, 252, 258, 361, 368, 375, 376

Kılıçdaroğlu, Kemal 98, 99, 265

Kılıç, Dündar 133

Kıl Oldum Abi 217

Kırmızıgül, Mahsun 156

kıro 266, 267, 268

Kıvanç, Ümit 42

Kıyı Yayınları 49, 54

Kızıl Tugaylar 87

Koçyiğit, Hülya 197, 294

Komünizmle Mücadele Derneği 302, 303

Konuksever, Ergin 30

Koray, Erkin 148

Körduman 412

Koru, Fehmi 308

Korutürk, Fahri 175

Koryürek, Enis Behiç 290

Köy Enstitüleri 182, 183, 306, 412, 413

Köyün Kamburu 412

Kral TV 217

Kuban, Doğan 347

Küçük Ceylan 209

Küçük Dünyam 301

Küçük Emrah 209

Küçükömer, İdris 429

kültürel elitizm 165, 167, 172, 178

kültür endüstrisi 36, 37, 187, 245, 251, 375

Kürt İdris 133

Kuşkaya, Aykut 209

L

Laçiner, Ömer 42

laik 94, 97, 102, 208, 210, 215, 219, 246, 248, 254, 259, 267, 283, 292, 293, 296, 302, 308, 339, 345, 418
laiklik 98, 177, 235, 246, 267, 273, 308, 310, 476

Leman 72, 269, 478

Levenstein, Harvey 450

liberalizm 85, 93

liberaller 85, 91, 93, 95, 165, 168, 169, 177, 260, 301

Livaneli, Zülfü 106, 227

Löwenfrau 366

Löwenmensch 366

Lüküs Hayat 171

M

mafya 107, 110, 131-133, 203, 238, 278, 315, 477

maganda 266, 268, 269, 270

Mahçupyan, Etyen 95

Makal, Mahmut 413

Manço, Barış 294, 295

manga kültürü 419

Marcus, Steven 369

Marksist 100

Maskeli Leydi 138

Memleket Hikâyeleri 413

Menteş, Murat 427

Metiner, Mehmet 232

Meydan Larousse 19

Middle East Economic Digest 51

Milli burjuvazi 107

Milli Görüş 186, 250

Milli Selamet Partisi (MSP) 103, 109, 224, 225, 250, 261, 307

Milliyetçi Çalışma Partisi 223

Milliyetçi Cephe 177, 307

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) 26, 27, 96, 109, 128, 220, 223, 227, 229, 253, 328, 340

milliyetçilik 107, 117, 215, 220, 241, 246, 274, 275

Milliyet Sanat 40, 429

minibüs 145, 147

mobilizasyon 140, 146, 397

Modern Gazete 365

modernizm 77, 292

modernleşme 102, 108, 178, 179, 180

Moïsi, Dominique 244

Moran, Berna 429, 430

Morrison, Jim 114

Muhammed Ali 114

Müftüoğlu, Oğuzhan 63

muhafazakâr 42, 52, 53, 89, 95, 96, 98, 104, 117, 167, 168, 186, 206-208, 211, 212, 215, 219, 229, 235-237, 239, 243, 249, 251, 261, 262, 264-266, 283, 298, 304, 305, 307, 309, 339, 340, 366, 394, 395

Mumcu, Erkan 254

Mumcu, Uğur 178

Musk, Elon 274, 481

Mustafa 176

Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) 208, 251

Mutlu, Erkan 209

Mutlu, Mine 23

Mutlu, Zafer 72, 129, 320, 321

N

Naci, Fethi 429

Narin, Halit 459

NATO 108

neofaşist 91, 273, 275, 470

neoliberalizm 89, 91, 108, 112

Nesin, Aziz 411

new age 13, 77, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 419

New York Times 330

Nilüfer 33, 141

Nişanyan, Sevan 52

NTV 11, 28, 35, 48, 53, 95, 128, 129, 144, 171, 260, 316, 321, 355, 360, 361, 444, 455, 462, 464

Nuri Kantar 171

Nur, Muhterem 157, 158

O-Ö

"O Anlar" 361

Obama, Barack 469

Odysseia 423

Oğuz, Bilal 30

OHAL 276, 314, 316

Okan, Tanju 147

Okay, Arzu 23

Okudukça 400, 401

Önal, Füsun 147

Öncü, Ayşe 33

Oran, Baskın 280

Orhan Kemal 410, 411, 412

orta sınıf 13, 23, 35, 77, 168, 186, 210, 211, 212, 213, 214, 222, 250, 268, 271, 272, 273, 283, 284, 346, 442, 479

Oskay, Ünsal 35, 39

Osmanlıca 69, 70

Ot 424

Otyam, Fikret 183

Övür, Mahmut 29

Oynatmaya Az Kaldı Doktorum Nerde 217

Özal, Ahmet 62, 120

Özal, Efe 121

Özal, Semra 120, 121

Özal, Turgut 58, 85, 90, 92, 93, 96, 107, 109-118, 120-127, 134, 135, 165, 175, 301, 307, 336, 337

Özal, Zeynep 121

Özbay, Ferhunde 33

Özbek, Meral 139

Özdil, Yılmaz 178

Özer, Zerrin 141

Özgür Gündem 61, 336

Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) 25, 309

Özgüven, Fatih 401

Özkan, Necdet 227

Özkan, Neyyire 29

Özkasap, Yüksel 148

Özkök, Ertuğrul 138

Özkök, Hilmi 308

Öztürk, Ali Osman 144

öz Türkçe 70

P

Pamuk, Orhan 402, 416-420

Pardo, Avi 407, 408

Paşaoğlu, Tuğrul 52

Pazar 365

Pekkan, Ajda 197, 199

Perinçek, Doğu 177

Piçuşkin, Aleksandr 378

Political celebrity 122

Politika 29

pop 12, 78, 79, 82, 147, 156, 164, 185, 186, 199, 202, 204, 207-210, 214, 217, 219-222, 252, 319, 421, 422

Pop Çağı Ateşi 12, 15, 73, 75, 78, 80, 81, 92, 93, 95, 139, 154, 164, 185, 201, 204, 210, 215, 226, 251, 320

pop patlaması 78, 204, 216, 217, 221

Popstar 252

popüler kültür 12, 14-16, 35-37, 41, 47, 67, 79, 80, 82, 83, 90, 111, 116, 117, 122, 138, 148, 172, 202, 220, 222, 235, 251, 355, 356-360, 376, 397, 442, 448, 465

Popüler Kültür 46

Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski 139

popüler müzik 185

popülist 183

popülizm 94, 95

porno 48, 88, 89, 355, 360-371

pornografi 14, 361, 362, 363, 367, 369, 370

postmodernite 250, 287

Poyrazoğlu, Ali 23

Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu 242

R

Rado, Şevket 27

RAF 87

Rahmet Yolları Kesti 412

Reagan, Ronald 89, 90

Red Kit 116

Refah Partisi (RP) 104, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 250, 263, 297

resmî tarih 92, 168, 169

Ridgway, Gary 376

Robert Kolej 20, 27, 31, 174

Roll 153

Ruhselman, Bedri 290

Runner's World 450

S-Ş

Saadet Partisi (SP) 128, 250

***Sabah* (Grubu)** 72, 104, 106, 125, 129, 137, 138, 205, 254, 320

Sağ, Arif 148, 153

Sağırdere 412

Sağlar, Fikri 103

Salinger, Jerome D. 414

Samanyolu 183, 208, 261, 292

Sanayi Devrimi 88, 146, 423, 479

Sandal, Mustafa 219

Sarıkaya, Haluk 290

Sarı Tebessüm 64

Sayar, Vecdi 51

Say, Fazıl 172

Saylan, Türkan 301

Seçimler

1 Kasım 2015 Seçimleri 339
3 Kasım 2002 Seçimleri 128, 134, 227
5 Haziran 1977 Seçimleri 26, 101, 102
6 Eylül 1987 Referandumu 117
6 Kasım 1983 Seçimleri 103, 109
12 Eylül 2010 Referandumu 43, 93, 168, 276, 317, 464
14 Ekim 1973 Seçimleri 103
20 Ekim 1991 Seçimleri 104, 225
22 Temmuz 2007 Seçimleri 256
24 Aralık 1995 Genel Seçimleri 226, 304
26 Mart 1989 Yerel Seçimleri 103, 262
27 Ekim 1957 Seçimleri 101
27 Mart 1994 Yerel Seçimleri 104, 215, 223, 226, 256, 259, 304
29 Kasım 1987 Seçimleri 109

Selçuk, İlhan 178

sendika 102, 456
sendikacı 259, 457, 458, 459
sendikal 457

Serbes, Emrah 427

seri katiller 375, 376, 377, 378

Serim, Tuna 27

Ses 27, 150

Sessiz Ev 417

Sex Pistols 88, 155

Sexploitation 368

Sezer, Ahmet Necdet 175

Sezgin, İsmet 135, 136

Shakespeare 414

Show Haber 363

Sirer, Muhittin 29

Sirmen, Ali 35, 442

Sivas Katliamı 130, 215, 304, 312

sınıfsal 23, 109, 140, 146, 149, 371, 384

Sıral, İsmet 148

Sır Kapısı 287, 292

Sırlar Dünyası 292

Sızıntı 292

sol literatür 39, 99

Solmaz, Fatih 206

sömürgecilik 473

Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) 96, 103

Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) 96, 103, 104, 106, 227, 229, 234, 259

sosyalist 63, 86, 98, 100, 260, 282, 337, 338, 429, 448, 465, 475

Sosyalist Enternasyonal 99

sosyal medya 45, 46, 48, 68, 71, 77, 81-83, 88, 90, 97, 105, 120, 124, 134, 149, 172, 187-189, 192-198, 201, 214, 235, 242, 246, 249, 253, 265, 266, 270, 272, 273, 276, 281, 285, 309, 311, 312, 314-316, 338, 341, 346, 358, 382, 385, 386, 393, 396, 401, 423, 438, 441, 445, 470

sosyolog 18, 31, 44, 45, 47, 48, 299, 361, 380, 465

sosyolojik 13, 18, 23, 46, 48, 71, 76, 148, 227, 339, 349, 366, 412

Soydemir, Begüm 353

Soysal, Sevgi 414

Söz 12, 163, 209

Sözcü 178

Sözen, Nurettin 104, 106, 259

stag film 367, 368

Star 106, 462

Sudaki İz 66

Sunay, Cevdet 175

Sünni 25, 91, 92, 215, 247, 265, 340

Su, Ruhi 183

Susurluk 131, 203

Şafak, Elif 408, 419

Şahit 372, 373

şehirleşme 140

Şener, Nedim 313-317

Şen, Necdet 66

Şık, Ahmet 313

Şıpsevdi 171

Şoray, Türkan 197

T

Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat 170

Tağmaç, Memduh 102, 166

Tandoğan, Nevzat 183

Taner, Haldun 144

Tanzimat 38, 168, 170, 178

Taraf 93, 313, 317

Tarcan, Selim Sırrı 184

Tarih ve Toplum 51

Tarkan 207, 208

taşra 80, 86, 101, 102, 137, 141, 144, 150, 233, 235, 237, 262, 265, 307, 327, 394, 395, 401

Tatlıses, İbrahim 72, 116, 139, 150, 151, 155

Taxi Driver 88

Tayfur, Ferdi 150, 151, 155, 158

Tecer, Ahmet Kutsi 183

televizyonculuk 18, 57, 59, 200, 360, 405, 455, 460, 463

Televole 158

Temelkuran, Ece 408

Tempo 205

Terim, Fatih 192, 294

Thatcher, Margaret 89, 90

The Beatles 114

The Clash 88

The Geopolitics of Emotion 244

The Polish Peasant in Europe and America 145

Thomas, William I. 145

Thompson, Hunter 370

Timisi, Mustafa 26

TİSK (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu) 459

Tırpan 413

töre cinayeti 388, 389

TRT 56, 61, 103, 141, 150, 203, 216, 294, 324, 325, 400, 401, 416, 456, 470

TÜBİTAK 103

Tuğba, Ahu 294

Tuğcu, Kemalettin 411

Tuna, Nihat 319

Türkçü(lük) 274

Türkeş, Alparslan 115, 117, 220

Türkiye Birlik Partisi 26

Türkiye Komünist Partisi (TKP) 298

Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD) 208, 251, 311

Türkiye solu 41, 63, 64, 100, 102, 336

tweet 194, 270, 271, 314, 315, 429

Twitter 49, 199, 299, 356

U

Uğur, Aydın 35, 39, 355

Uluç, Hıncal 105

ulusalcı(lık) 104, 177

Unakıtan, Kemal 315

Uslu, Emre 43

Uşşak, Cemal 318

Uzan ailesi 27, 29, 61, 134, 311, 398, 399

Uzan, Cem 128, 134, 227, 254, 311

Uzan, Kemal 30

Uzan, Yavuz 30

V

Varlık 414

Varlık Yayınları 414

varoş 81, 143, 252, 260, 261, 349

Vavien 262

Venus of Hohle Fels 366

VideoSinema 51

Vietnam Savaşı 86

Vitrinde Yaşamak 75

Vurun Kahpeye 202

W

Wall Street Journal 330

Warhol, Andy 114

WhatsApp 189, 199

white guilt 473

Wikipedia 275

Williams, Linda 362

Woodfield, Randall 376

X

X-Bilinmeyen 290

Y

Yaban 413

Yakarım Roma'yı da Yakarım 217

Yalan Yıllar 13, 18, 24, 27, 46-48, 57, 64, 66, 119, 405-407, 456, 461

Yargıcı, Neslihan 294

Yaşar Kemal 183, 410, 411, 412

Yavaş, Mansur 229

Yayla, Atilla 91

Yediçınar Yaylası 412

Yekta, Rauf 180

yeni cemaatleşme 193, 264, 291

Yeni Demokrasi Hareketi 95

Yeni Gündem 51-53, 55, 162, 204, 205

Yeni Hayat 402

yeni orta sınıf 77, 210, 211, 212, 213, 222, 283

Yeni Sağ 89, 93, 108, 112, 117

Yenişehir'de Bir Öğle Vakti 414

Yeni Şehir Notları 12, 15, 43, 72, 73, 75, 77, 139, 210, 212, 238, 478, 479

yeni sol 104

Yeni Türkiye 279, 474

Yer Demir Gök Bakır 412

yerel mutfak 437

yerel yemek 437, 440

Yeşilçam 185

Yeşil Gece 202

Yeşil Kuşak Projesi 261, 302

Yeşiltaş, Sevinç 400

"yetmez ama evet" 43

Yiğit, Korkmaz 132

Yılanların Öcü 413

Yıldırımbora, Vedat 148

Yılmaz, Cem 185

Yılmaz, Mesut 58, 92, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 134, 230, 267

YÖK 31

yoksulluk 97, 104, 106, 140, 149, 160, 275, 279, 280, 349, 466, 467
- **ekstrem yoksulluk** 466
- **mutlak yoksulluk** 280, 466, 469

yolsuzluk ekonomisi 135, 278, 280

Yorgun Demokrat 162

Yüksek Seçim Kurulu (YSK) *229*

Z

Zaman 299, 301, 318

Zengin, Bahri 227

Zırtıloğlu, Mukbil 259

Znaniecki, Florian 145

Zohar 423

Can Kozanoğlu, *Cilalı İmaj Devri*, *Pop Çağı Ateşi*, *İnternet Dolunay Cemaat* ve *Yeni Şehir Notları*'nda 1990'lar Türkiye'sini anlattı. Siyaset, toplum, ekonomi, şehir yaşamı, popüler kültür, medya, tüketim alışkanlıkları, eğlence, özetle bir ülke hakkında bahse değer her şey vardı bu kitaplarda. İnce gözlemlerle insansız bankacılık, arabeskin dönüşümü, *yuppie*'ler, *new age* akımlar, Fetullah Gülen, internet, orta sınıfın AVM'lerle sınavı, televizyon dizileri furyası, pop patlaması, özel güvenlik sektörünün yükselişi bu kitaplarda çıktı karşımıza...

Can Kozanoğlu 2000'lerde bu tür kitaplara ara verdi. Oysa Türkiye'nin son 15 yılda yaşadıkları ve geçirdiği dönüşüm malum... Mirgün Cabas'ın Can Kozanoğlu'yla yaptığı söyleşiler dizisi sonucunda ortaya çıkan *Bıçkın ve Ağlak*, aradaki yılları önceki dört kitaba bağlayan bir devam kitabı...

Bu söyleşilerde siyasetin, toplumun, popüler kültürün geçirdiği dönüşüm, dijital hayat, sosyal medya, darbe girişimi gibi konular geçmişi bugüne bağlayan gözlem ve saptamalarla ele alınıyor. Ancak bu renkli ve kıpır kıpır kitabın konuları bunlarla sınırlı değil. Her sayfada seri katiller, pornografi, Adana mutfağı, 1970'lerin tuhaf dergileri, 1980'lerin haber dergilerindeki çalışma ortamı, siyasi parti mitingleri, günümüzün popüler edebiyat dergiciliği gibi konular da karşımıza çıkıyor.

Serinkanlılığını koruyan bir neşe, nezaketini yitirmeyen bir eleştiri, karmaşayı açıklayan bir basitlik, iyimser bir bakış açısı...

Mirgün Cabas soruyor, Can Kozanoğlu "Yeni Türkiye'nin Hikâyesi"ni anlatıyor: *Bıçkın ve Ağlak*...

can

35 TL
KDV DAHİL

canyayinlari.com twitter.com/canyayinlari facebook.com/canyayinevi

ISBN: 978-975-07-3746-6

9 789750 737466